MIHAIL GAŞPAR

D'ALE VIEŢII

Volumul I

Volum editat cu sprijinul:

EPISCOPIEI ORTODOXE ROMÂNE A CARANSEBEŞULUI
D-lui IOAN CHEŞA
SC. MAX AGRO SRL., GĂTAIA
SC. DELCLAUDYS SRL., GĂTAIA
Fam. EUGEN şi FLOARE FRANŢ

Coperta I:
***, *Monografia comunei Gătaia şi a satelor aparţinătoare,* Timişoara, 1972.

MIHAIL GAŞPAR

D'ALE VIEŢII

Ediţie critică, tabel cronologic, studiu introductiv şi note
de Pr. dr. Valentin Bugariu,
cu o *Precuvântare*
de P. S. Lucian Mic, episcopul Caransebeşului

eubeea,
2008

Profesorului,
G. I. Tohăneanu:
neuitare smerită.
V. B

Precuvântare

Din cele mai vechi timpuri, Biserica străbună a românilor s-a arătat o vajnică susţinătoare a culturii şi a spiritului tradiţional al credincioşilor ei. În tinda bisericilor s-au tradus primele scrieri în frumoasa limbă românească şi tot aici s-au format primele instituţii şcolare menite să ducă omenirea pe drumul cunoaşterii lui Dumnezeu şi a frumoaselor binefaceri ce i-au au fost îngăduite. De aceea Biserica a fost întotdeauna cu multă deschidere în faţa tuturor problemelor de educaţie şi formare a credincioşilor ei. Nu trebuie amintită aici decât susţinerea în condiţii istorice grele a şcolilor confesionale din Transilvania şi Banat, care n-ar fi fost posibilă fără lupta oamenilor luminaţi ai Bisericii, ierarhi şi preoţi. Acestea toate trebuie cunoscute de credincioşii Bisericii noastre în vremurile tot mai secularizate propuse de societatea actuală care încearcă să aşeze în umbră trecutul.

În acest context general de valorizare a bogatului trecut al Bisericii şi societăţii bănăţene se înscrie şi demersul ştiinţific al Prea Cucernicului Părinte dr. Valentin Bugariu. Cartea de faţă, *D'ale vieţii*, este o ediţie aproape completă a operelor literare a vrednicului de amintire protopop Mihail Gaşpar, conducătorul Oficiului Protopopesc din Bocşa vreme de 18 ani (1911-1929).

Exceptând câteva lucrări publicate prin strădania cercetătorilor George C. Bogdan şi Doina Bogdan Dascălu în 1974 (*Fata vornicului Oană*, Ed. Facla) şi în 1982 (*Din vremuri de mărire*, Timişoara), avem într-o singură carte – cu două volume – opera literară a amintitului protopop şi, totodată, a remarcabilului scriitor bănăţean Mihail Gaşpar. Laurii acestei ediţii de mare valoare pentru literatura din Banat şi pentru prestigiul Bisericii noastre îi poartă Prea Cucernicul Părinte dr. Valentin Bugariu.

Primul volum al cărţii cuprinde schiţele, povestirea şi nuvela lui Mihail Gaşpar, iar volumul al doilea poartă în paginile sale romanul şi legendele folclorice ale autorului. Lucrările sunt însoţite de referinţele critice, un tabel cronologic biobibliografic şi de note explicative ale Părintelui Valentin Bugariu.

Remarcăm faptul că prin această lucrare se redă literaturii bănăţene un nume care se înscrie cu cinste în galeria marilor oameni de litere ai Banatului şi ai ţării, iar Bisericii Ortodoxe i se certifică încă o dată calitatea ei de formatoare şi păstrătoare a spiritului şi culturii româneşti.

Binecuvântăm strădania autorului pe care o considerăm demnă de toată lauda şi mulţumim Bunului Dumnezeu că regiunea Banatului este pusă în evidenţă de oameni cu dragoste de Dumnezeu, spre folosul Bisericii şi a culturii noastre.

† LUCIAN
Episcopul Caransebeşului

Repere bio-bibliografice

1650: Valentin Gaşpar un strămoş al lui Mihail Gaşpar, din comitatul Hunedoarei a primit pentru acte de vitejie, titlul de nobleţe (Traian Liviu Birăescu). Fiul proaspătului înobilat păcătuieşte faţă de monarhia habsburgică şi pentru a i se pierde urma se aşează în Banat la Şoşdea.

1848: Alexa Gaşpar apare în timpul revoluţiei din Banat în registrele poliţiei cu menţiunea ,,instigator". Acesta este străbunicul scriitorului. Bunicul Vichentie are ca fiu pe Gheorghe (1853-1911), tatăl scriitorului, preot la Gătaia.

Bunicul dinspre mamă, Nicolae Bolocan (1812-1877), preot în Sculea şi ,,vicar protopopesc" (Dimitrie Botău). Fiica acestuia, Sara s-a măritat cu Mihai Popovici, preot în Folea şi a avut două fete: Elena, mama scriitorului şi Melania, mătuşa acestuia.

1881, ianuarie 12/24 în Gătaia (Timiş) se naşte Mihail Gaşpar.

1888-1892: frecventează cursurile şcolii confesionale din comună.

1892-1900: perioada studiilor liceale la Timişoara (1892-1897), Becicherecul Mare (1897-1898) şi Beiuş (1898-1900). În anul şcolar 1896/1897 la un concurs literar organizat de Ministerul Instrucţiunii a reuşit să obţină premiul I. Se păstrează un ,,Testimoniu scolastec", o matricolă a mediilor pentru ultimii doi ani petrecuţi la Beiuş: religiune – bun, limba română – eminent, limba maghiară – bun, limba latină – bun, istoria – eminent, geometria – eminent, ş.a.

1900-1903: urmează cursurile Institutului Teologic dn Caransebeş. Este la insistenţele profesorului de limba română, Enea Hodoş, membru activ al Societăţii de lectură ,,Ioan Popasu", avându-l ca preşedinte în acest timp pe Petru Barbu, George Dragomir şi Petru Ionescu. În cadrul şedinţelor Societăţii ţinute în sala de festivităţi a Institutului teologic precum şi în cadrul restaurantului ,,Pomul verde" din Caransebeş îl vedem pe Mihail Gaşpar citind studenţilor, schiţa *Moşu Dascălu*, o duioasă evocare a învăţătorului copilăriei de la Gătaia. Din presa vremii vedem că tânărul teolog a prezentat dizertaţia *Influenţa creştinismului asupra referinţelor sociale*[1].

În timpul studenţiei l-a avut diriginte pe ilustrul profesor de Noul Testament; Iosif Iuliu Olariu, iar ca profesori pe Petru Barbu, Catehetică; Omiletică ; Drept si administraţie bisericească; Patriciu Drăgalina, istorie; George Dragomir, Teologia morală; Enea Hodoş, limba română; Ilie Minea, George Petrescu, muzică bisericească; şi Antoniu Sequens la muzică vocală şi instrumentală.

1901, Valeriu Branişte scoate la Lugoj, ziarul ,,Drapelul", tribună politică, socială şi culturală a românilor bănăţeni din monarhia austro-ungară.

---

[1] ,,Foaie Diecezană", an XVI, 1902, p. 4, după Vasile Petrica, *Institutul teologic diecezan ortodox român din Caransebeş (1865-1927), Contribuţii istorice*, Editura Episcopiei Caransebeşului, Caransebeş, 2005, p. 113.

1902, începe lunga colaborare lugojană, cu ziarul ,,Drapelul", debutând cu legenda folclorică *Stâlpii lui Alesandru Basarab*, sub pseudonimul Sorin. Ulterior el va mai iscăli Socol Banc, Radu Roman, I. T. Mugur, Nemo.

1903, septembrie 8: se căsătoreşte cu Livia Blajovan.

noiembrie, 28: este hirotonit diacon la biserica ,,Adormirii Maicii Domnului" din Lugoj. Tot aici a fost şi secretarul Reuniunii de cânt şi fond teatral din localitate, fiind un animator al mişcării dramatice româneşti din Banat.

1903-1911: audiază cursuri la Facultatea de Drept din Budapesta şi dă câteva examene, însă nu finalizează aceste studii.

1904, septembrie 19: se naşte primul fiu, Titus care a devenit militar de carieră.

Participă la comemorarea a patru veacuri de la moartea voievodului moldav, Ştefan cel Mare.

1905: debut editorial cu volumul *Japonia*, apărut la editura lugojană Carol Traunfellner. Din acest volum îl vedem în postura de istoric al culturii şi civilizaţiei poporului nipon.

La Timişoara are loc o înscenare judiciară, Mihail Gaşpar este acuzat pentru două articole: *Ne trebuiesc fapte* (în ,,Drapelul", 1904, nr. 79, p. 2) şi *Care e ţinta?...* (în ,,Drapelul", 1904, nr. 99, p. 1-2) la zece luni de temniţă, precum şi la plata unei amende cumulative de 5000 de coroane. Alături în temniţă i-au stat ceilalţi redactori: dr. Cornel Jurca şi dr. Ştefan Petrovici, Valeriu Branişte era în concediu de odihnă.

1906, august 19: se naşte Ionel, al doilea fiu, avocat în Bocşa Montană.

Apare în volum traducerea nuvelei *Malva* de Maxim Gorki la editura Taunfellner, 90 p, dar şi în foileton în ziarul ,,Drapelul"; şi schiţa *Rabbi din Galileea*.

Vizitează ,,Expoziţia generală română" din Bucureşti.

1907, februarie 1 – noiembrie 30: execută condamnarea la Seghedin.

1908: publică volumul de schiţe: *În vraja trecutului* la editura Coloman Nemeş din Lugoj şi *Poeziile în proză* ale lui Turghieniev, 78 p.. Tot în 1908 tipăreşte schiţa: *Acelaşi cântec* în ,,Drapelul", dar şi din Ivan S. Turghieniev, *Poezii în proză*.

Participă la cursurile de vară de la Vălenii de Munte (pe care le va frecventa şi în anii următori, unde se ataşează de Nicolae Iorga, cursurile fiind socotite de scriitorul bănăţean ,,...cele mai frumoase clipe ale vieţii mele..."[2]). Nicolae Iorga devine cu acest prilej magistrul ucenicului bănăţean, de acum îl regăsim pe Mihail Gaşpar un propagator al ideilor lui Iorga în Banat: ,,Şi am început apostolatul ideilor prin acest Banat, atât de frumos şi atât de bântuit de patimi. Am început la Lugoj şi am ajuns până la Oraviţa, unde am putut vorbi sub auspiciile Astrei, despre acel curent nou, care este menit a aduce viaţă... care deschide noi cărări de fericire neamului nostru de pretutindeni..."[3].

1909, decembrie, a ţinut sub auspiciile Astrei o conferinţă la Lugoj despre poetul Bucovinei, G. Rotică Rotariu. Următoarea serată literară acelaşi conferenţiar o dedică debutului piesei lui Delavrancea, *Apus de Soare*, care tocmai se juca la Teatrul Naţional din Bucureşti.

---

[2] George C. Bogdan, *Legăturile lui Nicolae Iorga cu bănăţenii*, în ,,Orizont", Timişoara, 1969, nr. 2, p. 86.

[3] Alexandru Bârsescu, *Corespondenţa lui Mihail Gaşpar cu Nicolae Iorga*, în ,,Flamura roşie", Reşiţa, 1951, nr 2154, p. 5.

Apare la Vălenii de Munte, primul volum din romanul *Din vremuri de mărire*.

În ,,Drapelul" a tipărit *Paşti în temniţă*.

Traduce din Nicolae Sejov, *Biciul lui Dumnezeu*; Edmondo de Amicis, *Manuel Mendez*, *Înmormântare pe mare* şi Emil Bergerat, *Azeline*. Anton Pavlovici Cehov, *Aniuţa*, *Tragedianul*, şi *Kanul şi fiul seu* de Maxim Gorki.

1909-1910, apar în foiletonul ,,Drapelului" romanele *Altare dărâmate* şi *Fata lui Oană Pântece*.

Începe colaborarea la ,,Calendarul românului" (Caransebeş).

1910: Tot în ,,Drapelul" tipăreşte: *Crăciunul popii Vichentie*, *Feciorul popii Vichentie* şi *Suflet de fată*.

1911; este prezent în ,,Almanahul scriitorilor de la noi pe 1912" de la Orăştie cu schiţa *Păpărugă...rugă...*

Începe colaborarea la revista ,,Cosânzeana" de la Orăştie cu nuvela *Sub Ştefan Vodă*.

martie, 19, în Sâmbăta lui Lazăr, sinodul protopopesc al Bocşei Montane îl alege cu toate voturile (81) protopresbiter tractual.

aprilie, 23, este hirotonit preot cu prilejul sfinţirii bisericii orodoxe din Uzdin de către episcopul Miron Cristea al Caransebeşului.

iunie, 26, este hirotesit protopop.

În această localitate continuă activitatea literară, culturală şi politică. Aici au poposit Octavian Goga, Camil Petrescu, Em. Bucuţa.

La Bocşa este ales preşedinte al Reuniunii de cântări din localitate.

1912-1920: deputat sinodal în Adunarea Eparhială a Caransebeşului.

1913-1914: romanul *Din vremuri de mărire* apare integral în ,,Drapelul".

Colaborează la ,,Viaţa românească".

1914: La editura Diecezană din Caransebeş a apărut *Date monografice la comuna Bocşa-Montană*.

1916: publică în volum la Arad, nuvelele *Blăstăm de mamă* şi *Domnişoara Marta*.

Colaborează cu ,,Pagini literare" (Arad).

1918, februarie-octombrie: îl înlocuieşte pe Valeriu Branişte (internat la Seghedin) la conducerea ,,Drapelului".

decembrie, 1: prezent la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, ca delegat şi corespondent al ziarului românesc ,,Drapelul" din Lugoj.

1919: editează volumul de schiţe *D'ale vieţii*.

1919-1920, august-mai: redactor responsabil şi coordonator al ziarului ,,Drapelul".

1920: iunie 8: guvernul Averescu suprimă ,,Drapelul".

1921: în ,,Calendarul românului" din Caransebeş a apărut piesa eroică într-un act *O noapte la Oituz*, p. 80-87. Piesa s-a jucat în 1921 de studentul Ioan Munteanu din an. II şi fratele său, Gh. Munteanu[4].

1923: apare *Legenda Şumigului* în ,,Calendarul românului", 1924, p. 91-96.

1923-1924: colaborează la ,,Cosânzeana" (Cluj) unde tipăreşte *Carnetul lui Radu Roman*.

[4] ,,Foaie Diecezană", an. XXXVI, 1921, nr. 6, p. 5, după Vasile Petrica, *op. cit.*, p. 113.

1924: *Gaiul Borosoanei* în ,,Calendarul românului", p. 76-83.

1925: *Golgotha lui Ali Hassan-Cânele*, în ,,Calendarul românului", p. 92-99.

1926: romanul *Casa cu obloane verzi* a apărut în revista timişoreană ,,Banatul", iar în ,,Temesvari Hirlap" un fragment dintr-un proiectat roman despre Gheorghe Doja.

1923-1929: apare la Bocşa Montană publicaţia ,,Drum nou" cu aportul Uzinelor de Fier şi a Domeniilor Reşiţa.

1926-1929: preşedinte al Partidului Naţional Ţărănesc, filiala Caraş-Severin şi deputat în parlamentul României Mari.

1928: În revista ,,Banatul" din Timişoara a apărut *Românii din Potlogi*.

1929: publică la Bucureşti *Fata vornicului Oană*, 226 p. Este primit favorabil de Cezar Petrescu.

noiembrie, 27: se stinge din viaţa la 48 de ani într-un sanatoriu din Timişoara, este înhumat în cimitirul din Bocşa Montană. Camera îl omagiază în şedinţa din 27 noiembrie.

1930 Lucian Costin publică broşura *Scriitorul bănăţean Mihail Gaşpar (Câteva note despre opera sa)*, 27 p..

1930-1933: gazeta ,,Drum nou" reapare la Oraviţa sub direcţia lui Ilie Russmir.

1932-1933, figura de cărturar a lui Mihail Gaşpar este creionată de Aurel Cosma în volumele: *Istoria presei din Banat*, vol. I, p. 110-113; şi *Bănăţeni de altădată*, p. 87-89.

1936: figurează în *Poeţii şi prozatorii Ardealului până la Unire*, antologie întocmită de Gheorghe Cardaş.

Căminul cultural din localitatea Moniom (Caraş-Severin) îi poartă numele răsplătind faptele româneşti ale acestuia[5]. Soţia scriitorului, Livia Gaşpar donează bibliotecii căminului cultural primele volume din biblioteca lui Mihail Gaşpar, între acestea se numără şi volumul de schiţe *În vraja trecutului*.

1936-1937: Ionel Gaşpar editează, din nou, publicaţia ,,Drum nou" la Bocşa Montană, redactor responsabil fiind Ioan Târziu.

1937: Ion Breazu îl prezintă în *Povestitori ardeleni şi bănăţeni până la Unire*.

1940: Ion Dimitrie Suciu publică *Literatura bănăţeană de la început până la Unire 1582-1918*, în care accentuează activitatea jurnalistică a scriitorului de la ,,Drum nou" de la Bocşa Montană, p. 241-251.

1942: apare, la Bucureşti, volumul *Blăstăm de mamă*.

1943, iunie, 27: la Bocşa Montană a avut loc ceremonia dezvelirii bustului scriitorului, opera este realizată de sculptorul Romul Ladea, iar publicaţia ,,Curentul nou" i-a dedicat un număr omagial.

1956: interesul pentru opera prozatorului este reaprins prin articole de Cezar Petrescu, Melentie Şora, George C. Bogdan şi Traian Liviu Birăescu, Petre Oallde, Minerva Blajovan, Traian Topliceanu.

1971: apare volumul *Documente literare*, vol. I, sub redacţia lui Radu Flora şi Virgil Vintilescu, cuprinde mai multe documente care fac referire la viaţa şi activitatea literară a lui Mihail Gaşpar, p. IX-XII şi 297-315.

[5] Duşan Basista, *Moniom. Oameni şi locuri*, Editura Fotomat, Reşiţa, 2005, p. 110.

1972: Monografia comunei Gătaia, conţine un medalion al scriitorului, p.225-230 şi reeditarea a două producţii folclorice: *Legenda Şumigului* şi *Gaiul Borosoanei*, p. 194-202.

1974: apare un volum selectiv intitulat *Fata vornicului Oană*, ediţie îngrijită de George C. Bogdan şi Doina Bogdan Dascălu, la editura Facla.

1982: apare la Timişoara romanul *Din vremuri de mărire*, editat de George C. Bogdan şi Doina Bogdan Dascălu.

1987: Virgil Vintilescu comentează opera lui Mihail Gaşpar în cartea *Secvenţe literare: Repere literare bănăţene (1880-1919)*, Editura Facla, p. 193-214.

1996: Scriitorul Mihail Gaşpar este cuprins în *Dicţionarul teologilor români* (autor Mircea Păcurariu), p. 177-178.

1998: Mihail Gaşpar apare în *Dicţionarul scriitorilor din Caraş-Severin*, (autori: Victoria I. Bitte, Tiberiu Chiş, Nicolae Sârbu), p. 108-110.

2005-2008: Valentin Bugariu publică studiile: *Incursiune în opera protopopului Mihail Gaşpar*, în ,,Altarul Banatului", 2005, nr. 10-12, p. 154-161 şi *Viaţa protopopului bănăţean Mihail Gaşpar (1881-1929)*, în ,,Altarul Banatului", 2007, nr. 7-9, p. 169-182; *Protopopul Mihail Gaşpar. Studiu monografic*, Editura Eurostampa, Timişoara, 2007, 438 p., *Mihail Gaşpar-opera folclorică*, în ,,Memoria satului bănăţean",vol. V, Editura Eurostampa, Timişoara, 2008, p. 198-208.

2006: Valentin Bugariu susţine dizertaţia de doctorat: *Contribuţii la studiul operei protopopului Mihail Gaşpar*, 292 p., în cadrul Facultăţii de Litere, Istorie şi Teologie a Universităţii de Vest din Timişoara în faţa comisiei compusă din: conf. univ. dr. Mirela Borchin (Universitatea de Vest din Timişoara, preşedinte de comisie), prof. univ. dr. Gheorghe I. Tohăneanu (Universitatea de Vest din Timişoara, coordonator ştiinţific), prof. univ. dr. Sergiu Drincu (Universitatea ,,Tibiscus" din Timişoara, referent), pr. conf. univ. dr. Eugen Constantin Jurca (Universitatea de Vest din Timişoara, referent), prof. univ. dr. Rodica Popescu (Universitatea ,,Aurel Vlaicu" din Arad, referent).

2008: Apare ediţia critică *D'ale vieţii*, (2 vol.) în îngrijirea lui Valentin Bugariu la editura Eubeea din Timişoara.

Studiu introductiv

Mihail Gaşpar rămâne, în conştiinţa urmaşilor, drept un scriitor complex, elaborând atât proză, poezie, dramaturgie, cât şi lucrări ştiinţifice, remarcându-se totodată şi ca un trudnic traducător din limbi de circulaţie şi ca bun jurnalist şi creator de lucrări ce aparţin spaţiului bisericesc.

Majoritatea operelor publicate prezintă viaţa satului bănăţean de la sfârşitul veacului al XIX-lea, precum şi glorioasa epocă a marelui voievod moldovean, Ştefan cel Mare şi Sfânt. Talentul narativ al autorului este evidenţiat mai ales în povestirile despre satul natal, cu acţiuni şi localizare precisă, în spaţiul satului bănăţean. Aşa se explică prezenţa numeroasă a elementelor lexicale bănăţeneşti, fără a fi abuzive şi fără a îngreuna înţelegerea textului.

Mijloacele lingvistice destinate culorii locale sunt prezente, fără abuz, atât în vorbirea personajelor, cât şi în intervenţia autorului, după cum dovedesc exemplele. Prezenţa unor elemente lexicale specifice acestei zone de apus a spaţiului românesc, fără a fi stânjenitoare, motivează că eroii operelor lui Mihail Gaşpar apar într-o postură firească, naturală, ceea ce dovedeşte o bună cunoaştere şi mânuire a fenomenelor de limbă de către autorul textului literar. Operele lui Mihail Gaşpar sunt scrise pe înţelesul poporului şi într-o bună limbă românească[6]. În acest sens, un prim strat de limbă ce trebuie scos în evidenţă este cel al lexicului regional (în anumite cazuri chiar popular, deoarece depăşeşte graniţele subdialectului bănăţean). Pentru a evita ,,marginalizarea" textelor inspirate din realităţile Banatului autorul recurge uneori la sintagme explicative sau la sinonime atunci când foloseşte cuvinte specifice zonei în care şi-a petrecut viaţa. Alteori asemenea ,,compliuri" sunt de prisos, întrucât contextul dezambiguizează sensul acelor cuvinte ,,regionale". Am grupat exemplele pe lucrări, spre a uşura urmărirea lor atât în spaţiu, cât şi în timp.

a). Substantive:

imală ,,noroi": ,,Din pricina imălii acesteia, sau să'i zicem tină, -că'i mai pe româneşte- apoi câte nevoi n'au răsărit". (*Unde eşti copilărie?*, p. 178).

cuină ,,bucătărie": ,,...Muşchiul, care cuprindea coperişul, dădea întregului aspectul unei căciule verzi. Două odăi nepodite având între ele "cuina"...". (*Unde eşti copilărie?*, p. 181).

,,Mama se crucea în uşa de la cuină". (*În Robie*, p. 288).

---

[6] Aşa cum remarcă Radu Flora şi Virgil Vintilescu, *Documente literare*, vol. I, Editura Facla, Timişoara, 1971, p. 301.

târnaţ ,,coridor": ,,Două odăi nepodite, având între ele "cuina" care dădea drept în târnaţ...". (*Unde eşti tu copilărie?*, p. 181).

şagă ,,glumă": ,,Avea pentru fiecare român câte o vorbă, mai serioasă, mai de şagă". (*Blăstăm de mamă*, p. 208).

piparcă ,,ardei"; cătrăni ,,supăra": ,,Bunica –femeie iute ca piparca– se cătrănea rău". (*Unde eşti copilărie?*, p. 185).

maistor ,,meşter": ,,Tănase Uture -mare maistor de cărţi...". (*Unde eşti copilărie?*, p. 178).

paure ,,ţăran", ,,plugar": ,,Tu ştii că eu mi's paure". (*La Custozza*, p. 52).

motcă ,,ghem": ,,atârnam motche de bumbac". (*Blăstăm de mamă*, p. 204).

tolcer ,,pâlnie": ,,O maşină...slobozia dintr'un tolcer nişte măzărice". (*Blăstăm de mamă*, p. 209).

cătrinţă ,,şorţ": ,,pe piept i se revărsa o cătrinţă". (*Blăstăm de mamă*, p. 209).

crişcă ,,bucată", ,,felie": ,,crişca de pâne". (*Românii din Potlogi*, p. 306).

gost ,,musafir": ,,ajunse să se ştie cine e gostul". (*Românii din Potlogi*, p. 308).

nat ,,persoană": ,,să mă ia în samă tot natul din sat". (*Unde eşti copilărie?*, p. 183).

salcă ,,salcie": ,,mici scăunele de salcă". (*Unde eşti copilărie?*, p. 183).

lulă ,,lulea", ,,pipă": ,,cumpără'ţi o lulă ca lumea". (*Unde eşti copilărie?,* p. 185).

şpoieri ,,cuptor": ,,săriam la şpoieri şi începeam să răscolesc cu cleştele prin jăg". (*Unde eşti copilărie?*, p. 185).

ştaier ,,impozit", ,,dare": ,,vorbind... de ştaierul greu". (*Moşu Dascălu*, p. 40).

adău ,,contribuţie în natură": ,,îşi aduna adăul, cum îi zice pe la noi contribuţie în naturale". (*Moşu Dascălu*, p. 41).

Cuvinte populare şi regionale. Ele apar în scrierile care evocă lumea satului şi sunt întâlnite atât în vorbirea personajelor, cât şi în cea a scriitorului:

subjugător (substantiv parasintetic[7], cu prefixul *sub-* şi sufixul *-tor*: ,,armiile turceşti, mânate de porunca năpraznicului subjugător de neamuri, se asvârleau nebune în luptă". (*Pace*, p. 67).

servitorime (substantiv cu dublă sufixaţie: *-tor* + *-ime*: ,,un om mai bine crescut ar sta pe gânduri să'şi bage servitorimea". (*Unde eşti copilărie?,* p. 182).

societar: ,,societarii merseră cu toţii să'şi ia în primire partea". (*Românii din Potlogi*, p. 346).

grofiţă (derivat cu sufixul moţional *-iţă*): ,,dânsa... grofiţă coborâtoare din grofi trufaşi". (*Domnişoara Marta*, p. 243).

nevrednicie: ,,nevrednicia mea a cerut darurile Domnului". (*Românii din Potlogi*, p. 312).

conci ,,coc": ,,Deasupra acestei feţe, o bogată îngrămădire de păr castaniu strâns într'un drăguţ conciu lugojenesc desăvârşea tabloul acesta minunat". (*Sănduleasa*, p. 194).

[7] Acest tip de derivare mixtă sau parasintetică este încadrat la construcţiile parasintetice de Vasile Şerban şi Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timişoara, 1978, p. 28.

băgrin ,,salcâm": ,, După ani de zile mi'au rămas intacte primele impresii, câmpiile netede ale frumosului colţ de ţară, a iubitului meu Banat, cu satul naşterii mele ascuns în dosul unei pădurice de băgrini, cu casele şiruite bine, cu coperişele cu muşchiu verde, scăldate în năpraznica căldură a verii". (*În vraja trecutului*, p. 34).

b). Adjective:

hâd ,,urât": ,,Faţa aspră... primi o nuanţă diavolească prin surâsul hâd". (*Românii din Potlogi*, p. 309).

hălos ,,mâncăcios"; ,,pofticios": ,,o uriaşă gură hăloasă". (*Blăstăm de mamă*, p. 204).

beteag ,,bolnav": ,,– Eşti beteag?". (*Blăstăm de mamă*, p. 217).

c). Verbe şi locuţiuni verbale:

a se cătrăni ,,a se supăra": ,,Bunica... se cătrănea rău". (*Unde eşti copilărie?*, p. 185).

a ştricui ,,a tricota": ,,Mama ştricuie nişte ciorapi". (*Unde eşti copilărie?*, p. 182).

a se cotropi ,,a se acoperi": ,,cercam să mă cotrop". (*În robie*, p. 287).

a chiti ,,a aranja"; ,,a drege", ,,a repara": ,,i'l dete tata să'l chitească". (*În robie*, p. 288).

a cucăi ,,a moţăi"; ,,a picoti": ,,Ţepeş cucăia înţepenit". (*În robie*, p. 289).

a sudui ,,a înjura": ,,feciorii începură să cam suduie". (*La Custozza*, p. 53).

a se ogoi ,,a se astâmpăra": ,,Mai ogoae'te acasă, jupâne". (*Blăstăm de mamă*, p. 216).

a bui ,,a năvăli"; ,,a se revărsa": ,,toţi... buiră să ceară amânări". (*Blăstăm de mamă*, p. 227).

a se năduşi ,,a se sufoca"; ,,a se asfixia": ,,Copilul se năduşia în convulsiunile tusei". (*Blăstăm de mamă*, p. 232).

a dripi ,,a călca în picioare"; ,,a tasa"; ,,a bătători": ,,Atunci ne'ai dripit sufletul". (*Părintele Vichentie*, p. 293).

d). Adverbe şi locuţiuni adverbiale:

de loc ,,nicicum"; ,,de fel": ,,La biserica nu umblau de loc". (*Românii din Potlogi*, p. 307).

încetul cu încetul ,,treptat": ,,În sat, încetul cu încetul dispare viaţa pastorală". (*Românii din Potlogi*, p. 309).

baş ,,chiar": ,,dar nu mi's baş aşa de prost". (*La Custozza*, p. 52).

Multe dintre elementele lexicale prezente în paginile operei lui Mihail Gaşpar au o circulaţie după cum am precizat, dincolo de graniţele Banatului, având un vădit caracter *popular*:

cucuruz ,,porumb": ,,zamă de cucuruz". (*Blăstăm de mamă*, p. 217).

2 Elemente de ordin fonetic şi gramatical:

Ne referim aici la fapte care ţin de specificul graiurilor din Banat, dar şi la aspecte ce transced această arie lingvistică. Ele nu sunt ,,abateri de la o normă literară încă fluctuantă în perioada în care a scris Mihail Gaşpar, ci realităţi ale vorbirii chiar a oamenilor culţi. În anumite cazuri, autorul a fost constrâns să reproducă fapte de limbă din graiul personajelor, mai ales a celor din jurul actualului oraş Gătaia. Vom evidenţia, în conformitate cu principiile acestui tip de cercetare, fapte care ţin de vocalism şi fapte care se referă la consonantism.

a). **Vocalism**

Este vorba de reflexe etimologice ale unor sunete vocalice, precum:

ă pentru *e:* ,,...în părul bogat... înfipsă un trandafir alb". (*Blăstăm de mamă*, p. 208).

,,Era un fecior de să'i cauţi părechea în tot aretul acela". (*Blăstăm de mamă*, p. 209).

,,Braţul să ridică în vânt". (*Blăstăm de mamă*, pag. 208).

,,şi'a legat viaţa, cu bucurii şi năcazuri, de stema Moldovei". (*Moartea hotnogului*, p. 81).

e, la imperfect, pentru *ă*, prin analogie cu forma de conjunctiv prezent (să stea): ,,În uşă stetea mândru şi trufaş unul din nouii stăpâni". (*Românii din Potlogi*, p. 327).

În ,,tresni'' şi ,,crepa'' apare fenomenul rostirii uşoare a lui *r*, fenomen specific Banatului de nord-est:

,,În Potlogi n'a tresnit încă pe nimeni". (*Românii din Potlogi*, p. 307).

,,În Potlogi nu crepau vitele". (*Românii din Potlogi*, p. 307).

În ,,ţermure'' avem a face cu pronunţia moale a lui *ţ*, dacă nu cumva este vorba de un reflex latinist al autorului[8]:

,,pământul din Căpeţeni.. se resfeţea". (*Românii din Potlogi*, p. 345).

,,Pe ambele ţermuri ale apei se întindeau nişte livezi umbroase". (*Românii din Potlogi*, p. 347).

,,Pe aceşti oameni, care ajunseră în gura Bănatului i'o păstorit părintele Zachei". (*Românii din Potlogi*, p. 308).

diftongul *oa* pentru *o*: ,,satul Căpăţeni...era cale de două oare de Potlogi". (*Românii din Potlogi*, p. 347).

Păstrarea lui *u* etimologic, căci în cuvintele de origine latină orice *o* aton s-a închis la *u*[9]: ,,.ei îşi durmiau somnul etern". (*Pace*, p. 69).

Consemnarea lui *o* etimologic în coloare (lat. color*)*: ,,Era un omuleţ mic de statură, cu nişte ochi suri, în coloarea oţelului". (*Moşu Dascălu*, p. 37).

[8] Cf. Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei, Bucureşti, 1975, p. 473.

[9] *Ibidem*, p. 115.

b). Alternanţe consonantice:

Consoana postpalatală *c* înlocuită greşit cu labiodentala *f:* ,,pe acele vremi nici nu'i prea lipsea românului doftorul". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 125).

Se poate observa uşor marea varietate şi bogăţie a alternanţelor fonetice particulare subdialectului bănăţean sau chiar cu o arie de răspândire mai largă, care înavuţesc modalităţile de expresivitate artistică.

Prezenţa acestor variante regionale dezvăluie faptul că autorul nu s-a dezrădăcinat de obârşie, nu s-a lepădat de înfăţişarea graiului local, în înstrăinările lui între graniţele imperiului, după cum însuşi mărturiseşte: ,,Prin urechi, pare că aud şi acum sunând, accentul moale al graiului nostru bănăţenesc". (*În vraja trecutului*, p. 32).

Considerăm şi noi, în termeni pe care nu-i simţim hiperbolici, că limba dulce, cu iz bănăţenesc, este savuroasă ca undele Bârzavei în apusurile toamnei, ce ne îmbie la o lectură odihnitoare, căreia nu simţim să-i aducem corecturi, chiar dacă aplicarea legilor limbii literare nu este peste tot respectată.

Viaţa satului în care s-a zămislit structura textului poetic al lui Mihail Gaşpar pune pecetea nu numai prin prezenţa elementelor lexicale sau fonetice specifice zonei bănăţene, dar şi prin multitudinea de variante gramaticale uzitate în popor, dovedind şi în acest fel că Mihail Gaşpar rămâne bănăţeanul neînstrăinat de ai lui.

Aşa ne apar, în variante fireşti expresii populare, structuri morfologice compuse cu auxiliare postpuse verbului regent.

Schimbarea poziţiei auxiliarului morfologic şi a morfemului reflexiv, postpunerea lor faţă de verbul independent, imprimă construcţiei un pronunţat caracter arhaizant, fiind considerată o variantă stilistică arhaică sau populară[10]. Este întâlnită la următoarele forme verbale analitice:

Forme inverse ale *perfectului compus*: ,,Băgat'am groază în tătari, *spăimântat'am* pe ungurii Corvinului, făcut'am să îngheţe sângele în poloni". (*Moartea hotnogului*, p. 81).

Viitor popular, structurat cu auxiliarul a avea+conjunctivul verbului de conjugat:

,,Dajdie... avem să'i plătim". (*Românii din Potlogi*, p. 310).

,, Şi mâne am să'mi pecetluiesc dragostea cu pecetea morţii". (*Moartea hotnogului*, p. 86).

Uneori *auxiliarul* apare în variantă prescurtată:

,,atunci... o să fim prieteni buni". (*Moşu Dascălu*, p. 39).

Viitorul popular în trecut, cu auxiliarul *a avea* la imperfect:

,,a sărutat steagul, în umbra căruia avea să'şi mântuie zilele". (*Moartea hotnogului*, p. 82).

Forme inverse de *optativ:*

[10] Pentru o astfel de topică a auxiliarelor morfologice a se vedea Rodica Popescu, *Diatezele pronominale în limba română*, Editura Presa Universitară Română, Timişoara, 1999, p. 21-22, idem, *Limba română contemporană. Morfologia adjectivului şi a verbului*, Tipografia Universităţii din Timişoara, Timişoara, 1987.

,,Ferit'ai Doamne!". (*Blăstăm de mamă*, p. 208).

Frecvent întâlnit, în aspectul vorbit al limbii, este *conjunctivul* cu valoare de *imperativ*: ,,Să te porţi bine şi atunci o să fim buni prieteni". (*Moşu Dascălu*, p. 39).

Sunt întâlnite variante arhaice specifice Lugojului bisericesc, unde se păstrează acest derivat adjectival – *vecinic*– format de la tema pluralică (*veci*), împingând eternitatea până la obârşie, la începuturile lumii:

,,În vecinicul fum de fabrici care înnegreşte... sufletul omului". (*Pe livezi*, p. 45).

Cu iz arhaic apare şi adjectivul *pricinuitor,* derivat de la mai vechiul *pricină*, în locul recentelor: *cauzator*, *creator*:

,,moşie pricinuitoare atâtor necazuri a trecut'o în stăpânirea fratelui seu tânăr". (*Românii din Potlogi*, p. 317).

Fără a fi folosite abuziv, elementele arhaice ne învăluie şi în straie gramaticale învechite, venite dintr-o epocă feudală, dar nu obositoare şi ponosite. Astfel că trecute vremi, ale epocii marelui voievod moldovean ne farmecă şi ne înavuţesc cu imagini ce vin de demult, dar nu departe de sufletul cititorului modern.

Ca variantă arhaică apare deci, modul infinitiv marcat cu morfemul infinitival *a,* în relaţia cu verbul regent.

Este atestată şi construcţia infinitivală fără prepoziţia morfematizată *a*[11], ca în perioada actuală a evoluţiei limbii române:

,,Ar fi cea mai mare lovitură ce mi'ai putea da" (*Părintele Vichentie*, p. 293).

Trebuie reţinut vocativul învechit marcat cu desinenţa -*e,* prezent mai ales în limbajul bisericesc, ce nu permite înlocuirea cu forma actuală a acestui substantiv:

,,Ferit'ai Doamne!". (*Blăstăm de mamă*, p. 208).

Frecvent este întâlnit pronumele relativ *care,* în variante articulate şi cu desinenţe de plural:

,,argaţii cari duceau pe umeri...". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 130).

,,Carii n'au fost închişi nu vor înţelege". (*La Custozza*, p. 52).

Cu iz arhaic, întărind caracterul dubitativ al acţiunii, apare forma prezumtivă a verbului:

,,Ce lume se va fi zărit în cuprinsul îngust al acestor doui ochi". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 139).

Destul de frecvent apar forme învechite ale pronumelui de politeţe, cu o încărcătură reverenţială, în relaţia moşier – ţăran sărac, domnitor – oştean:

,,Măria Ta! Ne întrebi ce vrem? Pământ vrem, Măria Ta". (*Românii din Potlogi*, p. 309).

,,Aşadar ştii, Luminăţia Ta... aşa i'a fost ursita". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 137).

Îmbinările de tip locuţional, numeroase şi expresive, apar în variante învechite, înviorând textul:

Locuţiuni verbale *în variantă arhaică*:

,,Voevodul se hotărî a se pune în calea sultanului". (*Pace*, p. 61); (= ,,a se împotrivi").

,,...aşa i'a fost ursita". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 60).

---

[11] Cf. Gr. S. Berejan, *Asupra prepoziţiei a cu infinitivul*, în ,,Contribuţii lingvistice", Bucureşti, III, 1958, Supliment.

Locuţiuni adverbiale rare, neîntâlnite în această înfăţişare: peste seamă = ,,peste măsură":

,,Căci nespălat nu vei vedea copil pentru mare lume la noi în sat". (*În vraja trecutului*, p. 35).

Într-o variantă învechită apar astăzi derivatele neologice cu sufixul *-iune,* substituit, de cele mai multe ori cu *-ie*:

,,Intravilanul acesta îl luă în arendă "Frăţia", cum se botează noua instituţiune". (*Românii din Potlogi*, p. 345).

3 Elemente lexicale arhaice:

Cum este şi firesc, Mihail Gaşpar a trebuit să recurgă şi la arhaisme, fiind ,,constrâns" de lexicul folosit în perioada lui Ştefan cel Mare, perioadă evocată în amintitele scrieri istorice. Este vorba, de termeni politico-administrativi şi militari.

,,armiile turceşti... se azvârleau nebune în luptă". (*Pace*, p. 67).

,, hotnog ,,comandant peste o sută de ostaşi"; ,,sutaş" ,,hotnogul boierului Nicolae Brateş... eroul principal al acţiunii". (*Moartea hotnogului*, p. 80).

a mântui ,,a sfârşi"; ,,a termina": ,,a sărutat steagul, în umbra căruia avea să'şi mântuie zilele". (*Moartea hotnogului*, p. 87).

dajdie ,,dare", ,,bir": ,,Dajdie nu mai avem să'i plătim". (*Românii din Potlogi*, p. 310).

simbrie ,,răsplată în bani": ,,le dăruia simbrie". (*Pace*, p. 60).

pârcălab ,,persoană însărcinată cu conducerea unei cetăţi, a unui ţinut etc.": ,,Bătrânul pârcălab de Neamţ". (*Pace*, p. 65).

comis ,,mare dregător responsabil de caii şi grajdurile domneşti": ,,Ilea lui Huru, comisul,...". (*Pace*, p. 63).

4 Elemente lexicale bisericeşti:

Prin natura formaţiei sale, Mihail Gaşpar a recurs, în unele scrieri, la elemente lexicale bisericeşti, prefigurând astfel o direcţie stilistică în care se încadrează, cu particularităţile de rigoare, scriitori ca Ion Agârbiceanu şi Gala Galaction.

De aici şi nota personală a stilului lui Mihail Gaşpar din care reţinem câteva arhaisme bisericeşti, potrivite preotului cărturar, Mihail Gaşpar, care caracterizează şi întregesc valoarea literară a operei sale, pe care nu o putem tăgădui şi care merită recunoaşterea criticii literare româneşti.

a) Substantive

post: ,,un post negru de trei zile". (*Pace*, p. 65).
prohodire: ,,prohodirea eroilor ". (*Pace,* p. 66).
praznic: ,,Câmpiile... prăznuiesc marele praznic". (*Păpărugă...rugă...*, p. 114).
crâsnic: ,,crâsnicul duce călare ectenia de la altar'' (*În vraja trecutului*, p. 34).
ectenie: ,,crâsnicul duce călare ectenia de la altar'' (*În vraja trecutului*, p. 34).

apostol: ,,să cânt apostolul în sărbătorile mari". (*Moşu Dascălu*, p. 39).
81).
înger ,,îngerul care'mi turbură... viaţa". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 145).
Troiţă: ,,Biserica Sfintei Troiţe". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 150).
martir: ,,răbdare de martir". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
spovedanie: ,,asculta spovedania fiului său". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
episcop: ,,are un unchiu episcop". (*Domişoara Marta*, p. 245).
eretic: ,,mă consideră eretic pentru credinţa mea". (*Domnişoara Marta*, p. 245).
protopop: ,,te înţelegeai cu protopopul". (*Românii din Potlogi*, p. 319).
Atotputernicul: ,,numai în faţa Atotputernicului... de'l mai pleca". (*Românii din Potlogi*, p. 319).
apostolie: ,,îşi puseră în cap să facă apostolie". (*Românii din Potlogi*, p. 323).
octoic: ,,tata închidea octoicul". (*Unde eşti copilărie?,* p. 182).

b) Adjective:

ortodox: ,,mă consideră eretic pentru credinţa mea ortodoxă". (*Domnişoara Marta*, p. 245).

c) Verbe:

a binecuvânta: ,,boierul Nicolae Brateş te binecuvântă". (*Moartea hotnogului*, p. 85).
a se pocăi: ,,căutam să ne pocăim". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 135).
a se mântui: ,,S'a mântuit cu dânsul". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 121).
a se spovedi: ,,S'o spovedi". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 131).
Nu sunt de neglijat nici variantele fonetice ale cuvintelor, ce impun îndepărtarea în timp: ,,aveau atâtea prilegiuri de a se amesteca în trebile noastre". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 125).
Trebuie să recunoaştem că aerul melancolic ce se degajă din textul uşor arhaizant ne mângâie şi ne satisface lectura.

5 Cuvinte derivate şi compuse:

Majoritatea derivatelor şi compuselor aparţin lexicului popular şi regional, unde predomină formaţiile cu sufixe.

a). Substantive:

ciocăneală: ,,o ciocăneală şi o uruială". (*Românii din Potlogi*, p. 324).
societarii: ,,societarii merseră cu toţii să'şi ia în primire partea". (*Românii din Potlogi*, p. 346).
nânuţă: ,,nânuţele acela albăstrii". (*Unde eşti tu copilărie?,* p. 182).

surlişoară: ,,sunând din nişte surlişoare împodobite cu clopoţei". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 124).

femeluşă: ,,femeluşa se mai opune". (*Păpărugă...rugă...,* p. 115).

datoraş: ,,Se certa cu datoraşii". (*Blăstăm de mamă*, p. 223).

răritor: ,,răritori de păduri". (*Domnişoara Marta*, p. 245).

ocnar: ,,câteva familii de ocnari". (*Blăstăm de mamă*, p. 207).

servitorime: ,,ar sta pe gânduri să'şi bage servitorimea". (*Unde eşti copilărie?,* p. 182).

săcărişte ,,loc cultivat cu săcară": ,,săcărištea învecinată". (*Păpărugă... rugă...,* p. 114).

trifoişte: ,,Tolănit în marginea unei trifoişte". (*Păpărugă... rugă...,* p. 115).

nisipişte: ,,aerul cald al nisipiştilor". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 140).

gospodăriţă: ,,fără gospodăriţă la casă, omul e aproape ca şi pierdut". (*Pace*, p. 59).

b) Adjective :

dăscălesc: ,,...tagma dăscălească". (*Românii din Potlogi*, p. 326).

vulturiu: ,,un omuleţ mic cu nas vulturiu". (*Moşu Dascălu*, p. 37).

neguriu: ,,ochii ei mari, negurii". (*Blăstăm de mamă*, p. 211).

chemător: ,,solia ei chemătoare". (*Pace*, p. 60).

profanator: ,,aceste cuvinte profanatoare". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 138).

prevenitor: ,,Era şi acum tot prevenitor". (*Blăstăm de mamă*, p. 217).

sbârnâitor: ,,fusul sbârnâitor". (*Blăstăm de mamă*, p. 216).

întrebător: ,,privirea întrebătoare". (*Blăstăm de mamă*, p. 213).

pricinuitor: ,,moşia pricinuitoare atâtor necazuri". (*Românii din Potlogi*, p. 317).

dâmpos: ,,un ţinut dâmpos". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 140).

neînduplecabil: ,,Selinger se dovedi neînduplecabil". (*Românii din Potlogi*, p. 339).

Există creaţii adjectivale de la un *nume propriu*[12]:

galiţian: ,,întreaga şleahtă galiţiană". (*Domnişoara Marta*, p. 243).

potlogean: ,,Ion, ca potlogean de baştină". (*Românii din Potlogi*, p. 306).

logojănesc: ,,conciu logojănesc". (*La birtul Săndulesii*, p. 171).

c). Adverbe

cătăneşte: ,,o să fiu îngropat cătăneşte". (*Domnişoara Marta*, p. 249).

Adverb provenit prin conversiune dintr-un adjectiv derivat cu sufix adjectival, actualizând o construcţie parasintetică[13]: ,,românii, închinaţi morţii, aparând cerbicos fiecare palmă de pământ". (*Pace*, p. 67).

[12] Astfel de creaţii se realizează foarte uşor, după cum precizează Cătălina Frâncu, *O nouă posibilitate a limbii române: formarea de verbe din nume proprii* în *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 de ani***,** Editura Junimea, Iaşi, 1983 şi Rodica Popescu, *Creaţii lexicale noi*, în ,,Limbă şi Literatură pentru elevi", 1984, nr. 3 şi idem, *Studii de lingvistică românească*, Editura Presa Universitară Română, Timişoara, 1999, p. 159-162.

d). Verbe:

a îndumnezei: ,,Rada îşi ducea chinul alăturea de un bărbat care o îndumnezeia". (*Rada*, p. 101).

Apar şi câteva derivate cu prefixe, cum sunt cele amintite la verb (reînapoia, îndumnezei) şi *ne- nefăţărit*: ,,în aceste cuvinte zăcea cuprinsă una din cele mai duioase poveşti de dragoste curată, nefăţărită". (*Românii din Potlogi*, p. 311).

Apar în schimb destul de multe cuvinte fără prefix, ceea ce nu înseamnă că au fost deprefixate, ci că acasta este forma lor originară în grai.

În variante populare, apar numeroase verbe deprefixate, fiind private de prezenţa prefixului verbal *în-*[14]:

a cerca: ,,cercai să mă apăr". (*La Custozza*, p. 53).

a nebuni: ,,trebue să nebunească". (*Blăstăm de mamă*, p. 212).

volbura (=,,a trece val vârtej", ,,repede"): ,,un singur gând să'ţi volbure prin creeri". (*Pace*, p. 62).

a griji: ,,Cum te'am grijit şi cum te'am păzit". (*Părintele Vichentie*, p. 293).

6. Elemente neologice:

Mihail Gaşpar îşi desfăşoară activitatea scriitoricească în perioada de consolidare şi generalizare a normelor limbii literare, fixate, mai ales, după reforma ortografică din 1923. Deşi literatura bănăţeană a fost percepută, în general, ca una dialectală, se poate spune că, prin numărul mare de neologisme din opera sa, Mihail Gaşpar contrazice această prejudecată. Pe de altă parte, este semnificativă rapiditatea cu care aceste neologisme au fost preluate de scriitorul bănăţean, ceea ce confirmă constatarea lui Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, p. 628, după care ,,cea mai rapidă difuzare şi cea mai largă acceptare cunoaşte limba unică în Transilvania şi Banat".

Cum e şi firesc, neologismele se întâlnesc mai rar sau deloc în vorbirea personajelor rustice; ele apar în limbajul eroilor intelectuali sau caracterizează limbajele de specialitate: cel juridic, militar, bisericesc, economic.

a) Substantive:

revoltă: ,,revolta'i neputincioasă". (*Copiii nimănui*, p. 266).

piedestal: ,, stând pe un piedestal rece". (*Magdalenă*, p. 74).

---

[13] Finuţa Asan, *Formaţii parasintetice în limba română*, ,,Limba Română", Bucureşti, 1965, nr. 1.

[14] Abaterile realizate prin trunchiere, din tendinţa de simplificare, sunt considerate de către V. Şerban şi I. Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Editura Facla, Timişoara, 1978, p. 120, drept un procedeu secundar de îmbogăţire a vocabularului; Cf. Iorgu Iordan, *Compuse româneşti cu* ***în-,*** în ,,Buletinul Institutului de filologie română "Alexandru Philippide", Iaşi, 1936, vol. III, p. 57-116.

impresie: ,,mi'au rămas intacte primele impresii". (*În vraja trecutului*, p. 34).
misticism: ,,misticismul cu care era învălită". (*Magdalenă*, p. 75).
259).
vehemenţă: ,,discutând cu vehemenţă cele întâmplate". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 124).
dezastru: ,,nu bănuiau dezastru". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 146).
renume: ,,e om de renume". (*La Custozza*, p. 52).
monarhie: ,,istoria luptelor monarhiei". (*La Custozza*, p. 53).
convulsiune: ,,Trupul ei... se zbătea în convulsiuni inconştiente". (*Blăstăm de mamă*, p. 212).
beligerant: ,,Erau ca doi beligeranţi". (*Blăstăm de mamă*, p. 213).
abis: ,,părea o nădejde gata a se prăbuşi... într'un abis". (*Blăstăm de mamă*, p. 214).
interpret: ,,... se făcu interpretul amorului acestuia". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
simpatie: ,,Nu avea simpatie pentru austrieci". (*Domnişoara Marta*, p. 245).
amor: ,,se făcu interpretul amorului acestuia". (*Domnişoara Marta*, p. 242).
afacere: ,,Eu am venit să clarific afacerea". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
calamitate: ,,Pe urma acestora alte... calamităţi". (*Domnişoara Marta*, p. 246).
,,au dat noi calamităţi". (*Românii din Potlogi*, p. 306).
pneumonie: ,,moartea... a provenit dintr'o pneumonie". (*Domnişoara Marta*, p. 247).
germene: ,,ploaia a sădit germenele morţii". (*Domnişoara Marta*, p. 247).
sentinţă: ,,riscau sentinţa". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
iritaţie: ,,o undă de iritaţie". (*Domnişoara Marta*, p. 243).
deliciu: ,,va fi un deliciu". (*Domnişoara Marta*, p. 249).
vehemenţă: ,,se deschise cu vehemenţă o fereastră". (*Românii din Potlogi*, p. 309).
echitate: ,,simţul de echitate al lui Luca". (*Românii din Potlogi*, p. 308).
catastrofă: ,,pentru a preveni catastrofa". (*Românii din Potlogi*, p. 306).
deposedare: ,,rapida deposedare a clasei ţărăneşti". (*Românii din Potlogi*, p. 308).
predispoziţie: ,,această predispoziţie de înşelăciune". (*Românii din Potlogi*, p. 309).
teorie: ,,teoria fiziologică". (*Românii din Potlogi*, p. 311).
opoziţie: ,,se izbi de o opoziţie latentă". (*Românii din Potlogi*, p. 310).
consternaţie: ,,a produs consternaţie". (*Românii din Potlogi*, p. 310).
demers: ,,nu au făcut niciun demers". (*Românii din Potlogi*, p. 308).

b) Adjective:

mutilat: ,,un soldat bătrân, mutilat cumplit". (*Pace*, p. 69).
infectat: ,,aerul infectat de fum". (*Copiii nimănui*, p. 267).
strident: ,,Sunetul strident se revărsă ca un chiot". (*Copiii nimănui*, p. 268).
intact: ,,mi'au rămas intacte primele impresii". (*În vraja trecutului*, p. 34).
evaziv: ,,Bolnavul făcu un gest evaziv". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 125).
seducător: ,,seducătorul luciu al aurului". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 126).
inconştient: ,,Trupul ei se zbătea în convulsiuni inconştiente". (*Blăstăm de mamă*, p. 212).
radios: ,,Stelele sclipeau radioase". (*Blăstăm de mamă*, p. 216).

somptuos: ,,somptuoasele încăperi". (*Domnişoara Marta*, p. 246).
acut: ,,moartea a provenit dintr'o pneumonie acută". (*Domnişoara Marta*, p. 247).
impetuos: ,,văd impetuoase atacuri". (*Domnişoara Marta*, p. 249).
travestit: ,,vechilul travestit în primar". (*Românii din Potlogi*, p. 308).
pedant: ,,ordinea pedantă". (*Românii din Potlogi*, p. 323).
celebru: ,,cel mai celebru logician". (*Românii din Potlogi*, p. 311).
festiv: ,,părintele dădu o masă festivă". (*Românii din Potlogi*, p. 331).
latent: ,,se izbi de o opoziţie latentă". (*Românii din Potlogi*, p. 334).
intransigent: ,,Părintele era... intransigent". (*Unde eşti copilărie?*, p. 186).
simetric: ,,un nas drept, simetric". (*Unde eşti copilărie?*, p. 186).

c) Verbe:

a implora: ,,să roage, să implore". (*Copiii nimănui***,** p. 266).
a vocifera: ,,Cei tineri... ameninţau vociferând". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 142).
a potenţa: ,,Mirarea se potenţă". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 143).
a contracta: ,,faţa i se contractă". (*Blăstăm de mamă*, p. 212).
a justifica: ,,Ura lui n'a fost justificată". (*Blăstăm de mamă*, p. 213).
a cristaliza: ,,acelaşi gând pe care îl cristalizase". (*Blăstăm de mamă*, p. 213).
a imprima: ,,icoana urâtă i se imprimase acolo". (*Blăstăm de mamă*, p. 213).
a clarifica: ,,Eu am venit să clarific afacerea". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
a se acomoda: ,,are să se acomodeze". (*Domnişoara Marta*, p. 244).
a risca: ,,riscau sentinţa". (*Domnişoara Marta*, p. 244).

Mihail Gaşpar rămâne bănăţeanul neînstrăinat de ai lui, folosind limba simplă, dar savuroasă, a ţăranului molcom, stăpânit la vorbă, rareori tulburat de euforia verbală a vreunui avocat, dascăl sau popă, cărora li se potrivea prisosul de vorbe şi chiar aglomeraţia de neologisme. De aceea literatura lui Mihail Gaşpar se prezintă ca o scriere erudită, cu un pronunţat aspect modern, dovedit şi prin numărul mare de neologisme, care înviorează stilul şi-l apropie de scriitorii români eruditi, cultivaţi, încât afirmarea lui în ierarhia literaturii române nu rămâne o întâmplare.

7 Forme neîncadrate în normele limbii literare

Se ştie că în perioada de formare a limbilor literare circulă paralel, o bună bucată de timp, atât fapte de limbă nereceptate de norma literară, cât şi fapte reglementate prin normele ortografice şi morfologice. Acest fenomen se întâlneşte şi în opera lui Mihail Gaşpar şi, alături de neologismele discutate anterior, reprezintă cât se poate de limpede procesul complex de generalizare a limbii române literare.

Pe de altă parte se ştie că grija pentru însuşirea corectă a limbii române era pentru intelectualul satului bănăţean, în acele vremi de stăpânire austro-ungară, ca şi pentru cărturarul Mihail Gaşpar, animat de sentimente patriotice puternice, un ţel constant şi

important, după cum a lăsat mărturie: ,,Eu am avut un singur ţel în viaţă, să mă fac dascălul neamului meu... care să arate calea ce duce la lumină". *(Moşu Dascălu,* p. 42).

În cazul *substantivului* sesizăm:

Oscilaţii ale genului gramatical:

Substantiv feminin, folosit la genul masculin: ,,eram în suita Măriei Sale, stând ca un stân de peatră nu departe de tine". (*Rada*, p. 100).

În textul lui Mihail Gaşpar coexistă variantele de plural ale substantivului *vreme*, fapt care arată instabilitatea regulilor gramaticale în acea perioadă de evoluţie a limbii române:

,,pe acele vremi nici nu'i prea lipsea românului doftorul". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 133).

,,Rado,... tu mă iubeşti şi acum, ca în vremurile de demult". (*Rada*, p. 100).

Prin analogie cu această variantă pluralică este întâlnit pluralul *trebi*: ,,aveau atâtea prilegiuri de a se amesteca în trebile noastre?". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 125).

Genitivul singular feminin flexionat de la singular, nu de la tema pluralică.

Aşa se explică formele ale genitivului singular feminin, flexionat de la tema unui plural învechit cu desinenţa *-e* pentru *-i* la unele substantive feminine: ,,cel mai bun elev al şcoalei... s'a îndrăgostit de o fată...". (*Domnişoara Marta*, p. 241).

Apare articulat cu articol hotărât feminin un substantiv masculin:

,,Mărgăritare scumpe voi, a sufletelor obosite". (*În vraja trecutului*, p. 34), în loc de: Mărgăritare ale sufletelor.).

,,mi'au rămas intacte primele impresii, câmpiile netede ale frumosului colţ de ţară, a iubitului meu Banat". (*În vraja trecutului*, p. 34).

Într-un acord greşit cu substantivul regent de gen masculin, plural se află adjectivul pronominal demonstrativ, materializat la forma de singular a femininului: ,,Aceea's bani din sudoarea satului". (*Românii din Potlogi*, p. 328).

,,Ziceau că d'aia au doi popi, să se roage aceea la Dumnezeu pentru dânşii. Şi aceea se şi rugau". (*Unde eşti copilărie?*, p. 180).

Articulare greşită a unui adjectiv, poziţionat după un substantiv articulat: ,,Ridică doui ochi,... ochii aceeia negrii frumoşi...". (*Românii din Potlogi*, p. 328).

Cele mai numeroase abateri de la legile limbii sunt prezente în *flexiunea verbală*, partea de vorbire cu cea mai încărcată paradigmă:

Auxiliarul morfologic *a avea*, din structura condiţional-optativului, este flexionat cu desinenţa *i*, la persoana I singular: *aşi* (pentru *aş*):

,, ,,eu aşi trebui să mă cunun cu ea". (*Rada*, p.100).

Substituţia cu desinenţa[15] zero, în locul desinenţei *-ez,* la verbe de conjugarea I, în manieră regională:

,,Mai veniră şi câteva familii de ocnari, care lucră din greu". (*Blăstăm de mamă*, p. 207).

Utilizarea desinenţei *-esc* în locul desinenţei *zero*, aceasta pentru că, în acea perioadă, productivitatea conjugării a IV-a cu desinenţa *-esc* era bine evidenţiată:

[15] A se vedea, în acest sens, Rodica Popescu, *Particularităţi flexionare ale verbului în subdialectul bănăţean*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, 1990, idem, *Paradigme verbale inconstante*, în ,,Filologie" XXX, Timişoara, 1987, idem, *Substituţile desinenţiale, factor de dereglare a flexiunii verbale*, în *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, 1989.

,,– Măria Ta, mimţeşti!". (*Românii din Potlogi*, p. 309).

Transferul de la o conjugare la alta este mai rar în cazul conjugărilor productive, deşi nu este absent, precum dovedesc exemplele de trecere de la conjugarea I spre conjugarea a IV-a în *-ui* sau în *-i:* ,,Eu vă plătesc datoria tuturora dacă vă legătuiţi a'mi plăti la toamnă banii". (*Românii din Potlogi*, p. 340).

,,mi'am propus să o ajung şi sunt îndestulit". (*Moşu Dascălu*, p. 42); aceeaşi mutaţie verbală: ,,oamenii de acum nu se mai îndestulesc cu puţinul de care aveau trebuinţă bătrânii". (*Blăstăm de mamă*, p. 204).

Verb de conjugarea a IV-a în migrare spre conjugarea I: ,,Românul se încuscrează şi cu dracul". (*Românii din Potlogi*, p. 204).

Ca o variantă neconformă cu normele gramaticale apare verbul pronominal eventiv[16] fără marca pronominală: ,,Copilul învineţise." (în loc de se învineţise), (*Blăstăm de mamă*, p. 239).

Mai rar întâlnite azi, dar nu greşite, apar, ca în vorbirea populară, imperative materializate cu morfemul pronominal al diatezei postpus verbului[17]: ,,Rogu'te George, să'mi spui, cum s'a prăpădit Radu Perian...". (*Suflet de fată*, p. 263).

Uneori prefixul *în-* apare inutil ataşat rădăcinii verbale[18]:

înstăpâni: ,,O rază de bucurie înstăpâneşte peste suflet". (*La Custozza*, p. 53).

În structură fără *a-*, apar şi substantive derivate de la o rădăcină verbală prescurtată astfel:

coperiş: ,,coperişele ţuguiate". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 144).

În cazul adverbului întâlnim următoarele situaţii:

Variante adverbiale şi substantivale arhaice, motivate etimologic; inserţia lui *i* apare mai târziu în limbă, sub influenţa desinenţei *i* de la plural: ,,Şi mâne am să'mi pecetluiesc dragostea, cu pecetea morţii". (*Pace*, p. 62).

,,toţi care au mâni se vor duce prin vecini să'şi caute de lucru". (*Românii din Potlogi*, p. 312).

În domeniul sintaxei constatăm următoarele fenomene:

---

[16] Printre valorile multiple pe care le impune ocurența lui *se* pe lângă un verb a se vedea: Rodica Popescu, *Diatezele pronominale în limba română*, p. 69, 83-90; idem: ***Se**, ca mijloc de îmbogățire semantică şi gramaticală*, p. 71-80; O listă de verbe care schimbă semnificația verbului întâlnim la Gabriela Pană-Dindelegan, *Sinteza transformațională a grupului verbal în limba română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1974, p. 117-119, idem, *Analiza reflexivului românesc din perspectiva unei gramatici transformaționale* I, ,,Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1972, nr. 4, p. 345-347.

[17] A se vedea Rodica Popescu, ***Se** morfem gramatical şi mobil în structura diatezelor pronominale*, în *Studii de lingvistică*, idem, *Diatezele pronominale în limba română*, p. 17-24.

[18] Gheorghe Pop, *Inovații lexicale în poezia contemporană*, în ,,Limba română", 1966, nr. 3, p. 229-230 conferă valoare iterativă unor astfel de structuri verbale; şi Iorgu Iordan, *Formarea cuvintelor în limba română,* vol. II. *Prefixele*, Editura Academiei, Bucureşti, 1978, p. 134-143.

Printre particularităţile sintactice specifice limbii române se numără şi fenomenul întăririi complementelor directe şi indirecte, nume de persoană, prin formele scurte ale pronumelor personale în acuzativ şi dativ, reliefându-le prin anticiparea sau reluarea lor. Nerespectarea acestui fenomen constituie azi o abatere de la norma lingvistică: ,,Eu cunosc pe unguri, cunosc Corvinul"[19]. (=,,îi cunosc pe unguri, îl cunosc pe Corvin"), (*Pace*, p. 61).

Nici complementul indirect nu apare întărit de forma scurtă în dativ a pronumelui personal: ,,Nimănui nu am dat să înţeleagă cât sunt de nefericită." (=,,Nimănui nu i-am dat...), (*Magdalenă*, p. 77).

Ca o variantă arhaică, prin topică, apare complementul direct materializat prin forma scurtă a pronumelui personal în acuzativ, antepus verbului regent: ,,Şi de o ar uita, ar fi mişei". (*Pace*, p. 61).

În variantă populară apare complementul direct precedat de prepoziţia *la,* care indică o cantitate mare şi nelimitată:

,,a început a aduna la feciori de prin sate". (*Pace*, p. 60).

,,auzeam cum tăia cu firizul la scânduri". (*În robie...*, p. 288).

Tehnica de derivare*:*

Sufixul -*iune*, foarte productiv în perioada mai veche a limbii române, este înlocuit azi cu sufixul -*ie*; derivatele atestate în textul scriitorului bănăţean păstrează variantele arhaice: convulsiune pentru convulsie: ,,Copilul se năduşia în convulsiunile tusei". (*Blăstăm de mamă*, p. 288).

VIII. Aprecieri stilistice:

Dintre toate categoriile morfologice, gradul superlativ presupune o încărcătură afectivă maximă. Expresivitatea superlativului[20] este evidenţiată şi prin marea varietate de mijloace în care se actualizează. Multiplele modalităţi de exprimare a acestei categorii sunt prezente şi în opera poetică a lui Mihail Gaşpar. Exemplificăm câteva dintre acestea:

Consecutivă care marchează superlativul:

,,focul care isvora din ochii aceia adânciţi în orbite era atât de puternic încât nici dânsa nu putu să reziste mult". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 146).

Aspectul negativ al predicatului marcat prin repetarea insistentă a *negaţiei adverbiale*:

,,Nu, nu, nu cere nimic de la mine, nu se poate". (*Rada*, p. 100).

Uneori adjectivul este repetat într-o variantă diminutivală:

,,o gură mică mititea cu adevărat ca o fragă trona ca o regină deasupra unei bărbii de bazilee". (*Sănduleasa*, p. 194).

---

[19] Aici lipseşte şi prepoziția pe, marcă a genului personal, a complementului direct, nume de persoană.

[20] A se vedea Rodica Popescu, *Limba română contemporană, Morfologia adjectivului şi a verbului*, Tipografia Universităţii din Timişoara, Timişoara, 1987.

Poziţia pe primul loc în propoziţie a unei unităţi sintactice, indiferent de funcţie, precum şi receptarea ei, o scoate mult în evidenţă:

,,Haini vecini mai avem şi noi boierule". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 124).

Alteori, cuvântul repetat apare într-o variantă amplificată cu determinări expresive:

,,O gură, o gură mică mititea cu adevărat ca o fragă trona ca o regină deasupra unei bărbii de bazilee". (*Sănduleasa*, p. 194).

Numeroase sunt locuţiunile adverbiale care marchează superlativul:

,,Sănduleasa era tânără şi a naibi de frumoasă". (*Sănduleasa*, p. 194).

Inversarea determinantului cu determinatul realizează, frecvent, o construcţie superlativă deosebit de încărcată afectiv, augmentând calitatea:

Stilul operei lui Mihail Gaşpar se caracterizează printr-o limbă simplă, adecvată conţinutului textului literar, cu personaje vii, bine conturate, ce-ţi stârnesc interesul şi-ţi captează atenţia prin dialoguri şi acţiuni palpitante, în peisaje rurale mirifice, ce-ţi vrăjesc imaginaţia. Aşa se explică oralitatea textului, înviorată prin numărul mare de vocative, ce animă dialogul. Întâlnim, mai ales, vocative de factură populară, în *-o*, fireşti personajelor antrenate în discuţii:

,,– Rado, de bună voie te însoţeşti la legătură sfântă cu păharnicul Barbu Coman?". (*Rada*, p. 100).

Pentru simplificarea exprimării, vocativul e întâlnit frecvent în varianta nominativului, atât la singularul, cât şi la pluralul substantivelor masculine, şi feminine, şi în variantă articulată, dar şi nearticulată:

,,– Ce pofteşti tată?". (*Românii din Potlogi*, p. 312).

,,– Copilul meu, ce mi'ai făcut tu mie...". (*Părintele Vichentie*, p. 291).

Desigur, aceste variante cazuale coexistă cu cele marcate cu desineţele *-e* şi *-le*:

,,– Jupâne, să bagi de seamă... este Dumnezeu". (*Blăstăm de mamă*, p. 326).

,,– Domnule, oamenii de la noi nu minţesc". (*Românii din Potlogi*, p. 308).

Sunt atestate şi vocative ale unor substantive proprii compuse şi ale pronumelor de politeţe:

,,– Ion Tăutu! Eşti primul în ceata mea". (*Moartea hotnogului*, p. 81).

,, – Măria Ta!... muierii îi trebuie dragoste". (*Pace*, p. 59).

Spontaneitatea vorbirii personajelor întăreşte oralitatea prin prezenţa frecventă a celei mai expresive părţi de vorbire, interjecţia, asociată, de cele mai multe ori, cu vocativul şi imperativul. Această parte de vorbire ni se înfăţişează într-o gamă variată, exteriorizând multiple stări sufleteşti:

,,Ziceau mă domnule şi cătră fibirău". (*Unde eşti copilărie?*, p. 1).

,,– Oh, trei ani au trecut azi, Rado, de când Mitropolitul de Suceava ţi'a pus cununa pe cap". (*Rada*, p. 100).

,,Ei, dar focul... era atât de puternic...". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 146).

Opera este redactată într-o limbă simplă, dar frumoasă şi clară, cu fraze nu prea ample, structurate cu propoziţii precumpănitor principale, predominând relaţiile de coordonare, potrivite peisajului rural şi oamenilor satelor bănăţene, cu vorbă molcomă, calculată. Rareori fraza apare întreruptă de incidente, subliniind gândirea spontană a eroilor şi nevoia unor precizări sau motivează intervenţia autorului în narare şi care sporesc

şi incită plăcerea lecturii: ,,Te'au cucerit străinii -afurisească'i Dumnezeu din ceruri- şi te'au atras la dânşii". (*Părintele Vichentie*, p. 292).

,,Cu ochii sufletului văd pe mucenicul, care azi nu mai e – dar care a făcut calvarul celei mai nerăsplătite slujbe – timp de douăzeci de ani în aceea căsuţă". (*Unde eşti copilărie?*, p. 182).

,,Dar în noaptea aceea abia dacă am închis ochii". (*Sănduleasa*, p. 195).

Locuţiunile[21], expresive şi savuroase, prezente în număr mare în textul operei, înviorează cititorul şi impun amprenta oralităţii. Ele actualizează toate părţile de vorbire, dar mai ales echivalează verbe, adjective şi adverbe.

Locuţiuni verbale:

a'i fi dat a vedea lumina lumii: ,,a rămas tabloul casei, în care mi'a fost dat să văd lumina acestei lumi". (*Unde eşti copilărie?*, p.181).

a omorî vremea: ,,neştiind unde să mai omoare vremea veneau la popa". (*Unde eşti copilărie?*, p. 181).

a lua parte: ,,De 19 ani n'a fost luptă în care noi să nu fi luat parte". (*Moartea hotnogului*, p. 87).

Locuţiuni adjectivale:

,,la o cotitură, unde nu puteam trece decât unul după altul, Avram rămăsese după Radu". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 159).

Locuţiuni adverbiale:

,,veneau odată cu toamna sară de sară să înveţe glasurile pentru a cânta în strană". (*Unde eşti copilărie?*, p. 181). (Locuţiune creată prin analogie, după locuţiunile zi de zi, an de an).

,,s-ar pierde sufletul ei pe cine ştie unde". (*Moartea hotnogului*, p. 68).

Locuţiuni prepoziţionale:

alături de (cu regim cazual de acuzativ): ,,Rada îşi ducea chinul alăturea de un bărbat care o îndumnezeia". (*Rada*, p. 101).

În manieră populară, din tendinţa de brelilocvenţă, caracterizând oralitatea textului, apar frecvent variante ale unor părţi de vorbire, precum:

,,casele bine şiruite, cu coperişurile din muşchiu verde". (*În vraja trecutului*, p. 34).

Cele mai concludente structuri sintactice ce reprezintă concizia sunt propoziţiile cu predicatul subînţeles:

,,Biserică mare ca la oraş, şcoală cum n'are nici stăpânirea". *(Românii din Potlogi*, p. 308).

În structura predicatului nominal verbul copulativ poate fi subînţeles:

,,Era fata măsii în toate, fudulă, mândră, bruscă şi de altă lege". (*Românii din Potlogi*, p. 332).

Stilul epistolar, brevilocvent, utilizează astfel de structuri eliptice, concise:

,,Marta moartă. Teofil". (*Domnişoara Marta*, p. 246).

---

[21] A se vedea Rodica Popescu, *Locuțiunile, unități lexico-gramaticale şi stilistice*, în *Scripturele române*, Timişoara, 1994, nr. 9-10; Gheorghe Bulgăr, *O problemă de stilistică: locuțiuni şi expresii cu valoare de superlativ*, ,,Limbă şi literatură", Bucureşti, 1972.

Viaţa satului, în care s-a zămislit structura textului poetic, îşi pune pecetea prin simplitatea frazei, precum şi prin marea bogăţie valorică a elementelor relaţionale, polivalente şi polifuncţionale, care marchează legăturile sintactice, ceea ce dovedeşte o bună cunoaştere şi stăpânire a regulilor gramaticale. Un bun exemplu îl reprezintă prezenţa conjuncţiei *de* în structuri sintactice riguros ordonate şi variate valoric:

de ,,dacă": ,,ca potlogenii abia de se vor fi mai găsit suflete de oameni". (*Românii din Potlogi*, p. 306).

,,Şi de o ar uita, ar fi mişei". (*Pace*, p. 61).

de ,,să", incluzând o propoziţie completivă directă:

,,De când a dat Dumnezeu de avem în scaun pe Măria Sa Ştefan, nu merg lucrurile pe placul vecinilor". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 124).

-de=,,să", relaţionând o subordonată finală:

,,Mai veniră de se aşezară în sat şi câteva familii de ocnari". (*Blăstăm de mamă*, p. 207).

În situaţii mai rare, este folosită conjuncţia *de* ca echivalent al pronumelui relativ, subordonând o propoziţie atributivă cu valenţă circumstanţială consecutivă:

,,Era un fecior de să'i cauţi părechea în tot aretul acela". (=,,căruia"), (*Blăstăm de mamă*, p. 208).

Talentul de povestitor al cărturarului bănăţean este reliefat şi de modul în care stăpâneşte şi mânuieşte valenţele formelor verbale.

Perfectul simplu, timp nondurativ, neutilizat prea mult în dialectul bănăţean, este corect folosit cu verbe momentane uneori întărite şi de determinări cu valenţă de moment. În descrierea luptei domnitorului Moldovei cu leşii această formă verbală e repetată insistent:

,,– Mă, m'ai văzut tu pe mine când trecuşi pe aici?". (*Românii din Potlogi*, p. 312).

,,societarii merseră cu toţii să'şi ia în primire partea". (*Românii din Potlogi*, p. 346).

Nici viaţa satului bănăţean nu apare întotdeauna tihnită, ci răscolită de pasiuni arzătoare, neliniştitoare, ale eroilor: ,,Bărbatul meu s'a îmbătat tun în seara de ospăţ şi noaptea dintâi a căsătoriei mele am petrecut'o plângând, udând cu lacrimi perina patului...alăturea de un animal, care gemea în beţia'i, râgâind respingător". (*Magdalenă*, p.77).Toată opera cunoscută este stăpânită de dezlănţuiri miraculoase ale naturii, sau cuprinsă de fiorul morţii, în cursul luptei.

În descrierea luptei vitejilor oşteni ai voievodului moldav, verbul devine şi el violent, zbuciumat ca sufletul eroilor setoşi de victorie, pătruns de durere:

,,Pe de o parte armiile turceşti, mânate de porunca năprazncului subjugător de neamuri, se azvârleau nebune în lupta ce le aducea moartea în mii de chipuri, pe de altă parte românii, închinaţi morţii, apărând cerbicos fiecare palmă de pământ". (*Pace*, p. 67).

Măsura talentului scriitoricesc, cu personaje vii care te captivează şi-ţi trezesc interesul, cu peisaje bine conturate care-ţi vrăjesc imaginaţia, este conturat şi de mirajul semnificaţiilor din universul metaforic al textului poetic, care aduc un aer proaspăt, curat şi fermecător:

,,Ochii ei obosiţi de plânsul mult se aprinseră de furtuna unui gând năpraznic". (*Blăstăm de mamă*, p. 238).

,,se topeşte ceara din făclia vieţii". (*În vraja trecutului*, p. 36).

Podoabe artistice apar materializate prin epitete meşteşugit înşiruite pe lângă un determinat:

,,Au fost doi ochi frumoşi, căprii al căror luciu straniu şi neînţeles m'a izbit". (*Magdalenă*, p. 74).

,,Brateş îşi luase numai 300 dintr'înşii, cei mai frumoşi, cei mai voinici, cei mai viteji". (*Pace*, p. 59).

,,Ridică doui ochi negri afunzi, catifelaţi – ochii aceeia negrii frumoşi româneşti, cinstiţi şi senini". (*Românii din Potlogi*, p. 328).

Ceea ce surprinde plăcut cititorul operei literare semnate de Mihail Gaşpar sunt numeroasele comparaţii[22] care s-au metamorfozat în podoabe lexicale rare:

comparaţii ale adjectivului:

,,Respirarea îi era grea ca a unui bolnav de moarte". (*Blăstăm de mamă*, p. 239).

comparaţii ale adverbului sau care echivalează un adverb augmentat; în postură rară, neaşteptată şi surprinzătoare:

,,râdea ca un diavol". (*Românii din Potlogi*, p. 312).

,,se feri ca ucigă'l toaca de tămâie". (*Românii din Potlogi*, p. 307).

,,Revenea ca un duh rătăcitor". (*Blăstăm de mamă*, p. 233).

,,Feciorul Stancului stătea grămădit în şea, ca un păcat greu, ca un nor încărcat de fulgere". (*Sub Ştefan Vodă*, p. 125).

,,Ecoul râsului se răsfrânge ca sunetul de clopot". (*Păpărugă...rugă...*, p. 183).

Personificarea este o figură stilistică prezentă frecvent într-un text poetic. Este nelipsită şi în paginile analizate de noi:

,,Noaptea îşi trânti mantaua albă pe pământ". (*Copiii nimănui*, p. 266).

Printre similitudinile cu arta narativă sadoveniană menţionăm utilizarea persoanei I, pentru că povestitorul este prezent ca martor al întâmplărilor petrecute, deci devine un personaj direct implicat în desfăşurarea acţiunii[23]:

,,– Eu cunosc pe unguri, cunosc Corvinul, care e sânge din sângele nostru". (*Pace*, p. 61).

Putem spune că stilul operei lui Mihail Gaşpar s-a concretizat într-o superioară realizare artistică, evidenţiată prin numeroase şi meşteşugite podoabe stilistice, dar şi printr-o stăpânire bună şi înţelegere a normelor limbii literare. De aceea opera lui nu apare doar ca o trecere efemeră pe firmamentul valorilor literaturii române moderne, ci ca o pagină a unui scriitor erudit, marcată de o puternică notă personală, care duce mai departe buna tradiţie a unor predecesori şi contemporani de seamă (Ioan Slavici, Mihail Sadoveanu), cu care şi-a găsit similitudini[24], mai ales prin tematică.

---

[22] Multe astfel de figuri stilistice au fost discutate la modalitățile de exprimare ale superlativului prin comparații.

[23] Vezi G. I. Tohăneanu, *Arta evocării la Sadoveanu*, Editura Facla, Timişoara, 1979.

[24] Aprecieri privind similitudini creative cu opera marilor clasici care au avut ca erou pe marele voievod moldovean: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihail Sadoveanu, Nicolae Iorga, Barbu Ştefănescu Delavrancea, şi la cercetători precum G. I. Tohăneanu şi Doina Bogdan-Dascălu.

I. Schiţa. Povestirea. Nuvela

În vraja trecutului[25]

Vai cum trec şi anii? Şi cum se strecură prin pânza fumurie a vremii, zilele. Strop de strop se topeşte ceara din făclia vieţii, şi smârcul de feştilă trozneşte tot mai des, apropiindu'se de sfârşit. Tot mai grea e viaţa, mai crâncen dorul de a trăi, mai grea lupta pentru ziua de mâne.

Doamne, ce alte zile au fost zilele anilor de tinereţe! Lumină de soare se revarsà pretutindenea, senin se desvălià orizontul larg al visărilor şi nădejdilor hrănite cu dorul de a ştii toate, de a descoperi lucruri ce nu au existat nicicând.

Când mă gândesc azi, stând pe piedestalul rece al anilor de bărbăţie, la anii aceia apuşi în dosul pânzei mohorâte a trecutului, parcă mă opresc la o fântână cu apă de cristal, spre a'mi răcori sufletul după o lungă călătorie obositoare.

Unde sunteţi voi senine zile de copilărie? Unde sunteţi voi nădejdi tainice, hrănite cu atâta căldură?

Aţi trecut, v'aţi perdut în zbuciumul luptelor grele, v'aţi întors îndărăt în lumea aceea de fericire, în raiul sufletesc, în care omul ajunge a trăi o singură dată numai... în copilărie.

Fără de voe mă simt dus îndărăt în anii aceia apuşi, de câte ori numai stau privind la copilaşii mei, cari zidesc cetăţi – din nisip– sub fereastra chiliei mele.

Cu câtă râvnă cearcă să aşeze zidurile, câtă muncă nu săvârşesc mânuţele lor mici, şi câte nădejdi nu leagă dânşii în senina naivitate a sufletului lor curat, de trăinicia cetăţuii lor de nisip.

Văzându'i pe ei, îmi aduc şi eu aminte de aceleaşi scene ce se repetă vecinic, de încercările de copil; îmi aduc aminte cu duioşie de cetăţile mele zidite din nisip. Cum s'au dărimat toate?! Nici urmă n'a remas după dânsele, numai brazdele amintirii lor au remas neşterse în sufletul meu.

Eu nu ştiu cum şi nu ştiu de ce se pogoară norul tristeţii asupra sufletului, pe urma aducerilor aminte din trecut. Şi de ce înaintând cu anii, se schimbă pare că şi lumea, se schimbă pare că şi oamenii. Îţi vine a crede, că eşind din vraja anilor de tinereţe, au eşit dintr'o lume, întrând în alta, care mai are de'a face cu cealaltă.

Şi prin toate bucuriile, în adâncul sufletului va remâneà un gol, pe care nu'l mai poate înlocui nimeni şi nimic. Visările fantastice, vraja argintie a sufletului din anii pubertăţii, se risipeşte ca fulgii resleţi de zăpadă din luna lui Prier, topindu'se şi dispărând pentru totdeauna.

---

[25] Din volumul *În vraja trecutului*, Editura librăriei Coloman Nemeş, Lugoj, 1908, 205 p, pp. 5-11 (Cuprinde şi *Moşu Dascălu, Pe livezi, La Custozza, Pitolul Tatii, Pace, La Podul Înalt, ,,Magdalenă", Moartea hotnogului, Rada, Nicicând*).

Numai amintirile remân, luminând în bâzna realităţii ca nişte faruri ale sufletelor rătăcitoare.

Fericiţi ani de copilărie!

Mărgăritare scumpe voi, a sufletelor obosite, de ce treceţi atât de repede? De ce nu remâneţi pe vecie aproape de suflet, mângându'i sinamăgirea fericită a crederei în toate, îmbrăcând şi cele mai urite lucruri în vestmântul auriu al idealului.

După ani de zile mi'au remas intacte primele impresii, câmpiile netede ale frumosului colţ de ţară, a iubitului meu Banat, cu satul naşterii mele ascuns în dosul unei pădurice de bărgini, cu casele şiruite bine, cu coperişele cu muşchiu verde, scăldate în năpraznica căldură a verii. Pe undeva, pe de laturi, se scurg încet la vale valurile leneşe, galbine ale Bârzăvei, aducând nisipul galbin tocmai din ,,codru" de la Bocşa. Prin urechi, pare că aud şi acum sunând, accentul moale al graiului nostru bănăţenesc, din gura oamenilor pururea veseli, pururea dispuşi la cântece şi veselii.

Prin fumul albastru al ţigarei, se perândesc în şir nesfârşit tablourile odată trăite, tablourile cari nu mai revin.

Ca într'un caleidoscop, se perândesc anii şi într'înşii mă văd trecând, începând cu jocurile din praful drumului de ţară, până când musteţile începură a se înfiripà.

Şi alăturea de mine resar toţi aceia cu cari am avut de lucru, în senina linişte a traiului din sat. Văd pe fie ertatul moş Ion Orbu, plăeş şi cântăreţ de strană cum suflà tatii în cădelniţă, cântând totodată, când nu erà crâsnicul de faţă. Ear când dedeau ploile de toamnă, se mai abătea pe la noi şi ne urcam apoi în podul grajdului, unde bătrânul tolănindu'se pe fân, scoteà din buzunar o veche carte, unsă şi roasă şi începeà să'mi citească de crunţii împăraţi de la Râm, de Domnii români năpraznici în resbunări; ear eu mă perdeam în sunetul cadenţat al ropotului ploaiei ce cădeà pe coperiş şi înaintea sufletului meu se deschideau porţile ferecate în nestimate ale împărăţiei visărilor, în dosul cărora resăriau ca la cuvinte de vrajă, cetăţi de aur, cu împăraţi îmbrăcaţi în zale, cu coifuri de argint, cu cai sburători.

Şi nu mă trezeam, decât numai când auziam glasul răguşit de cetit al bătrânului, cum îmi repetà ca un ecou al firului seu de gândire...

– Mă taică mă... neam ca al nostru nu mai este pe faţa pământului... Nu zău... aşà neam... numai bătaia lui Dumnezeu pe capul nostru... că tare am rămas înapoi... nu ne place cartea... şi pace bună.

Eu mă uitam la el cu ochii mari deschişi, învârtind printre dinţi câte un fir de fân, gândind pe cine ştie unde. Şi câte nu'mi povesteà bătrânul. S'a stins şi el ca mulţi alţii.

Dar moş Ilie Coţoi ce om mai erà!

Bisericos de la fire, nu ţi'ar fi scăpat o slujbă de la biserică. În Dumineci între slujbe, îşi luà uneltele de ras, căci învăţase mesteşugul de barbir în cei doisprezece ani de cătănie cât a slujit ,,pră'mpăratu" prin Veneţia şi Verona, şi mergeà să radă pe moşu dascălu.

Ce mai poveşti auziam eu din gura lui moş Ilie!

Cum a umblat el prin ţara Italiei cu biserici uriaşe, în cari crâsnicul duce călare ectenia de la altar până la dascăl, ca să ştie ce respunde corul, căci atât de mare e biserica. Şi ne vorbià de bătăi sângeroase în cari sângele curgeà cum curge apa Bârzăvei.

Dar când se apropià earna, cine băgà satul în groază cu venirea muscalului ca moş Ilie. Mai târziu abia înţelesei, că ,,muscalii" erau slăbiciunea bătrânului. De cum, da primul îngheţ peste bălţile din marginea satului, moş Ilie o şi luà prin sat cu vestea, că ,,acuma baş or plecat muscalii" şi vin către noi.

Ţin bine minte, că seara abià puteam adormi de groaza acelora, pe cari mi'i înfăţişà moş Ilie ca pe nişte uriaşi mâncători de oameni din groaznicele lui poveşti.

Câte doriri ascunse nu mi'a trezit bătrânul în suflet. Doriri după pământul fericit, unde ,,găstaniele şi lămâile" cresc ca la noi prunele prin Corbu, cari sunt a tuturora.

Şi satul tot îl văd, şi îmi aduc aminte de toţi sătenii, pe cari îi aud bine în senine clipe de linişte sufletească, glăsuind în graiul lor limpede şi cinstit, vorbind de vreme, de ,,ştaierul" greu, de vremile ,,dă mai dă mult". Văd întinsele câmpii, mănosul şes cu holdele'i de aur, cu uriaşe petece de porumbişti, cari par nişte păduri imense, îngrădite cu o panglică de aur, în chipul galbinei flori a soarelui.

Şi peste pământul acesta sfânt, apăsat de văzduhul albăstriu şi ferbinte, trece câteodată fulgerând răsleţ, dangăt de talangă. Undeva pe la ,,zăcătoare" mai latră şi câni..., încolo pace, pacea eternă a câmpiei fără de margini.

Prin aerul de culoarea laptelui de curând muls, resar ca fantome Românii, în cămeşile lor albe, cu feţele arse de soare, cu ochii visători, ori aprinşi în focul patimei uneori, privind perduţi sub geana orizontului, măsurând din ochi mărimea pământului care le dă viaţă – Bănatul.

Şi mii şi mii de icoane se strecor repede pe dinaintea mea, umplându'mi sufletul cu bucuria sfântă a aducerilor aminte. Într'una se schimbă icoanele tot mai repede se strecor, aşà că unele apar întunecate, aproape spălăcite. Acestea sunt vechi.

Şi prin noianul acesta de stele, apar senini şi limpezi, muiaţi în duioşia unei nemărginite iubiri, cei doui ochi – ai mamei!

Moşu Dascălu[26]

De multe ori când n'am ce lucrà, îmi resfir gândurile, căutând să prind vreo icoană apusă, vreo amintire plăcută din negura ce s'a aşezat ca un zid între ziua de azi şi între zilele de eri.

E lungă vremea lăsată în urmă'mi şi bogată în suferinţi; e larg cercul în care m'am învârtit şi potop de om cu cari m'am întâlnit în cale. Nici despre oameni, însă şi nici despre locuri nu pot zice, că au lăsat urmă deosebită în sufletul meu; ce mi'a remas sunt amintiri de mult amar şi foarte puţină bucurie, aşà că azi când mă gândesc îndărăt, trăind cu inchipuirea iarăşi într'însele, sufletul meu remâne nepăsător şi străin de amintirea lor. Nu mă atrage nimic spre dânsele. Aşà am fost eu totdeauna cu toate.

Vârtejul vieţii de oraş mare, cu sgomotul greu şi goana nebună a oamenilor după câştigul murdar al zilei de azi, cu grija nevoilor necunoscute ce poate aduce ziua de mâne, iarăşi, nici nu m'a însufleţit nici nu m'a desgustat. Frământările omenimei, luptele de partid purtate parte pe faţă, dar mai vârtos pe ascuns, urletul mulţimii, orbită de luciul unui viitor splendid, profeţit din învăţături răsvrătitoare, cari în realitate nu produc altceva, decât schimbarea jugului pentru cei mici şi slabi, nu m'au putut mişcà nicicând.

Dar când îmi întorc privirea sufletească spre satul meu natal, totul pare că se renaşte în mine. Se învioşează inima slăbită în lupta pentru pâne, se recreează şi creerul istovit de gânduri şi de muncă. Încep parcă a trăi dintr'o dată o viaţă nouă, în care să nu găsesc nici nevoi, nici dureri, ci numai bucurii. Se resfiră şi norii de pe frunte şi gândurile negre se sprânjesc.

E vreme frumoasă, vreme cu soare pentru sufletul meu, de câte ori îmi aduc numai aminte de satul în care m'am născut.

Îi văd parcă şi acum –după atâta timp– căsuţele mici, acoperite cu stuf, pe deasupra căruia muşchiul şi'a trântit covorul lui verde, cu ,,târnaţele" largi, sprijinite pe stâlpi de lemn lucraţi cu meşteşug, ascunse modest în umbra băgrinilor bătrâni şi puternici.

Prin curţile largi, îngrădite cu garduri înalte de nuiele, se învârtesc Românii în hainele lor albe, lucrând zoriţi la ale lor.

Copiii –de cari geme satul– îi văd adunaţi grămadă pe sub câte un ,,dud" stufos, strângând în pălăriile lor mici ,,dugele", pe care le scutură vreunul mai mare. Faţa lor frumoasă e mânjită până după urechi cu mustul roşu de fructe, spre cel mai mare năcaz al mamelor, cari abià mai birue cu spălatul. Căci nespălat nu vei vedeà copil pentru mare lume la noi în sat.

Aşà a tocmit rânduiala domnul ,,învăstor" încă de pe când a fost şi el tinăr şi azi porunca de demult s'a prefăcut în a doua natură a sătenilor.

---

[26] Din vol *În vraja trecutului*, p. 15-34.

Săracul ,,moşu dascălu", Dumnezeu să'l erte! Când îmi aduc aminte de dânsul, mă cuprinde un simţământ de duioşie şi de durere, ca şi cum moartea lui ar fi fost o ireparabilă perdere pentru mine.

Erà un omuleţ mic de statură, cu nişte ochi suri, în coloarea oţelului, cu frunte frumoasă, înaltă şi albă, cu nas vulturiu cu o bărbie puţin eşită, - atâta tot. La vorbă din cale afară scurt –dar numai afară de şcoală– şi dârz peste măsură. Cât a fost el dascăl în satul nostru, a existat o singură voinţă şi aceasta a fost a lui. La început –aşà mi se spuneà– nu se prea putură dedà cu aceasta Românii învăţaţi cu lenea. Dar nu erà încătro. Înaintea voinţei de fier a domnului ,,învăstor", cum îi ziceau sătenii, nu remăsese altceva de făcut fără să se plece frumos şi să tacă.

Şi urma voinţei lui de fier se văzù în sat curând. Anii însă treceau peste sat şi vremea care nu cruţă pe nimeni şi nimic, se apucă cu dinţii ei şi de ,,moşu dascălu". Când m'am ridicat eu, ,,învăstorul" de demult, de a cărui isprăvi vorbiau cu atâta fală sătenii, –bătrâni acum şi ei– erà troenit pe cap cu cinstitele plete cărunte şi spinarea lui, care'i purtase trupul atâta timp drept şi sumeţ, se îndoise rău. Toţi îi ziceau acum numai ,,moşu dascălu". Ochii slăbiseră şi ei, iar nasul prădalnic de vultur purtà şi dânsul năcăjit în spate jugul timpului modern, o păreche de ochelari. Numai coloarea frumoasă, luciul blând al ochilor frumoşi nu l'a putut răpi timpul. Am remas şi pe mai departe ceea ce au fost: ferestrile luminoase ale unui suflet senin...

Cunoştinţa noastră s'a închegat atunci, când mama, crezându'mă destul de cuminte pentru a mă purtà bine, m'a dus pentru întâiaş'datà la biserică, slobozindu'mă între ceilalţi copii, cari şedeau rânduiţi frumos pe lângă strană.

Locul nou şi necunoscut, sfiiciunea copiilor, cântările şi slujba bătrânului preot, mă stăpâniseră în aşà măsură cu farmecul lucrului nou, încât nici nu cutezam să mă mişc.

Cum eram însă de la fire cam neastâmpărat, mă împrietenii repede şi cu starea aceasta nouă; biserica începù a mai pierde din misticismul cu care erà învăliată în închipuirea mea de copil şi întorcând ochii în jurul meu, văzui alăturea de mine tot feţe cunoscute. Erau prietinii mei, cu cari păziam ziulica întreagă caii prin livezi.

Începui vorba când cu unul, când cu altul. Dar nici unul nu voià să mă iee în seamă. Steteau drepţi cu faţa cătră altar. Neputându'mi explicà –credeam că'i fudulie– tăcerea lor, începui să'i boldesc cu pumnul. La început mai încet, apoi tot mai tare. Copiii se întorceau cătră strană, ca şi cum ar fi aşteptat de acolo vreun ajutor în contra ghionturilor mele. Eu nu ştiam că pe cine au ei acolo.

Şi nu m'am păciuit. Începusem a mă simţi în largul meu.

Deodată apoi tocmai pe când mă pregătiam să dau un ghiont lui Nicolae Briciu, celui mai bun prietin al meu, simţii o mână rătăcindu'se prin creştet. N'apucasem să văd însă că ce'i, când mă şi simţii ca ridicat în aer. Simţii o durere în creştet şi ochii mi se umpluseră de lacrimi... Iar prin ureche îmi trecù ca un vânt de vară un glas îndesat şi aspru:

– Mă... bicherule... ce crezi, unde eşti acum.... în biserică... ori acasă?... Când ridicai ochii, văzui fulgerând spre mine două fulgere... şi auzii cum îmi şopti în taină Avram a lu' Toboş de la spate:

– Don... stor!... (Dl învăţător!)

Întâmplarea aceasta neprevăzută îmi stâmpăra pofta de a nu mai da pace copiilor. Cum am eşit din biserică, nu m'am mai oprit până acasă. Şi de atunci, o vreme bună, n'a fost putere care să mă fi putut aduce la biserică. Întrase groaza fiinţei neînţelese a ,,învăstorului" în mine şi pace bună. Ştiam eu unde'i şcoala, dar prin părţile acelea, pe mine nu m'a mai văzut nimenea. Ei, dar de ursită nu poţi scăpà, şi mie ca şi altora, mi'a fost ursit ca să'i fac totuşi cunoştinţa.

* *
*

Venind odată cu purceii acasă de la ,,jirezi" unde îi dusesem, ca să strângă boambele de grâu cari se scutură din snopi, găsii pe mama şezând pe prag şi cosând nişte baere de lână la o ,,straiţă" nouă. Mă aşezai lângă dânsa şi o întreb că pentru cine e straiţa?

– Pentru tine dragul mamii... de Luni o să mergi şi tu la şcoală!

Când auzii vorba din urmă, mi se părù că se învârte lumea cu mine. O vreme nici nu putui să mă gândesc. Pe încetul apoi îmi luai totuşi inima'n dinţi şi întrebai pe mama:

– Mamă... îi ,,musai" să merg eu la şcoală?

Mama mă privi lung şi zise blând:

– Cum să nu dragul meu... n'o să remâi tu prost... trebue să înveţi să scrii... să ceteşti...

Mi se băgă o ghiaţă la inimă. Din ziua aceea, parcă nu mai eram eu. Mă urmărià pururea ca o fantomă gândul... şcolii. Şi în fundul tuturor icoanelor, ce mi le vrăjiam înaintea sufletului, apăreà figura ,,învăstorului" cu faţa aspră, cu sprâncenele încreţite, crâncen şi fioros.

Într'o Duminecă apoi aşà pe înserate veni tata şi'mi spuse că mâne se începe şcoala, să mă scol de dimineaţă, că am să merg cu mama să mă ,,scrie".

Mă speriasem.

În adâncul inimei tot mai trăgeam nădejde, că doar'doar o trece nevoia aceasta peste mine şi la urmă o să mă aleg numai cu spaima. Cu spusa tatii însă se risipì şi cel din urmă fir de nădejde.

Toată noaptea numai cu şcoală am visat. Dimineaţa m'am sculat obosit rău. Mama îmi dete cele mai bune haine, mă spălă, mă pieptănă frumos, îmi animă traista pe după gât, şi luându'mă de mână plecarăm spre şcoală. Eu mergeam, nu'i vorbă, dar pare că tot mai mult mă trăgeà mama după sine. Văzusem de multe ori cum duceà jidovul de lângă noi, care ţineà şi căsăpie, viţeii la tăiat. Cam aşà mi se păreà şi mergerea mea la şcoală. Simţise sufletul meu, că întrat odată acolo, s'a sfârşit cu multe.

În sfârşit am ajuns. La uşă, mama se opri puţin să'şi tocmească cârpa. Mă lăsă pe o clipă de mână şi mie îmi veni aşà o mâncărime să fug, să mă duc...; dar pe cât eram de mic, tot îmi fulgeră prin minte că nici aşà nu pot scăpà... iar o să mă aducă îndărăt. Mă dădui sorţii.

Din dosul uşii se auzià un murmur surd ca al albinelor pe timpul roitului. Când am întrat înlăuntru, copiii se ridicaseră cu toţii în picioare. De lângă masa de la fereastră se ridică fiinţa, de a cărei groază erà plin sufletul meu şi se apropià de noi.

Ce a vorbit cu mama, ce m'a întrebat, nu mai ştiu, destul că mă pomenii într'o bancă, alăturea de alţi copii. Eram pe jumătate mort, mai vârtos de când văzui pe mama plecând...

Mi se pare că m'au scăpat şi lacrimile, căci ,,învăstorul" se apropie de mine şi puse mâna pe cap. Mă sfârşii de frică, căci odată dejà am simţit urmările punerii mânei lui... De astă dată însă nu a mai urmat nimic, ci auzii un glas blând şi moale cum îmi zise:

– Las' nu plânge... ei... poate aşà fecior slab are tată'to?...

Copiii începuseră a râde, şi râsul lor alungă ca prin farmec frica ce'mi întrase în oase. Ridicai încet ochii la faţa lui, şi spre mirarea mea, în loc de fulgere ca atunci, întâlnii doi ochi blânzi, albastri şi senini ca ceriul de vară, privindu'mă blând.

– Să te porţi bine... şi... atunci... o să fim prieteni buni!

Cum? Cum a zis? Prieteni buni? Eu şi cu ,,domnu învăstor" să fim prieteni buni? Ardeam să ajung acasă să spun mamii ce'o zis ,,învăstorul" că o să fim prieteni buni! Şi aşà a şi fost. Am dus'o bine, din cale afară de bine. În cei patru ani cât am fost sub mâna lui, nu mi'a zis o vorbă grea.

O singură dată, mi s'a părut că a voit să zică ceva, dar poate a fost numai închipuire, căci n'a zis nimic.

Se întâmplase adecă o bătae între noi cei de la şcoala românească şi între cei de la unguri, căci aveam şi unguri în sat. Ne bătuserăm bine. Mie mi'o spart un ungur nasul, de se făcù cât un castravete, dar şi eu i'am spart capul cu ,,tocul". Ni'a pârât apoi, şi directorul de la şcoala ungurească ceruse de la ,,învăstorul" să pedepsească pe cel vinovat.

Atunci a fost când mi s'a părut că a voit să zică ceva, dar n'a zis nimic. Nicio vorbă. Şi nici nu m'a pedepsit. Şi când am gătat cu al patrălea an, mi'a părut rău, că a trebuit să ne despărţim...

II.

Ce eram eu însă pe timpul acela! Un copil. Ce am ştiut eu atunci? Să învăţ lecţiile şi să cânt ,,apostolul" în sărbătorile mai mari, spre nespusa bucurie a mamei, care o săptămână întreagă după cinstea aceasta, mă ţineà cu toate bunătăţile casei. Îmi merse vestea până în al treilea sat. Şi ce'i mai mult, începuse satul să mă ţină de copil cuminte. Mai târziu am auzit că vorba aceasta să fi pornit tocmai din gura ,,învăstorului".

Urmarea a fost, că trebui să plec la şcoală la oraş, că vezi Doamne, nu se puteà să se pearză atâta blagă de minte pe cele livezi, păzind caii, ori furând vremea lui Dumnezeu pe ţermii Bârzăvei. Ş'apoi şi satul aveà ,,ambiţ", să vadă o dată eşit barem un ,,om" şi din sinul lui. În punctul acesta aveà dreptate satul, căci am remas tare înapoi. Toate satele de prin jur îşi aveau popii şi dascălii eşiţi din sat, de la ei, numai noi aduceam tot străini, căci n'aveam oameni şi pace bună. Stând astfel trebile, îşi poate fiecine închipui, cu câtă nerăbdare privià şi satul înaintea plecării mele la şcoală. De la o vreme nici nu mai cutezasem să mă arăt pe uliţi, căci se ridicau copiii după mine ca după ,,comegie".

A dat Dumnezeu de am plecat.

Şi cu cel dintâiu paş, făcut în sala mare a gimnaziului, s'a deschis înaintea sufletului meu vederea unei vieţi noui cu orizonturi largi, al căror sfârşit nu'l puteam măsurà cu puterile mele de atunci. O lume nouă se vădi înaintea mea, o lume de a cărei existenţă nu

ajunsesem nici să visez măcar. Şi prin mintea mea de copil trecuse, la vederea ei, o altă lume, pe care am părăsit'o atunci, când am perdut din vedere luciul crucii de la turnul bisericii satului meu. Altă lume erà aceea a cărei icoane se spălătăciau încet, dar într'una, lumea aceea simplă şi bună, părăsită, lumea de la noi din sat.

Şi şi şcoala erà alta.

Mă simţiam străin şi de copii şi de dascălii, care îmi agrăiau în limbă străină despre învăţături străine de sufletul neamului meu. Ce altul erà ,,învăstorul" nostru? Cu câtă cucernicie îl ascultam, când ne vorbià în graiul lui limpede şi curgător, de înaintaşii neamului, de Decebal cel viteaz şi Traian cel cuminte, de Voevozi puternici, de lupte mari, de fala neamului, de mărirea numelui de român. Cum mi se ridicà părul în cap, când auziam de luptele lui Ştefan cel Sfânt, de ale lui Mihai Bravul şi de praznicul sângeros al lui Horia?

Şi din toate acestea, care mi'au încălzit sufletul dornic după lumină, eu în şcoala aceasta din oraş n'am auzit nimic. Şi'mi părеà rău că am plecat la şcoală, mi'a părut rău că n'am remas acasă.

De câte ori însă numai mă apucau îndoelile şi părerea de rău, pe pânza duioaselor amintiri cari mă legau de satul nostru vedeam resărind blând, chipul ,,învăstorului" meu, şi prin tăcerea chiliei părеà că'i auziam glasul limpede cum îmi grăeşte rar...

– ,,Să te ţini bine dragul meu... tu trebue să faci toate îndoit... pentru ca să te ţii pe picioare... că vezi... tu eşti... Român"!!

Acum, abià acum după ce am întrat în şcoala aceasta am început să înţeleg rostul acestor cuvinte. Doar le vedeam adeverindu'se zilnic. Şi sufletul meu de copil se închise prea de timpuriu. Trăiam singur şi străin între copiii ceilalţi, între care eu nu aveam un singur prietin.

Şi anii sburau repede. Din ce creşteam, din ce mi se desfăceà sufletul tot mai mult. Şi tot mai greu îmi venià traiul din şcoală. Eram străin, aparţinător unei lumi, care nu aveà nimic cu lumea aceasta, ear cu a mea, nu se puteau împăcà nicidecum dânşi...

* *
*

În vacanţe, când stam cu bătrânul meu dascăl la sfat în umbra măgrinilor de dinaintea şcolii, când îmi deschideam sufletul, arătându'mi amarul şi durerea adunate într'însul, bătrânul mă ascultà tăcut, bătând nervos cu piciorul în pământ.

– Ei, ce să le faci? –îmi ziceà– bag seama aşà ni'e croità soartea, să fim tot noi din jos. Va da Dumnezeu de'o fi şi mai bine. Nu trebue să le iai toate la inimă. Vai Doamne, multe trebue să le rabde omul... şi rabdă... şi tace...

Îl priviam cu luare aminte de câte ori numai îl auziam vorbind astfel. Vedeam ochii perduţi în vlagă, trişti, privind apatic în jurul lor. Şi mă gândiam, cât amar, câte amăgiri, ce potop de dureri a trebuit să îndure omul acesta, câte nevoi au trebuit să treacă peste fruntea aceea sbârcită, în dosul căreia s'a perdut poate un geniu pentru omenime, încât a ajuns până acolo, ca să'mi dee sfatul, cu care se mângăe robii, cu care'şi uşurau nevoia robiei popoarele laşe din trecut: ,,rabdă... şi rabdă şi taci!"

Şi cum băgă de samă, că nu pot să'i înţeleg cuvintele şi sfatul, vedeam trecându'i peste frunte umbra unui nor tainic, a cărui obârşie erà o tainà pentru mine. Ştiam însă că în sufletul acela se petrece ceva. În seri de acestea devenià apoi tăcut. Gândurile lui păreau a colindà departe, îndărăt în sferele unei lumi de închipuiri, la icoanele unei lumi visate, menită a nu se realizà în veac. În clipele acestea de gândire, de visări tainice, cu ochii pironiţi în lumina argintie a lunii, bătrânul dascăl se adância atât de mult în lumea lui, încât nu luà în samă nici salutul Românilor, cari venind de la lucrul greu, în trecere îşi luau pălăria din cap zicând:

– Bună sara ,,învăstorule!!"

* *
*

Într'o zi aşà pe la sfârşitul lunii August, cam pe când se gătà cu treierul, îl văzui pe ,,moşu dascălu" ţinându'se casă de casă, urmat de o trăsură. Ţineà în mână un ,,bucfar" mare, pe care'l deschideà la fiecare poartă şi apoi întrà în curte urmat de un băiat mai mărişor, care ţineà sacul şi ,,oca".

Îşi adunà ,,adăul" cum îi zice pe la noi contribuţiei în naturale. Curios, mă luai după dânsul. Cunoşteam satul şi ştiam toată casa unde întrà. Şi'l vedeam eşind din casele oamenilor mai cu dare de mână, cu sacul gol şi capul pironit în pept. Se scoteau bogătaşii cu câte'o minciună – numai ca să trăgăneze până după alesul grâului când îi duceau din ,,ponori" în vreme ce grâul curat îl vindeau ori îl ţineau pentru dânşii.

Dimpotrivă pe la zilieri nu erà nici pomană de aşà ceva. Muierile, căci bărbaţii erau duşi de regulă cu ziua la ,,spăiă", îl aşteptau cu oarecare bucurie pe ,,moşu dascălu". Şi cele 2-3 oche de grâu cât picà pe casa omului sărac, făcut cu arunc după numărul sufletelor din casă, erau date din inimă bună, fără nicio părere de rău. Ear când plecà din curte, droaia de copii, –la noi oamenii săraci au mai mulţi copii,– ascunşi pe după coteţe, îl petreceau în cor cu ,,Săru'mâna!" În 2-3 zile, competinţa menită a hrăni un an întreg familia lui ,,moşu dascălu", erà adunată.

Sara apoi după ce şi'a văzut truda suită în pod, eşià afară pe scaun frecându'şi mânile îndestuluit. Părea cel mai fericit om din lume.

Ştiind cât de neînsemnată e plata lui, l'am întrebat o dată, de e îndestulit oare cu soartea lui... Mă privi lung ca şi cum ar fi voit să'mi străbată în suflet şi zise încet:

– ,,Eu am avut un singur dor în viaţă, să mă fac dascălul neamului meu remas îndărăt. Să fiu şi eu o călăuză neînsemnată, care să arate calea ce duce la lumină... Mulţumesc lui Dumnezeu că în parte mi'a îngăduit să fac poate mai mult decât am visat să fac vreodată... tu vezi,.... ştiu toţi carte, mi'am ajuns ţinta ce mi'am propus să o ajung şi sunt îndestulit... Mi'am făcut datorinţa şi nu aştept în schimb nici ,,mulţam"-ul nici recunoştinţa nimărui... Eu mă simt bogat...."

Nici azi nu pot uità cuvintele acestea; şi acum îi dau drept, căci în adevăr pe lângă un suflet atât de mare şi de larg, cu drept s'a putut simţi bogat.

Vremea se aşează însă cu întreaga ei greutate pe umerii trudiţi ai bietului bătrân. Soartea care nu caută în ochii nimănui, răpi rând pe rând pe toţi aceia din jurul lui, pe cari

i'a iubit cândva. Soţia, tovarăş credincios al mizeriei comune, s'a dus înainte să pregătească locaşul veciniciei pentru soţul, care aveà să o urmeze. Copiii se sprânjiră prin lumea largă, încât nici măcar vestea lor nu pătrunsese până în satul ascuns. Remăsese bătrânul singur... cuc. Sufletul lui de filozof, deşi copleşit de durere, nu s'a dat învins. Iubirea ce o nutrià pentru familia sa, a transpus'o acum cu totul în şcoală şi generaţia eşită pe acest timp din mâna lui, e azi fala şi stâlpul satului. Răul o dată pus după capul omului, nu se prea lasă însă cu una cu două de dânsul.

Într'o vreme bătrânul simţi cu groază, că nu mai cunoaşte oamenii. Începù să'i schimbe unii cu alţii. Îi slăbiseră ochii.

Când am venit eu acasă, vedeà deja rău de tot. Ca să'i alung urâtul, m'am oferit să'i citesc jurnalele, cel puţin cu atâta să fie cruţat.

Erà pe timpul procesului ,,Memorandului", când peste întreg corpul neamului trecuse un fior, un curent electric, mişcând pentru o clipă masa adormită a neamului românesc.

Miile de Români porniţi ,,la Cluj", ştirile alarmante de prin ziarele străine, şicanele autorităţilor, produseseră o iritaţiune între Românii din toate părţile, cum poate nu se mai pomenise din '48.

Ochii bătrânului pe zi ce înaintà procesul, de cum luà în seamă iritaţia crescândă, fiorul sfânt care ţineà toată suflarea românească într'o stare penibilă de aşteptare – ochii bătrânului străluciau din zi în zi tot mai mult. Spinarea lui îndoită parcă s'a mai îndreptat puţin şi capul umilit de soarte îşi ridică falnic din nou fruntea în sus.

Şi ştirile veniau tot mai alarmante, tot mai iritătoare. Prin birt şedeau Românii tăcuţi, bând beutura gânditori. Pe strade vorbiau în grupe mici, rupt şi iritat. Se pogorî o linişte îngrozitoare...

Erà Duminecă şi eram în strană. Când erà să se cânte cântarea Heruvimică, bătrânul însărcină pe unul din cantori să o cânte şi'i zise cu ochii plini de lacrămi:

– Cântă Ioane... că Dumineca viitoare... Dumnezeu ştie cine o să mai cânte...

Tresării ca lovit de trăsnet.

Se făcu lumină dintr'o dată în sufletul meu... îngrozitoarea lumină a icoanelor, cari stăpâniau inima şi creerul tuturora, cari erau în jurul meu în clipa aceea. Şi cum îmi roţii ochii prin biserică, mi se păreà că în ochii fiecărui Român văd îngrozitoarea icoană a gândului lui ,,moşu dascălu". Şi atât de frumos nu s'a mai cântat în biserica noastră ca în Dumineca aceea... erà să fie doar pentru cea din urmă dată... Când am eşit din biserică se întinse vorba între oameni... şi spuneà ,,moşu dascălu" cu ochii scăldaţi în fulgere, că patruzeci de mii de Români ,,stau gata" la Cluj...

Şi a treia zi cetiserăm în foi cum s'au împrăştiat de frumos, pacinici şi liniştiţi miile de Români, după ce au ascultat verdictul rostit asupra conducătorilor lor. Străini – se zice, – au lăudat înţelepciunea şi tactul nostru, – aşà scriau cel puţin foile.

Moşu dascălu sări de pe scaun ca muşcat de şarpe când auzi acestea. Nu voià să creadă.

Am cetit din nou. Acelaşi lucru ne isbià faţa din şirele negre întinse pe hârtie. Bătrânul stătù o vreme mut, apoi apucând foaia o sfârtică în bucăţi şi zise frânt, ironic, amărât până în fundul sufletului seu:

– Nu merităm altă soarte... popor laş... şi ticălos... ticălos...

– Am plecat spre casă cu sufletul încărcat de jale... pentru o clipă mă ruşinasem că m'am născut Român. Aşà credeam atunci; acum am altă părere şi altfel văd şi întâmplarea aceea. Sufletul lui ,,moşu dascălu" însă din clipa aceea a remas zdrobit. Erà acum ca o pasere lipsită de aripi.

* *
*

În anul următor bătrânul fù provocat de ,,inşpectorat" ca să'şi înainteze rugarea pentru penziune, fiind declarat incapabil de a purtà pe mai departe oficiul greu.

Când i'am cetit actul, din ochii aceia frumoşi, în care făclia luminei începuse a se stinge încet, începuseră a roi un şir de mărgăritare scumpe, înşirându'se la vale pe faţa brăzdată de vremi...

– Bine! – gemù bătrânul – ştiu că's bătrân... şi neputincios... dar nu pentru aceea mă dau în laturi... ştiu eu... nu învăţ copiii ungureşte... asta'i doare... dar aceasta să'mi fie cel mai greu păcat...

Şi a trecut la penzie.

Şi într'un an a murit. L'a omorât gândul că dânsul nu mai e bun de nimica.

* *
*

În cimitirul satului, aproape de poartă, i se ridică mormântul. O cruce simplă de lemn, ceva mai înaltă decât a celorlalţi Români, îşi trânteşte umbra peste groapa cuprinsă în iarba deasă şi verde. Un băgrin subţire, sădit de curând, va umbri până departe în vremi, mormântul despre care peste câteva generaţii nu va mai şti nimeni că al cui e. Azi oricare sătean trece pe acolo, îşi ia pălăria din cap şi atată copiilor groapa, zicând:

– Uitaţi'vă, mă copii! Iaca colo'i îngropat ,,învăstorul" meu!

Şi sufletul filozofului mort îi ajunge şi atâta aducere aminte.

Pe livezi[27]

Când eram dus pe la şcoli, de cum începeà să dee mugurii pe copaci, mă apucà şi pe mine o bucurie de nedescris. Nu'mi erà bucuria de dragul primăverii, a cărei prevestitori erau mugurii, nici de examenul care încă se apropià odată cu primăvara. Nu. Ci mă bucuram şi'mi săltà inima de fericire, gândindu'mă că acuşi o să vie timpul de a merge acasă pe vacanţe. Şi de câte ori mă gândiam numai, mi se desfăceà şi pieptul ca şi cum ar fi fost şi dânsul dorit după puţin aer sănătos şi aromatic de la sat. Căci nu'i vorbă e bine la oraş şi e frumos a trăi acolo, dar peste viaţa de la sat nu cred să fie alta.

Aerul sănătos, pacea aceea serbătorească, oamenii blânzi la fire şi cinstiţi din cale afară – unde poţi găsi acestea la oraş?

În vecinicul fum de fabrici, care înnegreşte de la o vreme şi sufletul omului, duhoarea grozavă a străzilor înguste, pe unde nici măcar a rătăci nu poate aerul – te simţi ca un rob închis într'o temniţă grozavă.

Poate să aibă şi părţile ei bune viaţa de la oraş, dar eu nu le'am găsit.

Sufletul meu îl înveselià numai priveliştea satului meu şi de aceea mă bucuram atât de mult de apropierea primăverii.

* *
*

Abià eram ajuns acasă, când prietenii mei de la şcoala din sat, remaşi la zăniatul strămoşesc, la cea mai frumoasă ocupaţiune, la plug, – mă şi căutau.

Mă luau întâiu la întrebate, de oraş, de şcoală şi de Dumnezeu ştie mai câte lucruri, cari le frământau prin mintea lor simplă şi sănătoasă în tihna vieţii de la sat.

Le răspundeam după cea mai bună ştiinţă şi cunoştinţă, căutând a le satisface şi pofta lor de a şti, dar a'mi susţineà totodată şi vaza, câştigată fără voia mea, de care mă bucuram în sat. Căci şi lucrul acesta îşi are povestea sa. Erà în târgul din vecinătatea noastră un advocat, ai cărui clienţi se recrutau în mare parte din satul meu şi cele din jur. Acest advocat aveà o scrisoare atât de grozavă, încât afară de dânsul abià mai găsiai un al doilea om, care s'o poată ceti. Minunea din urmă se întâmplă cu mine. Avui nefericirea s'o pot descifrà. Zic anume nefericire, căci din clipa în care s'a lăţit vestea pe Bârzavă, că eu pot ceti ,,beşaicurile"[*]fişcalului din [***], ţine'te la procesiuni băete. Un străin trecând pe lângă noi, puteà uşor crede că trece pe lângă vrun ,,grunbuc"[*] atâta lume venià ca să'i citesc năcazurile.

---

[27] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 37-51.

[*] Bescheid=citaţiune n. a.

[*] Grundbuch=carte funduară n. a.

Din acele vremi am urât fişcalii. Atâtea blagoslovenii şi pomeniri de neamuri, până pe la a zecea spiţă, de câte am auzit eu pomenind pe bieţii Români la adresa domnului fişcal, mi'au luat cu desăvârşire pofta de a trăi din ,,cănţălărie".

Aşà mi'am câştigat eu numele de om ,,cumincie", şi nu'i vorbă ţineam morţiş, ca nu cumva să sufăr vreo reducere oarecare în ochii satului.

După ce se gătau întrebările, veniau la rând noutăţile cari s'au petrecut în sat de când cu plecarea mea.

În două zile eram formală condică. Ştiam cine s'a însurat, cine a murit, cui i s'a născut fecior, cui i'a fătat vaca, cine şi'a bătut muerea, cu un cuvânt tot. Apoi întrebam eu:

– Moş Avram Laza mai trăeşte?

– O-e... vrea să se însoare...

– Dar nu vorbiţi mă – prostii.

Şi rideam cu toţii. Moş Avram erà bun bucuros că poate răsuflà în tihnă, dar nu să se însoare.

– Dar cu caii mergem?

– Numai să gătăm cu ,,trasu" – începem deloc cu ei...

– Unde'i acum mai grasă iarba?

– Am auzit pe tata spunând că în ,,Corbu", dincolo de livezile spăhiei, are un Ungur vreo şase lanţe de fân.

– A cui îs... a unui Ungur?

– Aşà mi'o spus tata...

– Copii, acolo mergem întâiu...

Şi ne bucuram în fundul sufletului nostru, că ştim un loc cu iarbă bună şi că locul e al unui Ungur... Ei de ce au venit la noi în sat... să fie remas pe pusta lor... şi nouă ne'ar fi prins bine pe pământul dat lor...

Venià Dumineca.

Înainte de prânz nu se puteà să nu merg la biserică. Mă ţineam doar de cărturarii satului şi deci trebuià să dau pildă celorlalţi, cari se pornesc după oamenii cuminţi.

După prânz apoi, abià mă sculam de la masă, când şi auziam bătând în poartă...

– Mă... Mihaiu... mă!!!

– Cine'i?

– Noi cu caii... Vii?

– Vin, – numai aşteptaţi puţin pănă îmi pune mama în straiţă.

Şi până mama îmi puneà un pic de slănină, o piparcă două şi un codru de pâne, eu scoteam caii din grajd, îi legam unul de altul, puneam duruţul cel verde pe iapă, luam de la grinda grajdului boata mea de corn, eşiam din curte şi dintr'o săritură eram călări.

Mama eşià după mine, aşteptà până încălecam, apoi începeà să'mi pricească.

– Să grijeşti de cai... ia seama să nu loveşti vreunul peste ochi... şi nu mergeţi din ,,sărite" ca să se împiedice cumva, să'şi rupă vreun picior... auzit'ai?

– Auzit mamă!

În celălalt moment ne şi perdeam într'un nour de praf, ridicat de picioarele cailor.

Soarele de vară pripià rău de tot, scoţând sudori crâncene atât de pe noi, cât şi de pe cai.

Livezile nu erau departe de sat, dejà când ne coboram peste dâlma trenului, întram într'însele. Pănă unde vedeà omul cu ochii, pe ambele laturi ale Bârzavei, care'şi rostogolià lin la vale valurile ei murdare, se întindeau numai şi numai fânaţuri.

Răsleţi apăreau gorunii mari şi umbroşi, sădiţi de cine ştie ce genunche de oameni, încunjuraţi de dese tufe de răchită. Şi din ce întrà omul tot mai adânc cătră hotar, lemnele deveniau mai dese, pănă ce în ,,livada popii" se sfârşiau într'un ,,gai" des, faţă de care aveam noi copiii un deosebit respect.

Pe livezi acestea veniam cu caii, în duminecile calde ale lui Cuptor, când odihnià lumea istovită de greul lucrului de câmp. Adunam cu astfel de ocaziuni până la o sută de cai, încât erà întreaga herghelie acolo, şi moşu Ştefan ,,cicoşul" se puteà da în tihnă repausului duminecal, care la dânsul se manifestà în faptul că se îmbetà ,,leucă". Eram mai totdeauna numai noi de noi, copii cam de aceeaşi vârstă, foşti aproape toţi conşcolari.

Când ajungeam la câte un loc, care ni se păreà nouă priincios, mai totdeauna în apropierea Bârzavei, ca să ne putem şi răcori scăldându'ne, opriam caii, coboram druţele şi le aşezam jos. Scoteam pe rând apoi căpestrele de la cai şi'i împedecam, ca să nu mişte în voe.

Unii mai cu dare de mână aveau piedici anume făcute de ,,ştrengar", noi ăşti mai sărăcuţi însă, ne ajutam cu căpestrele. Când erau caii sloboziţi, ne uitam o vreme pe urma lor, să vedem cum le prieşte locul.

Şi cum îi vedeam ronţăind iarba grasă, mestecată cu ,,lăptucă nemţească" şi sforăind din nări plini de mulţumire, asvârliam şi noi duruţele pe umăr, rezimându'le în boţi, luând drumul spre câte o grupă de ,,stânjeri", cari îşi trântiau umbra lor deasă pe ţărmul nisipos al Bârzavei.

Până să ne aşezăm cu toţii pe jos, iată că numai ce începe a fumegà un muşuleţ de scoarţă de copac, acoperită cu un pumn de iarbă uscată.

Fumul greu, acru şi ,,iute" scoală pe vreo câţiva, cari îi zac în cale şi cari se trag de ceia parte tuşind şi frecându'şi ochii, dând din glumă mai şi dracului pe cel ce a aţiţat focul.

Dar flăcările apucau tot mai multă putere, coloarea lor devine mai gălburie, mai veselă şi peste puţin se desface un foc vesel şi mărişor, care ne roşeşte obrazele arse de soare cu căldura lui.

De prin ,,străiţile" afunde es la iveală nişte ,,cucuruzi" verzi; copiii trag din puteri spre a'i scoate din ,,ghije" şi când sunt curăţiţi, frumoşi, rumeni, îi înfig în vârful ascuţit al boţilor şi încep a ,,frige". Alţii se desbracă şi se asvârlesc în apă, ridicând în slavă un zgomot nebun. Feţele lor negre lucesc în soare, iar stropii de apă care se sprânjesc prin aerul înfierbântat, pe urma săriturilor de pe ţărmul înalt, par ca mii şi mii de mici mărgăritare înşirate pe pânza de vrajă a unui paianjen din poveşti.

Cei mai mici sunt mânaţi din când în când să abată câte un cal, care s'a prea apropiat, de cutare ,,cucuruz" ori trifoişte.

De aceasta grijiam mai vârtos. Nici nu se puteà altfel, căci aveam un ,,subăş" pe Moş Ion Orbu, cu care nu ne prea puteam înţelege în unele privinţe. Cum prindeà un cal numai

şi mirosind măcar spre o holdă străină, el şi luà ,,zălog". Ceea ce urmà apoi acasă din partea părinţilor, cari trebuiau să plătească ,,gloaba" în bani, se poate uşor înţelege.

Soarele începeà a'şi trânti razele lui cam pieziş spre pământ. Copiii eşiseră dejà cu toţii din apa, care curgeà acuma linà la vale, tulburată numai în restimpuri rare de câte un peşte, care ţişnià curios din unde, ca să dispară tot atât de repede, lăsând pe urma lui un cerc ce se tot întindeà.

Toţi ne tolăniam pe duruţele întinse, perzând privirea în nemărginitul albastru al cerului senin.

Rar numai se auzià sforăitul cailor, cari păşteau, apărându'se de muşte cu cozile lor lungi.

Pe bolta cerului, apărù figura spălătăcită a lunei, care erà în decreştere.

– Mă copii, strigă unul, iată luna.

Toţi pironiră ochii la ,,păcurarul stelelor", cum îi zice pe la noi. Şi cum o priviam, iată că numai ce întreabă Nicolae Briciu:

– Oare să fie aşà, cum ne'a spus domnul ,,învăstor", că zice că luna să fie iar un glob ca pământul nostru şi zice că se învârte şi dânsa?...

Toţi tăceau, nedumeriţi. Eu eram culcat pe foale şi simţiam cum mi se asvârlesc de sub genele lungi priviri pline de aşteptare. Eram doar la şcoalele ,,mari" şi se aşteptà să ştiu şi aceasta.

Mă apucase însă o poftă ca să tac. Şi după o pauză mai întinsă, iar începe Briciu:

– Eu nu ştiu, dar când i'am spus acasă lu' tata cum se învârte pământul în jurul seu, a început să ridă şi mai că n'a zis că şi dl ,,învăstor" e nebun, că ne învaţă prostii de acestea. Şi dacă ne gândim bine, mai că a avut tata drept. Tu ce zici, mă Mihai?

Aceasta a fost provocare directă şi nu se puteà ca să mă sustrag de la răspuns.

– D'apoi, începui, eu iar aşà am învăţat ca şi voi. Şi trebue să fie aşà cum ne învaţă în şcoală, căci de n'ar fi aşà, nu ar fi ,,slobod" să se înveţe. Ş'apoi ăi de'o spun nu's oameni proşti. Acum lasă de ,,învăstorul" nostru să mai zic hai şi hai, dar uitaţi colo la gimnaz, apoi oameni, profesori, doctori, cari îs dobă de carte – şi aceia zic aşà.

– Apoi cum zic ăia că s'o făcut lumea?

– Hei, zic altfel de cum ne spuneà nouă părintele din Biblie – nu'i vorbă acolea de cele şase zile- nici pomană...

– Mă'ă...dar cum?

Toţi se traseră mai aproape de mine, aţintind asupra mea ochii lor mari, frumoşi, liniştiţi şi senini, oglinzi luminoase a unor suflete curate...

– D'apoi zic... că la început nu erà nimic, erà un amurg vecinic... şi totul erà grămădit într'o neorânduială mare... asta o numesc ,,haos".

– ,,Haos!", auzii murmurând în jurul meu; erà ecoul setei sufleteşti.

– Şi odată cică s'a mişcat o parte mică... mititea în haos şi a început a se învârti în jurul ei... şi cum se învârtià tot mai tare... luă cu sine şi alte părticele... tot mai multe şi tot mai mari... până ce s'a făcut un ,,buş" mare de pământ. Ş'apoi din ,,buşul" acela a răsărit întreg universul şi toată viaţa din lume...

Steteau cu toţii nedumeriţi, neştiind ce să răspundă. Din clipirea ochilor au văzut însă că nu cred nici pe departe acelea ce le'am spus eu. Sufletele lor simple, saturate de

credinţa părinţilor, nu ştiau de îndoieli şi respingeau totul ce nu cvadrà cu credinţa moştenită din bătrâni. Eu vedeam bine ce se petrece în jurul meu şi ca să'mi salvez ,,cinstea", le zisei repede:

– Aşà se învaţă, dar voi credeţi, că eu ,,le cred" acestea? Doar n'o să cred în măgării...

Pe urma cuvintelor mele se ridică din cerc un oftat uşor, plin de uşurare.

– C'apoi d'aia, că nici noi nu credem, –bine a zis tata,– că s'a stricat rău lumea, s'or lăpădat oamenii de Dumnezeu.

Şi feţele vesele, lucii ale copiilor se întunecară, învelindu'se într'un nor adânc de misticism. Prin gând fiecare se va fi gândit la iconiţa de deasupra patului, înaintea căreia vedeà pe mamă'sa rugându'se în fiecare seară.

Şi pe urma astorfel de vorbe se întinse o linişte adâncă, tulburată numai prin câte un nechezat depărtat de cal.

Deodată ciulirăm cu toţii.

Prin tufele de răchită se auzi sgomot de paşi.

Ne ridicaserăm în genunchi plini de aşteptare... Cine puteà să vie din josul apei?

Sgomotul venià tot mai aproape şi deodată numai ce se desfăcură răchitele, lăsând să iese la iveală figura înaltă a lui moş Ion Orbu ,,subăşul".

– Bună ziua, moş Ioane! – îi strigarăm în cor, căci erà bine să fim prieteni cu bătrânul paznic.

Moş Ion se opri pe loc, scoase cămişul scurt dintre dinţii lui rari şi galbeni, fulgeră dintr'o ochire a ochiului seu teafăr întreaga ceată, zicând:

– Să trăiţi, măi copii! Dar de unde mama pădurei vă adunarăţi atâţia?

– De pe unde am putut, – îi răspunse Gruia Olăreştilor, cel mai gureş şi mai îndrăzneţ între noi.

– Şezi cu noi Moş Ioane, – pofti un altul pe bătrân.

Moş Ion îşi trânti căbăniţa lui verde pe pajişte şi se întinse pe ea.

– Apoi ce mai faceţi, mă?

– Iaca vorbim cum s'a făcut lumea. Ne spuse Mihaiu cum se învaţă la oraş la ei... Auzi moş Ioane, zice că aşà s'a făcut lumea singură de la sine...

Bătrânul închise de tot ochiul lui orb şi pironi pe cel bun la mine întrebător.

– Aşa'i, moş Ioane! – întării.

Bătrânul dete din cap gânditor. Deschise apoi capacul de la lulă, vărsă cenuşa în palma lui aspră, mai sorbi puţin cu scobitoarea de os printr'însa şi zise rar:

– Hm, rău vă învaţă... tare rău... Am auzit şi eu de'al de astea vorbindu'se... s'a stricat lumea şi pace bună şi d'aia s'a mâniat şi Dumnezeu pe oameni... nu vedeţi voi că nu mai ploae... Hei, pe vremea mea nu se auziau, măi copii, învăţături de astea... Am învăţat şi noi... dar cum a lăsat Dumnezeu, că din mila lui trăesc toate pe pământ... Ei, dar cum?... Mă-ă-ă, eu v'o spun... s'apropie Antihreist, nu altceva... Semnele venirii lui cum scrie la Ioan... Doamne, apără'ne... să nu vorbim de acestea... noi Românii trebue să ţinem legea... să nu ascultăm învăţăturile acestea păgâne... Doamne, Doamne... cum îi lasă inima să învenineze atâta suflet... cum nu'i puşcă Dumnezeu... Ş'apoi Vlădica lasă să se înveţe aşà?

– D'apoi ce are Vlădica cu şcoala? Acolo nu porunceşte Vlădica, – răspunsei bătrânului.

– Dar cine, mă?

– Ministrul.

– Hm! Ministrul... ungur a'bună'seamă şi el?

– D'apoi ce?

– Mă, mă! Tot ei, tot ai lor şi noi nimica. Dar împăratul?

– Nici el nu poate porunci!

– Dar dă'mi pace! –strigă bătrânul năcăjit.– Nu's copil... să'mi vorbeşti prostii...

– Nu, moş Ioane, îi aşà cum ţi'o spun eu... Dieta aduce acuma legi...

– Dieta?... Şi'n dietă iară's numai ,,ei"?

– Numai!

Hm! Tot ei, tot ei... şi noi, noi nimica, măi copii!... Mă'ă'ă! De demult nu erà aşà... Hei, se schimbă vremile şi tot mai rău din an în an... Bine că am îmbătrânit... acuş o să mă scap... de toţi... Şi'i şi mai bine să nu văd atâta răutate...

Şi până ce Moş Ion se văicărà asupra vremilor apuse, aducându'şi aminte de anii tinereţii lui, pierdute demult în vârtejul anilor, peste livezi se pogorià încet amurgul liniştit al zilelor senine de vară, cu farmecul tăcerei serbătoreşti. Ţinţarii începeau a roi de prin trestişul Bârzavei, greuraşii întonau imnul lor de seară, prevestind toamna ce se apropià, acompaniaţi de sălbatica orchestră a miilor de broaşte de prin bălţile mărginaşe. Luna începeà a'şi trânti lumina'i de vrajă peste pământ, lungind umbra copacilor tăcuţi, îmbrăcând în haină de serbătoare, în haină albă de fir, tăcerea sfântă a locurilor pustii.

Bătrânul îşi întoarse faţa lui sbârcită, brăzdată de viforele vieţii, spre faţa luminoasă, îndestulită a lunei, care erà în decreştere...

– S'or apucat şi de tine vârcolacii...

Prin sinul nostru de copii trecù un fior de groază...

Departe pe dâmpul din faţa livezilor se aprinse un priculiciu de foc, săltând lucitor prin amurg... De pe drumul mare se auzià borăitul vacilor, care veniau de la ciurdă... Dinspre ,,odaia" spăhiei se strecurà încet, duios, un glas de fluer, lin, tănguitor, cântând în tăcerea serii dorul greu şi afund al doinei părinteşti...

– Haid' la cai, copii! –se răsti moş Ion– nu vedeţi că vă prinde noaptea pe livezi?

Iar noi ne repeziam sprinteni la cai, despiedecându'i repede. Şi până a nu se întunecà de tot, eram dejà aproape de sat, călărind tăcuţi... Şi erà aşà ca şi cum s'ar fi pus ceva greumânt pe sufletul nostru de copii, un greumânt, pe care'l simţiam bine, dar nu ne puteam da seama de el.

Cine ar puteà spune ce a fost?

Eram doar copii... atunci.

La Custozza[28]

Mita a lu' Dascălu dete cu mâna în laturi, ca şi cum s'ar fi apărat de cuvintele auzite. Un suris ironic apărù pe buzele lui cărnoase, ear ochii lui şăgalnici zimbiau uşor. Vâri bâtul în gurguiul ţuguiat al opincii, culcă puţin capul spre umărul stâng, şi uitându'se ţintă în ochii mei întrebă rar...

– Dar rogu'te cum poţi să crezi... doar astea's curat minciuni... de la început până la sfârşit minciuni!

– Mă omule –cercai să mă apăr– acel ce le'a scris acestea e om de renume care nu să poate jucà cu lucrurile.

Românul mă întrerupsă...

– Să'mi spuni înainte de toate de ce lege e dumnealui, Neamţ ori Român?

– Neamţ!

Mita a lu' Dascălu rădică din umeri şi scuipă în laturi cu un dispreţ suveran.

Neamţ!... m'am gândit eu deloc că numai din cap nemţesc a putut eşi aşà ceva...

Ei... ei... trebue să cunoşti Nemţii! Eu îi cunosc, căci doisprezece ani lungi m'o rupt la şele ,,borneul" împăratului, şi în amarul acesta de ani zilnic auziam pomenindu'se mama fie ertată în limba nemţească. Tu ştii că eu mi's ,,paure" dar nu mi's baş aşà de prost. Am îmblat mult, am învăţat cinci limbi, am văzut o lume întreagă şi am învăţat să cunosc oamenii. Şi aşà am ajuns să cunosc şi pe Nemţi. Frate – aşà oameni nu mai este pe faţa pământului. Orice să întâmplă în lume se face prin Nemţi, ca şi când pe rotogolul pământului nici n'ar fi alte făpturi de ale lui Dumnezeu afară de ei. Dar să'mi spui tu singur, care văd că'ţi place să ceteşti prin istorii, ia se'mi spui unde mai pomenesc ei şi de noi? Este că nicăurea!

Şi doar tu o ştii tot atât de bine ca şi mine, că dacă Dumnezeu Sfântul ar sunà în trâmbiţa lui, chemând la viaţă pe toţi morţii, Românii ar trebui să vină tocmai de pe câmpiile ţerii franţuzeşti şi de pe la Holstein. Căci până acolo ne'au dus pe noi... Neamţul. Dar pentru aceea unde vezi tu pomenindu'se numele nostru? Noi ne alegeam numai cu poveştile bătrânilor că aşà şi aşà ne'am purtat noi, dar astea's nimica, afară de satul nostru nu ştie nimenea acestea, căci în cărţile cari au să fie trimise în lume, se vorbeşte numai de Nemţi, de noi nici pomană nu'i...

Prietenul meu ţinù o pauză, resuflând din adânc. Îl rodeà la inimă faptul că în istoria luptelor monarhiei nu se pomenià de Români.

...Şi vezi, când stai să judeci drept, să nu crezi că eu de aceea ţin aşà parte fiindcă şi eu mi's Român, nu, ci numai fiindcă aşà ar fi cu cale, să dai fiecăruia ce i se cuvine. Să nu crezi că mă laud când îţi spun, că vezi aşà cum suntem noi Românii de prăpădiţi – fără noi, împărăţia noastră ar fi fost dusă demult. Pepturile şi mânile noastre au apărat'o. Eu ţi'o

[28] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 55-62.

spun, eu care am văzut cum se bat celelalte naţii, şi am văzut şi pe'ai noştrii. Eu am auzit pe ,,erţherţogul Albrecht" strigând adjutantului seu, când erà să trecem un pod, lângă Mortara: ,,Să se formeze batalioane din Români şi acelea să se posteze în front". Şi ne'am ales din toate regimentele noi Românii şi am curăţit... câmpul. Şi abià după noi au venit... Nemţii.

Aşà a fost şi la Custozza, şi nu cum îmi spuni că stă scris în carte. Care a scris cartea ori n'a fost la Custozza, ori că anume n'o scris cum a fost. Şi ţi'o spun asta pentru că eu am fost acolo. Şi or fost mai mulţi de la noi de aici din sat. Ţi'i pot spune... dacă vrei... dar îi ştii şi tu ca şi mine, că doar aici ai crescut.

Nu cutezai să zic nimic, căci vedeam bine că Mita să cufundase în tema lui favorită. După un restimp mai lung în decursul căruia păreà a'şi adunà aducerile aminte sprânjite prin vremi trânti pălăria pe ceafă zicând:

–Nu'i vorbă n'ai de unde să'ţi aduci aminte, doar' tată'to singur erà copilandru pe vremea când eu împlinind anii, am fost luat la oaste. M'or îmbărcat în Timişoara şi de acolo m'a repezit tocmai în Olmütz în Boemia. Când am ajuns aici, atunci am simţit şi eu că ce înseamnă – casa. Eram noi feciorii din batalioane nu'i vorbă toţi români şi toţi dintr'un aret din Bănat, dar alt suflet, care să se fi putut înţelege cu noi, ferit'a Dumnezeu să mai fie. Ne făceam slujba şi apoi rătăceam prin oraş baş ca nişte străini. Numa seara când ne dam la culcate, când începeau să se avânte doinele noastre peste tăcerea oraşului, atunci ni se părea că suntem un colţ de pământ românesc între străini. Asta a fost de cu toamnă în '65.

Pe la Crăciun numai ce ne pomeniam cu porunca să plecăm la Laibah. Pe atunci cam simţisem noi că n'o să fie bine. Zic anume că am simţit, căci n'aveam de unde şti. Trei săptămâni în cap ne'a trebuit ca să ajungem la loc. Când colo nici n'am putut întrà în oraş, când s'a dat altă poruncă, care ne'a mânat spre Veneţia. Când am auzit porunca am şi zis feciorilor:

– ,,Mă copii să scriaţi acum acasă la ai voştri, că ne duce Neamţu la căsăpie! Prin sufletul bieţilor feciori a trecut ca o săgeată fiorul rece al morţii. Doamne – câţi or remas pe acolo. – Dumnezeu să'i erte, s'or purtat bine! Ce să'i faci? Aşa'i rostul lumii.

Dacă crezi că am văzut Veneţia tare te înşeli. Am mers mai departe, am schimbat toate oraşele din Lombardia, ascultând cum ne căzniau italienii când treceam pe lângă ei cu ,,Porco di Tedesco". Şi de câte ori îi auziam îmi venià să le strig: Mă fraţilor, noi nu suntem Nemţi! Dar strigă dacă nu ştii limba, deşi mai târziu am văzut că pricep româneşte dacă le vorbeşti rar.

Dar să scurt vorba.

S'o făcut bătaia. Cum şi de ce? O vei fi cetit'o tu, eu nu mi'am spart capul cu ea – destul că am ajuns la Custozza. Albrecht comandantul să bolnăvise şi a remas pare'mi'se în Verona aşà că în ziua bătăliei ştiu că altul ne comandà.

De cu seară încă –o seară mândră de lunie– începuserăm să ne rânduim după cum ni s'a dat poruncă. După ce ne'am aşezat, cum am fost în rânduri ne'am tolănit pe jos să durmim. Dar dormi dacă poţi! Dincoace unul şuşcăe, dincolo altul să roagă, la spate unul parcă şi'ar luà sănătate de la muere şi copii, dinaintea mea unul s'a trântit cu faţa la pământ. Plângeà! Eu mă gândeam acasă şi aşà din senin începui să cânt o doină printre dinţi. La început eram singur, dar pe încetul mă pomenii, că întreg batalionul cântă cu mine

şi nu aşà, dar credeai că anume ca să'i audă italienii s'au slobozit aşà. Un căpitan pem, de la a treia companie şi căruia îi plăceà de mine de după glasul meu frumos, nu se putù stăpâni se nu vină lângă mine. Ascultă el o vreme, dar când o sucirăm pe una mai scuturată dete din cap şi nu putea zice mai mult decât ,,Verfluctă Valah"! Pe urmă s'o dus să explice la pemii lui, bag seamă i'o fi îndemnat să cânte şi ei, dar ,,amin" de glasul ce au eşit din gura lor.

A doua zi la două după miezul nopţii or început tunurile să urle.

Cu un ceas mai târziu începurăm şi noi cu puştile.

Italienii erau pe nişte dâmpuri în faţa noastră ear noi în câmp deschis, in coloane, fără nici o apărare. Şi cel din urmă căprar vedeà că nu'i bine –căci picam ca muştele– numai comandantului nostru nici că'i păsà. Un plumb răsleţ însă îi nimeri pe la prânz calul ear un al doilea venind aproape odată cu celalalt îi şterse ţigara din gură. Pe noi ne topeà rău căldura soarelui, dar şi mai rău plumbii duşmanului. Pe la două după prânz feciorii începură se cam sudue – pe cine, Dumnezeu mai ştie, poate puţină vreme a trecut de atunci. Cu un ceas mai târziu văzurăm noi că o să ne dăm sub scutul nopţii îndărăt. D'aici învingere n'o se mai ese.

Dar nu'i aşà după cum gândeşte omul!

Odată ce numai vedem pe adjutantul comandantului venind în galop spre regimentul nostru, căci la spatele nostru steteà el cu ştabul lui şi spune ceva la obrişter. Acesta face un semn hornistului de regiment care steteà călare lângă el şi'i strigă în mijlocul pocnetelor de puşcă ,,Feuer einstellen!" Şi Ion Mărgineanţu aşà chemà pe hornist, auzit'o ori că n'a auzit –eu am auzit'o– destul că a pus trâmbiţa la buză şi ne'a suflat aşà un ,,sturm" cum n'am mai auzit în cei doisprezece ani cât am mâncat pita lu' Împăratu. Obrişterul când auzi signalul, izbi cu sabia peste trâmbiţă, încât săriră şi nişte dinţi a lui Ion, dar a fost prea târziu... suna ,,sturmul" în toate părţile. Şi au pus românii baionetele în puşti şi or plecat la deal urlând de credeai că s'a sfârşit lumea... Asta a fost pe'a lor. Să'şi mai descleşteze oasele...

Ce să'ţi mai spui?! Mai departe îţi spune şi cartea. Numai aceea nu spune că de nu se făceà Ion Mărgineanţu surd, nu se pomenea la noi cu atâta fală numele Custozza... Apoi vezi aşà a fost... dar arată'mi tu o carte o istorie d'a lor, unde să fie aşà...

Şi ca să nu crezi că mint... hornistul trăeşte şi azi în Macedonia sat lângă Ciacova... şi trage penzie bună... întreabă de el.

Eu ascultam mirat, – ear Mita continuà.

– Vezi de aceea nu'mi place mie de Nemţi; de ce nu scriu ei adevărul cum a fost – numa o suc...

Ţi'am spus acestea ca să le ştii tu şi când ţi'a veni bine se le scrii se le ştie lumea, că aşà or fost şi nu cum spune cartea... se ştie toată suflarea românească că tot noi am învins şi la Custozza.

Românul îndestulit cu sine îşi luà pălăria, pofti ,,noapte bună" şi să depărtă.

Afară erà o sară lină, scăldată în tainică lumină de lună.

Cu sufletul plin de povestea lui Mita, eu mă răzimai de gard privind la feeria ce se desvălià în jurul meu ca un fărmăcător tablou din poveştile bătrâne.

Şi ca în vis mi se reflectau prin gând ultimele cuvinte ale Românului: Tot noi am învins şi la Custozza.

Pitolul tatii[29]

Tabăra păreà moartă. Unde şi unde se mai vedeau câteva focuri, de bună samă pentru soldaţii rânduiţi de pază, încolo însă nimic nu conturbà tăcerea nopţii. Pe lângă foc înfăşuraţi în mantalele lor soldaţii durmiau, istoviţi de greutăţile zilei. Din depărtarea îmbrăcată în întunerec, se auziau vibrând strigătele răguşite ale sentinelelor şi din când în când vălul întunereculni erà despicat de către o făşie de lumină; erau felinarele oficerilor cari făceau ronda.

I.

– Mă Ioane, ia mai aruncă un mănunchiu de crengi pe jar să mai prindă şi el viaţă – zise Tănase fruntaşul, tolănit pe coastă lângă grămada de jar, care scliporà roşie în băzna înfundată a nopţii. Ion se sculă şi aruncă un braţ de crengi peste jăratec. Flăcările începură a linge lemnul uscat, ear Ion pironi privirea în lumina lor roşie, oftă odată din baerile peptului şi zise triste:

– Mâne sară, cine ştie, mai arunc eu crengi pe foc.

Fruntaşul se uità la el lung.

– Ho mă, babă! – zise zâmbind,– nu cumva ai visat rău azi noapte?

– N'am visat frate, dar pare că mi s'a pus o ghiaţă la inimă de azi de la asfinţit şi nu mă mai încălzesc. Hei –adaugă el trist– şi nu' mi'i de mine, dar ce vor face amărâţii mei de copilaşi. Rămân pe drumuri sărmanii.

Pe faţa brăzdată de vremi şi de năcazuri, se pogorî o lacrimă, ca un mărgăritar, perzându'se între firele musteţelor.

În loc de răspuns fruntaşul, care în vremi de pace, acas' în bisericuţa de lemn, erà cântăreţ de strană, începù să cânte tărăgănat: ,,Cel ce dă hrană la tot trupul...", voind pare că să se mângăe pe sine, căci tare'l dureà lacrima aceea, ivită pe obrazul lui Ion.

– Dar nu'ţi băgà gărgăuni muereşti în cap, mă Ioane, că bare'mi tu eşti român, ştii că ce'i scris la om, rămâne scris şi pace bună, –zise apoi răguşit.– Aşa'i... aşa'i –adăogă el– mai lasă'te, nu te frământà cu gândul...

– Tu ştii ce ştii Tănase, eu simt însă că cu mine s'a sfârşit; aşa'mi spune ceva aici înlăuntru –zise Ion, arătând spre inimă– Săracii mei boboci, Dumnezeu vă ocrotească. – Şi ochii lui se îndreptară spre bolta întunecată a ceriului perzându'se în zarea nesfârşită a stelelor.

[29] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 65-69.

II.

Prin întunerecul nopţii se auziră nişte paşi grăbiţi, apoi licărirea unui felinar. Fruntaşul sări în picioare, şi ciuli întins.

– Ioane –se adresă către soldat– gată'te, vine patrula; e unul după amiază noapte, e rândul teu de sentinelă.

Soldatul nu răspunse nimic; încopcie raniţa subsuori, ridică puşca în cumpănă şi întră în cercul de lumină al felinarului.

– Gata?

– Să trăiţi dle sublocotenent!

Paşii se depărtară în noapte, şi limba de foc a felinarului, păreà din depărtare un pricoliciu de noapte, care sue şi coboară.

Fruntaşul privi încă mult în urma lui Ion –îi erà lui aşà nu ştiu cum– apoi de la o vreme se tolăni iarăşi lângă foc.

Cu capul răzimat în coate, gândul lui sburà departe spre satul cu căsuţa cu coperiş de stuf şi la bătrâna mamă... care a bună seamă şedeà la fereastră şi torceà şi se gândià la el...

Şi cum îl furară gândurile, îl fură şi somnul.

Deodată sări în sus. Din depărtări se auzi ecoul surd al unui pocnet de puşcă, prelungindu'se lacom prin văile acoperite de întunerec.

Fruntaşul îşi făcù cruce, murmurând printre dinţi un: Doamne păzeşte...

III.

Într'o căsuţă mică, dintr'un cătun situat la poalele munţilor, la lumina oarbă a unui opaiţ hrănit cu său, o femee şedeà torcând. La vatra focului doi copilaşi se joacă, scormonind cenuşa rece... Din când în când mama întoarce faţa spre dânşii, îi priveşte lung, duios, cu durerea iubirii în ochi, apoi oftează lung, ca şi când s'ar perde sufletul ei pe cine ştie unde... Capul obosit de atâtea gânduri, se pleacă răzimându'se în coate; opaiţul sfârâie pocnind; iar copiii din vatră, cu creerul lor crud îşi aduc aminte de tată şi de bătaia cu Turcii. Cel mai mare începe a se lăudà cu câte toate ce'i va aduce tătâne'so din bătăi... Cel mic nu lasă, şi el îşi cere partea:

– Mie'mi trebue numai ,,pitolul".

– Piştolul ăla'i al meu, răspunde cel mai mare.

Micuţul se scoală, aleargă la mama adormită, o trage de mână... Ea se trezeşte şi întreabă speriată:

– Ce'i? Ce aveţi?

– Ete mamă, io capăt pitolul tatii, nu Ladu...

– Tu, tu dragul mamii, numai să aducă Dumnezeu dragul pe tată'to înapoi în pace.

– Dumnezeu îl poate aduce? –întrebă micuţul, nedumerit– unde'i Dumnezeu?

Cel mai mare ride...

Iar mama îl ia de mâni, i le împreună frumos şi zice: Să ne rugăm Radule pentru tată'to.

Prin liniştea nopţii, o rugă mută sboară spre eternul nemărginit, rostită din inimi pentru o inimă...

Afară crivăţul toamnei apucă prin horn, şi scutură uşa de brad urlând... În fundul grădinei un câne urlă fioros în noapte la scliporul de stele... copiii se lipesc de sinul mamei, iar mama'şi scuipă în sin îngrozită...

IV.

A doua zi la apel Ioan al Marincăi lipsià. Sergentul raportă, că a fost puşcat în decursul nopţii în avantposturi. În jurul lui zăceau trei Nizami, străpunşi de baionetă.

Pace...[30]

I.

Boerul Nicolae Brateş din Călimăneştii Moldovei erà om foarte temut. Erà om greu la vorbă şi pornit la fire, om care nu suferià gluma. Fiecare vorbă ce eşià din gura lui erà de şeapte ori cumpănită mai înainte. Îl cunoşteau toţi –boeri şi ţărani– şi se feriau de dânsul pe cât numai se puteà.

Chiar şi Măria Sa Vodă Ştefan ascultà mai cu luare aminte la vorbele lui rostite din greu dar înţelepte, când în Divanul din Suceava se croià soartea Moldovei. Căci Brateş erà mai pe sus de toate moldovean; în inima şi în mintea lui loc numai pentru Moldova sfântă aveà. Toţi o ştiau aceasta şi se vorbià, că într'o zi Domnul Ştefan care puneà mult preţ pe dânsul l'a întrebat, că de ce nu se însoară, căci stare are bună, şi fără gospodăriţă la casă, omul e doar aproape ca şi perdut.

– Măria Ta! –ar fi răspuns boerul– muerii îi trebue dragoste, şi eu dragoste numai pentru Moldova am, şi decât să împart dragostea, mai bine nu mă însor.

De atunci îl prinse în drag Voevodul şi când pentru multele lui daraveri aveà lipsă de om – îl chemă pe dânsul. Căci boerul erà om umblat. În tinereţele lui învăţase carte la Liov, ear meşteşugul bătăliei de la cavalerii Teutoni din Marienburg. Când s'a reîntors apoi în ţara iubită, văzând năcazurile şi neajunsurile multe, cu cari se luptà, într'o pornire a sufletului a făcut vot înaintea icoanei Născătoarei de la Neamţu, că viaţa sa întreagă o va aduce jertfă pe altarul sângeros al Moldovei. Şi votul făcut l'a ţinut cu sfinţenie până la moarte.

Cum s'a aşezat la moşia părintească, a început a adunà la feciori de prin sate, cărora le dăruià arme, cai, simbrie, legându'i în schimb cu jurământ, că viaţa lor întreagă, asemenea lui, vor sluji cu credinţă sub flamura Moldovei. Şi feciorii curgeau ca ploaia din toate părţile la Călimăneşti. Erau doară vremile de vitejie, domnia furtunoasă dar plină de mărire a lui Ştefan cel Mare. Brateş îşi alese însă numai 300 dintr'înşii, cei mai frumoşi, cei mai voinici, cei mai viteji. Un crainic de curte sburà apoi în goana calului la Cameniţa şi peste o săptămână, în chiliile Curţii de la Călimăneşti, cu şeapte feciori croià la haine ostăşeşti Pan Chiriac Pangievicz cel mai renumit croitor din Pocuţia.

Şi când au fost gătiţi cu toţii, în haine de postav roşu cu şinoare de fir leşesc, cu arme strălucitoare, pe nişte cai ce păreau a fi din poveşti, într'o bună dimineaţă Brateş se înfăţişă înaintea M. Sale Ştefan în curtea din Suceava.

Voevodul oţelit în lupte, a plâns de bucurie când Brateş îi spuse, că viaţa lor întreagă o vor jertfi Moldovei păzindu'i graniţele în contra tuturor dujmanilor.

Metropolitul din Suceava i'a binecuvântat şi au plecat apoi în tabăra de la Prut, locul ales de Brateş spre a fi aproape de păgâni.

---

[30] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 73-98.

Cu aşezarea lor la hotare, o nouă spaimă întrase în Tătari, spaima de ,,dracii roşii". Şi n'a fost luptă în care să nu fi luat ei parte, luptându'se fiecare pentru o armată întreagă şi în fruntea lor, vitejia întrupată – Nicolae Brateş.

Cei căzuţi pe câmpul de luptă erau înlocuiţi cu alţii, aşà că în popor se lăţi credinţa că ei nu mai mor. Ceata aceasta erà simbolul vitejiei între oştenii marelui Voevod şi după lupta grozavă de la ,,Podul Înalt", unde de la răsăritul soarelui până noaptea târziu durase înfiorătorul măcel, însuşi Domnul îi poreclise cu numele: ,,Vulturii Moldovei".

II.

În 23 Mai din anul 1476 un oştean din ceata lui Brateş, treceà în goana calului de'a lungul străzii ce duceà la Curtea Domnească din Iaşi. Calul erà acoperit de spumă, pe când oşteanul nu se mai cunoşteà de colbul ce se lipise de faţă şi de haine. Târgoveţii orăşeni, –cari în toate vremile au fost curioşi– se luară la fugă după el şi ajungând la Curte, văzură cum bietul ostaş se rostogoli de pe cal, ca un butuc fără viaţă. După ce'i turnară apă rece pe faţă şi pe cap, el îşi veni în fire şi cu glas slab întrebă de Vodă. Tocmai în timpul acesta sus la o fereastră din iatac apărù Măria Sa, atras de sgomotul din curte. Cu glas aspru întrebă el de pricina sgomotului, la auzul căruia târgoveţii îşi scoaseră glugile din cap, dosind mai către poartă, pe când vistiernicul Şendrea, care din întâmplare erà de faţă, se grăbi a spune Măriei Sale, că un ostaş de'al lui Brateş a ajuns în goana calului şi că are ceva de vestit, dar este ameţit de oboseală.

Măria Sa Ştefan încreţi fruntea zicând:

– Cum îşi vine în fire să'l aduceţi înaintea mea!

Câţiva arcaşi luară oşteanul ameţit şi'l duseră în odaia de strajă. Pe încet el îşi veni în fire şi cum se simţi destul de tare, cerù să între la Măria Sa.

Ştefan şedeà în scaunul lui de stejar cu capul proptit în coate. La întrarea ostaşului, se ridică şi'l privi întrebător.

Ostaşul, pironit pare că în pământ, îşi spuse cu glas aspru solia:

– Măria Ta! Nicolae Brateş, căpitanul, Te vesteşte, că Sultanul a luat calea spre vadul de la Obluciţa; nu pleacă asupra Ungurilor, ci vine oblu spre Moldova. Atâta'i tot, Măria Ta!

– Bine, răspunse scurt Voevodul.

Oşteanul eşi.

Ştefan se aşează din nou în scaunul seu de stejar. Faţa şi'o îngropă în mâini, pe când peptul lat suià şi coborà sub roiul de simţiri, ce clocotià înlăuntru.

– Săracă Moldovă! Murmură el, acum ţi'a sunat ceasul de pe urmă. De acum încolo – Tu ai fost numai, pământ scump şi sărac– bogat în vijelii.

Voevodul oftă adânc. Şi cum şedeà, cu faţa proptită în mâni, mânat de gândiri, nici nu observă cum se deschise uşa, lăsând să între un bărbat frumos, cu plete lungi şi cărunte, cu o faţă cuminte, împrejmuită de o barbă patriarhală. Purtà îmbrăcămintea simplă dar pitorească a boerilor moldoveni.

El se apropie încet de Voevodul îngândurat.

– Măria Ta!

Ştefan tresări, şi peste fruntea lui gânditoare sbură o rază de bucurie. Se sculă din scaun şi întinse ambele mâni spre boer.

– Bine'ai venit Gangure, bine... nici că se puteà mai potrivit...

Boerul îşi plecă capul şi îngână trist:

– Aşà'i Măria Ta! Să erţi pe ostaşul tău bătrân, că întră aşà harababura la stăpânul seu, dar văzui pe oşteanul lui Brateş. Şi mi se năzări, că iarăşi nu va fi bine, şi am grăbit să văd şi să te întreb Măria Ta, ce mai urgie are să vie asupra noastră şi a bietei Moldove.

– Mare urgie Gangure, mare. Începutul sfârşitului pentru noi şi pentru Moldova. Sultanul n'a putut înghiţi zdrobirea de an de la ,,Podul Înalt", şi acum vine să'şi răzbune, vine să sloboadă lăcustele pustiilor din Asia, asupra noastră. Şi vom pieri Gangure, lăsând în urma noastră numai numele de viteaz, nepoţilor cari se vor naşte în robie, sub stăpâni străini, într'o ţară îngenunchiată. Vom face însă ce ne va sta în puteri a face, ş'apoi ce va da Domnul.

Boerul sta nemişcat cu ochii pironiţi în podele.

– Grea voroavă grăişi Măria Ta, zise într'un sfârşit, dar eu nădăjduiesc că vom scăpà totuşi şi din urgia asta. Hei, câţi n'au venit asupra noastră, Mărite Doamne, şi s'au spulberat cu toţii ca frunzele toamnei mânate de vânt. E tare Moldova, Maria Ta, eu am mare nădejde. Ş'apoi în cele din urmă, Măria Ta, cinstea aduce, să'şi mai ridice mânile şi vecinii noştri pentru noi, cum am făcut noi pentru dânşii în câte rânduri.

Voevodul tresări ca muşcat de şarpe.

– Vecinii noştri Gangure? Ai albit în zadar oare, de vorbeşti şi acum aşà? Ei să ne ajute? Cine? Leahul mândru şi putred, nevoiaş, scăldat în beţii şi în plăceri? O mână, care nu mai poate ridicà topuzul, de ce folos ţi'e?

– Ori Ungurul? Săracă Moldovă! Gangure, Baia* nu se dă uitării nicicând. Tu ai fost acolo, aşà ceva nu se uită în veac. Şi de o ar uità, ar fi mişei, căci numai un mişel uită lovitura primită. Eu cunosc pe Unguri, cunosc pe Corvinul, care e sânge din sângele nostru. E Român şi nu va veni. Ce mai vrei dar? Eu am făcut toate hatârurile vecinilor mei, m'am umilit, toate le'am făcut pentru ţeara mea săracă, ca'n vremi de nevoi să aibă pe cine se răzimà.

– Acum văd, că m'am înşelat amar. De azi încolo legăturile între mine şi ei sunt rupte, eu sunt Ştefan, Domn al Moldovei, nu voiu rugà pe nimeni. Voiu chemà ţara mea la ospăţul fioros al morţii, voiu chemà ţăranii mei viteji la moarte de bună voie şi pe voi boeri, să muriţi cu mine deodată. Căci scăpare eu nu văd Gangure, numai moartea. Fie voia Domnului!

Ştefan întoarse faţa spre fereastră, privind la colnicii arşi de soare ce împrejmuiau Iaşii, ear bătrânul boer ştergeà încet lacrimile ce'i izvoriau din ochi. El prinse mâna Voevodului, se plecă spre dânsa şi pe când o acoperià cu sărutări, din pept răzbi o rugăciune fierbinte spre Domn.

– Măria Ta! Nu'ţi perde nădejdea – apără, mântue... scapă... Moldova. Ştefane... scapă Moldova. Ţie nu ţi'e slobod să te arăţi slab... să nu ridă nimeni de noi... dune la moarte... noi murim... numai Moldova să trăiască!

---

* Lupta de la Baia (1465). Ştefan a bătut pe Mateiu Corvinul regele Ungariei, care abià îşi putù mântui viaţa prin fugă.

Bătrânul se înecă în lacrimi, nu mai putù grăi nimic. Voevodul simţi, că i se stringe ceva în gât, simţi o slăbiciune în trup, dar îşi întări inima.

El ridică pe boer, privindu'l blând şi zicând:

– Gangure! În toate luptele te'am văzut alăturea de mine, luptând ca un Român. Te'am văzut împărţiind mii de lovituri, cari fiecare ascundeà o moarte, am văzut multe, dar de plâns nu te'am văzut. Sunt scumpe aceste lacrimi, în ochii unui viteaz ce îşi teme soartea ţerii. Nu te teme – cu viteji ca tine, Gangure, nu pere Moldova în veac. De acum să vină ţara în tabără. Noi ne'om face datoria, şi voia Domnului să se întâmple.

Boerul se închină adând îndreptându'se spre uşă, cu capul plecat, îngândurat, murmurând printre buze vorbe frânte, din cari eşià la ivială Moldova ajunsă acum în primejdie. Voevodul îl petrecù cu ochii, până ce uşa se închise în urma lui, apoi când nu'l mai văzù, ridică ochii şi mânile spre ceriu.

– Doamne Atotputernice, grăi el, cu aceşti viteji Moldova Ta nu va peri.

III.

Erà în luna lui Iunie. Grâul începuse să dee în copt, ţăranul privià mulţămit la rodul muncii sale crunte şi mulţămià lui Dumnezeu pentru belşugul în rod. Dar neaşteptată, ca vijelia zilelor de vară, sosi vestea purtată prin sate de crainicii domneşti, că Turcii năvălesc în ţară, deci satele să se tragă la munţi, ear bărbaţii să vie în tabără la Bârlad.

Şi'n urma vestei înfiorătoare, mii de pumni se avântau spre cer, rostind blăsteme înfricoşate asupra acelora, cari nu lasă ca bietul Român să'şi adune hrana pentru traiu. Şi voturile sfinte şi înfricoşătoare se făceau, cu ură în ochi, pentru omor şi sânge, ce'l vor vărsà în codrul de dujmani.

Ear craincii sburau pe caii lor scăldaţi în spumă, din sat în sat, din curte în curte, rostind solia lor chemătoare, vrednică de un popor viteaz:

,,Viteazul Ştefan Vodă vă cheamă'n vijelie,
Cine'i mişel să fugă, cine'i Român să vie".

Şi'n urma lor sate rămâneau pustii, holde aprinse, ear prin lunci treceau tăcuţi în cete mari ţăranii spre tabără, cu ura morţii în ochii setoşi de sânge, doritori de un praznic sângeros şi înfiorător. Cum zice poetul:

,,Toţi au strigat ,,trăiască Moldova" şi s'au dus".

40.000 de ostaşi se adunară în tabără la Bârlad la chemarea Voevodului. Cea mai mare parte a armatei o formară ca întotdeauna, ţăranii viteji, cari veniau să'şi pună viaţa pentru moşie, lege şi limbă. În serile frumoase şi senine de vară, focurile taberei luciau ca nişte ochi scăldaţi în sânge; în jurul lor ţăranii culcaţi cu capul pe coase şi securi, povestind despre lupte trecute, socotiau în tăcere paguba vijeliei ce se apropià de ţara lor. Colnicii vuiau de sunetul trăgănat şi dureros al buciumelor, ce chemau la adunare, cu ecoul prelung, ce se respândià ca firul unei poveşti bătrâne prin tăcerea văilor adânci.

În una din seri se dete de veste Voevodului de un stol de hânsari, că pe drumul dinspre Galaţi se vede o coloană de ostaşi înaintând repede spre Bârlad. Ştefan luă măsurile de apărare, cu toate că nu credeà să fie duşmani. Cu toate acestea el trimise

înainte corpul ,,aprozilor" să cerceteze drumul. Nu peste mult apoi sosi un sol, vestind că vine ceata lui Brateş şi călăreţii lui Şendrică, cumnatul Domnului.

Ostaşii nu întrară în tabără, ci rămaseră peste noapte într'o dumbravă mică din apropiere. Numai Nicolae Brateş veni, îndreptându'se spre cortul Voevodului. Acesta îl aşteptà. În jurul mesei lungi erau adunate căpeteniile, tăcuţi, gânditori, dar liniştiţi şi senini.

Nicolae Brateş se închină şi începù solia lui scurt, cum îi erà firea.

– Măria Ta! Duşmanul e în ţară. Am făcut ce am putut, de oprit însă nu l'am putut opri, oştirile lui adunate vin ca puvoiul spre noi. Trei zile am luptat între mlaştinile Obluciţei, dar ce am fost noi faţă de dânşii? Sunt mulţi Măria Ta, şi mulţi spahii, toţi viteji şi cerbicoşi. Ne'am retras spre tabără să fim aicea de folos! Dumnezeu să ocrotească Moldova!

Boerul tăcuse demult, Voevodul însă nu răspunse nimic, ear ceilalţi tăceau şi ei. Erà o tăcere grozavă, o tăcere care omoară creerii şi sufletul.

Deodată perdeaua de la întrarea cortului se izbi în laturi şi în deschizătură apărù o figură grozavă, un om scăldat în sânge şi în colb.

Ştefan sări în sus, cu dânsul împreună ceilalţi, ear din fundul mesii un strigăt năduşit pătrunse peste cei adunaţi. Bătrânul Stanciu îşi duse mâna tremurândă la ochi, strigând îngrozit:

– Mirzo, Mirzo, copilul meu!

Un fior de ghiaţă adie peste oşteni, ear Ştefan întrebă aspru:

– Omule! Ce s'a întâmplat? Grăeşte!

Chipul sângeros făcù o mişcare, şi prin tăcerea de moarte vibrară ca o citanie de îngropare cuvintele rupte ale oşteanului:

– Măria Ta! Mengli-Ghirai a întrat cu Tătarii în Moldova!

Vestea fù ca un trăsnet din senin.

Voevodul duse mâna la inimă, ear ceilalţi rămaseră zdrobiţi. Mirza întinse deodată mânile înainte, apoi se prăbuşi la pământ.

Bătrânul tată, pe care'l fulgerară în picioare vestea şi sosirea fiului seu, sări la dânsul şi, cu ajutorul câtorva boeri, îl scoase afară din cort.

În cort Voevodul stà răzimat de masă, ca un stân de piatră cioplit, nemişcat.

De la o vreme el ridică capul, roti privirea peste feţele palide ale bravilor sei, pe cari vedeà tipărită resignarea sufletelor de eroi, zicând cu glas dureros:

– De acum s'au sfârşit toate. Poate aşà a voit Dumnezeu.

Făcù un semn cu mâna şi toţi părăsiră cortul îngânduraţi, cu mintea plină de icoanele satelor aprinse, şi miile de robi, cari acum se duc legaţi în curelele cruzilor Tătari, în robia din care nu se vor mai întoarce.

În tabără se lăţi ca fulgerul vestea năvălirii Tătarilor într'o parte neapărată a ţării, şi în urma ei se ridică un uragan de vaet de durere din pepturile ţăranilor amărâţi, care îşi vedeau copiii, femeile, părinţii, încovoindu'şi spinarea sângeroasă sub loviturile biciuşcilor tătăreşti.

Vodă le auzià toate şi inima îi sângerà. Să'i ţină cu sila în tabără nu'i erà de folos; ostaşul ce se gândeşte la casa lui, în luptă nu plăteşte nimic. Le dete deci voe să sboare acasă, să scape ce erà de scăpat, şi dacă vreau să mai vie, să vie peste două săptămâni.

Copiii viteji, ţăranii năcăjiţi, jurară sub cerul liber, cu lacrămile în ochi, că vor veni îndărăt, orice vor află acasă.

Au plecat. Şi'n urma lor Voevodul privià dureros; se duse dricul oastei, mai rămân numai zece mii de bravi, boerii Moldovei – să moară pentru ţară.

IV.

Din desişul văilor, Moldovenii ascultau tăcuţi cum bubue tunurile, izbind zidurile de peatră ale cetăţii Neamţului. Nu mai erà de aşteptat nimic. Ştefan se opri lângă Părăul Alb, la Răsboeni, într'o vale frumoasă, împrejmuită de păduri seculare. Acest loc l'a ales pentru mormânt; dumbrăvi verzi şi linişte adâncă. În 24 Iulie, după un post negru de trei zile, Voevodul şi toţi boerii se cuminecară, pregătindu'se de moarte. Spionii vestiră, că Sultanul se apropie, cu dânsul prohodul Moldovei.

Erà ultima noapte; în zori de zi Voevodul se hotărî a se pune în calea Sultanului. Erà o noapte nespus de frumoasă, cum sunt nopţile din luna lui Iulie, anume pare că întocmită pentru visări, pentru a ţese pânza gândurilor.

În tabăra lui Ştefan erà îmbrăcat totul în linişte şi în întunerec. În loc de focuri cu flacări roşii, lacome, noaptea îşi aruncà vălul ei de întunerec peste dânşii. Cântecele de vitejie, sunetul de cobze şi glasul tânguitor de bucium nu se auzià; în faţa morţii simţirile amuţesc. Numai caii se auziau, bătând din picioare, apărându'se de ţinţarii verii.

Sub un stejar stufos, pe o colină mică de pământ care dominà vâlceaua şi pădurea, în desişul căreia aşteptau boerii urgia morţii de mâne, sta Voevodul şi câţiva boeri bătrâni.

Ceilalţi mai tineri se daseră odihnei, gândindu'se la rostul încurcat al lumii şi de deşertăciunea vieţii omeneşti. Erà doar ultima noapte, o noapte senină potrivită pentru gândiri.

Ştefan sta proptit de stejarul uriaş, cu mânile rezimate de paloşul greu, cu ochii perduţi în zarea stelelor. În stuful unei crengi, o privighetoare începù cântecul ei duios.

Boerii ascultau duşi, la cântăreţul mic..., ca mâne sară nu va mai fi urmă de pasări în pădurea unde moartea îşi va serbà praznicul ei sângeros.

– Dajbog! la ce te gândeşti acum? întrebă Vodă, rupând tăcerea.

Bătrânul pârcălab din Neamţu îşi luă cuşma din cap, netezi cu mâna pletele'i argintii, oftă lung, apoi respunse:

– La cei nouă orfani, Măria Ta, cari de mâne nu vor mai aveà cui zice: tată.

– Dumnezeu să le poarte grija, noi nu mai putem; întăreşte'ţi inima Dajbog, cu ziua de mâne s'a închis cartea vitejiilor pentru Moldova. Ce'ţi spargi capul cu cei vii; ei vor trăi cum vor puteà, te'or pomeni în neam şi neam şi se vor făli c'or avut aşà tată. Noi murim... dar Moldova şi ei să trăiască.

– Să te audă Dumnezeu Măria Ta! Aşa'i! Ce suntem noi şi viaţa noastră pe lângă viaţa Moldovei? – Din cercul de bătrâni se auzi un oftat adânc eşit din peptul lui Nicolae Brateş.

– Ce ne tânguim? întrebă el. Vremea tânguelilor a trecut, ultima nădejde zace acum în mânerul săbiilor. Să ne rugăm lui Dumnezeu să nu se frângă în mâni. Vedeţi feciorii mei – şi arătă cu mâna spre pădure– mă prind că dorm cu toţii ca'n zile de pace, şi mâne... vor muri cu toţii. O greşală ai făcut însă Măria Ta –şi aici se adresă către Voevod– când ai

lăsat ţăranii să plece acasă. Locul lor erà aici în tabără şi cine ştie... Moldova erà scăpată. Nouă ni'e totuna, şi aşà şi aşà murim, căci se cade Moldovei atâta jertfă, dar cel puţin închideam ochii cu nădejdea, că ţara e scăpată, pe când aşà?...

După un restimp abià îi răspunse Voevodul:

– Ce ştii tu copil bătrân? Tu ai trăit în lupte, fără altă grije decât sabia şi calul tău. Dar ceilalţi au femei, copii, – şi tu nu ştii, nu poţi să ştii ce'i inima şi dragostea femeei. Ce ai iubit tu în viaţa ta?

– Eu, Măria Ta? Eu am iubit... Moldova. Aşà cum nimeni altul. Şi am urât numai pe aceia care au urât'o pe dânsa. Şi mâne am să'mi pecetluesc dragostea, cu pecetea morţii. Ai să vezi mâne Măria Ta, şi voi cu toţii, cum moare pentru ţară boerul Nicolae Brateş. Şi din feciorii mei două sute şi optzeci au să moară cu mine, mi'or jurat'o – şi eu îi cunosc.

– Dar dacă nu te vrea moartea? întrebă Buftea vornicul, ajuns la renume prin faptul, că după o cină la Sniatyn a beut singur două poloboace de vin fără niciun semn de slăbiciune.

– Ce să nu mă vrea moartea? O vreau eu pe ea. Căci pentru ce să mai trăesc? Să văd Moldova mea îngenunchiată? Ar fi prea mult... nu... mai bine e să mor. De o mie de ori mai bine.

– Noapte bună boeri d-voastră – grăi Ştefan şi plecă spre cortul seu, să se dea odihnei.

Boerii rămaşi priviră în urma lui, ca'n urma unui sfânt, ce părăseşte lumea. Când erà atât de departe, încât nu mai puteà auzi vorbele lor, bătrânul Stanciu, care până acum stătù tăcut înfăşurat în gânduri, se încumetă la vorbă.

– Oameni buni! Grăi el, mie pare că tot nu mi se pare, să peară aşà deodată Moldova noastră. Dar Măria Sa aşà crede, şi o să şi fie aşà... Hm... hm... greu lucru, năpraznică lovitură. Dar ce să'i faci; trebue să o primim cu răbdare. Ear mă întorc –adause el– nu'i modru de scăpare, nici chiar minune nu să poate ajutà, afară de –Doamne apără de ruşine– fuga. Dar ce mai stau de vorbit? Am îmbătrânit, nu'i vorbă.

– Dacă e vorba de fugit –luă vorba earăşi Nicolae Brateş– atunci unul poate numai fugi, şi şi acela e dator să fugă, trebue silit să fugă... Domnul!

– Domnu'u'l... se mirară boerii. Cum, el să fugă, Ştefan Măria Sa? Brateş, ce vorbeşti tu?

– Eu ştiu ce vorbesc –răspunse acesta.– Domnul trebue mântuit, viaţa lui e sfântă, capul lui e uns cu mirul regilor. În urgia ce se va descărcà peste ţară, când nimeni nu va şti unde îi e capul, când ţăranii reîntorşi nu vor şti ce să înceapă, ce va fi atunci? Dar dacă se va şti că El a scăpat, în jurul lui se va adunà earăşi gloata şi atunci Moldova va scăpà. Dar cum va închide ochii El... este şi va rămâneà perdută pentru vecie. De aceea am zis şi zis, că Vodă trebue scăpat, oricum, dar trebue să fugă.

– Dar El nu va fugi, El moare cu noi, – strigară unii, cunoscând prea bine firea lui Ştefan.

– Am avut eu grije de toate, zise Brateş. În clipa când dujmanul ne va zdrobi pe noi, când ne va răzbi, douăzeci de feciori din ,,vulturii" mei, cei mai viteji, îl vor scoate din vârtejul luptei, cu voe ori fără voe, şi'l vor duce la munţi.

Boerii ascultau, mirându'se. La acest lucru niciunul dintr'înşii nu s'a gândit.

Brateş îi privi şi apoi întrebă:

– Ori nu e bine?

– Tu eşti mare om Nicolae, răspunse Stanciul, Măria Sa trebue scăpat, ear noi ceştialalţi o să murim în tihnă. Când Domnul e scăpat, e scăpată şi Moldova. Dar acum să ne dăm şi noi la odihnă, ziua de mâne să ne găsească senini.

Eroii pregătiţi de moarte îşi strânseră călduros mânile şi se resfirară în noapte.

Din depărtare se auzi ţipetul fioros al unei bufniţe, la care răspunse din vale un armăsar nechezând. Fioroase semne în ajunul morţii.

V.

Zorile aflară pe Moldoveni la locurile lor. Păduriţa mică gemeà de greutatea celor 10.000 de oameni. Drumul Sultanului duceà tocmai pe sub pădure şi lângă drum Părăul Alb alergà voios la vale, printre petrile resfirate într'însul. Din susul drumului, încă departe, vântul de dimineaţa aduceà un murmur deosebit, un amestec fioros de glasuri neînţelese. Erà tabăra turcească ce se apropià.

Încă înainte de a răsări soarele, boerii îşi puşcară roibii, nemaiavând lipsă de dânşii, că de scăpat nu voià niciunul să audă. Pedestri, cu săbiile trase steteau acum în marginea pădurii, aşteptând duşmanul. Numai ceata de 300 de feciori a lui Nicolae Brateş, stăteà din sus de pădure la loc deschis, călare, în faţa duşmanului. El cu feciorii lui voiau să moară călări, în lupta care le'a fost dragă.

Şi cum băteau razele de soare în hainele lor roşii, scliporând peste topoarele grozave, păreau ca şi o arătare din poveşti.

Voevodul, care'i privià de pe colnicul umbrit de stejarul uriaş, îşi simţi ochii deodată umplându'se de lacrămi. Prin mintea lui trecură ca fulgerul luptele de glorie, domnia lui de aur în Moldova. Şi acum toate se vor sfârşi. În jurul lui erà un singur om, Mirza, fiul lui Stanciu. Pe faţa lui tinără ranele aduse de la Nistru încă nu se vindecaseră. Spre dânsul se întoarse Voevodul.

– Mirzo! să nu'ţi tremure mâna. Când duşmanul va răzbi peste ai mei, tu să izbeşti, nu vreau să râdă Mohamed de mine. Se cade ca odată cu ţara să cadă şi capul Domnului ei! Mirza plecă capul şi strânse în mâni mânerul junghiului.

Un nouraş de colb se arătă pe drum, şi peste puţin un călăreţ de'al lui Brateş se opri ca fulgerul înaintea Voevodului strigând:

– Măria Ta! Încă o vâlceà şi sunt aici. Eu merg şi'mi iau locul. Şi dispărù precum a venit. Prin desişul pădurii trecù un freamăt zizăitor; s'au întins săgeţile în arcuri.

Dinspre duşmani sgomotul devenià din ce în ce în ce mai mare, glasurile eşiau la iveală.

Deodată în vârful dealului din faţă apărură Spahii în hainele lor albastre. Un strigăt puternic cutremură văile, când dădură cu ochii de ceata lui Brateş. În pădure Românii aşteptau în tăcere să nu'i bănuiască nimeni.

Ştefan cum văzù duşmanii se întoarse din nou către Mirza, zicând:

– Să'ţi faci datorinţa!

Mirza dete din cap.

Spahiii sloboziră frânele cailor, ţintă spre Moldoveni. Dar cum ajunseră în dreptul pădurei, ca isbiţi de o mână nevăzută, sute dintr'înşii se prăbuşiră la pământ. Aerul erà plin de zbârnăirile săgeţilor, ce le trimiteau Moldovenii din desişul arborilor. Toate ţinură însă numai o clipă. În cealaltă, ceata lui Brateş îşi ridică cuşmile în vânt şi din 300 de guri plecă ca un uragan ucigător, deodată strigătul: Trăiască Moldova!

Roibii isbiţi în slăbini o rupseră înainte, şi după o altă clipă vitejii tăbărâră ca îngerii morţii peste duşmani. Măcelul se începù, dar numai pe drumul mare. În pădure domnià linişte, numai roiul ucigător de săgeţi vădeà oştirea acunsă într'însa. Aşà erà porunca: să'l lase pe Brateş să moară cu vitejii lui, şi voinţa muribundului pentru Român e totdeauna sfântă.

Oştile duşmane se împingeau înainte, mânate de ochii poruncitori şi încruntaţi ai bătrânului Sultan, care înconjurat de un zid de aur, privià încruntat la lupta din vale, cum se mânà turma la căsăpie; Brateş luptà în frunte tăcut cum îi erà firea. Mâna se ridicà şi cădeà ca o maşină bine întocmită, luând cu fiecare cădere o viaţă de pe pământ. Ear ceilalţi făceau asemenea.

Strigătele înfiorătoare, pocnetele de sâneţe şi bubuitul surd al tunurilor, ai căror plumbi legaţi cu lanţuri secerau ceata bravilor, umpleau aerul de groază. Vitejii însă luptau înainte, tăcuţi, treji, îngrozitori.

Sultanul, care nu'şi mai luă ochii de pe învălmăşală, rotindu'i spre pădure, dădù de figura lui Ştefan, care şi el nu'şi mai luă privirea de la luptători.

În clipa în care'l ochi Mohamed, zidul de aur al ienicerilor se şi puse în mişcare.

Ienicerii năvăliră în pădure, unde'i opri zidul Moldovenilor. Tabăra moslimă scoase un strigăt de turbare, când se vădi duşmanul ascuns, prin ploaia de săgeţi.

Măcelul deveni acum general, înfricoşat.

Pe de o parte armiile turceşti, mânate de porunca năprazniculuì subjugător de neamuri, se asvârliau nebune în lupta ce le aduceà moartea în mii de chipuri, pe de altă parte Românii, închinaţi morţii, apărând cerbicos fiecare palmă de pământ.

Ştefan îşi părăsi locul şi se amestecă printre luptători. Arcurile sbârnăiau ducând moarte cu sine, ear ghiulelele de tun tăbărau izbind printre crengile pădurii ce nu se dase încă de topor.

Nicolae Brateş se vedeà împins din ce în ce spre pădure. Moartea pesemne îl înconjurà, deşi o căutà înadins asvârlindu'se în încăerările cele mai dese. Bravii lui cădeau murind, fără nicio vorbă, fulgeraţi de săbiile strâmbe ale Spahiilor crunţi, în rândul cărora băgaseră atâtea morţi. Holda de duşmani erà însă atât de deasă, încât movilele de morţi nici nu puteau fi luate în seamă.

Pe la ameaz Spahiii se deteră îndărăt, ca la poruncile ameninţătoare ale agalelor să se asvârle din nou asupra lui Brateş, mai crunţi, mai turbaţi ca mai înainte.

De cinci ori calul lui Brateş căzù lovit de lănci; şi el de cinci ori se asvârli pe un altul, năvălind din nou în rândurile dese.

Mânile oştenilor înţepeniră de atâtea lovituri, vitejii începeau să obosească. Rândurile lor scădeau văzând cu ochii.

Deodată Brateş, care erà în frunte ridică dreapta în sus, ear stânga o duse la capul pieptului. Faţa lui, roşie de măcel, se făcù albă ca varul, ear trupul uriaş se cutremură în şea.

Spahiii scoaseră un strigăt de bucurie.

Brateş se întoarse spre pădure, căutând cu ochii pe Voevodul seu iubit. Şi când acesta, văzând cele întâmplate, eşi în luminişul rariştei, boerul se însenină la faţă, îşi strânse înc'o dată puterile, strigând:

– Măria Ta! Nicolae Brateş îţi doreşte mult noroc... să trăieşti... Măria Ta... şi Moldova... Mold... d... o... va'a... să tră... ias... că!

Eroul se rostogoli din şea ca un stejar trăznit.

Spahiii, năvăliră turbaţi spre cadavrul de viteaz să'l răpească, să pună mâna pe cap, pe care l'ar fi plătit scump Mohamed tiranul.

Vitejii lui feciori făcură însă zid între el şi duşmani.

Se născù o învălmăşală îngrozitoare în jurul eroului trăznit. Şi până ce unii opriau călăii, cari să sbătăciau furios, Tudor căprarul, bătrânul copil credincios, îl ridică dinaintea sa pe cal şi se repezi cu povara scumpă în pădure, ţintă spre locul unde văzù mai nainte stând Voevodul.

Acolo îl coborî jos şi'l aşeză la picioarele lui Ştefan.

Voevodul oţelit în lupte, mânat de simţământul recunoştinţei, se plecă asupra mortului şi'l sărută pe frunte.

Bătrânul căprar sta rezimat de sabia'i lată, pe a cărei tăiş se strecurà în vâne negre sângele spahiilor ucişi, oprindu'se în peri răsleţi şi fărămături de oase.

Apoi rupse crengi verzi, împodobind racla, pe când în jurul lui moartea secerà la vieţi.

Din rândurile luptătorilor se desfăceau rând pe rând prietinii puţini rămaşi în viaţă, grăbind să'l mai vadă o clipă şi apoi să'şi ia locurile în faţa năpraznicei morţi.

Veni bătrânul Stanciul, Ştefu lui Isac, vânătorul de Tătari, Ivaşcu lui Hrincu, Dajbog, spătarul Mihaiu, Ilea lui Huru comisul, stând tăcuţi, gândindu'se că peste câteva ceasuri caii spahiilor vor sburà peste trupurile lor.

Ear Ştefan uitând de învălmăşala luptei, luă o mână din pământul umed al pădurii şi'l puse pe peptul lui Brateş.

Şi pe când ceilalţi se uitau la dânsul, zise:

– Dormi în pace, viteazul meu tovarăş. Să ai pace, pacea care o ai căutat Moldovei şi nu o ai găsit, acum să o găseşti. Pacea ţerii tale, pe care o ai iubit, nu ai ajuns să o vezi. Glia Moldovei să'ţi fie uşoară. Să afli pace!

Prietinii se resfirară la locurile lor. Lupta devenià din ce în ce mai turbată.

VI.

,,Au căzut luptându'se nepoţii lângă bunici." Bătălia sângeroasă de la Răsboeni – Thermopila românească– s'a sfârşit. Adumbriţi de ramurile tăcute ale pădurii, ei îşi durmiau somnul etern, vitejii copii ai ţerii sărace, zece mii de eroi. Şi'au dat sufletul în tunetul fulgerător al tunurilor duşmane, în mijlocul strigătelor de biruinţă, cu sufletul amărât de gândul la ţara îngenunchiată.

Şi'au vândut însă scump viaţa. Mormanele de dujmani, înaintea fiecărui boer, au pus mărturie despre vitejia lor.

Voevodul a scăpat în munţi, el nu a fost să moară, cei douăzeci de feciori ai lui Brateş, rămaşi acum singuri, l'au răpit cu sila din mijlocul ospăţului de sânge.

* *
*

Când apoi oamenii se pogorâră din munţi, ca să îngroape morţii, spuneau că cel mai mare morman de duşmani l'au găsit sub un stejar, lângă care zăceà întins un soldat bătrân, mutilat cumplit, şi un cadavru de boer fără... cap. A fost căprarul ce a căzut apărând trupul stăpânului seu iubit.

Ear în scoarţa bătrână a stejarului o mână neisteaţă a săpat cu junghiul din buchi strâmbe, mari, slavone, cuvântul ,,Pace".

Moldova?!... ea a scăpat. La prohodirea eroilor, ce a urmat după trecerea urgiei, s'a adunat întreaga Moldovă, căci fiecare casă îşi aveà mortul ei.

La Podul Înalt[31]
(1475)

Erà pe la 3 ceasuri după prânz. Lupta durà încă nebună, ba după cum zise boerul Brateş, de acum înainte aveà să se înceapă. M. Sa Ştefan sta pe o colină mai ridicată, rotind privirea sa de vultur peste furnicarul de oameni, ce se tăvălià în sânge. Din zori de zi de cum se crepase de ziuă, se începù lupta, şi nu erà să se mai sfârşească. Rânduri întregi se premeniau într'una, pe podul acum de cadavre[*], unde parcă le înghiţià o hiară nevăzută. Urletele fioroase şi strigăte se svârcoliau amestecate prin văzduhul ce mirosià a sânge, fum şi sudoare. Moartea aveà seceriş bogat, şi cosaşii erau Moldovenii. Erà bătălia de la Podul Înalt!

I.

Voevodului i se părù, că Românii slăbesc rândurile. Nerăbdător chemă la sine pe vornicul Şendrea zicând:

– Slobozi frâul Vornice până la Pod, vreau să ştiu ce se petrece? – Fără un cuvânt Şendrea împlântă pintenii în coastele armăsarului care o rupse înainte turbat de durere. Domnul îşi luă pentru o clipită privirea de pe amestecul fioros al oamenilor ce se luptau şi urmări pe voinic cum se tot depărtà spre câmpul unde M. Sa Moartea îşi serbà fiorosul ospăţ.

---

[31] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 101-109.

[*] Podul se prăbuşise dimineața, dar se ridică altul de morți. Vezi N. Iorga: Ist. lui Ştefan cel Mare.

Şi cum îl urmărià cu ochii sei de vultur, o blândeţă părù a se aşezà pe faţa'i brăzdată de furtuni, şi uitând de locul în care se aflà, purtat parcă de alte gânduri, zise: ,,Mă tem că'l perd şi pe el ca pe alţii mulţi... Doamne, multe jertfe ceri Tu de la Moldova!"

Un glas dureros de bucium se avântă peste sgomotul învălmăşelii de neamuri, lăţindu'se sfăşietor prin văzduh... apoi se rupse dintr'o dată cu un acord fals... răguşit.

Bătrânul Gangur, unul dintre boerii ce steteà aproape de Vodă, se'ntoarse către Dânsul, zicând:

– Nici acela M. Ta, nu mai suflă.

Ştefan clătină trist din cap.

– Aşà'i soartea noastră – ce să'i faci. La asfinţit de soare, ce crezi Gangure câţi dintre noi nu vor mai auzi tulnicii vestind isbânda ori –ferească Dumnezeu– înfrângerea!

– Ce'i de făcut Măria Ta? Cum o da Domnul! Eu una ştiu Măria Ta, că am să'mi fac datorinţa, să apăr ţara, să'mi dau viaţa pentru neamul meu. Odată şi aşà mor, şi pare că e totuşi mai bine să mor aici pe câmpul de luptă, să'mi dau sufletul petrecut de strigătele de năvală. Aşà a murit tata fie ertat la Nistru, bunicu la Marienburg, aşà am să mor şi eu.

Ştefan surise dureros. Îşi roti privirea peste cei şease sute de boeri şi copii de casă, cari steteau în jurul lui, parte călări parte tolăniţi pe lângă fugarii lor, cari umflau nările tremurând. Şi cum văzù feţele lor senine, parcă se mai însenină şi dânsul. Mai aruncà ochii spre pod spre furnicarul de oameni, de unde nu venià nicio veste, niciun crainic. Chiar şi Şendrea, care de atunci puteà întoarce, zăbovià. Voevodul deveni nerăbdător.

– Gangure! se adresă el boerului, nu mai merge! E mult din zori de zi, de când ţine lupta şi totuşi nimic! Nici măcar un paş... n'am înaintat. Şi de râpele acelea afurisite nu putem să ne mişcăm. Mă doare inima de oameni, cum se căsăpesc pe pod; până la asfinţitul soarelui biruinţa trebue să fie a noastră, căci altfel Moldova e perdută! Trebue să'i răsbim!

Boerul dete din cap, căci lucru mare grăi Voevodul. Podul trebuià ţinut şi duşmanul măturat de pe el, căci oamenii erau sdrobiţi, toată ziua nu mâncaseră, nu beuseră nimica. Şi apoi sunt puţini la număr, pe când Turcii –hainii de ei– un furnicar. De răsbesc ei podul, halal Moldovei săraca... Prin mintea lui trecù ca fulgerul icoana grozavă a năvălirilor turceşti. Par'că vedeà satele fumegând, copii ciuntiţi, muerile necinstite, ţăranii ucişi şi boerii schilodiţi. Sufletul lui simplu dar viteaz se cutremură de groază şi zise Voevodului:

– Porunceşte Măria Ta! Noi suntem gata să – murim!

Vodă se uità la el, voi să zică ceva, dar în acel moment Şendrea opri înaintea lui fugarul scăldat în spumă.

– Măria Ta! Ne răsbesc Turcii, ai noştri nu pot luptà, pe pod nu li'i îndemână şi au obosit!

Ştefan încreţi sprâncenele şi tăcù; iar boerii săriră în sus şi strângeau grăbiţi curelele de şea sub fugari; ştiau ei ce are să vină acum.

În adevăr Ştefan dete buzduganul domnesc armaşului şi trase sabia. O rază de soare rătăci pe oţel... parcă voià să'i dee sărutarea de adio, înainte de a se scăldà în sânge.

Boerii se rânduiră singuri, fără a mai aşteptà porunci.

În şirul lung de vijelii, învăţară a cunoaşte firea Voevodului. Bătrânul Gangur desfăşură flamura Moldovei cu capul de bour* care privià turbat în jurul lui, şi se aşezară de'a dreapta M. Sale. O boare lină dinspre Nistru începù jocul cu flamura ţării sărace, învârtindu'o copilăreşte, ca'ntr'o horă de praznic domnesc. Armăsarii umflau nările dând din cap, ear boerii steteau în şea ca turnaţi în fier, liniştiţi şi nemişcaţi, gata de moarte. Ştefan se întoarse în şea; ochii lui sburară fulgerând peste rânduri şi glasul pătrunse ca sunetul unui oţel, cum zise:

– Boeri! De nu ne facem datorinţa, Moldova noastră e perdută!

Din vale buciumele se tânguiau dureros păreau că cheamă ajutor. Şi ca un ecou surd se auzi din nou glasul bătrânului Gangur: – Măria Ta! Noi... murim!

Ştefan ridică sabia, armăsarul lui negru ca păcatul, se ridică în două picioare, apoi o rupse înainte. Cornul ţipà ascuţit de năvală, armăsarii nechezau fioroşi, pe când văzduhul se cutremurà de strigătele prevestitoare de omor, ,,ucide! ucide!"*

Voevodul privi în jurul seu! De'a dreapta aveà pe Gangur cu barba'i albă răsfirată'n vânt, de'a stânga sburà Şendrea, cu frâul aruncat în coama fugarului, stringând în mâni îngrozitoarea armă românească: baltagul!

Apoi ţinti ochii la locul frământărilor, spre podul de cadavre unde se sfârşiseră atâţia bravi şi văzù cum se retrag luptându'se Românii, ca să nu fie în cale, să nu fie cotropiţi. Şi cum trecù ca fulgerul printre rândurile pedestrimei strigă lui Isaia Pârcălabul:

– Cum am trecut, Pârcălabe, să dai năvală!

Pe pod, ca un zid stau ienicerii cu lăncile întinse. Printre rânduri agalele aleargă, îndemnând la vitejie. Tropotul înfiorător se apropie ca revărsarea puvoiului de munte. ,,Ucide ucide!" se aude tot mai aproape, tot mai îngrozitor... Un moment... şi rĕul se împreună. Ca sub povara puvoiului de apă cum cade grâul mănos, astfel căzură la pământ rândurile ienicerilor, pe când văzduhul se umplù cu strigătele celor ce muriau.

Trecut peste podul viu Voevodul opri calul; pe lângă el boerii treceau ca fulgerul năpustindu'se în rândurile dese de duşmani, primind şi împărţind moartea.

Ear după ei ţeranii cu piepturile goale, copiii viteji al Moldovei sărace, veniau ca vijelia, cu topoarele lor grele, cu coasele gata spre secerişul cărnii, în ochi cu fulgerul mâniei.

Învălmăşeala erà îngrozitoare. ,,Ucide, ucide!" zguduià văzduhul, şi sângele curgeà în valuri, spre apa Racoveţului, înroşindu'o.

În focul luptei vornicul Şendrea văzù pe Paşa Soliman supranumit Eunucul, ocolit de un zid de spahii voinici. Cum îl văzù, răcni şi repezi fugarul spre cercul de oţel. Sub lovitura baltagului năpraznic în şirul spahiilor se deschise o uşiţă şi prin uşiţă ca demonul răzbunării, năvăli Vornicul.

Dintre ai sei numai Brateş din Călimăneştii de sus, boer vestit, băgă de seamă isprava Vornicului. Chemă vreo doi trei copii de casă şi se repezi după vornic, care ocolit de păgâni luptà ca în poveşti.

---

* Emblema Moldovei.

* Strigătul de năvală al Moldovenilor.

Boerul Brateş, prietin bun cu Vornicul, încremeni când îl văzù ocolit de Turci. Vedeà, că e perdut, dar inima lui vitează îl îndemna să facă tot ce'i stà în puteri: doar doar o da Sfântul vreo cale de mântuire.

Ca un uragan tăbărî el cu cei câţiva ostaşi asupra spahiilor, cari se închegară luptând ca fiarele. Dar în zadar... În clipa, în care Brateş voià tocmai să'şi tae cale prin pădurea de carne, un strigăt năduşit îi isbi urechea, un sunet pornit fioros şi apoi parcă tăiat dintr'o dată – şi când ridică ochii, în vârful unei lănci văzù capul Vornicului, sângerând, palid, cu pleoapele închise, cu arterele tremurânde, purtat de un spahiu puternic şi bătrân.

Boerul, care a văzut moartea în toate formele ei, s'a cutremurat. Apoi ca scos din minţi el învârti sabia deasupra capului, isbind în laturi, în faţă, şi pe urma fiecărei lovituri moartea puneà sărutul ei de ghiaţă.

Capul înţepat al vornicului îl văzù însă şi M. Sa. Vodă; şi la porunca lui gloatele grozave ale Moldovei, se aruncară orbeşte asupra spahiilor de pază şi sub presiunea zidului de carne vie*, zidul de oţel se prăbuşi la pământ. Singur Soliman Eunucul scăpă, având să mulţumească viaţa sa picioarelor fugarului seu arăpesc. Şi pe urma lui se luară rămăşiţele sfărticate ale oştirii puternice*, care aveà să şteargă Moldova de pe faţa pământului, gonite, sdrobite de cetele de ţărani, îngrăşând cu carne şi sânge pământul sărac, dar sfânt al Moldovei.

II.

Bătălia s'a isprăvit. Peste văile cuprinse în negură deasă chemau cu glasul lor dureros tulnicii la adunare pe oşteni. Câţi... n'au mai auzit glasul lor... câţi ar fi voit să se scoale şi n'au putut... iar mai departe licăriau în beznă ca nişte limbi de foc rătăcitoare – focurile de pază, în jurul cărora eroii Moldovei dormiau în tihnă somnul dulce al învingerii...

La lumina argintie a lunei, apa Racoveţului se strecură îngrozită printre trestia ce se legănà în boarea nopţii, întrebând tainic fiecare fir: Ai văzut?...

Şi trestia clătină din cap lin şi da în răvaş părăului să ducă veste Dunării bătrâne, că în Moldova cresc numai... viteji.

* *
*

Ear Ştefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei scrià din scaunul din Suceava tuturor principilor: ,,Când am văzut noi aşà oaste mare, ne'am ridicat viteşte cu trupul nostru, cu armele noastre şi cu ajutorul lui Dumnezeu am învins pe acei duşmani ai noştri straşnic, şi i'am sfărâmat şi i'am călcat în picioare".

---

* Gloatele Moldovei – țeranii viteji– nu purtau panțeră ori coif. Erau numai în cămeşi

* 120.000 de ostaşi

„Magdalenă”[32]

O vedeam zilnic, îngenunchind cucernică pe lespezile reci de marmură, dinaintea icoanei Maicei Domnului. Dacă m'ar întrebà cineva că prin ce mi'a atras atenţiunea, n'aşi fi în stare să răspund. Căci de rugat, în acelaşi loc nu să roagă numai ea singură; e pururea ocupat locul de dinaintea icoanei de femei şi fete, cari îşi spun durerea în priviri mute, ridicate greoi şi cu oarecare sfială la icoana, care din cadru'i aurit pare a să deslipi în fiecare clipă. Nu! Nu rugăciunea ei continuă, nu mătănile largi şi întinse, şi nu izbiria surdă a frunţii palide în peatra nesimţitoare, m'a făcut să mă gândesc la dânsa. Vă spun eu ce a fost anume:

Au fost doi ochi, frumoşi, căprii, al căror luciu straniu şi neînţeles, m'a izbit într'o dimineaţă rece de iarnă.

O clipă am văzut lumina acestor ochi, şi în decursul clipei aceleia, în seninul lor mohorât, am cetit o lume de imens amar...

Cearcănele groase şi întunecate, cari cuprindeau ca într'un cerc de jale lumina celor doui ochi căprii, – povesteau de nopţi petrecute în zbucium, în plâns şi amarnice tânguiri.

Da, tânguiri pentru trecut!

Dar pentru ce are oare fiecare om un trecut? De ce nu'i unul, care să poată privi în urma lui senin spre şirul zilelor ajunse, fără a dà de un punct negru, de o icoană întunecată, la vederea căreia sprincenele se încreţesc, şi peste lumina ochilor să pogoară mantaua sură a părerii de rău?

Pentru ce e aşa întocmită firea oare?

Multă vreme întâlneam apoi femeea care venia regulat, proşternându'se cucernic în faţa icoanei.

Odată m'a răpit curiositatea într'atâta, încât întâlnindu'o pe stradă, am întrebat pe un prieten, de ştie oare ceva despre dânsa...

Prietinul surise, –un suris de înţeles larg– şi zise dând din umeri:

Deh! Să zice că'i din cale afară evlavioasă... nu'i vorbă... şi are rost... a fost şi dânsa o Marie Magdalenă...

Am ştiut de'ajuns.

Înţelegeam acum evlavia sinceră, înţelegeam rostul luminelor mari, cari ardeau în jertfelnicile largi, cuprindeam acum şi taina ciarcănelor negre din jurul ochilor... a fost o Magdalenă...

Magdalenă! Cât de uşor se rosteşte vorba, ,,că a fost o Magdalenă”. Prietinul a zis'o cu acelaş gest cu acelaş suris, ca şi cum ar fi zis de o alta, că e femee de cinste!

De la un timp, figura îndătinată a femeii, începù să nu să mai zărească în biserică.

Trecuseră câteva săptămâni fără de a o vedeà.

---

[32] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 113-124.

În toiul traiului zilnic, uitasem aproape cu desăvârşire de dânsa, când într'o dimineaţă neguroasă de toamnă, o întâlnii pe stradă.

Erà o negură deasă şi rece, încât nu vedeai nici până la trei paşi. Aerul greu şi umed, apăsà din cale afară pe piept, şi şi sufletul păria încătuşat şi cu aripele tăiate.

Când mă agrăi, am tresărit!

Erà pentru întâiaşi dată că i'am auzit glasul. Aveà o voce moale, catifelată, una din felul acelor glasuri, cari trezesc în acela care ascultă, un simţământ de melancolie împreunată cu simpatie.

Mă opri nedumerit, căci nu puteam înţelege ce poate voi de la mine.

Prin valul de negură umed, luciul celor doui ochi, îngropaţi acum cu desăvârşire în fundul orbitelor mari şi negre, fulgerau o lumină stânsă, o lumină obosită.

Pieptul supt, dar lat, suià şi coborà repede în ceaţa care ne împrejmuia... ca un zid gros şi nepătruns.

Văzui ochii aceia pironindu'să la mine, blânzi acum şi rugători, şi afunzi, nespus de afunzi.

Cuvintele le rosti repede şi frânte:

– Am... venit să... te rog... să'mi primeşti... mărturisirea!

Mă cutremurai! Simţii cum mi să strânge sufletul grămadă şi un fel de spaimă începù să mă stăpânească. Îmi erà teamă, o teamă neînţeleasă şi nelămurită, – de aceea ce puteà să'mi spue..

O idee de mântuire îmi fulgeră prin creeri...

– Doamnă... eu nu sunt preot... eu nu'ţi pot primi mărturisirea! Să mergi la unul din preoţi...

Dete din cap.

– Nu! –Sunt bătrâni şi nu m'ar înţelege... ear'dta,– deşi nu'mi poţi primi mărturisirea, mă poţi totuşi – ascultà...

Eram acum cu desăvârşire nedumerit.

Să'i neg cererea, nu'mi veneà la socoteală, să o ascult?... Dar ce am eu să o ascult?

Şi ce are să'mi spue?

Să ascult eterna poveste a dragostei oprite?

Şi la urmă, de unde şi pentru ce s'o ascult eu, şi tocmai eu??...

O umbră de năcaz mi să pogorî pe suflet...

Privirea'mi rătăci însă iarăşi la ochii ei;... şi când am văzut într'înşii icoana aceea nemărginită a durerii ascunse, a durerii înecate în potopul de lacrămi, focul sfânt şi mistuitor al părerii de rău, simţii mişcându'să ceva înlăuntrul meu, şi mi să părea că aud limpede şi lămurit o voce zicându'mi: Dute şi'o ascultă!

Şi ca trezit din vis şi mânat de o putere necunoscută, plecai înainte zicându'i încet:

– Vino după mine!

În curtea bisericei, ascunsă în dosul unor tei bătrâni, este o bancă. Or fi făcut'o bătrânii iubitori de odihnă, în timpuri apuse demult, pe când oamenilor le ajungeà vreme şi pentru şezut.

La banca aceasta am dus femeea, la locul acesta părăsit, dosnic şi liniştit. Pe aici nu umblă nimeni; erà o linişte desăvârşită, numai căderea frunzelor umede, mai conturbà pacea, cum cădeau rotindu'să prin aer, ca nişte mari fulgi de zăpadă murdară.

Negura deasă din jurul nostru, ne ascundeà dinaintea ochilor oamenilor.

Privii la femee, cum stetea, cu privirile pironite în pământul umed, frământând în mâni mânerul de os al ploierului.

Mă simţii apăsat de o greutate neînţeleasă. Ca să scap de dânsa îi zisei:

– Începe!!

Pieptul i să ridică, dând drumul unui oftat – erà ca şi când şi de pe sufletul ei s'ar fi rostogolit o peatră.

Şi începù rar:

– ... Am fost şi eu tineră ca altă lume, am fost poate şi frumoasă. Ruinele rămase ţi'o dovedesc acestea de ajuns. Atunci nu aveam ochii perduţi în fundul orbitelor, şi luciul lor erà senin şi nu frânt nu bolnav ca acum.

Umerii ieşiţi acum, erau pe acele vremuri plini şi rotunzi, ear sânii istoviţi şi supţi, erau ca doui bulgări mari, ascunşi după cămaşă. Nici obrajii nu erau vestejiţi ca acum, erau plini de viaţă; acum a dat bruma morţii peste dânşii şi rozele cari să răsfăţau cândva pe această faţă, îmbătând inimile atâtor nenorociţi, au perit acum, s'au dus ca să nu mai revie.

„E toamnă acum, şi – să apropie moartea!"

Oftă din nou... În ochi mi s'a părut pentru o clipă, tremurul a două lacrămi...

... Am fost, vezi, frumoasă...

Vai, când îmi aduc aminte de vremile acelea fericite!... Eram atunci bună şi eu şi eram bucuroasă de viaţă...

Îmi aduc aminte, când treceam pe strade, cum să întorceau oamenii, fără deosebire, toţi după mine privindu'mă cu drag.

Şi aşa am crescut mare...

Şi am rămas tot aşà, bună, blândă şi pururea veselă, ca o zi din luna Maiu – până ce nu m'am măritat...

De atunci şi'a perdut sufletul meu rostul... de atunci m'am perdut pe mine însămi – şi nu m'am mai putut găsi până acum... Eram frumoasă, dar – săracă... Pentru mulţi, sărăcia e nefericire poate, pentru o fată frumoasă însă, e un adevărat blăstăm!...

De nu mă lăudà pe mine toată lumea, de nu aş fi auzit nicicând laudele acelea, şoptite tainic în ureche, în mijlocul muzicei îmbătătoare de simţiri, de n'aş fi observat nicicând admirarea cu care eram primită, şi murmurul acela tainic, răpitor de minţi, – azi eram şi eu fericită!! Nu ajungeam să'mi lovesc fruntea de lespezile reci ale bisericilor, eram împăcată cu Dzeu poate, prin graiul limpede şi curat al unei cete de copilaşi.

Aş fi împlinit rostul firii... pe când aşa?? Huiduită de lume, de aceeaşi lume, pe care odată am văzut'o îngenunchiată la picioarele mele, urmărită de surisul batjocoritor al acelora, cari pentru o clipă de plăcere, pe care şi'o cerşiau de la mine, au uitat de soţiile şi copii lor... Dar m'am prea depărtat...

... Eram vecinic înconjurată de bărbaţi. Părea că expir un deosebit farmec, care i'a îmbătat şi i'a atras în cercul meu... Eram proastă atunci şi nu înţelegeam nimic... De cerut însă nu m'a cerut niciunul...

Într'un târziu mi'a venit apoi în cale nefericitul, cu care mi'a fost ursit să port împreună jugul greu, al unei căsnicii nefericite. Nu l'am cunoscut... A venit aici, mi'a eşit în cale... şi nu l'am mai putut scuturà... Pare că a fost a vrajbă, – totul s'a făcut într'un pocnet!

În zilele acelea de mireasă, eu nu ştiam ce mă aşteaptă...

În sara de cununie însă am ştiut dejà... Bărbatul meu s'a îmbătat tun sara la ospăţ... şi noaptea dintâi a căsătoriei mele, am petrecut'o plângând, udând cu lacrimi perina patului, în care am petrecut somnul curat de fată mare, alăturea de un animal, care gemeà în beţia'i, râgăind răspingător –şi animalul acesta a fost– bărbatul meu...

Ceea ce s'a început în ziua dintii a cununiei, s'a continuat în celelalte... Prietini s'au găsit, care s'au folosit de patima lui nefericită, cu gândul rezervat la – mine, la muierea prietenului.

Toţi s'au înşelat!

Nimărui nu am dat să înţeleagă, cât sunt de nefericită, şi numai mama, singură mama a simţit, a înţeles, a văzut numai că deşi măritată eu am rămas şi mai departe fată...

Da! Aşa a fost! Te miri?...

Ceea ce i'e dat celei din urmă femei din lume, fie de pe treapta ultimă a societăţii, bucuriile şi plăcerile câtorva zile măcar, în cari uiţi de toată lumea şi de toate din lume, şi numai dulcele lor îl trăeşti, – nu mi'a fost dat mie, femeii, care eram sărbătorită şi admirată de lume. După multe nopţi, în cari credeam că am să'mi pierd minţile, când somnul mă înconjurà, şi trebuià să veghiez, să ascult horcăitul sinistru şi îngrozitor al soţului dobitocit cu desăvârşire – zic după multe nopţi, un gând îngrozitor s'a înjghebat în creerul meu. La început am luptat din răsputeri împotriva lui, cercând oricum a'l alungà – dar nu mi'a succes... pe tăcute mă simţii cu totul în stăpânirea lui... De atunci eu grijam de beutura soţului... Şi'i dam să bee şi acasă... aşa că nu s'a mai trezit o vreme... şi într'o bună dimineaţă m'am pomenit cu trupul lui rece, – a murit. Nu s'a mirat nimenea! Au ştiut cu toţii, că acesta are să'i fie sfârşitul.

Am îmbrăcat pe urma lui haina cernită a jalei mai mult pentru ochii lumei, căci eu golul ce l'a lăsat pe urma sa – nu l'am simţit.

Şase luni am adus astfel tributul nemeritat mortului şi am închis totodată şi gura rea a lumii.

Cum au trecut însă cele şasă luni, odată cu lăpădarea hainei negre, pare că m'am lăpădat de mine însămi.

... Îmi vedeam, în dimineţi de lene, trupul meu de marmoră, cu formele lui pline, voluptoase, cari nu ştiau încă ce va să zică... bărbat.

Eram de treizeci de ani atunci, şi şase ani lungi am dus robia căzniciei.

... Simţiam sângele ondulând ferbinte prin vâne,... simţiam cum să sue încet spre cap, ameţindu'mă, îmbătându'mă cu desăvârşire... Îmi erà teamă că nebunesc şi inima părea că ameninţă şi dânsa să pocnească... un dor... necunoscut... neştiut... nelămurit... un foc nebun mă pârjolea, arzându'mă de vie.

Şi prin creerii plini de sânge să alungau icoanele nebune de fantazie bolnavă... şi gândul nebun că... pentru ce??

Şi de ce tocmai eu??

Un dor de viaţă, un dor hain de a trăi, de a gusta lumea, de a zvântà paharul plăcerilor rămase mie streine şi numai visate, m'a doborât de pe picioare.

... Odată învinsă de dorinţa aceasta, am perdut orice cumpăt... M'am dezbrăcat din orice simţ, am devenit şi eu animal, nu mai simţiam în mine nimic nobil. Am decăzut cu totul.

Şi conştie de ticăloşia în care mă găsiam acum, în loc de a mă sfii, am început a trage în mocirla ticăloşiei mele şi pe alţii... Voiam să fac şi pe alţii părtaşi nefericirii mele... voiam să mai văd lacrimi şi ochi istoviţi de durere, în jurul meu... Mă credeam chemată şi îndreptăţită că să'mi răzbun asupra societăţii a cărei parie am devenit. Vedeam o femeie surizând şi îndestulită – a doua zi azvârleam arcanul după fericirea ei. Şi izbuteam. O, ce uşor izbuteam! Că eram frumoasă!... Eram ca îngerul perzării... Pe unde mă arătam, duceam nefericire cu mine... Am nefericit familii... mi'am atras blăstemele mamelor şi a copiilor asupra'mi..."

Femeea la cuvintele din urmă să cutremurà... şi repetà încet:

... ,,blăstemele, bag seama...

Dar să reculese la moment.

– Florile au trecut însă repede.

Azi mă vezi zbârcită şi bolnavă şi prăpădită; numai umbra, numai ruina aceleia ce am fost. Aşa e în lume – şi e poate bine aşa! Vezi, aceasta mi'a fost viaţa... Şi am făcut mult... foarte mult rău, şi n'am făcut niciun bine... ci numai şi numai rău...

Şi trebue să sufer, o ştiu... mă va bate Dzeu... prea multe lacrămi am vărsat...

Dar' totuşi aştept ca să mă ierte..."

Amuţisem cu desăvârşire, fără a puteà rosti un singur cuvânt.

– ,,Vezi! –continuă dânsa– pentru aceea am dorit să'mi spun cuiva greul care mă apasă pe suflet, să mă mai uşurez şi eu puţin, căci mă prăbuşesc sub greutatea faptelor rele, ce am săvârşit.

Dar Dzeu e bun şi mă iertà, căci m'am căit amar de toate câte am făcut... A fost târzie căinţa, dar totuşi m'am căit din inimă... şi aş voi să mor împăcată cu lumea, cu mine şi cu Dzeul meu...

Oh! spune... te rog... pot să nădăjduesc ertarea?"

Prin creer îmi fulgerară icoanele dejà cunoscute: o vedeam proşternută pe peatra rece, vedeam şi luminile mari din sfeşnice...

Ce s'a petrecut în sufletul meu în aceste câteva clipe, nu ştiu, şi nici azi, după atâţia ani, nu'mi pot dà samă, cum am întins mânile peste capul ei, şi i'am dat dezlegare...

În clipa aceea însă, ca prin minune să rupsă pânza de negură peste noi şi o rază luminoasă de soare tomnatic, pribegi peste capul ei... Şi mi s'a părut că văd înaintea mea un cap de martir împrejmuit de aureola durerii...

Şi mă simţiam atât de uşor, atât de mângăiat în suflet...

Şi cred că glasul eternei firi a grăit prin mine – atunci.

Moartea hotnogului[33]

În preseara bătăliei de la Valea Albă, care aveà să scrie cu sânge în cartea istoriei Moldovei numele celor zece mii de boeri cari înroşise cu sângele lor apa limpede a Pârâului Alb, Boerul Nicolae Brateş, vestitul căpitan de călăreţi, chemă la sine pe hotnogul seu iubit, pe Ion Tăutu.

Erà o seară frumoasă de Iulie, şi luna bălae îşi revărsà cu deosebit belşug razele ei argintii asupra pământului moldovenesc, şi asupra boerilor, cari în seara aceasta îşi încheiau liniştiţi condica socoţilor ce avuseră cu viaţa, căci ca mâne seară, ei au fost numai.

Aşa'i soartea omului şi mai vârtos a ostaşului care'i dator să'şi apere moşia rămasă din părinţi. Boerii o ştiau aceasta, căci pesemne Domnul avuse deosebit în vedere săraca Moldovă, rânduindu'i ca să nu mai scape de duşmani; croind amăsurat sorţii ţerii şi pe locuitorii ei ca să fie pururea zid de carne vie. Românii s'au arătat mulţămitori Dumnezeului lor, pentru ursita ce le'a croit, şi nădăjduind în soarte, au cercat după puterile lor să'şi facă datorinţa. De sfârşit ei nu'şi făceau moară – erà doar în mâna Domnului şi deci în loc bun. Şi la urmă aveau şi drept, cum ziceà şi Ştefu lui Isac: Suntem datori numai cu o moarte, ce să'ţi spargi capul mai departe? Mulţi morţi a cerut însă altarul sângeros al Moldovei, şi o mare de sânge s'a vărsat peste pământul ei sărac dar sfânt pentru Români de după moaştele părinţilor ce'şi durmiau lin somnul veciniciei în sinul gliilor iubite.

I.

Înaintea cortului, lângă focul pe care chiar aruncase nişte crengi uscate căprarul Tudor, şedeà răzimat în coate pe un butuc boerul Nicolae Brateş. Pletele'i dese, în cari întraseră dejà firele de argint, prevestitoare de ani tomnatici, se luaseră la joc cu vântul de sară, care venind din desimea codrului, aduceà, pe aripele lui uşoare, nedesluşite şoapte şi murmurări tainice; puteà fi deopotrivă ispovedania boerilor ce'şi aleseră urgia morţii de mâne, sau murmurul depărtat al taberii lui Mohamed al II-lea, zdrobitorul atâtor ţeri şi neamuri.

Boerul erà cufundat în gândiri. Ochii lui, peste cari se pogorâse acum luciul simţirilor duioase, priviau perduţi în jăraticul ce scliporà în noapte. Unde vor fi colindând gândurile acestui om?

Ce câmpi vor bate ele, în preseara fiorosului ospăţ, ce aveà să urmeze?

[33] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 122-174.

Din noaptea, peste a cărei întunecime luna îşi trântise linţoliul ei ţesut în fire de argint, se auzise nişte paşi uşori. Nicolae Brateş ridică capul părăsind visările tainice ca să întâmpine pe acela ce aveà să vie.

Peste puţin în cercul de lumină se ivi figura hotnogului Ion Tăutu, nepot de frate al vestitului logofăt de la curtea lui Ştefan Vodă. El duse uşor mâna dreaptă la cuşma lui de vidră în semn de salut, la dreapta căreia prins într'o rozetă de argint, flutură voios surguciul de pene de vultur.

– Bine ai venit Ioane! – grăi boerul, întinzând mâna hotnogului.– Şezi. Uite aci în faţa mea. Şi Brateş arătă un butuc ce erà tocmai înaintea lui.

Hotnogul se aşeză liniştit la locul arătat, punându'şi de'a curmezişul peste genunchi paloşul seu greu. Cum privià liniştit în ochii lui Brateş, degetele lui săltau voioase jucându'se cu cuprinsul de pele ce ascundeà în sinul ei oţelul aducător de morţi.

Ioane! –grăi într'un târziu Brateş– ştii tu de câţi ani suntem noi acum laolaltă?

– Nu mă prea gândesc la lucruri de acestea – răspunse hotnogul. Pe buzele lui se aşezase reflexul simţului de durere ascunsă.

Lui Brateş acest lucru nu'i scăpa din vedere. El urmă:

– Vezi eu mă gândesc. Sunt 19 ani de când ai intrat în ceata mea, căci atâţia ani au trecut de când am adus pe Ştefan în Ţară. Tu ce erai atunci, un copilandru de şasesprezece ani. Părinţii ţi'or murit, şi decât mila neamurilor, tu ai ales calea grea a mărirei, a luptei pentru Moldova, ai întrat în ceata mea, de unde nu este eşire. Fără numai moarte, te'ai jurat să trăeşti şi să mori numai pentru Moldova. Ţi'ai împlinit datorinţa cu cinste şi scumpătate. De 19 ani n'a fost luptă în care noi să nu fi luat parte; ne'am bătut pentru ţară şi Domn şi când a fost vorba de împărţirea prăzii, noi ne'am tras în laturi. Băgat'am groază în Tătari, spăimântat'am pe Ungurii Corvinului, făcut'am să îngheţe sângele în Poloni, şi chiar tuiurile cu Crai Nou din mânile spahiilor viteji se clătinau când slobozeam noi frânele fugarilor în zidul lor de fer. Tu erai pururea lângă mine şi moartea pe care n'o puteam împărţi eu cuiva, i'o aruncai tu după cap.

Când mă gândesc la aceşti ani, sburaţi peste noi, nu văd altceva în urma noastră decât un râu de sânge şi un morman de titve duşmăneşti. Ioane, să nu crezi că îmi pare rău de atâta omor, Doamne fereşte, dar am omorât pentru ţara mea urgisită, pentru Moldova – săracă. Dar uite ce mă doare! Din toată lupta noastră, Moldova nu s'a ales cu nimic. Auzi tu murmurul tainic ce vine pe aripele vântului din codrii deşi? Ştii tu ce'i? Începutul prohodului pentru ţara noastră, şi vezi, gândul că cu ziua de mâne spahiii sălbateci călărind peste leşurile noastre, vor duce vestea de groază în lume, că Moldova a încetat de a mai fi... gândul acesta mă sugrumă, mă omoară. Noi mâne murim, peste aceasta am trecut, dar ce va face ţara?

– Ce să facă? Va plecà capul până ce o trece vijelia – şi ear l'a ridicà. E bun Dumnezeu şi doar M. Sa Ştefan e încă viu.

– Ioane! Tu eşti un copil mare. N'ai auzit ce a zis M. Sa? Că locul lui e în frunte, şi mai întâiu are peste trupul lui să treacă calul lui Mohamed... şi tu cunoşti pe Vodă... ce a zis a zis... şi tocmai aici zace buba... Ei –de'ar puteà el să scape– aşi muri bucuros de zece ori, căci aşi închide ochii liniştit de viitorul Moldovei.

– Hm, grăi Tăutu, e greu dar n'avem încotro... La adecă ar fi totuşi o cale, care duce la izbândă...

Hotnogul tăcù, ear Brateş îl întrebă nerăbdător:

– Ce cale? Vorbeşte!

– Îţi mai aduci aminte de mănăstirea Hârlăului, când am furat pe vornicul Bourean?

Am pus capul în joc nu'i vorbă, dar cum zice Ştefu... numai cu o moarte suntem datori. Ce crezi nu s'ar puteà face înc'o dată treaba... căpitane?

Brateş în loc de răspuns puse mânile pe umerii laţi ai hotnogului zicând:

– Tot ai ceva şi tu din mintea logofătului, nu în zădar eşti Tăut.

Hotnogul surise, privind cu nespusă iubire în ochii lui Brateş, pe care în lungul şir de ani, învăţă a'l iubi ca pe un tată.

În aceste clipe prin liniştea nopţii, din desişul pădurii ce ascundeà cetele boerilor, se avântă dureros, glasul de bucium, lăţindu'se trăgănat şi încet peste valea tăcută, umplând inimile tuturora ce'l ascultau cu presimţul duios al morţii apropiate. Şi noaptea aceea frumoasă de vară, cu lumina de lună, păreà ca şi cum firea şi'ar fi pus în gând, să'şi desvăleascà înc'o dată frumuseţea, să arete celor ce s'au hotărît să moară că totuşi e frumoasă lumea, să le îngreuneze şi mai mult sufletele ce şi aşà erau destul de împovărate, cu gândul morţii neîncunjurabile de mâne. Acordurile triste, glasul duios, se avântà în sus, lin, cuprinzând în valurile'i argintii întreaga vale tăcută.

Din depărtări se auzi nechezatul unui armăsar...

Sub înrâurirea glasului tânguitor de bucium Brateş îşi plecă capul. De pe faţa lui dispăruse şi cel din urmă semn de veselie. Tăcut ascultà boerul salutul morţii. Hotnogul îşi pironise privirea în faţa luminoasă a lunii, pe când gândurile'i fulgerau, poate, peste anii trecuţi, spre Suceava domnească, la o casă cu obloane grele de lemn, în dosul cărora în aceste momente visà poate o fiinţă amărâtă un vis de fericire, ce nu aveà să se întrupeze niciodată.

Cântecul încetă. Acordurile se resfăţau tot mai departe, tot mai încet, până ce întraseră în desăvârşita linişte a nopţii de vară.

Brateş se cutremură, ca trezit din vis. El apucă mâna hotnogului zicând: –În faţa morţii se schimbă omul!– Ioane! nicicând n'am fost stăpânit în aşà măsură ca acum de simţirile mele; uite –zise el arătând cu mâna colnicii şi pădurile scăldate în lumină– cât e de frumoasă Moldova. Şi eu, eu care am iubit'o ca nimeni altul, eu să nu mai ajung s'o văd de mâne încolo? Moldova mea, frumoasă eşti! Fiul teu, boerul Nicolae Brateş, te binecuvântă din pragul morţii, dorindu'ţi tot binele; să ajungi mare, să creşti eroi din fiii tei, să'ţi duci pomenirea înainte în vremi. Să fi preamărită ţara mea săracă – să te aibă aproape Dumnezeu.

Peste faţa brăzdată de durere a boerului, lacrămile începură a se înşirà ca un şir lung de mărgele...

Hotnogul sta alăturea, abătut, zdrobit cu desăvârşire, necutezând a conturbà momentul sfânt, când cel mai iubitor fiu îşi ia ultimul rămas bun de la ţara iubită, de la pământul saturat de sânge al Moldovei.

Apoi Brateş se întoarse cătră hotnog zicându'i scurt:

– Ioane! Tu ai zis ceva mai adineaori! Ascultă! Mâne dăm faţă cu Sultanul. Eu şi cu ,,vulturii" mei îi vom aduce întâiul semn de bună venire. Tu însă... ai să'ţi alegi douăzeci de feciori, cu care te tragi la o parte; şi când vei vedeà pe căpitanul Brateş rostogolindu'se din şea, când Turcii vor resbi în pădurea apărată de boeri, atunci tu să iai pe Măria Sa Vodă de vrea ori nu vrea şi să apuci cu El la munţi. O faci în numele ţerii... înţelegi Ioane... în numele Moldovei, care trebue să trăiască. M'ai înţeles? Şi acum vino în braţele mele, credinciosul meu tovarăş de lupte! Să nu uiţi nicicând pe Nicolae Brateş.

Tăutul simţi cum i se apasă pe frunte sărutul de ghiaţă al Căpitanului.

Se desfăcù din braţele boerului, îi strânse mâna din toată puterea zicând la rândul seu: Rămas bun Căpitane! Peste trei ori patru zile, după ce vom duce pe Vodă la adăpost, ne vom întâlni earăşi colea... şi hotnogul arătă cu mâna spre cerul înstelat... Brateş se uità trist la el. Încă o strângere de mână –cea din urmă– încă câteva porunci pentru ziua de mâne şi cei doui tovarăşi de arme se despărţiră, simplu, fără forme, ca două fiinţe ce'şi mântuiră zilele în mijlocul răcnetelor de morţi.

II.

Hotnogul cum ajunse în cortul lui, se trânti cum erà, îmbrăcat, pe pelea de urs, ce erà întinsă pe pământ. El trase perdeaua de la întrarea cortului în laturi, şi aşà cum stà culcat, îşi puteà ţinti privirea tocmai în bolta cerească, presărată cu mii de stele. Cu privirea pierdută în nesfârşitul şir de stele, el stà nemişcat, lăsând curs liber din când în când câte unui oftat lung, ce'i eşià din piept.

Printre buzele încleştate eşiau în şir neînţeles frânturi de vorbe, drept reflex al noianului de gândiri ce'i vor fi năpădit creerii. Hotnogul visà cu ochii deschişi.

În sufletul lui, peste care trecuseră dejà anii de tinereţe, se perândau icoanele unei iubiri, ce se înfiripase numai, dar urmare n'a avut.

Hei, nu e nici dragostea pentru fiecine. A fost demult; icoanele păreau deja spălătăcite şi împinse îndărăt de altele, cari nu aveau nimic cu inima; icoanele sângeroase ale luptelor grozave din anii de mărire a domniei Măriei Sale Vodă Ştefan. Şi cum au sburat anii!

La lupta sângeroasă de la Baia de acum zece ani, pentru un moment i se părù, că şi lui îi va suride o soarte mai bună. S'a înşelat amar...

La adecă ce a avut el în lumea aceasta?

Părinţii au murit, pe când el încă nu'i ajunse să'i cunoască, pe timpul pristăvitului Vodă Bogdan. – El n'a simţit gâtul seu cuprins de braţul ocrotitor al mamei, el n'a ştiut nicicând ce va să zică dulceaţa unui sărut părintesc. A crescut ca paserea codrului la moşia lui Ion Tăutu, fratele tătâniseu, petrecând anii copilăriei destul de trist.

Când ajunse la 16 ani, ştià să încrusteze buchi strâmbe slavone, învăţate de la un bătrân schimnic din munţii Bistriţei, şi ştià călări cum poate n'a mai călărit băiat de vârsta lui în tot aretul acela. Atâta i'a fost toată înţelepciunea pe acel timp, când se lăţi prin ţară chemarea boerului Nicolae Brateş.

Auzise şi el de pe la plăeşii curţii boereşti, că boerul adună feciori de luptă, să apere vatra moldovenească, să uşureze Domnia puiului de vultur ce atunci venise în ţară de la curtea lui Vlad Dracul. Sângele tinăr se aprinse într'însul, prin creerii lui fulgeră chemarea

de oştean şi după un şir lung de nopţi petrecute în nedurmire, într'o bună dimineaţă el destăinui unchiului seu dorinţa întărită prin vegherea atâtor nopţi, de a întrà în ceata lui Nicolae Brateş. Voià să fie şi peptul lui o cărămidă din zidul acela de carne vie, care aveà să primească toate loviríle îndreptate împotriva Moldovei. Ion Tăutu, logofătul iscusit de mai târziu, nu se opuse nepotului seu, el dete un lung răvaş tinărului la despărţire şi un singur sfat, ce puteà fi şi rugare, să asculte şi să nu aducă ruşine pe numele curat al neamului Tăutu.

I'a dat şi binecuvântarea sa, şi cu toate aceste trei lucruri se înfăţăşă tinărul înaintea lui Nicolae Brateş în curtea din Călimăneşti. Boerul îl primise bine, aveà doar lipsă de tineri care să'i dee chezăşie despre încrederea mare de care aveau să se împărtăşească. Înainte de a depune jurământul greu, care aveà să'l lege pe viaţă de steagul lui Brateş, boerul îi dete trei zile ca să se gândească, să'şi tragă sama cu sufletul, să cumpănească în minte... calea ce aveà să urmeze.

Jurământul l'a depus pe Sfânta Evanghelie a lui Hristos, împăcat cu drumul ce apucase, împăcat cu gândul, că şi'a legat viaţa, cu bucurii şi cu năcazuri, cu dureri şi plăceri, de prăjina de stejar împodobită cu capul de bour, care însemnà stema pământului scump al ţerii ce crescuse numai eroi, stema Moldovei. Când a sărutat steagul, în umbra căruia aveà să'şi mântue zilele, Nicolae Brateş îi încinse paloşul greu, bătut din oţel arăpesc, şi lipsit de podoabe, zicându'i: ,,Ion Tăutu! Eşti primit în ceata mea cu cinstea de hotnog; de azi încolo un singur gând să'ţi volbure prin creeri: apărarea Moldovei. Sub acest steag ai jurat, sub el ai să şi mori!"

Urmă apoi slujba de curte în Suceava aproape 3 ani de zile, până ce se înjghebase puţin noua domnie a lui Ştefan. Câte icoane şterse de amintiri plăcute! Cum îl invidiau copiii de casă ai Măriei Sale, pentru cinstea ce o purtà alăturea de Brateş. Şi prin negura trecutului ca o zină trece chipul Radei lui Radu Ursan, nemotenia de Domn, boer de divan, crunt şi mândru. Spre chipul acestei Rade se opriră ochii hotnogului, care jurase să nu iubească decât numai Moldova urgisită, hotnogul care afară de paloşul simplu şi inima lui cinstită nu aveà nimic. Când apoi târziu, după ce inimile amândouă erau dejà tocmite, Radu Ursan luă în samă dragostea ce'şi ţesuse pânza de poveşti la spatele lui, turbă de mânie. În clipele dintâiu el voi să mântue viaţa fetii, mai apoi căută în ruptul capului pe hotnog. Pe acel timp, de această întâmplare vorbià Suceava domnească, şi toate neamurile de boeri. Dar a trecut. Peste un an, pe Rada o dete tatăl ei de soţie lui Barbu lui Coman, boer mare şi el şi cel mai bun prieten al lui Tăutu. Din ziua aceea, pretenul din copilărie devenise cel mai mare duşman al lui, pe care'l urà din adâncul inimei sale. În zilele aceste de nemărginită durere, în nenumărate rânduri erà să'şi curme firul vieţii, dar Brateş, care'i ţineà locul de tată, cu vorba lui cuminte, întotdeauna a ştiut să'i alunge din creer icoana tristă a morţii. Şi anii treceau şi vremea, acest doftor iscusit, a tras scoarţa uitării peste ranele cari se credeau a nu se mai vindecà nicicând. Rada îşi duceà chinul, alăturea de un bărbat care o îndumnezeià, dar faţă de care ea nu se putù ridicà mai pe sus decât buna prietenie.

Erà un timp când muncită de viforul durerilor Rada începù a se ofili, ca şi floarea căreia îi substragi sucul dătător de viaţă. Şi o purtară pe la toţi doftorii de prin cetăţile leşeşti să'i afle leacul, dar în zadar. În cursul anilor o singură dată a fost să se întâlnească

cu ea. Erà tocmai în preziua plecării M. Sale Vodă în contra Ungurilor ce năpustiseră în ţară scurt înainte de frumoasa luptă de la Baia. S'a dus s'o mai vadă o dată, înaintea fiorosului ospăţ, să'şi ia rămas bun de la dânsa. Plecà doar la un drum unde se împarte de tot uşor nu una, ci mii şi mii de morţi.

S'a dat lupta! Puterea Corvinului s'a spulberat în vânt, când s'a izbit de zidul greu al Moldovei, ţintuit din pepturile fiilor ei viteji. În vârtejul luptei de noapte, care la lumina ce făcuse Tătarii, păreà cu adevărat iad, cei doui duşmani se întâlniră într'o învălmăşeală îngrozitoare. Barbu lui Coman luptà cuprins în cercul de duşmani, el singur, duşmanii o droaie. Boerul luptà însă ca un nebun, cercând aşi face vânt să iasă din veriga ce tot mai tare simţià că'l strânge. Topuzul greu făceà minuni. El, hotnogul, văzù lupta care curgeà în disperare, văzù că nu e scăpare pentru bărbatul Radei, şi în inima lui de altfel bună, se aprinse fulgerul unei greşeli, ce nu şi'a putut'o ertà nicicând. În loc să'i sară în ajutor, cum a făcut'o pentru atâţia alţii, şi în nenumărate rânduri, el uità de cea mai sfântă datorinţă a lui, întoarse spatele râzând tovarăşului de lupte, încredinţat în suflet că la apelul de mâne Barbu Coman, nu va răspunde.

În mijlocul vârtejului luptei înaintea lui apărù chipul Radei... care aveà să fie văduvă şi... slobodă.

Acela, care grijeşte însă de destinul fiecărui om; a schimbat lucrurile. A doua zi, boerul Barbu fù scos de sub un morman de cai şi oşteni morţi, mai mult mort decât viu, zdrobit în tot trupul seu cu falca de jos frântă; se făcù din om neom! L'au pus pe un car să'l ducă la Suceava să moară acasă. Hotnogul se văzù înşelat în aşteptările sale, peste socoteala lui soartea trase cu mâna ei de fer, linia de nimicire şi palatul de visări, zidit în tăcerea atâtor nopţi, se prăbuşi într'o singură clipă.

Turbat de durere, el trânti pumnul în capul fugarului seu, care'l purtase cu atâta credinţă peste câmpia morţii, cu atâta putere, încât bietul animal ameţit se prăbuşi la pământ.

Îşi adună apoi feciorii, vorbi cu Nicolae Brateş şi de atunci el nu mai văzuse Suceava cu curtea'i de Domn, nici faţa Radei ce nu'i eşià din minte. De atunci au trecut 10 ani în cap.

Şi după aceşti zece ani, chipul femeii iubite erà încă tot aşà de neşters în sufletul lui, ca şi înainte.

În tabăra de la Prut, unde petrecuse aceşti zece ani din urmă, în hărţueli vecinice cu Tătarii prădalnici, nu prea pătrundeau veştile din afară. Ş'apoi, când zi de zi stai faţă'n faţă cu moartea, se şi tâmpesc simţirile în om.

O dată numai – acum trei săptămâni, când se adunase oastea la Bârlad, auzise de la pretenul seu de la curtea din Suceava. Preda feciorul lui Şerban Radulescu din Târgul Ocnii, cele ce se întâmplase în restimpul celor zece ani.

Preda istorisi că abià an s'a stins făclia vieţii lui Barbu Coman, şi că prin urmare nouă ani lungi a ţinut martirul nenorocitei Rade. Nouă ani să fii lănţuită de un cadavru viu? Grozav. Şi totuşi la această ştire pare că'i venià să salte de bucurie. Dar bucuria se prefăcù în durere, când vechiul prieten îi spuse că Rada, după moartea soţului ei, a făcut vot sfânt, că nu se va mai mărità nicicând, ci se va retrage în liniştea mănăstiri, uitând de lume şi de ale lumii.

La această veste, pentru a doua oară a simţit el mâna aceleiaşi sorţi care odată dejà la Baia îi stricase socoteala. În durerea'i mare, i se părù drept scăpare praznicul morţii din Valea Albă, locul minunat, ales de Măria Sa Vodă Ştefan să fie mormântul Moldovei. Ce bine erà! Se sfârşià ziua de mâne şi cu dânsa se sfârşiau toate; şi multele nevoi şi puţinele bucurii de care a avut parte în decursul scurtei dar sbuciumatei sale vieţi.

Hotnogul oftase din greu... Afară luna scăldase pământul într'o mare de argint... Şi domnià o linişte peste colnici şi păduri, o linişte sfântă şi înfiorătoare, liniştea morţii de mâne. Ear vântul de noapte, adiind lin dinspre pădurea ce ascundeà în umbra'i deasă floarea nobilimei moldovene, pe cei zece mii de boeri, parcă aduceà pe aripele lui cuvinte resleţe de tainice rugăciuni din noaptea de pe urmă... ,,şi ne eartă nouă păcatele noastre..."

III.

Abià mijiră zorile, şi tabăra românească erà în picioare. Grăbiţi se învârtiau boerii, strângându'şi tăcuţi mânile, luându'şi remas bun unii de la alţii, întărindu'şi sufletele pentru moartea sigură, prin cuvinte scurte. Sub un bătrân stejar, peste a cărui coroană încă vor fi trecut câteva furtuni, se întâlni bătrânul Stanciu, cu Dajbog pârcălabul de la Neamţ. Vechi tovarăşi de lupte, martori atâtor fapte de mărire, cari făcură să crească cinstea numelui românesc în faţa lumii, ei îşi strânseră cu căldură mânile.

– Apoi pentru cea din urmă dată Dajbog?

– Aşa'i Stanciule! Soarele de mâne nu va mai încălzi mădularele noastre, cu ziua de azi noi am sfârşit viaţa. Săraca ţară, săracii mei copii! Ochii bătrânului ostaş, se umplură cu lacrămi.

– Ne'a bătut Dumnezeu şi pace bună – zise Stanciu, căci hei, de nu venià pacostea a cărei veste o aduse nenorocitul meu copil, de nu întrau în ţara de sus Tătarii cruzi, erau ţăranii acum aici şi atunci... altcum vorbiam noi cu Sultanul! Dar aşà? O să murim, făcându'ne datorinţa!

– Uite colea! Strigă Dajbog, arătând cu mâna spre un mic luminiş de pădure. Bătrânul Stanciu îşi îndreptă privirea spre locul arătat, şi ochii lui bătrâni se veseliră de nemaivăzută privelişte. Rând pe rând veniau boerii, tineri şi bătrâni, ducându'şi armăsarii de frânele scump împodobite. Îi duceau până la un loc, unde oprind le luau capul în braţe, îi sărutau pe frunte, erau doară tovarăşi de mărire, şi apoi îi fulgerau cu un pocnet de pistol, ca să nu ajungă în mâna duşmanului. Calul ce a purtat în spate un boer român, nu se puteà să ajungă să aibă alt stăpân. Ori, Doamne fereşte, în ţară străină să tragă cumva şi la ham?

Stăpânit de avântul ce'l produse vedenia asupra lui, Stanciu ridică mânile spre cer, rostind din adâncul sufletului ca un bătrân preot cuvintele:

– Doamne, cu astfel de inimi cum poţi să perzi Moldova?

Prin barba patriarhală apucase vântul de dimineaţă jucându'se cu firele'i de argint.

Dajbog stà mut.

Deodată apoi, ca şi fulgerul furtunilor de vară, un ţipet prelung ascuţit, înfiorător, brăzdă aerul.

La auzul lui cei doui bătrâni, păreau a mai fi crescut cu ceva, spatele plecate se îndreptaseră, pepturile se rotunziră ca în anii de tinereţe, capul se trânti îndărăt, nările se desfăcură...

Erà ţipătul cornului, care chemà cetele resleţe să se rândue la loc. Ce deosebire între sunetul de corn şi duiosul, tânguitorul cântec de bucium? Unul te face să turbi, celalalt îţi alină mânia.

Din desişul pădurii răsăriră cetele de boeri în pitoreşti costume de pe vremi, şi pe deasupra împodobiţi cu toate scumpeturile, cu buzunarele pline de galbeni leşeşti, ca să nu'şi bată joc păgânii când le vor despoià cadavrele, că boerii Moldovei sunt calici. Fiecare se aşează la locul, care erà de mai înainte însemnat, îşi tocmi pistoalele, turnând praf proaspăt îi ,,tigaia" de lângă cremene, îşi traseră săbiile grele de oţel trântind tecile goale la pământ (şi aşà nu aveau lipsă de ele), glugile de vidră se înfundară mai pe ochi, iar cei mai tineri şi mai isteţi încordau arcurile, aducând tolba, care le atârnà în spate, la pept, ca să le fie mai la îndemână scoaterea săgeţilor lungi, în timpul luptei.

Stanciu şi cu Dajbog steteau în faţa acestei privelişti înălţătoare de inimi, ca doui bătrâni fermecaţi din vechile poveşti. Şi cum să nu, când înaintea ochilor lor se desvălià cea mai frumoasă icoană pentru sufletul de ostaş, – zece mii de eroi, cari de bună voe se închinaseră morţii, pentru vatra strămoşească, pentru Moldova.

Deasupra pădurei duceà drumul cel mare, care legà Brăila cu Suceava, un drum lat, bătut de sute de ani de caravane cu negoţ, cari aduceau marfa Apusului harnic spre Răsărit, ducând în schimb bogăţiile acestuia.

Pe acest drum, în stânga pădurii, apărură ,,vulturii" lui Nicolae Brateş. Erau ca nişte cherubi ai răsbunării, în hainele lor roşii (de aceea îi numiau Tătarii ,,dracii roşii") pe caii ca păcatul de negri, cei trei sute de feciori frumoşi şi vestiţi ai lui Nicolae Brateş.

În frunte sta însuşi căpitanul, de astă dată îmbrăcat nu în obicinuita'i haină de sânge, ci în alb, fără altă podoabă decât nasturii de petri scumpe şi lanţul greu de aur, pe care i'l dăruise după lupta de la Podul Înalt însuşi M. Sa Vodă Ştefan. Şi coloarea albă e doar coloarea morţii, şi Brateş doar pentru moarte se pregătise cu ziua de azi.

Peste Valea Albă se desfăşură o adâncă linişte. Boerii îşi luase locurile şi steteau în grupe mici vorbind încet unii cu alţii, de lucruri cari li se vor fi părut mai dragi acum, în pragul morţii.

Prin văzduh se lăţi sunetul unei bubuituri surde prelungindu'se prin văile acoperite de negura dimineţii. Apoi altă şi altă bubuitură... Băteau topcii lui Mohamed, bătrânele ziduri ale cetăţii Neamţului; şi cântecul lugubru al tunurilor samănà în dimineaţa aceasta de minune cu stihurile triste ale pogrebaniei din zile de pace.

Pe o colină din faţa pădurii apărù călărind pe un armăsar alb Măria Sa Vodă Ştefan, Domnul Moldovei. În clipa în care figura lui apărù pe colnic, din Valea Albă se ridică un uragan, de strigăt din zece mii de piepturi, care acoperi bubuitul tunurilor lui Mahomed, strigătul de urare, salutul celor ce aveau să moară, salutul îndreptat măritului Voevod, stăpânul şi Domnul pământului moldovenesc; din zece mii de piepturi se ridică spre ceriuri, ca o rugăciune, strămoşescul strigăt:

,,Trăiască Moldova!"

Voevodul descoperi capul seu uns cu mirul domniilor româneşti. Pletele lui de aur se revărsau ca nişte unde pe mantia neagră, a cărei două capete erau prinse într'o copcie lată de argint, peste pieptul lat, acoperit de o platoşă de oţel, în mijlocul căreia strălucià capul de bour al Moldovei, bătut din aur. Un dolman scurt de catifeà neagră lăsà să i se vadă aripele, peste pantalonii de aceeaşi coloare strânşi în nişte cisme galbine de cordovan.

Şi cum steteà Domnul Moldovei călare cu mâna pe sabia lui lată, rotindu'şi ochii peste pădurea ce resiră viaţă, soarele se rupse dintre nori, revărsând razele sale de foc peste pământ. Şi cum căzură vreo câteva pe capul lui de aur, păreà a fi cuprins în aureola de mucenic.

Şi uraganul de însufleţire parcă nu mai voià să se aşeze, iar văile îngânau clocotind strigătul de mărire adresat ţării şi Domnului ei, din pragul morţii.

În mijlocul însufleţirii acesteia se pogorî Vodă spre pădure urmat de Mirza fiul lui Stanciu şi de ceata boerilor înţelepţi la sfat, bătrâni ca Stanciu şi Dajbog, cari îşi petrecură zilele vieţii în lupte şi în Divan alăturea de Vodă.

Şi acum urmă un tablou cum nu poate să arate istoria niciunui popor din lume.

Cum ajunse Ştefan în preajma pădurii, boerii îl ocoliră ca pe un sfânt sărutându'i mânile şi haina, plângând cu toţii ca nişte copii; nobilimea Moldovei astfel îşi luà remas bun de la Domn. Şi a ţinut mult această icoană măreaţă, căci trebuise vreme pân'ce se perândară atâtea mii de oameni, şi erà doar cel din urmă rămas bun.

Frumoasa icoană se turbură însă prin venirea unui oştean din ceata lui Brateş, care oprindu'şi calul în faţa Domnului îşi rosti solia scurt.

– Măria Ta! Încă o vale şi Turcii vor fi aici!

Îşi întoarse apoi calul şi o luă din sărite spre ceata lui Nicolae Brateş.

Vestea se lăţi ca fulgerul prin glasul ascuţit de corn, care chemà sfăşietor din moarte. Sub stejarul singuratic, sub care steteà mai adineaori Stanciu cu pârcălabul Neamţului, se aşează cu satul seu M. Sa Ştefan, căci locul erà din cale afară potrivit ca să vadă omul întregul câmp de luptă. În scurt timp totul erà în rând. Şi peste Valea Albă se pogorâse din nou liniştea aceea grozavă, prevestitoare de furtună. Soarele de Iulie înaintà repede în calea'i obicinuită încălzind aerul ce şi aşa erà destul de cald, scăldând în lumină câmpia peste care după câteva ceasuri va trece îngerul morţii, respirând în jurul seu fiorul înfricoşat al morţii.

IV.

Cele din urmă iscoade, cari le resfiră M. Sa Vodă în calea lui Mahomed, se înturnară demult şi numai pe dealul din faţă mai steteau încă zece călăreţi de ai lui Brateş, având poruncă să aducă ştirea când se va vădi Sultanul. Căpitanul şi peste tot întreaga ceată îşi ţinti privirea la cei zece călăreţi, aşteptând cu nerăbdare clipa, în care'i vor vedeà asvârlindu'se în şea. Caii erau şi ei nerăbdători, şi căldura soarelui parcă erà mai mare ca în alte dimineţi. Puteà să fie pe la şease ceasuri. Bătrânul Tudor, căprarul credincios îmbătrânit în lupte, dete pe ceafă cuşma lui de vidră zicând feciorilor:

– Mă copii, azi mă tem că prea din multe părţi o să ne'ncălzească!

– Apoi se şi cade, răspunse unul mai dindărăt, căci doar e pentru cea din urmă dată.

– Tii! urmă iar căprarul, cu adevărat, dar ce mai veselie va fi azi la poarta raiului, când o să ne înfăţişăm noi colea, trei sute de feciori cu cai cu tot...

– Ho! Tudore, caii n'au loc acolo!

– Nu? –se miră căprarul– bine bre! atunci nu întru! Eu? şi fără cal?... să fiu blăstămat de întru... Feciorii riseră în hohote. Iar din al şaselea rând, un glas răguşit întrebă cam sfiicios:

– Căprar Tudore! oare în viaţa de dincolo mai beau bietele suflete ceva?

– Cum să nu?! – grăi căprarul, ba azi de bucuria că vii Măria Ta Pavel Troacă acolo, o să aducă şi pe crâşmăriţa de la Şipot, pe Nasta, să'ţi ţină de urât.

Un nou hohot isbucni din şirul feciorilor, cari îşi făceau cheful pe socoteala lumii de dincolo.

Risul fù întrerupt de mai multe strigăte:

,,Iată'i! Iată'i! Acum încalecă! Vin Turcii!"

În adevăr cei zece călăreţi veniau în goană nebună, acoperiţi într'un nor de praf.

Nicolae Brateş se întoarse spre feciorii sei, culcă sabia pe coama fugarului şi aşteptă. Când cei zece sosiră şi fără a zice un cuvânt se aşezară la locul lor obicinuit, când feciorii se liniştiră, glasul lui aspru, cu sunet de oţel, se avântă peste dânşii.

– ,,Feciorii mei!", grăi el, ,,aţi fost cu credinţă în lungul şir de ani, vă mulţumesc. Azi Moldova cere viaţa noastră, şi eu am hotărât s'o dau. Vă întreb: îmi urmaţi voi mie la moarte de bună voe?"

Nici un răspuns! Brateş o ştia aceasta.

– ,,Tudore", –grăi el din nou– desfăşură steagul Moldovei să'l mai vedem o dată jucându'se cu vântul".

Şi peste mult, în vântul dimineţii, flutură voioasă pânza cu capul de bour al Moldovei.

Dinspre răsărit vântul aduceà zgomotul nedesluşit al unui murmur continuu. Caii îşi ciuliau urechile. Se apropià urgia.

Pe drum se ivi un nor de pulbere, şi nu peste mult în locul unde mai înainte erau călăreţii lui Brateş, apărură Spahii în haine albastre.

Cum deteră cu ochii de ceata lui Brateş, ei ridicară un urlet îngrozitor şi repeziră fugarii lor spre Moldoveni. Dar cum ajunseră în dreptul pădurii, o mână nevăzută îi fulgeră cu sutele, – erau săgeţile boerilor, cari se vădiseră prin acest salut. Tot în acel timp goarna cetei lui Brateş, brăzdă cu ţipetul ei aerul, în care se îngrămădiau fioroasele vaete de răniţi cu zbârnăitul înfiorător al săgeţilor aducătoare de morţi.

Boerul răcni cu glas răguşit:

– După mine copii! Sabiile în teacă. Apucaţi baltagul! Şi milă să nu aveţi!

Feciorii scoaseră grăbiţi de la oblâncul şelelor baltagele grele, îngrozitoarea armă românească petrecându'şi degetele prin laţul de curea.

Înc'o dată ţipă cornul, Brateş făcù un semn lui Ioan Tăutu, apoi pintenii loviră în slăbinele fugarilor, cari turbaţi de durere se repeziră nebuni în şirul de duşmani. Măcelul îngrăzitor începù pe întreaga linie.

Aerul se umpluse de pulbere, de fum, de vaete îngrozitoare de dureri, mormanele de morţi creşteau într'una şi bieţii răniţi se târau a buşilea, căutând să'şi scape viaţa din învălmăşeala fioroasă a morţii. Tunurile bubuiau surd în restimpuri şi ghiulelele grele de

peatră legate cu lanţuri doborau rânduri întregi de oşteni. Şi peste toate aceste zbârnăitul lugubru de săgeţi şi cântecul cornului ce sunà de atac, făceau o simfonie cum numai iadul e în stare a produce în zilele'i de bucurie. Românii luptau ca semizeii. Baltagele grele cădeau cadenţat, stingând cu fiece cădere câte o viaţă de duşman. Şi luptau în tăcere, ca nişte stafii în mijlocul învălmăşelii şi a urletelor ce ridicau păgânii. Aşà dură lupta până către amiazi. Fusese un moment când vitejii Spahii fură răzbiţi de voluntarii morţii, dar agalele îi mânară cu biciuşcele îndărăt la moarte, în vreme ce crudul Mohamed turbà de mânie. Ienicerii îşi făcură vânt înainte spre pădure sub conducerea beglerbegului de Anatolia, aşà pe la două ceasuri după prânz. Soarele îşi descărcà tot focul pe pământ. Din desişul arborilor roiau săgeţile boierilor, doborând rânduri întregi de duşmani. Feciorii deşerturilor din Asia muriau, blăstămând pământul care le cereà viaţa.

Sultanul turbà. Drumul mare îi erà închis, şi până nu erà măturat nu puteà să'şi desfacă aripa stângă a oştirei sale, cu care aveà de gând să cuprindă pădurea.

În nemărginita'i mânie el uită de dignitatea'i de împărat, se năpusti asupra beglerbegului din Anatolia strigându'i, că dacă într'un ceas nu'i curat drumul, cu propria'i mână îi va retezà capul.

Spahiii se rânduiră din nou şi se asvârliră cu toată tăria asupra zidului de carne care le ţineà calea.

Ceata lui Nicolae Brateş scăzuse rău, puteau să mai fie o sută de feciori, ceilalţi îşi pliniră votul, zăceau întinşi, fără viaţă.

Cei rămaşi erau toţi răniţi, dar luptau, căci erà doar porunca să nu dea milă şi să moară, şi eroii îşi ţineau cuvântul împărţind şi primind moartea. Baltagele izbiau grozav şi scăpare nu erà în contra lor nici sub coifurile grele de fer. În jurul lui Nicolae Brateş erà mai mare învălmăşală; cincizeci de pungi de galbeni puseseră agalele pe capul lui, şi luciul aurului mânà pe toţi spre viteazul boer. Mulţi au căzut însă fulgeraţi de baltagul lui şi al feciorilor, cari nu'l scăpau din ochi.

Deodată însă căpitanul se cutremură în şea, apoi duse mâna repede la inimă, se ridică în scări întorcând capul spre luminişul unde ştià pe Măria Sa Ştefan, ş'apoi se prăbuşi pe grumazul fugarului seu.

Din gura a mii de Spahii se avântă un răcnet de bucurie, dar feciorii rămaşi, formară zid în jurul căpitanului, pe care credinciosul Tudor îl luă în braţe, refugiindu'se în pădure. Voià să mântue trupul căpitanului de mutilare.

Într'acestea lupta decurgeà în desperare. Vestitul Brateş şi'a dat sufletul aşà după cum a dorit, în mijlocul răcnetelor de morţi. Feciorii lui luptau însă orbi, ca în poveşti, grăbind fieştecare să'şi curme cât de în grabă zilele. Unul câte unul se prăbuşiau la pământ, ceata se împuţinà, şi cu căderea lor creşteà din ce în ce urletul prevestitor de biruinţă al osmanliilor sălbatici.

Pe vârful de deal, Mohamed îşi netezià barba albă, glumind cu cei din suita lui. Erà vesel de isbândă.

Nu departe de el steteà cu capul în pept, privind cu durere la ospăţul fioros din vale, un om îmbrăcat la fel cu boerii cari muriau, un om pe care soartea fatală a neamului românesc îl constrânse să dee mână de ajutor călăilor cari îi sugrumau fraţii: Laiotă Basarab, Voevodul muntean.

Soarele pogorîse binişor la vale, pesemne grăbit să nu mai vadă actul din urmă din tragedia neamului românesc.

Deodată apoi un strigăt din mii şi mii de pepturi se avântă în văzduh, un strigăt ce pomenià de un zeu străin; ,,Allah! Allah!", răsună fioros peste valea îngrăşată de sânge, vestind lugubru că Turcii au răzbit în pădure.

V.

În clipa în care Nicolae Brateş se rostogoli din şea, Ion Tăutu duse o mică flueriţă de argint la gură, scoţând dintr'însa un sunet ascuţit. La auzul lui, nouăsprezece feciori întoarseră fugarii pe loc şi se repeziră spre luminişul de pădure unde cu puţin mai înainte steteà Măria Sa Vodă Ştefan. În dosul unor tufe, hotnogul opri ceata şi feciorii săriră grăbiţi din şea. Tăutul îşi roti privirea peste luminişul de pădure, dar Ştefan nu erà acolo. Singur Mirza, feciorul lui Stanciu sta rezimat de trunchiul vechiului stejar, privind la fiorosul ospăţ al morţii. Tăutu puse încet mâna pe umărul lui. Ca fulgerat se întoarse tinărul boer...

– Tăutu? întrebă el mirat, cum vii tu aicea?

– Unde'i Măria Sa Vodă? întrebă Tăutu la rândul seu.

– S'a dus să dee sărutarea din urmă căpitanului teu, pe care abià îl putură scoate din învălmăşeala luptei. Dar tu eşti rănit rău frate!

În adevăr faţa hotnogului erà numai sânge. Rana trebuià să fie la cap, căci sângele izvorià de sub cuşma de vidră. Tăutu trase cu mâneca dolomanului peste faţă, ştergând sângele, bolborosind mai mult pentru sine:

– Apoi deh! La luptă nu poţi aşteptà altceva. Să scapi numai cu atâta, mai poţi vorbi şi de noroc!

Şi pe când vorbià ochii lui căutau nerăbdători înspre locul, ce îl arătase Mirza pe unde plecase Vodă.

Ospăţul morţii continuà înainte. Acum abià putù şi Tăutu să'şi dee sama de grozăvenia lui, acum când eşise din vârtej, când nu luptà, ci privià şi ascultà.

Boerii apărau pădurea, luptând ca titanii mithului grecesc.

Fiecare arbor erà o redută, înaintea căreia se ridicau adevărate gomile de duşmani, trimişi în raiul lui Mohamed. Moşul erà alăturea cu fiul şi nepotul seu, trei genunchi de oameni laolaltă; nemaipomenită jertfă. Şi luptau până la ultima suflare; căruia îi răniau piciorul luptà lăsându'se în genunchi, ba se întâmplase cu Ivaşcu al Hrincului, că cu pieptul împănat de săgeţi, cu mâna stângă tăiată îşi adună încă o dată puterile şi repezindu'se spre paşa din Nicopoli îi despică capul cu singură lovitură de topuz, aşa că creerii sprânjiţi stropiră feţele bieţilor mozlimi, cari încremeniră văzând această minune.

Şi încă câte alte minuni nu săvârşiră în această zi de neperitoare memorie boierii Moldovei.

Mohamed însă mânà tot cete noui şi odihnite la abator şi bieţii Români istoviţi de lupta continuă, simţiau cum le scad puterile. Vedeau că vecinii cad mai repede din rând şi că nu mai este cine să le ia locul. Ştiau că în curând o să le vie sfârşitul.

Vornicul Dragomir, un urieş de opt picioare, trecù repede în dosul şirului de luptători, strigând în învălmăşala grozavă, cu glasul lui de leu:

– Numai scump să ne vindem viaţa, fraţilor!

Boerii în loc de răspuns, împărţiau muţi moartea în rândurile duşmanilor, ori cădeau fără nici un graiu ei înşişi în braţele morţii.

Cum înaintà ziua, ceata eroilor scădeà într'una. M. Sa Vodă, după ce săruta fruntea bravului între bravi, fruntea lui Nicolae Brateş, mai roti privirea peste frământarea îngrozitoare, apoi ca şi cum ar şti înainte ce are să urmeze, se înturnă la locu'i.

Când figura lui se vădi printre ramurile copacilor, din nou se auzi sunetul fluieriţei lui Tăutu. Feciorii, care istoviţi de luptă, se trântiseră pe pajişte se avântară în şea. Ştefan cu toate gândurile ce'i fulgerau prin creeri, pare a fi auzit sunetul ascuţit, căci se opri în loc.

Tot în acel moment, urletul îngrozitor al oastei osmane se aşternù peste pădure, vestind, cu grozăvia lui, biruinţa lor, prohodul a zece mii de oameni pentru Moldova. Turcii răzbiră în pădure. Vodă se cutremură.

Mirza, feciorul lui Stanciu, trase junghiul lui încrustat cu argint, gata să'l moaie în pieptul de Domn al lui Vodă –aşa'i poruncise– când hotnogul se opri în faţa Măriei Sale.

Ştefan încreţi fruntea!

– Brateş a murit şi cu dânsul şi ceata lui, cum vii tu aici? strigă el.

– Măria Ta! zise Tăutul, nu e nici locul nici timpul priincios de a dà răspuns mai lung. Cu limbă de moarte mi'a poruncit Brateş să Te scot din vârtejul morţii, să Te scot cu sila pentru binele Moldovei. Turcii au răzbit în pădure, mântuire nu'i, drum deschis avem numai spre munţii Ceahlăului – Măria Ta să fugi!

– Hotnoage! Ai uitat că stai în faţa Domnului teu?

– Măria Ta, moartea împacă pe slugă cu stăpânul seu, aici e vorba de ţară, de Moldova, Măria Ta! Pentru dânsa noi murim, Măria Ta ai însă să trăeşti. Eu am poruncă, am jurat în pragul morţii lui Brateş, că Te scot din Valea Albă, eu trebue s'o fac! Măria Ta trebue să fugi.

Peste faţa Voevodului trecù ca un fulger roşeaţa de foc a mâniei. El scoase din oblâncul şelei pistolul, gata să trimită în cealaltă lume pe oşteanul, care avù cutezanţa a se pune împotriva hotărârei domneşti. Tăutu nu scăpă din ochi pe Voevod, şi prin urmare văzù şi arma ridicându'se asupra lui. Liniştit el duse din nou flueriţa la buze, prin văzduh fulgeră earăşi glasul ascuţit şi în celălalt moment Domnul Moldovei fù ocolit de căprăria lui Nicolae Brateş. Ştefan nici nu apucase să'şi dee samă de întorsătura aceasta nouă, când căprăria se şi gătă de plecare. Feciorii steteau tăcuţi ca nişte umbre, întoarse din împărăţia morţii.

Hotnogul se întoarse spre Domn zicând:

– Măria Ta! Te rog în numele Moldovei şi a umbrei lui Nicolae Brateş, să nu Te împotriveşti, căci am poruncă să Te duc cu sila. De urmări nu ne temem, căci când Te'am scăpat pe Tine, noi ne întoarcem la luptă, ca să murim ca şi ceilalţi. Am dat mâna cu căpitanul, ca să ne întâlnim – colea sus!

Făr'a mai aşteptà răspunsul Domnului, doui feciori apucară frâul armăsarului domnesc, şi ceata mică eşi din pădure în goană nebună, lăsând în urmă'i câmpul de luptă, cu îngrozitorul zgomot de răniţi.

Boerii luptau încă, apărând cu vieţile lor fiecare paş din pământul strămoşesc.

Domnul îşi întoarse des capul spre câmpia Văii Albe, privind cu faţa întunecată la câmpul de onoare, pe care el, Domnul ţerii, îl părăsise fugind, pe când bravii lui copii ai pământului sărac se dedeau jertfă morţii de bună voe. Şi ce stare curioasă? El, Domnul Moldovei, furat de proprii lui ostaşi?

Firul gândirilor lui îl rupse hotnogul, care opri deodată calul strigând: ,,Moldova!" Erà apa Moldovei, ce se rostogolià alene din munţii Carpaţilor spre câmpie.

De pe ţermul nalt şi priporos caii priviau îngroziţi la apa ce curgeà sub ei, şi de care erau lipsiţi ziua întreagă.

– Să cercăm vreun vad, jupân hotnoage –grăi un fecior cu părul dat în cărunţire,– căci caii de aseară nu i'am adăpat şi setoşi, mult nu o mai duc!

– Bine zici Găvrilă, în curând trebue să dăm de vad, căci acum şi aşà tot în cursul apei o să ne ţinem.

În curând ceata mică întră într'o păduriţă de mesteacăn, de care e plină Moldova. Înaintarea erà cam grea şi deci hotnogul dete poruncă să descalece.

Erau acum departe de Valea Albă. Soarele erà gata de asfinţit; se grăbià şi el; i se urise de ospăţul sângeros, al cărui martor fù toată ziua. Urletul tunurilor se auzià surd în amurgul serii, revărsându'se peste văile adânci. Măria Sa Vodă se coborî din şea şi răzimându'se de trunchiul unui mesteacăn gros, privià cufundat în gânduri spre raza apunândă a soarelui. De cum părăsi lupta, el nu grăi nici un cuvânt. Hotnogul stà alăturea de el, temându'se ca Vodă să nu se lase răpit de simţirile lui răscolite, îi erà teamă că se omoară. Feciorii au dat de un vad, şi'şi duceau caii setoşi la apă. Mirza, care se ţinuse de ceată, se apropie de hotnog zicându'i:

– Tăutule! Când vei întoarce, mă iei şi pe mine, trebue doar să'mi fac şi eu datorinţa!

– Bine, frate! Grăi acesta.

Ştefan întoarse capul.

El măsură cu privirea lui dureroasă pe hotnog, apoi zise încet:

– Cât sunteţi voi de fericiţi. Vă împreunaţi cu fraţii voştri. Numai eu, Domnul, pe a cărui cap apasă sarcina grea a domniei, numai eu se vede că nu pot dispune de viaţa mea. Toţi au murit, numai Ştefan a fugit din vârtejul luptei.

Pe buzele lui subţiri apărù un suris de batjocură.

– Măria Ta! grăi hotnogul. Treci cu vederea ostaşul teu netrebnic, dar vezi: pe cine avem noi? Pe nime! Dar Măria Ta? Moldova! Cu moartea Măriei Tale, ţara s'ar fi sfârşit, prin viaţa Ta i'ai dat însă şi ei viaţă. Ostaşi va dà pământul Moldovei oricând, căci eroi nasc mamele la noi, dar un singur Domn e Ştefan şi altul nu mai este. Vezi, Măria Ta, pentru aceasta mi'a poruncit Brateş –Dumnezeu să'i ierte sufletul– ca să te scot din luptă cu voe ori chiar cu sila, să'ţi mântuesc viaţa pentru viaţa Moldovei! Eu văd cetele de ţărani suind potecile munţilor, cari duc la Domn şi Te văd pare că Măria Ta cum cobori la şes, gonind din urmă duşmanul ce acum se crede stăpân peste ţară. Moldova nu cade aşà uşor! Şi ciolanele mele vor săltà de bucurie, sub paşul apăsat al cetelor de ţărani, cum vor trece peste leşurile noastre – la izbândă! Şi Moldova va fi mare şi Ştefan, măritul Domn, va domni mult peste dânsa, cu cinste şi mărire!

Voevodul stà pe gânduri cu capul răzimat în pept. Din când în când numai câte un oftat greu părăsià buzele lui.

Soarele a apus dejà după vârful bătrânului Ceahlău. La răsărit luceafărul de sara lucià în plină lumină şi peste pământ se aşternuse liniştea serilor de vară cu tot farmecul ei. Numai bubuiturile tunurilor, la Valea Albă ori la Neamţ, mai tresăriau prin liniştea serii. La bubuiturile surde caii ridicau capetele ciulind din urechi.

Unul din feciori rupse liniştea.

– Şi acum ţine lupta. Se ţin boerii, nu glumă.

– Hai! hai! multă vreme vor pomeni Turcii Valea Albă, – răspunse un altul.

– Săracul Vodă! zise un al treilea, greu trebue să'i fie şi lui sufletul. Să'şi vadă ţara zdrobită şi atâţia oşteni credincioşi trecând la moarte!

– Bine că l'am scos din luptă, acum n'am nici o teamă, dar îmi erà frică că nu vine de bună voe, şi atunci ce făceam? Cum se făceà să punem noi silă pe Domnul ţerii?

Feciorii simpli şi credincioşi dedeau din cap, cântărind fiecare după puterile minţii lui, aceea ce aveà să facă, la caz că M. Sa nu le urmà de bună voe.

Caii rupeau lacomi earba grasă a livezii, bătând din cozi şi sforăind din nări.

Erau obosiţi. Unii dintre ostaşi îşi desfăcură traistele de merinde şi începură a îmbucà câte ceva. Carne rece de berbec şi mălai copt înainte cu o săptămână. Se folosiră de puţinul restimp ce se dete ca să mai răsufle caii, care după cum voià. Partea mai mare se lungi pe pajişte. Erau rupţi de şelele de lemn.

În curând hotnogul dete semnul de plecare, feciorii strânseră curelele sub foalele fugarilor, tocmiră frâurile şi se avântară în şea. Apucară drumul spre munţi, ţiindu'se de apa Moldovei.

Peste dânşii se pogorise noaptea de Iulie cu farmecul ei liniştit. În crângul de pe ţermi privighetoarele îşi înălţau cântecele de laudă în noaptea trecută, şi în jurul cailor liliacii dedeau târcoale în zborul lor uşor. Văzând această linişte desăvârşită, această pace a firii, cui i'ar fi trecut prin gând să creadă că ceva mai departe de aici, se frământau zeci de mii de oameni în racnete sălbatice, svârcolindu'se în riuri de sânge, în zgârciurile înfiorate ale morţii?

Pe poteca presărată cu petri scliporau schintei resleţe isvorite din potcoavele fugarilor. Drumul duceà tot mai sus spre munţii cari au dat în atâtea rânduri adăpost fiilor pribegi ai Moldovei.

Pe vârful unui deal ceata se opri pe o clipă ca să mai resufle caii. De acolo văzură înroşindu'se zarea spre răsărit, o roşaţă ca de sânge, ce se înălţà şi se prelungià spre Miazănoapte, şi la vederea ei faţa lui Ştefan se întristă, pe când copiii viteji de pe delături, scrâşniau din dinţi strângând cumplit mânerul baltagelor. Ştiau ei toţi şi Domn şi ostaşi ce înseamnă roşaţa din zare.

Ardeau satele şi târgurile Moldovei aprinse de salahori şi Tătari.

Se isprăvise ospăţul fioros din Valea Albă. Moldova erà îngenunchiată.

VI.

La Suceava ajunse abià cu două zile în urmă vestea înfrângerii din Valea Albă. Când se lăţi însă, un vaet de durere, sfăşietor de inimi, se ridică spre cer din fiecare casă, şi nu peste mult stradele se umplură de trăsuri, în care îşi aruncaseră în fugă ce aveau mai

scump bieţii locuitori, apucând drumul bine cunoscut care duceà la munţi. Cât ai bate în palme, în câteva ceasuri oraşul erà gol, remănând îndărăt numai câţiva arcaşi cari păziau curtea şi cari în astfel de împrejurări aveau să dee foc oraşului, să nu găsească dujmanul altceva decât numai fum şi cenuşă. De data aceasta însă ei fură cruţaţi de slujba lor, căci abià eşise ultima trăsură din oraş, un ropot de tătari şi spahii năvăliră prin porţile deschise în reşedinţa Domnilor Moldoveni. În acel timp pe poarta drumului ce duceà la Cameniţa, eşiseră în goana cailor arcaşii de pază, luând'o razna peste câmpie spre munţii cari făgăduiau adăpost. Peste puţin Suceava erà în flăcări, şi pe cerul senin se lăţi un nor greu şi negru de fum, prin care fulgerau şivoaie de schintei.

Din casa păharnicului Barbu lui Coman, plecară încă des de dimineaţă două trăsuri. În una erau averile familiei, în cealaltă stăpâna casei, Rada, cu bătrânul îngrijitor al moşiilor boereşti. Cu dânşii eşise aproape întreaga Suceavă. Şirul de trăsuri se înşirase de'a lungul drumului, înaintând atât de repede pe cât numai îngăduià drumul şi puterile trăgătorilor. Frica de păgâni pare însă a fi întrat şi în bietele vite, căci nu mai aveau lipsă de îndemn, îşi făceau datorinţa de la sine.

Trăsurile mergeau înainte, pe când călătorii îngroziţi ţineau ochii mai mult îndărăt spre vatra părăsită; pare că aşteptau să vadă venind ceva dintr'acolo.

Se apropiau tocmai de o pădure, care erà începutul şirului de păduri; feţele la vederea codrului se mai înveseliră puţin. Aşa'i omul! Cum scade primejdia, prinde şi el suflet. Deodată însă din rândul din urmă de trăsuri se auzi un ţipăt de groază, care se lăţi ca fulgerul, când toţi ceilalţi îşi întoarseră capetele.

Departe îndărăt Suceava ardeà, ear ceva şi mai încoace, pe drumul mare se vedeà un nor de praf. Şi cum soarele de vară erà pe cer, prin norul de pulbere se văzù fulgerând luciul de arme.

– Turcii! Turcii! Aceasta erà strigătul care resună pretutindeni. Frica morţii luase oamenilor şi cel mai mic dram de minte. Fiecare voià să'şi mântue zilele proprii. Se născù o învălmăşală nemaipomenită. Trăsurile se prinseră unele în altele, caii se încălciră în hamuri, şi în loc de scăpare ei se văzură ţintuiţi pe loc. Mai mulţi săriră din trăsuri, apucând în fugă câmpul spre pădurea ce li se păreà aproape. Iar urgia se apropià tot mai tare. Acum se vedeau bine. Erau Spahii şi Tătari!

Ce erà bărbat apucase arma şi chiar şi femeile, văzând că nu e altă scăpare decât robia ruşinoasă, ori pângărirea de păgâni, se hotărîseră pentru moarte. Scoaseră arcurile, ori chiar săbiile remase acasă şi se aşezară în rând cu moşnegii bărbaţi.

Rada scoase cele două pistoale de la brâu, le cercetă cocoşul, apoi apăsă cu mâna sinul să vadă ori de e junghiul la loc şi... aşteptă. Păgânii veniau urlând. Tătarii cotiră spre câmp săgetând ca pe nişte epuri, în hohote drăceşti, pe amărâţii care nădăjduiau scăpare prin fugă.

Apoi se întoarseră ca fulgerul izbind din laturi carele în jurul cărora se aşezà cea mai curioasă oaste: moşnegi, femei şi copii.

Săgeţile sbârnăiră prin aer, femei şi moşnegi îngenunchiară ducând mânile la pept, fulgeraţi de îngerul morţii. Spahii repeziră caii între ară, erà doar aşà de slab duşmanul şi văzând că nu li se opune nimeni, începură a prădà. Rada aşteptà, palidă, soartea ei. Erà şi acum frumoasă. Privià cu fruntea încreţită la duşmanii cari nu cruţau nici viaţă, nici cinste,

nici avere şi aşteptà să'i vină şi ei rândul. Nu aşteptă mult. Un spahiu tinăr, frumos, îşi opri privirea asupra ei. El dete pinteni calului seu îndreptându'l ţintă spre dânsa.

Spahiul nu mai luà ochii de la dânsa într'înşii cu groază văzù Rada aprinzându'se focul pustiitor al poftei bestiale, şi în clipa aceea prin minte îi fulgeră gândul:

,,De o miie de ori mai bine moartea!"

Ea ridică pistolul şi dete foc. Greşise! Peste buzele turcului trecù un suris de dispreţ. Calul care trâcni de pognetul de pistol se îndreptă iar spre Rada.

Ea descarcă al doilea foc cu acelaşi efect. Spahiul, care pesemne aşteptà numai să vadă mântuit şi al doilea pistol, se repezi dintr'o singură săritură lângă ea. El se plecă din şea să cuprindă mijlocul ei subţire, dar în clipa aceea, junghiul moldovenesc fulgeră prin aer, iar Spahiul se prăbuşi din şea cu un strigăt de desperare. Din coastele lui ţâşni un izvor de sânge cald drept pe mâna Radei, care sta, albă ca varul, rezimată de şerigla carului.

La strigătul Turcului, mai mulţi Spahii întoarseră capetele într'acolo, şi văzând pe ortacul lor prăbuşit pe coama fugarului, voiră să se năpustească asupra Radei.

Atunci dinspre pădure resună deodată un ţipet ascuţit urmat de strigătul de năvală:

– Ucide, ucide, ucide mă!!!

Spahiii se zăpăciră. Repede cercară însă să iasă din şirul de cară, mai în afară, la larg, unde mişcările sunt mai sigure. Abià le succese însă să iasă, când neaşteptaţii ostaşi Moldoveni şi tăbărâră asupra lor, ca îngerii morţii.

Erau cei douăzeci de feciori din căprăria ce însoţise pe Vodă la munţi şi care acum se înturnau să'şi împlinească vorba, să moară pentru ţară cum făcuseră la Valea Albă soţii lor de arme.

Caii se înălţau în două picioare nechezând sinistru, pe când feciorii împărţiau moartea în jurul lor.

Zăpăceala Turcilor nu ţinù însă multă. Tătarii ce'i drept se resfirară la primul atac, Spahiii însă, oaste regulată, văzând că au de a face numai cu o mână de oameni, strânseră repede rândurile şi primiră voioşi lupta, care se desfăşurară ca orice altă luptă.

Hotnogul dete lozinca:

– Copii să nu aveţi milă.

Şi Românii, crescuţi în vijelii, în mijlocul cărora li se împetrise inimile, căutau din toate puterile lor să împlinească dorinţa hotnogului.

În vârtejul luptei, calul lui Tăutu se întoarse astfel că el, hotnogul, ajunse cu faţa către şirul de cară. Şi cum privirea lui fulgeră peste dânsele, deodată remase ca trăsnit, în faţa lui sta Rada. El lovi fugarul în slăbini şi într'un moment fù lângă dânsa. Cei zece ani îi fulgerară dintr'o singură dată prin cap cu toate nevoile lor. El îi strigă:

– Rado! Astfel ne vedem noi?

La spatele lui moartea ţineà secerişul ei bogat şi în trosnetul baltagelor, în văeratul dureros al răniţilor se mestecà fioros ţipătul femeilor şi copiilor din cară.

– Ioane! Ce cauţi tu aici? Eu te credeam mort la Valea Albă!

– Moartea am venit s'o caut, Rado! Şi ce bine am nimerit! Să trăim împreună nu ne'a dat soartea, ne lasă însă să murim laolaltă. Şi aceasta încă'i mângăiere!

– De ce să murim? întrebă Rada, îngrozită.

– De ce? tu copilă! – doar aici nu'i nici nădejde de scăpare.

Nu vezi tu moartea, cum îşi tocmeşte giulgiul ca să ne acopere cu dânsul pe toţi?

Spahiii împinseră pe Români până în şirul de cară.

Hotnogul văzù ce voesc păgânii, să'i închidă ca pe vite ş'apoi să'i căsăpească. Cu o singură mişcare el ridică pe Rada înaintea lui în şea şi se repezi afară dintre trăsuri. Din căprărie mai luptau trei feciori în desperare. Hotnogul trecù ca fulgerul cu sarcina lui scumpă pe dinaintea lor, şi în fugă le strigă:

– Numai până ajung în pădure să mă acoperiţi! Apoi vin îndărăt.

Prin suflet îi trecù dorinţa de a mântui pe Rada. A fost aşà o licărire stranie, o schintee care nu are nici obârşie nici sfârşit. Durerea celor zece ani de iubire se adună toată în voinţa, în gândul de a scăpà idolul visărilor, din acest iad, din învălmăşala morţii sigure.

Soartea însă pesemne că'şi găsise bucuria să amărască sufletul bietului hotnog şi în aceste din urmă ceasuri ale nefericitei sale vieţi, cum o făcuse dejà într'un rând.

Un tătar resleţ, văzând pe hotnog cu sarcina'i scumpă, îşi încordă arcul trimiţând săgeata ucigaşă drept în grumazul calului. Bietul dobitoc se ridică în două picioare şi apoi se prăbuşi în laturi. Tătutu avuse atâta timp să sară din şea. El ţineà strâns în braţu'i stâng pe Rada, pe când cu dreapta se apărà în contra atacului spahiilor cari isprăviseră cu ceilalţi.

Din mândra ceată a lui Nicolae Brateş remase singur numai hotnogul. El singur din trei sute. Luptà însă nebun, pentru doui acum, şi inima'i creşteà simţindu'şi cuprins gâtul de braţele moi ale Radei.

De acum puteà să moară. L'au reslătit cele din urmă clipe ale vieţii, pe deplin, pentru nemărginitul amar, ce a îndurat sufletul lui în decursul anilor din urmă.

Deodată simţi în umărul drept o durere săgetătoare; în colacul umărului se oprise vârful unei săgeţi. Mişcările şi le simţi mai grele, simţi că se apropie sfârşitul. Într'un avânt de nebunie el asvârli paloşul greu din mână, scoase junghiul de la brâu, se plecă asupra Radei, apăsând buzele lui dornice pe gura ei tremurândă, prin aer fulgeră luciul oţelului şi Rada căzù la picioarele lui.

– Ioane! îţi... mulţă... mesc... mi'ai... scă... pat cinstea... Re... mâi... cu... Aâta fù tot ce'i eşi din gură. Pleoapele care acoperiau sub doi ochi o lume întreagă, se închiseră pentru vecie.

Încă câteva sforţări... şi liniştea morţii luă în stăpânire cadavrul Radei.

Întâmplarea făcù şi pe duşmani să se sfiască. Steteau şi dânşii muţi în faţa înfricoşatei privelişti. Hotnogul, ca un nebun frământà în mâna lui junghiul cu care stinse cea mai scumpă viaţă din lumea lui, apoi repede şi înainte de a'l vedeà vreunul din Spahii, el moaie ferul în inima'i proprie. Trupul lui se prăbuşi alăturea de al Radei. Şi fără de voe, în sgârciurile grozave ale morţii, el întinse mâna lui peste cadavrul ei, ca şi cum ar fi voit să o apere şi după moarte.

* *

*

Soarele de Iulie, îmbrăcă câmpia în haină de aur. Numai din depărtări se vedeau lăţindu'se pe cer norii grei de fum ai satelor aprinse. Peste corpul hotnogului şi al Radei, sus în aer un stol de corbi rotià croncănind sinistru. Umblau şi după pradă. Din pădurea apropiată, cânii rămaşi fără stăpâni ridicau înfiorătorul lor urlet de pustiu.

Aşà a fost la anul Domnului 1476.

Rada[34]

Nu pot, zău, nu pot, Ioane. Tu ştii prea bine cum a fost, ce să ne tânguim acum pentru trecut. Aşa a fost să fie, şi voia Domnului nimeni n'o poate opri. Nu, nu; nu cere nimic de la mine, nu se poate. Eu sunt azi măritată, tu ai rămas holteiu. Cine'i vina? Eu nu! Tu ştii ce a zis tata; bărbatul e stăpânul său, femeea însă trebue stăpânită. Şi eu m'am măritat cu Barbu, pe care îl cinstesc, ca pe un stăpân. Şi în faţa Domnului la altar am zis ,,da" şi vezi Ioane, eu sunt Românca şi nu'mi pot călcà jurământul. M'ar bate Dumnezeu, m'ar afurisi mama, de aşi călcà credinţa. Şi Barbu mă iubeşte, o văd din toate mişcările lui, din toată fiinţa lui. Spune'mi n'ar fi păcat... şi tocmai tu, tovarăşul copilăriei lui, şi azi soţi de arme... tu, tocmai tu să ceri asta... nu, nu, te'am avut drag, şi te am şi azi –Ioane– dar eu sunt măritată, legată pentru întreaga viaţă cu Barbu Coman, tovarăşul tău de arme.

– Ai drept Rado! Dar când aici înlăuntru începe a se naşte pofta inimii, când tăhul mă târăsc ziua şi noaptea, când un singur gând stăpâneşte creerul meu –gândul ca să fii a mea, Rado, a mea întreagă cum stai acum– atunci Rado s'au sfârşit toate, atunci nu mai e vorba de preteşug, nu e vorba de tovarăş, o noapte se pogoară pe sufletul chinuit de dor – o noapte de ură.

Oh! trei ani au trecut azi, Rado, de când Metropolitul din Suceava ţi'a pus cununa pe cap şi luându'te de mână te'a întrebat ca un adevărat părinte: Rado, de bună voe te însoţeşti la legătură sfântă, aici în faţa Domnului, cu păharnicul Barbu Coman? Eu, ca hotnogul toporaşilor din Vrancea, eram în suita Măriei Sale, stând ca un stân de peatră nu departe de tine. Te'am văzut pălind, am văzut cum cununa ţi'a tremurat pe cap, Rado, pe când buzele tremurânde abia rostiră un ,,da" slăbit.

Şi mi'a venit atunci să sar în sus, să izbesc baltagul, ce'l aveam în mână, în capul lui Barbu, cel mai bun prieten al meu, să'l izbesc şi să strig nuntaşilor: A mea e Rada, eu aşi trebui să mă cunun cu ea! Dar n'am făcut nimic, oaspeţii erau prea voioşi, decât să fi băgat ceva de samă. Numai boerul Brateş din Călimăneşti se uità la mine lung, apoi dădù încet din cap ca şi când ar fi prevăzut, că nu avea să fie bine. Au trecut apoi toate, erai după lege soţia păharnicului, aveai cinste, mărire, linguşiri de curte – tu însă ai rămas rece la toate. Nimeni nu ştia nimic, bărbatul tău cuprins de grija sănătăţii tale te'a purtat pe la Liov* şi Cameniţa, la toţi doftorii leşeşti,– niciunul n'a ştiut ce'ţi lipseşte.

Numai eu, eu ştiam că floarea nu are apă, ştiam că dorul te usucă. Da, o ştiam, cu toate că întâlnindu'ne la curte – nici nu te uitai la mine, dar ochii aceia pironiţi în podele îmi spuneau mai multe, decât un car de vorbă. Şi am străjit vremea, să pot să te întâlnesc, Rado, să'ţi spun, că dorul tău mă omoară, că voiu uità de Dumnezeu şi voiu întrà'n păcat,

[34] Din volumul *În vraja trecutului*, p. 177-188.
* Lemberg.

de nu te pot aveà. Îndură'te, Rado, nu tăinui, tu mă iubeşti şi acum, ca în vremurile de demult...

Auzi cum sună buciumul de chemare, mâne departe voiu fi de tine şi cine ştie ne mai vedem oare vreodată în viaţă. Spune'mi Rado... spune'mi, o vorbă numai, şi poimâne voiu împărţi moartea între simbriaşii Corvinului, ca Cherubul răsbunării...

Rada însă nu zicea nimic. Lungită pe un covor turcesc –răpit din cortul cutărui Paşă– plângea în sughiţ, pe când lacrămile curgeau şiroiu pe obrajii ei slăbiţi.

– Nu pot Ioane – ţi'am spus nu pot; şi cea mai netrebnică muere mi'ar râde în faţă, m'ar bate bunul Dumnezeu. Nu! până trăeşte Barbu, nu, să ştiu că mă sfârşesc de dorul tău, dar nu mă dau. Pe neamul Ursăneştilor nu a adus nimeni ruşine... eu să încep, s'ar întoarce tata în mormânt, nu, nu –până trăeşte Barbu– nu, niciodată, mai bine moartă.

Peste faţa hotnogului trecù o rază de lumină.

El se plecă încet la dânsa şi luându'i mânuţele în ale sale, o întreabă încet:

– Dar dacă voia Domnului ar fi ca în zilele de urgie, ce ne aşteptă, el să moară? Rado! atunci, aşa'i că atunci vei fi a mea... legată în faţa oamenilor şi a lui Dumnezeu pentru vecie?

– Fie voia Domnului, căile Lui sunt necunoscute, eu mă supun orânduelelor Lui. Mă voiu rugà zilnic pentru el să vină'n pace înapoi – de'i va plăceà însă moartea lui, eu îi voiu păstrà aducerea aminte... în toate zilele vieţii mele...

– Alăturea de mine, în tabăra din preajma Prutului, aşa'i?

– Ţi'am spus prea mult, Ioane. Auzi buciumul sună, mergi te gată, să ai noroc, să vii cu bine îndărăt.

– Rămâi cu bine Rado, mâna Domnului să te scutească de rău, dorul meu îţi va fi totdeauna aproape... de acù, dorul meu îţi va fi totdeauna aproape... de acù eu pot să mor, voiu muri râzând... căci Rada mă iubeşte.

– Adio! mergi în pace.

Hotnogul Ioan Tăutul, nepotul marelui cancelar al lui Ştefan Vodă şi duşmanul de moarte al Ursăneştilor, se plecă repede asupra Radei, buzele lui atinseră un moment părul ei negru, apoi cu o privire lungă şi plină de dor el eşi pe uşă, fără a mai zice un singur cuvânt.

Pe coridorul tescuit cu lespezi de peatră se mai auzi câtva timp zuruitul de pinteni şi sdrângănitul paloşului, încetul cu încetul dispărù şi acest sgomot, lăsând în urmă'i tăcere adâncă.

Rada erà încă tot lungită pe covor. Deodată sări în sus, alergă până în colţul chiliei, unde căzù la pământ înaintea icoanei Maicii lui Dumnezeu. Mânile ei slabe se împreunară ca de rugăciune, pe când buzele tremurânde rostiau cuvinte neînţelese.

Apoi îşi duse mânile la tâmple, să mai potolească svâcnirea sângelui, ce năvăleà sălbatec de la inimă spre creerii ei înfierbântaţi. Cu ochii depărtaţi în vlagă, păreà un chip cioplit din peatră, ce nu aveà simţire, nu aveà viaţă. Desperată se întoarse iar spre icoană.

– Oh! Maică sfântă. Arată'mi semnul căii ce am să merg, căci nedumerirea neagră mi'a cuprins inima mea. Pe care dintre doi –o maică– pe care dintre ei? Unul e soţ, ce'mi dă toată dragostea lui, celalalt –oh păcatele mele– iubit erà de mine, înainte de ce m'am măritat. Şi tocmai azi, când amândoi se duc... în toiul luptei, vor luptà umăr la umăr, vor

împărţi moartea între duşmani, vor trece prin mii de neajunsuri... şi vor ajunge în pragul morţii, ear eu, o amărîtă de mine, eu sunt departe..., pentru care să mă rog?... arată'mi Maică drumul...

Icoana din părete o priveà însă nemişcată, lăsându'o pradă durerilor amare.

În dimineaţa zilei de 20 Noemvrie anul 1465 întraga Suceavă erà pe străzi. Cerul erà senin, dar dinspre Hotin suflà un vânt subţire, care străbăteà până la măduva oaselor. Oamenii aceştia însă cari îşi părăsiră locuinţele lor calde, spre a înfruntà frigul, aveau să fie recompensaţi pentru aceasta. Căci erà mare întâmplare ce i'a silit să părăsească odăile calde.

Viteazul Ştefan avea să plece azi cu Moldovenii lui în contra lui Matei Corvinul, care a îndrăznit să tragă la răspundere pe M. S. Vodă pentru luarea Chiliei, despre care mărturiseau doar hrisoavele vechi, că se ţineà de sfântul pământ al Moldovei.

Un gornic în goana calului a adus veste, că Corvinul vine spre pasul Oituzului, şi crainicii au şi sburat în toată ţeara să cheme norodul la arme.

Boerimea cu norodul se adunase repede din jos de Roman, pe când lefegii Tătari cu oştirea domnească aveau să plece azi în zori de zi din curţile domneşti.

Dinspre curte venià în goană un arcaş, grăind mulţimei să facă loc, căci ese oştirea.

– Să'i periaţi bine, să le fie învăţătură –strigă arcaşului un bătrân, pesemne un breslaş de târgoveţ– că's cam groşi la ceafă duşmanii!

– Apoi las' pe noi –moşule– e doar Măria Sa cu noi, ştii doar cum se bate Moldovanul, când îl pişcă cineva, răspunse în treacăt surâzând arcaşul.

– Să vă ajute Dumnezeu! strigà poporul din jur.

Dinspre curţile domneşti se auzi huruit de roate, sgomot de copite şi urale nesfârşite ale poporului adunat. În rânduri bine întocmite vine oştirea. În frunte arcaşii călări, după ei Tătarii lefegii, toporaşi, puşcaşi, la mijloc Ştefan cel Sfânt şi Mare, încunjurat de sfetnici şi boeri, asemenea unui comet luminos. În urma lui alte rânduri de ostaşi în şir ce pare a nu se mai sfârşi. Poporul îşi ridică mânile în slavă cătră ceriu, urând mărire şi izbândă Domnului iubit şi acelora ce merg cu dânsul.

La o fereastră a caselor marelui păharnic se iveşte un cap de femee. Cu privirea perdută în rândul ostaşilor, ce merg nepăsători la moarte, stă Rada mai mult moartă decât vie. Nimeni nu priveşte la dânsa din mulţime, căci toţi sunt legaţi cu altele.

Numai când trece Vodă, se ridică o cuşmă în sus şi o faţă o priveşte râzător din jos. Spăimântată priveşte Rada într'acolo... e soţul ei Barbu; încet ea îşi ridică mâna făcându'i semn. El o mai priveşte puţin, apoi apucă vorba cu alţi tovarăşi.

Rândurile se urmează unele pe altele şi Rada stă încă tot nemişcată în aşteptare.

La urma oştirii vine încă un stol de toporaşi Vrânceni; aveau paza lucrurilor domneşti. În fruntea lor, pe un cal sur căzăcesc, călăreşte hotnogul Ioan Tăutu. Capul îi e plecat pe pept, pare a fi adâncit în gândiri grele...

Ajuns în faţa casei lui Barbu, el îşi ridică încet capul, pe când ochii stăpâniţi de o nespusă durere, aleargă de la geam la geam, scrutând cu nerăbdare internul lor. Deodată faţa i se luminează, el ridică sus cuşma în vânt, se ridică în scări, ca şi cum ar voi să zboare în sus, apoi ca şi trezit din vis, se închină adânc. În dosul geamului, Rada stătea

dreaptă, cu faţa palidă, mâna ei se ridică puţin –pare a fi fost un semn– apoi perdelele se lăsară jos şi din arătare nu mai rămase nimica.

Ştefan s'a hotărât să atace pe duşman în noaptea de 14 Decemvrie. Matei Corvinul, cunoscând prea bine pe Ştefan, se întări cu şanţuri şi cară, în orăşelul Baia şi aşteptà atacul. Erà un frig de crepau lemnele şi oamenii lui Corvin la toate se aşteptau, numai la atac de noapte nu. Înspre seară se pogorî o negură pe pământ, de nu se vedeà degetul, necum să te mai baţi. Dar Ştefan nu în zădar se numià cel Mare, el doreà să serbeze în tihnă Naşterea Domnului, şi dete deci poruncă, ca oastea să fie gata pentru atacul de noapte.

Încet şi fără cel mai mic sgomot înaintară Moldovenii scurt înainte de miezul nopţii până la şanţurile aruncate în pripă ale duşmanilor. La un semn da, buciumul răsună năvalnic prin tăcerea nopţii; mii de glasuri, contopite ca un puhoi năpraznic îl însoţieă şi măcelul începù. Ca lupii se reped Moldovenii în tabără, împărţind câte şapte morţi deodată între duşmanii zăpăciţi.

La lumina snopilor de pae, aprinşi şi purtaţi ca nişte felinare sinistre, de Tătari, Barbu Coman se întâlni pe un moment cu Ioan Tăutu. Amândoi împărţeau moartea luptând în tăcere ca semizeii din vremile apuse; în toiul luptei nu e timp de a face divan.

Înconjurat de o ceată de duşmani, Coman încearcă să'şi caute drumul la ai sei. Dar, în zădar împarte lovituri, se vede strâns să se retragă; el singur şi duşmanii o mare.

Nu departe de el însă aude un râs ascuţit. Mirat priveşte într'acolo... erà Tăutul cu ochii pironiţi la el...

Râsul acesta îl tăiè la inimă – prea se simţia batjocura din el...

– Înainte Barbule! nu înapoi; cu o singură moarte eşti dator, plăteşti datoria... fii Moldovan întreg...

În toiul luptei, nu se mai aude nimic... dar a fost destul şi atâta, căci ca un fier aprins, pătrund cuvintele în inima păharnicului.

Sub lovitura pintenilor, armăsarul ca turbat sboară înainte şi hora morţii se începe iar.

Lupta continuă în întunerec – pept la pept– cum le plece la Moldoveni.

Tăutul a fost rupt din apropierea păharnicului în decursul nopţii nu l'a mai văzut...

Românii au învins. Însuşi Matei Corvinul a dus cu sine în spate două săgeţi, amintire amară din partea Moldovenilor. Tăutul erà rănit în faţă –îl lovise un magnat cu sabia– dar erà o rană uşoară. El căutà după păharnic. După multă căutare îl aflară sub nişte cai morţi, tot zdrobit. Nu erà un membru sănătos pe el, tot corpul erà zdrobit, numai sufletul se mai ţineà într'însul. Când îl văzù hotnogul, întâia întrebare'i fù: trăeşte? Şi când arcaşii deteră din cap că da, i se părù că se învârte pământul cu dânsul. Fără a mai zice un cuvânt, el se întoarse la ai sei şi de durere izbi cu pumnul în fruntea calului său, încât sărmanul animal, buimăcit de lovitură se trânti la pământ.

Suceava întreagă s'a îmbrăcat de serbătoare. Biruitor se re'ntoarce Voevodul iubit şi lumea se bucură de venirea lui. Nişte copii sburdalnici, cari alergaseră înainte, se înturnau acum de la porţi strigând: ,,Vin! Vin!". Lumea se îmbulzeà înainte să vadă mai mult, tot mai mult, pe când cei împinşi înainte strigau, ferindu'se ca nu cumva mergând prea înainte să

fie striviţi de călăreţi. În rânduri strânse şi cântând se întoarce oştirea, mândră, tot cum a plecat.

Sus în fereastră Rada aştepta, ca la plecare, cu ochii stinşi de dor – oştirea. Un car tras de patru cai se apropie la pas de casa păharnicului.

Ajuns la poartă patru arcaşi ridicară ceva din car, ce sămănà a fi om. Rada priveşte mirată de sus. Deodată un arcaş desfăşură nişte legături şi în acel moment un ţipăt ascuţit se aude de sus... Rada şi'a recunoscut soţul.

Poporul, care priveà mut priveliştea aceasta, îşi făcù semnul crucii şoptind: ,,Mai bine'l luà Dumnezeu de tot, decât aşa zdrobit, neputincios pentru vecie".

La ospăţul cel mare ce l'a dat Ştefan în cinstea oştenilor sei, numai unul lipseà, hotnogul Ioan Tăutul. El a plecat de la Baia cu Tătarii drept la lagărul de la Prut. Nu mai aveà ce căutà la Suceava. Păharnicul erà mort'viu, el a perdut în jocul sorţii, a perdut visul doririlor sale, a perdut pe... Rada.

Nicicând...[35]

De când stau să'mi aduc numai aminte, aşa o ferbere cum a fost aceea când s'a vestit că vin ,,soţoliştii" să ,,dee pământ" la oameni, nu s'a mai pomenit la noi în sat. Să mai întâmplaseră pe la noi lucruri nu'i vorbă, cari dădeau de vorbit săptămâni de'a rândul, dar n'au scos din sărite pe nimeni.

Să întâmplau bătăi mai în fiecare Duminecă cu Ungurii, căci numai de când i'a adus stăpânirea pe aceştia în sat –să băteau oamenii pe la noi– vezi bine, aveau acum cu cine să bate.

Mai veneà apoi câte ,,o şcandelă" pe uliţa Bârzăvei – după cum numea Moş Aron Onea, întâmplări de acelea, când îşi băteà muierea, vreun român năcăjit.

Toate au trecut însă repede; oamenii îşi vedeau de lucru şi le uitau în grabă.

Cu ,,soţoliştii" fù însă cu totul altfel. Încă de pe la ,,Botez" începuseră a să vesti prin cel sat, de lucruri nemaipomenite pe la noi.

Întâi să auzi că a venit un ,,domn" de la Peşta, şi'a lăsat ca să se scrie toţi aceia cari vreau să aibe pământ, căci în primăvară o să se împartă toate ,,spăilugurile" – toate moşiile jidovilor, între oamenii săraci.

Întâmplarea aceasta pusă pe gânduri pe bieţii oameni. Erà ispititor din cale'afară cuvântul aruncat întră dânşii: să capeţi atâta pământ cât numai vrei. Şi parcă şi ,,Domnul" de la Peşta, nimerisă anume, cel mai ascuns gând al sătenilor, apăsând cea mai simţitoare coardă al sufletului lor năcăjit – foamea după pământ.

Căci n'aveau oamenii pământ pe la noi, şi fără de dânsul Românul nu se simte om întreg. Fără pământ el nu să poată mişcà în nicio parte, parcă i'ar fi legate mânile.

De demult, în bătrâni –aşà să povesteşte– stăteau oamenii bine. Aveau cu toţi pământuri, dar nepoţii moşilor le'au perdut aproape toate. Veniseră ani răi –aproape opt după olaltă– dările crescură înspăimântător, şi când veni ,,egzecutorul" oamenii au vindut aşa zicând pe nimica cea mai mare parte din pământ pentru a scăpà de datorii – jidovilor.

Căci cine ştià pe atunci de ,,şporcăsuri" ca acum, ca să te ajuţi cu bani?

Erau bani la Jidovi, dar ei nu împrumutau, pentru nimic în lume, cumpărau în schimb însă orice pământ eşià la vânzare.

Şi aşà satul privià neputincios cum îi fuge de subt picioare glia străbună, trecând în mânile acelora, pe cari erà îndătinat ai numi ,,jupâni" şi ,,piele"... cărora însă un alt genunche de oameni, aveà să le zică dejà ,,domnu".

Cum să nu fi produs deci ferbere în sat o vorbă ca aceea care dà putinţa că aşa zicând peste noapte – fiecare să pue mâna din nou pe breazda părinţilor săi.

---

[35] Din vol. *În vraja trecutului*, p. 191-205.

Pe urma cuvintelor ,,domnului din Peşta" – nu să mai puteà vorbi cu oamenii. Îi cuprinsese un fel de delir, un fel de bolomăceală la cap, nu mai puteau gândi, nici judecà nimic. O icoană le umpleà sufletele simple acum, icoana – moşiei.

Zădarnic încercă preotul şi învăţătorul, – tineri şi luminaţi amândoi, să pună stavilă curentului, despre care erau convinşi că v'a aduce numai năcaz pe capul bieţilor oameni şi aşà destul de năcăjiţi.

Povoiul crescuse dejà prea mare, şi nu să mai puteà opri.

În faţa preotului oamenii tăgăduiau, a şti ceva despre lucru, nu spuneau nimic, dar în fiecare sară să adunau cu toţii la casa şefului pe care la încrezut ,,domnul din Peşta" cu conducerea, – la casa lui Toma Albu.

Că ce să petreceà aici, cine puteà şti?

Dar din frânturi de vorbe scăpate, din vorbele muierilor, cari nu să puteau reţineà să nu clevetească pe la garduri, din toate acestea să vedeà lămurit că în ascuns agitaţia curge.

Cătră Paşti apoi eşiseră cu farba – ,,soţoliştii". Acum îi ştià tot satul, ştià că primesc, ,,novele roşii" de la Peşta – ,,d'afetea", şi cărţi de cetit tot aşa.

Aveau comitet, în frunte cu Toma Albu, ,,cassir" care adunà banii, ,,taxele" săptămânale de pe la membrii, şi le trimeteau sus la Peşta la ,,comitet".

Cam pe timpul acesta, pe după Paşti să leagă la noi oamenii, pentru vară, la tăiat de grâu, la treier, cu o vorbă la lucrul câmpului. În anul acesta, însă nu să puteà căpătà om.

Cei ce aveau ,,măşini", umblau cu rugăminte după oameni, ca să'i prindă la ,,contrat", dar prinde dacă ai pe cine! Le spusese Românilor ,,domnul din Peşta" că în primăvară o să li se dee pământ, şi dacă e odată aşà, ce lipsă să se mai lege dânşii, pentru de a isprăvi lucrul altuia?

O fi destul de lucru cu pământul lor. Şi nu erà cu putinţă a'i scoate din credinţa lor.

În vremea aceasta însă banii îşi urmau calea lor spre Peşta de unde veniau în schimb ,,scrisori", să se ţină numai cu curaj oamenii, că se apropie dreptatea. Şi ţineau Românii la zăpisele din Peşta, mai tare decât la Sfânta Scriptură.

Aşteptau dreptatea.

Vara a trecut însă fără ,,dreptate" – dar şi fără de lucru. Să adusăseră ,,svabi" de pe cine ştie unde, ca să nu rămână bucatele pe holde.

Scrisorile şi ,,novelele roşii" curgeau în vremea aceasta fuior din Peşta, pline de îndemnuri şi de nădejdi.

,,Domnul din Peşta" – însă nu mai găsi cu cale se mai dea prin sat. Toamna, cu vânturile ei reci, cu negura care apasă creerii omului, părù pe un moment a desmetici pe oameni din nebunia ce'i cuprinsese.

Să mai făceau acum şi glume pe socoteala ,,soţoliştilor", şi batjocurile începuseră a curge, gârlă, după bunul obiceiu românesc.

O parte dintr'înşii dete dracului şi ,,comitet" şi ,,novele" şi şi pe ,,domnul din Peşta" şi' şi căuta de lucru spre a nu întrà în iarnă, cu lipsa după cap.

Cealaltă parte însă, în frunte cu Toma Albu, să ţineà oblu pe calea apucată, hotărâţi a o duce până la sfârşit – având pe partea lor numai şi numai nădejdea. Şi astfel să despică satul în două tabere, cari bătjocoreau, să huleau, unde şi numai cum să putea.

Şi din ce treceà vremea erà tot mai rău. Batjocura să prefăcuse în ură dintre fraţi. Şi Doamne cât rău n'a mai urmat pe urma nebuniei acesteia.

Şi am ţinut mult visul bieţilor oameni, că vor căpătà pământ, a ţinut până târziu când murise Toma Albu, sufletul lor în sat.

Eram ca de vreo şaptesprezece ani, şi venisăm acasă pe serbătorile Crăciunului. Dăduse o iarnă, ca şi care nu mai pomeniseră bătrânii...

În ajun îmi spuse mama noutatea care ţineà în ferbere întregul sat, anume că Toma Albu trage să moară.

Cunoşteam pe Toma bine, căci eram doară de acolo din sat, şi auzind că e aproape de sfârşite, mă apucase un dor, o pornire nelămurită de al vedeà, de a vorbi cu dânsul înainte de a'şi dà sufletul.

Casa lui nu erà departe de noi, şi fără a mai întrebà pe cineva, urmând numai dorului tainic al inimei mele, mă îmbrăcasem şi plecai spre casa lui.

În tinda plină de fum, eşit din cuptorul mare de pământ, mă văzui încunjurat de o droaie de copilaşi îmbrăcaţi slab, aproape goi cu toţii, cari să pripiau la vatra cuptorului. Flacările roşii'gălbii a focului de paie le cuprinse feţele într'o lumină albă. Când întrebai de tata lor, cel mai mic, un suflet durduliu cu ochii blajini, îmi răspunse în graiul sufletului său nevinovat şi inconştient:

– Tata nostru acuşi moare!!

Sărmanul, nu puteà cuprinde înţelesul cuvintelor lui, căci din ochii aceia negrii pândià o privire voioasă ca şi cum s'ar bucurà de faptul, că prin casa lor să învârtesc acum deodată atâţia oameni.

– Şi ,,popa" a fost la noi! – grăi un altul mai mărişor.

Peste spinare simţii cum îmi trece un fior de răceală, – văzând atâta nevinovăţie. Sufletul mi să îngreună de gândul îngrozitor al morţii.

Uşa de alături să deschise, cârţăind a pustiu şi în praful luminat de lumina palidă a unei lampe slabe, să ivi un chip suferind de muere, cu ochii roşii de plâns. Ţineà cu degetele de'un colţ a cătrinţei negre. Erà Saveta, femeea lui Toma.

– Cum îi cu Toma? – întrebai fără a mai aşteptà să zică dânsa ceva.

– Rău – cucoane! Rău de tot – încă la noapte cred că o să se sfârşească... şi ochii aceia mari căprii se umpluseră de lacrămi...

Întrai în odae.

Un aer umed, greu, aerul obişnuit al bolnavilor mă izbi în clipa în care trecui pragul.

Lampa, care spânzurà de grindă, erà învăluită într'un nor de abur.

În colţul dinspre Resărit dădui cu ochii de patul în care zăceà – Toma.

Faţa lui suptă, sfârşită de dureri şi suferinţă, nu mai sămănà a om, erà numai o umbră a sufletului gata de plecare. Pleoapele îi erau închise şi peptul suià greu, horăind, ţiindu'să cu toate puterile de simburul vieţii. Mânile slobozite alături, zăceau galbine, fără putere; – păreau de ceară. Când mă apropiasem de patul lui... muerea îi apucă mâna, zicându'i lin...

– Tomo! Tomo!! – uite... coconul Mihai a venit să te vadă...

Ochii lui frânţi, cu privirea stranie să deschiseră largi... privind străini şi perduţi spre mine...

Deodată apoi o flacără pribeagă, venită pare că din altă lume, părù a înviorà din nou, focul sufletului aproape stâns... peptul făcù o ultimă sforţare scoţând din greu cuvintele surde...

– D-Ta eşti... ai venit... bine c'ai venit...

– Cum e cu tine Tomo? – întrebai.

– Rău... acuşi o să se gate...

Şi din nou căzù în toropeala aceea care prevesteşte venirea morţii înfricoşate...

Stăteam ca înlemnit la căpătâiul lui. Lupta grozavă a vieţii, văzută acum din apropiere, sositul apropiat al neînduratei morţi, îmi înrădăcină pare că picioarele în pământ...

După un restimp mai lung, în decursul căruia, Toma păreà aşi adunà ultimele puteri – el deschisă din nou ochii.

Aveau un reflex frânt, un luciu straniu şi străin...

– Cocoane – gemù dânsul... simt că acuşi o să mă sfârşesc... săracii mei copii!

Şi din marginea ochilor aproape stânşi, să rostogoliră două lacrămi peste faţa de ceară, căzând la vale ca două stele din imenzul universului...

Încercasem al mângăià...

– Las' Tomo, c'a dà Dumnezeu de a fi mai bine.

Un suris sarbed, neîncrezător să ivi în jurul gurii...

Făcù o ultimă sforţare şi să întoarsă pe lature.

– Nu mai vorbi... s'a sfârşit... o simt eu bine... de ce să mai înşel... m'am cuminecat... m'am împăcat cu oamenii şi cu Dzeu... ce'o fi însă cu amărâţii mei de copilaşi??

Şi alte lacrămi – sfintele lacrămi ale iubirei de copii, să vădiră pe faţa lui brăzdată de suferinţe...

Ce puteam să'i răspund?

Eram şi eu zdrobit cu desăvârşire. Mai mult pentru a zice ceva, decât a'l mângăià, îngânài:

– A griji Dzeu de dânşii...

– D-zeu ?– îngână el surd, încercând a să ridicà – D-zeu pe care l'am hulit eu atâta, în decursul rătăcirei mele? Nu cred.

– Las' nu mai aminti de rătăcirea ta – acum; doar fiecare om rătăceşte. Căci oameni suntem cu toţii şi slabi.

Toma îşi perdù privirea în aerul aburos al odăii, gândindu'să pe cine ştie unde. Prin minte îi vor fi trecând anii de luptă, anii de amăgire, anii în decursul cărora a alungat zădarnic, fantoma înşelătoare a ,,dreptăţii" dintre oameni, visul nefericit al sufletului lui simplu de ţăran, visul de a vedeà fericit şi îndestulit pe tot omul, care trăeşte după sudoarea lucrului său. Şi cine mai ştie, cât de năpraznic îi va fi frământat sufletul, gândul grozav, că visul a rămas vis, şi amăgitul a fost dânsul şi alţii ca şi el.

Mult timp stete dus astfel pe gânduri, cu ochii perduţi în nimic.

În casă domneà linişte de moarte, numai lampa simplă şi stricată mai pocneà din când în când, întrerupând tăcerea odăii.

Din cuină, pătrundeà nelămurit câte un oftat năduşit cu forţa, amestecat cu câte o întrebare naivă de copil.

Graiul copilului trezi din visări pe Toma. Ochii lui aproape stinşi rătăciră spre uşă; în lumina frântă a orbitelor mari, să coborî luciul înduioşător al dragostei de tată cuprins în expresiunea durerii.

– Săracii mei copii – şi iar izvorâră mărgăritarele scumpe din coada ochilor obosiţi.

Nu mai puteam zice nimic, erà ca şi cum aşi fi incapabil de al mângăià măcar.

Şi cum stam eu acum frământându'mă cu gândurile mele proprii, simţii cum să îndreaptă ochii lui Toma spre mine aşezându'să liniştiţi pe faţa mea.

O putere pare că mă sileà, ca să privesc la dânsul.

– Ascultă –zise după un restimp mai lung– ascultă la aceea ce'ţi spun, căci eşti unicul om care o aude aceasta de la mine. N'am spus'o nimărui, că mi'a fost ruşine de oameni, mi'a fost groază de gura rea a lumii. Acù însă nu'mi mai pasă mult, acum ţi'o pot spune, –şi ţi'o spun, fiindcă te mai am şi în drag, de când erai copil, de când păşteam împreună caii prin livezile de pe ţărmii Bârzăvei– şi fiindcă am nădejdea că ai să te faci om, să ştii şi păţania mea să'ţi fie de pildă ţie şi de învăţătură pentru alţii.

Capul îi căzù obosit pe piept, erà prea grea vorba pentru pieptul lui zdruncinat. După câtva timp continuă:

– Tu îţi aduci aminte de tata, fie ertat, erà fără carte dar a fost harnic, şi aşà cu puţina lui învăţătură, a ajuns de mi'a lăsat o casă şi un pământ, dându'mi în poruncă numai atât că dacă o să pot, să mai măresc ,,moşia", ca să se poată lăţi mai târziu copiii mei.

M'am ţinut de sfatul lui şi mi'a mers bine, eram om cinstit de tot satul – până atunci, până ce n'a dat ciasul cel rău peste mine, de când cu venirea aceluia din Peşta.

Cât mi'a vorbit, şi cum mi'a vorbit, – de ai şti, nu te'ai fi mirat nicicând de aceea, că am pornit cu aproape jumătate de sat pe povârniş; – Auzi –aşa vorbeà– încât trebuiau şi petrile să se moaie, – dar inimile noastre? Şi ne'a pus înaintea ochilor o icoană a viitorului, cum nici nu am ajuns noi să visăm màcar; ne'a vrăjit în cale dreptatea deplină pe pământ, aşà cum a voit s'o facă Domnul Cristos –să fie toţi oamenii fraţi– să nu mai fie bogat şi sărac, ci toţi să fim la un fel, aşà cum a lăsat Dzeu la început pe oameni.

Şi l'am crezut, căci până a nu'l vedeà, eu nu am auzit pe nimenea vorbind aşà!

Şi nu i'a fost greu să ne deschidă sufletul, căci ştii cât de amărâţi, cât de săraci şi nevoiaşi am fost.

Câtă nedreptate nu s'a strecurat peste noi.

Vedeam zilnic, cum să prăpădesc oamenii, cum să fură până şi perina de sub capul săracului. Şi mi să amărà sufletul văzând atâta ticăloşie.

Dar nu erà cine să ne ajute. La orice uşă am bătut, cerând sprijin pentru nevoile ce au dat de noi, în tot locul am întâlnit compătimire, dar ajutor nu ne'a dat nimeni. Au dat toţi din umeri, zicând că nu să poate ajutà.

Cum să nu ne fi orbit dar, când ne pomenirăm ca din senin cu un strein, care din 2-3 vorbe a şi găsit drumul la inimele noastre negre de dureri, cum să nu fi crezut, când ni s'a pus în vedere o viaţă mai bună, un trai mai tihnit.

Şi ce lume ne'a mai vrăjit. O lume unde nu sunt trântori, ci numai lucrători, unde sudoarea tuturora va coace pânea dulce deopotrivă pentru toţi.

Sufletele noastre s'au îmbătat de apropiatul miros al fericirii, eram setoşi şi dornici de o nouă schimbare, vedeam că a sosit timpul pentru venirea Mesiei oamenilor săraci.

Şi ne'am dat –aşà vezi– legaţi străinului.

De ce?

Pentru că a ştiut să ne vorbească, a ştiut pune mâna pe rana care ne dureà mai rău.

Puteà să ne ceară viaţa şi i'o dam. Dar el a cerut bani şi criţarii strânşi cu atâta chin, îi i'am dat. Şi am aşteptat ani de'a rândul până ce am văzut că am fost înşelaţi.

Când am văzut aceasta, când m'am văzut tras pe sfoară cu atâţia alţi săraci, pare că mi s'a rupt ceva aici înlăuntru pe lângă inimă şi de atunci am căzut la pat.

Şi acum o să mă sfârşesc înainte de vreme – şi cu sufletul neîmpăcat.

Toma tăcù. Prin amurgul chiliei faţa lui luă o expresie curioasă. În ochii aceia frânţi parcă erà ceva din duhul apostolilor omenimii. Afară, o negură deasă se pogorî, întunecând lumea. Din tindă, se auzeau tâmpite trosnetele lemnelor ce ardeau în cuptorul mare.

Toma închisă ochii, şezù o vreme ca mort, apoi să ridică în pat, ochii i să deschiseră mari spre mine şi întinzând mâna întrebă cu un glas răguşit:

– Când o să fie dreptate?...

N'apucasem să'i răspund căci abătut, dete el singur răspunsul, izvorât din sufletul său dornic de bine, din sufletul înţelenit de nevoi şi de năcazuri, zicând trist:

– Nicicând!

O umbră de durere să strecură încet peste faţa suptă de morb, o flacără stranie îi jucă în ochi şi zisă năduşindu'să:

– Să'mi vină copiii?

A doua zi s'a sfârşit!

În seara de Crăciun[36]

–Fragment dintr'un ziar–

,,…Stau la masa peste care lampa îşi trânteşte cu belşug lumina albă şi resfoesc din nou filele cu marginele roase, îngălbinite, îndoite în unele locuri. Şirele dese îmi par ca o urzeală neagră a unui paiangen uriaş, cari se întind cum cad filele grăbite unele peste altele, în nemărginire. Prin gând anii fugăresc întâmplările trecute cari la rândul lor cearcă să se ascunză ruşinate parcă între file. Un miros uşor de un început de mucegai mi se asvârle în faţă. Parcă un mormânt vechiu şi'ar înălţă încet un colţ, înfiorând seninul prin văzduhul greu ca un memento al inevitabilei sorţi.

…E seara de Crăciun! Afară ninge. Băznă acopere stradele printre cari gonind omătul uşor trece hăulind ca un duh necurat crivăţul furios.

…În odae e cald. Focul din sobă se ceartă nepăsător în cuprinsul îngust al hornului cu vântul de afară, căruia îi trânteşte din când în când şăgalnic câte o mână de fum în ochi.

Eu stau cu privirea pironită peste cartea în cuprinsul căreia mi'am vârât tot sbuciumul unei vieţi fără de rost.

Demult n'am mai avut'o în mâni.

Dar acum în seara când tot omul se bucură, adunându'şi în jurul seu pe toţi pe cari îi iubeşte, mi'am adus aminte şi eu de unicul prieten, ziarul meu, coşciugul gândurilor tăinuite, testamentul unui suflet pribeag înduşmănit cu sine şi cu lumea.

…E pace pretutindeni… Lumina sf. seri se revarsă în aceste clipe peste sufletele milioanelor de credincioşi, cari pentru o clipă îşi îngroapă durerile deschizând şirul nădejdilor ispititoare, irealizabile, ale zilei de mâne.

Ce fericiţi sunt în aceste clipe oamenii.

Eu nu sunt ca dânşii. Niciodată nu am fost ca dânşii.

Eu stau şi azi în cuprinsul de vrajă al sfinţeniei zilei ca un excomunicat, ca un păgân penitent şi cerbicos.

Nu am de ce mă bucurà nu am de ce plânge: Viaţa mea s'a strecurat fără emoţii, fără bucurii, fără păreri de reu.

Când îmi întorn privirea înlăuntru mă îngrozesc de golul uriaş pe care'l văd resărindu'mi înainte.

Un gol văd numai, un deşert sur prin care mă strecur obosit, mânat de instinctul firii fără nădejdea unui liman.

Nu am nimic, nu am avut nimic.

Nu am perdut nimic şi nu am ce câştigà.

Şi totuşi parcă văd licărind, departe peste hotarul imensului gol o slabă făşie de lumină.

---

[36] Din „Drapelul", Lugoj, 1909, nr. 119, p. 10.

E numai palidul reflex al unui joc frivol de sugestiune.

Dar nu. Opaiţul mic îşi întinde tot mai mult cercul de lumină şi cu ochii închişi văd înroşindu'se întreg orizontul ca un splendid resărit ori apus de soare.

E seara de Crăciun.

Prin părete aud ecoul surd al chicotelor vesele; aud sgomotul cojilor de nuci.

Câte un glas de copil se resfrânge ca un sunet de metal.

Eu stau singur în cuprinsul odăii şi simt cum mă ispitesc din ce în ce mai vrăjmaş gândurile.

Aurul copilăriei mele trece fulgerând pe dinaintea porţilor încuiate ale sufletului, cerşind par'c'ca un copil sărac partea lui de milă din sfinţenia serii.

N'are voe să intre, căci e rece cuprinsul casei şi stăpânul bolnav.

De ce să'l las? Pentru ca să mi se lege sufletul din nou de acelaşi himerice visuri, cari nu se vor realizà după cum nu s'au realizat în alte dăţi?

Nu!

Las' să stau eu şi azi ca'n multe alte seri de Crăciun singur, necompătimit de nimeni, cu capul pironit în coate, cu ochii perduţi în neant.

O dată am cerut vieţii un cadou. Am fost refuzat şi de atunci nu mai voiu nimic.

Voiu stà şi acum cum am mai stat şi nu mă voiu îndurà să mă las ispitit.

Şi totuşi frumoşi au fost anii de ispită. Aveam atunci sufletul plin, prodigios în daruri şi dăruit în aşteptări. Viaţa însă a închis belşugul ei de mâna mea, care se întindeà dornică după dânsul.

Setos am fost şi nu mi'a dat să beau.

Iar azi buzele sunt scorţite de atâta aşteptare şi doririle mari s'au cuibărit adânc şi nu mai vor să ese.

Nu, azi nu'mi mai trebue nimic.

…Dar uite, de după stoborii trecutului se înalţă încet în vârful degetelor o arătare albă.

Doui ochi mari, îşi înfig sfredelul în sufletul meu.

O putere tainică parcă ridică în văsduh arătarea care se înalţă crescând, în haina'i albă de fir, până ce îmi stă înainte în toată mărimea.

În faţa ei îmi plec capul pe dunga ascuţită a mesei. Cartea cade din mâni, iar în faţă mi se deschid nişte uriaşe porţi prin întredeschiderea căror gânduri se strecoară grăbite.

…Departe, departe, resare valea minunată cu părăul limpede la mijloc, cu uriaşii munţi cărunţi alături ea.

Pe coastă, înşiruit în neorânduiala poetică stă satul cu căsuţele mici, încremenite de îngrozitoarea mărime a vecinătăţii. La mijloc, căsuţa cu coperişul ţuguiat, cu încăperile mari şi scunde, e tot cea veche. În cuprinsul ei atât de bine cunoscut, oare tot cei de demult îşi perd rostul în această seară?

Mă uit prin geamul întunecat.

În odae arde focul.

În faţa sobei pe un scăunel şeade o femee.

Peste haina'i cernită reflexul flacărei din sobă alergă nebunatec, desemnând chipuri bizare.

Ochii mari verzi, stau perduţi în luminişul focului. Deodată tresare, întoarce capul spre fereastră. Ochii mari să desfac în aşteptare ca şi cum ar dori pe cineva. Nu e nimeni. În sara sfântă doar vântul dacă mai dă târcoale pe la fereşti.

E lină noaptea.

Ochii mari frumoşi se plecă încet.

Pe obrajii netezi să cobor două mărgăritare sălăşluindu'se în poală.

Cel aşteptat nu vine.

…Brrr. Iar am visat… afară viscolul se înfuriază tot mai mult.

Gonind pe lângă giamuri forţează înlăuntru frânturile unui cântec depărtat.

Dar cine va cântà pe aşà vreme?

E seara de Crăciun!

Sting lumina şi mă dau odihnei. Prin geam lumina albă a zăpezii de afară se reflectà straniu peste obiectele din casă.

Un fior îmi trece prin suflet:

Singur!...

Ce greu e să fi singur.

Din depărtări frânturi de colinde răsbesc până la mine.

Îmi vine atât de greu pe suflet. Copilăria mea frumoasă, unde eşti?

Simţesc cum se năpădesc pe încetul lacrimile…, cum se strecură pe obraji ca nişte stropi de ceară din înalte sfeşnice, frânturi din povestea tristă a unei vieţi fără de rost.

Prin vorangicul înfumurat al odăii reci, două raze isvorite din doui ochi verzi se luptă în van cu dujmănia răcelii din odae, care se învârtoşează din ce în ce, căzând peste liniştea odăii ca un uriaş capac al unui imens coşciug.

…Din mari depărtări, pare că aud oftate… plânsete în sughiţe…

…Nu… nu e nimic… m'a înşelat auzul.

E seara de Crăciun ."

Păpărugă... rugă...[37]

Aşa să trec anii.

Dai încoaci, dai încolo, te învârteşti în dreapta, în stânga şi te pomeneşti dintr'o dată cu părul rărit, cu mânile tremurânde, adus de spate şi bătrân.

De sus de pe colnicul vieţii priveşti cu sufletul răzleţit la calea pe care ai făcut'o şi simţeşti în adâncul tău – golul uriaş al vieţii.

Într'o clipă îţi trec pe dinainte frânturi de icoane, crâmpee mai vii ori mai spălătăcite din epopeea care constitue viaţa trăită.

Prin corpul slăbit trece o uşoară înfiorare. Sus la dricul vieţii adie o boare recoroasă. Nu boarea aceea care alintă, ci aceea care – îngrozeşte.

Jos la poale e soare; căldura o simţeşti şi azi dar numai în reflexe de autosugestie. Da, odată te pripeai şi tu în aurul cald de acolo de jos... erai tiner atunci.

În jurul meu firea îşi desface splendoarea de podoabe. Belşug de binecuvântare tainică se revarsă pretutindeni.

Câmpiile învestmântate în haine de mare ţinută, prăznuesc marele praznic al învierii. Miile de fiinţe mişună ca o mare de credincioşi, sub bolţile azure ale templului naturii.

Un dom măreţ, splendid şi nemărginit.

Zumzăitul insectelor parc'ar fi murmurul rugăciunei maselor. Un murmur adânc, nuansat şi plin de viaţă. Ca nişte dascăli sărbătoriţi, sburătoarele îşi revarsă cântările de strane, lăudând pe Acel din a cărui milă viază toate.

Iar câmpul înflorit, înalţă tămâia mirezmelor spre bolţile albastre... O uriaşă cădelniţă încărcată cu smirnă.

Tolănit în marginea unei trifoişte închid ochii şi ascult tăcut, pândind zbuciumul şi frământarea vieţii din jur.

Soarele alintă cu privirea'i caldă pământul puţin cam umed.

Din sinii puternici zbucnesc în valuri aburii înferbântării.

Firea întreagă tremură în zbuciumul de înfiorare al clipelor de înfruptare.

Din dragostea aceasta va eşi – belşugul spicelor de aur.

Mă perd pe mine însumi în acest cuprins sfânt, iar sufletul îmi tremură în emoţiile gândurilor cari răsar pribege în creerul copleşit de văzul atâtei splendori.

---

[37] Schiţă apărută în „Almanahul scriitorilor de la noi", I, Orăştie, 1911, p. 75-78.

Prin văzduhul siniliu, doi ciocârlani se gonesc agale. Să joacă scăldându'se în aurul de lumină; se ciocnesc porniţi spre dragoste... femeluşa nu se mai opune... şi deodată cad ca două săgeţi, perzându'se în săcărieştea învecinată.

Peste întinderea uriaşă văzduhul ferbe ca într'o căldare.

Un pitpălac pribeag îşi anunţă prezenţa prin vocea'i stridentă.

De pe holda de alături, doui copilaşi să îmbulzesc în fugă mare spre obraţ. Un cal făceà semne de dragoste unei trifoişte şi copiii se repeziră să'l abată. În fugă sperie un fluturaş albastru. În clipă o pălărie scălciată la obezi se avântă după fugar. Fluturaşul însă să fereşte, îşi ia vânt şi dispare în înălţimi.

Copilul priveşte pe urma lui dornic, pe urmă izbucneşte într'un râs argintiu. Ecoul râsului se resfrânge ca sunetul de clopot peste valurile verzi.

Mă proptesc în coate şi'i privesc.

Copiii îşi găsesc repede altă petrecere.

Au prins o păpărugă "vacă a lui Dumnezeu" şi aşezându'o pe palme, încep să'i descânte:

Păpărugă… rugă…
Păpărugă… rugă…
Încătr-o vei zbura
Într'acolo m'oi însurà…

Păpăruga alergă neliniştită pe cele cinci degete ale mânuţei, căutând o eşire. Văzând că nu'i scăpare, îşi desface aripioarele punctuate şi'şi ia zborul încătrova.

Copilaşii o urmăresc cu luare aminte, nizuindu'se a gâci satul spre care a plecat păpăruga – unde se vor însurà.

În vremea aceasta calul să înfruptà liniştit din trifoiul vecinului.

Priviam înduioşat la feţele celor doui copilaşi.

Vedeam pogorându'se peste dânsele umbra îngrijorării...

Poate întâia lor grijă în viaţă... "Într'acolo m'oi însurà".

Sărmanii copilaşi. Cine ar ştii spune câte surprise vă ascunde viaţa.

Şi eu urmăriam cu gândul în atâtea rânduri zborul păpărugelor în zilele calde ale verilor fecunde, pe întinsele şi mănoasele lanuri ale iubitului meu Bănat.

Ci azi, frânt de luptele date, numai amintirea bucuriilor de demult dacă o mai şimţesc.

E grea viaţa şi e duşmană omului. Ce bine a fost când mai credeam în ursită, când vedeam rostul cuvântului – a fi.

Au zburat anii ca şi păpărugile. S'au dus ilusiile – odată cu anii copilăriei.

E cald afară, acelaşi aur de lumină să toarnă peste mine... şi totuşi simţesc trecându'mi prin oase o uşoara înfiorare...

Păpărugă... rugă...

Sub Ştefan-Vodă...[38]

În anul 1469 lucrurile se începură cu bine pentru Moldova. Oştile adunate pe la hotare din partea celor doui Domni români, Ştefan cel Mare şi Radu cel Frumos, cari ameninţau pentru mici neînţelegeri a vărsà un nou potop de sânge de frate, tăbărâră câtva timp de'a lungul graniţei, dar după vreo două luni, li se dăduse porunca de împrăştiere. Cei doui Domni îşi întinseră mâna de împăcare, cruţând o sumedenie de scumpe vieţi româneşti, spre cel mai mare necaz al vecinilor, cari abia aşteptau izbucnirea războiului, gata a'şi face pescuirea lor obişnuită în cursul vremii, în apele turburi ale neînţelegerilor dintre cele două ţări româneşti.

Moldova resuflă uşurată, – iar Muntenia se văzù şi dânsa scăpată de năpasta războiului dintre fraţi.

În mijlocul bucuriei ce se simţià pretutindeni, se amestecară însă pe la începutul primăverii nişte evenimente minunate, cari umpluseră de temeri sufletele bieţilor Moldoveni.

La început se auzeau numai şoapte tainice prin diferitele părţi ale ţării, mai târziu însă, se vorbià pe faţă de cele ce s'au întâmplat.

Anume pe la începutul primăverii, de cum se întoarse crugul vremii, aducând cu sine seninul minunatelor zile de Mart, se porniseră din cetatea Hotinului nişte veşti, cutrierând ţara şi umplând de groază pe locuitori.

Se arătase adică câteva nopţi de'a rândul, pe bolta cerului dinspre răsărit, o sabie mare de foc, a cărei ascuţiş păreà îndreptat tocmai spre inima Moldovei!

Arcaşii de strajă, se cutremuraseră de groază văzând semnul miraculos al mâniei lui Dzeu –ba unul mai slab de suflet se şi bolnăvise rău– cu toate acestea, feciorii crescuţi în vijelii, uitaseră în curând arătarea.

Pornit odată valul, se potoli atât de curând. Gornicii domneşti, risipiţi de'a lungul Nistrului, – aruncară o nouă groază în popor. Din stepa imensă a Ucrainei, din tufişele sterpe ale Bugeacului, se auziau în nopţi urlete nemaiauzite, ridicate de fiare de cari nu mai pomeniseră nici în vis măcar oţeliţii oşteni ai Moldovei. Groaza care intră în sufletele viteze fu atât de mare, încât boerul Gangur care'şi aveà curţile aproape de Nistru şi erà căpitanul gornicilor, se văzù silit a înzeci numărul oştenilor, căci feciorii nu cutezau să'şi facă slujba.

Veni apoi şi zvonul, că la sfânta mănăstire a Neamţului icoana Maicei Domnului, ar fi început să lăcrimeze; că în apropierea Sorocei ziua'n amiaza mare a treznit din senin în bordeiul unui tătar nogaic, carele de zece ani se aşăzase pe pământul Moldovei.

---

[38] Nuvelă istorică apărută în „Cosânzeana", Orăştie, 1911, nr. 1, p. 2-6; nr. 2, p. 18-22; nr. 3, p. 32-35; nr. 4, p. 42-44; nr. 5, p. 54-56; 1912, nr. 1, p. 9-11; nr. 2, p. 27-28; nr. 3, p. 44-45, nr. 4, p. 61-63; nr. 5, p. 86-88; nr. 6, p. 118-120; nr. 7, p. 140-141.

Suceava încă nu puteà remâneà îndărăt. Se svonise că topuzul Domnului ar fi sărit de la sine din cui, căzând drept pe masa Măriei Sale Vodă Ştefan!

Pe urma acestor veşti din groază, cari treceau ca fulgerul peste ţară, porni o nelinişte îngrozitoare. În biserici nu se mai sfârşiau rugăciunile de ertare, litiile se ţineau lanţ. Toţi sfinţii de pe la biserici, toate moaştele au fost scoase şi purtate de miile de oamenii care îşi băteau peptul, cercând să înlăture prin rugăciuni mânia lui Dzeu, care se vădià apropiindu'se de Moldova.

În faţa groazei ce se înstăpâni în ţară Măria Sa Ştefan, nu'şi perduse capul. Umblà şi dânsul pe la biserici, dar nu uità, pe lângă rugăciuni nici de puterea sa proprie.

Crainicii goniau de'a lungul drumurilor, din cetăţi în cetăţi, ducând cu sine poruncile lui Vodă, că părcălabii să fie cu ochii în patru. Şi de atunci, de pe la începutul lui Mărţişor, călăraşii de prin judeţe, chemaţi la arme, steteau prin târguri cu caii pururea înşelaţi, gata în orice clipă ca să pornească.

Că încătro? – Dzeu o va şti!

În aşteptare încordată trecuse primăvara.

De la o vreme însă, lumea se linişti. Boerii de pe la graniţă vestiră pe Vodă în Suceava că Casimir regele Poloniei, rescumpără pe timp nedeterminat pacea prin daruri scumpe şi multe de la Mengli Ghirai, Hanul cel mare al Tătarilor de la Crâm.

Părcălabul din Hotin a trimis chiar catastiful esact despre aceste daruri.

Întâmplările acestea nu au remas ascunse şi lumea începuse a se împrieteni cu ideea, că miraculoasele semne de primăvară, au fost menite pentru alte ţări, nu pentru Moldova.

Când se auzi apoi că regele Casimir al Poloniei a plecat cu curtea sa pentru a petrece vara în Litvania, în Moldova spiritele se liniştiră cu desăvârşire.

Călăraşii de prin judeţe au fost trimişi acasă pentru aşi vedeà de munca câmpului, boerii veniţi de sfintele sărbători ale Învierii la Suceava punând capăt petrecerilor din săptămâna luminată, s'au întors pe la moşiile lor.

O adiere de uşurare sufletească străbătù în lung şi'n lat Moldova. În sufletele cătrănite ale ţărănimei se furişă raza luminoasă a nădejdii de zile cu pace. Târgoveţii îşi porniseră la drum marfa.

Frica de primejdia necunoscută, care se anunţase prin minunatele semne a căror veste cutreierase ţara în primăvară, peri cu desăvârşire.

Un singur om erà totuş în Moldova, ai cărui ochi pândià prin priporoasele ţermuri ale Nistrului, ale cărui urechi ciuliau întins în nopţile tainice şi pline de farmec din pragul verii.

Acest om erà Măria Sa Vodă Ştefan.

Ţara întreagă puteà să'şi plece liniştită capul spre odihnă, şi cel mai nevoieş îşi puteà aveà clipele sale de linişte sufletească, numai Vodă nu.

Scaunul de stejar al domniei Moldoveneşti nu erà scaun de odihnă.

Par'c ar fi fost înălţat de mâna puternică a lui Dumnezeu pe o culme la respântia vânturilor, unde vecinic se frământă curentele, unde clocoteşte văzduhul, unde vecinic se găseau furtuni. Aşa erà Moldova.

De când a coborât într'însa minunatul vânător din Maramureş, gonind bourul sălbatec, cuib de şoimi a devenit ţara, cuib duşmănit de toţi vecinii dimprejur.

Şi'n lupte au crescut toţi copiii ei. Ţăranul, apărător cu pieptul gol, al pământului sărac dar sfânt, răscolià brazda scumpei moşioare rămase din părinţi, ţiind cu o mână cornul plugului, cu cealaltă baltagul. Boerul tot aşa.

Căci astfel a fost ursita Moldovei, să nu aibe pace, ci vecinic să stee în hărţueli cu vecinii.

Nu e de mirare dar, dacă elementul acestor oameni a fost războiul. La luptă, acolo se simţiau la largul lor Românii! Crescuţi cu gândul, că viaţa aceasta numai atunci are rost dacă o jertfeşti pentru moşie, îşi poate oricine lesne închipui cu ce avânt nebun zburau şoimii Moldovei spre câmpiile de luptă!

Spaima războiului intră în târgoveţi şi în femei, căci lor le este aşa firea. Românul a dat însă Dumnezeu de merge la luptă ca la ospăţ.

Şi cu adevărat. Căci ospăţ este, fioros ospăţ, unde chefueşte Măria Sa Moartea.

Seracă lume. Câte chefuri de acestea sângeroase, nu s'au întins peste binecuvântatele lanuri ale Moldovei! Nu în zădar spuneau Leahii că Moldova este ,,căsăpia Răsăritului".

Veniau la acest abator mare al neamurilor, toţi cari ţineau să'şi lase ciolanele în străini, toţi cari voiau să îngraşe cu sângele lor pământul sărac al Moldovei.

După câte un măcel apoi, pare că să mai îndesà iarba, creşteà mai înaltă săcara pe lanuri... Prin surducuri, părăiaşele mici se mâncau în vorbe cu căpăţinele de morţi, pe cari, în pornirea lor nebunatică, le rostogoliau zi de zi tot mai departe, până ce le scoteau în vreun râu mai mare, dând poruncă să le ducă la Dunărea bătrână, să ştie şi dânsa, ce eroi cresc în ţara Moldovei!

Boerul Stroe Lupu aveà moşiile sale înşirate de amândouă laturile Prutului. Erau nişte moşii mari aceste întinderi de pământ negru, gras, care înălţà spicul holdelor de aur până la înălţimea unui stat de om.

Cât vedeai cu ochii din cerdacul culei boereşti, cât puteai cuprinde cu lumina ochilor, – tot chemà Stăpân pe boerul Stroe Lupu!

Ale lui erau pădurile feciorelnice cari învestmântau coastele dâmburilor lutoase de pe ţărmul drept al Prutului în costum verde; ale lui erau holdele de aur de alături; puterea lui o vesteau, în huruitul lor surd, cele zece mori de pe râu; de bogăţia lui povestiau cele câteva sute de bouari şi argaţi, care păziau nenumăratele turme dincolo de Prut, pe întinsul şes basarabian.

Stroe Lupu nu erà boer de viţă. Lumina zilei a văzut'o într'un sat de lângă cetatea Hotinului, ca fiu a lui Bogdan Lupu, răzeş moldovean. Copilăria şi'a petrecut'o în rând cu copiii de vârsta lui, în cuprinsul umilit al satului său. Când împlini şasesprezece ani, tatăl său îl dete în slujbă la boerul Pantilimon Gangur, carele pe vremuri erà armaş la curtea lui Vodă Bogdan.

Ajuns odată la curte, tinerul Stroe îşi făcù repede calea înainte. Însoţise pe Stăpânul său de vreo câteva ori prin Crâm, pe la Caffa, cetatea genoveză. După lupta sângeroasă din codrul Crasnei, unde se prăpădi atâta spurc de Poloni, de înălbise codrul de oase în primăvara viitoare, Domnul Bogdan ridică pe răzeşul de eri, la treapta boeriei, dându'i moşie la hotar, la Prut.

Erà uşor atunci de a dărui pe viteji. Pământul de pe Prut erà al Visteriei, dar lipsià cine să'l muncească. Şi nici nu se prea încumetà lumea să se aştearnă lucrului, căci dincolo de apa Prutului pândià Tătarul hrăpăreţ şi Cazacul fără căpătâi.

Stroe Lupu însă nu ştià de acestea. El ceruse Domnului numai atât, să îngădue să se ridice odată cu dânsul din sat şi toate neamurile lui de sânge.

Şi aşa nu peste mult, pe ţermii râului românesc, la un loc înălţat, în vârful unei râpi priporoase, se înălţară curţile noului boer, având în jur ca un brâu casele neamurilor cari veniseră cu el.

Odată cu venirea lor, se începù muncitul pământului. Vestea noului aşezământ moldovenesc, se lăţi repede prin acele părţi, şi mulţi Români scăpătaţi ori urmăriţi, au început a isvorî spre noul aşezământ, găsind la noul stăpân scut şi apărare.

În numai puţin de zece ani, se ridicaseră pe cele râpi vreo douăzeci de cătune, noii clăcaşi ai lui Stroe Lupu.

Erà între aceştia tot soiul de oameni. Moldoveni năcăjiţi, cari aveau la răvaşul vieţii moşii jăfuite de prădalnicii Tătari, Muscali fugiţi de sub stăpânirea cneazului din Chiev. Erau Poloni, cari se certaseră cu legea şlahtiţilor de acasă, Cazaci scoşi din comunitate pentru fărădelegi, Săcui pribegiţi din ţară. Pare că toate neamurile trăitoare aci, la marginea răsăritului, şi'ar fi dat întâlnire.

Şi toţi aceştia să simţiau bine sub oblăduirea noului stăpân.

Aşa s'a trecut vremea. Stroe Lupu de ce înaintà în vârstă, din ce devenià tot mai avut şi tot mai temut.

De mâna lui puternică se spuneau multe poveşti sub corturile de pâslă ale Tătarilor din stepă. Căci nu o dată jerbii mai mici ori mai mari, mirosând a pradă, s'au încercat să treacă Prutul, cu gândul de a secerà acolo unde nu au semănat, adecă pe întinsele moşii ale boerului Lupu.

Toate încercările însă au dat greş. Cetele prădalnice au fost gonite cu capetele sparte, îndărăt în stepă, şi mulţi copii de ai lui Alah au ţinut să îngraşe moşia românească.

Toate erau bune la casa lui Stroe Lupu. Aveà de toate câte îi trebuià. Numai ceva nu i'a fost dată să aibe. Stroe nu avea feciori.

Şi faptul acesta îl rodià rău la inimă şi'l încărunţise înainte de vreme.

Aveà o singură fată, pe – Maria.

Găsià boerul multă mulţumire şi în această fată, căci erà fiica tatălui ei, dar, vezi, nu erà – fecior, şi pace bună!

Şi în multe seri, când boerul se urcà în cerdacul culei şi'şi răsfăţà de acolo de sus privirea peste uriaşa întindere de pământ, care erà a lui după drept, nu puteà opri un oftat dureros, care'i scăpà din pept.

Se gândià atunci, că a cui va fi moşia după ce dânsul îşi va da obştescul sfârşit? Ce s'a alege din moşia lui atunci, când va plecà la drumul cel lung, spre ţara aceea, unde nu va mai aveà de hac cu Tătarii prădalnici, unde toţi se simţesc bine împreună?

În zile de acelea, boerul Lupu erà foarte abătut.

Zădarnic cercà soţia lui, buna jupânească Anca, să'l mângăie cu voia lui Dumnezeu, boerul nu se împăcà cu gândul, şi pace bună!

Şi într'o zi luă o hotărâre mare. Se pornise la drum spre Suceava la tinerul Vodă Ştefan, să'i spuie păsul şi să ceară sfat.

Când se întoarse îndărăt, păreà mai vesel boerul Stroe.

Şi putea să fie.

S'a milostivit Domnul şi i'a făgăduit că'i va alege din copiii săi de casă un ginere, care să fie vrednic urmaş al boerului.

Şi Vodă se ţinù de vorbă.

Stroe primi cu mare bucurie pe noul oaspe. Era fecior tiner, oacheş şi bine zidit feciorul lui Pană Oancea de lângă Baia.

Auzind de acest nume, bucuria boerului se mări, căci odată cu numele acesta, răsărià în sufletul lui aducerile aminte din de mult apusele tinereţe...

Căci Radu –aşa chemà feciorul– era feciorul tovarăşului bun de odinioară, a soţului de luptă din Codrii Crasnei, unde amândoi –bătrânii de azi– îşi încercaseră puterea tinereţelor, ca să ucidă Polonii veniţi în Ţară.

Până târziu în noapte stătură la masă Stroe cu feciorul.

Şi povesteà bătrânul, la aburul vinului fiert cu scorţişoară, din păţaniile lui din tinereţe.

Radu ascultà, în vreme ce ochii îi fugeau într'una la chipul frumos al Mariei, care torceà sfioasă alături de mama ei lângă cămin.

Lemnele trosniau în zadar căzând jertfă flacărilor lacome, de vreme ce bătrânul Stroe să încălzià tot mai mult la focul sfânt al aducerilor aminte.

Oricât de mult a fost însă preocupat de păţaniile din tinereţe, ochiul lui ager tot n'a scăpat privirile feciorului trimise pe furiş să stee de vorbă cu frumoşii ochi ai Mariei.

*

Zilele au trecut vesele la moşie. Crăciunul cu toate petrecerile lui simple de pe acele vremi să strecurase în noianul vremii odată cu anul cel vechiu. Iar cu ivirea anului celui nou sosi clipa de plecare pentru Radu.

Urzeala de farmec ţesută de cele două inimi tinere, cărora le trebueşte atât de puţin pentru ca să le ajungă atât de mult, s'a sfârşit. Bătrânul Stroe s'a despărţit cu lacrimi în ochi de viitorul său ginere şi în dosul perdelelor de la iatacul ei, Maria rămase cu pumnii la inimă de durere.

Dar glasul mamei o mângăe pe încetul. Lunile aveau doar să treacă repede, nici nu se învârteşte omul bine şi sfinţii Apostoli Petru şi Pavel au şi poposit în prag.

Şi doar atunci se hotărâse nunta.

În taina neguroasă a zilelor de iarnă, două inimi îşi torceau în crâncenă aşteptare, plină de dor, pânza albă a fericirii viitoare.

Aşa sosi primăvara anului 1469.

Dar vezi, soartea e pururea duşmănoasă omului. În mijlocul aşteptărilor, sosi vestea de ridicarea oastei.

Domnul Ştefan al Moldovei şi Radu cel Frumos din Muntenia, aveau o veche socoteală, şi încercară a se răfui.

Îşi poate orcine lesne închipui ce urme a lăsat în inima Mariei vestea războiului.

Stroe Lupu par'c'a intinerit odată cu porunca de a întrà în tabără. Demult aşteptà dânsul chemarea la luptă! Căci ce altă plăcere mai aveà şi boerii pe aceste vremi?

Una singură – războiul.

Doar de la Baia, de cum învăţase tinerul Domn minte pe Matei Corvinul al Ungariei – odraslă şi acesta din opinca românească,– n'a mai ajuns în tabără.

Şi se supără boerul Stroe rău când vedeà în jurul său feţele posomorâte ale femeilor.

Izbià cu picioru'n pământ în aceste clipe şi răcnià de auzià toată curtea:

– Dar ce, o să vă pregătiţi de progrebanie? A voastră e lingura, a noastră parte – războiul. Doar nu veţi cere să stau ţintuit de fustele voastre?

Jupâneasa Anca cercà să'l liniştească că nu de dânsul să tem ele, ci de viaţa lui Radu. Ei, dar atunci o nimerià şi mai rău.

– Aşa? –râdeà Stroe– eu pot să rămân acolo tocană pentru duşmani, numai dânsul să fie în pace? Frumos. Ce să'i faci, om bătrân, nu mai trebuesc nici casei mele.

Şi le mai şi sperià.

– Lăsaţi, o să'l văd eu pe Radu. Am să'l vâr unde e lupta mai înferbântată. Să'l văd, de se ţine aşa de bine în şea şi între duşmani, ca între fustele voastre?

În bietele femei îngheţà în aceste clipe cu desăvârşire inima.

Totuş când a plecat Stroe sărutând fruntea fetei îi şopti la ureche:

– N'ai teamă, am eu grijă de el.

Ochii Mariei îl priviră în acele clipe cu atâta mulţumire, încât bătrânul boer nu putù să nu bolborosească printre musteţe:

– Sireacă lume, acum văd că mi'au trecut zilele.

La ce va fi gândit boerul, cine ar puteà spune?

A plecat.

Peste curţile rămase acum fără stăpân, se pogorî umbra grijiilor mari.

Nu'i vorbă, aveau cele două femei bun razim în părintele Nicolae de la biserica curţii. Pe vremuri, înainte de a îmbrăca cinstita haină a preoţiei, slujise şi dânsul sub steag, nici că se puteà altfel.

Numai cât părintele Nicolae aveà năcaz. Obicinuit cu mesele boereşti, se împrietenise al naibii cu rodul viţei de vie. Îi plăceà părintelui Nicolae vinul mult mai bine şi decât slujba lui Dumnezeu.

Drept acest năcaz al părintelui erà dânsul cum erà.

Mângăià dânsul jupânesele, căci erà acasă în Scripturi, cu multe vorbe bune, întărindu'le inima cu rosturile tainice ale acestei lumi păcătoase, dar când se ivià oala cu vin pe masă, se întorceà şi foaia.

Uita atunci părintele Nicolae că era duhovnic şi că chemarea sa era să mângăe. Încălzit de puterea vinului, slujitorul altarului se schimbà în arcaşul domnesc de pe vremi, şi apoi ţine'te la poveşti.

Şi ştià multe spune părintele, căci multe păţise el.

Când începeà dânsul să spună întâmplările sângeroase ale frământărilor din războaie, se făceà inima în bietele femei cât un purice.

A dat Dumnezeu însă, că s'au împăcat Domnii învrăjbiţi. Boerul Stroe s'a întors acasă cu cetaşii lui, pe neaşteptate.

La scările curţii, unde îi eşise întru întâmpinare toată casa, părintele Nicolae a fost care l'a primit cu vorbele:

– Bine ai venit Stăpâne! – că desnădăjduisem cu jupânesele.

Zilele dintâi după sosire, trecură cu povestirea întâmplărilor din drum.

Căci erà mare lucru să treci din vecinătatea Prutului tocmai la hotarul Munteniei.

În curând însă, veştile de cari pomenisem la început, au ajuns şi la marginea Prutului. Ce zic, acolo au ajuns mai întâi.

Boerul Stroe nu erà copil, dar veştile acestea îl băgară în griji. Erà şi dânsul copilul veacului său.

Într'o zi, erà Duminecă şi se sfârşise slujba, boerul luă de braţ pe părintele Nicolae.

– Stai părintele, să mai mişcăm niţel odoloanele aceste bătrâne.

Eşiră la câmp.

Se desprimăvărà. Mugurii se crepaseră şi frunzişul îşi scoteà deja curios capul în lume, înşelat de căldura soarelui primăvăratec, care'l chemà la viaţă.

Totul păreà scăldat în aur şi numai apele Prutului, deşi tulburi, ţineau să se osebească de cadrul din jur prin scliposul alb al undelor.

În zare spre Apus, Carpaţii, paznici tăcuţi şi credincioşi ai neamului românesc, se desfătau ca o broditură albastră pe un fond fumuriu.

Pădurile din apropiere, pierduseră deja ceva din rugina ce o aşterne toamna peste pământ. Se întunecà codrul, căci simţià deja în mădulări zvâcnirea vieţii care nizuià spre lumină.

Cei doi bătrâni se opriră lângă nişte mesteacăni, cari străjuiau liniştea din jur, de parcă ar fi fost postaţi de călăuze acolo la marginea drumului.

Boerul Stroe şi cu părintele Nicolae mergeau făr'a grăi vreo vorbă. Dacă erà cineva să'i vază, ar fi putut jurà că dânşii îşi numărau paşii, nu altceva. Atât de îngânduraţi mergeau. Părintele Nicolae mai aveà ochi pentru frumseţa acestor zile de primăvară, dar boerul Stroe ba.

De la o vreme părintele, văzând că boerul nu zice nimic, curmă tăcerea.

– Frumoasă zi boerule! – zise dânsul, ca să se nădiască cumva vorba.

Boerul Lupu părù că se trezeşte dintr'un vis.

Privi mirat în jur, apoi opri privirea ţintă la preot şi'l întrebă:

– Sfinţia Ta bănueşte pentru ce te'am luat cu mine?

– Păi, nu ştiu cum să zic, –răspunse preotul– şi da şi ba. Vorba e, că înainte de a ne pune la masă, nu strică puţină mişcare. Deşi...

– Ce deşi? – întrebă Stroe.

– Hm... vezi Dumniata, n'am mâncat de aseară. Am liturgisit, m'am împărtăşit cu peliţa Domnului.

Boerul Stroe zimbi.

– Înţeleg, părinte Niculae... vrei să zici că ţi'e foame.

– Păi, aşa i'ar fi numele.

Stroe Lupu nu răspunse, ci plecă înainte.

Steteau tocmai la poalele unei mici ridicături de ţărm. Vuetul apelor se desluşià ca murmurul adânc al unei adunări de oameni. Erau la malul Prutului.

O boare uşoară, dar rece, venià de peste apă. Râul erà umflat şi pe alocuri părăsise patul. Pe lângă ţărmi şi prin mijloc, mânà pete largi de spumă murdară.

Boerul Stroe se rezimă în băţul său de alun şi'şi perdù privirea pe deasupra valurilor. Apele Prutului veniau vuind din greu. Se topià zăpada prin munţi. Dincolo de râu se întindeà Bugeacul. Pământ ca masa, nu altceva, până departe în zarea fumurie!

Soarele îşi desfăşurà toată căldura timpurie, desmerdând sinii puternici ai pământului desmorţit. Dar pământul, năduşit de atâta foc, zvâcnià din plămânii lui uriaşi aburul înfierbântat al dragostei din care aveà să încolţească nu peste mult – viaţă.

Tăcerea o rupse de data aceasta Stroe Lupu.

– Ascultă, părinte Niculae, de ce te'am chemat. Preotul întinse capul.

– Vei fi auzit şi Sfinţia Ta de veştile cari cutreeră ţara. De minunile ce or fost să se întâmple pe la Neamţ, pe la Ieşi şi Hotin?

– Cum să nu fi auzit. Doar' zi de zi se întâmplă că vine ba unul, ba altul din argaţii Măriei Tale, să'mi ceară sfatul. Dar ce pot eu, becisnicul rob al Domnului? A Lui este pământul şi voia Lui cea preaînaltă ne cârmuieşte.

– Amin – grăi Stroe. Dar vezi şi Sfinţia Ta, că toate au margini. Poporul e ca un cârd de cârlani. Ajunge să se sperie unul şi toţi ceilalţi îşi perd capul. Vorba e că, ce părere ai Sfinţia Ta?

– Eu? se miră părintele.

– Sfinţia Ta, da.

– Apoi eu ce părere să am, boerule. Eu aud iac'aşa vorovind norodul. Dar, vorba Măriei Tale, după norod nu te prea poţi ţineà, el vede şi ziua în amiaza mare stafii.

– Bine, bine, crezi Sfinţia Ta în cele ce se spun? Sfinţia Ta ştii Scripturile.

– Apoi, minuni au fost şi vor fi, căci minunile le face Domnul. Puterea Lui; noi ne îngrozim numai şi căutăm să ne pocăim.

Boerul privià întins şi cu mare luare aminte la preot.

Într'un târziu, după ce căută să străbată până şi rărunchii părintelui Niculae, zise:

– Părinte, eu cred în cele ce se spun!

Rosti cu atâta tărie şi încredere aceste cuvinte, încât părintele, fără să'şi poată da seama, simţi un fior de spaimă trecându'i pe la şele.

– Doamne apără'ne şi ne ocroteşte –strigă dânsul– oare ce vor fi însemnând şi acestea?

– Stai părinte, ţi'oi spune eu şi ce are să fie.

Popa Niculae păreà un stân de peatră, nu altceva.

– Păi, –îndrăzni Sfinţia Sa– de unde le'ai cules...

– De unde să pot culege... Orice crezi Sfinţia Ta, că peri albi mi'au eşit degiaba? Doar din păţanii învaţă omul. Ş'apoi Stroe Lupu a păţit multe. Dar ia să'ţi aduci Sfinţia Ta aminte, când au năvălit mai pe urmă Tătari în Ţară?

Părintele Niculae încreţi fruntea, frământându'şi creerul.

– Să'ţi spun eu, zice Stroe, văzând că părintele nu o scoate la capăt. De pe vremea pristăvitului Vodă Bogdan. Eram eu tiner atunci, pe acele vremi când i'au strâns deasupra de Orhei la apa Nistrului. Tii, ce ospăţ sângeros a mai fost şi acela, Dumnezeule Doamne! Ei, a fost demult.

– Ce demult, boerule, doar şi eu am fost acolo, dar vezi, păcatele mele, uită omul.

– Uită, uită, – adăogă trist Stroe.

– Ş'apoi să nu fie cu mirare, dar câte nu s'au întâmplat de atuncia. Doar ştii Luminăţia Ta, Moldova sireaca... aşa i'a fost ursita, să se tot apere... Haini vecini mai avem şi noi boerule. – Vorba veche zice, că e bine să ai vecini, dar halal de vecini ca ai noştri. Să te scoată din casă cu de'a sila, nu altceva.

Stroe afirmă spusele preotului.

– Dar e bun Dumnezeu, nu lasă El ţara Moldovei! Mâna Lui e armă puternică şi cine bate la poarta milei lui, nu bate în zădar.

– Adevăr grăieşti, părinte. Hainii...

– Şi de câte ori nu i'am învăţat minte. De câte ori nu s'au întors cu capetele sparte acasă... Dar câţi au rămas pe aici pentru vecie! Şi tot n'au prins minte. Şi să mai zici, boerule, că ar fi vreun pământ bogat pământul Moldovei, da ce'i?, o sărăcie, şi nici măcar de atât să nu ai parte. Ş'acum ce'o să mai trimită Domnul peste noi? Doamne păzeşte'ne!

Şi părintele Nicolae făcù o cruce mare, pravoslavnică.

Boerul Stroe îşi trimisese ochii în pribegie dincolo de Prut.

Când termină cu vorba părintele Nicolae, se întoarse spre dânsul. Aşează braţul său pe umărul preotului şi zise încet:

– Părinte Nicolae, Sfinţia Ta mă cunoşti de o bună ruptură de vreme acum, aşa'i?

– Aşa'i boerule!

– Mă ştii cine sânt, cum sânt. Ştii Sfinţia Ta prea bine că, deh, om oi fi şi eu, dar, de una de două, nu'mi perd nădejdea.

– Ştiu, boerule.

– Ei, vezi, acum, de când cu veştile astea, mi'a întrat o ghiaţă la inimă, nu glumă. De multe ori încerc să mă întăresc, şi nu merge. Pare că ar fi cineva aci în mine şi mi'ar tot spune nişte lucruri groaznice la ureche.

Mărturisesc, că nu înţeleg ce mi se şopteşte, – dar mi se pune aşa cu greu pe pept, ştii, cum e când îţi stă ceva înainte. Nu ştii ce are să fie, dar simţeşti că vine. Aşa e cu mine.

Parcă spânzură o năpastă deasupra capului. Şi de cum mi'a întrat gândul acesta la suflet, eu nu mai am linişte. Noaptea nu dorm, ziua nu am pace. Umblu de colo colo, ca un om beat, dar nu mă prinde locul. Ai auzit şi Sfinţia Ta ce a spus Toader gornicul mai acu zece zile în curte, venind de la Orhei?

– Auzit, boerule.

– Ei ce zici atunci?

– Păi, voia lui Dumnezeu.

– Bine, bine, dar vorba e, că numai în voia Domnului nu ne putem lăsà, că ne'am prăpădit. Ş'apoi vezi Sfinţia Ta, mai e ce mă roade.

Stroe Lupu ridică băţul şi descrise cu dânsul un cerc în aer.

– Tot cât vezi cu ochii, este al meu. O viaţă întreagă m'am fost trudit. Dumnezeu m'a ajutat, bunul! Din copil de răzeş, am ajuns boer, şi mare e cinstea mea la Măria Sa Vodă în Suceava. Pân'acu a dat Dumnezeu şi au fost toate bune. Azi mâne credeam să'mi văz

aşezată fata, –dar după toate câte se spun,– mă îngrozesc. Auzi d-ta, să plângă icoana Maicii Domnului, să sară buzduganul lui Vodă din cui!?

– Nemaipomenite lucruri! – zise preotul.

– Dar acestea ca acestea, mai mici, minuni, mâna lui Dumnezeu, dar altele, cari mă pun şi mai mult pe griji.

– Doamne fereşte! – îngână părintele Nicolae.

– Leahul zice'se că ar fi rescumpărat cu multe daruri scumpe pacea de la Tătarii din Crâm. Vorba e însă, că auzind acest lucru Hanul cel mare de la Volga, s'ar fi supărat rău. Şi apoi cât cunosc eu pe Leah n'a făcut el darul degeaba, păgânilor. E vorba de noi, Părinte, de ţara Moldovei!

– Oare? – se încumetă părintele.

– Ascultă numai. De când a dat Dumnezeu de avem în scaun pe Măria Sa Ştefan, nu merg lucrurile pe placul vecinilor. S'a întărit ţara. S'au potolit boerii şi nu mai e nimeni pe la curţile străine de ai noştri. Nu, ci stau acasă şi potrivesc binele moşiei. Şi, vezi, aceasta nu mai e pe placul vecinilor. De ce să nu fie ca mai demult, când aveau atâtea prilegiuri de a se amestecà în trebile noastre? Şi tăria noastră e spaima lor.

Chilia o băturăm, Hotinul îl luarăm, la Baia spulberarăm în dric de iarnă puterea lui Mătieş Ungurul.

Ş'apoi, când ar fi, şi pe Leah l'am învăţà noi minte. Căci e mică ţara Moldovei, părinte, da's viteji copiii ei.

– Să le ţină Dumnezeu sămânţa!

– Amin! – Dar, vezi, Leahul e Leah, nu'i ca alt duşman. Vine, îl baţi ori te bate, şi bine. Leahul e viclean... te laudă din gură şi te atacă de la spate, când ţi'e lumea mai dragă. Tot aşa au făcut ei cu noi. Linguşitori şi vicleni. Şi aşa socotesc, că şi cu darurile lor în Moldova au ţintit. Şi mă tem că au nimerit. Tătarii sunt lacomi sălbateci şi se aprind uşor. Ajunge să le fi povestit Lehii, de averile de pe la noi, pentru ca sute de mii se încalece împotriva noastră. Şi până ce noi vom sângerà, Leahul o să rădă stând la o parte, râde'ar Dumnezeu de dânşii.

– Pfti, Satană spurcată! – strigă părintele Nicolae, scuipând în susul apei, cătră Polonia. Ş'apoi mai zici, boerule că sunt creştini de legea lui Hristos?, să nu crezi, fiii Satanei, năpârci spurcate!

– Şi eu mă tem de Tătar, Părinte! Sunt mulţi ca iarba Bugeagului şi nici nu visezi pe unde năvălesc în ţară. Şi luptă cu îndârjire.

– Păi, nu ştiu eu, boerule!

– Mai bine de zece ori cu Leahul în rozboiu decât o dată cu Tătarul. E crud duşman. De aceea m'am gândit aşa în nopţile când nu mă lăsă nevoia aceasta a mea să dorm, m'am gândit, că dacă ar fi să fie una ca aceasta, – apoi... Sfinţia Ta trebue să'mi dai mână de ajutor.

– Eu, boerule? – întrebă mirat părintele Nicolae. Păcatele mele, ce mai ajutor pot eu da?

– Mare ajutor.

– Ehei, boerule –zise preotul– prea mă iau în furcă. Au bătrânit ciolanele, nu mai mişcă încheeturile, şi pace. Mă mai gândesc şi eu, nu'i vorbă, de multe ori aşa la câte o frământare vitejască... şi cred – deh, omul om, că aş mai învârti ghioaga da nu merge.

Stroe Lupu zimbià.

– Nu cer eu braţul Sfinţiei Tale. A fost când a fost, da acu – potirul şi molitvelnicul. Ştiu eu, dar inima... inima...

– A..., şi părintele încordă peptul, – inima? Inima boerule, este a Domniei Tale! Inimă mai are părintele Nicolae!

Rosti cu atâta mândrie cuvintele din urmă, încât Stroe începù să râdă cu hohot.

– Vezi, zise dânsul – ştiut'am eu că nu mă înşel în Sfinţia Ta. Comoara mea cea mai mare, pe Maria, ţi'o încredinţez Sfinţei Tale, când o fi să fie ceva. Mi'o făgăduieşti?

– Cu dragă inimă, boerule. Dar, –şi un suris şăgalnic apărù pe buzele preotului,– pentru atâta lucru a fost păcat de moarte să mă porţi pe aicia. Steteam mai bine acasă în cerdac...

Stroe tocmai voià să răspundă, când părintele întinse brusc braţul, purtat pare că de o spaimă grozavă şi arătă peste apă.

– Acolo... acolo... boerule!!!

Stroe, care steteà cu spatele cătră râu, se întoarse repede, dar nu deosebi nimic.

– Ce'i, părinte?...

– Colea! uite numai... un... un om!

– Unde, pentru Dumnezeu?, întrebă Stroe agitat, nemaivăzând nimic?

Galbin ca ceara, preotul ridică mâna tremurândă şi arătă spre stepa care se întindeà dincolo de râu. Boerul Stroe urmări cu atenţiune direcţia indicată, privi o bucată de vreme încordat, apoi strigă:

– Acela'i pribeag!

Şi fără a mai zice ceva, începù să alerge spre curte.

Părintele Niculae se zăpăcise cu desăvârşire, neştiind ce să facă, să apuce pe urma boerului ori să urmărească umbra aceea care veneà în goana calului peste stepă drept spre Prut.

Ridica palma dreaptă deasupra ochilor ca să vadă mai bine. Dar nu puteà osebi decât un călăreţ. Adevărat cu ochii părintelui se cam mulţumiră demult de slujbă, dar tot erau încă destul de buni. Atât vedeà şi dânsul că călăreţul vine într'o goană nebună.

Deodată însă părintele se cutremură şi scoase un strigăt de groază.

Pe urma călăreţului începură a resări rezleţ mai multe umbre înşirate într'o lungă linie sub zare, jos la poala orizontului.

Şi din ce se desfăceà tot mai bine figura călăreţului singuratic, se deslipiau tot mai mult şi siluetele celorlalţi călăreţi, de fondul fumuriu al zării.

Părintele Niculae simţi cum îi trece un fior rece peste şele.

Întinse capul înainte şi privià încordat peste apele turburi ale Prutului năvalnic, la goana aceea nebună care începuse a se desfăşurà înaintea ochilor săi.

Din spate auzi alt zgomot şi când se întoarse văzù pe boerul Stroe alergând alături de vreo zece argaţi cari duceau pe umeri un caic lung. Ceva mai îndărăt veneà o altă ceată de

argaţi, înarmaţi cu arcuri. Unii dintre ei se vede că nu avuseră răgaz, căci îşi tocmeau încă tolbele cu săgeţi.

Când ajunse boerul lângă părintele Niculae, cercetă zarea şi dând cu ochii de călăreţul despre care se restise cu atâta tărie că ar fi pribeag, strigă la argaţi.

– Haid, băeţi! Coborâţi caicul în râu şi încercaţi să cuprindeţi mijlocul apei! Repede!

Argaţii, pesemne obicinuiţi cu de'al de astea, în clipă puseră caicul jos, se proptiră cu spatele de margini, opintiră, şi vasul porni la vale spre apă. Când atinsă apa, argaţii săriră pe rând în caic şi apucară vâslele.

– Să vâsliţi în susul apei şi să veniţi încet pe mijloc la vale. Aide!!!

Stroe Lupu izbi nerăbdător cu piciorul în pământ.

Moldovenii muiară lopeţile în apă. Trupurile se plecară înainte, braţele se încordară şi ciocul caicului începù a desface apa turbure prelingându'se cu repejune în susul apei, ţiindu'se aproape de ţărm.

Tocmai când porni caicul ajunseră şi ceilalţi argaţi.

– Măi copii, strigă Stroe, ia să adunaţi voi ceva uscături şi să scăpătaţi un foc.

În curând se aprinse şi focul. Un sul lung de fum albastru se înălţă în văzduh vestind din departe aşezământ omenesc.

Într'acestea călăreţul se tot apropià. Se puteà acum deschilini bine. Erà un om nalt, călare pe un cal negru tătăresc. Călăreţii cari veneau pe urma lui, eşiseră la larg. Puteau fi vreo 30-40.

– Pe Dumnezeu din ceruri, cei dindărăt sunt tătari, strigă Stroe.

– Doamne feri'ne, se cruci părintele Niculae.

– Da ce neam să fie nenorocitul aista?, între boerul ca şi cum ar vorbi cu sine. Îmbrăcămintea nu dovedeşte nici moldovean, nici moscovit, nici leah.

– Mai ştii, se încumetă părintele, ce creştin o fi. Ori a fi dintr'ai lor.

– Aş, răspunse Stroe, prea vine în goană. Uite cum se desprinde spuma de pe cal.

Călăreţul puteà fi acum ca la zece sboruri săgeată de la apa Prutului.

Veneà ţintă spre locul unde steteà Stroe şi argaţii lui.

Clipă de clipă distanţa se micşorà între călăreţi şi Prut.

Boerul Stroe începuse a învârti căciula şi a răcni din răsputeri:

– Aici, creştine, aici – mă'ă'ă...

Pe urma boerului apucară şi argaţii, ridicând strigăt de se cutremurà văzduhul.

Caicul care ajunsese binişor în susul apei, coti dreapta, îndreptându'se încet spre mijlocul râului.

Strigătul argaţilor se curmă însă dintr'o dată parcă l'ar fi tăiat în două o mână nevăzută.

Calul călăreţului urmărit, pesemne s'a poticnit, căci se prăvăli la pământ, asvârlind într'un semicerc mare pe călăreţul său.

Toate s'au petrecut într'o clipă.

– S'a mântuit cu dânsul, strigă Stroe desnădăjduit.

Mare nu'i fu însă mirarea văzând, că călăreţul se ridică şi începe să alerge din toate puterile înainte.

– Alelei Doamne, strajnic om, strigă părintele Niculae. După aşa o căzătură să te mai ridici.

Boerul nu avù timp să reflecteze căci luarea aminte i'o atrase urletul ce'l scoaseră urmăritorii văzându'şi jertfa prăvălită la pământ.

Erau tătari.

Veneau ca vântul. Caii lor mici dar iuţi, se aşterneau pământului nu alta, în vreme ce călăreţii învârteau arcurile deasupra capetelor urlând şi răcnind sălbatec.

Pribeagul mai aveà vreo două sute de paşi până la ţărm.

Boerul făcù semn celor din barcă să se pogoară încet, iar celor de la spate le dete porunca:

– Puneţi săgeţile copii.

Arcurile întinseră cu un zizăit sinistru. Săgeţile se lipiră de corzile încordate.

Necunoscutul ajunse la ţărm. Când dete cu ochii de râul larg, se opri ţipând îngrozit.

– În apă, în apă, strigă deodată şi boerul şi părintele Niculae.

Omul aruncă o privire îndărăt şi văzând pe urmăritori la câteva sute de paşi pe urma lui, îşi făcù o cruce şi sări în apă.

În aceeaş clipă argaţii din caic pogorâră lopeţile în valuri. Sub încordarea braţelor caicul sburà nu altceva. Sofron cârmaciul se ridică în picioare şi începù se adune un pălămar pe care îl tot cumpănià în aer.

Din valurile gălbuie eşi deodată la ivealà capul omului. Înotà din răsputeri.

– Păzi, mă'ă!, strigă Sofron şi pălămarul sburà peste apă ca un şarpe, căzând tocmai înaintea omului.

Acesta apucă ştreangul cu amândouă mânile şi în clipa aceea caicul îşi schimbă cursul apucând spre ţărmul drept la vale.

Atunci ajunseră la ţărm şi cei dintâi urmăritori.

Văzându'şi prada scăpată, descălecară şi începură a săgetà, luând de ţintă pe cel ce se scăpase din mâni.

Săgeţile cădeau ca nişte năluci în jurul capului acestuia, dar fără a'l nimeri.

Argaţii lui Stroe începură şi dânşii a trage în Tătari. Prutul erà umflat şi distanţa prea mare pentru a puteà face vreo pagubă.

În schimb tătarii puteau face cu siguranţă pagubă vieţii celor ce vâsleau pe râu.

Apa repede reclamà multă cumpătare în vâslit. Se puteà uşor să apuce caicul în vreun vir ascuns şi s'a mântuit. Te învârteşti pe loc o vreme şi te pomeneşti pe urmă în apă.

Cei de pe ţărm aşteptau cu inima grămădită sfârşitul acestei întâmplări neprevăzute.

Boerul Stroe îşi perduse cu desăvârşire cumpetul. Răcnià, când înjurând pe tătari, când pe argaţii proprii. După cum se nimereà.

Caicul începuse să se apropie de ţerm. Sofron cârmaciul începù se întindă pălimarul, apropiind pe strein tot mai mult de caic.

În acele clipe ajunse la ţărmul opus un nou urmăritor. Tătarii adunaţi îl salutară cu bucurie. Descălecă, aşează săgeata pe coardă, întinse braţul, săgeata porni şi – un ţipăt strident eşit din gura străinului, dovedi că a fost nimerit.

Boerul Stroe pomeni de nişte sfinţi tătăreşti şi plecă spre caic care se lipi de ţerm.

Sofron trăgeà cu mare grijă pe străin.

– Trage mai tare mă, că moare omul!

– Să trăeşti boerule, de i'o fi aşa scris, ce să'i faci. Facem ce putem, răspunse argatul.

Şi aveà omul dreptate.

În fine a fost succes. Vreo doi argaţi săriră în apă şi apucară de mijloc pe străin. Din umărul stâng se vedeà pana săgeţii care s'a înfipt adânc în carne.

Străinul atâta a mai putut, să se dee pe mâna argaţilor, apoi închise ochii.

Oamenii îl ridicară pe mâni şi porniră spre curte.

Ceilalţi vreo câţiva rămaşi pe ţerm începură a se îngână cu tătarii.

Şi cine purtà isonul?

Părintele Niculae, omul lui Dumnezeu.

– Ai mă, capcânilor, v'a trebuit sânge de creştin. Na!, strigă părintele Niculae şi uitând de sfinţenia dulamei sale preoţeşti, făcù un gest de bufniră în râs argaţii.

Dar ce să'i faci?

Popă încoaci, popă încolo, da'i om şi popa. Şi'i mai vârtos om când se supără.

Ş'apoi mă rog erà vorba de sânge creştinesc. Doar văzù bine părintele că străinul înainte de a sări în apă îşi făcù cruce. Şi atât îi erà de ajuns lui care erà omul lui Dumnezeu.

Tătarii mai repeziră câteva săgeţi spre ţermul de dincoace, apoi ridicară pumnii în aer ameninţând şi apoi porniră îndărăt în pasul mărunt al cailor.

Părintele şi cu argaţii le mai deteră câteva înjurături de drum, apoi porniră cu toţii spre curte, unde boerul ajunsese deja cu străinul.

Când ajunse părintele găsi toată curtea în mişcare.

Argaţii şi cu fetele de prin casă făcuseră grupuri discutând cu vehemenţă cele întâmplate.

Întreaga curte erà în plină ferbere.

Un argat bătrân se rescori către nişte oameni.

– Apoi ce v'am spus eu mă? Poftim, mai ziceţi că Trăilă e beat. Am simţit eu că are să dee ceva peste noi. Nu în zădar se ridică stoluri de corbi din Bugeac şi trec spre Moldova. Amiroasă a sânge.

Şi ici şi colea, în fiecare colţ nu se auzià altceva decât povestea peripeţiilor împreunate cu scăparea străinului, pe care boerul l'a urcat în iatacul său spre a'l griji.

Femeile şi fetele din bucătărie ascultau cu palmele la gură, despre goana nebună, ai cărei martori au fost argaţii.

O uşoară înfiorare se puteà observà pe feţe. Cei tineri, mai aprinşi, amenințau vociferând că aşa şi aşa vor arătà ei tătarilor.

Cei mai bătrâni, oameni aşezaţi şi păţiţi, clătinau din cap numai, fără a zice vreun cuvânt.

Aceştia ştiau ce va să zică războiul, aceştia au luat cu toţii parte la vreun ospăţ sângeros dat de Măria Sa Moartea.

În vremea aceasta soarele primăvăratic zimbià din lăcaşul său, vesel ca un mire care se pregăteşte de nuntă, umplând cu căldura fericirii sale văzduhul albastru.

Erà la amiazăzi.

Întreaga întâmplare minunată să fi fost durat o oră. Acelora însă cari au luat parte la nădirea ei, li se păruse că cine ştie de când a trecut vremea prânzului.

Curtea se umplù de oameni.

Ţăranii din vale luaseră ştire despre cele întâmplate şi alergaseră într'un suflet, pân' la curte să vadă ce s'a întâmplat.

Şi lucru minunat.

Oricât se trudiau argaţii să menţină întâmplarea între marginile adevărului, vrând'nevrând o dedeau când la stânga, când la dreapta, lăsând ceva din adevăr şi punând ceva de la dânşii, până ce nici dânşii nu şi'ar mai fi putut da seamă, că într'adevăr cum a fost întâmplarea.

Acest lucru îl constată cu multă mâhnire părintele Niculae, care trebui să audă din gura unui ţăran întreaga întâmplare.

Ascultă părintele cât ascultă, da pe urmă nu mai poate răbdà:

– Da cin' ţi'a spus bazaconiile acestea, măi om a lui Dumnezeu?

– Ia, Sofron, argatul, doar a fost acolo omul.

– Da şi eu am fost, se pripi părintele, şi eu am văzut altceva.

Ţăranul privi cu neîncredere la preot, pe buze i se furişă un suris batjocoritor şi plecând capul zise:

– Se poate Sfinţia Ta.

Părintele privi întins la ţăran şi bolborosi pentru sine:

– Ce va fi din întâmplarea aceasta pân'va ajunge la Suceava.

Deodată tresări.

Sus la cerdacul boeresc apărù Stroe Lupu şi plecându'se peste parmalâc, strigă în curte:

– Părinte Niculae! Părinte Niculae!

– Aici boerule!, strigară mai multe voci, de vreme ce mulţimea se dete cu sfială la o parte făcând loc părintelui, care treceà spre scări.

Jos se începură ghicitorile.

– Oare ce'o vreà, măi?, întrebă unul.

– S'o spovedi. Ai?, se încumetă altul.

Un al treilea, mai cuminte, închiè discuţia:

– O să auzim!

Boerul Stroe Lupu aduse pe străin în odaia largă de oaspeţi, care cuprindeà mai bine de jumătate din catul prin al casei. Aci îl aşează pe masa de stejar, poruncind argaţilor să'l aşeze cu capul puţin la vale. Bătrânul se temeà că străinul va fi beut multă apă.

Cum steteà lungit, cu faţa de ceară, cu ochii căzuţi în orbite – făceà impresia unui mort. Stroe Lupu cum îl văzù astfel, clătină din cap şoptindu'şi în barbă:

– Nici din acesta om n'are să mai fie.

Stăpânit de acest gând îşi aduse aminte de părintele Nicolae şi eşi să'l cheme.

Pe acele vremi în Moldova doar Domnul în Suceava dacă aveà doftor – încolo întreagă ţara o duceà în doftoria popilor şi a babelor.

Nu'i vorbă pe acele vremi nici nu'i prea lipsià românului doftorul. Moldovenii mureau ori de bătrâneţe, ori pe câmpiile de luptă. Şi cei mai mulţi nu prea ajungeau să

bătrânească. Iar cari aveau nenorocirea să se întoarne acasă cu capetele sparte ori ciuntiţi de vreo mână, de vreun picior – atâta rău. Steteau la îndemână babele şi în câteva luni ori vindecau pe cel bolnav, ori nu'l vindecau. Una din două. Şi Românii se împăcau cu aceasta. Vorba veche, unde sunt zile, sunt, unde nu sunt, pace bună. Omul nu se poate luà la ceartă cu Dumnezeu sfântul.

Părintele Nicolae urcă scările cu mult mai repede decât lăsà să bănue picioarele lui.

Când ajunse sus şi dete cu ochii de străin, se apropie de dânsul, îl privi multă vreme întins şi cu multă luare aminte, apoi se întoarse spre boer şi zise:

– Să'l desbrăcăm să'i vedem rana.

– Ce rană? – întrebă mirat Stroe.

– Rana din spate, strigă părintele. Rana ce i'a pricinuit'o săgeata aceea afurisită.

Boerul izbi cu palma peste frunte.

– Tii, dar şti cam bătrânit – strigă Stroe. Eu mă gândeam că va fi luat prea multă apă sărmanul şi uitasăm de rană. Haid' copii! îndemnă argaţii, desbrăcaţi'l şi'l întoarceţi pe foale!

Pe cât le îngăduià destoinicia, argaţii începură a'l desbrăcà pe străin. Atât părintele cât şi boerul dedeau din cap.

– Amărâtul de el – zise Stroe văzând hainele omului. Curate zdrenţe nu altceva.

Mirarea se potenţă însă când ajunseră a'i vedeà trupul. Un trup puternic zidit, dar atât de slăbit de'ţi erà mai mare mila. Peste pept se trăgeau nişte dungi vinete, urme vechi de rane vindecate.

– Urme de bice, a fost biciuit sărmanul – se minunau argaţii. Părintele Nicolae însă nu le prea dădù răgaz argaţilor să se mire, că'i îndemnă:

– Întoarceţi'l pe foale – să vedem rana din spate.

Când opintiră argaţii – străinul scoase un geamăt scurt.

– Doamne ajută – zise Stroe – că trăeşte.

Părintele se plecă deasupra umerului străinului şi privià cu mare atenţiune la pata de sânge. După ce privi multă vreme tăcut se întoarse îndărăt:

– Apa rece aduceţi şi nişte pânză de in.

Unul din argaţi se repezi afară iar părintele întrebă:

– Cine a scos săgeata din umăr? Toţi priviau unii la alţii, fără să ştie ceva. Ba începuseră să spue că nici nu au văzut'o. Numai bătrânul Sofron se încumetă să zică:

– Mi se pare că în grabă când îl scoasem din valuri, am tras şi săgeata, ori –adause gânditor– va fi eşit singură.

– Se poate – afirmă preotul. Căci adânc nu cred să fi intrat în carne. Numai să nu fi fost otrăvită. Argatul sosi cu apa şi pânza. Preotul muiè pânza în apă şi începù se spele rana. Când luă pătura de sânge, eşi la iveală o mică sfârticătură de carne, ca şi cum ar fi fost o scrijălitură de cuţit. Preotul esamină din nou rana, pe urmă cerù un cuţit. Boerul îi dete junghiul ce'l purtà la brâu.

Părintele sufulcă mâneca antereului, încercă vârful junghiului cu unghia, apoi îl muiè în apă şi apropiindu'l de rană îl afundă încet în carne.

Streinul gemù din nou. Preotul făcù sămn argaţilor să'l ţie de mâni şi de picioare. Junghiul întră adânc în rană. Părintele îl învârti repede apoi, iar streinul ţipă înfiorător, cutremurându'se.

– E bine, zise popa Nicolae – va fi sănătos! Spălă din nou rana cu luare aminte, o legă şi întorcându'se la boer, îi zise:

– Un pat Măria Ta!

Boerul dete din cap şi arătă cu degetul spre odaia de alături. În câteva minute streinul îmbrăcat curat dormià lin, numai din când în când tresărind neliniştit, în patul larg al boerului. Erà păzit de o femee de la curte.

Din când în când venià preotul cu boerul, întrebând dacă nu a dat semne de viaţă străinul. Până sub seară nu s'a trezit. Când începù a se întunecà însă, începù să devie neliniştit.

– Frigurile ranei! – zise popa Nicolae şi se aşează pe un scaun lângă pat.

Rugă pe boer să aducă un ciup din cel mai vechi vin ce'l are în pivniţă.

Din acest vin turnă popa Nicolae încet, strop cu strop, printre dinţii încleştaţi ai străinului.

La început mergeà lucrul cam anevoe. Dar din ce în ce, străinul începù să înghită. Vinul îşi arătă puterea. Obrajii bolnavului se înviorară, inima începù să muncească mai tare, respirarea deveni mai afundă.

Halal de Cotnarul nostru boerule!, şopti popa Nicolae plescăind din limbă. Te scoate din ghiara morţii. Aşa – vin – doar în rai boerule; pe pământ – nu cred. Stroe Lupu nu avù timp să răspundă, căci străinul începù a se învârti în aşternut.

Bolborosi câteva cuvinte neînţelese, se mai frământă câteva clipe, gemù din greu şi deschise ochii. Privi mirat în jurul lui. Lumina opaiţului din părete luminà destul de binişor odaia mică.

Popa Nicolae decum văzù că străinul deschide ochii, se ridică de pe sacaun deasupra lui. În privirea străinului se reflectă chipul groazei şi din pept îi eşi greu cuvântul.

– Aman! (Ertare).

– E păgân – strigă popa Nicolae!

Străinul tresări la auzul graiului moldovenesc.

– Moldovan – îngână dânsul slab şi pleoapele obosite pare că se închiseră peste ochii tulburi.

– E de'ai noştrii părinte – strigă boerul Stroe mirat.

– De'ai noştri – sărmanul – şopti popa Nicolae.

Bolnavul se mai frământă o bucată de vreme, apoi deschise din nou ochii pironindu'i în zidul din faţă.

Popa Nicolae îi apropiè vinul.

– Să bei oleacă frate.

Buzele fripte se desfăcură şi prin deschizătura lor părintele scurse încet şi cu băgare de seamă sucul dealurilor din Cotnar.

Pe urma vinului streinul adormi din nou.

Noaptea căzù peste pământ.

Pe bolta cerului primăvăratic stelele se iviră una după alta, împodobind cu licărirea lor blândă uriaşa boltă.

Popa Nicolae se dete lângă fereastră şi desfăcù blanele de lemn. Un şivoiu de aer cald năvăli în odaie. Opaiţul începù să joace asvârlind umbre mărite pe păreţii odăii. Vuetul apelor Prutului ţineà în stăpânire tot jurul. Părea râul ca un bătrân povestitor care în glas tocit spune nepoţilor poveştile rămase ca o moştenire din bătrâni.

Stepa Bugeacului dincolo de râu părea adormită de puterea farmecului vuietului de ape.

Din cătunele din vale se auzià hălăluitul cânilor, care salutau cu vechea lor ură ivirea lunei de după culmi. În depărtări, ici şi colo – licăriau focuri. Turmele boerului Lupu erau acolo.

Popa Nicolae culegeà adânc în plămânii săi aroma nopţii de primăvară.

Boerul Stroe steteà alături de dânsul, perzându'se asemenea în farmecul acestei nopţi fecunde.

Şi cum priveau în noaptea senină, ofta popa Nicolae şi zise:

– Măria Ta! – Frumoasă ţară e ţara Moldovei. Şi mâna Domnului peste dânsa.

Boerul dete numai din cap. Într'un târziu adăugă.

– Şi câţi duşmani are sireaca. Toţi o duşmănesc. Toţi! Înţelegi părinte – toţi! Dar –şi boerul ridică pumnul– e bun Dumnezeu şi e tare braţul nostru. I'am răzbit pe toţi şi îi vom răzbi până în vecii vecilor.

Tăcură.

Dinspre pat unde zăceà bolnavul se auzi un oftat greu. Când se întoarseră, văzură pe străin stând răzimat în cot şi privind spre fereastră.

Când se apropiară de dânsul, faţa i se îmbrăcă în vestmântul durerii şi rosti încet cuvântul:

– Moldova!

Şi două lacrimi mari porniră din ochi, ca nişte mucenici ai durerii.

Pentru cei doi bătrâni, cuvântul bolnavului părù un balsam alinător. Acum nu mai încăpeau nedumeriri, erà moldovean, român şi creştin al lui Dumnezeu.

Părintele Niculae îi apucă mâna şi întrebă:

– Ţi'e mai bine, frate?

Bolnavul însă socoti de mai bine a nu mai respunde. Şi bine a făcut.Trebue să fi fost trudit rău amărâtul. Ş'apoi părintele Niculae, pe lângă toate însuşirile bune cu cari se puteà mândri, aveà şi un cusur. Erà curios omul. Câte întrebări nu ar fi pus Sfinţia Sa, creştinului.

Cum însă acesta se întoarse către părete, vădind că vreà să doarmă, părintele îl lăsă de mână şi privi întrebător la boer.

Acesta îi şopti încet: Să'l lăsăm să doarmă.

Şi ambii bătrâni eşiră din odae îngânduraţi.

Scurt după miezul nopţii boerul se dete odihnei.

Peste întreaga curte şi peste împrejurimi, luna blândă vărsà urzeala ei de vrajă. Prutul vuià frământându'şi apele în cuprinsul ţermurilor săi, de parcă ar fi fost un rob, care'şi blastămă soartea.

* *
*

A doua zi des'de'dimineaţă, boerul Stroe ascultă Utrina în bisericuţa curţii, apoi luă pe părintele şi cercetară pe bolnav. Deteră să intre încet în odae, care nu le fu însă mirarea văzând pe acesta şezând în pat şi de vorbă cu femeea rânduită să'l grijască.

Când dete cu ochii de boer, bolnavul ridică braţul teafăr, ca de salut, şi zise cu glas slab.

– Dumnezeu Sfântul să plătească Domniei Tale boer Stroe, ceea ce mi'ai făcut.

Stroe Lupu fu atât de emoţionat, încât nu respunse, ci strânsă numai mâna slabă a bolnavului.

Stătură astfel toţi trei câteva clipe, nevolnici de a rosti un cuvânt.

Bolnavul înfrânse tăcerea.

– Şi nici nu întrebi cine sunt şi de unde?, îngână dânsul trist.

Boerul Stroe se aşează pe răstaniţa patului.

– De unde vini, am văzut eri când te'am scos din gura morţii, cine eşti, vei spune Domnia Ta de vei socoti cu cale a o face. Pe cât te vădeşte graiul, eşti moldovean, şi atât ajunge. Celelalte le vei spune dacă vei vreà. Dar cum te simţeşti.

Bolnavul avù o uşoară înfiorare.

– Acum mai bine, dar mă arde rău rana din spate.

Părintele Niculae văzù sosit momentul pentru a intrà în discuţie.

– În două trei zile se închide rana, căci e neînsemnată. Ştii, mă temeam să nu fi fost săgeata otrăvită şi am adâncit niţel rana cu junghiul, de aceea te arde. Să n'ai nicio teamă. O să punem azi pe rană niţică unsoare de urs şi s'a mântuit.

Bolnavul îi resplăti cuvintele cu o privire recunoscătoare.

Boerul Stroe privià serios la bolnav.

– Dacă nu ţi'e greu, frate, să ne povesteşti ce ţi s'a întâmplat?

Bolnavul oftă din greu. În privirea lui frântă de oboseală şi dureri, pentru o clipă se ivi umbra simţământului de groază.

Propti fruntea în palmă şi remase neclintit, adâncit în gânduri câteva clipe. Părea că culege de pe undeva din trecutul zilelor aducerile aminte.

Într'un târziu apoi ridică capul şi zise:

– Nu e vremea acum să vă povestesc povestea mea. Ce'a fost a trecut, pesemne aşa a binevoit Domnul din ceruri. Ci înainte de toate Domnia Ta boer Stroe să porunceşti să înşale calul cel mai bun ce'l ai în herghelie, să avânţi în şea pe cel mai destoinic argat şi să'l repezi la Suceava la Măria Sa Vodă, cu solie pecetluită, să ridice ţara, că urgie mare se porneşte împotriva ţării Moldovei.

– Doamne păzeşte, strigă părintele Niculae.

Bolnavul se opri, respiră adânc şi continuă:

– Să ridice ţara, boer Stroe, Măria Sa, dar cât de cu grabă. Să'i spui că Aron, feciorul Stancului de Dorna, îi trimite veste, scăpat din robia tătarilor din Crâm.

Abia termină bolnavul, şi Stroe Lupu îi şi apucă amândouă mânile.

– Tu eşti fiiul perdut a lui Stancu?

Bolnavul dete din cap.

– Fii binevenit, în curtea mea, fiule. Lăudat să fie numele Domnului, pentru această întâmplare.

Bolnavul făcù un gest evasiv.

– Boer Stroe, nu este vreme acum de acestea. Să plece argatul cu solia la Vodă. Zilele trec şi urgia se apropie asupra Moldovei. Să plece crainicul, boer Stroe. Nu'i vreme de perdut. Ţara e în primejdie.

În glasul bolnavului erà atâta tristeţe, atâta durere, încât pe părintele Niculae îl scăpară lacrimile.

Boer Stroe însă plecă grăbit din odae şi reveni abia peste un cias. Când intră dânsul pe uşă, prin fereastra deschisă se auzi tropotul cadenţat al unui cal, care alergà cu frâul slobozit.

La auzul tropotului, Aron al Stancului ridică capul, ciuli întins şi zise boerului:

– Mulţumesc pentru Moldova!

Căzù îndărăt pe pernă. Peptul începù să lucreze greu, o uşoară pânză de sudoare acoperi fruntea palidă şi ca de pe alt tărâm, bolnavul rosti cuvântul:

– Apă!

Părintele apucă cana de alături şi o duse la buzele bolnavului. Acesta gustă, apoi întoarse capul din nou, cerând apă.

– Nu'i bine apă, bea dta numai ce'ţi dau eu, zise părintele. Şi întorcându'se cătră boer, îi şopti:

– Îl scutură iarăş frigurile.

În ziua aceasta bolnavului părea că'i este mai greu. Părintele Niculae încredinţă ce'i drept că aşa e firea beteşugului, dar boer Stroe nu se prea simţià împăcat cu încredinţarea părintelui. Toată ziua umblà îngândurat prin cele odăi.

Din faptul că erà îngândurat, răsări şi o altă supărare. Jupânesele voiau să ştie ce e cu străinul. Auziseră de la argaţi, de la femeea îngrijitoare câte ceva, dar vezi, voiau să ştie mai multe. Boer Stroe însă erà îngândurat. Şi atât ştiau nu numai jupânesele, ci întreaga curte, că atunci când boerul e îngândurat, nu'i potrivit să'l supere omul cu întrebări.

Boerul erà ca mustul. Trebue să'i laşi vreme să fearbă.

Ceea ce ispiteà îndeosebi pe jupânese, erà că auziseră că e tinăr străinul şi creştin din ţara Moldovei. Voiau să ştie cine e şi cum e.

Pe părintele Niculae zadarnic îl aşteptau. Nu erà modru să'şi rupă vreme să mai ducă vreo ştire şi prin iatacul jupâneselor. Îl ţineà boer Stroe ferecat de bolnav, şi pace bună.

Pe sub seară frigurile bolnavului se potoliră şi dânsul căzù într'un somn adânc şi liniştit.

Boerul şi cu părintele Niculae se retraseră în odaia de alături şi începură a se întristà pe lângă vin roşu de Cotnar.

Stătură cei doui bătrâni mult timp tăcuţi, ciocnind din când în când cupele de lemn şi dând la vale medicina tuturor morburilor de pe acele vremi.

Opaiţul din părete şărţăià clipind a oboseală.

Într'un târziu boerul Stroe rupse tăcerea.

– Îţi aduci, Sfinţia Ta, aminte de păţania Stancului?

Părintele clătină din cap.

– Păi cum se poate, dar întreaga Moldovă erà plină de această păţanie.

– Nu ştiu boerule, grăi popa, nu'mi aduc aminte. De, bătrâneţele bată'le păcatele.

– Mare lucru a fost!, continuă boer Stroe. Poate fi vreo zece ani de atunci. Erà pe la începutul domniei Măriei Sale Vodă Ştefan. Domnul trimise pe Stancu în solie de închinare la Cracovia la Leah. Stancu un om văduv luase cu sine şi pe feciorul său care puteà să aibe pe aceea vreme vreo 15-17 ani. Au ajuns cu bine la Cracovia, şi'au isprăvit solia şi dădù să întoarnă îndărăt. La curtea din Cracovia însă Stancu întâlni pe prietenul său Sebastian Radzivill, marele purtător de steag al republicei şi hatman al Ucrainei.

Legaseră prietenie încă pe vremea lui Vodă Bogdan, după lupta din codrii Cosminului, când Radzivill căzù în mânile Moldovenilor. Stancu după războiu liberă pe polon fără a primi pentru dânsul schimbul de bani pe care îl adusese familia acestuia. De aci prietenia. De bucuria întâlnirei, hatmanul luă cu sâla pe Stancu la moşia lui din Ucraina.

Acolo a petrecut Stancu o iarnă întreagă în chefuri cu boerii Ucrainei şi cu căpitanii hătmăniei. În primăvară porni către casă. Până la Nistru îl petrecù Radzivill cu o sotnie puternică de Lipcani*. Aici se despărţiră. Cale de o zi de la Nistru însă o jerbie de Tătari prădalnici, cari aparţineau hoardelor de aur a hanului din Crâm, căzù peste boer şi călăreţii săi.

Se dădù o luptă straşnică, care se termină cu fugărirea hoardei. În focul luptei însă, bietul Stancu perdù feciorul din ochi şi când călăreţii se abătură la sunetul chemător al goarnei, boerul văzù cu groază că feciorul – nu'i. Scormoniră toate movilele de morţi, răscolit'au toate tufişurile, cercetat'au toate împrejurimile, feciorul Stancului nu erà nicări. Costan, bătrânul călăreţ, în sama căruia dăduse bătrânul viaţa feciorului său, care el însuş luptà deja viteješte dar nu prea aveà încă îndemnare în luptă, zăceà mort alături de vreo patru Tătari cumplit ciuntiţi. Două zile şi două nopţi a stat boerul pe loc aşteptându'şi feciorul. Zădarnic. A treia zi porni spre Moldova, cu sufletul zdrobit.

Şi de atunci n'a mai eşit în lume Stancu. S'a închis în Dorna lui şi n'a fost putere care să'l scoată de acolo, după cum n'a fost leac care să'i fi alinat rana lui cea grea şi grozavă.

Umblat'a toate drumurile cari numai îl puteau duce pe urma feciorului. Zadarnice au fost toate. Şi'a zălogit bietul om moşiile, pentru ca să aibă cu ce'şi scoate odorul din robie. Nimic. Parcă l'ar fi înghiţit pământul. Toată lumea se îngrijise de copil. Pârcălabii de la Nistru, cari aveau legături cu mirzalele tătăreşti, întrebat'au, cercetat'au după copil. Cât ai auzit Domia Ta, atât s'a auzit de copil. De nu numai atât. Hatmanul Radzivill a trimis solie de'a dreptul la Han în Crâm, amenințând cu ruperea contractelor de pace, dacă nu ese copilul la iveală. Nimic. Cine, chiar Han să fie, poate ţineà în seamă toate jerbiile răzleţe ale Tătarilor de la Volga şi până în Dobrogea! Zece ani s'au scurs şi iată copilul perdut se găseşte. Vine singur necăutat de nimeni, neaşteptat de nimeni.

– Căile Domnului, boerule, zise părintele Niculae, văzând că acesta căzù pe gânduri.

– Dar Stancu trăeşte?

---

* Lipcani=tătari nogaici, cari au primit drepturi de cetățenie polonă.

– Trăeşte! Tii, ce bucurie pe capul lui. Puteam să'i dau de ştire eu, dar am lăsat aceasta Domnului. În slujba lui şi'a perdut copilul, să fie iarăş Măria Sa, care'i întinde mângăierea celor din urmă zile ale vieţii lui.

Părintele Niculae nici prooroc să fi fost. În câteva zile Aron al Stancului părăsi patul. Boerul Stroe lăsă să i se dee nişte straie boereşti în locul zdrenţelor cu cari erà îmbrăcat. Şi cum feciorul de boer puteà acum şedeà în jeţul mare de stejar, lângă fereastra deschisă păscând cu ochi vii farmecul primăverii încărcată cu podoabe, boerul Stroe nu se mai deslipià de lângă dânsul. Părintele Niculae ici colea dacă mai părăsià şi dânsul curtea, văzând de nevoile enoriaşilor săi, încolo, toată vremea şi'o prăpădià în societatea celor doui boeri.

Într'o zi, Stroe eşi cu oaspele său în cerdacul casei. Afară peste câmpia înflorită soarele primăvăratic îşi turnà belşugul de aur.

Erà atâta frumuseţe, atât farmec în cuprinsul acestei minunate zile, încât Aron nu'şi putù stăpâni sufletul, şi esclamă:

– Grădina lui Dumnezeu, rai adevărat Moldova noastră!

Boerul Stroe şi cu părintele Niculae adeveriră cuvântul înclinând din cap.

Cupele burtănoase, sălăşluind în pântecele lor nectarul colnicilor de la Cotnar, colindau tot mai des în jurul mesei. Soarele îşi potenţà văpaia, aerul devenise siniliu, albini umpleau de zumzăitul lor golul liniştei cerdacului. Jos în curte o mulţime de argaţi se învârteau zeloşi. Din depărtări, din dorul colnicilor înverziţi, pătrundeà în restimpuri câte un nechezat de cal şi glas de talangă. Peste întreg acest tablou de vrajă, Prutul îşi aşterneà geamătul adânc, mugind între ţermi.

Feciorul Stancului îşi luă calpacul din cap. Erà ras pe cap după obiceiul tătarilor şi numai din creştet porneà la vale o coadă de păr.

Îl cuprinse o moleşeală dulce.

Se propti cu spatele în speteaza scaunului şi'şi întinsă picioarele cu atâta putere, încât încheeturile trosniră.

– Vai, grăi dânsul, ce bine e să fii slobod! D-voastră nu ştiţi ce înseamnă robia şi încă robia păgânului.

– Păi, –apucă vorba părintele,– robia ştiu eu ce'i, doar am avut parte, dar vezi d-ta, eram rob la Leah, în cetatea Cameniţei. Ne mergeà bine al dracului. Doamne iartă! Sireacă lume, eram tinăr şi oştean atunci, nu'mi închinasem viaţa lui Dumnezeu.

Dar trebue că ţi'a mers rău, amarnic de tot în robie? – ispiti părintele.

Feciorul Stancului îşi perdù privirea în zare, alunecă cu ochii peste Prut şi se cutremură ca apucat de groază.

– Povesteşte, dacă nu ţi'e greu, frate, păţania ta, – zise boerul Stroe,– doar întreaga Moldovă se răscolise pe urma perirei d-tale atunci, la Nistru.

Pe buzele feciorului lui Stancu apărù un suris dureros. Îşi purtă palma de câteva ori peste fruntea pală şi zise ca şi cum ar răspunde unor amintiri de demult:

– E lungă povestea şi dureroasă.

Părintele Niculae voi să spue tocmai ceva, când apărù jupâneasa. Oaspetele se ridică de la masă, făcù un pas spre dânsa apoi se opri şi se închină încrucişându'şi mânile peste pept.

– Bine ai venit la noi, boerule, grăi jupâneasa. Am auzit de scăparea d-tale minunată, şi ne'am bucurat toată casa.

– Aşa a voit Domnul, lăudat fie numele Lui, – adause popa Niculae.

– Şezi boerule şi gândeşte că eşti în casa boerului Stancu. De ai vreo nevoie, spune şi vom încercà să îndeplinim.

– Dumnezeu vă răsplătească toate câte mi'aţi făcut.

Şi din nou Aron îşi plecă capul înaintea jupânesei.

Când ridică însă ochii, tresări uşor.

Rezimată de scaunul tatălui ei, cu ochii mari, cercetători, sta Maria, fiica lui Stroe, adâncindu'şi privirile la feciorul Stancului.

Ce lume să va fi zărit în cuprinsul îngust al acestor ochi, de a tresărit la văzul ei, robul Tătarilor?

Ce putere magică s'a revărsat din adâncul lor, încât a rămas ca ţintuit în faţa acestor ochi, reconvalescentul de eri?

Cine ar puteà şti.

Nedumerirea o observă şi Stroe şi apucând mâna Mariei, zise:

– Fata mea, Maria, mireasa lui Radu, feciorul lui Pană Oamea de la Baia.

Ce'a fost? Trăsnet căzut din senin ori că rana abia lecuită s'a deschis din nou.

Aron al Stancului la auzul acestor cuvinte se cutremură ca de o lovitură venită de la mână vrăjmaşă.

Ochii lui mari, –şi ce ochi erau– se pironiră ca două sfredele în cei ai fetei căutând să pătrundă în dosul lor în adâncul sufletului.

Toţi cei de faţă văzură scena aceasta. Stroe plecă fruntea şi oftă. Mai ştii la ce se va fi gândit? Iar jupâneasa Anca găsi tocmai atunci de tocmit ceva la cătrinţa'i de catifea.

Părintele Niculae mai practic decât toţi ceilalţi, găsi de potrivită clipa de a duce oala la gură. Şi cum zăpăceala durà în jurul lui, părintele ţineà strâns să tălmăcească enigma din fundul olcuţii.

Numai Maria nu găsi alt espedient decât să prindă privirile oaspelului tatălui ei. Ei, dar focul care isvorà din ochii aceia adânciţi în orbite, erà atât de puternic încât nici dânsa nu putù să resiste mult. Simţi cum năvăleşte umezeala de sub gene şi trebui să'i plece căci uşor se puteà crede că plânge.

Şi tot părintelui Niculae i'a fost dat să scoată lumea din încurcătură. Aşează oala pe masă cu zgomot şi apucă firul de mai adineori.

– S'auzim păţania frate. Ochi de fete vei mai fi văzut d-ta şi pe unde ai mai umblat.

– Aa'i! – adeveri boerul Stroe, bucuros de auzul vorbei. Îl apăsà tăcerea aceasta, al cărei rost –durere– îl pricepeà.

Vizat de'a dreptul Aron al Stancului văzù că nu are încotro.

Pofti jupânesele să şadă şi dânsele la masă să'i asculte păţania.

Jupâneasa Anca aruncă o privire întrebătoare soţului. Acesta făcù semn cu mâna şi femeile luară loc ceva şi mai departe de masă.

– Să începi numai de acolo, frate, de la lupta aceea cu Tătarii, –până acolo o ştiu şi jupânesele,– zise Stroe.

– Bine, răspunse feciorul lui Stancu.

,,Erà o zi de primăvară ca şi aceasta de azi, – începù dânsul povestea. Plecaserăm în zori de zi de la Nistru, după ce tata meu chefui toată noaptea cu Lehii care ne'am însoţit. Aveam cu noi optzeci de curteni de ai lui Vodă, toporaşi Vrânceni, oameni cu capul în mână. Caii mergeau agale prin iarba înaltă. Pe alocuri le băteà pepturile. Pe la prânz iscoadele trimise înainte ne adusese ştirea că în dosul unei rarişti de mesteacăni au zărit fum. În dosul rarişteì, dar mai în fund, să vedeà o pădure mare. Tatăl meu dete cu socoteală că vor fi aşezăminte omeneşti pe acolo, vreo moşie moldovenească. Când ne apropiarăm bine de rarişte, tatăl meu opri brusc calul.

Se auzi un ţipet de cucuvae.

Cucuvaele de când e lumea, zboară numai noaptea, de unde a ajuns aci să ne cânte ziua?

– Tatăl meu trase sabia, o culcă de'a curmezişul şelei şi dete porunca:

– Rezleţi!

Oştenii să desfăcură în două laturi, plecând înainte. Scoaseră de la oblâncul şelelor topoarele grele, cu mânere lungi, arma noastră moldovenească de care cu groază pomenesc toate neamurile cari au avut cu noi de lucru, să aplecară pe grumazul cailor şi porniràm înainte.

Să fi făcut aşa vreo două trei sute de paşi. Eram aproape de pădure de'o asvârlitură de lance. Deodată se porni un urlet din rarişte şi până să ne putem da seama ce se petrece, ne pomeniràm că ne atacă o jerbie de Tătari. Se vede că am dat peste dânşii pe neaşteptate, căci năvăliră cu săbiile asupra noastră, fără să fi mai avut vreme să apuce arcurile. Şi aceasta ne'a fost norocul.

Tătarul nu e de nici o treabă, când e vorba de luptă dreaptă.

Ciocnirea a fost aspră. Moldovenii sloboziră şi dânşii frâul fugarilor, văzduhul se cutremură de strigăte: Alah, Alah, cutropite de strigătul nostru de năvală: ucide, ucide!! Eu nu prea avui vreme să privesc în jurul meu. Mă pomenii atacat de vreo trei Tătari. Costan, bătrâna noastră slugă să puse între mine şi între ei, prinzând primele lovituri, păn'ce'mi venii în fire. Erà cea dintâi luptă de care aveam parte. Tata se rupse de lângă mine. Începui să dau şi să prind la lovituri. În pornirea lor vijelioasă Moldovenii începură să strâmtoreze pe năvălitori. Tot mai desnădăjduit se auzeà strigătul de Alah, tot mai năvalnic: ucide, ucide.

Acestea le auzim numai, de văzut nu am văzut nimic. Deodată apoi văzui pe Costan că se clatină în şeauă şi strigă: – Fugi cocoane, mor. Căzù din şea. Astăzi nu'mi mai pot da seama cum, cum nu, întorsei calul şi încercai să scap. Cei doui Tătari după mine. În credinţă că oştenii noştri au trecut de rarişte, am încercat să ocolesc pădurea, să ajung la ai mei. Rarişteа însă, de partea pe unde apucasem eu nu mai dedeà în câmpie, ci se împreunà cu pădurea pe care o văzusem din depărtare. Văzui cu groază că m'am înşelat, dar erà prea târziu.

Eram copil de şasesprezece ani. O clipă mă ispiti gândul să opresc fugarul din goană şi să aştept Tătarii. Erau însă trei şi eu unul. Ei hoţi bătrâniţi în lupte, eu tinăr şi neisprăvit. Mă apucase o groază. Toată nădejdea mi'o puneam acum în picioarele calului. Nu socotisem însă iarba mare, încâlcită a stepei. Calul meu erà de soiu, dar nededat cu stepa. Simţiam cum oboseşte din ce în ce. Iar Tătarii veniau tot mai aproape. Auzii horăitul cailor

lor cari veneau cu nările desfăcute. Acum simţiam că s'au sfârşit toate. Oştenii noştrii erau tocmai de ceea parte a pădurii, goana a fost lungă, chiar să fi observat lipsa mea nu'mi mai pot veni în ajutor. Închinai sufletul meu lui Dumnezeu, îmi luai iertăciune de la tata şi oprii calul. Ce'o fi, o fi. Când mă înturnai urmăritorii abià erau de un zbor de săgeată. I'am aşteptat. Cel dintâi care mi'a venit la mână, s'a rostogolit din şeauă fără a mai aveà timp să zică un cuvânt. I'am despicat ţeasta în două. Ceilalţi doi mă atăcară deodată şi din două părţi. Simţii dintr'o dată că mi se încolăceşte ceva pe după umeri, o smâncitură puternică mă trânti de pe cal. Într'o clipă unul din Tătari căzù peste mine. M'au prins cu arcanul. Până să'mi dau seama eram legat de mâni şi de picioare şi asvârlit pe cal. Sângele mi se urcase în cap şi am ameţit".

Feciorul Stancului oftă din greu. Adause oala cu vin la buze, înghiţi de câteva ori adânc şi reîncepù firul.

,,Cât voiu fi fost purtat aşa în neştire de Tătari nu'mi mai pot da seama. Când m'am trezit erà noapte, iar eu trântit lângă un foc în jurul căruià unul din Tătari durmià iar celalalt veghià lângă mine.

Vădii prin un geamăt că trăesc.

Tătarul se plecă deasupra mea şi întrebă ceva în limba lui –Apă,– zisei eu pe moldoveneşte în nădejdeà că mă înţelege. Şi m'a înţeles. Mi'a pus curcubeta la gură şi mă răcorii. În noaptea aceia n'am mai putut dormi. Ştreangul de la mâni îmi întrase adânc în carne şi'mi făceà dureri grozave. La rugămintele mele de a mă desface Tătarul păreà că şi'a perdut auzul. În zori de zi am pornit la drum. De astă dată mi'au făcut atâta uşurare că mi'au deslegat picioarele. Cel puţin puteam călări acum. Ce să vă mai spun, trei zile şi trei nopţi am mers tot prin pădure, fără să văd un suflet de om. Cei doui Tătari călăriau tăcuţi pe lângă mine şi astfel am avut vreme să mă gândesc asupra nevoii care a dat peste mine. Cam bănuiam eu ce mă aşteaptă. Din faptul că mi'or păstrat viaţa eram destinat robiei. Eu şi rob, eu fiul lui Stancu. De groaza acestei ursite de două ori m'am asvârlit din şeà, cu gândul să'mi frâng junglatura. Mi'a fost scris altfel. A patra zi când eşià soarele de după o perdea de nori, Tătarii ridicară mânile în văzduh: Acârman, Acârman! Eram la Cetatea Albă.

Auzisem mult vorbindu'se în casă la noi de această minunată cetate, dar nu am ajuns să o văd încă. În preajma cetăţii oprirăm. Unul din Tătari după ce se înţelese cu soţul său, ne părăsi apucând spre cetate, de vreme ce eu şi celălalt tătar remaserăm pe loc.

Prin creerul meu de copil se perândau fel de fel de planuri. Ce mă aduseseră pe mine Tătarii la Acârman? De ce nu m'au dus în alt loc, la Crâm, la Caffa – să mă vânză drept rob. Auzisem doar atâtea despre târgurile de robi din Crâm.

Pe la prânz Tătarul veni îndărăt. Vorbi lung cu soţul său, gesticulând din când în când vehement, pe urmă îmi făcură semn să încalec şi plecarăm spre cetate. La poarta cetăţii erà o strajă din soldaţi turci –atunci văzusem întâiaş dată– cari mă priviră cu ochii lor negrii cu o ură mare.

Întraţi în cetate cotirăm într'o uliţă strimtă şi întortocheată; pe urmă trecurăm în altele, până ce nu mai ştiam pe unde sunt. Mi se păreà că fac acelaş drum. Căci uliţele unui oraş turcesc se asamănă ca ou cu ou.

Deodată oprirăm înaintea unei case mari. La bătaia Tătarului se deschise poarta şi întrarăm în curte.

Mă văzui dintr'o dată în mijlocul unei curţi imense. O curte pătrată, împrejmuită de zidiri, de'a lungul cărora alergà un cerdac larg deschis. O sumedenie de argaţi se învârteau cu zor prin curte. La văzul lor începusem să'mi dau sama, că mă aflam în casa unui om avut. Unul din tătari lunecă din şea şi se perdù prin una din multele uşi. Scurt după aceea apărù în societatea unui tătar bătrân îmbrăcat în caftan cu samur. Deşi nu prea cunoşteam oamenii, văzând însă surtucul bogat care îi erà înţepenit de cialmaua de mătase, bănuisem că trebue să fie vreun mirza de seamă între tătari.

Se apropie de mine şi'şi pironi ochii mici iscoditori asupra'mi. După ce mă cercetă cu de'amănuntul, aşa după cum cercetezi o sită pe care doreşti să o cumperi în bâlciu, începù se întrebe pe tătari. Din răspunsuri şi întrebări, din privirile cu cari mă măsurà din când în când, bănuiam că numai de mine poate fi vorba. La urmă scoase de la brâu o pungă care părea de'a binelea plină şi o imanuă unuia din tătari. Aceştia luară banii, sărutară mâna bătrânului, îmi deslegară mânile şi luându'şi caii de frâu, părăsiră curtea.

Acum îmi ştiam soartea, eram rob.

Ce să mai spun, zilele dintâi păreau pentru mine iadul, nu altceva. În una din zile însă, pe când mă îndeletniceam cu lucrul în grădina din dosul casei, se întâmplă un lucru mare. Din dosul unor tufe de oliv, auzi un cântec trist. Erà o doină moldovenească. Lăsai hârleţul din mâni şi'mi perdui sufletul în direcţia de unde venià cântecul.

Că ce a trecut prin sufletul meu în acele clipe, aceea nu o pot spune. Resări ca o vreajă înaintea ochilor mei, Moldova noastră scumpă, Moldova mea frumoasă, cu colnicii ei, cu codrii ei, cu feciorii ei cari cântă de bine, de rău. Toate aceste s'au petrecut însă în câteva clipe. Îngrijitorul meu, un tătar dur şi rău, văzându'mă că m'am oprit din lucru, se repezi la mine, strigându'mi ceva în limba lui aspră şi amenințând cu biciuşca.

Simţi cum mi se urcă sângele în obraji. Pe mine, feciorul lui Stancu, boer, să mă amenințe cu biciuşca un păgân! O clipă simţii cum îmi rătăceşte mâna pe dârjala hârleţului. Apoi îmi adusei aminte, că eu sunt rob aci, în ţară streină. Plecai capul şi continuai lucrul. Dincolo încetase şi cântecul. Cu sufletul încărcat de nedumeriri am lucrat ziua întreagă, frământându'mi creerii, că cine poate fi moldoveanul care cântà frumuseţea pământului moldovenesc aci în neagra robie a streinătăţii?

Şi decum am ajuns să ştiu, că mai am ortac de nevoi aci în depărtare, pare că m'am mai liniştit puţin. Şi din acea zi, din clipa când cântecul ţării mele ajuns la urechile mele, în suflet se preconcepuse gândul, la început pribeag, mai apoi prieten zilnic, gândul fugei din robie. Elelei Doamne, cine ar fi bănuit atunci, că zece ani vor trece până ce gândul se v'a împlini aevea. Eram robul lui Ali Mirza ben Tobruc, tătarul cuminte şi puternic din Bugeac, corzarul mării şi spaima oraşelor de pe ţerm şi a corăbiilor de pe ape.

Pe atunci eu nu văzusem încă mare. Auziam acasă în lungile seri de iarnă, din gura mosafirilor cari dedeau pe la noi, de minunata apă mare, a cărei ţermi nu se ştiu, de corăbii cari plutesc pe valuri ca nişte caicuri uriaşe – dar aevea mare nu văzusem încă.

La vreo lună, două, nu mai ştiu bine, de la aşezarea mea în curtea lui Ali Tobruc, după ce începusese să prind câteva cuvinte din aspra limbă a tătarilor, îngrijitorul nostru mă chemă în una din zile la sine. Îmi spuse să'mi strâng straele cari le am şi să fiu gata de

drum. Ce erà să fac. Împreunai mânile peste pept, mă închinai adânc şi plecai să'mi aduc lucrurile. Ce aveam? Nimic.

Pe la vremea prânzului, am mers în curte, unde găsi alţi robi, soţi de osândă, aşteptând şi dânşii pesemne porunca nouă ca şi mine. Soţii mei erau poloni. După haine păreau a fi dragoni din armata republicei căzuţi în robie pesemne în una din multele ciocniri cu hătmanii de pe la graniţă.

Bucuria mea fu mare. Vorbiam limba lor, aveam cel puţin cu cine mă înţelege.

Scurt după ce ne adunasem, veni şi îngrijitorul, ne luă în condică şi porunci ca să'l urmăm. Părăsirăm curtea, trecând prin oraş şi apucând de'a lungul ţermului mării, după un restimp ne'am oprit la un fel de han, care străjuià ţermul şi marea în cuprinsul pustiului din jur. Pe valuri înaintea hanului se legănà o corabie. Sorbiam cu ochii marea şi corabia de cari nu mai văzusem şi în suflet mi se furişă dintr'o dată gândul, că marea cu largul ei imens va fi scăparea mea. Mă stăni însă, neştiind de soartea ce mă aşteptà.

La han ne primi un tătar cuptuşit de iatagane la brâu. Părea un om cumplit, căci ne ţintui cu nişte ochi de credeam că ne sfredeleşte sufletul, nu altceva. Ne luă unul câte unul. Ne pipăi, ne măsură pieptul, braţele, şi apoi spuneà ceva îngrijitorului care înrăvăşià pe semne spusele lui pe o filă de pergament.

La un semn dat apoi, îngrijitorul ne despărţi în două grupe. Eu ajunsesem în grupa celor mai mulţi. La un alt semn, ne pogorârăm la mare, urcarăm un ic larg şi apoi nişte tătari muiară vâslele în valuri şi simţii cum se deslipeşte pe nesimţite caicul de ţerm. Nu peste mult ajunserăm la corabie, care se legănà pe valuri. Urcarăm pe o scară de funii, caicul fù înţepenit de corabie, glasul tătarului răsună strident peste oameni, pe urma căruia se produse o vălmăşală de nedescris. Oamenii îi văzui caţărându'se ca pisicile pe funii, coborând pânze enorme de pe nişte plute înalte; lanţuri grele începură a urui, un legănat uşor ca şi a crânciobului nostru din Moldova, mă făcù să mă razem de parapetul corăbiei, şi vasul se puse în mişcare.

Cu noi, cu noii veniţi, nimenia nu'şi bătеà capul. Iar noi, eu şi polonii, nu ne puteam din destulă mirare acest lucru minunat. Copii crescuţi pe şesul Moldovei şi al Ucrainei, de unde să fi ştiut ceva despre mare şi corăbii.

Când mi'am dat seama de aceea ce vedeam, ţermul dispăruse demult din vedere. Oriunde priveam, vedeam numai apa, minunata apă a mării şi deasupra ceriului pururea vesel şi râzător al Crâmului frumos.

Eram pe corabie.

A doua zi ne'am pogorât în burta corăbiei şi ne'am pus la vâsle, ca să ne îndeletnicim cu vâslitul.

Atunci nu ştiam la ce sunt bune toate acestea.

După vreo câteva săptămâni, după ce rătăcirăm în aparenţă fără nici un rost pe întinsul apelor, după ce mă îndeletnicisem de'a binelea cu marea şi cu mofturile ei de femee, am început să înţeleg, că pentru ce am fost aduşi aici.

Făceau ceea ce fac la noi în Moldova anumiţi oameni, cari pândesc carele de Lipscani la margini de drumul mare. Erau hoţi de mare!

Pândeam ca vulturul întinsele ape şi când se vedeà undeva vreo pânză albă răsărind peste valuri, cădeam ca trăsnetul asupra'i şi jefuiam neguţătorii, luându'le şi câştigul şi nu o dată şi viaţa!

În ciocnirile acestea dese, eu îmi făceam datoria. Luptam cât zece şi în curând Soliman Effendi, ciauşul corăbiei, mă luă la ochi.

În învălmăşala luptelor nu o dată îi auziam glasul întrebător: Aferim Moldovanscu!

Într'o vreme începù să mă distingă. Şi când în toamnă târziu, când pe mare bântue furtunele înfiorătoare, noi ne'am retras la hanul vechi, încărcaţi de pradă, ciauşul m'a lăudat mult înaintea stăpânului. Tătarul bătrân ascultă atent cuvintele de laudă şi mă bătù pe umăr dăruindu'mă cu cinci galbini de Veneţia.

Reîntraţi în slujba de iarnă în Cetatea Albă, întâiul meu gând a fost, să ştiricesc după moldovanul meu de an, cel cu cântecul.

În una din zile rătăcisem prin minunata grădină din dosul caselor. Zării o portiţă deschisă în zidul ce împrejmuià grădina, şi fără a mă socoti mult, întrai printr'însa. Ce să vă spui? Un rai, curatul rai, aşa cum ni se spuneà de dânsul în biserică, se deschise înaintea mea.

Cu inima zvâcnind de mirarea frumseţilor, apucai pe o cărare prunduită. Mergeam aşa în neştire, culegând adânc în suflet icoana aceasta frumoasă, ca şi care nici în vis măcar nu mi'a fost dat să văd.

Deodată mă opri. Auzii bine glas şi râsete de femei ori fete. Tresării de spaimă, căci în robia mea am ajuns să cunosc şi tainele vieţii păgâneşti. Ştiam că să joacă cu capul acel nenorocit, care ajunge să vază cu ochii femeia stăpânului său.

Voiam să întorc îndărăt. Dar pare că picioarele au prins rădăcini nu altceva, căci a fost cu neputinţă ca să urnesc din loc.

Iar râsetele şi glasurile vesele veniau mai aproape, tot mai aproape. În vremea aceasta eu steteam drept, cu ochii holbaţi înainte, neputincios de a face o mişcare.

Deodată tresării.

De după o tufă de liliac se zări o femee. Ce zic? Nu femee, o arătare din basmele noastre moldoveneşti, o Ileană Cosânzeană.

Ce să mai spui? Moldova noastră are multe flori în grădina'i mare –aci pribeagul mângăe cu privirea faţa Mariei– dar aşa frumseţe de femee nu cred să se fi găsit vreodată undeva sub soare.

Picioarele prinseseră parcă rădăcini.

Iar arătarea venià mai aproape tot mai aproape. Cum stăteam ascuns după tufa de oliv nu putù să mă vadă decât după ce ajunse aşa zicând în preajma mea. Pe urma ei veniau vreo câteva roabe căutând şi sunând din nişte surlişoare împodobite cu clopoţei.

În mine sufletul steteà gata să fugă nu altceva. Îmi vedeam soartea cu ochii. Mă vedeam deja înhăţat de eunuci şi ucis de iatagane.

Femeea mă văzù. Un ţipăt scurt de spaimă resună peste grădină. Cântecul roabelor încetă şi toate înaintară câţiva paşi. Femeea privi ţintă la mine. Dumnezeu ştie ce privire rugătoare îi voi fi trimis, destul că făcù un gest de oprelişte roabelor cari remaseră îndărăt. Un alt gest le mână înapoi de tot.

Eram acum numai eu şi cu zâna care'mi răsări pe neaşteptate în cale.

Câteva clipe trecură în cea mai grozavă teamă. Simţiam pare că cum pândeşte deasupra mea moartea.

Arătarea se apropie de mine şi când fu de tot aproape îmi zise, închipuiţi'vă în cea mai dulce moldovenească:

– Frate ce păcate te poartă pe aici?

Credeam că se deschide pământul cu mine de mirare. Ce'oi fi gângăvit eu drept răspuns, nu'mi mai pot aduce aminte, chiar de m'aş ucide.

Căzui în genunchi şi strigai: Stăpână!

Un suris dureros apărù pe buzele acele fermecătoare şi cu glas trist îmi zise:

Pentru tine eu sunt soră, roaba lui Ali Tobruc ca şi tine – fugi de aci, dacă ţi'e scumpă viaţa. Fugi!

Dar cum picioarele mele însă mulţumiră de slujbă nu puteam să'i urmez sfatul.

– Fugi nenorocitule!, – ne vâri în prăpăd pe amândoi.

Of, Doamne, ce e omul! Cum o priveam, îmi veneà ca o sfântă, simţii o căldură aşezându'mi'se pe pept şi fără să'mi pot da seama de ceva îngânai:

– Las' să mor la picioarele celei mai frumoase femei.

Ce socotiţi d-voastră. Eram de 17 ani atunci.

– Diavolul te'a ispitit – căzù în vorbă părintele Nicolae.

– O fi părinte –răspunse pribeagul– dar eu cred că înger a stat atunci cu mine de vorbă. – La auzul cuvintelor mele femeea surise trist, aduse mâna pe capul meu şi'mi mângăe pletele.

– Serac om, ţi s'a urât de viaţă. Din depărtare se auzi căderea unei uşi în broască.

Femeea tresări

Fugi!! – strigă dânsa şi dispărù.

O clipă stătui pe gânduri, apoi simţii cum îmi cresc aripi la picioare.

În două'trei sărituri, ajunsei la portiţă, privi în jurul meu cu grijă, dar eram singur. Cu inima agitată mă trânti pe un covor de iarbă. Multă vreme voi fi remas acolo căci numai toaca care ne chemà la masă, mă făcù să mă ridic.

Din ceasul acesta liniştea mea peri. Treaz ori în somn eu vedeam vecinic chipul femeii lui Ali Tobruc. Şi un gând mă sfredeleà: cine poate fi şi de unde.

După vreo câteva zile încercai din nou să pătrund în raiul gândurilor mele. Portiţa era închisă.

Au trecut apoi iarăş câteva luni.

În una din zile Ali Tobruc plecă la Caffa. Din întâmplare remăsesem acasă. Eram atât de pierit încât ciauşul curţii crezând că sunt bonav mă lăsă acasă.

Mă frământam singur cu încă câţiva argaţi remaşi acasă. Într'o seară când mă răcoream tocmai la cişmeaua din curte, văzui că se apropie o roabă de mine. Veni aproape şi'mi făcù semn să'i urmez.

Fără să'mi dau seama plecai pe urma ei mânat pare că de o putere mai mare. Intrarăm în grădină şi ne oprirăm în faţa portiţei. Roaba descuie uşa şi eram în – rai. Nu departe de locul unde văzusem pentru întâiaş dată îngerul care'mi turbură acum viaţa, erà un chioşc mititel.

Aci mă duse femeea şi'mi făcù semn să întru.

Inima băteà în pept de pare că ar fi fost un ciocan. Când întrai în chioşc mă trezi într'un întunerec de nu vedeam la un paş. Dintr'o dată simţii două braţe moi încolăcindu'mi'se după gât şi trăgându'mă încotrova. O perdeà groasă fu dată în laturi şi mă trezi într'o odăiţă mică luminată de un opaeţ mititel împrejmuit de sticlă veneţiană.

Ea erà tulburătoarea liniştei mele.

Ce să vă mai spun. Trei ani a durat farmecul acesta. Fatme nu erà moldoveancă. Erà fata unui Tătar din Dobrogea şi a unei muntene. De la mamă'sa ştià limba noastră. Trei ani au trecut ca o zi. Ali Tobruc plecà tot mai des de acasă. În al treilea an însă, o dată când Ali Tobruc plecă din nou, aşteptam zădarnic roaba. O zi, două, trei, trecuseră şi din tainiţa haremului n'a mai venit nicio ştire.

Credeam că'mi perd minţile nu altceva. A patra zi nu mai puteam răbdà. Îmi pusesem capul în joc numai să pot pătrunde la Fatme. Am sărit zidul care împrejmuià grădina, furişându'mă până sub giandicul haremului. Linişte domnià pretutindeni. Totul păreà gol şi mort. Târziu în noapte mă întorsesem la aşternutul meu.

După vreo lună abia prinsesem ştirea că Ali Tobruc s'a mutat cu raiul lui la o moşie nouă, cumpărată de la un Genovez aproape de Caffa, pe ţărmul mării în Crâm.

Perdusem orice nădejde de a mai vedeà pe Fatme.

În una din zile ciauşul ne adună şi ne spuse că ne îmbărcăm din nou pe corabie.

Respirai mai uşor. Afară voiam să mă văd la largul apelor, eşit din Cetatea Albă. Pe corabie auzi apoi că nici nu mai venim îndărăt. Ali Tobruc şi'a vândut casele de aci şi se mută la Caffa. Bătrânul tătar erà prea avut decât să nu se teamă de begul din Acârman.

În Caffa, sub scutul Genovejilor erà în siguranţă atât dânsul cât şi viaţa sa.

Vai, amar se umflaseră la auzul acestor ştiri din nou pânzele nădejdilor mele. Ştiam că o să ajung iarăş în apropierea Fatmei.

Omul însă este în voia sorţii.

Tocmai când ne pregăteam să întrăm în portul Caffei, o şalupă turcească ne luă la goană. Genovejii târgoveţi cu sufletul slab trăind bine cu Turcii coborâseră lanţul uriaş de la întrarea portului şi noi puteam acum alege: ori ne predăm de bună voe, ori ne împotrivim. Ciauşul ajuns la strâmtoare mă chemă la sine.

– Ei Moldovanscu, ce facem acuma?

O clipă îmi trebui numai, pentru ca să văd halul în care ne găsiam. Privi ţintă în ochii ciauşului şi zisei:

– Effendi, să fugim!

Ciauşul dete din cap, răcni poruncile sale şi noi îndată întumarăm într'o clipă vasul, desfăcurăm toate pânzele şi apoi – mână nene.

Vasul nostru erà uşor, un vânt ne suflà din spate puternic, aveam toată nădejdea de scăpare.

O zi şi o noapte dură goana. A treia zi de dimineaţă, şalupa nu se mai vedeà. În schimb noi ajunserăm în apropierea unui ţerm străin. Începurăm să ne apropiem de'a binelea de uscat. Prin negura dimineţii se iviră nişte culmi, înalte, apoi nişte păduri şi în fine un sat mic la poalele pădurii şi aproape de mare. Ciauşul dete poruncă să acostăm.

Un han din apropiere ne primi cu dragoste. Eram pe coasta Rumeliei. Când petrecurăm mai bine, o jerbie de spahii năvăliră asupra hanului şi până să ne dăm seama eram legaţi fedeleş.

Duşi la Adrianopol ajunserăm la Bazar de vânzare şi norocul, orice să'i mai zic a adus cu sine, că ne'a cumpărat un Tătar din Bugeac.

La aceasta am stătut şeasă ani, ducând vieaţă de rob prost, arând pământul şi păzind vitele Tătarului.

După şeasă ani de chin s'a milostivit Domnul de sluga lui şi prin voia sa am ajuns păzitor la herghelia Tătarului. Acum prilej îmi trebuià şi – eram slobod.

Dumnezeu aduse şi ziua aceasta.

Mă vedeţi aci scăpat. Şi dacă îmi pare rău după ceva este, că nu ştiu ce s'a ales din Fatme. Şi poate nu mă hotăram să fug, dar gândul că Tătarii pornesc spre Moldova nu mi'a mai dat pace. Şi vin, boieri Dumnia Voastră – toate seminţiile de la Volga şi până la Nistru".

Feciorul Stancului mai petrecù aproape două săptămâni în casa boerului Stroe. În cursul acestor zile dânsul avù nenumărate prilejuri a se întâlni cu Maria. Mai în cerdac în după'mieze zile blânde, mai seara la cină. Pribeagul ştià poveşti atâtea lucruri minunate de acolo din depărtatul Răsărit, de curţi îmbrăcate în aur şi pietre scumpe, de femei zine, de prinţi şi mirzale bogaţi.

Maria ascultă toate acestea fermecătoare povestiri cu minte de copil şi cu suflet de fată mare. Şi'n vremea acestor zile în sufletul ei tinăr se întâmplă o mare schimbare. Cu groază văzù dânsa, că icoana logodnicului ei Radu începe din ce în ce să se spălătăcească se piară din sufletul ei, şi în locul ei, îl ia încetul şi pe nesimţite chipul acestui pribeag venit din departe. Singură nu'şi puteà da seama despre aceea ce se petrece cu dânsa.

Mama ei, buna jupâneasă Anca văzù şi dânsa, nu fără oarecari temeri frământările Mariei. Femee, dânsa a ghicit din sara dintâi, de cum ajunse fata să cunoască pe Aron, că lucrurile au luat altă întorsătură. Şi îngrijorată cum erà, nici nu tăinui temerile ei, ci le spuse soţului. Boer Stroe ascultă cu multă luare aminte la vorbele nevestei şi cumpănind des din cap, zise:

– Dacă e aşa Anco, apoi să plece cât de grab din casă. Rana s'a vindecat, tată's'o îl aşteaptă cu dor.

Şi vorba fu urmată de faptă. În una din zile boer Stroe aduse la cunoştinţa lui Aron, că tatăl său, bătrânul Stancu, îl aşteaptă.

Acesta înţelese repede de ce aste vorba. Încă în aceeaş zi luându'şi rămas bun, plecă.

Stroe şi cu jupăneasa oftară uşoraţi. Le erà ca şi cum un mare greumânt li s'ar fi rostogolit de pe suflet. În serile cari urmară, când cu toţii erau adunaţi în cerdac, nu o dată veneà vorba despre pribeag şi în legătură cu dânsul şi despre alte lucruri. Maria ascultà tăcută, fără a zice un singur cuvânt.

Tăcerea aceasta cerbicoasă nelinişteà deosebi pe părinţi. De ce tace? – se întrebau bătrânii.

De niciunul dintr'înşii nu cutezà pentru lumea toată să dee răspunsul.

Vremea treceà.

Boer Stroe în nopţile uscate eşià cu argaţii lui în câmp, lucrând la nişte gropane uriaşe. Când toate acestea au fost gata, boerul a cărat într'însele cuprinsul grânarelor sale, astrucând rodul cu pae şi acoperindu'le cu pământ.

Ţăranii înţelegeau ce semne vor fi fiind acestea. Scurt înainte de sfintele serbători ale Paştelor, boerul Stroe petrecù şi familia sa, care plecase într'un rădvan mare sub scutul şi paza părintelui Nicolae la Suceava.

Boer Stroe Lupu rămăsese acum singur, la un fel de strajă pe ţărmii Prutului. Gornici, ascunşi de stupăriile de pe ţerm, pândeau zile şi nopţi de'a rândul întinsa stepă, verde, nemărginită a Bugeacului.

Serbătorile Învierii se scurseră triste în anul acela. Până şi ţăranii îşi trimiseră înainte femeile şi avutul în inima ţerii, în codrul vecinic primitor de fugari.

De sfântul George sosi şi porunca de ridicarea ţerii a lui Vodă. Crainici cu caii scăldaţi în spume, cu săbii muiate în sânge, alergau de la curte, din târg în târg, chemând la oaste pe boeri şi ţărani. Şi pe urma acestor gornici ai nostri, se porni o mişcare în toată ţara Moldovei. Codreni vânjoşi coborau din munţi, cântând, dornici de luptă şi omor. Gloatele de ţărani înaintau sobre, făcute grele ca răzbunarea, pe întinsele drumuri ale ţării. Boerii cu cetele lor călare, păreau nişte arătări ferecate în oţel.

Şi toate cetele acestea pare că erau călăuzite de o mână nevăzută, pornind cu toţii spre hotar. Pe unde treceau, vuià văzduhul, gemeà câmpia de greul lor. Şi din ce în ce se apropiau de hotar, se măriau până ce păreau nişte şerpi uriaşi cu solzi de fildeş în bătaia soarelui, şerpi cari mişcă încet printre verzile şi zimbitoarele câmpii ale Moldovei.

Stroe Lupu aşteptà ca un foc porunca de plecare, în curtea sa. Vodă Măria Sa petreceà încă în Suceava şi după cât se spuneà, aveà să rămână până pe Sânpetru acolo.

Stroe ştià de ce. Erà vorba de cununia Mariei. Alt om tocmai în vederea vremilor grele ar fi amânat nunta. Lui Stroe Lupu îi ardeà însă să vadă odată fata trecută şi peste pragul acesta. De când cu venirea lui Aron al Stancului acest gând îl muncià şi mai mult. Se sălăşluise o teamă necunoscută în sufletul lui, o teamă de primejdie necunoscută despre care nu'şi puteà da seamă, dar pe care o simţià par'că spânzurând undeva deasupra capului său.

În fine sosi şi ziua mult aşteptată.

A treia zi un curtean îi aduse vesteà în goana calului, că cununia s'a săvârşit şi a fost şi Vodă de faţă. Decum luă Stroe Lupu vesteà aceasta, faţa i se însenină. De acum puteà veni războiul, puteà veni orice, unica lui mângăiere, Maria lui aveà un scut, un razim în viaţă.

Tinera femee cu mamă'sa rămăsese în Suceava, de vreme ce soţul, plecă cu Vodă a doua zi după cununie la război.

* *
*

Aron al Stancului ajunsese acasă cu sufletul muncit. Pe cât de mare îi erà bucuria, că i'a fost dat să revadă după atât timp iarăş pe tatăl său bătrân, locurile unde îşi petrecuse copilăria, pe atât de greu îl apăsà un alt gând – gândul fetei lui Stroe Lupu. Bucuria revederii a fost mare în casa boerului Stancu. Se adunase toată nemotenia din jur să vadă pe cel perdut şi bietul boer puteà strigà acum cu dreptul Simeon: Slobozeşte acum stăpâne pe robul tău, că ochii mei văzură mântuirea.

Bucuria mare fu însă întreruptă prin ivirea crainicului domnesc, care vesti ridicarea gloatelor.

Vestea că Vodă plecă la hotar, a pus pe toţi în mişcare. Cu cetaşii boerilor din jur, plecă într'o bună dimineaţă şi Aron.

Şi soartea, căreia îi place adesea să'şi bată joc de om, a voit, ca tocmai când întră dânsul în Suceava să ese din biserica sfintei Troiţe convoiul de nuntaşi, cari duceau în casa mirelui fericit pe fata lui Stroe Lupu.

Aron al Stancului când dete cu ochii de mulţimea veselă care treceà chiuind şi pocnind din pistoale şi sineţe, îşi trase calul la o parte şi porunci şi oamenilor săi să facă asemenea.

Dar, un fulger de cădeà aşa din senin lângă dânsul în aceste clipe, nu'l puteà zgudui mai grozav decât Maria pe care o vedeà mergând sfioasă lângă mirele ei. În mirarea ce'l cuprinse uită să dee măcar bineţe nuntaşilor, să strige şi dânsul, ce este dat fiecăruia cu acest prilej: Noroc şi mulţi ani miri!

Nu.

Feciorul Stancului stăteà grămădit în şea, ca un păcat greu, ca un nor încărcat de fulgere.

O clipă ochii lui s'au întâlnit cu cei ai miresei. Ce va fi cetit din aceşti ochi în aceste clipe feciorul Stancului – cine ar şti spune, destul că după ce trecuse nuntaşii, dânsul îşi repezi privirea neagră de ură pe urma lor, bolborosind printre dinţi:

– Bătu'te'ar Dumnezeu!

Noroc că nimenea n'a auzit aceste cuvinte profanatoare.

Şi Maria a văzut pe Aron, dacă Radu nu erà atât de fericit, ar fi simţit cum tresare mireasa lui la văzul oşteanului strein şi vedeà mai mult chiar dacă ar fi privit în ochii acestuia în aceeaş clipă, unde ar fi putut vedeà jăraticul arzând al unei patimi nebune. Radu însă n'a văzut din toate aceste nimic. Dar îi bătù la ochi totuş că după cununie, soţia lui părù mai abătută, mai tristă, decât înainte.

Cântecul lăutarilor îl făcù însă să uite repede şi de acest lucru.

A doua zi după nuntă, în zorii zilei, pe când Suceava cu cetatea ei ruginită de ploi şi vânturi, cu căsuţele mici cu coperişele ţuguiate dormeà încă în tihnă somnul dulce al dimineţii, Măria Sa Vodă părăsi scaunul său de domnie cu ostaşii adunaţi.

Sireacă lume, ce mai vremi erau şi acelea. Să te ridici tu om tiner, de lângă mireasa căreia nici nu ai apucat să'i săruţi buzele, să'i şopteşti cuvintele de dragoste ale nopţii de

vrajă, spre care steteau îndreptate de luni de zile toate gândurile tale de mire, şi să urci armăsarul de bătălie, să schimbi patul de nuntă cu amarnicul sălaş al taberei.

Pe acele vremi însă cine'şi băteà mintea cu d'al de aste. Dovadă că mosafirii lui Radu, nuntaşii de ieri, au plecat de'a dreptul din nuntă la oaste.

Mai mult. Cel din urmă păhar îl goliră la poartă, ,,la botul calului". Şi zău nici prea treji nu au fost boerii. Numai bieţii argaţi ar fi putut spune ce de sforţări au trebuit cheltuite până ce cinstiţii boeri ajunseră în şea.

Odată cu picioarele în scări însă, erau mai bine decât în oricare scaun.

Ostaşii nu putură să nu zâmbească la văzul cetei vesele, care a plecat de la un ospăţ drept la altul. Adevărat că acest al doilea a fost aranjat de Măria Sa Moartea. În întreaga oaste care însoţià în zorii acestei zile pe Vodă la războiu, n'a fost om mai abătut decât Radu Oancea şi Aron al Stancului.

Pe unul îl rodià despărţenia de mireasă, şi'l nelinişteà gândul luptei de mâne. Ce se va întâmplà cu Maria, dacă dânsul va muri în luptă? Şi când gânduri de aceste îi năpădeau creerul, bietul Radu mai că nu'şi smulgeà părul de durere.

În altă parte, acolo unde erau toporaşii din Vrancea, călărià tăcut, întunecat ca un cer înourat de vară, clocotind ca un căzan, Aron al Stancului. Prin creerul lui se strecurau fel de fel de icoane, care de care mai bizare, şi în mijlocul fieştecăreia stăteà necredincioasa fată a lui Stroe Lupu, Maria.

Căci feciorul Stancului erà de credinţă că numai Maria a purtat vina de nu a fost dânsul mirele fericit de eri. Credeà, cu toate că un glas tainic îi spuneà o altă taină la urechea sufletului.

De unde se mai audă însă dânsul glasul acesta când peste sufletul lui bântuiau furtuni în cât desnădăjduirea îşi răcnià durerea în glas de tunet. Din ce cloceà însă, vedeà întruchipându'se tot mai desluşit înlăuntrul lui, dorul de răzbunare.

Pe cine să'şi răzbune?

Ce'i păsà lui? Mai ştie dânsul?

Starea sufletească îi erà acum aşa, încât pornià şi împotriva acelora, în cuprinsul cărora călărià acum. Aşa e omul. Ş'apoi Aron –să nu se uite– a crescut în răsărit. Odată cu aerul cald al imenselor stepe, al codrilor lipsiţi de verdeaţă, a nisipiştilor fără margini, dânsul a inspirat şi căldura, focul patimilor.

Cei păsà lui acum de lume?

Lumea lui erà concentrată în frumoasa fată a lui Stroe Lupu. Această lume e a altuia acum.

*

În trei zile Vodă sosi la Orhei. Acolo îl întimpinară boerii din Ţara'de'Jos, cei de'a lungul Prutului, pârcălabii de pe margini cu oştile lor adunate.

Două săptămâni petrecù Vodă în tabără la Orhei. În una din zile, iscoadele cari întraseră ca nişte ghimpi, adânc în stepa imensă, aduseră vestea în goana calului, că stoluri uriaşe de corbi croncănitori se trag spre pământul Moldovei.

Domnul ştià ce va să zică vestea aceasta.

Când corbii stepelor tătăreşti se avântă în văzduh, atunci presimt ospăţ bogat şi pe urma lor desigur că au plecat şi vajnicii copii ai câmpiei, mai hrăpăreţi, decât corbii, că seceră acolo, unde nu au sămănat.

Alte iscoade veniau cias de cias aducând veşti tot mai proaspete. Cuvintele lui Aron al Stancului, că întreaga tătărime, de la Volga până la Dobrogea, a fost chemată la arme, s'au adeverit.

Iscoadele ştiau spune lucruri de necrezut despre urgia care se apropià. În vederea acestui pericol, Vodă luă toate măsurile de lipsă.

O ciată de călăreţi din Hotin, care s'a pogorât adânc în Bugeac şi printr'o împrejurare norocoasă a putut vedeà întreaga tabără a Tătarilor, vestiră că dânsa se mişcà spre Moldova.

După primirea acestei veşti, Vodă numai esită. Dete poruncă ca toată călărimea moldovenească să treacă apa Nistrului şi să se afunde în stepă, căutând resleţită, în cete mărunte, să neliniştească pe Tătarii cari vor cercà să umble după pradă.

Căci Tătarii nu erau obicinuiţi a se aprovisionà de acasă când plecau la războiu. Dânşii prădau în cursul marşului în toate părţile. Domnul Moldovei le cunoşteà năravul şi de aceea dete ordin de neliniştire a flamurilor tătăreşti.

Grosul oastei, ţăranii şi puţinii lefegii vor plecà înspre Nistru la vale, pentru a împiedecà de vreun vad oarecare, trecerea ordiilor păgâne.

Călărimea aveà însă datorinţă să nu se prea depărteze de râu şi să ţină legătură cu grosul armatei. Feciorul Stancului trecù râul pe pământul duşman.

Radu ca copil de casă a rămas cu Domnul. Astfel soartea îi împiedecă de a ajunge în atingere unul cu altul şi puteau neturburaţi să'şi ţese înainte pânza visurilor lor, unul presărându'o cu fulgerătoare pietrii de diamant, altul nodând peste pânza albă florile negre ale urei.

* *
*

Ordiile tătăreşti veniau după obiceiul lor în cârduri, după seminţii, ca un nor de lăcuste, spre Moldova. Maimac, hanul cel mare al Tătarilor de la Volga, nevrând să ştie de îndoelile Polonilor cu Mengli Ghirai din Crâm, îşi porni vijelioasele cete spre apusul luminat.

Ştefan, prevăzător cum erà, trimisă solie şi la Varşovia, descriind în culori vii pericolul ce se apropie de sfânta lege a lui Cristos. Polonii însă, nu dăduseră nicio atenţiune solilor Moldoveni. Ce le păsà lor de ,,vlachii" Moldovei. Dânşii doar, cumpăraseră pacea de la Mengli Ghirai cu daruri scumpe şi atunci puteau dormi liniştiţi. Să'şi apere voivodul valah ţara singur dacă o teme.

Ştefan nu se supără luând acest răspuns. Ci se gândi la Dumnezeu şi la ajutorul lui.

După o cale de vreo două zile, o solie venită de la boerul Iliaş Modruz, cel mai bun căpitan de călăreţi, hotărî pe Vodă să întoarne oştirea îndărăt. Hanul schimbă drumul, şi apucă spre Soroca.

Oastea plecă cu zor în susul Nistrului.

Când Tătarii ajunseră la Nistru, peste aşteptare se rupseră în trei: două jerbii întrară în Polonia apucând una, spre Jitomir, ceealaltă spre Trembrola. Cea de a treia, cea mai puternică, condusă de însuşi Seid Achmed şi Eminec fratele lui Mamac, se opri în faţa Nistrului căutând un vad de trecere. Călărimea moldovenească s'a tras demult dincoace de Nistru. Olvipol, Galoşcova, Olgopol şi Hoscevata, cari se ţineau de hatmanul Poloniei, fură rase de pe faţa pământului. Lumina câmpiilor şi a pădurilor aprinse, vălvătăile satelor şi oraşelor luminau straniu până departe în adâncul ţerii Moldovei.

Ştefan Vodă nu ştià că armata Tătarilor s'a rupt în trei. Dânsul erà de credinţă că Mamac vine într'un mare semicerc spre Moldova. De după focurile cetăţilor şi din spusele fugarilor îi venià să creadă aceasta. Şi pentru a nu ajunge în mijlocul brâului de foc, care credeà dânsul, că îl ameninţă să'l cuprinză, în mod neînţeles, dânsul se retrase cu cea mai mare grabă la Prut.

Tătarii trecând Nistrul, s'au revărsat ca un puhoi peste ţinutul dintre Nistru şi Prut. Pe acea vreme pământul se ţineà de Moldova, dar erà slab populat, aşa că în partea de mijloc stăpâneau mai mult Tătarii, decât pârcalabii moldoveni.

Jos la mare străjuiau două cetăţi moldoveneşti, Chilia şi fostul Acârman, Cetatea Albă. Sus păzià Soroca, Orheiul şi Hotinul hotarul ţării.

Oastea lui Seid Achmed o ţineà oblu spre inima Moldovei. Drumul erà arătat prin suluri de fum şi miros de pârjol.

Când Tătarii ajunseră prin ţinutul Bălţilor de azi, ţinut dâmpos, cu dealuri mărunte, cu strâmtori, Vodă Ştefan se hotărî să'i atace. Căzând ca vulturul asupra taberei duşmane, înainte, ca aceştia să fi prădat ceva, i'a sfărmat şi a început să'i grămădească spre Nistru. Tătarii venindu'şi în fire se opintiră să ţină pept Domnului la satul Lipia, în ţinutul Sorocei. Încercarea a fost zădarnică. Moldovenii îi răzbiră şi aci şi jerbia o apucă cu frânele slobozite spre Nistru în căutarea unui vad. Dar aci Nistrul nu curge pe şes, ci printre dâmpuri, şi ţermii sunt înalţi, priporoşi, nepotriviţi a trece cu calul.

Strânşi în aceste locuri, năvălitorilor nu le rămăsese altă alegere decât a muri, ori a se da pe mâna duşmanului.

Pe atunci ostaşii robiţi în războiu făceau parale, căci îşi porneau rudeniile să'i răscumpere şi vrodată averi întregi s'au plătit pentru cutare sau cutare prisonier.

Moldovenii avuseră seceriş bogat. Neluând în seamă mulţimea robilor –peste 80.000– dar le'a căzut pradă sumedenie de arme, cai, hamuri, case, cămile, biboli, boi, în fine toate averile jăfuite până acum. Domnul Ştefan a nimerit'o mai bine. În mânile lui căzuse copiii lui Mamac, Ali şi Mirza, precum şi unchiul lor Eminec, fratele Hanului.

Mamac şi Mengli Ghirai cari jefuiau Polonia nici nu bănuiau dezastrul de la Lipia. Doar suflet viu de Tătar n'a putut scăpà din brâul de fer al Moldovenilor.

Domnul Ştefan se înturnă biruitor în ţară. O vreme oştirea stătuse la hotar, când veni însă ştirea că Mamac s'a întors în stepă, Domnul a trimis gloatele la vetrele lor. Ştià bine că până în primăvară nu are să se teamă de nimic. Tătarii nu poartă războiu decât numai primăvara şi vara.

Copiii lui Mamac fură aruncaţi în pivniţele cetăţii de la Suceava, iar Eminec trimis la Cetatea Albă, unde pârcălabul Dobru răspundeà cu capul pentru dânsul.

Ţara întreagă înotà în valurile bucuriei. De prin Crâm se porniră la convoiuri spre Moldova. Niciodată atâta Tătar nu cercetase ţara ca acum, când îşi căutau membrii prisonieri ca să'i răscumpere.

În zilele prime ale lui Decembre veniră şi trimişii lui Mamac la Suceava pentru a răscumpărà copiii de han.

Moldova nu mai pomenise de acestea. Dousprezece cară mari, trase de câte 6 perechi de cai, apărate de o ceată de călăreţi îşi făcură intrarea în una din zilele de iarnă în cetatea Sucevii.

Vodă fu vestit de venirea solilor.

Cu sufletul va fi pătruns poate şi înlăuntrul celor doăsprezece cară, şi va fi văzut şi bogăţiile acele mari pe cari le'a socotit a le trimite Mamac pentru rescumpărarea vieţii copiilor şi a fratelui său.

Gornici, încălecaţi pe fugari iuţi, moldoveneşti, au chemat la sfat divanul cel mare al Moldovei, soborul boerilor ţării. La chemarea Domnului s'au adunat cu toţii, venind care cum i'a dat Dumnezeu. Unul în rădvan muntenesc, altul în sanie, altul călare, dar unul şi unul însoţiţi de câte o ceată de curteni.

După sărbătoarea Bobotezii, după aproape două luni de aşteptare, Măria Sa Vodă se milostivi în cele din urmă de şerbii hanului Mamac, şi'i lăsă în faţa Măriei Sale.

În sala mare a cetăţii Sucevii erà locul de obicinuinţă a divanelor.

Păreţii îmbrăcaţi în blană de nuc parcă mai adăugau la aerul şi de altfel destul de sobru al odăii. În fund tronul de stejar al Moldovei, prin simplitatea lui umpleà de evlavie şi de cutremur pe om. Din tavanul aurit policandre mari, cu sute de lumini de său, priveau tăcute, aşteptând poate clipa ca să poată răspândi lumină în vasta încăpere.

În această sală sombră, ocolit de asprii boeri ai ţării sărace, stând în tronul de stejar, îmbrăcat în mantia'i de purpură, cu coroana ţării pe cap, rezimat de paloşul ţării, vulturul cuibului de viteji, Ştefan, Domn al Moldovei, primi pe solii lui Mamac.

Tătarii intrară, şi pe urma lor străjerii de la uşă, închiseră aripele mari.

Solii înaintară în mijlocul unei linişti mortale până în apropierea tronului. La trepte se opriră, puseră mânile la frunte, pe urmă la inimă şi, întorcând palmele spre Domn, se închinară până la pământ, în forma nescai mătănii pravoslavnice, strigând într'un glas:

– Alah Akbar!

Păreţii respinseră salutul adus în numele unui Dumnezeu străin, în forma unui ecou care muri repede prin colţuri.

În sală domnià o linişte desăvârşită.

Boerii priveau tăcuţi la Codă, care părea în aceste clipe un heruvim, asemenea celor din biserica Sfintei Troiţe din Suceava.

După ce moslimii îşi terminase închinăciunile, un tătar bătrân, învestmântat în mătase, poate vreun hoge din cei mari din Crâm, îşi începù oraţia.

Vodă făcù semn marelui logofăt, jupân Tăutu Ion, om cu multă treabă pe acele vremi şi mare ştiutor de limbile tuturor neamurilor cari împrejmuiau ţara Moldovei. Logofătul se aşează de dreapta scaunului domnesc, alături de bătrânul Gangur, armaşul Moldovei, pândind cu multă luare aminte spusele Tătarului.

Abia începuse acesta şi printre şirele boerilor, cu deosebire în şirele celor mai tineri, începuse a se produce o mişcare de turburare. Chiar şi logofătul Tăutu încreţise din sprâncene.

Tătarul adecă, ştiindu'se sol al lui Mamac, a găsit de cuviinţă să vorbească cu Domnul Moldovei ca şi când ar fi vorbit cu o mirzală de a doua mână de pe întinsele câmpii ale Ucrainei.

Din ameninţări n'o mai scoteà Tătarul. Că în primăvară, hanul cel mare, gloriosul Mamac, va inundà ţara aceasta ca pe o arie.

Şi va veni cu atâta oaste, încât apele ţării nu'i vor ajunge nici pentru a'şi adăpà caii.

– Şi noi vom fi pe aci, măi păgâne!, – strigă Isaia, părcălabul de la Neamţ.

– Aşa'i! Bine zici Isaio! – strigară alte voci, de vreme ce săbiile grele începură a izbi în podele, zângănind, prevestitoare de ceva rău.

Deputaţiunea Tătarilor privi îngrozită în jurul ei. Şi aveà rost teama.

Zgomotul părù a se înteţi.

Domnul îşi repezi privirea peste boeri şi pe unde ajungeà cu dânsa se potoleà clocotul ca la o atingere vrăjită.

Singur vornicul Tănase, de prin ţinutul Hotinului, om cu multă vitejie, dar puţină carte, nu se lăsă:

– Să nu ne aţâţe păgânul, Măria Ta, că pe Dumnezeul meu şi sufletul tatii – o să uit de aceea că sunt soli.

Domnul nu zise nimic.

Tătarul îşi reîncepù cuvântarea, întrerupt tot mai des de boeri. Se vede că aşa instrucţii primise de acasă.

Când erà să termine cerù voe Măriei Sale să'i aştearnă la picioare darurile aduse drept răscumpărare de cătră ,,strălucitorul şi nebiruitul învingător" Mamac. Vodă înclină din cap şi în aceeaş clipă Tătarul cel bătrân bătù de trei ori în palme.

În ceealaltă clipă uşile divanului se deschiseră largi, şi printr'însele începură a se strecurà eunuci puternici, înzorzonaţi, aducând darurile hanului şi aşternându'le la picioarele Voevodului.

Cercul până mai adineori îngust şi strâns al boerilor, începù pe încetul a se lărgi, pentru a face tot mai mult loc darurilor cari curgeau într'una de parcă ar fi fost scoasă din acele camere vrăjite ale poveştilor din o mie şi una de nopţi.

Boerii făceau ochii din ce în ce mai mari şi mai miraţi. Şi în dosul acestor ochi cinstiţi la văzul atâtor bogăţii părea că s'a aprins flacăra dorului de aur.

Adevărat că erau lucruri de cari nu mai pomenise ţara Moldovei.

Blăni, argint, aur, arme, petri scumpe, vase şi stofe de mătase, şele ferecate în aramă, aur şi argint. Săbii din oţel din Damasc, suflate cu flori şi vine de aur, cu mânere de lemn negru din Liban, zale de argint şi oţel din Siria, coifuri strălucitoare, mătăsuri ca paianjenul şi tot soiul de blane ce numai se pot vânà de la Nistru şi până în minunatele ţări necunoscute ale Orientului.

Şi vasele acele minunate. Şi brăţarele de aur şi argint. Lanţurile groase şi toate minunăţiile izvorâte din aceea măgăzie nesecată a Răsăritului. Moldova, săraca, nu prea văzuse atâta avere laolaltă.

Nu e mirare deci, dacă în sufletul boerilor săraci, încolţi dorul nebun după seducătorul luciu al aurului. Privirile lor alunecau de la grămada de bogăţii la ochii senini ai lui Vodă, oprindu'se întrebători, ca şi cum ar fi întrebat:

– Ce vei face acum Măria Ta? De'ai răscoli Moldova de la o margine până la cealaltă, n'ai puteà scoate atâta bogăţie.

Alte priviri păreau că l'ar îndemnà direct. Ca şi cum i'ar fi zis:

– Primeşte'le, Măria Ta, şi le împarte între noi. Suntem săraci şi războaiele ne mistue din ce în ce. Cu atâta avere luăm lupta cu toţi vecinii noştri deodată.

Vodă tăceà.

Tătarii aşteptau nerăbdători – răspunsul.

Boerii deveniau din ce în ce mai agitaţi. Aurul le tulbură sufletele.

Atunci Vodă făcù un semn cu mâna.

Uşile cele mari se deschiseră din nou şi trăgând din greu lanţurile grele întrară copii lui Mamac.

Un strigăt desperat, un strigăt plin de durere izbucni din peptul Tătarilor când deteră cu ochii de odraslele neamului lor.

Tătarul cel bătrân, cel care purtà cuvântul, în pornirea lui năvalnică se repezi să îmbrăţişeze pe fiiul stăpânului său.

Dar straja îl îmbrânci, încât bietul Tătar se opri în piepturile boerilor.

Copiii de han se opriseră în faţa tronului.

Iar Măria Sa Vodă începù să grăiască aşa:

,,Boeri a toată ţara Moldovei! Milostivitu's'a Domnul şi Dumnezeul nostru învrednicindu'ne a zdrobi pe duşmanii noştri, cari, fără a le fi îmbinat pricină, au năvălit asupra noastră şi a scumpei noastre ţărişoare. Şi a binevoit Domnul a sta cu noi de faţă în lupta cea cruntă şi cu ajutorul Lui nu numai că am zdrobit pe cei ce s'au ridicat cu urgie asupra noastră, ci am prins şi pe feciorii asupritorului vrăjmaş pe cari i'am aruncat în lanţuri şi pe cari a'i scoate din robie, hanul Mamac ne'a vărsat la picioare aceste daruri scumpe".

– Socotim să'i slobozi, Măria Ta, – grăiră mai mulţi boeri.

,,Eu ştiu gândul lui Mamac, cinstiţilor boeri. Cu arma ştie că nu ne poate birui şi a căutat să ne birue cu aurul. Noi suntem ţară săracă. Toate uneltele noastre sunt de lemn şi numai armele ne sunt din oţel şi fer. Aurul nu se prea cunoaşte pe la noi. Şi bine este până nu'l cunoaştem. De aceea socotiam cu capul Domniei mele a nu da ascultare diavolului ispititor.

Să'şi ia Mamac darurile îndărăt. Domnul Moldovei nu este Leah, nici Cazac, care umblă după pradă.

Noui ne'am apărat moşia şi aveam drept a pedepsi pe cei ce au îndrăznit a ne'o călcà".

Vodă se opri o clipă, ochii îi alergară prin sală, oprindu'se ici colea, ridicând vocea, tună asupra solilor:

,,Iar voi câţi veţi trece cu zile hotarele Moldovei, luaţi darurile stăpânului vostru şi i le duceţi. Spuneţi'i că la curtea Domnului din Moldova se mănâncă cu lingură de lemn, şi nu are lipsă de aur.

– Aferim, aferim!!, strigară Tătarii.

Iar, pentru a'l învăţà minte pe stăpânul vostru, să ştie că Vodă Ştefan nu ştie de glumă, poruncesc să se junghie aci în faţa noastră copii lui".

Sala mare înmărmuri. Boerii rămaseră cu gurile căscate, solii lui Mamac ca trăsniţi. Şi'n clipele aceste de linişte se auziră două gemete scurte.

Copiii lui Mamac căzură grămadă la pământ, fulgeraţi de junghiul străjerilor cari îi păzià.

După cele dintâi clipe de groază, Tătarii scoaseră un urlet începând a se bate pe pept, răcnind cuvinte neînţelese în limba lor.

Pe tronul de stejar Ştefan steteà ca turnat în oţel; nicio trăsură a feţii nu s'a schimbat.

Boerii steteau înfioraţi de aspectul îngrozitor.

Jos pe podine trupurile feciorilor lui Mamac mai tresăriau din când în când.

Două râuri roşii de sânge porniră agale prin sală, cârnind când la dreapta, când la stânga.

Tătarul venindu'şi în fire, strigă lui Vodă, ca eşit din minţi.

– Ghiaur blăstămat! Da, baremi trupurile să ni le dai.

Boerii puseră mâna pe săbii, auzind cuvintele îngrozitoare.

Dar Vodă îi linişti.

– Trupurile lor se vor da corbilor, pentru pildă tuturor, cari vor încercà vreodată să calce pământul Moldovei.

Mergeţi deci cu averile voastre şi spuneţi lui Mamac, că Vodă Ştefan nu se teme de dânsul.

Ridică paloşul şi, în aceeaş clipă, din pepturile boerilor rezbi năvalnic strigătul:

– La mulţi ani cu bine Măria Ta.

Sentinţa lui Vodă Ştefan s'a lăţit cu iuţeala fulgerului prin ţară. Toată lumea lăudà străjnicia sa.

Şi de altfel, ţara Moldovei pe urma biruinţei de la Lipia, păreà scăldată în apele bucuriei. De mult nu mai văzuseră curţile boereşti atâta chef, ca în toamna şi iarna aceasta.

Dar deşi toată lumea se bucurà, era totuş în ţară un suflet, care nu simţià nimic din obştească bucurie.

Acest suflet de om erà Aron, feciorul Stancului.

De cum se dete porunca de împrăştiere, după biruinţa de la Lipia, Aron se înfundă în curtea tatălui seu şi nu mai voià să ştie parcă de nimic în lumea aceasta.

Biruinţa de la Lipia îi trăsese o dungă crâncenă peste socoteala ce'şi făcuse în atâtea nopţi, socoteala neagră a unui suflet şi mai negru.

Şi toate acestea de dragul celor doui ochi ai fetii boerului Stroe Lupu.

Aceşti doui ochi nu'i dedeau pace. Îi răpiseră ticna zilelor din clipa în care a ajuns să'i vadă acolo departe, pe ţermii priporoşi ai Prutului.

Şi câte planuri nu făurise dânsul.

Cu ce nădejdi n'a aşteptat revărsarea tătarilor peste Moldova.

De unde să'i fi venit să creadă, lui, înstrăinatului de ţară, că peptul de ţărani va face un zid atât de grozav de apărare pentru ţara săracă.

Se puteà doar atât de uşor să fie înfrânţi Moldovenii. Pe urma înfrângerii ţara întreagă ar fi fost cutropită sub valul păgân şi în vremea aceea de spaimă, când toată lumea şi'ar fi perdut cu bună seamă capul, dânsul ar fi ştiut ce'i de făcut.

Atunci erà Maria a lui. Pe când aşa?...

De şase luni de zile l'a muncit gândul acesta, răpindu'i liniştea.

Retras în cuibul acela de munte, ferindu'se de prieteni şi cunoscuţi, Aron al Stancului ţeseà înainte pe urzeala neagră a gândurilor lui, planuri pentru viitor.

* *
*

După înfrângerea păgânilor la Lipia, boer Stroe Lupu chemă familia îndărăt la curtea sa. A venit şi ginerile. Erà vară şi'n zilele acelea frumoase tinerii însurăţei goliau din mână plina cupă a fericirii lor.

Stroe Lupu şi cu jupâneasa Stanca priviau la dânşii cu acel senin al sufletului bun, care e fericit văzând fericirea altuia. Le veneà celor doui bătrâni de pare că anii lor proprii de fericire s'ar reîntoarce în chipul fericirii copiilor lor.

Dar tocmai când cerul le păreà mai senin, un nor negru ameninţă cu furtună.

În ziua Sfintei Cruci, pică fără de veste în curtea boerului, Aron, feciorul Stancului. Stroe Lupu când îl văzù se cutremură uşor. Îi veni aşa dintr'o dată o teamă nelămurită pe suflet, o tainică ameninţare.

Întrebat ce vânt îl poartă pe aceste meleaguri, feciorul Stancului răspunse trist, că i s'a urât în Moldova, îl chiamă îndărăt farmecul locurilor pe cari a trăit, farmecul vieţii din Răsărit.

Şi cum toată familia îl ascultà, Aron reîncepù minunatele lui povestiri din acele ţinuturi: de hani bogaţi, de trai războinic, de femei cu ochii schinteietori de patimi.

Peste odaia mare, sombră, cu pereţii spoiţi în alb, cu tavan de grinzi afumate, se sălăşlui un aer din acel minunat rai pământesc care se chemà – Crâm.

Fără de veste Radu ajunse să bage de seamă că tinera lui soţie s'a cam răcit de el.

Erà ca şi cum un abis s'ar fi deschis între dânşii. De unde să se fi gândit însă că pribeagul ar pricinui aceasta.

Numai bătrânii, în liniştea odăii lor, cumpeneau din alt punct sosirea lui Aron.

Şi erà aşa ca şi cum de sus de undeva din înălţimile transcedentale s'ar pogorî un pericol mare, mare, deasupra casei lor.

Rugându'se lui Dumnezeu şi împăcaţi cu soartea, aşteptau acelea cari aveau să vină.

* *
*

Aron petrecù aproape o lună în casa lui Stroe Lupu. În zilele din urmă Aron eşià adeseori la câmp călare, însoţit de Maria şi de multe ori şi de Radu.

În una din zile, tocmai pe când toţi trei călăriau de'a lungul Prutului, la o cotitură unde nu puteau trece decât unul după altul. Aron rămăsese după Radu. La un moment dat, un fulger străbătù aerul de toamnă. Erà junghiul lui Aron, care alunecă adânc în spatele lui Radu care căzù din şea rostogolindu'se ca un stejar treznit, fără a puteà zice un cuvânt măcar.

Maria scoase un ţipet de groază.

În cealaltă clipă Aron, apucă femeea de mijloc şi o ridică în şea. Calul îmboldit de pinteni, sări de pe ţărmul înalt în valurile tulburi ale Prutului, năzuindu'se spre ţermul celalalt.

Ajuns de dincolo, Aron se întoarse îndărăt, privi un moment spre ţărmul opus, apoi se înfundă în stepă.

Pe urma lor, departe după culmile Carpaţilor, soarele coborà încet spre culcuşul lui aurit.

Cu o ultimă rază, el lumină figura celor doi pribegi, cari goniau în fuga celui spre minunatele locuri ale Răsăritului, acolo unde soarele e mai frumos, oamenii mai viteji, viaţa mai plăcută.

Dincolo de Prut, doui bătrâni îşi plângeau norocul apus al zilelor de odihnă, mângăindu'se cu aceea că aşa a binevoit Dumnezeu.

La birtul Săndulesii[39]

Afară vremueşte.

Fulgii mari biţoşi se aştern pământului în rotiri nebunatice, mărind clipă de clipă linţoliul alb al câmpului. Focul din sobă, năcăjit că nu'şi poate strecurà fumul prin hogiacul îngust, se ceartă într'una cu crivăţul, care simţindu'se la largul lui, zburdă ca un fecior în preajma intrării la oaste.

Cam aşà o vreme erà şi în iarna când ajunsesem să fac cunoştinţă cu birtul Săndulesii.

Birtul Săndulesii! Cine nu'l cunoşteà pe àretul Bărzăvei. Doar toţi cari aveau ceva de lucru prin părţile acelea trebuiau să treacă prin preajma lui. Înaintea sufletului icoana îmi învie aevea.

Patru păreţi spoiţi în alb, cu o uşă scundă scutită de o streşină lată, care îşi sprijineà greul în doui stâlpi groşi de alun; două ferestruici micuţe cu geamuri curate, care rideau drumeţilor ca doui ochi de fată mare. Un coperiş înalt şi ţuguiat, care nu se potrivià deloc deasupra păreţilor scunzi îţi făceà impresia unei căciuli trântite pe ceafă după o noapte de chef. Cinci plopi bătrâni făceau de strajă înaintea hanului, privind din vârfurile lor plictisiţi peste imensul şes bănăţean, care vara se firbeà în dogoarea'i proprie, ear iarna ţineà de urât crivăţului nebun. Cumpăna fântânei din dreapta hanului făceà pe înţeleptul rostindu'şi sentinţele cu glas ţuguiat în ondulările cadenţate ale lumănăriţei, care subţiricà cum erà, se lăsà alintată de vânt. Numai când mână de om o cuprindeà în braţe coborindu'o în fântâna umedă şi rece, ţipà cumpănà îngrozită.

Pe dinaintea hanului duceà drumul mare, drum bun de piatră, de la Bocşa la Timişoara.

Aşà erà birtul Săndulesii.

Împlinisem optsprezece ani. Venisem pe Crăciun acasă de la şcoală. Adevărat că tata, căruia îi împărtăşisem dorul de a veni de sfintele serbători acasă, nu păreà prea încântat de venirea mea. Nu din alte motive, ci pentru iarna grea ce se pusese. De fapt, multă vreme s'a cernit de atunci, dar iarnă ca aceea n'am mai avut. Cum a luat'o de pe la "Sânmihai" n'a mai contenit. Se pornise crivăţul de sub geana zării de miazănoapte şi alergà nebun peste pustiul fără de margini.

Zăpada crescuse de mirul lumii. Încremeniseră satele în învălişul alb. Pe aşà vreme unde să te porneşti la drum, când te prindeà mila să dai drumul chiar şi cânilor.

Ei, dar cu cei optsprezece ani în spate, parcă la vreme îmi steteà mie gândul. Voiam să merg acasă. Cu vreo două săptămâni înainte primisem epistola tatii, în care cu

[39] Din „Foiţa Drapelului", 1910, nr. 126, p. 1-2; nr. 127, p. 1-2; nr. 128, p. 1-2; nr. 129, p. 1-2; nr. 130, p. 1-2; nr. 131, p. 1-2; nr. 132, p. 1-2.

înţelepciunea caldă a părintelui îngrijit de viaţa copilului seu, îmi dedeà sfatul să stau pe pace, dar la urma scrisorii –şi aceasta desigur sub influinţa mamei– îmi împărtăşià, că pentru toată întâmplarea o să'mi trimită bunda şi puşca la otelul din D… şi eu venind, de voi da de vreo "chirie" să vin, de unde nu, să mă întorn îndărăt, căci pe aşà o vreme din sat nu se prinde nimeni să plece cu trăsura.

Până în ziua plecării eram o nădejde. Mi se păreà, că ceriul şi numai de dragul meu trebue să schimbe vremea. Ţi'ai găsit'o! Vremuirea se înteţise. Zăpada crescuse de mirul lumii şi gerul se înăsprise de comedie. Ziarele mişunau de întâmplări, în cari lupii şi drumeţii îşi rânduiau socotelile cu, ori fără succes, în lungul drumurilor de ţară. Ştirile acestea mă cam puseseră pe gânduri. Din cumpeneala mare dorul de casă eşi biruitor. Plecai. Pănă la D… erà uşor, căci mă duceà trenul. Dar dejà pe drum peisagiul de earnă mă cam înfioră. Cât puteà ochiul pătrunde prin giamul îngheţat, câmpia erà o zăpadă. Pe ici, pe coleà sulurile de fum cum se înălţau ca nişte vine albastre dacă mai vădeau ceva viaţă. Încolo pustiul alb, lucitor şi neted. Ajuns în orăşelul D… căutai otelul, al cărui stăpân erà român şi vechiu cunoscut.

Mă întâmpină cu căldura, care prinde atât de bine pe om în loc străin.

– Este vreo trăsură de la B…? Românul nu'şi putù ascunde un suris resàrit în colţul gurei.

– Dar de unde frate! De şease săptămâni nici cu un om din părţile acelea n'am dat faţă, necum cu trăsuri. Cine pleacă la drum pe vreme ca asta. Curat ispită.

Trebue să fiu făcut o mimă foarte desperată la auzul acestui respuns, căci otelierul se apropiè de mine şi'mi puse mâna pe umăr.

– Este o trăsură dar, hm… mai ştii când pleacă.

– Cine'i? întrebai repede.

– Părintele Zachei din Potlogi…

Înţelesei acum vorbele omului. Părintele Zachei din Potlogi Dumnezeu să'l erte, erà pită de om, omul lui Dumnezeu, cum ziceau Românii, dar aveà un cusur. Erà năpraznic de chefliu. Când ţi'o pornià dânsul la chef, apoi singur Dumnezeu sfântul puteà ştii, când va gătà. Alt suflet pe pământ nu.

Vă puteţi lesne închipui deci, că puţina nădejde ce'mi resări în suflet la vestea că totuşi este o trăsură, de cum aflai că e a popii Zachei, s'a risipit ca şi cum n'ar fi fost. Cât pentru celelalte grijise tata. Bunda şi puşca erau de fapt sosite.

– De când e părintele pe aici? – întrebai din nou.

– De vreo cinci zile.

Îmi făcui repede socoteala. Cinci zile… ajung pentru un simplu muritor berechet ca să'şi facă cheful… ei dar popa Zachei din Potlogi tocmai în acest punct diferià de ceilalţi muritori… Dânsul atunci se încălzià când alţii căpeau grămadă de oboseală. Vorba tatii:

– Popa din Potlogi e turnat din fier.

Acum eram la respântie. Ori mă întorc îndărăt la oraş, ori îmi iau inima'n dinţi şi aştept că răbdare până ce părintele Zachei se hotăreşte să plece cătră casă. Trebuià să treacă prin satul meu.

Hai să caut pe părintele. Mi se spuse că'i la judeţ. De fapt erà acolo. Se încâlcise adecă cu notarul din sat într'un proces de vătămare de onoare şi acum băteà uşile

judeţului, căutându'şi dreptul. Când l'am zărit îmi veni gândul să mă şi întorc de unde am venit. Părintele spumegà nu altceva. Şi erà om pornit al dracului. Când o fi pus el mâna lui în capul vreunui creştin în clipe de mânie, nenorocitul îşi puteà închinà în pace sufletul milei lui Dumnezeu. Căci deh, Dumnezeu te mai eartă, dar popa Zachei ţineà că ce poate face stăpânul nu poate face sluga şi nu ertà.

Venià aţă cătră mine. Credeai că'i o locomotivă aşà sufla.

– Sărut mâna taicule! – cutezai să zic.

– Ha! Servus clarisime domnule. (Părintele aveà şcoli latineşti). Dar ce vânturi te poartă pe aici?

– Iac' m'am gândit să dau de Crăciun pe acasă şi mă bucur, că te'am întâlnit pe sf. Ta, căci…

– Hm!... fu respunsul părintelui. Scoase apoi o basma enormă şi'şi suflă nasul cu o putere, încât rescolise coridoarele judeţului. Pentru o clipă murmurul puţinilor oameni, veniţi şi dânşii cu necazurile lor, încremeni.

Numai o biată babă zgribulită într'un cojocuţ cam purtat, se încumetă să zică mai mult pentru liniştirea celorlalţi:

– Popa din Potlogi şi'a suflat nasul.

Popa Zachei îşi împătură încet basmaua adâncindu'o în buzunarul reverenzii. Apoi reluă firul conversaţiei.

– După cum te socotişi baş pe o vreme ca aceasta să te porneşti la drum?

– Vezi taică, dorul de casă...

Părintele dete din cap.

– Haida deh, eu te iau cu mine dar n'am cu ce te învăli şi aşà cum eşti nu'mi vine să te pornesc la drum.

Îi amintii de bundă.

– A... ah! – altceva... altă vorbă.... apoi, hai să te gaţi!...

– Plecăm acum? – cutezai să întreb.

– Ba bine că nu. Ce să fac aici? Să mă năcăjesc cu prăpădiţii ăştia... şi arătă cu degetul spre odăile judecătoriei.

Temându'mă de o isbucnire a părintelui Zachei, şi care ar puteà aveà eventual o influinţă oarecare şi asupra plecării noastre, nu avui curajul să înaintez pe acest teren. Dar nici nu erà lipsă. Părintele Zachei continuă singur.

– Măi clarisime domnule! Aăştia nu's oameni. Nu zeu... Închipueşte'ţi clarisime domnule! Prind pe notarul de la noi, pungăşind comuna... îl prind... pun mâna pe el... Ca reprezentant comunal clarisime domnule şi frate îi fac imputări... el devine obraznic... să mă scoată din ţiţini clarisime... şi'i zic că'i hoţ. Ştii ce'a făcut... mă pârăşte el pungaşul, pe mine şi plătesc horenda amendă de 400 coroane, eu popa Zachei din Potlogi... care am pus mână pe el pungăşind... Ei ce zici clarisime... Este în ţara aceasta dreptate?

– Nu'i! Şi mă mir că S-ta peste tot te'ai încumetat să te şi gândeşti că judeţul te va mântui.

– Dracul s'o gândit – Dumnezeu ne erte... m'am gândit să fac pentru formă... D'ai mult al dracului 400 coroane... –Tii,– continuă dânsul... scărpinându'se după ureche.

Deodată apoi ridică capul şi dete din umeri. Ochii i se aprinseră de jocul luminei aceleia clare, pe care o simte omul abià după isprava unui lucru bun; o căldură a îndestulirii cu sine. Mă luă de braţ şi zise.

– Ei, ducă'să dracului cu bani cu tot, i'oi face şi p'aceia. Dar mi'i ciudă să dau eu patru sute coroane pentru onoarea unui pungaş. Numai de, barem i'o zisei. Clarisime! Mie, popii Zachei să'mi zică el ce i'am zis eu, aşi ajunge în criminal... La urmă ce să mă năcăjesc, l'am vătămat şi i'am plătit cinstea...

O nu'i aşà!

Ce aveam să fac, afirmai. Ş'apoi la dreptul spus îmi plăceà mult popa Zachei. Numai cât în situaţia dată mă cam îngrijorà veselia lui crescândă, care i se înstăpânià drept în suflet.

Când eşirăm în strada otelului, vântul ne împroşcă cu o pânză de zăpadă pe care o adunase de pe coperişe. Barba părintelui deveni într'o clipă albă.

– Ei poftim! Pe aşà vreme să apuc eu la drum. Ş'apoi pentru cine... pentru cine clarisime... pentru un pungaş.

– Nu te mai frământà şi S-ta atât cu comedia aceea. Nu face.

– Ce nu face clarisime? – Cum dracu să nu facă, când mă opriseră la 400 coroane? Hm.

– Dar cel puţin i'ai spus'o...

– Cu atât m'aleg...

Nu erà în toane părintele Zachei. Când ajunserăm la otel stăpânul văzù cum stau paele părintelui. Neguţător cum erà însă îşi vedeà de interesul seu... Întrebă cu de'amănuntul mersul procesului... se minunà... protestà, da din cap, îşi frângeà mânile, de vreme ce popa Zachei văzând atâta interes pentru cauza lui tot mai mult ce se înfierbântà, înjurà, ofensà toată lumea.

Noroc cu nu erà nimeni de faţă căci se puteà trezi uşor cu un duium de procese după cap.

Mie'mi ardeà de plecarea cătră casă: îmi rătăcise privirea la ciasornicul din părete şi mă prinse mirarea cu câtă grabă alergă arătătoare de aramă pe placa albă. De la un timp văzând că ne apropiem de ora zece nu mă mai putui reţine.

– Părinte! – zece ceasuri!

Acum erà acum. De'o respunde părintele Zachei că: mai avem vreme, apoi îmi iau frumuşel remas bun şi cu trenul de amiazi mă întorc de unde am venit. Crezui pentru o clipă deci, că mi se deschise ceriul când îl auzii zicând:

– Da da; dar ştii ce clarisime d-le, că d-ta pe la grajd şi spunei lui Ion să prindă caii, plecăm.

Nu mai dubitam! Vorba părintelui Zachei erà plumb, nu altceva. Când ţi'o puneà dânsul în cântar s'a mântuit.

Peste vreo jumătate de oră eată pe Ion că numai ce se iveşte în uşă. Părintele cum dete cu ochii de dânsul îl umflă râsul.

– Măi Ioane, dar cum păcatele tale intraşi pe uşă? Şi erà ceva în lucru. Căci Ion atâtea trancote a strâns pe sineşi, încât erà un munte de straie. Un uşor nouraş de abur, care se vădià pe dinjos de căciula de oae indegetà numai, că pe acolo e capul.

Sluga mormăi ceva fără să'l înţelegi.

– Gata? întrebă părintele. Namila de om se mişcă. – Apoi hai să mergem dar cu Dumnezeu.

Înainte de a mă îmbrăcà, mă întorsei spre uşă şi fără să fiu observat, strecurai două cartuşe în ţevile puştei. În clipa aceea nu mi'am dat seamă ce fac. Aşà mi'a venit mie. Pare că m'ar fi îndemnat cineva.

Când să ne aşezăm în sanie –căci păr. Zachei venise cu sania– văd că'şi face o cruce mare pravoslavnică şi zice:

– Dumnezeu să ne ajute şi să ne feriască de lupi!

Îmi steteà pe limbă întrebarea, dar Ion dete bice cailor şi sania eşi lunecând uşor pe covorul alb şi îngheţat. Când părăsirăm şi ultima casă din D... părintele Zachei trase căciula pe urechi şi'mi zise:

– Clarisime, ţine gura închisă că nu'i glumă.

Crivăţul pare că numai atât a aşteptat. Ridică din coasta şanţului de alături un braţ de zăpadă şi ni'l trânti hototind în faţă. Apoi începù a ne da la târcoale când de ici, când de colo, plângând, chiuind, răcnind, ţipând şi isbindu'ne în fiecare clipă cu câte un bruş de zăpadă îngheţată, care pare că erà căptuşită cu ace. Caii mergeau la pas, suflând greu. Când ne apucà crivăţul la spate o luau şi ei seracii în trap scurt.

Părintele Zachei se ridică la un moment dat când vântul se svârlise în altă parte şi privi în toate părţile. Apoi se plecă cătră mine:

– Clarisime, mă tem că nu'i bine. A nebunit vântul şi pace. Dacă mergem tot aşà, când ajungem acasă?

De frig ce'mi erà, la auzul nedumerirei părintelui îngheţasem cu desăvârşire.

– Ce'o vrea Dumnezeu! – zisei.

Părintele Zachei mă privi ţintă în ochi şi după o pauză adause: Bine.

Tăcurăm. N'aveam alta de'a face. Pe cât îmi dedeà răgaz crivăţul, mai aruncam ochii şi eu peste câmpul de zăpadă. Mărturisesc, că mă apucase o părere de rău. Erà curată ispită ceea ce făceam.

Mâna înmănuşată îmi rătăci pe ţeava puştii şi apropierea fierului rece mă mai linişti. Vremea treceà încet de parcă ţineà pas cu sania noastră, care înainta greu. Norocul în copacii de pe margini, altfel ne perdeam. Erà o urgie nu altceva. Pe drum nici ţipenie de om. Numai noi şi bieţii copaci resleţi îngropaţi în zăpadă, şi pe cari îi ferbià în pornirea'i selbatică crivăţul.

Sub o colină sania se opri. Ion se dete jos şi scoase nişte saci de sub şireghe. Îi trecù cu mare greutate pe sub hamuri strângându'i cum putù sub foalele cailor. Bietele animale, primiseră acest gest de purtare de grijă cu un nechezat uşor, rescolind cu copitele zăpada, ca şi cum ar fi voit să ne spună să nu prea perdem vremea.

Părintele Zachei tăceà. O singură mişcare mai făcù şi dânsul în decursul drumului, când scoase puşca şi o încărcă.

De la un timp mi se părù că se întunecă lumea în jurul nostru. Vântul se inteţise şi din ceriul fumuriu se porni o cernere de zăpadă. Fulgii cădeau deşi, prefăcându'se în volburi mari, luând'o apoi razna peste câmpie de păreà o horă stranie de duhuri rescolite într'un miez de noapte.

Clopoţeii de la calul de om sunau trist şi lugubru în fiertura năpraznică a elementelor înfuriate. Deodată numai ce Ion ridică mâna în laturi şi răcni:

– Pădurea Mănăstirei!

Prin negura deasă se vădi o dungă neagră. Păreà o pată murdară pe întinderea curată a covorului de zăpadă. Simţi o uşoară înfrigurare. Prin suflet îmi tremurau în goană toate poveştile copilăriei mele, poveşti crâncene de încălcări de hoţi, de lupte cu lupi, cari au avut loc tocmai în prajma acestei păduri urgisite.

– Tii, strigă părintele Zachei, de'abià aci am ajuns? Ei, săracii de noi, o să îngheţăm pe drum.

Caii mergeau la pas. Noaptea se pogorà grăbită din înălţimile cenuşii învălind cuprinsul în haina'i neagră. Vedeai cu ochii cum se perde ziua în noapte. Închisei ochii. Dormitam aşà legănându'mi capul când la dreapta când la stânga, după cum se legănà şi sania. Deodată ne oprirăm brusc. Oiştea opinti în fundul saniei şi bradul trosni puternic. Într'o clipită părintele Zachei fu în picioare.

– Ce'i Ioane? – întrebă el scurt.

– Nu ştiu de ce s'o fi spăriat calul de breazdă.

Ochii noştri cercară să sfredelească băzna, care păreà un zid nu altceva. Părintele Zachei lăpădă bunda, apucă puşca şi se dete lângă cal. Animalul tremurà şi privià încordat în băznă, de unde i se năzări pericolul. Părintele îl bătù pe grumazi, îl frecă puţin la ureche şi zise Românului.

– Măi Ioane, ia te grămădeşte tu ici pe fundul saniei şi ţine bine de frâne. Strânge cât poţi şi nu slobozi caii oricât ar voi ei să fugă. Ion nu mai respunse, ci urmă porunca. Când să se urce în sanie, părintele se apropie de mine şi mă întrebă:

– Clarisime, îţi simţi inima la loc?

Văzui cum i se aprind în ochi două lumini. Nu înţelesei întrebarea, deşi bănuiam ce'i. Afirmai dând din cap.

– Apoi atunci clarisime domnule –continuă popa Zachei– să facem o mică schimbare. Te desbraci frumos şi iai bunda pe umeri. Patroane ai? Câte?

– Douăzeci!

– Bine. Te aşezi spate în spate cu mine. Eu grijesc înainte şi d-ta clarisime, îndărăt. Să iai seama... nu te pripi, ci aşteaptă până se apropie bine, atunci... numai între ochi... înţelegi?!

Simţi o fulgerare de răceală trecându'mi prin cap. Eram în primejdie. O clipă îmi erà ca şi cum mi s'ar fi aşezat un greomânt pe piept, care mă împedecà să respir, dar precum venise tot aşà şi dispărù. Urmai sfatul părintelui Zachei. Un timp îl mai văzui ocolind sania, apucând când de un ham, când de frâne, cercetând lanţurile de sub bărbia cailor. Trase de grumăzere, le mai întări puţin şi după ce se convinse că toate sunt la loc, întoarse capul în direcţia spre care privià îngrozit calul de brazdă.

Privi lung părintele şi cu atenţiune încordată. În clipele acelea îmi părù, că întreaga lui fiinţă s'a concentrat în urechea care ciuleà întins. Ochii lui mari păreau două sfredele fine, cari cercau să se vâre în zidul de băznă care ne ocolià. Eu n'auziam decât cântecul nebun al vântului, care alergà turbat peste câmpie. Caii începură să sforăie şi să bată din copite. Deveniseră nerăbdători.

– Hm – grăi părintele, – nu aud nimic măcar că calul a simţit ceva. Acum ce'o da Dumnezeu sfântul... te mai pomeneşti că'mi las odoloanele pe aici pentru un pungaş.

– Doar n'or fi lupi?... – întrebai îngrijit.

– Cam aşà ceva. O să vedem! Acum şi dacă or fi, n'or fi cu sutele, iac' vreo doi'trei... d-ta ţine'te de ce ţi'am spus, nu pripi... cât pentru mine să n'ai teamă.

Se învăli în bundă şi strigă Românului:

– Să strângi frânile Ioane când e la adecă şi să ţini drumul!

Plecarăm. Noaptea căzuse peste noi. Zăpada îngheţată ţiià sub talpele late ale saniei. Clopoţeii de la cai parcă se jeluiau şi mai şi de când plecarăm. Înaintând sub scutul unei coaste puturăm înaintà mai repede. Caii grăbiau fără să fie îndemnaţi. În jurul nostru iarna schimbase aşà fel faţa peisagiului, încât nu ne mai puteam orientà. Ştiam atât cât am prins din gura lui Ion: pădurea Mănăstirei. În gând încercam să fixez locul. Îmi zăceà în interes să mă ştiu cât se poate de departe de locul căruia îi eşise o veste atât de rea. Nu eram în stare. Deodată mi se aprinse o lumină în suflet. Birtul Săndulesei! Trebuià să fie în apropiere. Cum mă năpădi gândul nu'l mai putui reţine la mine.

– Ascultă taică părinte! Mai avem până la Sănduleasa?

– O'e! fu respunsul! Pe vreme bună eram demult acolo, dar aşà...

– Totuşi...

– Păi..., mai vreun cias ne trebue. Acu mergem pe vale dar acuşi urcăm... vedeam'aşi odată trecut de "dâmpul popii". Vântul nu îngădui conversaţia. Apucà vorbele de cum încercau să iasă şi le sfârticà cum sfârtică copiii bucăţelele de hârtie risipindu'le în vânt.

Trapul cailor se prefăcù în pas. Înaintau la deal. O simţiam, căci îmi tot lunecau picioarele pe fundul saniei. Ion îndemnà pocnind din biciu… bieţii cai se încordau înţepenind potcoavele în drumul îngheţat, în vreme ce părintele Zachei îndemnà cu glasu'i plin:

– Numai un pic dragii mei... să ne vedem odată sus la larg... hi... hi... aşà dragii mei... Dar simţiam pe mişcările lui, că în vreme ce'şi îndemnà caii, ochii îi umblau spre gaiul rar care resări ca o fantomă lângă drum. Vântul îmi trânti în urechi un sunet rupt, care mă făcù să tresar. Părintele Zachei întinse cocoşii de la puşcă. În clipa următoare eram şi eu pe urma lui. Apropiai cartuşiera şi'mi înfundai privirea în băznă.

– Încă un pic... dragii mei... aşà... auzii îndemnând glasul părintelui. Deodată sania se opri!

Eram ajunşi în deal; de acum drumul se întindeà neted ca o masă şi nici să'l perdem nu se puteà, căci plopii svelţi de pe de laturi erau bune călăuze. Părintele îşi aţinti privirea la calul de brazdă şi dete din cap. Calul păreà neliniştit. Ciulià şi sforăià îngrijorat.

– Dihania dracului! –zise părintele– se ţine de noui ca scaiul de oae. Dar cu unul luăm noi lupta dacă o cutezà să ne atace. Deşi nu cred...

Parcă a fost a vrajbă vorba. În nemijlocita noastră apropiere, ascuns în mantaua neagră a nopţii, se porni un urlet scurt... răguşit... un fel de hălăit întins de câne... Calul de brazdă se ridică în două picioare şi se smulse înainte. Sania trosni în toate încheeturile ei...

– Griji Ioane! Strânge!! – strigă părintele şi în aceeaşi clipă un fulger lumină cuprinsul. Pocnetul ce urmă îl luă vântul, împrăştiindu'l peste câmpie.

Ca la un signal tainic din diferitele puncte ale câmpiei se ridicară urlete... Se chemau ortacii la pradă...

Caii îşi proptiseră capetele în piept şi mergeau într'un galop scurt. Sania se legănà cât erà drumul de lat pe urma repeziciunei cu cari mergeam. Vântul tăià nu altceva. Ochii începură a'mi sticli.

Deodată mi se năzări o umbră în dosul saniei. La început credeam că e închipuire, în curând însă văzui că se înmulţesc... una, două, trei... patru...

Sub căciulă mi se ridică părul măciucă. Creerul agitat cuprinse un singur gând: lupii...

Tâmplele începură să'mi zvâcnească de parcă ar fi fost nişte lovituri de ciocan... de două ori ridicai puşca şi de două ori o lăsai jos... îmi tremurà mâna.

Gândul îmi sburà în aceste clipe la casa părintească. Vedeam părinţii cum mă aşteaptă în cuprinsul cald al odăii luminate de lampa mică... Săraca mamă... şi eu aci... Brr... să te sfăşie lupii în drumul mare...

Mă cuprinsă o îndărjire... Privi ţintă la umbrele cari veneau în salturi nebune pe urma saniei... Zăpada încetase de a mai cădeà şi parcă şi norii se mai rărise... băzna se retrase făcând loc unui amurg...

Şi în amurgul acesta crescând, conturele dihaniilor flămânde se vădeau din ce în ce tot mai clare...

Ochii scăldaţi în schintei îi deosebiam bine... Erau patru lupi, dar ceva mai napoi mai veniau vreo câţivà. Unul care erà în frunte coti la dreapta şi voià să ese înaintea cailor...

Ridicai arma... Bestia venià în salturi lungi, cu limba scoasă, cu coada vâlvoi... Apăsai ferul rece... şi... închisei din ochi...

– Bravo clarisime! – strigă părintele.

Fiara se grămădi în zăpadă înroşindu'o cu sângele ce'i sbucnià din rană.

Într'o clipă dispăruse tabloul. Caii goniau nebuneşte.

Pe urma celui căzut alţii năvăliră înainte.

Deodată calul de om poticni şi căzù la pământ.

Erà cât p'aci să ne dăm grămadă peste dânsul.

– Ei fireai al dracului să fii – gemù părintele... baş acum trebui să se întâmple... acum ţine'te bine clarisime.

Drept răspuns arma mea trosni de două ori... O căldură mă cuprinse...

Părintele Zachei sări între cai...

Ce'o fi făcut, eu nu mai ştiu, căci unde să cutez să clipesc din ochi în laturi. Doar viaţa noastră se concentrase tocmai în ochi...

Fiarele se opriseră îngrozite în raza bătăii puştei. Erau puţine. Dar urletul răsleţ, care se ridicà din toate părţile ne prevestià o ciată considerabilă. Şi aceştia cu cari cochetam eu aci în pragul morţii chemau întins pe ceilalţi.

Părintele Zachei se trudià să pună calul în picioare. Auziam cum îndemnà pe Ion, că de unde să apuce. Un trosnet al saniei îmi spuse, că calul s'a ridicat.

Toate acestea nu duraseră o minută.

Din băzna ce ne înconjurà umbre stranii se strecurau spre drum.

Un lup îmi atrase deosebit atenţiunea. Erà mare, biţos, bătrân pesemne, căci părul îi bătеà aspru în roşu. Se trântise pe labe oblu în faţa mea. Coada stufoasă izbià în zăpada

de alături ridicându'o ca cu o mătură. Ochii mari, galbini, icneau nervoşi ţişnind cununi de schintei. Limba roşie acoperită cu bale spumoase îi spânzurà dintre fălci. Urechile erau aţintite înainte în aşà măsură de'ţi făceau impresia unor coarne.

Tremurà. De oboseală ori de hălie nu'mi pot da seama, poate de amândouă.

– Haidam! – răcni părintele.

În acea clipă auzii şi pe Ion...

– Păzi părince!

Un pocnet surd se descarcă lângă ureche umplându'mi ochii de fum.

La trei paşi de la cai se svârcolià un lup resărit din bâznă. O clipă de întârziere şi erà în grumazul calului. Caii se deteră îngroziţi în laturi şi o porniră înainte. În acea clipă se porni şi haita pe urma noastră.

– Slobozi frânele! – auzii glasul părintelui şi simţii zmâcneala năpraznică, cu care se întinseră în hamuri.

Din noaptea înzăpezită urletele se inteţiau. Sania sburà. Câte o undă de spumă deslipită de pe bieţii cai se lipià de mine încremenind pe loc.

Din clipă în clipă tunau armele. Încărcam şi descărcam puşca ca un automat.

Mă cuprinsese o lâncezeală. Părea că creerul încetase orice funcţie. Un sentiment de nepăsare se întronă în suflet. Tot ce vedeam erau umbrele lungite şi ochii schinteetori, cari se aţineau pe urma saniei.

– Cruţă patroanele clarisime! – că se îngroaşă gluma, – strigă părintele Zachei.

Tot atunci simţii o îngrămădeală trecându'mi peste cap şi căzând pe urma saniei.

Mă trezi din toropeală. Părintele Zachei îşi trântise bunda după ce o legase folomoc. Ştiam ce înseamnă manevra aceasta. Erà unul din gesturile desperate de a mai reţine o clipă haita flămândă.

De jur împrejur tăcere adâncă.

Şi lupii încetaseră urletul şi goniau tăcuţi cu limbile scoase, aşternându'se drumului fără sgomot, de pare că nici nu atingeau pământul. Pentru o clipă se opriseră în jurul prăzii ce le căzuse din sanie. O clipă numai, căci în cealaltă îndârjiţi îşi întăriseră goana.

Peste câteva minute cari pentru mine păreau vecinicia însăşi distanţa ce am câştigat a fost redusă. Auziam din nou respirarea înfiorătoare. Rădicai arma din nou şi cercai să'mi fixez ţinta.

Apucai ciudă pe lupul cel mare care'mi părù vătaful cetei. Dar erà isteţ. Niciodată nu se încumetà în bătaea plumbului. Trebue să fi făcut mai multe avânturi de acestea şi a prins minte. Se ţineà la distanţă cedând altora întietatea – celor mai proşti, cari îşi duceau pielea fără multă bătae de cap la târg. Ori poate ştià că caii n'o prea pot duce mult şi din goana nebună tot dânşii vor eşi biruitori.

În adevăr caii începuseră a slăbi. Auziam dejà ţiuitul năpraznic al biciului cum cădeà pe spinarea spumegândă.

Deodată tresări. Biţosul duşman cu o singură săritură trecù în fruntea cetei.

Sosise clipa.

Ochiul îmi lunecă de'a lungul ţevii şi se opri drept în fruntea lupului.

Boldii limba mică de oţel şi glonţul sbură din armă. Lupul meu îşi pironi picioarele în zăpadă şi opri. Pe urmă se culcă încet pe o dungă. S'a sfârşit.

O simţire dulce mă legănă în braţe; mi se păreà că am scăpat de primejdia cea mare.

Lupul acela trebue să fi fost conducătorul. Căci şi ceilalţi, puteau fi vreo cincisprezece, se opriră nedumeriţi. Câţiva o tuliră din nou la drum, dar lipsià parcă îndârjirea de până acum.

Deodată ca venit de pe alte ţărâmuri, auzi glasul Românului:

– "Birtul Săndulesii!"

Uitai de primejdia ce venià din urmă şi întorsei capul. Din băzna fumurie un priculici micuţ… micuţ… îşi licărià lumina… Nu cred că marinarii după lungi nopţi de furtună să salute cu acea căldură a sufletului lumina roşietică a farului tâlcuitor de liman liniştit ca mine, la văzul luminei mici care ne răsărise în cale.

De acum eram scăpaţi.

Şi caii prinseră nădejde nouă aşternându'se cu zor îndoit înainte.

– Să stau la poartă? întrebă Ion.

– Slobozi caii! – fu respunsul popii Zachei.

Văzui cei cinci plopi îndesându'se într'un singur trunchiu, pe urmă o isbitură de mă simţii ridicat din şezut... şi caii opriseră brusc.

Nişte câni mari de'i luam drept lupi se năpustiră la poartă, ale cărei aripi se desfăcură larg.

Sări din sanie şi grăbii îndărăt.

– Ce faci clarisime? – întrebă părintele Zachei.

– Mai am două patroane! – îi răspunsei.

În băzna mare nu putui deosebi decât conture spălătăcite, făşii de umbră cari păreau a se îndesà în noapte.

Erau duşmanii cari se retrăgeau de pe teren.

Mai mult inconştiu repezi două focuri în direcţia aceea, rescolind cuprinsul hanului. Cânii eşiţi în drum ridicau urletele lor sinistre de păreà un cor monstru resărit din iad.

Când reveni, părintele Zachei îmi eşi în cale şi mă îmbrăţişă.

– Scăparăm clarisime!

Simţemântul acela nu l'am mai uitat de atunci nici în ziua de astăzi. Erà aşà o revărsare dulceagă peste suflet... o revărsare molatică, care a început să mi se scurgă prin vine...

În uşa hanului resări figura Săndulesii. Ţineà un sfeşnic de alamă în mână şi cum apărà flacăra mică împotriva vântului, unda de lumină se culcă cu toată puterea splendoarei ei peste faţa birtăşiţei.

Sănduleasa!

Câtă vorbă erà pe Bârzavă pentru dânsa, Dumnezeule Doamne!! În cele câteva clipe cât o privi aşà din aproape îmi resărise în suflet toate vorbele pe cari le auzisem.

Părintele Zachei îşi scutură cismele de zăpadă şi dete bineţele obicinuite.

– Hai Păuno! Te trezirăm ha? Tii! – Ştii că erà cât p'aci să nu mă mai vezi.

– Doamne feri! – se apără femeea, pironind ochii ei mari scăldaţi în lacrămi asupra mea.– Dar poftiţi înlăuntru!

Intrarăm.

Privi curios în jurul meu. Deşi trecusem de multe ori prin preajma acestei crâşme, înlăuntrul ei încă nu intrasem. Treceam de obicei cu tatăl meu pe drumul acesta spre oraş şi moravurile lui severe nu îngăduiau nicicând popasul pe prispa hanului.

Odaia mare cadrată, podită destul de bine şi cu păreţii spoiţi de curând făceau impresie bună. Tavanul scund brezdat cu grinzi afumate de cari atârnau vreo trei lampe dădeau odăii un aer familiar.

Păuna aprinse una din lămpi, chemă o slugă şi'i porunci să aţiţe focul în sobă.

Părintele Zachei măcinà cu paşi largi odaia de la un capăt până la altul, tropotind cu cismele lui mari şi frecându'şi mânile îngheţate.

De cum auzi întâiile trosnituri în sobă se dase lângă namila neagră.

– Tii! aşà ceva, dracu ar mai fi pomenit. Să'mi fie zis preoteasa la plecare: Zachei, ia seama să nu'ţi iasă lupi în cale, m'aşi fi prăpădit de râs şi uite de ce a trebuit să dau. Dar bine, că am scăpat teferi. Ah, dar d-ta clarisime te'ai purtat "ţucăr". Pentru mai mare aplomb părintele Zachei plesni din buze… am să te laud… Ei, dar aşà nu merge – continuă dânsul.

– Păuno! ia să ne faci un vin cu scorţişoară, că mi'o întrat iarna în odoloane…

– Într'un minut taico popo! – zise hăngiţa şi se perdù prin uşă.

Părintele Zachei o urmări cu ochii până ce eşi şi întorcându'se cătră mine făcù din ochi…

– Frumoasă ai? – Tot aşà o ştiu dracu să ştie cum de şi'a ţinut firea. Măi clarisime este alt om… aşa'i firea nu se mai schimbă…

Ochii lui – şi Doamne ce frumoşi ochi aveà părintele– se opriră în tavanul afumat, căutând pare că printre grinzile negre crâmpeie din icoane vechi.

…– Dar s'o vezi jucând… ti… cum îşi legănă şoldurile… şi ce şolduri văzuşi?

Să scuturà ca apucat de friguri…

– Ce stau să vorbesc… Doamne iartă'mi păcatele, căci multe am… dar vezi clarisime… eu am fost iubitor de lume…

Dete din umeri.

– Ş'apoi ce? Doar o dată trăeşte omul… şi e scurtă al dracului viaţa… de ce să n'o foloseşti… doar vine vremea şi de căinţă…

Hangiţa întră în odae şi începù să se învârtească pe lângă sobă.

Părintele Zachei urmărià toate mişcările ei cu ochii ascunşi în dosul sprincenelor încreţite…

Aveà părintele dreptate. Sănduleasa erà frumoasă. Puteà să tot aibe patruzeci de ani deşi mai mult de treizeci şi cinci nu prea'i veneà omului să'i dee. Nu erà nici înaltă nici mică dar bine zidită. Părul îi erà pieptenat pe "lins" şi strâns în conciu logojănesc. Ciupagul care'i lăsà gâtul gol străluceà de alb ce erà.

Sub "ciupagul de cinari" pieptul se ridicà puternic svârlindu'şi înainte volumul. Mânile albe pornind de la coate erau libere. La mijloc cuprinsă într'o praştie îngustă de lac cu cătărama argintată cădeà în jos fusta neagră adunată în creţuri dese.

Două pete mici roşii bănuiau cismuliţele bănăţeneşti.

Dar toate acestea se perdeau pe lângă ochii Săndulesei. De sub genele lungi privirea ochilor negri cădeà catifelată. Erà o privire blândă, dulceagă şi numai în restimpuri pare că se aprindeà o lumină tainică în adâncul loc şi atunci dogoriau ochii.

Mă cuprinseră gândurile. Ştie bunul Dumnezeu, aşà eram totdeauna: îmi plăceà să mă perd pe mine însumi în mreaja gândurilor.

Şi cum tot uitându'mă la Sănduleasa, prin minte mi se strecurau grăbite toate poveştile auzite. Auziam, vezi bine şi eu –ce nu auzi la ţară– de necazuri. Că cutare şi'o băut boii la Sănduleasa, că altul, şi'o lăsat casă, masă şi nu'l mai scoteai din birt.

Acum pare că toate le înţelegeam. Cu doui ochi ca aceştia scoţi lumea din ţiţini necum nişte bieţi Români necăjiţi.

Căutai cu ochii pe părintele Zachei. Sireacul… îşi păştià privirea peste hangiţă, povestindu'i întâmplarea cu lupii. De câte ori pomenià de mine, Sănduleasa se întorceà şi'şi oprià ochii asupra mea. Mă privià lung… şi nu ştiu cum…, dar simţi dintr'o dată o căldură revărsându'mi'se prin oase.

În oala de lut de pe sobă vinul începù să clocotească. Aburii saturaţi de scorţişoară pătrundeau în odae umplând cuprinsul cu un miros dulce'acriu. Pe păretele din faţa sobei reflexul focului jucà sburdalnic în vreme ce şişăitul vinului ce ferbià se potenţà din ce în ce mai mult. Sănduleasa ridicà din când în când coperişul de alamă şi mestecà cu o linguriţă de tinichea zahărul, pe care'l slobozià în oală în droburi mari.

Părintele încetase demult aşi frecà mânile. Pare'mi'se că acum îi erà prea cald. Îşi trase un scaun aproape de sobă şi proptind cotul în spetează, lasă încet capul în palmă şi nu mai mai slăbià din ochi – femeea.

Aceasta păreà că nu obsearvă nimic. Mestecà vinul şi brodià vorba înainte.

– Cine să fi gândit să se pune o iarnă atât de grea. Nu ştiu cum o s'o scot până în primăvară. S'a stricat lumea, nu prea dau oamenii pe la mine… s'or speriat… Vezi Sf. Ta, s'or găsit vreo doui cari să'şi piardă minţile ş'apoi ţine'te la huet… că Sănduleasa aşà şi aşà… că pe dincoace, că pe dincolo… mi'a eşit vestea de femee rea şi pace bună. Şi nu's aşà, Doamne păzeşte! Nu zic c'oi fi sfântă… o birtăşiţă văduvă… vezi bine Sf. Ta, omu'i om… dar când e vorba nu mă'ncâlcii cu cine goodie… Trebue să fie om…

Părintele Zachei oftă.

– Dăi dracului oameni – respunse dânsul – toţi îs aşà. Ş'apoi ăi cari's mai ai dracului, ăia's mai mari în gură. Ăi mai prăpădiţi ţin şcoală la ăialalţi… judecă şi spânzură…. dă'i dracului… mi's până ici sătul.

Părintele Zachei arătă cu degetul la grumazi.

Înţelegeam bine năcazul omului.

Părintele Zachei vorbià din praxă. Bun om erà, dar vorba lui, prea iubià lumea… Îi plăceà viaţa… prea din cale afară…

Aşà erà omul şi pace bună… Nu erà în tot àretul Bârzăvei preot, care să'şi fi făcut datoria în slujba altarului ca tocmai părintele Zachei.

Dar vezi, erà cusurul cu – cheful. Când o apucà la petrecere, apoi uità de toate, de biserică, de Dumnezeu, de familie; în clipele acele de înviforare sufleteascâ, trăià numai pentru sine şi plăcerea sa.

Dacă cineva ar fi cercat să resfoiască cartea vieţii popii Zachei şi să o tâlcuiască cu pricepere, poate ar fi găsit şi motivul acestui cusur al seu. Ei, dar în lumea aceasta rece şi lipsită de iubire, cine'şi mai ia vremea să facă atari studii?

Te doare ceva şi te vaiţi – te râde mulţimea. Zice, că eşti slab.

Te strânge ceva şi ţipi – se miră şi nu te cuprinde.

Aşà şi cu popa Zachei. Ci el nu ţipà şi nu se văetà, ci când îl ajungeà durerea o necà în chefuri strajnice, cari ajunseră de poveste de'a lungul Bârzavei.

Pe urma chefurilor aveà multe neplăceri. Ajunsese şi pe la Consistor fiind pârât de oameni mici de suflet, cari nu hărăzeau preotului micile plăceri ale –omului.

Toate acestea îmi veniră aşà de la sine în minte, cum stam privindu'l în faţă pe părintele Zachei.

Vinul clocotià tot mai năcăjit fierbându'se în cuprinsul îngust al oalei de lut... faţa Săndulesei se îmbujorà tot mai tare de căldura ce se resfrângeà din păreţii sobii, în vreme ce ochii părintelui Zachei se opriră ca doui pribegi pe grumazul alb, rotund şi ispititor al cârciumăresei.

A naibei cum erà, simţise dânsa săgeţile îndreptate asupra ei.

Întoarse cochet spatele părintelui, ridică şorţul şi apucă cu dânsul mănuşa oalei.

Nourul de aburi bufni în sus odată cu ridicarea capacului, trezind din toropeala'i adâncă pe părintele Zachei.

Veni la masă. Fluidul cald se strecură în păhare aburându'se păreţii. Mirosul de scorţişoară umpluse odaia.

Popa Zachei duse păharul la gură... începù să sufle recorind vinul ce i se părù fierbinte... apoi gustă... o dată... de două... de trei ori... până ce s'a dedat cu gândul de temperatură şi apoi... dete la vale tot cuprinsul.

– Aa'a'h! Se fi sănătoasă Păuno! Să'ţi ţină Dumnezeu firea – bine l'ai nimerit – Mai dă'mi unul!

Sănduleasa umplù păharul din nou. Rădică apoi pe al ei şi ciocni:

– Sărut mâna părinte – la mulţi ani şi în ciuda lumii!!

– Eh, ce lume, o dăm dracului – strigă părintele. Dar fi mai bună decât noi, hai mai zici, da e ticăloasă de ţi'e scârbă de ea...

Dete cu mâna.

I se vedeà pe faţă, că erà scârbit.

Sănduleasa – oftă. Din pieptul ei puternic suspinul zbucni ca o enigmă.

Rezimă capul în palme şi adause.

– Ei ce să'i faci, trebue să ţii seamă de ea...

Părintele Zachei pesemne nu ştià ce respunde şi dete la vale cuprinsul unui nou pahar.

– Vezi d-ta... zise el într'un târziu adresându'ni'se amândurora... trebue să ţi se scârbească de semenii tei. Eu nimenui nu am făcut niciun rău în viaţa mea... bine am făcut dar reu nu şi cu toate acestea de cine se vorbeşte mai mult rău ca tocmai de mine... Şi ce fac eu... Îmi nec năcazul în vin şi în cântare... când îmi vine bine... Ş'apoi ce rău fac? Beau pe banii altora? Ferit'ai Doamne. Şi totuşi nu'mi dau pace... Cine ce ştie că ce mă arde... eu nu'mi port sufletul la arătare... Eu tac şi când nu mai pot, îi fac vânt... Fariserii de ei...

întorc ochii spre cer şi fac blăstămaţii... şi tot eu sunt cel rău... Apoi să nu'i dau dracului oameni...

Sănduleasa adeverià.

Părintele Zachei repezià păhar după păhar şi privirea ochilor începù să se moae. Luasă un timbru de adâncă melancolie... În clipa aceea mă simţiam atât de aproape de omul acesta... carele trebue să fi ascuns în interiorul lui un mormânt oarecare, care se deschideà din când în când.

Aşà a şi fost.

Nările i se desfăcuseră şi tresăriau fulgerate în restimpuri...

Cu toate că'l simpatisam atât de mult pe părintele acum, ştiindu'mă la siguranţă şi atât de aproape de casă mă cam sperià ivirea dorului de chef.

Afară noaptea se culcă de'a binelea peste pământ. Vântul îşi înstrună din nou harfa uriaşă şi glasul lui tremurà în toate gamele rescolind acorduri sinistre. Pâlcuri de nori înecară puţinul amurg care încercă a se înstăpâni peste şes şi fulgii îşi reluară hora nebună purtaţi de crivăţ.

Uşa tremurà la câte o opinteală a vântului, iar geamurile sughiţau îngrozite când le izbià zăpada îngheţată.

Pentru o clipă tăcerea se întronă în han. Singur focul mai varià clevetind ca o babă – singur.

Lampa resfrângeà lumina ei gălbue peste liniştea odăii privind de sus cu ochiul ei mare ca un înţelept, care pare cà ar şti descurcà rostul încurcat al vieţii.

Vinul din oală erà pe sfârşite, dar altă oală clocotià pe sobă.

Părintele Zachei se lungise pe scaun şi meditè. Deodată se adresă hangiţei.

– Păuno – ai vreun ţigan?

Sănduleasa surâse galeş.

– Sfinţia Ta eşti un ,,spiriduş" d'a bună seamă!

– Poate am nimerit? – întrebă grăbit părintele Zachei. – Tii! – continuă dânsul – unde'i! Aci să'mi vină! Clarisime – azi fac ceva!

Isbucnirea spontană a părintelui Zachei nu mă prea încântà defel. Mai ştii câtă vreme încremeniam aci în han. Nu'i vorbă Crăciunul erà în prag şi acest lucru mă mai linişti. De Crăciun trebuià părintele să fie în parohie.

Până să'mi treacă acestea prin cap numai ce se creapă uşa şi odată cu un şivoi de răceală întrară vreo patru grauri ghemuiţi de frig.

– Sărutăm dreapta Sfinţiei Tale – părinte Zachei! – îngânară lăutarii.

– Să trăiţi măi cioroilor – dar pră voi cine mama dracului vă scoate pe aşà vreme!

Ţiganii rânjiră vădindu'şi albul sclipitor al dinţilor sănătoşi.

– Sărutăm dreapta!! – am plecat şi noi – nevoe mare… ne'am tocmit la "bal" la Ş… de Crăciun… şi ne'a prins ninsoarea aici… De patru zile tot la ceri stăm cu ochii…

– Că şi aveţi ce vedeà! – zise părintele.

– D'apoi ce să'i facem – sărutăm dreapta – cu Dumnezeu nu ne putem tocmi.

– Apoi ia vă rânduiţi diplele… să mai omorâm vremea. – Păună! nişte reveneală pentru d-lor.

– Sărutăm dreapta şi mulţumim!!

– Măi… aia a noastră… măi… "aşa'i Românul" – Haidem!!

Peste aerul cald acordurile se revărsau lin. "Banda lui Ioţa" erà cu nume pe Bârzavă.

Părintele Zachei culcă capul pe umărul stâng şi închise ochii. Nările începuseră să'i tremure de fiorul plăcerii. Ansamblul tarafului erà bun.

Lăutarii cântau ispitind din ochi faţa părintelui Zachei. Şi după cum se luminà aceasta, aşà urcà din ce în ce cântecul… tot mai cald…

Deodată părintele ridică mâna şi în clipa aceea cântecul se rupse de pare c'ar fi fost tăiat în două…

Ţiganii întinseră din gât… Erau numai ochii…

– Hora Ligei… mă… dar sălbatec să mi'o cântaţi… Ştii tu ce'i aceea… Ligă… măi?

– Dar de unde păcatele noastre să ştim…

Părintele închise ochii.

– Mai bine… – cântaţi!

Lăutarii începuseră cântecul…

Părintele Zachei se perduse cu desăvârşire. În clipele acestea dânsul colindà pe cine ştie unde. Icoanele ce vor fi resărit sub impresia cântecului acestuia, care stăpânise pe vremi într'o măsură atât de mare sufletele româneşti, cine le ar şti.

În armonia instrumentelor se amestecă şi vocea de bariton a părintelui:

Trageţi hora ca să joc

La lumina celui foc…

Glasul puternic stăpâneà ansamblul. Îl înecà chiar uneori.

Pumnul părintelui căzù dintr'o dată pe masă ca un ciocan. Lăutarii tăcură.

– Ei, clarisime… ce zici… fi'va ceva ori nu va fi. Acuşi te prăpădeşti Zachee şi mori nemângâiat… De ar fi cu putinţă să nu mor până atunci… Dumnezeule Doamne! Ce n'aşi da…

– Beţi măi nu vă holbaţi la mine! – strigă ţiganilor…

– Ştii clarisime… continuă părintele, în nopţi când nu pot dormi apoi mă ucid gândurile şi mă frământ şi… perd nădejdea… Nu'i credinţă nu… ni's slabi… Auzi, mi'aşi da sufletul.

Ei! io's copil…

– Măi faraoni! A lu' Iancu mă! Dumnezeu să'l erte… odihneşte'i Domne sufletul…

Ţiganii instrunară instrumentele.

– Staţi! –răcni părintele.– Ştiţi voi cine a fost Iancu? Ai?

– Sărutăm mâna cum să nu ştim, – ne'or spus bătrânii…

– Ce v'or spus?...

– C'a fost bun Român – sărutăm mâna.

– Aşa'i… aprobă părintele Zachei şi căzù pe gânduri. Ce se va fi frământat atunci în creerul lui în acele puţine secunde ce urmară nu se ştie, destul, că pumnul îi căzù pe masă ca un baros…

– Dă'i năinte măi cu a lu' Iancu… vreau să'mi treacă prin inimă toată nemernicia noastră… Clarisime! – se adresă cătră mine… să'mi spui de ce e atât de ticălos alt neam? Ce ar puteà neamul acesta… şi ce se alege de el?

Dădui din cap.

La dreptul mărturisind, mă apucase somnul. Departe de a aveà temperamentul şi nervii părintelui Zachei, mă simţiam eşofat grozav. Frigul, frica şi peste tot iritaţia aceea de câteva ore m'au frânt. Las'că şi vinul cald a contribuit mult… Mă ridicai şi zisei părintelui:

– Taicule, d-ta fă ce vrei, eu nu mai pot de somn!

Ah, inima părintelui la auzul acestor cuvinte nu am să o uit. Erà părere de rău şi ironie, amestecate. Mă privi ţintă, apoi plecă capul în pept şi zise:

– Cu aşà oameni, clarisime, ia dracul neamul românesc!!

Îmi venià să surâd. Eram tânăr atunci şi nu am cuprins rostul cuvintelor popii Zachei. Azi pare că le'aşi înţelege şi'i dau dreptate.

Lăutarii cântau înainte şi de cum văzură, că mă pregătesc trecură la un marş.

Părintele ridică mâna şi opri cântecul:

– O măzărică… dar creţ… mă!!

Acordurile vesele, săltăreţe, frânte, umplură hanul.

La auzul lor pare că mă părăsi oboseala.

Un fenomen ciudat, care n'are să mire. Nicăiri la Români nu s'au plămădit dansurile repezi, vijelioase, ca la Românii din Bănat.

Ce va fi cauza, nu ştiu. Poate pământul cald unde s'a înjghebat sufletul nostru, care difere de al tuturor Românilor va fi cauza.

Şi la noi se dansează hora, dar nu place. E prea lentă.

Bănăţeanului îi trebue învârtiri nebune, tropot, frământări vijelioase când se apucă în joc. Hora e pentru ardelenii moi şi greoi – după părerea lui.

Părintele Zachei începù să dee din cap tactul.

Îşi atinţi ochii asupra crâşmăresi.

Aceasta pare că înţelese semnul.

Ţişni de pe scaun şi se postă în mijlocul odăii. Răzimă palmele în şolduri, în şoldurile pentru cari dovedise atâta slăbiciune părintele Zachei şi începù să'şi legene trupul după tactul lăutarilor.

Aceştia culcară urechea pe lemnul uscat al ceterii, din care zvâcniau acorduri atât de vijelioase, iar Sănduleasa plecând puţinel capul începù să frământe podelele.

Ah! Ce joc a fost acesta!

Mişcările acelea – Dumnezeule!

Pe unde nu m'au purtat pe mine de atunci cărările vieţii, dar dans ca al Săndulesii n'am mai văzut.

Îmi zburase somnul, ear oboseala peri cu desăvârşire. Mă simţii aşà dintr'o dată împins spre hangiţă.

Zvârli cât coleà paltonul şi o apucai de mijloc!

Părintele Zachei începù să bată în palme.

– Bravo! Frământaţi'o – dragii mei!

Atât a mai remas Românului…

Naintea ochilor mei se contopise totul într'un singur tablou – mişcările graţioase ale femeii.

Ochii frumoşi îi ridicà numai în restimpuri rari, oprindu'i pentru câte o clipă în ochii mei…

Erà ceva în ochii aceia… Ceva ce atunci nu înţelegeam… Şi'mi pare rău…

Când încetară lăutarii eram o apă. Faţa Săndulesii păreà jăratic, nu altceva.

Fericit, părintele Zachei ne îmbiè.

– Clarisime… tii… nici eu n'am ştiut că ai atâta sevă… haid', să mai bem… Gâtlejul omului e ca cureaua… trebue uns din vreme în vreme, căci de unde nu, plesneşte.

Ce să vă mai spui.

Până dimineaţa a durat… "heraus"-ul cum ziceà părintele Zachei.

Unde erau lupii? Unde erà groaza primejdiei?

Pieriseră toate şi doar una mai remăsese – cei doui ochi ai Săndulesii.

Când ne'am urcat în sanie… mă cuprinse un sentiment de duioşie… erà că mă trăgeà ceva îndărăt spre han…

Am plecat.

La o cotitură a drumului părintele Zachei mă boldi cu cotul:

– Clarisime ia'n să te uiţi de se mai vede hanul?

Întorsei capul.

În mijlocul drumului, în cuprinsul sclipitor de alb al câmpului înzăpezit, steteà ca un semn de exclamare – Sănduleasa.

Ridicai căciula… şi de acolo din depărtare se ridică mâna hangiţei fluturând cârpa mare ce şi'o aruncase în umeri când ne'a petrecut.

– Păreà, că flutură un steag mare, negru de jale, vestind o întâmplare tristă.

Mulţi ani au trecut de atunci!

S'a întors la părinţii lui şi părintele Zachei. S'a răcit la o alegere de deputat.

În hanul de demult, în "birtul Săndulesii", un ovreu cu faţă hrăpareţă pândeşte muşteriile.

De multe ori mă duce azi drumul prin preajma lui – dar n'am întrat niciodată într'însul.

S'a dus poezia odată cu Sănduleasa cum a perit peste tot poezia de odinioară a frumosului nostru Bănat.

Dar la cotitura aceea de drum nu uit niciodată să mă întorc… şi în drum mi se năzăreşte totdeauna o umbră…

Eu cred că'i închipuire.

Şi nu pot stăpâni un oftat… ce'mi scapă ca un regret… zădarnic.

*

Aşà ne spuse povestea Săndulesii într'o seară de earnă advocatul D…

Unde eşti copilărie?[40]
– Poveşti şi chipuri din satul meu –

Mare vorbă a scos moş Ion Orbu, crâsnicul fie ertatului meu tată când a zis, că sat ca al nostru în toată lumea asta nu'i de găsit. Cu un lucru să fim în clar din capul locului. Pentru moş Ion "lumea" începeà la podul de fer din capul satului şi se terminà spre apus la Ciacova şi spre resărit la Bocşa.

Sub acest raport, cu adevărat, sat ca al nostru nu erà.

Se prea poate însă, că moş Ion când şi'a dat părerea în mod atât de apodictic va fi avut în vedere poate "imala" mare, care ne înecà regulat de două ori pe an: primăvara şi toamna.

Numai exzecutorul se ţineà aşà de regulat de sat ca imala. Să fi văzut omul chinuit de vite pe vremea aceea. Pocniau bietele suflete nu alta până ce scoteau carăle. Din pricina imălii acesteia –sau să'i zicem tină, că'i mai româneşte– apoi câte nevoi n'au resărit. Se vătămau vitele, răguşeau românii d'atâta răcnet ce trebuià scos până ce pornià în fine – carul.

De destrăbălarea credinţei nici nu mai reamintesc. Atâta sudalmă şi înjurătură ce am auzit eu în copilăria mea din gura românilor – să păzească Dumnezeu. În tot anul aşteptam să prăpădească Dumnezeu satul, căci nu se puteà altfel – atâta'l înjurau românii. Şi nu puteam cuprinde cu mintea de copil ce aveà Dumnezeu cu imala din satul nostru.

De s'ar sculà din groapă Popa Ion "senior" (Românii ziceau popa Şinior) şi ar repezi pe sub sprincenile'i tufoase privirea peste sat ar clătinà din cap neîncrezător. S'ar întoarce îndărăt în groapă zicând: ăsta nu'i satul meu.

Şi numai într'o privinţă s'a schimbat – azi nu mai e imală.

Bag seama asta să fi fost cauza, că toată lumea se legà de noi. Nu treceà unul prin sat să nu cârteascâ; ba că'i urât satul, ba că oamenii nu ştiu omenie. Lucrul acesta din urmă a fost îndreptăţit. La noi în sat nu ţ'ar fi ridicat un Român pălăria din cap să'i fi dat brânză de iepure. Nici lu' popa nu'i dădeau bună ziua. În privinţa aceasta erau tare democraţi. Ziceau "mă domnule" şi cătră fibirău. Odată să şi răstise la dânşii fibirăul, că cum de'i zic lui "mă" şi "tu", la care Tănase Uture – mare "maistor de cărţi" pentru cai – iar fi răspuns: – Că nu eşti tu mai mare decât Dumnezeu, dar nici măcar "popă" nu eşti. Şi ei şi popii îi ziceau: tu.

Dar asta nu'i nimic. Aveam şi noi un grof în sat. Nu'i vorbă erà cam scăpătat, dar erà grof şi pace bună. Pe vremea aceea eşise "velocipedul" la modă. Erà o roată cât minunea de mare şi alta de de abea o vedeai de mică ce erà. Pe namila aceasta incălecau oamenii. La noi în sat nu se pomeni încă de astfel de lucruri. Când a apărut – erà Duminecă –

[40] Din *Foiţa originală a „Drapelului"*, 1912, nr. 131-137, p. 1-2; nr. 141, 143, 144, 146, 147, p. 1-2; nr. 142, p. 1; nr. 149, p. 2-3.

pentru întâiaşi dată “grofu” cu “roata” se ridicase satul după dânsul. Baba Cătălina, care tocmai mână o scroafă peste drum, văzând velocipedul cu omul în cârcă a crezut, că’i dracul şi de groază a dat în nevoia copiilor.

Drumul de la noi n’a fost însă nicidecum croit pentru velodrom. Măria Sa ajunse cu chiu cu vai până în faţa dughianei lui “Bolfi”. Aci cum, cum nu, destul că numai ce se prăvăli maşinăria şi bietul grof zbură la vreo câţiva paşi căzând ca un butuc.

Un român adecă’te îşi vârâ aşà ca din întâmplare boata între “năplazii” roatei celei mari.

Bietul grof de’abeà s’a putut ridicà de dureri şi nu se găsi nici un om din mulţimea adunată care să’i întindă mână de ajutor.

Mai târziu au auzit, că ar fi avut o cauză mai adâncă această făţişă duşmănie. Groful nu s’a lăsat. Pe urma arătării sale a doua şi a treia zi un pluton de jandarmi bătuse “măr” aproape tot satul.

Jandarmii s’au dus, bătaia a trecut, dar Românii nu s’au lăsat. Tocmai în ziua de ,,Sâmcilii” au aprins “hodaia” cea mare a grofului de’a ars nu numai rodul anului aceluia, ci rodul multor ani, cari aveau să vie încă.

Astfel de oameni a crescut şi a dat satul nostru. Le’a mers vestea până după Vârşeţ. Căci n’a rânduit Dumnezeu târg mare în cuprinsul acestui Bănat frumos, la care să nu se fi încăerat la bătae sătenii noştrii.

Pricină nu trebuià, căutau ei.

La sărbători mai mari – la prasnice – şi bătăile erau ţinute în stil mai mare. Vorba lui Ion Pupu: să aibă Dumnezeu plăcere.

Chestia aceasta a remas nelămurită. Vorba e însă, că dacà peste tot află Dumnezeu sfântul plăcere în bătaia Românului, apoi satul nostru trebue, că i’a pricinuit o plăcere deosebită – extra.

Când resar în suflet acum, după 30 ani, crâmpee din întâmplările de la noi, aud şi sunetele acelea surde, izvorite din căpăţânile peste cari cădeau “boţile” ca ploaia.

Aşà am ajuns să inţeleg de ce a eşit vorba, că Românul e tare la cap. Cu aşà capete răzbeşti prin zid nu altceva.

Bătăile cele dese au atras însă şi atenţiunea autorităţilor asupra satului nostru. Cum să nu, erà doar un timp când eram mai bine reprezentaţă în “Stockhaus”-ul Timişorii.

Ce au stat să gândească domnii de la luminata varmeghie ce nu, destul că într’o bună zi ne trezirăm, că vin ungurii în sat. Aşà s’a auzit, că anumit i’ar fi cules varmeghia de prin cele mai renumite locuri de pe pustă, ca să ţină în frâu pe români.

A şi nimerit luminata vermeghie, ca Ieremia când a dat cu oiştea în gard. De unde până a nu veni ungurii se băteau Românii ei de ei, acum parcă s’ar fi înţeles toţi să bată pe noii veniţi.

A fost un period în povestea satului nostru de vreo zece ani, care ar meritè să fie cântat într’o epopee. Aceasta a fost epoca de consolidare a elementului de nou venit.

Ce de bătăi Sfinte Haralampe! Ş’apoi cine, cine nu, a dat veste, că ungurii aduşi îs până la unul bătăuşi cu renume stabilit, ba unii să fi avut de lucru şi cu Ràday din Seghedin.

Ei, asta fu vorbă mare. Erà vorba de cinstea satului. Laurii câştigaţi cu atâtea prilejuri şi dureri, cum se puteà să'i smulgă nişte necunoscuţi.

În cea dintâi Duminecă se cumpeniră puterile pentru întia dată între indigeni şi cei veniţi. Şi cu acest prilej pare a se fi adeverit ştirea necontrolabilă, că stăpânirea de fapt cu gândul rezervat de a înfrânà pe Români a adus ,,cumanii" în sat. Şi anume cum. Aşà, că încinsă bătaia lângă ,,podu'mic", cei de la comună, chinez, notareş, plăeş, jandarm – în fine comuna se făceà a nu vedeà nimic.

Îşi vor fi gândit: las să'i mai înmoae dracului un pic. Pe Români vezi Doamne. Dar curios lucru, socoteala de la birt cu cea de acasă nu se nimereşte nicicând.

Aşà şi aci nu'i vorbă ,,cumanii" atacaseră cu toată furia firei lor, ,,negeacurile" (fokos) fulgerau în clipe prin aer dar, ce să'i faci, vorba popii Ion. Dumnezeu să'l odihnească: – peste boată nu'i armă. Şi cu adevărat "boţile" românilor au produs minuni. În mai puţin de un sfert de cias câmpul de luptă a fost al Românilor. Ei nu s'au oprit aci, ci luându'se după vrăjmaş şi acesta refugiindu'se în casa comunală– în furia primă au năvălit după dânşii şi au bătut într'una şi mărita antistie comunală. Şi nu aşà, ci de'au zăcut cu săptămânile.

Asta a fost ceva ce nu s'a mai pomenit. Renumele a crescut în chip neaşteptat. Satele din jur priviau cu oarecare invidie şi mirare la oamenii noştri. Ce crezi, ce oameni. Să bată ei de moarte antistia. Mare vorbă.

Eu simţesc, că nu am darul de a descrie fidel evenimentul acesta mare, ajungă pentru ilustrare cuvintele sus'pomenitului Ion Pupu, care la vreo câteva zile după rancontră întâlnindu'se cu un Român din Murava, vorbind despre cele întâmplate a exclamat:

– I'am frecat Uico Petre, încât a lăcrămat şi Dumnezeu de bucurie.

Faţă de un astfel de argument nu remâne decât să'şi descopere omul capul.

După toate acestea trebue să mai amintesc, că la biserică sătenii mei nu umblau. Nu umblau defel. Din când în când şi la întâmplare dacă rătăcià vreunul. Ziceau că d'aia au doui popi, să se roage aceia la Dumnezeu pentru dânşii. Şi aceia se şi rugau. Cu deosebire popa Ion o dusese chiar într'acolo, încât la finea sfintei liturgii când se întorceà spre popor (înţelege=biserica goală) făcând semnul crucii şi zicând: ,,Mântueşte Doamne poporul Teu" se obicinuise să mai adauge: ,,şi'i ţine năravul". Pentru lucrul acesta ajunsese şi pe la luminatul Consistor de la Vârşeţ (erà lume sârbească pe atunci) dar a făcut ce'o făcut părintele Ion şi nu s'a ales nimic. Adevărat, că crâsnicul ar fi pomenit mai târziu în legătură cu chestia aceasta şi de'o scroafă a popii Ion, care ar fi făcut odată cu "justificarea" drumul la Vârşăţ, dar cine să se ia după vorbe.

Aşà erau oamenii din satul meu.

Ar trebui să am penelul lui Grigorescu şi darul lui Tolstoi, ca să redau viaţa acelora cu cari am ajuns în atingere în anii argintaţi ai copilăriei.

Azi când închid ochii şi deschid larg poarta sufletului meu, îi văd defilând pe toţi pe dinainte'mi.

Şi pe pânza sufletului meu un cinematograf tainic trânteşte tablou după tablou, crâmpee de crâmpee şi fărmătură după fărmătură din povestea începutului unei vieţi, povestea unei copilării fericite, petrecute pe ţermurii Berzavei galbine, pe holdele din cari resare aurul de belşug al acestui Bănat atât de frumos, atât de uşoratic.

Eşiţi deci la lumină voi toţi, pe cari vă doreşte sufletul meu, voi cari demult v'aţi întors în sinul gliei care v'a fost atât de dragă. Cu voi pare că s'a îngropat seninul şi bucuria unei vieţi cinstite. Căci senini şi cinstiţi la suflet şi la gând aţi fost voi cu toate scăderile voastre… Crescut în mirosul cojoacelor şi opincilor voastre, cu câte un codru de mălai pe lângă cuptorul de lut, sufletul meu va căutà azi ca să mai stee de vorbă cu voi despre acele ce au fost şi nu mai pot să fie.

Crucile de lemn de la căpătâiul vostru au putrezit demult şi azi nimenea n'ar mai şti spune, care pe unde îşi doarme somnul unei vieţi, care v'a întins atâtea dureri şi atât de puţine bucurii. Numai eu ştiu unde zăceţi. Şi azi cruce amintirii vreau să pun tuturor începând de la părintele Ghiţă şi popa Ion până la Baba Cătălina, care m'a deochiat de vreo câteva ori, încât erà să mă prăpădesc cu zile.

Şi'n vreme ce voi dormiţi înainte în îmbrăţişarea caldă a pământului drag, eu voi povesti unui alt genunche de om povestea voastră şi a satului nostru aşà cum a fost odată şi cum nu va mai fi.

– Hei! – altul e azi satul şi alţii sunt oamenii, căci roata vremii nu stă pe loc, ci se învârte mereu.

Cel dintâi tablou de care'mi aduc aminte şi pe care nici anii şi nici împrejurările nu l'au putut şterge a remas tabloul casei, în care mi'a fost dat să văd lumina acestei lumi – casa parohială.

Mi s'a întipărit atât de mult în suflet încât şi azi după atâţia ani o văd aievea.

O îngrămădire de pământ sprijinită în nişte stâlpi de stejar, împodobiţi cu crestături, cu un coperiş de stuh deasupra, din mijlocul căruia pufăià liniştit un horn de uluci cuprinşi pentru mai bună pază într'o pătură de lut. Muşchiul, care cuprindeà coperişul, dădeà întregului aspectul unei căciule verzi. Două odăi nepodite, cu mici ferestruţe româneşti, având între ele "cuina" care dădeà drept în târnaţ, formau interiorul casei, în care locuià "conducătorul firesc al comunei". Una dintre odăi cu cuptor mare de pământ erà odaia "de toate zilele". Pe vreme de iarnă erà totodată şi cuină fiindcă în adevărata cuină nu se puteà petrece din cauza curentului, mare care dăinuià prin hornul deschis. Şi mai erà într'una şi bucătărie, căncelărie şi şi sală de şedinţe a bunilor români, cari mai vârtos în vreme de iarnă, neştiind unde să mai omoare vremea, veneau "la popa".

Şi casa popii erà deschisă tuturora.

Căci toate slujbele îşi au anumite regulamente de casă numai slujba preotului nu. Uşa lui trebue se stee deschisă pururi, primind pe toţi chiar şi pe cei ce nu ar voi.

Cu ochii sufletului văd pe mucenicul, care azi nu mai e –dar care a făcut calvarul celei mai nerăsplătite slujbe– timp de douăzeci de ani în aceea căsuţă, în care azi un om mai bine crescut ar stà pe gânduri să'şi bage servitorimea.

Şi totuşi cât de senin nu s'a revărsat în cuprinsul celor patru ziduri albe. Pare că azi văd icoana. Rezimaţi de cuptor cald stau eu şi cu "baba Mărie" slujnica. Mama "ştricue" nişte ciorapi pe scaunul de lângă dulapul cel mare. La masă tata cu degetul arătător de la mâna dreaptă dă tactul şi cântă purtând vocea după cum se cere ,,…Doamne stri'i'i'ga'a'a'ta'a'm" urmat de glasurile feciorilor, cari veniau o dată cu toamna sară de sară să înveţe "glasurile" pentru a cântà în strană.

Deasupra tuturor din “meştergrinda” mare cam slobozită, o lampă modestă îşi trânteà lumina palidă peste acest interior plin de miros de opincă şi de obiele umede. Şi ce frumos vibrà frumoasa noastră cântare bisericească în acele seri de iarnă, pline de farmece în umilul cuprins al casei parohiale.

Şi nimeni din cei dinlăuntru nu cutezà să profaneze aerul acesta de serbătoare cu vreo întrerupere. În dosul cântăreţilor pe un scăunel dormià liniştit Moş Giurcă, carele însoţià seară de seară “copii” la “glasuri” – visând de feciorul lui “cel mic” cum aveà să cânte de frumos. (A şi eşit bun cântăreţ).

Între cuptor şi uşă şedeà rezimat Trifu, sluga, despoind la porumb. Adecă vorba venià. Bietul om se perdeà şi dânsul în valul de glasuri şi se trezeà cu câte un porumb în mână cântând din tot sufletul: “Ra’a’i de ta’a’a’i’nă eşti, Nă’ă’s’că’ă’ă’toa’oa’re’e’e de’e Dumne’e’ze’u”.

Într’un târziu când mama se lăsà de lucru, –acesta erà semnul tainic– tata închideà “octoicul” îşi mângăià frumoasa barbă neagră, mai treceà o dată prin părul bogat, despărţit la mijloc, pe pravoslavnicie şi ziceà:

– Acu’i destul copii… mâne sară mergem mai departe.

Şi copiii se ridicau, adunau pălăriile de sub clup şi de pe sub masă unde le puseseră să nu fie în cale (cuerul erà obiect de lux), ziceau tare: săru’ mâna şi eşiau. Moş Giurca trezit, se frecà la ochi şi la şele, întindeà numai mâna (erà rudenie din departe) poftea somn uşor şi eşià apoi şi dânsul după “copii” în noaptea luminată şi instelată de iarnă.

Trifu trebuià să’i petreacă să închidă poarta. Bălan, dulăul credincios îmbătrânit la noi în casă, lătrà până ce se mai auzià cârţăitul zăpezii sub paşii feciorilor.

Tata îşi bea “laptele” ferbinte, cu care se obicinuise. Ziceà că e bun pentru glas, nu răguşeşte.

Mamei nu’i prea conveniau cursurile de canto.

Şi nu’i plăceau din motivul simplu, că erau pe degeaba. De pomană, cum ziceà fie ertat tata. Dacă oi muri, cel puţin atâta să se ştie, că eu i’am învăţat să cânte. Alt mulţam şi aşà n’am să aştept de la ei. Curios om erà. Eşit din aceeaşi opincă, se simţià legat cu întregul lui suflet de această opincă. În cei treizeci şi şease de ani de păstorire câtă domnime nu s’a strecurat prin satul nostru. Pe el l’au ştiut toţi, el nu a ştiut pe nimeni.

Liniştit erà numai atunci când simţià alături cojocul românesc. Pe cât de tăcut şi retras erà faţă de “căputaşi”, pe atât de larg deschideà porţile sufletului seu, când steteà împreună cu ţeranii. Sufletul lui, remas şi sub modesta haină preoţească, acelaşi suflet de ţeran se simţià atras numai spre aceştia. Ei, numai ei, opincarii urgisiţi şi asupriţi de toate speţele de căputaşi venetici, pripăşiţi pe mănoasele meleaguri bănăţene, aveau întrare în acest suflet de adevărat popă românesc.

Ah! Icoanele resărite pe urma acestei iubiri, le’am închis adânc în suflet. Şi le am şi azi, după atâta amar de vreme înaintea mea.

Parcă mă văd cocoţat sus sub gura podului, pe scară. Jos, în târnaţ în jurul mesei scunde, şed înşiraţi pe mici scăunele de salcă – clăcaşii de la fân. Coasele, rezimate de’a lungul gardului, de “stobori”, lucesc straniu în alba bătae de lună.

Câteodată şi reflexul roşu al focului din vatră, scăpând prin uşă –se furişează alunecând peste tăişele lucii– şi atunci pentru o clipă pare ca şi cum coasele ar fi însângerate.

Ori e poate numai un joc al sufletului înfiorat de auzul povestirilor din jurul mesii?

Căci în vreme ce "bocala" umblă de la om la om, părintele îşi aduce aminte de fapte din bătrâni, despre cari a citit. Şi nu le ţine pentru sine, ci le spune şi umiliţilor acestora, orânduiţi de soarte se remâe de'a pururi legaţi de glia ce nu ştie grăi, măcar că ar aveà atâtea a spune.

Cu ochii sufletului, şezând acolo sus în gura podului, văd viforul umilirilor resvrătite, a blăstemelor de veacuri prefăcându'se în fapte – de oribilă resbunare a vremii lui Horia şi Cloşca şi Crişan.

În sufletul meu de copil se naşte tablou, care şi azi mă urmăreşte – un chaos de sânge pornit pe urma impilărilor, cari earăşi numai în chip crâncen se puteau resbunà.

Şi'n vreme ce povestea curgeà lin înainte, se oprià "bocala" cu rachiu în drum; cu ochii înfioraţi de imaginile vrăjite, cu gurile pe jumătate întredeschise ascultau bunii Români depănându'se povestea unor dureri, cari şi azi mai sunt.

Vor fi văzând şi ei cu sufletul castele fumegând, şi domni goniţi, în noapte de sărăcimea imfometată după resplătirea nedreptăţilor îndurate de veacuri.

Şi'n truditele lor suflete se va fi cristalizat în contururi hotărâte ideea, că totuşi o respletire în această lume saturată de păcate şi fărădelegi. Că roata lumii se învârteşte mereu, şi cari sunt azi deasupra ajung uşor mâne de la vale. Că şi săracul, umilit şi impilat îşi are desfătările crude, că sună ciasul de plată şi resplată pentru toţi, când plată va luà după faptele sale fieştecare, după cum spune la Scriptură ,,ori se va preamări ori se va ruşinà".

Şi mare mângăere vor fi simţind în adâncul lor. Căci multe sunt nevoile bietului ţeran.

Moş Ion Uture la va fi simţind căci oftà din greu zicând:

– Aşà'i părince ,,domnii", ăştia ne mâncă!

Şi toţi ceilalţi dedeau din cap murmurând:

– Domnii, domnii.

Cu sufletul meu de copil nu puteam cuprinde grozăvia noţiunei.

Erà atâta ură grămădită în cuvântul acesta ,,domnii" de te infiorai.

Şi nu erà aceea ură pătimaşă, ura aceea sălbatecă care'şi face vânt şi se aprinde ca o jiradă de pae, atingând ceriul cu flacările sale, nu. Erà ura aceea mocnită, ura care îngheaţă, ura care dăinue înainte sub spuză, care nu se mai satură de a se îngrămădi. Ura aceea, care, dacă ajungea să sfarme zăgazurile – pe urma ei resare tristul trandafir al morţii celei mai năpraznice.

O, în acele frumoase seri de vară eu nu puteam cuprinde privirile acelea. Azi, azi mă gândesc cât au trebuit să îndure aceşti oameni, până ce să prindă în sufletul lor rădăcini otrăvita buruianà a urei, care nu ştie de iertare. Şi după câte am văzut – şi nici nu sunt bătrân – par a cuprinde acum ura ţeranului pentru toate ,,domniile".

Şi mult spuneau şi cuvintele aspre ale lui Tănasă Şuşman – om cătănit prin cele împărăţii străine:

– Părince – d'aşi fie eu stăpân numai o zi şi o noapte peste Bănatul nostru te'ai mirà Sfinţia Ta ce curele "extra" ar purtà Românii noşti la opinci.

Toţi se priviau şi zimbiau. Iar mie'mi venià să întreb ce fel de curele oare pot să fie acelea.

– Ei – e greu – greu de tot – se tânguià altul. Ce crezi – atâta ,,ştaier" – nu'i de trăit.

– Lui Ilie Coţoi o eşit să'i vândă casa pentru vreo patruzeci de florinţi!

– Unde se duce omul cu cinci copii?

Tăcere.

– La vai'ş'amarul lui. O să iee lumea'n cap.

– Dacă merge tot aşà o să murim ca cânii pe drumuri.

– Să dee pământ la oameni – este pământ la spăhii. – De ce trebue la un om atâta pământ şi sute şi mii mor de foame.

Asta erà glasul lui Pavel. El erà mai pătimaş.

Ceilalţi aprobau: aşà'i, să dee pământ la oameni.

– Părince – continuă dânsul – să nu ne dea nouă în gând odată să îndreptăm coasele – c'o fi vai'şi'amar. Cuţitul încă nu a ajuns la os, mai putem răbdà.

– Mult nu… murmurau ceilalţi.

Mama curmă discuţia puind blidul cel mare în mijlocul mesii.

Numai moşul Ion neputându'se împăcà, că scot pe Ilie Coţoi din casă, mai adause:

– Săracu de el… pentru 40 de florinţi…

Tata îşi descoperi capul şi începù cu glasul lui bland:

– În numele Tatălui şi a Fiului şi a sfântului Duh. Tatăl nostru carele eşti în ceriuri… Capetele îndrăzneţe mai adineaori se plecară umilite căzând în piepturi. Mânile gata pentru secerişul morţii se împreunară lin de rugăciune şi feţele brezdate de nevoile unui trai mizerabil se înseninară. Ca şi cum o fiinţă tainică ar fi întins braţul său ocrotitor peste oamenii aceştia alinând patimile, potolind pornirile, netezând brezdele urei, împăcând sufletele.

Se auzià numai sunetul curios produs prin zdrobirea zămei.

Şi când se termină cina fieştecare se grăbià spre casă. Luà coasa în spate şi plecà.

În bătaia argintie a lunei siluetele creşteau din ce în ce, trecând în fantastoi, de păreau nişte eroi din poveşti legendare.

Şi peste casa parohială în clipele acelea apoi se pogorà o linişte adâncă.

Eu culcam capul în poala mamei, carea şedea pe prag şi'mi mângăià faţa şi părul, de vreme ce tata fumându'şi ţigara stetea răzimat de stâlpul tărnaţului pierzându'şi privirea în eterul argintat de lună.

Unde se gândea oare dânsul?

Dinspre capătul satului venià ecoul câte unui chiot sălbatec.

Ca şi cum ar fi fost o chemare de luptă.

Strâns legat de casa parohială apare chipul lui Moş Ion Orbu. Lesne de ghicit pentru ce'i ziceà lumea aşà. Perduse în tinereţă în legătură cu o aventură de amor, despre care nu'i plăceà să'şi mai amintească, ochiul cel drept.

Cunoştinţa mea în acest om nu s'a înjghebat în sat la noi, ci în satul F... din vecini, unde păstorea turma cuvântătoare părintele Mita, bunicul meu. În casa bunicului făcusem

cunoştinţa lui Moş Ion, trezindu'mă călare pe genunchii lui de câte ori venià "în oficiu" la bunicu. Căci Moş Ion aveà onorifica slujbă de crâsnic pe lângă biserica Sfântu Dimitrie din F…

Erà înalt, puţin cocoşat, negru şi la păr şi la faţă şi dejà cu capul brumat binişor atunci, când am început a'l cunoaşte.

Şi cum am fost silit să petrec o bună bucată de vreme din copilăria'mi senină în casa bunicului meu, am ajuns în atingere cu Moş Ion, pe urma căreia a resărit o intimă prietenie.

Moş Ion se bucurà în casa bunicului de o poziţie particulară. Erà quasi supranumerarul casei, având a se subînţelege, că aveà loc la masă de câte ori se nimereà pe aci, şi Moş Ion a avut atâta minte să se cam nimerească cât de des. În graţia bunicului a intrat Moş Ion pe urma unui serviciu aparte. Bunicul adecă'te erà crescut între Sârbi şi îşi însuşise fumatul din "ciubuc". Aveà un ciubuc cu un cămiş al naibii de lung. (Ce amintiri neplăcute resar în legătură cu cămişul!!) Erà aşà de lung, încât pentru a pune "fidibusu" trebuià totdeauna o a doua persoană. Bunica, –femee iute ca piparca– se cătrănia rău, de câte ori numai bunicul vădià dorinţa de a fumà.

– Auzi, – ziceà dânsa – ori te laşi de fumat, ori cumpără'ţi o lulă ca lumea. Nu eşti tu vlădică să ai ciubuc de un stânjen! (Ce falsă părere despre Vlădici!)

Bunicul surideà numai şi'mi trăgià cu ochiul. Într'o clipă săriam la ,,şpoieri" şi începeam să răscolesc cu cleştele prin jăg cu gândul, de a prinde un tăciune pentru ciubucul bunicului.

Bunica puneà mânile în şolduri şi aşteptà cu o linişte ameninţătoare să vază rezultatul. De'mi succedeà să duc tăciunile în pace până la ciubuc şi să'l aşez, erà bine, de unde nu, întâmplându'se să'mi scape pe podele, ori să apuce sub pat, erà vai'şi'amar de urechile mele.

Moş Ion tocmai în aprinderea ciubucului erà meşter – neîntrecut. Aşezà tăciunele cu atâta tact şi pricepere în gura deschisă a ciubucului încât erà o plăcere. Şi ceea ce impuneà respect până şi bunicei în toată afacerea erà că la operaţia aceasta Moş Ion nu folosià cleşte, ori alt ,,sersam". Nu, ci pur şi simplu degetele. Ce degete şi ce piele trebuie să fi avut de nu s'a ars nicidecum!!

Şi ciubucul naibii păreà şi dânsul fermecat când îl aprindeà Moş Ion. Nu se stingeà decât când îl lăsà bunicul din gură. Drept această însuşire, mare erà, cinstea lui Moş Ion. Nu o dată ziceà bunicu:

– Să fiu Vlădică, igumen te'aş face Moş Ioane, nu altceva.

Şi Moş Ion se frângeà auzind atâta laudă.

– Sărut mâna, taico popo şi mulţămesc, dar n'a voit Dumnezeu.

A binevoit însă Dumnezeu să cheme la sine pe bunicu' înainte de vreme şi Moşul Ion prea obicinuit cu casa n'a mai avut tihneală să remâe în F… ci s'a mutat în sat la noi.

Eu plecasem la şcoli şi când mă întorceam pe vacanţe acasă, ştiam că'mi găsesc pe vechiul prieten, pe Moş Ion, aşteptându'mă cu dor.

Eram acum mai mare şi eu şi din ce în ce mi se deschideà capul. Aveam însă un cusur: îmi plăceau peste seamă ştrengăriile, drept ce biata mamă îşi perduse orice nădejde asupra viitorului meu. Şi după mama se luase toată casa. Singur Moş Ion mă apără şi

dedeà să se înţeleagă că: mare om o să ese din copil adecă din mine, căci de mine erà vorba. Seracul, nu i'a fost îngăduit să trăiască, să vadă cât de cât împlinită proorocia.

De aceea apoi, totdeauna când puneam la cale vreo ştrengărie şi aveam prospecte a mă teme de urmări, îmi luam refugiu la Moş Ion. Şi cum nici el nu prea aveà de lucru, o porniam pe sub grădini, pe Bârzavă în sus, pierzându'ne pe livezi.

Ne alegeam câte un loc cu umbră deasă –lui Moş Ion îi plăceà din cale afară umbra– unde ne aşezam. Moş Ion se trânteà pe spate, împreunà mânile sub cap şi'şi perdeà privirea în văzduhul, care clocotià de căldură în aceste zile de vară. Eu, proptiam bărbia în coate şi priviam ţintă în faţa neagră zbârcită şi acoperită cu păr a prietenului meu. Trăsăturile mărturisiau că n'a putut fi om urât la tinereţe, dar acum cu gaura aceea sgâită în locul ochiului drept, nu erà vreun aspect plăcut. Ochiul stâng, un ochiu cenuşiu, rece, parcă, erà vecinic în căutarea celuilalt, căci nu mai aveà loc. Alergà într'una, când încoace, când încolo.

Aşà şedeam tolăniţi la umbră, în fânul înalt, înflorit. Mirosul feciorelnic al erbii îmbătà pare că sufletul. Îi venià omului să respire în neştire comoara aceasta de ozon. Dinspre holdele aurii şi porumbiţele verzi veniau valuri de căldură. În sălcişul, care ţinea de strajă Berzavei de'a lungul, cursului ei, încetase orice cântec de pasere. Rar, numai câte un mierloi dacă îşi încercà fluerul. Văzduhul fierbeà nu alta. Dacă închideam cât de cât ochii, dând drumul privirei printre gene, vedeam ondulările acele curioase, cari seamănă mult cu ornamentele artei arabiceşti şi fac conturele tablourilor înşelătoare de fata morgana.

În depărtare ,,cula" de la Vârşeţ păreà a fi un turc cocoţat pe un vârf de deal.

Pe drumul de ţeară erà linişte. – Ardea câmpul de zor pe vremea aceasta şi nu erà cine să'şi pearză ziua pe drumuri.

La dreapta noastră, din frunzişul unor plopi se vedeà coperişul de ţiglă roşu de la birtul "Săndulesii". De birtul acesta se povesteau multe lucruri. Şi nu tocmai plăcute pe vremea aceea. Poate nici nu va fi fost aşà, dar lumea le croeşte din gură până ce'şi perd forma. Ş'apoi mai cu seamă muerile, ele făceau gălăgie. Vezi Doamne, Sănduleasa erà văduvă, erà tineră şi a naibii de frumoasă. Toţi căputaşii opriau la birtul ei, dacă şi nu pentru altceva apoi să adape caii. Şi'n vreme ce se adăpau caii, îşi adăpà şi bietul drumeţ ochii la frumuseţea aceasta de nevastă. Ce eram eu atunci? Un copil, dar zeu, aşà ţerancă ca Sănduleasa n'am văzut nici până azi – măcar că am avut prilej să văd destule.

Oamenii de la noi din sat tot pe la birtul acesta îşi cam perdeau vremea. Aci şi la moara lui Ion, mai sus pe Bârzavă. Earna, zile de'a rândul – în Paresimi – nu se mai odihnea arcuşul lui Floria lăutarul. Ce'o fi fost, Dumnezeu să ştie, atât ştiu, că şi tata tare erà împotriva acestui birt. De vreo câteva ori, la serbători mari, a şi predicat în biserică ameninţând cu canon aspru pe cei ce ar cutezà să mai între în locul acela de perzare.

Ochii Săndulesii erau însă mai tari decât predica tatii. Tocmai când a predicat, s'a umplut mai vârtos birtul.

Ziceà Moş Ion:

– Ce'i oprit – dragul meu – îi dulce.

În una din zile când ne perdeam iarăşi timpul cu Moş Ion la umbra unui puternic stejar pe livezi, veni aşà vorba între altele multe şi de Sănduleasa.

Şi l'am întrebat.

– Măi Moş Ioane, ce'o fi adevărat din câte se vorbesc de Sănduleasa? Moş Ion îşi trecù mâna peste părul lui sur de'a binelea, se scărpină după ureche şi zise:

– D'apoi ce să ştiu să'ţi spun, că şi ce ţi'aş spune, tu nu înţelegi.

Aveam patrusprezece ani atunci şi vorbele mă atinseră tocmai unde eram mai simţitor. Mă ţineam –vezi Doamne – fecior dejà, nu copil.

– Vezi bine că n'oi înţelege – respunsei mânios. Şi Dumnia Ta mă ţini încă iac'aşà… Ştiu şi eu destule… ori nu vin eu de la oraş?

Moş Ion mă privi mirat şi apoi clătină din cap.

– Aşa'i, la oraş multe vede omul. Şi azi nu mai e lumea de demult.

La urmă – şi aci dete din mâni – dă'o dracului de lume, tot aşà a fost. Eacă, le place la oameni să creadă, că ei or fost altfel, dar vorbă să fie, totuna… lutu'i lut şi pace bună. Cine'i bun, Dumnezeu dragul de El, că nu ne puşcă pentru fărădelegile noastre. – Măi Mihai mă! – şi Moş Ion oftă din greu – o poate'i glumă ce de păcate în lumea aceasta.

Tăcù.

Mintea cine ştie pe unde'i colindà în cele câteva clipe, care urmară. Pe urmă, zise ca şi cum s'ar fi întrebat pe sine:

– Şi oare de ce n'am puteà noi fi buni? Căci aşà scrie la carte, că Dumnezeu ne'a croit buni la început. Şi uită'te, oamenii să se mănânce nu altceva.

Iar tăcù o vreme.

– Vezi – continuă – şi cu Sănduleasa. Ce au cu ea? Ce'o cârteşte toată lumea? De ce nu'i dau pace? Vatămă muerea asta pe cineva în lume? Ha??

Mie mi se părù, că întrebarea sună direct la adresa mea şi mă grăbii să respund:

– Eu nu ştiu… dar tata…

– Eh! Ce ştie tătăto! Făcù un gest cu mâna, un gest cu care complectà cuvintele de mai adineori. Ştii tu – continuă dânsul – ce om e tata tău, părintele?

Fără să'mi dau seama clătinai din cap.

– Să'ţi spun eu – copile! E popă. Popă după rânduiala lui Melhisedec, aşà cum scrie la carte. El ştie de slujba lui şi încolo de nimic. Se uită la lume prin fereastră! Înţelegi mă? Ei vezi, el vede unele şi altele şi aude multe, căci de, e popă, dar nu le cuprinde că nu trăeşte cu lumea. Se ia şi el după vorba unuia şi a altuia. Ei vezi! Na! Aşà şi cu Sănduleasa. Ce lipsă a avut el să predice de muerea asta în biserică? Fost'o el la ea în birt? Vorbit'o el cu ea o dată măcar? Ştie el ce o doare pe ea? Întrebat'o vreodată, că ce'i şi cum e? Ha?

– Nu ştiu – respunsei nedumerit.

– Ba! vezi, eu, eu ştiu că nu. Apoi atunci ce vrea? Am vrut să'i zic odată, dar m'am socotit. Fie ertat moşul tău însă, n'ar fi făcut aşà. Nu zău. Tatăl tău e om tânăr – eh, ce om tînăr… ţi'am spus: popă după rânduiala lui Melhisedec. Nu cunoaşte lumea şi pace bună.

O clipă Moş Ion se opri, apoi ca şi când nu ar fi completat mai adausă.

– Şi'i şi mai bine, că nu o cunoaşte… Dă'o dracului de lume, îi tare prăpădită.

Eu tăceam. Soarele pripià de credeai că vrea să topească lumea. Pe fruntea lui Moş Ion se iviră stropi resleţi de sudoare, ca nişte mărgăritare modeste. Nu departe de noi un pitpălac îşi instrună glasul.

– Vezi, zise Moş Ion – şi pitpălacul acesta ce prost e. Trebue el să dee de veste unde se află? Nu poate tăceà? Dar de'am fi noui vânători acum? Ce ar fi? Ar fi gata. Vezi aşà'i şi omul. Când îi merge bine – nu'şi ţine gura, ci strigă şi atrage luarea aminte a altora.

– Bine, bine moş Ioane, dar cum e cu Sănduleasa?

– Hm – măi copile, – nu vreai să'mi dai pace – ha?

Şi mă ameninţà cu degetul. Apoi adause serios:

– Caută şi după cele ce auzi de la mine pune'te la dispută acasă cu tată'to, ca să ştie, că iar ai "brodit" cu mine. Vezi că "preoteasa" (mama) şi aşà mi'a zis, că eu te stric şi'ţi bag în cap câte nărozii toate.

În mine îngheţă sângele. Nu de alta, ci de teamă, că moş Ion îmi abzice prietenia.

Erà adevărat, că părinţii nu prea vedeau cu ochi buni prietenia mea cu moş Ion Orbu. Tata ţineà, că e răutăcios, numărându'l între cea mai rea speţă: *un pierde'vară cărturar*. Mama nici atâta trudă nu şi'a dat, ci îl ţineà de un fel de nebun, care a dat şi el cu nasu prin cele cărţi, a nimerit ca găina oarbă, ici colea câte o boabă stricată şi crede, că a dat peste bunătatea lumii.

Moş Ion ştia acestea. Trebue, că l'a durut mai vârtos de la mama, căci pe ea el a purtat'o în braţe. Dar vezi lumea'i nerecunoscătoare.

Şi pe mine mă luau în furca lungă pentru prietinia cu Moş Ion.

– Nu ţi'e ruşine – ziceà mama – să umbli haimanà cu "nerodul" acela. Seracă lume pe cine cheltuesc banii mei. O să ajungi şi tu să fii de miru lumii.

Tata – Dumnezeu să'l erte şi să'l odihnească în pace – nu vorbià nimic, ci cum auzià că eram cu Moş Ion pe livezi, apucà cureaua şi cele ce urmau le pofteam bucuros celor mai mari duşmani ai mei.

Cam aceste îmi trecuseră prin minte, câtă vreme Moş Ion părea furat de gânduri.

Soarele se apropià binişor de amează̆zi. Căldura devenià din ce în ce mai nesuferită. Până şi greerii altfel destul de guralivi încetaseră cu ţârăitul monoton.

Cât cuprindeà ochiul şi urechea erà o linişte. Pacea sfântă a şesului, se pogorà ca o binecuvântare peste cuprinsul larg, copleşit de dogoreala soarelui de Iulie.

Pe fruntea lui Moş Ion se îndesau mărgăritarele. Îi erà cald.

Scoasă din buzunar (uitasem să spui, că Moş Ion purtà strae nemţeşti) o basma cât minunea, căpătată de pomana sufletului cine ştie cărui român, (nu murià niciun român în sat fără asistenţa lui Moş Ion) de la vreo văduvă nemângăiată.

Pe mine la văzul basmalei mă boldi ce mă boldi şi nu putui tăceà:

– Da, a dracului de mare cârpă mai ai Moş Ioane!

Întoarse faţa spre mine. Închise ochiul cel teafăr şi zise rizind:

– Numai popa Sofron din Potlogi mai are de acestea.

Şi ca şi cum ar mai fi avut ceva de adaus la vorbele aceste zise:

– Ţapăn popă!

Eu nu prea aveam cunoştinţă cu părintele Sofron, măcar că aşà după veste îl ştiam. Auziam acasă prin bucătărie vorbindu'se una alta, (tata nu suferià "tracierai") dar aşà mai de aproape nu ştiam nimic.

Moş Ion poate a aşteptat să întreb ceva de părintele Sofron, pentru ca astfel să scape dânsul de Sănduleasa dar, şi'a nimerit omul.

Îl întrebai deci de nou:

– Ai Moş Ioane şi cum e cu birtăşiţa?

Se ridică şi mă privi lung.

– Măi! – văzut'ai tu vreodată pe Sănduleasa?

– Ba, respunsei mirat.

Moş Ion căzù o clipă pe gânduri. Apoi se ridică şi zice:

– Hai s'o vezi!

La aceasta nu m'am fost aşteptat. Pentru un moment îmi sună în urechi predica tatălui meu, despre perzarea sufletului, despre gheena care ameninţă pe toţi care întră în locul acela de perzare – înaintea ochilor văzui resărind cureaua tatii, auziam ocara şi tânguirea mamei; mi se făcuse ceaţă dinaintea ochilor pentru un moment. Apoi se limpezi dintr'o dată orizontul sufletului. Pieriseră toate icoanele urâte şi în locul lor într'un mediu de vrajă, muiat în colori exotice, apărù ca o zină din poveştile de iarnă chipul acelei femei, pe care o purtà în gură toată valea Bârzăvei: Sănduleasa. Şi fără să mai gândesc la ceva zisei:

– Aidem Moş Ioane!

Apucaserăm pe cursul apei la vale. Din sus de ,,moara lu' Ion" trecurăm un vad şi cotind la dreapta printre nişte răchite, de cari gemeau livezile noastre, căutarăm să eşim la drumul mare.

Moş Ion credincios obiceiului său se ţineà de arbori, sau mai bine zis de umbra lor. După ce mersesem o bună bucată de vreme am resbit şi prin ,,gaiul popii", un loc care îmi inspirà totdeauna respect, pe urma poveştilor, cari se colportau prin sat, că aci îşi fac vrăjile nişte babe de la noi din sat. Adecă'te lucrul erà aşà, că lângă ,,gaiul popii" erà ,,gomila" de la hotar şi aşà se spuneà că acesta este cel mai potrivit loc de a pune la cale fel de fel de lucruri. La sate se întâmplă multe şi se povestesc şi mai multe. Crescut în mediul acesta, sufletul meu nu s'a putut închide de aceste lucruri. Le'am primit de mic, am crescut cu dânsele şi impresia lor, de multe ori ridicolă chiar, mi'a remas şi azi adânc intipărită în suflet.

De aci un fel de ,,niază" faţă de păduriţa aceasta.

Acum fiind cu Moşul Ion nu prea aveam teamă, cu toate acestea instinctiv întorceam capul când într'o parte, când în alta, aşteptând pare că în fiece clipă să resară de după vreo tufă ori copac, Dumnezeu ştie ce dihanie din adâncurile iadului.

Drept aceea mă şi cam ţineam pe cât îmi erà cu putinţă de Moş Ion. Trebue că a observat recoarea care mi'a întrat în oase căci mă întrebă:

– O te temi?

Îmi luai inima în dinţi şi respunsei:

– Da de unde! Şi de ce m'aş teme?

Mă pusei de cătră pădure.

– Vezi – zice dânsul – ştii cum îs românii noştri. Îşi fac nălucă cu de'a sila şi cred în ceea ce nu'i.

– Ori tu nu crezi Moş Ioane în vrăji.

– Nu – răspunse scurt.

Îmi adusei aminte, că Moş Ion e biserican mare şi că ştie toate Scripturile pe de rost. Ca copil de popă ştiam deci şi eu unele altele şi deci mă pusei să'l ispitesc.

– Cum se poate Moş Ioane? Ori nu stă scris în Scriptură, că este demoni şi duhuri necurate?

Moş Ion se scărpină după ureche.

Totdeauna făceà astfel când nu'i erà ceva pe plac.

– Aşà este, dar vezi, eu cred că ,,demonii" zac în oameni şi nu umblă pe afară.

Înţelepciunea aceasta iarăşi nu întră în glava mea de copil.

– Păi bine, Moş Ioane, apoi cum se bagă în oameni?

Asta fù prea peste măsură Moş Ion mi'o şi întoarse repede.

– Ei slabă ispravă şi cu voi pe la şcolile acelea mari.

Şi n'a mai zis nimic. Mie îmi veneà să mă bag în pământ de ruşine. Mi se păreà că am spus o măgărie nemaipomenită. Şi nu'mi erà de altceva, dar vezi, ştiam că Moş Ion are păreri bune despre mine. Şi acum îmi veni să cred, că şi dânsul şi le'a schimbat. Şi atunci ce se alege de mine?

Moş Ion pare că ar fi pătruns cu ochiul lui teafăr până în adâncul sufletului meu, unde se frământau temerile aceste, căci zise mângăindu'mă:

– Las' nu'ţi bate tu capul cu lucruri de aceste pe cari nu le pricepi. Când vei fi ca mine, vei cuprinde multe multe… şi… – aici se muiè glasul bătrânului – …poate îţi va păreà rău că vei înţelege prea multe.

Inima pare că mi se mai puse la loc după vorbele acestea.

Ce de an s'a scurs, de când am auzit vorbele acestea, acolo între stejarii din gaiul popii!!

Şi abià azi văd şi am ajuns să cred, ce mare înţelepciune a scos din gura sa Moş Ion Orbu, când a zis, că îmi va păreà oarecând rău drept înţelegerea prea multor lucruri.

Azi, ca niciodată, simţesc argumentul lui, cu care curmà orice discuţie pe la "joc" cu Românii, cari nu puteau, ori nu prea voiau să'l înţeleagă: "fericiţi cei săraci cu duhul…"

Un huruit de cocie îl făcù pe Moş Ion să exclame:

– Iaca birtul!

Şi'n adevăr îl aveam ca la două'trei sute de paşi înaintea noastrà.

Soarele îşi ajunse culmea. Păreà o găleată uriaşă, din care o mână nevăzută turnà focul peste globul acesta de tină, care plesneà pe alocuri de atâta focărie.

Dintre verdele plopilor cu frunza argintată, coperişul casei păreà un petec de postav roşu, pe care l'a acăţat între crengi vreun drumeţ hazliu.

Arborii s'au perdut şi noui mergeam prin arşiţă pe drumul mare.

Moş Ion treceà des cu basmaua'i murdară peste frunte oftând:

– Ti'i'i, d'ai al dracului de cald!

Tocmai atunci un glas de argint se revărsă dinspre sat peste vale şi peste holde, răzbind departe peste dâmpuleţele de pământ negru pe deasupra cărora ondulà în valuri largi belşugul de aur al lanurilor de grâu.

Erà glasul clopotului de la biserica din sat, care vestià prânzul.

Şi eu nu eram acasă...

Sănduleasa[41]

Mai rar s'a pomenit atâta vorbă pe valea Bârzavei, ca despre Sănduleasa şi birtul ei. Parcă erà păr de lup pe biata femee şi ca şi când vreun preot năcăjit ar fi rostit crâncenele blăsteme ale marelui Vasilie asupra casei aceleia din marginea drumului mare – atât de huiduită erà.

Vorba vine însă. Căci cine nu încăpeà de Sănduleasa şi birtul ei? Iac' muerile din sat de la noi şi de prin satele din vecini. Şi vezi unii dintre preoţi, între cari şi tata ca cel mai aproape interesat, ca fiind păstorul satului. D'apoi ce voiau şi muerile?

– Fleacuri – ziceà Moş Ion. Cică'şi tem vezi Doamne bărbaţii, că se strică la birt, parcă dacă n'ar fi Sănduleasa în sat ei n'ar găsi birtul unde să se ducă. Despre popi susţineà Moş Ion, că iar nu de groaza birtului erau porniţi împotriva Săndulesii, ci erà altă bubă la mijloc. Se svonià, că părintele Sofron din Potlogi prea de multe ori şi'ar face cale pe la birtul Săndulesei.

Ş'apoi tot aretul ştià că popii Sofron îi tare plac chefurile, dar ştià şi aceea, că popa Sofron nu'i beutor. Ei, când se ştiu atât, erà lesne de cuprins că ce caută Sf. Sa la Sănduleasa.

Cel puţin Moş Ion susţineà, că a pătruns cu desăvârşire taina.

– Măi – ziceà el – eu am numai un ochi, dar văd cât alţii nu văd cu doui. – Ţin laolaltă ei popii.

Nu înţelegi tu politică? Hm! Aşà'i vezi, să nu vadă lumea prea des pe acolo pe popa din Potlogi, spărie lumea alaltă să nu se ducă pe acolo.

Căci – adause Moş Ion meditând, şi când meditâ închideà totdeauna şi celălalt ochi – aşà de cuminţi îi ştiu eu pe popi ca să ştie şi dânşii, că de când e lume, oamenii tot or umblat pe la birturi.

Acestea le'am auzit nu o dată, ci de mii de ori. Şi credeam în cele ce'mi spuneà Moş Ion ca'n Scriptură. Căci şi atunci şi şi azi îl ţin, că a fost un suflet de filozof rătăcit numai la întâmplare în corpul lui Moş Ion.

Şi cum să nu fi fost dânsul filozof când mă fericeà cu sfaturi de acestea:

– Să nu te încrezi în nimeni. Oamenii's ticăloşi până la unul. S'ar mâncà unul pe altul.

Bărbaţii nişte ,,pârliţi", femeile pe un calapod – înţelege'mă?

Toate – auzi – toate!

Mă făceam, că înţeleg ce'mi spuneà, măcar că atunci nu înţelegeam; auzi, îl înţeleg şi parcă'mi vine să'i strig la cruce, că a avut drept: sunt ticăloşi oamenii şi nu'i de a te încrede în nimeni.

Înainte cu cincisprezece ani nu ştiam eu de acestea.

---

[41] Din *Unde eşti copilărie? Poveşti şi chipuri din satul meu*, în „Foița originală a Drapelului", Lugoj, 1912, nr. 141, 143-148, p. 1-2; nr. 142, p. 1.

Vorba, că Moş Ion erà atunci pe acele vremi autoritate pentru mine.

De aceea şi în cauza Săndulesii eu m'am lăsat cu desăvârşire influinţat de dânsul.

Îşi poate oricine deci lesne închipui cu ce sentimente m'am apropiat în ameaza aceea caldă de vară, cu Moş Ion de birtul Săndulesii.

De birtul, ca atare, nu am mult de spus. Zăceà în drumul mare, de'a lungul, rezimându'se obosit pe nişte stâlpi groşi, cari ţineau totodată şi strajă târnaţului larg. Înaintea birtului o fântână cu ,,lumănăriţă" ferecată pe alocuri, cu un ,,gheman" care se văetà atât de trist când încercà cineva să scoată apă de te cuprindeà mila. Un vălău de salcă, tot hodorogit, cu marginile roase de cai zburdalnici, cari recorindu'se apucau cu dinţii de el, steteà lungit pe nişte ,,capre" primitive de credeai că'i un mort întins pe ,,scăunie". Doui băgrini urieşi îşi întindeau umbra deasă peste aproape întregul cuprins de dinaintea birtului, plin de gunoae şi necurăţeni. Cum se întâmplă pe dinaintea birturilor.

Din târnaţul larg dedeai în birt. O sală mare cu pereţi afumaţi, cu mese lungi cu picioarele în cruci, cu cuptor de lut cât toate zilele.

Deasupra uşii icoana Sfântului de la Mira Nicolae, un fel de patron al casei, care'le însă nu cred să se fi simţit bine în acest post onorific. Aşà'mi închipuesc eu lucrul cunoscând năravul sătenilor mei.

Încolo, pe pereţi tablourile obicinuite. Împăratul, împărăteasa, auguştii copii şi ceva şi mai departe chipul lui Radeţki feldmarşalul. De tot în fund chipul lui Ştefan cel Mare, Domnul Moldovei, ajuns cine ştie pe ce cale lăturalnică tocmai aci la Sănduleasa. "Sentinela română" şi chipul "popii Lucaci" – nu puteau să lipsească. Erà doar vremea Memorandului – sireacul.

Din birt dedeà omul în odăile Săndulesii, două chiliuţe de'o curăţenie neobicinuită la Români.

Mirosul de busuioc uscat pare că te sfinţià iar untuldelemn din candela din părete, făceà iluzia unei capele.

După birt erà un şopron mare deschis pentru earnă, şi un grajd lipit de dânsul. Acesta erà numai pentru vitele birtăşiţei.

Cam aşà erà birtul. Vezi, erà să uit de plopii din dos – un şir de plopi subţiri şi lungi, ca nişte şvabi, cari păreau, că ţin strajă birtului.

Acesta erà deci localul despre care se povesteau atâtea năzbâtii pe valea Bârzăvei.

Trebue să mărturisesc, că am avut un sentiment de adâncă emoţiune în clipa când m'am pomenit în târnaţul larg.

Glasul argintiu de clopot, carele venià dinspre sat, păreà o chemare tainică, un fel de îngrijorare şi teamă pentru aceea ce făceam, întrând aci, în localul atât de urgisit de cel ce mi'a fost totul în această lume, – de tata.

O clipă şovăii. Începusem să mă judec cu mine însumi, dar, tocmai atunci cu un acord trist să curmă glasul de clopot şi eu – întrai în birtul Săndulesii.

Prima impresie a fost, cum se întâmplă totdeauna când îşi face omul iluzii, o uşoară nuanţă de decepţie. Hotărât, mă aşteptasem la ceva mai mult decât ce mi s'a dat să văd. Decepţia a durat însă numai o clipă. În cealaltă, aşi fi voit să strig. De mirare nu de altceva. Căci în uşa, care dedeà în cele două chilii, de care pomenisem apărù Sănduleasa, ţânta atâtor doriri, obiectul atâtor poveşti şi scornituri.

A minţit Moş Ion ca un copil de şcoală atunci, când a spus că'i frumoasă. A minţit. Singura dată cât îmi aduc aminte, dar repet, a minţit.

Căci nu frumoasă a fost Sănduleasa, ci o ,,frumuseţe". Un ,,idol", cum spunea popa Sofron din Potlogi. Un chip, căruia nu i'a fost dat norocul să iasă în drumul unui artist, căci azi poate ar fi admirată alături de Gioconda, de Mona Lisa şi atâtea alte madone.

În cursul anilor le'am văzut pe toate prin cele pinacoteci, dar impresia or s'a spălătăcit demult, pe când chipul Săndulesii şi azi mă covârşeşte. Şi azi o văd aşà, cum am văzut'o atunci, în anii aceia auriţi ai copilăriei cu toate că am văzut'o nu demult şi altfel.

Închipuiţi'vă o faţă albă, nu albită, – cel mai perfect oval ce mi s'a dat să văd – cu trăsături desăvârşit de regulate. Un nas subţire, pogorindu'se drept de sub fruntea frumos boltită, se frângeà în unghiu drept. Nările fine, tremurătoare vădeau sângele de ,,rasă" şi o uşoară ridicare a nasului dedeà feţii o expresie vagă de dor. Ochii mari catifelaţi, cu gene lungi, priviau cu aerul acela curios de nevinovăţie, pe care numai mamele îl au. Sprâncenele subţiri păreau aşezate de mână artistică, ca nişte uşoare boltituri deasupra ochilor minunaţi.

Iar gura, o gură mică mititeà cu adevărat ca o fragă tronà ca o regină deasupra unei bărbii de bazilee. Deasupra acestei feţe, o bogată îngrămădire de păr castaniu strâns într'un drăguţ conciu lugojenesc desăvârşià tabloul acesta minunat.

De sub ,,ciupag"-ul alb ca zăpada, lucrat în fluturaş roşii şi negrii cu mult gust, se vedeau conturele seducătoare ale unui puternic piept ce păreà a fi de fată mare.

O faţă neagră, de sub care priviau cochet în lume vârfurile ţuguiate de la nişte cismuliţe roşii, desăvârşià îmbrăcămintea.

Sunt şeaptesprezece ani aproape de când am văzut întâiaşi dată acest tablou. Şi azi îl văd aievea. Şi cu toate că mă socotiam copil încă, am înţeles totuşi în acele clipe toată ura femeilor din aretul nostru împotriva acestei femei. Şi am înţeles şi pe popa Şofron. (Mai cu seamă că cunoşteam preoteasa. Erà – Doamne iartă – al naibii de urâtă.)

Dar prea m'am depărtat.

Moş Ion se pare că erà oaspe des şi şi bine văzut în casa Săndulesii. Aceasta o deduc numai după chipul în care am fost primiţi.

Sănduleasa puteà să tot aibe 23-25 ani. Anii aceştia îi dedeà omul ştiind că a fost măritată, altfel nu arătà mai mult de optsprezece.

Moş Ion mă prezentă în pripă şi fără multă formă;

– *Fecioru lu'* "*părincele*".

O clipă simţii ochii aceia pironindu'se asupra'm, simţii privirea pătrunzând adânc ca un sfredel în sufletul meu de copil, apoi mi se părù, că pe buzele acele fine şi subţiri apărù un suris, un suris curios şi zise:

– Aşà'a… îmi pare bine… poftiţi înlăuntru.

Ce s'a vorbit nu prea îmi aduc aminte, ştiu însă atât, că am stat mult la Sănduleasa. Ne'a servit o friptură rece şi nişte vin. Îmi aduc aminte, că n'am prea mâncat şi am părăsit hanul sub seară, pe recoare, pe vremea când cioarda apucase către sat. Şi acesta a fost un noroc, căci întrebat fiind de mama unde am fost, am putut rosti cu linişte sufletească minciuna:

– Pe livezi.

Părinţii, cari cunoşteau slăbiciunea mea de a'mi perde vremea vacanţelor prin livezi cu câţi toţi de prin sat nu ziceau nimic.

Dar în noaptea aceea abià dacă am închis ochii. Pentru dintâiaşi dată mi se tulburà sufletul de fiorul vieţii trezit o dată cu întrarea în birtul Săndulesii.

A doua zi m'am pomenit abătut rău. Toată noaptea mă svârcolisem. Iar în cele câteva clipe cât putui aţipi, mă năpădiau nişte vise atât de năroade încât să ferească Dumnezeu. Şi în mijlocul acestor jocuri nebune ale fantaziei, apăreà într'una Sănduleasa.

Fù curat noroc, că în dimineaţa aceasta am fost singur acasă. Mama plecase în târguşorul apropiat, unde obicinuise să tot consulteze un medic, care nu'i puteà ajutà, dar în care aveà dânsa încredere oarbă, iar tata a eşit la câmp cu lucrătorii odată cu noaptea.

În ziua aceea nu aveam chef să dau faţă cu Moş Ion. Îmi erà un greu pe suflet, pe care nu mi'l puteam lămuri. M'am învârtit prin cuprinsul casei aproape toată ziua, ca o găină beată fără rost.

Şi nu'mi puteam scoate din cap chipul Săndulesii şi pace bună. Închideam ochii, o vedeam; îi pironiam anume la vreun obiect cu gândul de a mă rupe din obezile farmecului ce mă ţineà înlănţuit, mă treziam văzând aveà cum se spălătăceşte din ce în ce obiectul respectiv, iar locul îl cuprinde chipul, care mă urmărià.

Prin sufletul înfiorat de nelinişteà neobicinuită şi necunoscută îmi treceau toate comediile prinse cu urechea de pe la muerile din sat. De farmece, de nesănătoase legături, de asupriri prin duhuri şi câte toate, câte le'am auzit povestindu'se. Niciodată însă sufletul nu mi s'a părut mai pregătit pentru primirea lor decât în aceste clipe.

Înspre sară s'a mântuit cu mine. Parcă mă împingeà cineva de spate – o luasem frumuşel cătră birtul Săndulesii.

Erà înspre amurg. Soarele îşi arătă genele înroşite de căldură de după orizontul fumuriu. Pe drumul de ţeară vitele venind spre casă ridicau din departe un sul enorm de pulbere ce păreà un nor gata de a se descărcà. Aerul ferbeà încă de dogoreala zilei, cu toate, că dinspre livezi adià uşor o boare recoroasà. De sus din înălţimile albăstrii pare că o sită vrăjită cerneà fin, fin, o urzeală uşoară înrourând setea puţinei verdeţi ce mai remăsese pe câmp.

Birtul Săndulesii păreà şi mai părăsit în acest amurg de vară. Numai coperişul roşu se mai păreà vesel.

Eram binişor spre dânsul, când mă opri de pare că ar fi strigat cineva la mine.

Mă opri speriat privind în toate părţile. Cine mă strigase? Doar erà atât de clar strigătul şi vocea atât de cunoscută.

Nu vedeam pe nimeni. În lung şi lat cât puteà cuprinde ochiul nu se vedeà ţipenie de om. Livezile erau departe de acolo, om să fi fost, care să strige atât de tare.

Simţii o uşoară înfiorare. Sufletul începuse se mi se frământe. Cine puteà fi? Desluşisem doar clar numele lui. Eram aplicat să cred, că simţurile agitate se joacă cu mine, dar nu'mi vineà la socoteală acest lucru, erà prea desluşit strigătul.

Nu mă puteam hotărî ce să fac. Să merg mai departe, ori să apuc îndărăt. Erà ca şi când doui sfetnici s'ar fi pus să discute între sine, că ce am să fac eu. Unul mă îndemnà pare că, celălalt cercà să mă înduplece ca să mă întorn. Eu steteam ca pironit în pământ şi cumpăneam ce mi se spuneà la ureche. Şi mă hotărâsem tocmai să urmez sfatul celuia ce

se opinteà să mă întoarne îndărăt, când râsul celuilalt, un râs ironic, care păreà, că pătrunde până în rărunchi, şi care păreà atât de umilitor pentru mine de parcă mi'a dat o palmă, mă scoase din concept şi fără să'mi dau seama porni înainte.

Simţii, că unul dintre cei doui dascăli începù să se lase de mine. Mai încercă el să mă oprească, apoi se lasă de tot. Celălat însă cu atât mai vârtos mă întărià:

– Ce până când? Ce te temi? Parcă te mâncă cineva? Nu eşti copil... şi alte câte din acestea mi'a tot strigat în ureche. Seracă conştiinţă ce luptă a trebuit să ducă. Şi şi de data aceasta, ca în cele mai multe, cazuri a biruit principiul răului. Prietenul cel bun mă părăsise.

Eu simţeam bine această luptă, dar mă mângăiam şi eu cu ce ajunsesem să prind prin şcoală, cu: voinţa.

Măcar că Moş Ion, când îl pomenisem într'un rând de această învăţătură a ridicat din umeri zicând:

– Prostii copile d'ale oamenilor învăţaţi. Ascultă ce'ţi spun eu. Fiecare om are o soarte şi soartea fiecărui om e în mâna lui Dumnezeu. Cum e scrisă soartea aşà te învârţi tu aici pe pământ şi nici cu un fir de păr nu te poţi abate de la aceea ce este scris în soarte. Să nu bagi în cap prostii de acelea. Ce n'ar mai face oamenii, dacă ar puteà face ce voesc.

Voinţă ar fi, dar vezi... nu'i putere.

În acele clipe eram aplicat mai mult ca ori când să cred în soarte. Şi'mi creasem în suflet pentru mine o prea frumoasă poveste, plină de farmec, de vrajă şi de dor. Şi'mi venià să cred, că tot ce eu voiu dori se va împlini cu siguranţă, căci altfel nu aveà rost să fiu împins în afacerea aceasta.

Soarele se ascunse sub geana fumurie. Bag seama n'a voit să'mi fie martor frământărilor. Birtul Săndulesii erà acum aproape, ca de'o asvârlitură de peatră. În preajmă niciun suflet. Mă opri înc'o dată. Mă simţii dintr'o dată bărbat şi voiam să mă răfuesc cu mine. Cumpenii toate împrejurările şi cu hotărârea fermă, că nu am să stau mai mult decât jumătate de oară, întrai în cuprinsul lui.

Abià făcusem câţiva paşi, când mă simţii zguduit de un fior năpraznic. Şi mi'ar fi venit să strig în clipa aceea de să resune toată valea, să mă ia în samă tot natul din sat.

În târnaţul birtului, apărù figura sveltă a Săndulesii.

Nu puteam însă să strig, căci mi se părù, că mă strânge cineva de gât, iar picioarele ca şi când mi s'ar fi rupt de la genunchi.

Trebue să mă fi prezentat rău de tot, căci văzui bine surisul birtăşiţei. Dar ceriul mi se părù a mi se deschide când îi auzi glasul. Un glas atât de metalic, atât de argintiu încât nici nu păreà din lumea aceasta, ci din altă mai bună, mai fericită.

– Bună seara domnişorule!

Da, aşà m'a întimpinat. Ce voi fi respuns, azi – după atâţia ani – nu îmi mai aduc aminte, tare îmi vine a crede însă, că de emoţionat ce'am fost, nu voi fi respuns nimic.

– Pofteşte înlăuntru! Nu te teme de mine... n'am făcut nimănui niciun rău...

Şi a ris. Dar ce ris. Şi azi îmi sună în urechi risul femeii acesteia. Dacă vorba i'a fost de argint, ce a putut fi risul. N'a înebunit doar de flori de cuc după dânsa tot aretul Bârzăvei.

Risul acesta însă mă trezi din toropeala ce mă cuprinsese. Încercai un gest prins de pe la studenţii mai mari şi urcai cele două trepte, cari duceau în târnaţ.

Privii în jurul meu după un loc unde să'mi pun pălăria şi negăsind, aşezându'mă pe un scaun o pusei pe genunchi.

Şi doamne, ce bine mi'a prins lucrul acesta. Căci altfel nu aşi fi ştiut ce să fac cu mânile. Aşà, am tot învârtit de la sosire până la plecare pălăria, stricându'i cu desăvârşire forma.

Trebue că iar am tăcut, căci Sănduleasa mă întrebă cam mirată.

– Cum de ai ajuns pe aici d-ta? Cu mine se deschise pământul când auzi, că'mi zice ,,Domnia Ta". La noi în sat Românii numai în batjocură zic cuiva ,,Domnia Ta".

Se vede, că a simţit dânsa aceasta căci schimbă vorba.

– Ori cauţi pe Moş Ion? Nu l'am văzut azi pe aici, cu toate că vine mai în fiecare zi.

– Aşa'a... – întrebai eu mirat. – Eu n'am ştiut că...

– Ce n'ai ştiut? Că vine pe aici?

Oftă. Un oftat adânc, care părea simţit, părăsi peptul ei plastic.

– Dânsul mai ţine la mine; lumea ailaltă mă tot bârfeşte...

Vai, în aceste clipe aşi fi fost în stare să mă pun în ,,coantră" cu toată lumea. Îmi adusei aminte însă, că şi tata e de partea ,,lumii" şi mă cam astâmpărai.

Mă făcui a nu înţelege nimic din cele ce'mi spuneà. Dar apucai de Moş Ion ca de o undiţă, fără să înţeleg că m'am şi prins.

Femeea îşi aduse un picior peste celălalt şi plecându'se cuprinse genunchele în mâni. Privirea o perdù peste largul cuprins al văii. Părù a se gândi la lucruri dureroase, căci faţa ei se întristă. Eu, îmi simţiam covârşit sufletul de simţirile, prin care am trecut în măsură atât de mare, încât eram bun bucuros, că pot tăceà.

Pe furiş aruncam ochii la femee. Şi din ce o priviam mi se părea tot mai frumoasă. Vânuţele acele albăstrii, cari se vedeau pe sub pielea de alabastru dedeau feţii acesteia frumoase o nuanţă puternică de nobleţe. Nu'i venià omului să crează, că leagănul acestei femei să fi stat în casă ţărănească.

Adevărat, că nimeni nici nu ştià pe la noi cine e de unde e?

S'a trezit satul cu dânsa în o bună dimineaţă şi pace. Şi odată cu venirea i s'a dus pentru totdeauna liniştea în multe case de la noi din sat.

Adecă vorba vine că s'a dus. Nimenea nu puteà zice nimic pozitiv despre dânsa. Să vorbiau numai multe, cum e obicinuită lumea să vorbiască. Ş'apoi biata femee erà singură cuc, nu erà cine s'o apere. Şi aşà, fieştecare puteà în dragă voe s'o căsnească cum îi plăceà. Şi gura lumii cu greu o opreşti când s'a pornit odată.

De păzit însă, nu cred să fi fost păzită femee pe pământ, ca dânsa. Şi cine o păzeà? Lumea. Lumea dornică de scandal erà cel mai bun paznic. Şi necazul mare venià de acolo, că nimeni nu puteà dovedi cu nimic svonurile, cari pluteau deasupra birtului.

Nu întrà şi nu eşià nimeni necontrolat din birtul Săndulesii.

Vai şi ce nu ar fi dat unii, alţii să ştie măcar şi numai cât negrul de sub unghii despre dânsa.

În jurul birtului noaptea se pogorà încet, dar pas de pas. Sănduleasa părea furată de gânduri şi eu mă îndestuliam să o pot privi în linişte.

Aşi fi putut o viaţă întreagă să tot stau să o privesc.

Zgomotul cirezii, care venià de la păşune mă trezi, amintindu'mi, că mai sunt şi alte rosturi pe pământ decât admirarea Săndulesii.

Cu sufletul greu, de pare că ar fi fost de plumb, mă ridicai, gata să plec.

Mişcarea mea deşteaptă şi femeea din visări.

Să ridică grăbită şi cercà să se scuze.

– Uite, vezi, ai ostenit pe la mine şi eu nici n'am găsit de bine să te gostesc cu ceva… dar vezi – m'am dedat aşà singură… parcă m'am şi sălbătăcit.

Îmi întinse mâna.

O mână caldă, mică şi albă de pare că ar fi fost mâna unei prinţese.

Nu ştiam de trebue să zic ceva ori nu. Mă îndestuli să'i string numai mâna.

În această stringere eu puneam însă în clipă aceea toată căldura, tot seninul sufletului meu de copil. Simţit'a dânsa aceasta, căci mi'a zis:

– Dacă vrei, mai vino…

Erà ceva în această chemare. A spus atât de liniştit cuvintele acestea ca şi când mi'ar fi zis orice alt lucru. Ochii mă priviau atât de senin încât mă turburasem. Ca un fulger îmi trecù prin suflet întrebarea: ce vrea cu mine.

Respuns însă nu găsi.

Îngânai un ,,noapte bună" şi plecai. Din drum întorsei capul. Rezimată de stâlpul târnaţului se vedeà ca o arătare din basme bătrâne alba figură a Săndulesii.

Arătarea dură o clipă numai. Pe urmă dispărù. Şi pe urma ei târnaţul părù o uriaşă gură de mastodont deschisă larg, gata de a înghiţi prada.

Mă cutremurai. Şi simţii prin vine alergând năvalnic un şivoi de foc, pe urma căruia, pare că s'a sălăşluit o putere de'mi venià să ridic lumea din ţiţini.

Departe pe vale sunà trist o talangă, iar de după culmile de la Bocşa luna apărù răşie,– ca faţa unui beţiv.

Sermana Sănduleasa.

Oare mai trăeşte, ori s'a mutat şi dânsa la cei mulţi? Şi dacă trăeşte unde poate oare să fie? Şi ce face? Şi cum îi merge? Oare ajunge dânsa să ia aminte, că îşi mai aminteşte lumea de dânsa? Că e mai cunoscută acum acum decât înainte de şaptesprezece ani, când n'o ştià decât lumea din cele câteva sate de pe valea Bârzăvei.

Şi dacă mai trăeşte este oare încă tot aşà cum a fost? Ori se va fi gârbovit corpul odată atât de svelt de greul vieţii?

Pe faţă vor fi alergând şireaguri de brezde rescolite de plugul neîndurat al vremii împreunată cu atâtea şi atâtea necazuri?

Are pe cineva ori a continuat mai departe viaţa ei de singurătate în mijlocul valurilor de pismă şi de răutate ale lumii acesteia ticăloşite?

Îmi pun aceste întrebari de atâtea ori şi zadarnic încerc să respund la ele. Nu'i Sănduleasa. A plecat aşà după cum a venit în sat. Într'o bună zi, oamenii se treziră cu birtul gol. Şi de atunci nu i se mai ştie de urmă.

Of Dumnezeule, ce de vorbă s'a perdut iac aşà pe urma acestei dispariţii.

Îşi lăsau oamenii cele mai însemnate rosturi şi'şi perdeau vremea în combinaţii, care de care mai bizară, că ce şi cum cu Sănduleasa.

Un lucru e cert.

A plecat din sat a doua zi după ce a fost îngropat părintele Zachei* din Potlogi, Dumnezeu să'l odihnească. Că pe tema aceasta câte s'au vorbit în zilele acelea nu mai vreau să'mi aduc aminte. Ci mă miră numai, că părintele Zachei nu a înviat din morţi, de atâta zarvă. Odihnă desigur însă, că nu a avut sărmanul.

Şi cine ştie dacă peste tot fosta ceva miez în multele poveşti. Lumea îşi face de multe ori şi nălucă ş'apoi crede aevea.

Adevărat, că părintele Zachei a petrecut mult în societatea Săndulesii. Doar ştià toată lumea, că veneà atât de des la han încât caii Sf. Sale se opriau de la sine în preajma hanului. Ba odată a fost o întâmplare nostimă de tot. Plecasă anume preoteasa la târgul din vecini. Când să întoarcă, deşi erà alt drum spre Potlogi, a ţinut să vie pe drumul mare, care treceà prin preajma hanului. Eu cred, că pe preoteasa numai curiozitatea a mânat'o p'aci. Trebue că a auzit şi dânsa ceva, – ce nu aud muerile, – şi voià să vadă măcar şi aşà cu ,,coada ochiului" pe ,,dumneaei". Când colo ce nu se întâmplă. Caii, bag seama obicinuiţi să poposească la acest loc, cârniră aţă spre uşa birtului. Preoteasa înlemni. Începù să ţipe la slugă să tragă la drum, ei dar, trage dacă caii ţin una spre locul obicinuit.

În fine cu mare chin abià să porobotiră caii în ogaşul adevărat. Ce'o fi auzit părintele Zachei acasă după această întâmplare nu s'a însemnat în cronici, dar este lesne de închipuit.

De la această întâmplare însă preoteasa n'ar mai fi trecut pentru o lume pe drumul acesta.

Văzut'a – n'a văzut pe Sănduleasa atunci, iarăşi nu se ştie, deşi lumea erà aplicată să crează, că a văzut'o.

De unde s'a tras această concluzie nu se poate şti, după cum nu ştie capătul lumii.

Eu le auzeam aceste toate şi nicicând nu mi'au căzut atât de greu ca tocmai în zilele acelea când am ajuns să fac cunoştinţa acestei femei hotărât interesante.

Moş Ion urmà să'şi piardă timpul pe la fecior şi nu mai venià. Voinţa se micşorà zi de zi şi vremea de'a plecà la şcoală se apropià în salturi de urieş.

Mama începuse să'mi aranjeze garderoba iar tata mă ţineà tot lângă dânsul espunându'mi poziţiile preliminarului – foarte modest – în cadrele căruià aveam să mă mişc.

Vai, dacă în aceste zile se pogorà tot răul ce'l pofteam eu, asupra capului Moşului Ion, nu se alegeà din el nimic.

Acum când îmi ardeà mai vârtos de ajutorul, de sfatul lui, atunci nu erà aci.

Şi'ntr'o bună dimineaţă mă trezi pornit la drum. Un an – mă gândeam – un an tu n'ai să mai calci peste aceste meleaguri, un an tu te incueşti în corpul unei lumi străine şi aici un an de zile lumea se va învârti mereu înainte fără tine.

Mai vârtos acest din urmă gând mă muncià rău.

---

* Din nebăgare de seamă s'a scris până acum în loc de Zachei – Sofron. Zachei era numele părintelui. n. a.

Şi am plecat cu sufletul dobă de simţeminte rescolite, de dureri înăbuşite de visuri copilăreşti a căror pânză vrăjită se perdù odată cu şuerul locomotivei, care întrà măreaţă în gara puternicului oraş unde îmi făceam studiul.

Şcoala şi zgomotul oraşului mă răpiră repede din milieul satului. Cel mult în oarele de fizică dacă'mi mai perdeam privirea prin fereastră – nu'mi plăceà studiul acesta – şi mă visam îndărăt în sat.

Într'o zi însă veni carte în sat. Pe copertă cunoscusem caracteristicele trăsături ale lui Moş Ion. Căci îmi scrià des bătrânul. Ţineà să fiu informat şi acolo la şcoală despre ceea ce se întâmplà acasă. Şi de data aceasta mi'a scris multe. Lucruri simple, întâmplări de la sat. Şi mie totuşi atât de dragi. Dar ce să vezi? Colea la urmă de tot unde steteau îngrămădite cuvintele: ,,te salut", văzui încă nişte cuvinte ce mi se păreau a fi înrăvăşite de mână femeascâ. Şi erau scrise acestea: ,,Şi eu vă salut – P.S".

Care va să zică Moş Ion îşi mutase biroul la birtul Săndulesii. Încă în aceeaşi zi i'am respuns şi nu am uitat să salut ,,pe toţi cunoscuţii", fără a indegetà mai précis personele.

Iar vremea treceà.

De Crăciun în legătură cu o întâmplare familiară trebui să vin acasă. Erà din întâmplare o vreme de să nu scoţi cânele afară. Ninsese câteva zile pogan de tot, apoi dete un ger de crepau lemnele în pădure nu altceva.

Pe această vreme pornisem la drum. La gara unde aveam să mă dau jos, nu găsi trăsură din sat, măcar că mi se pusese în vedere. În târguşorul mic, în preajma sărbătorilor, dar mai vârtos pe urma vremuirei grele, nu erà nimeni din satele din jur.

Dumnezeu însă nu lasă pe om. Pe cine erà să întâlnesc eu aci. Pe părintele Zachei din Potlogi. Aveà ceva de lucru pe la cinstitul judeţ şi veni cu toată vremea grea.

Îi spusei întâmplarea, şi dânsul nu ezită un moment cu respunsul.

– Te duc – clarisime (aceasta erà vorba lui predilectă) până unde vrei.

Păţania mea cu părintele în ziua acea de iarnă o cunosc cititorii acestui ziar, căci o descrisesem pe larg cu doui ani mai înainte la acest loc.

Vorba e, că petrecusem noaptea aceea de iarnă în birt la Sănduleasa. Mi s'a dat să văd în noaptea aceea un chef aşà cum îl înţelegeau bătrânii pe vremuri şi cum noi, copiii altor zile nu'l mai ştim.

A chefuit părintele Zachei în noaptea aceea. Şi am văzut şi pe Sănduleasa jucând. Văzut'am de atunci aproape toate dansatoarele afişate ale continentului, diferite balette până şi celebrul balett rusesc cu dansatoarele admirate de toată lumea. Am văzut cultivat dansul ca artă, până aproape de desăvârşire, dar niciun dans nu mi'a putut lăsà impresia aceea în suflet ca jocul Săndulesii în noaptea aceea de iarnă în cuprinsul birtului ei luminat de o biată lampă oarbă.

Zădarnic aşi încercà să revoc în amănunte acest joc. Mi'ar fi cu neputinţă să'l descriu. Dar sufletul mi'e stăpânit şi azi de plăcerea simţită pe urma lui.

Ei, a fost un vis. O feerie, care s'a stins.

Dar tot atunci mi'a fost dat să descoper şi legătura aceea tainică, care legà pe popa Zachei din Potlogi de ,,idolul" acesta de femee.

Nu voi turburà liniştea Sf. Sale, rescolind trecutul. Doarmă şi acest eveniment împreună cu dânsul în groapa uitată demult.

În primăvara ce urmă, se orânduiră alegeri dietale. Părintele Zachei erà naţionalist de la roată, intransigent până în pânzele albe.

S'a făcut bietul de el de pare că nu i'a fost a bună. Şi nici nu i'a fost. A răcit. Şi intr'o bună dimineaţă s'a săvârşit spre durerea tuturor, cari l'au cunoscut.

Şi a doua zi după ce a fost dat odihnei celei vecinice părintele Zachei – a dispărut din cuibul ei Sănduleasa.

S'a dus şi dusă a remas până în ziua de azi.

Şi acum mă întreb: cine ai fost tu? De unde ai venit? Unde te'ai dus? Mai trăeşti ori ai murit demult?

Şi nu e cine să respundă. Acei cari au ştiut poate taina ta, au coborât'o cu dânşii în mormânt. Iar tu te'ai retras cu durerea ta departe undeva, ferindu'te de lumea, care n'a ştiut decât să arunce cu tină în tine.

Şi poate mai curată ai fost decât atâtea altele, cari îşi dau vânt prin lumea aceasta mare.

De vei fi murit, cruce ţi'am pus amintirii. Iar de trăeşti pe undeva şi'ţi vor ajunge prin mâni aceste file, primeşte aducerile acestea aminte ca un buchet modest de modeste flori de câmp culese de pe valea Bârzăvii, unde ai suferit atât. Să ştii, că toţi dorm dejà, şi prieteni şi duşmani, numai copilul de odinioara crescut şi dânsul mare, străjueşte crucile acelora ce acum dorm.

Birtul stă şi azi şi poartă numele tău, dar, un ovreu cu ochiri hrăpăreţe a alungat de mult duhul seninului teu dintr'însul.

Blăstăm de mamă[42]

I.

Samuel Schwarz a căzut în sat cum cade nevoia după capul Românului. Fără de veste, ca din senin. Într'o dimineaţă neguroasă de toamnă, când firea pare că se pune în doliu, plângând înfundat frumoasele zile ale verii, două care mari, acoperite se opriseră înaintea caselor lui Nicolae Brancu. Veniseră nişte ani buni şi Românul ridicase din belşugul lor clădirile mari, având locul acela gol în fruntea satului. Văzuse pe la oraşe cum se grămădesc târgoveţii totdeauna pe la respântiile drumurilor şi când să hotărâse să'şi pună temelie averii, Nicolae Brancu erà cu gândul la o dughianà frumoasă cu o crâşmuliţă cercetată lângă ea.

Plugăritul nu mai hrăneşte în ziua de azi ca mai demult, ş'apoi nici oamenii de acum nu se îndestulesc cu puţinul de care aveau trebuinţă bătrânii.

Să schimbă vremea şi oamenii după dânsa. Din copilul lui, singurul care'i mai rămase din trei, nu voià să facă plugar.

Ce să'l mai bată ploile, să'l arză soarele la munca grea a ogorului, putând să ducă o vieaţă mai bună, mai liniştită, stând după tarabă.

Văzuse el bine pe la oraş cum curge banul în casa omului harnic.

Ş'apoi cu dughianul nu'i omul ca şi cu pământul. Aici aşezai marfa în rafturi şi aştepţi să'ţi vie câştigul.

La pământ nu e aşà. Tu te trudeşti de ari, sameni, ş'apoi stai şi aştepţi cu mâna în sân şi cu ochii la ceriu. Tu pui pământul – şi cine ştie de ajungi să'i iai şi rodul. Îţi es peri albi până ce ajungi să zici un ,,bogdaprost" văzând vlaga unei munci grele grămădită în hambar.

De aceea să apucă Brancu să zidească casele mari din mijlocul satului.

Erà un Român deschis la cap, cu scaun bun la minte, pe care îl pusese nevoia anilor trecuţi. Să gândeà să'şi aducă un neguţător în case, care'i va plăti bine chiria şi la care va da apoi copilul să înveţe, iar când copilul a fi mare şi învăţat, o să treacă el în locul străinului.

Aşa a găsit pe Samuel Schwarz, jidovul din oraşul apropiat, care demult îşi pusese în gând să fericească satul, dar nu putù, căci Românii dracului nu voiau să'i dee case niciun loc.

Bag seama presimţiseră în sufletul lor curat şi senin că'i mai bine aşa, să rămână ei de ei, cum s'au pomenit din bătrâni.

Ei, dar s'a întâmplat vezi altfel.

---

[42] Din volumul *Blăstăm de mamă şi Domnişoara Marta*, ,,Biblioteca Semănătorul", Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1916, p. 3-110.

De cum opriră carele în faţa caselor, de prin vecini se adunaseră în grabă câţiva Români, dând curioşi târcoale în jurul lor.

Brancu eşi în poartă.

De sub corvoada unui car se vădi un cap ascuns cu desăvârşire într'o căciulă de miel, lăsând să se vadă numai un nas zdravăn, coroboiat, ca cel de huliu, hrăpăreţ, adăpostind la rădăcina sa doui ochi mici, ageri şi vicleni.

De sus, din pâcla închisă cerneà o ploaie fină şi măruntă ca stoarsă din sâtă.

Brancu, cum deduse cu ochii de namila aceea încăciulită se apropie de car strigând.

D-ta eşti jupâne Sami? Cam slabă zi ţi'ai ales.

– Ei, cum s'o nimerit! Vrut eu să fi fost altcum, dar cum dă Dumnezou.

– Bine că ai venit! Să tragă carele în ogradă.

În acel timp de sub corvadă pătrunsă un alt glas, întins şi piţigăiat, mai mult cântat, întrebând:

– Sami, am ajuns?

Jidovul nu ţinù să răspundă, ci îmboldi cărăuşul care dete biciu cailor şi carele grele se uniră cârţăind spre poarta, care se deschise larg, primitoare, ca o uriaşă gură hăloasă în gardul de scânduri înecat cu păcură, ca să fie mai tainic.

Un Român, cu sumanul întors şi cu pălăria cu obezile slobozite pe ochi, slobozi un nor albastru din luleà şi zise vecinului de lângă el.

– O adus Brancu pe dracu în casă şi nevoia în sat.

Om vedeà! – grăi acesta şi se uită în sus.

Ploaia continuă să cearnă mărunt din ceriul închis şi fumuriu. Prin fundul grădinilor nişte câni începuseră a se hârjoni. Lătratul lor sunà a pustiu în cuprinsul de jale al toamnei.

Porţile lui Brancu se închiseră pe urma carelor şi oamenii adunaţi afară se perdură prin vecini.

A doua zi dimineaţa, când eşiseră vecinii în drum să se mai vadă, avură ce vedeà.

Uşa mare verde, care până eri erà închisă, se răsfăţà cu aripile date în laturi în mijlocul caselor lui Brancu.

Deasupra ei o prăjină întărită legănà o sticlă cu ceva roşu într'însa, cuprinsă într'o cunună de ghije de brad.

De uşă atârnau nişte părechi de opinci, motche de bumbac, iar într'o ladă desfundată de alături, se răţoiau lopeţi, dârjale de bice, şi alte unelte. Jos lângă trepte se ascundeà ca şi cum l'ar fi cuprins ruşinea, un butoiaş cu cătran. Deasupra uşii spânzurau în cea mai bună înţelegere un clăbăţ de miel, o perie de cai şi o măramă roşie împistriţată cu flori vinete şi verzi.

De pe după stoborii curţilor, muerile priveau curioase.

De când s'au pomenit, aşa ceva nu mai văzuseră la ele în sat. Pare că şi chipul satului s'a schimbat; nu mai e cel vechiu.

Pândind, după tarabă steteà în dimineaţa dintii Samuel Schwarz. Se învârteà prin dugheana aranjată, îşi mângăià barba iar ochii îi sclipeau de câte ori eşià în uşă şi priveà la sat.

Erà loc bun!

Ţărani chiaburi şi muncitori. Îi ştià el de pe când erà ,,groşiţer" la oraş. Ştià însă şi aceea că's oamenii dracului. Cerbicoşi şi lungi la degete din cale afară.

Un lucru îl neliniştià şi doar de reuşita acestuia îşi legase S. Schwarz toate nădejdile sale când s'a hotărât pentru sat.

Oamenii de aici nu erau birtăreţi. Oamenii aceştia nu ştiau să stee prin crâşmă, să'şi prăpădiască vremea şi banul.

Nu în zădar le eşise vorba, că sunt oamenii dracului.

Samuel Schwarz ştià lucrul acesta.

Şi prin creerul lui să părândaseră multe planuri, cari erau îndreptate toate spre un singur ţăl – cum să facă pe oameni să umble la el în crâşmă. Odată, o singură dată de i'ar puteà prinde înlăuntru la masă, încolo grija lui.

Planurile acestea trebuie să'l fi frământat şi când stând, pe trepte, îşi scoteà căciula dând bineţe de'o poştă Românilor cari treceau pe lângă el.

Cu oamenii mai erà ce mai erà, dar când treceà vreo muere apoi Samuel îşi eşià cu totul din ţiţini. Îi eşià înainte ţiindu'i drumul, o întrebà de sănătate, de copii, de'şi mai aduce aminte de dânsul încă de pe când erà la oraş; o luà apoi de mână şi o duceà cu sila în prăvălie unde'i scoteà minunătăţile de podoabe. Mătăsuri, cârpe, ace, salbe, cu un cuvânt tot, ce puteà numai orbi ochii unei femei, treceau în şir nesfârşit pe dinaintea femeii.

Şi în vreme ce scoteà de prin cutii ,,morunţişurile" lui, gura i se pornià la vorbă ca o meliţă, îmbătând cu desăvârşire pe acel ce ascultà.

Când apoi după o bună bucată de vreme femeea eşià uluită de la el, îi strigà din uşă.

– Să mai pofteşti vecină ş'altădată! O să'ţi arăt lucruri şi mai frumoase. Nu trebuie să cumperi! Nu... să vii numai să vezi... Şi'şi frecà mânile parcă făcuse târg bun.

Aşa a mers în toată ziua.

Dar pare că erà făcătură, că oamenii nu se prea îndesà la jidov. Căscà uşa mare câtă'i ziua în golul uliţei şi nimenea nu venià să'i goniască urâtul.

Doar cărăuşi de pe la ocnele apropiate şi călători dacă se mai opriau dinaintea crâşmei. Cei din sat nu în zădar erau porecliţi de oamenii dracului.

Se ţineau departe.

Duminecile şi în sărbători însă, când stăteau după liturgie la vorbă, Samuel Schwarz puteà să audă lucruri, cari l'ar fi pus pe gânduri.

– Măi, Niculae – întrebau pe Brancu, – da cine te'a îndemnat să ne aduci pielea asta în sat mă?

– L'am adus să ne fie aci la mână răspundeà acesta, să nu mai alergăm pentru tot fleacul la oraş.

În ziua de azi vremea e ban şi banul e scump.

– Bine mă, dacă'i aşa, de ce n'ai adus un creştin? – se legà altul.

– Păi, dacă n'am găsit.

Tăceau românii. Ce mai erà să zică.

Numai Moş Ion Orbu nu se prea împăcà.

– Oameni buni, ziceà el, dacă o venit, fie aci – dar vorba că noi cum să ne purtăm. M'am gândit eu aşa, şi i'am spus'o şi părintelui... să nu ne ducem la el după nimic, salbă de om să nu vadă în dughian, de la o vreme o să vadă că nu'i treabă aici în sat şi şi'o luà

catrafusele şi s'o duce de unde'o venit... Şi iată ne'am scăpat... De unde nu însă... să ştiţi că nu'i bine. O să ne rupă în doui trei ani. Să ne ferească Dumnezeu, dar o să vedeţi... Cunosc eu apucăturile lor... întîi muerile o să ni le adimenească apoi flăcăii... şi ne'am dus şi noi şi moşiile.

Românii dădeau din cap gânditori. Ştiau ei bine, că vorbele lui Moş Ion sunt vorbe de aur, omul păţit a văzut multe... ş'apoi icoana moşiilor perdute le întrà ca o ghiaţă la inimă. Auziseră ei pe la târguri, unde mergeau, de sate întregi pe cari le'a frânt câte un om de aceştia.

Se'ngrozise oamenii.

Şi când mergând spre casă trebuiau să treacă pe dinaintea uşii jidanului puneau capul în pept şi nu răspundeau la bineţele lui, cari năpădiau ca o ploae, de sus din uşă.

Numai după ce treceau îşi ziceà între sine:

– Mă, vezi mă, cum ne linguşeşte... mama lui de ,,piele"...

– Hei, ne linguşeşte până ce ne'a prinde, apoi ne călare el pe noi... Până'i mic îi cu pălăria în mână, dar când s'a înţolit odată, să te ferească Dumnezeu...

– Greu lucru... răspundeà câte unul.

Iar când se despărţiau, în gând fiecare blăstămà pe Nicolae Brancu, pentru că a vârât străinul acesta în icoana pacinică a vieţii lor liniştite de până acum.

Le erà nu ştiu cum pe suflet, erà ca o temere neînţeleasă, un fel de frică nelămurită de care nu'şi puteà da seama dar pe care o presimţiau cu sufletul lor cinstit, plutind înaintea lor.

Moş Ion Orbu, cum a ajuns acasă, şi'a adunat casa în jurul său şi le'a zis:

– Mă! să nu vă prind pe careva că'mi daţi pe la jidov, că vă rup picioarele! Fă, muere! ai auzit? şi ochii lui mici, ageri pătrunseră ca un sfredel în ochii muerii.

Iar în vremea aceasta Samuel Schwarz se învârteà în cuprinsul împărăţiei sale, mângăindu'şi barba, făurind planuri de înstărire grabnică şi aşteptând să'i deschidă cel dintâi cumpărător uşa prăvăliei.

II.

Vremea treceà repede. După o toamnă lungă, ploioasă, dete o iarnă crâncenă peste ţară, cu viscole mari, cu omături de cari nu s'a mai pomenit în sat. Venise chiar şi primăvara.

Samuel Schwarz îşi aşteptà încă tot muşteriile cari nu voiau să vină.

Ştià el de ce nu vin. Ştià că vreau să'l scoată din sat. N'ar fi fost vrednic de neamul căruia aparţineà dacă n'ar fi simţit această dispoziţie lentă.

Şi de cum s'a încredinţat că oamenii anume nu'i deschid uşa, în el s'a ridicat cerbicoşia tradiţională a evreului şi ridică la rândul seu mănuşa asvârlită de sat cu gândul săturat de ură:

– Hai să vedem! Care o duce mai mult! – Vai de cel învins!

Învingătorul a fost Samuel Schwarz.

Firea Românului nu'i pentru acţiuni intensive.

Se mai însufleţeşte el din când în când şi în însufleţire ia şi hotărâri mari dar cine'i cunoaşte sufletul ştie că totul e – foc de pae.

Samuel Schwarz a ştiut aceasta mai bine ca oricare altul. Trăise doar o viaţă întreagă în mijlocul acestui popor.

Când a luat lupta cu satul el a fost sigur de biruinţă

Un an a ţinut resboiul între sat şi evreu, un an care l'a costat mult pe acesta.

Dar a învins şi cu învingerea lui, se va întoarnà capitalul risipit cu însutită dobândă.

După un an oamenii s'au săturat.

Ba unul, ba altul începeau să se năcăjiască, că ce rost are să nu umble pe la jidov.

Atât mai au doar şi ei ca să se adune în zile ploioase când şi aşà nu se lucră, la câte un loc unde să'şi spună păsurile şi nevoile care'i pasc.

Mai veniseră de se aşezară în sat şi câteva familii de ocnari, care lucră din greu şi câştigă mult.

Aceştia nu puteau fără crâşmă.

Pilda a atras de când îi lumea. Şi încetul pe încetul, înainte de a puteà băgà de seamă satul întreg se aruncase în braţele lui Samuel Schwarz.

Ovreiul nu se schimbase.

Erà şi acum tot prevenitor şi slugarnic ca în ziua cea dintâi, de acum venise în sat.

Dacă el făceà ce făceà, Frieda, nevasta lui făcu ceea ce nu se pomenise în tot cuprinsul satului.

Poftià ţerancele mai bune în ,,salon", le puneà pe ,,foteruri" şi le dădeà richer de cel roşu de care nu beuse nici chiar părintele satului.

Azi aşà, mâne aşà, prăvălia mergeà de minune şi Schwarz îşi frecà îndestulit mânile când eşia în dimineţile recoroase de vară, să se plimbe pe dinaintea casei.

Un gând îl nelinişteà însă grozav.

Încheiase contract de arândă cu Brancu pe patru ani. Doui au şi trecut, din care unul fără nicio ispravă. Mai remâneau doui după cari puteà să'şi ia tălpăşiţa. Dar tocmai aceasta nu o voià. Acesta erà gândul care îl frământà.

Îi trebuià o casă, un loc, unde să se poată mutà după termin, un loc bun de unde să continue munca pornită.

Şi când îl nelinişteà gândul acesta, privirea lui se opreà de regulă în casa de peste drum, o casă mare de piatră, în casa văduvei lui Ioan Turcu, care se prăpădise săracul în Italia când cu bătaia de la '59.

După casa aceasta i se duceà sufletul lui Samuel Schwarz.

În gând îşi şi făcuse planul cum ar aranjà'o dacă ar fi a lui, ce împărţire i'ar dà. În faţă dughiana, în dos crâşma... curat baie de aur. Şi pe deasupra în colţ, la respântia a patru drumuri.

Şi oftà din greu Samuel de câte ori se gândià la casă.

Nu erà de vânzare!

Încercase el prin alţii să întrebe, ba făcu chiar vorba de un preţ de se crucişà acei ce au auzit. Văduva i'a spus'o însă verde, că casa nu'i de vânzare cu niciun preţ şi pentru nimeni.

Casa remâne a copilului; aşà erà dorinţa lui Ion încă de pe când Sandu se trăgeà de'a buşelea.

Ş'apoi ar fi păcat mare, ca muerea să nu ţină seamă de dorinţa bărbatului care a murit.

Pe Samuel Schwarz respunsul acesta nu'l abătu de la planul seu.

Îşi pusese în gând să aibe casa şi acum după ce i se spuse, că nu'i de vânzare pentru nimeni şi cu niciun preţ, în loc să se liniştească s'a îndârjit mai mult.

Trebuià să o aibe cu orice preţ.

Cum îşi va îndeplini planul în acel moment nu ştià nici dânsul, de una erà însă singur că trebue, să reuşiască.

De la această reuşită îi atârnă viitorul.

Pentru ce a luptat o viaţă întreagă cu nevoi, umilindu'se în toate părţile? Ca să'şi închee anii din urmă în noroiul aceleiaşi nevoi, din care s'a ridicat?

Nu! Va luptà, adunând toată viclenia, toată cerbicoşia neamului seu.

Şi casa lui Turcu, trebue să fie a lui.

În zile, când aceste gânduri îl apucau de dimineaţă, erà greu de brezdat cu Samuel Schwarz.

Erà morocănos, certăreţ şi iritat. Nu'i erà nimica pe voe. Tot ce să făceà eşià în ochii lui pe de'a'ndoasele.

Nici chiar muerea nu voià s'o vadă în jurul lui în aceste zile.

Îi plăceà să fie singur, să poată da avânt liber planurilor lui.

Planurile erau mari şi gândurile grele.

Casa. Casa aceea îi răpià liniştea.

Cum să pună mâna pe eà?

Văduva, muere cuminte, nu lăpădà banii, ba dimpotrivă unde se puteà le puneà câte şapte noduri.

Trăià numai pentru feciorul ei, pentru Sandu, căci atâta aveà.

Feciorul, la rândul seu, pare că ar fi fost tăiat din măsa.

Nu s'ar fi dus de acasă pentru mare bun. Se repezià, nu'i vorbă, de când în când pe la Sami, nu pentru ca să beà, căci nu ţi'ar fi luat pentru o lume un strop de beutură în gură, dar ca să mai steà de vorbă cu oamenii.

Şi nu erà Sandu vreun papă'lapte!

Ferit'ai Doamne! Erà un fecior de să'i cauţi părechea în tot aretul acela. Frumos şi curat, cuminte şi cumpănit la vorbe, el erà de mult icoana visurilor multor fete din sat.

Pe oricare o puteà prinde de drăguţă dacă ar fi vrut. Dar n'a vrut. Îi spusese mama lui să se păziască de lucruri de acestea şi el ca copil bun o ascultase totdeauna.

Şi câte n'au căutat să'l ademenească. În Dumineci pe la horă, mai fiecare fată îi şoptià în vârtejul jocului.

– Sandule vini deseară colo şi colo...?

Drept respuns el surideà pe sub musteaţa'i neagră şi respundeà scurt.

– Ba!

Sufletul lui remăsese până acum liniştit. Furtunile atât de grele ale dragostei anilor de tinereţe, încă nu rescolise această linişte.

Firea nu şi'a trezit încă dorurile nelămurite în acest suflet curat.

Iată deci de ce îi venià să despereze lui Samuel Schwarz când se gândià cum să pună mâna pe casă.

Ei, de ar fi fost văduva vreo femee uşoară la minte şi copilul vreun sburdalnic –ca mai toţi copii remaşi de tată– ce uşor îi erà lucrul.

Pe când aşà.

Iadul însă, când e vorba să strice cuiva îşi găseşte iute şi degrabă socoteala.

Într'o Duminecă după amiazăzi, crâşma lui Samuel Schwarz, gemeà de lume.

Veniseră ocnarii cu toţii, cu mueri şi cu copii şi aproape jumătate de sat să înghesuià în jurul meselor.

O maşină a naibii, născocită de cutare neamţ, slobozià dintr'un tolcer nişte ,,măzărice" şi ,,bătute" de'ţi erà mai mare dragul, iar în glasul maşinei, chiotul reguşit al mesenilor să amestecà, vijelios.

Domnia voie bună ca la zi mare.

Samuel Schwarz nu mai ajungeà singur să servească şi'şi luă muerea ajutor.

Ovreica îşi pusese o haină roşie; pe pept i se revărsà o cătrinţă lungă până jos, de gospodină, iar în părul bogat prins în ace de os, înfipsă un trandafir alb.

Erà frumoasă soţia lui Samuel Schwarz.

Erà frumoasă şi ştià umblà cu lumea.

Gura ei mică cu buzele roşi aveà pentru fiecare român câte o vorbă; mai serioasă mai de şagă, după cum erà omul.

Şi de cum să apucase ea de servit în crâşmă, parcă se mai îndesau beutorii.

– Jupâneasă! Înc'un ,,deţ" de dragul d-tale!

– Să'ţi prindă bine – bade Ioane!

– Jupâneasă! pentru ochii d-tale! răcnià un altul izbind păharul gol de masă.

– Mulţumesc frumos! – râdea Ovreica.

Iar Samuel Schwarz steteà privind cu îndestulire la sticlele mari cari se strecurau repede din mâna jupânesei pe mesele din sală.

Deodată privirea lui se opri tresnind, într'un colţ de masă. Un nor uşor i se puse pe fruntea albă, adumbrită pe jumătate de cozorocul chipiului de piele şi mânile i se mişcară nervos în buzunarele surtucului.

În colţul mesei din fund, ochii lui ageri descoperiseră pe feciorul văduvei lui Turcu, pe Sandu, cum şedeà rezimat în coate, urmărind cu ochii perduţi – muerea lui.

În veni nu ştiu cum.

Se retrase din uşă după taraba din dughian.

Luà o gazetă veche, care erà pe tarabă şi'şi făcu de lucru ca şi cum ar ceti. De fapt ochii lui ţineau în samă pe Sandu Turcu.

Deodată tresări.

Văzu pe Frieda, cum fulgeră din ochi pe feciorul văduvei.

Fusese o clipă numai. Un fulger, care resare pribeag pe marginea unui cer de vară.

Lui Samuel Schwarz îi ajungeà şi atât.

Simţi dintr'o dată că i se pune un nod în gât şi un greomânt ca o piatră de moară pe inimă. Simţi cum încremeneşte viaţa într'însul.

O lumină palidă, care se înfiripà însă cu repejiunea fulgerului, începu a se vădi înlăuntrul său.

Acum înţelegeà el de ce vine feciorul văduvei la crâşmă, feciorul care niciodată nu gustase beutura lui. Înţelegeà acum şi aceea, de ce umblà Friedà lui atât de des pe la văduvă. Ba după una, ba după alta.

Nebunul, el a crezut că umblă în planurile lui.

Scrâşni de durere.

Zvârli foaia din mână şi eşi afară în curte. Ii venià să se astupe. Ii lipseà aer.

Afară soarele dedeà spre asfinţite. Din crâşmă chiotele pătrundeau tot mai vijelioase, mai răguşite în afară, răscolind brusc liniştea, care se sălăşluise peste sat.

Din depărtare pătrundeau ca nişte uşoare zbateri de suflet sunetele izvoanelor de la cireada satului, care se întorceà de la păşune.

În mijlocul acestei icoane a amurgului de vară, Samuel Schwarz se făceà ca un duh rău, încremenit, din seninele poveşti de la ţară.

Deodată îşi vâri mânile în părul des şi din pept pătrunse, clocotind durerea lui ţesută în cuvinte străine:

– Adonai! Adonai! Ce ţi'am greşit eu...? Un goi... un necurat... un necredincios... să'mi pună cununa ruşinei pe cap.

Samuel Schwarz izbucni în lacrimi.

Deodată apoi se linişti.

Ochii lui se opriră în zidul alb al casei de peste drum.

La văzul ei, trupul lui se cutremură ca prins de friguri, faţa i se contractase în spasmurile urei şi ridicând mâna amenunţător într'acolo, ţişni printre dinţi osânda grea a răsbunării:

Vei plăti scump, ruşinea mea goi... ticălos şi nemernic. Samuel se va răsbunà... crud.

Adonai! Tu să'mi fii martor!

Soarele căzu îngrozit după perdeaua de nori, ce se ridică la Apus, iar dinspre Răsărit amurgul de vară se ivi fluturându'şi mantaua sură.

În crâşmă chiotele se înteţiau din ce în ce.

III.

Sara târziu când lumina se stinse în crâşmă, când cel din urmă beutor îşi luă sara bună şi porni spre casă, rescolind cu cântecu'i trăgănat liniştea nopţii, Samuel Schwarz zăvori cu băgare de seamă uşile. Lumină apoi pe după tarabă, şi încredinţându'se că nu s'a ascuns nimenea în dughian, trecù în odaia sa să se deà odihnei.

Ajuns aci el aşează sfeşnicul pe masă, îşi împreună mânile la spate şi începù să măsoare cu paşi mari cuprinsul îngust al odăii.

Din patul cuptuşit cu pene, ovreica prefăcându'se că doarme, îl pândeà cu luare aminte.

Îi venise ciudat Sami. Erà ca şi cum s'ar fi schimbat omul aşa din senin.

Îşi pusese tocmai în gând ca să'şi aducă aminte de nu l'a fi supărat dânsa cu ceva, când el oprindu'se în faţa patului o atinsă uşor.

O groază o teamă nelămurită să înfiinţă în sufletul ei odată cu atingerea lui Samuel. Îi erà frică să deschidă ochii şi preferi să se prefacă că doarme.

Samuel o clătină.

Nu mai erà încătro trebuià acum să se trezească.

Deschisă ochii ei mari negrii, cu luciul acela scăldat în ape, atât de caracteristic tipului ovreesc şi'l privi lung ca şi cum l'ar întrebà:

– Ce ai cu mine?

Samuel steteà lângă pat, nemişcat cu fruntea încreţită.

– Frieda! Ţi'am fost eu bărbat bun?

Ovreica se înholbă la dânsul mirată:

– Bun.

– Ai dus tu lipsă cândva pe urma mea?

– Nu!

– Te'am bătut, te'am ofensat cândva?

– Nu!... dar ce vreai... Sami? – întrebă muerea mirată.

– Atunci de ce mă înşeli tu pe mine. – Frieda?... De ce??

Femeea se ridică în pat şi tocmindu'şi părul care i se încâlci răspunsă apăsat.

– Sami, tu eşti nebun! Tu nu eşti cu mintea întreagă!!

Din ochii ovreului ţişni un fulger.

– Aşa? –zise el tremurând– eu sunt cel nebun cel lipsit de minte?

– Sami! cum vii tu la acest gând? Dumnezeu cel mare şi puternic! Cine ţi'a vârât nebuniile aceste în cap?

Ovreul steteà încă tot nemişcat.

Apoi pironi ochii lui schinteetori în cei ai nevesti'si şi trânti rar întrebarea?

– Cu goiul de peste drum ce ai?

Ovreica tresări uşor şi roşi în obraji. Erà ca o înfrigurare, dar ochii de huliu a lui Samuel observară şi aceasta. Un moment erà ca şi cum ar sfredeli'o cu ochii, apoi veni aproape de tot de dânsa; faţa i se contractă ca şi cum o mână nevăzută şi'ar fi muiat ghiarele într'însa; braţul să ridică în vânt şi'n ceealaltă clipă pumnul izbi cu putere în faţa femeii.

Un geamăt scurt, năbuşit, părăsi peptul ei şi căzù pe spate.

Pumnii cădeau acum ca ploaia unde se ajungeà. Samuel Schwarz devenise o fiară. Fondul laş al sufletului neamului său îşi făceà vânt acum, putând zdrobi o fiinţă mai slabă ca dânsul.

Se urcă în pat şi când îl obosiră mânile începù a izbi cu picioarele. În furia lui nebună rupse şi cămaşa de pe femee.

Trupul ei de alabastru, învineţit pe alocurea de izbiturile de călcâe se zbăteà în colvusiuni inconştiente.

Cum zărise Samuel splendoarea aceasta de nuditate, furia lui nu mai aveà margini.

A dat, a dat, până ce n'a mai putut da; atunci s'a pus cu dinţii să sfâşie carnea aceea a cărei vedere îi întunecà sufletul şi îi turburà creerul.

Ar fi ucis'o dacă în capul lui turburat de mânie ar fi resărit ideea aceasta.

Aşa, a stâlcit'o în bătăi, până ce a obosit şi dânsul, căzând ca un butuc alăturea de dânsa.

A doua zi dimineaţa dughianul lui Samuel Schwarz s'a deschis de tot târziu. Să minunau sătenii cum de a putut Samuel să ia pe sufletul lui cele câteva ore de somn mai mult, el, care erà în picioare cu mult înainte de a răsări soarele.

Şi Dumnezeu ştie că pare că erà bolnav; gălbenise la faţă, ochii i se perduseră cu desăvârşire în orbitele mari adumbrite şi groase cearcăne vinete.

Erà ca şi cum ar fi bolit omul cine ştie cât.

Câte unul nici nu se puteà reţine să nu întrebe:

– Ce'i jupâne cu d-ta? Eşti beteag?

– Cam beteag... aşa... nu mi'i bine! – răspundeà Samuel scurt şi căutà să încungiure atât privirea, cât şi întrebările oamenilor.

Cum însă rămâneà singur, proptià capul în coate şi se perdeà în gânduri. Îl preocupà, îl băgà cu zile în groapă nefericirea lui.

În odaia învecinată zăceà Frieda, abià putându'se mişcà de pe o lature pe alta.

Samuel Schwarz, de câte ori privià într'acolo îşi încleştà pumnii şi scrâşnià din dinţi.

Şi nu aveà dreptate.

Ura lui n'a fost justificată.

Dar a mai crezut el femeii?

Biata femee s'a jurat pe sfintele cărţi ale neamului ei, că n'a avut nimic cu flăcăul. Ura însă a orbit sufletul lui Samuel aşa, că el nu mai puteà să judece drept.

Ţineà la aceea ce au văzut ochii lui atunci Duminecă şi pace bună – nu voià să ştie nimic mai mult.

Ovreica zăcuse pe urma bătăii vreo trei săptămâni în pat. Când a eşit pentru întiaş dată în dughian, femeile îşi făcură cruce. Erà numai umbra de dânsa. O credeau însă bolnavă. Taina nopţii aceleia nu pătrunsese în sat.

Încetul pe încetul femeea prinse iarăşi putere.

Dar vieaţa de mai înainte nu mai revenise; soţii rămaseră reci şi străini unii de alţii din noaptea aceea de zbucium. Erà ca şi cum o umbră străină s'ar fi vârât între dânşii, o umbră de ghiaţă, care le amorţià inimile şi care umbră se lăţià din zi în zi tot mai mult, depărtându'i din ce în ce.

Pe lângă răceală însă, în sufletul femeii îşi făcuse pat un alt simţământ. Al urei.

Când îşi vedeà soţul îi era ca şi cum i'ar resări în cale cel mai mare duşman al ei.

Îl urà din tot adâncul sufletului ei de femee.

Trupul începeà să o doară, când îl simţià aproape şi ranele toate câte i le'a făcut în noaptea aceea, amenințau să se desfacă din nou.

Şi o cuprinseà un dor vag, o cerere nebună de a se răsbunà asupra omului acestuia, care o socotise drept dobitoc. Nu puteà să uite că a călcat'o cu picioarele.

Sufletul îi cereà răsbunare şi ea nu ştià cum să'şi îndeplinească dorinţa.

De răsbunat însă simţià că trebuie să'şi răsbune.

Iar vremea, care nu se uită în lături, gonià înainte. În casa lui Samuel Schwarz aurul se adunà tot mai mult, în schimb însă căldura de demult, care'i dădeà atâta putere de muncă, se prefăcuse în îngheţ. Afară firea se pregăteà de somnul ernii. Salcâmii uriaşi îşi

lepădau podoaba de frunze, rotindu'o în vâltorile vântului de toamnă, care doinià lin peste şesuri troparele morţii apropiate.

IV.

Într'o bună dimineaţă Frieda văzù cu mirare, că Samuel s'a schimbat faţă de dânsa. Începù prin a'i spune vorbe dulci, cercând să'i stoarcă ertare pentru brutalitatea lui de demult.

Ea nu cuprindeà rostul acestei schimbări. Sufletul ei de femee simţise de cu vreme însă, că întoarcerea aceasta bruscă e numai un acoperământ, după care se ascunde altceva.

Primi de bine schimbarea soţului, dar rămase în aşteptare. Dar simţul urei nu s'a potolit, dimpotrivă, pare a fi mai crescut, de când a băgat în seamă noul joc ce îl pregătise Samuel Schwarz.

În casa lor se începù aceea vieaţă omorâtoare de suflete, vieaţa aceea, pe care o duc atâţia soţi de dragul ochilor curioşi ai lumei. În afară armonie, în cuprinsul celor patru păreţi însă răceală de criptă.

Erau ca doui beligeranţi cari stau faţă în faţă privindu'se reciproc şi ţesându'şi în ascuns planurile pentru lovitura din urmă.

Femeea aşteptà zi de zi – această lovitură. Aceasta însă întârzià. De la un timp sufletul ei timpise; obosită de atâta escitare sufletească ea se lăsă în voia întâmplării, căutându'şi de lucru.

Servià ca mai'nainte muşteriile în Dumineci şi sărbători, între cari Sandu Turcu şedeà ca întotdeauna perzându'şi privirea în ochii ei.

De câte ori puteà furà câte o privire flăcăului voinic şi frumos, îi venià aşa o căldură pe suflet. Toată fiinţa i se înseninà. Şi înlăuntrul ei, în locul chipului lui Samuel se furişă încetul pe încetul chipul flăcăului de la sat. La început căutà să scape de icoana ce o urmărià. Aveà nedumeriri... ea ovreică credincioasă... el... un goi... un necredincios.

Din ce în ce însă, nedumeririle disperuseră. Le întunecase gândul negru al răzbunării...

De la un timp flăcăul îi nelinişteà chiar liniştea nopţilor. Îi simţià ochii aproape de dânsa.

În serile senine de toamnă când stăteà obosită la fereastra deschisă i se umpleà sufletul de glasul tânguitor al doinei româneşti, care izbucnià de sub desişul salcâmului din curtea de peste drum.

În acele clipe îi venià aşa de greu pe suflet, încât trebuià să plângă căci numai aşa se puteà uşurà.

Soartea pare că îi umblase în voe.

Într'o zi Samuel vesti muerei că are să plece pe mai multe zile de acasă. Are treburi mari, o afacere de mai multe mii de florini, care nu ar scăpa'o bucuros din mână, căci arareori îi cade omului un aşa de noroc.

Deci muerea să fie cu băgare de seamă de dughian, căci poate nu va veni o săptămână.

Femeea se bucură pentru o clipă, văzându'se cel puţin pentru câtăva vreme scăpată de el.

În aceea zi după prânz Samuel Schwarz trecù la Sandu Turcu.

N'a stat mult. Când a eşit însă la poartă însoţit de Sandu, a întins acestuia mâna de despărţire.

Trebuie să fi avut lucru mare.

Frieda nu ştià nimic.

Sub seară Samuel Schwarz plecă.

Înainte de a închide ovreica dughiana răsări în uşa deschisă figura lui Sandu Turcu.

La vederea lui ovreica tresări.

– Bună seara jupânească.

– Mulţumesc d-tale Sandule! – dar unde să scriu, că mai dai pe la noi?

– Hei, – răspunde surizând feciorul – unde. În coş, cu cretă neagră.

Frieda zimbi şi pofti flăcăul se şadă. Acesta trânti căbăniţa lui verde pe nişte saci şi aşeză puşca pe deasupra. Frieda făcù ochi mari.

– Ce ai de gând cu puşca – Sandule?

– Să te păzesc pe d-ta!

– Pe mine? – se miră Frieda.

– Pe d-ta, câtă vreme jupânul Sami va fi dus. A fost de m'a rugat azi după prânz...

– Aşa'a?

Frieda aplecă ochii în pământ. Îi veni în minte un gând nebun, gândul cel vechiu cu Sandu şi... răzbunarea... şi acum pare că o îngrozise acelaş gând pe care îl cristalizase şi limpezise dânsa în atâtea şi atâtea nopţi.

Flăcăul o prinsă în vraja ochilor săi.

Îi veni aşa un dor să o cuprindă o dată în braţe, s'o strângă la pept şi să'i astupe gura cu buzele lui.

Îşi perduse sufletul pe urma ovreicei şi pace bună.

În liniştea serii, orologiul de la biserică vesti liniştit şi măestos ca un portărel trecut la penzie, opt ceasuri.

Ovreica tresări uşor...

Sunetul clopotului o trezise, rupându'i în mijloc gândul, care se înfiripase în sufletul ei... acum ar puteà să'şi răsbune!

Se sculă de pe scaun şi rugă pe Sandu să'i ajute ca să închidă.

Când uşile mari verzi, se încheiară la mijloc întinse în fante grele de fer, Frieda întrebă pe Sandu că unde se va culcà?

– Cu aceea să nu'ţi baţi capul Jupânească, – zise Sandu. Eu îmi aştern căbăniţa lângă uşă şi mă culc.

– Da? – Apoi atunci stângi şi lampa! Noapte bună poftesc!

Întinse mâna flăcăului.

Acesta o cuprinse în mâna lui mare ţinându'o tremurând. Erà pe lângă mâna lui lăţită de lucru ca o jucărie. Şi moale, cum nu mai văzuse la nimeni în sat.

Ovreica simţi tremurul mânii şi roşi.

Plecă apoi spre odaia ei. La uşă se mai întoarse o dată ca şi cum ar fi voit să vadă de ceva, de fapt să mai vadă o dată – flăcăul.

Sandu îşi pregăti culcuşul, aşează arma lângă el şi stinse lampa. Se tolăni apoi rezimându'şi capul în cot şi căzù pe gânduri.

Mintea îi ferbeà şi gânduri de cari demult nu au dat peste el, năvăleau spre creer. Iar o putere străină păreà că'l îndeamnă, silindu'l spre uşa aceea în dosul căreia perise ovreica.

Îl mânà, cineva de dinapoi.

Deodată tresări.

Giamurile uşii se luminară dintr'o dată. O luminare apărù apoi şi scurt după aceea în uşă şi Frieda.

Erà în cămaşă şi peste umerii goi îşi asvârlise o cârpă mare.

Venise să ia ceva ce a uitat...

Sandu se sculă în picioare când o văzù şi o privi cu patimă.

Când ovreica se plecă jos spre a'şi scoate lucrul ce'i trebuià, măhrama îi lunecă din umeri lăsând pentru o clipă descoperiţi cei doui bulgări albi.

Flăcăul la văzul cărnii albe şi ispititoare îşi simţi picioarele îndoindu'se din genunchi. Deodată apoi pare că împins de o mână nevăzută el se repezi la femee.

Aceasta dete un ţipăt înfundat.

Sfeşnicul îi scăpă din mână, căzând pe tarabă cu un sunet metalic.

Lumina se stinse în bâzna nopţii, ca o flacără pribeagă.

V.

Zile s'au scurs după zile, înşirându'se pe minunatul tort al vremii ce nu stă pe loc.

Samuel Schwarz erà năpădit de afaceri. Lucrà acum în mare şi când îl căuta'i erà dus de acasă. Ce anume afaceri îl tot chemà de acasă cine să ştie.

Nu spuneà doar nimănui nimic. Mai puţin spuneà femeii.

Venià, mai steteà o zi două şi plecà din nou pe câte o săptămână. Trebue să fi dat de mare noroc.

Într'o zi văduva lui Turcu văzându'l că pleacă îi zise mai în glumă.

– Mai ogoae'te acasă jupâne Sami! Ce pustiuri de drumuri mai baţi şi d-ta de o vreme încoace?

Samuel râse şi dete din mână.

– Ei, vecină, – cu greu se adună banul. Dacă stau eu cu mânile în sin, de sus în zădar aştept să'mi cadă. Ţăranca dete din cap.

Iar în serile când nu erà acasă, Sandu îşi luà frumos căbăniţa şi treceà peste drum.

După vreo jumătate de an, flăcăul se simţi dintr'o dată rău.

Îl dureà capul, aveà năduşeli şi tuşeà din când în când.

La început nu'şi prea dădeà seama de'i lipseşte ceva, cu timpul însă îl apucase o îngrijorare.

Un asudat îl nelinişteà îndeosebi care'l apucà de cătră ziuă, încât, când se ridicà din aşternut erà o apă.

Şi de unde mai de mult se trezià plin de viaţă, de o vreme încoace se simţià grozav de obosit.

Şi pare că nici voia nu o mai aveà cea veche. Nu'l mai auzeà nimeni glumind, ori cântând.

De joc nici vorbă.

Ochii de mamă, nu scăpară schimbarea băiatului ei.

Odată îl luă la întrebate ispitindu'l:

– Sandule maichii – ce'i cu tine? Uite, tu nu mai eşti cum ai fost... parcă eşti altul... ai şi cam slăbit şi te aud tuşind în săc. Tu eşti beteag, dragul mamii?

Flăcăul încercă un surâs.

– Ţi se pare mămucă, mi's sănătos eu, dar dracu ştie m'am recit ori ce, că mi s'or cam îngreunat oasele. Dar nu mi'i nimica... o trece...

Îşi puse pălăria în cap şi eşi.

Mama îl urmări cu ochii şi dete din cap gânditoare. Îşi rezimă bărbia în palme, urcă ochilarii pe frunte şi se perdù în gânduri. Ce se va fi petrecut înlăuntrul ei în acele clipe cine să ştie. Deodată dusă mâna la ochi şi şterse nişte bumburei mici, cari voiau cu tot deadinsul să năpădească pe faţă.

Se fi încolţit oare în sufletul ei de mamă prepusul – de boala flăcăului?

Simţit'a ce se petrece cu Sandu al ei, de un timp încoace?

Sufletul de mamă e doar atât de simţitor şi atât de larg.

Într'o zi de pe la sfârşitul toamnei Sandu şedeà în casă privind afară prin geamul asudat al ferestrii.

Ceriul îşi vărsà năcazul mohorât într'o ploae măruntă şi rece, amestecată ici colea cu fulgi de zăpadă, în vreme ce vântul se puse să'l mângăe, doinindu'i la urechile amorţite nişte cântece sarbede şi reci, lipsite de orice frumseţă.

Pe drumul mare, presărat cu băltoace nu erà nimeni. Prin fumurarea ploii doar uşa verde de peste drum, mai dovedeà ceva viaţă săltându'şi în bătaia vântului de toamnă cununa de ghijă şi sticluţa cu rozol.

Văduva învârtià tăcută fusul sbârnăitor pe laviţa de lângă sobă; un motan bătrân găsindu'şi culcuş în poala ei se jucà, întinzându'şi labele după caerul care se prelungià ca o poveste de la sate în nesfârşite.

Deodată Sandu se ridică de lângă masă şi veni lângă mamă'sa pe laviţă.

Îşi răzimă spatele de păretele sobei şi oftă.

Văduva îl privi cu coada ochiului.

– Ce'i Sandule?

– Nu ştiu, aşà un frig m'a cuprins peste şele.

– Să'ţi fearbă mama o zamă de cucuruz caldă? Îi tare bună. Fie ertat tatăt'o când venià recit de la pădure tot cu ea îşi găsia leacul.

Băiatul dete din umeri. În ochii lui întraţi sub bolta frunţii părea că se reoglindeşte pustiul vremii de afară. Un şivoi de gheaţă îl fulgeră peste spate făcându'l să se scuture. Mamă'sa îşi opri ochii îndureraţi la dânsul şi zise rar:

– Să te culci Sandule! Tu eşti beteag!

Scoase furca din brâu şi o puse pe laviţă. Motanul conturbat în jocul lui se acăţă cu ghiarele pe cătrinţa femeii. Aceasta numai de jocul lui nu aveà voe şi'l scutură pe podele.

Se apropie de pat şi'l desfăcù.

Flăcăul îşi trase cismele, desfăcù şărparul şi se urcă în pat. Văduva îl acoperi şi eşi în casă se vadă de zama de cucuruz.

Ciasornicul vechiu numerà sgomotos în tic'tac'uri frânte boabele veciniciei, pe păretele din faţă.

Afară, pe sub fereşti, vântul părea că'şi înstrunà vioara hodorogită pentru un cântec de jale.

În liniştea ce se sălăşluise în cuprinsul celor patru pereţi, oftările bolnavului întrerupte din când în când de scurte geamăte, sunau ca nişte chemări depărtate de la marginea unui pustiu imens.

Uşa se deschise şi văduva veni repede la pat, ţinând în mână o ulcică din care aburul se înălţà în nouraşi clocotitori.

– Sandule! Iacă ţi'a adus mama leacul.

Flăcăul gemù, dar nu ridică capul. Pe fruntea rece şi albă se îndesau bumburi de sudoare rece.

– Sandule maichii – zise femeea – întoarce'te dragul mamii... să vezi ce bine are să'ţi facă.

Sandu părea că nu aude. Mai încercă biata femee o vreme; văzând însă, că feciorul nu vrea s'o asculte, puse ulcica pe masă şi rămase în picioare, pironindu'şi ochii cuprinşi în luciul duioasei dureri la feciorul, care se frământà cuprins de spasmele frigurilor.

Târziu, după'ameazi, i se făcù mai bine lui Sandu. A şi durmit puţin şi când s'a sculat, deşi frânt şi obosit, el se simţi mai uşor.

Câteva zile după aceste friguri, îi erà bine.

Văduvei – văzându'l iarăşi în picioare – pare că'i căzuse o piatră de pe suflet.

Când colo, în a cincea zi, frigurile se iviră din nou.

Acelaşi sbucium, aceleaşi oftări, aceleaşi griji strani pentru zilele ce vor urmà, luase în stăpânire sufletul de mamă. Şi aşa au mers înainte; trei patru zile bine, apoi una în friguri.

Afară iarna îşi trânti cojocul ei de blană sclipitoare peste pământ. Se apropiau sfintele sărbători ale satelor, serbătorile Naşterii Domnului şi de bucuria lor coşurile seninelor case de la ţară pufneau colanele de fum în văzduhul îngheţat.

Numai în casa văduvei lui Turcu, nu se vedeà nicio fărămătură din această bucurie.

Cu Sandu mergea rău, din zi în zi tot mai rău. Îşi încercaseră babele din sat toată ştiinţa lor, dar frigurile se ţineau ca scaiul de spatele flăcăului şi nu puteà scăpà de ele.

Aduse şi Sami jidovul, nişte leacuri de la oraş, spuind, că acelea trebue să pună feciorul în picioare, dar nădejdea s'a dovedit zădarnică; frigurile nu s'au oprit. În zile când Sami nu erà acasă soţia lui venià des în casa văduvei şi şedeà ceasuri întregi lângă bolnav. Aveà în dughian pe copilul lui Brancu de ucenic, îşi mai puteà rupe şi dânsa niţică vreme. Îi aduceà fel de fel de mâncări, care de care mai bune, menite să dea putere trupului slăbit – dar toate au fost zădarnice.

Sandu Turcu slăbià tot mai rău, şi frigurile veniau tot mai des. Se ţineau de el tot a doua zi. Mamă'sa săraca îşi secase isvorul ochilor de atâta plâns şi tânguit.

De câte ori venià însă Frieda la dânsa, pe văduvă o cuprindeà un fel de ură... Îi erà greu, că vine femeea aceasta să'i vadă durerea. În nopţile de veghe, când gândul năpraznic al sorţii feciorului gonià somnul din jurul patului ei, i se vârâse în suflet, ca o suliţă roşită în foc gândul, că ovreica e vina la năcazul feciorului ei. Căci cam de pe când treceà Sandu noaptea la dughean să doarmă, a văzut ea bine că a început să slăbească.

Gândul acesta pripăşit în suflet nu'l mai puteà goni de la dânsa. Şi odată cu dânsul s'a sălăşluit şi o ură de moarte în sufletul ei de mamă împotriva străinilor acestora de pe urma cărora ţineà ea, nefericirea ei.

Într'o duminecă lui Sandu îi fù foarte rău. Cu o furie înspăimântătoare s'au năpustit frigurile asupra trupului lui slăbit. Şi în vreme ce corpul istovit de patimile boalei, se sbăteà în obezile neputinţei, în crâşma de peste drum viaţa îşi făceà vânt în dansuri şi chiote nebune. Sunetele învălmăşite pătrundeau până în odaia acestor două suflete cernite de fiorul îngrozitor al morţii, forţându'şi brusc întrare.

La auzul lor, văduva îşi întoarse capul într'acolo. Ochii ei obosiţi de plânsul mult, se aprinseră dintr'o dată de furtuna unui gând năpraznic, al gândului vechiu, plin de ură:

– Benchetuiţi! – ţipă dânsa ca scoasă din minţi – acum puteţi, că l'aţi mâncat. Bătù'v'ar Dumnezeu să vă bată.

Cui au sunat acestea? Celor ce'şi mântuiau grija zilei de mâne în chiote vijelioase, ori lui Samuel Schwarz şi soţiei lui?

VI.

Când veni primăvara desfăcându'şi mirezmele ei pe câmpi Sandu Turcu erà întins între ferestrii cu o mică lumânărică la cap.

La început mamă'sa erà să'şi dee sufletul alăturea de dânsul, dar pe când ajunseră să'l scoată afară din casă, ea să făcù ca o vioară, căreia îi rupe cineva dintr'o dată strunele.

Nu mai simţià nimic.

Ştià că în jurul ei se petrece ceva îngrozitor; că ce anume, nu'şi mai puteà da seamă.

Vedeà mulţimea ce se adunase în casa ei, auzià şi trăgănatul bocet al vecinelor cântătoare, întrerupt în restimpuri de glasul bătrânului preot şi îi venià nu ştiu cum, să se mire.

I se deşertase sufletul aşa că nu mai cuprindeà nimic din grozăvenia întâmplării ce durà încă în jurul ei.

Aşa'i durerea.

Venită dintr'o dată te turteşte: nu'ţi dai seama de dânsa şi abià mai târziu ajungi să'i guşti picur de picur întreaga amărăciune.

Numai după ce se pomeni singură în cuprinsul casei, începù să se desmeteciască la cap şi odată cu limpezirea sufletului se pogorî cu îngrozitoarea'i greutate asupra ei, durerea.

Sandu nu mai erà.

Odăile, în cari ţesuse dânsa atâtea visuri, simple şi ele adevărate, ca şi sufletul prin a cărui urzală s'au strecurat, căscau acum în părăsire holbându'se mirate la dânsa.

Pare că o întrebau:

– Ce mai cauţi tu aici la noi? Ce mai ai tu aici? Nimic! Tot ce ai avut zace colo în deal, în cuprinsul îngust a celor patru scânduri neghiluite. Du'te acolo – acolo e locul tău!

Şi văduva pare că a înţeles graiul mut al odăilor goale. Şi ţineà de drumul pe care'l pomeniseră. Ziulica întreagă stăteà rezimată de crucea cioplită din salcâm verde, împrejmuită de o simplă cunună de bujori cuci secându'şi izvorul dragostei pentru odorul perdut.

Bieţii Români, senini şi miloşi cum i'a lăsat Dumnezeu, întorceau capetele când treceau pe lângă morminţi, să nu o vadă.

Şi prin sufletul lor atât de dedat cu durerea, trecut'au adeseori fulgerile ei crâncene, dar de aşa o durere nici ei n'au pomenit.

Căutau ei s'o mângăe, cum se mângăe oamenii dar a fost în zădar.

Dimineaţa o prindeà lângă mormânt şi acolo dedeà peste dânsa şi amurgul întunecat al serilor de primăvară.

Se făcuse o umbră.

Un frate al ei, unchiul lui Sandu îşi luă sarcina să'i poarte casa, căci despre partea ei puteà să se prăpădească tot.

De omul acesta se legau babele:

– Măi Ioane, mai spunei tu să contenească odată cu vieaţa aceasta. Să'şi vină în pori...

Românul aveà la toate acestea un singur răspuns:

– Daţii pace! Îi mamă!

Mai mult ce puteà să spună. Nu'i doar în largul cuprins al lumii înţelepciunea care se poate mângăià sufletul unei mame, care şi'a îngropat odată nădejdile.

Nu'i.

Şi i'au dat pace.

Vremea de când e lumea e cel mai bun doftor.

Nu'i rana aceea pe care vremea să nu o poată vindecà.

Vremea treceà însă şi umbra să ţineà tot de muşuroiul de pământ peste firea care îşi aşternuse dejà podoaba verde de iarbă, întrupând eternitatea vieţii.

Sufletul de mamă, de unde să înţeleagă rostul acesta?

Ea venià să'şi vadă împărăţia visurilor ei prăbuşită în gropanul acela lat de câţiva coţi.

Cu acest gropan şi cu cruceà ce'l împodobià, vorbià ziulica întreagă sufletul ei de mamă.

Şi din ce lumina verii devenià mai mare, în sufletul acela treptat cu dânsa creştià întunerecul.

De la o vreme cu văduva lui Turcu nu să mai puteà înţelege nimeni.

Nici fratele ei.

Numai cunoşteà pe nimeni şi nu mai ştià nimic.

Ştià un drum; – acela care o duceà la deal, la groapa Sandului ei.

Cele câteva ceasuri cari le petreceà acasă, le mântuià şezând pe scaun cu mânile împreunate în poală, înholbând ochii secaţi de vlagă la ciasul de părete, care conturbà tăcerea cu numărarea monotonă a timpului.

Pe tâmple îi eşiseră peri albi. Faţa i se încrustà în mii de brezde mici, ca şi cum un plug minunat s'ar fi pus să tae ogorul cărnii.

Numai când privirea'i cădeà asupra uşii de peste drum, atunci părea că o putere tainică îi rescoleşte sufletul.

Pumnii se încleştau şi ochii se rostogoliau într'o mare de schintei.

Frânturi nelămurite şi neînţelese buiau din gură, cari nu ajungeau însă niciodată ca să înjghebe cu înţeles.

Taina sufletului ei nu pătrundeà nici acum în afară.

Se vedeà însă lămurit că are ceva cu casa aceea de peste drum.

Într'o seară aşa ca din senin, ea se repezi în curte şi voi să se asvârle în fântână.

Dar fratele ei o oprise; şi de atunci începură să o păzească.

I se întunecase sufletul;

La vreo patru luni după moartea lui Sandu, într'o zi gornicul satului bătù la poarta văduvei. Ion care se mutase cu casa lui la soră'sa, eşi afară.

Se întâmplase să fie acasă în ziua aceea.

Gornicul îi dete o hârtie roşie.

Bietul Român când o luă în primire se cam scărpină după ureche. Ştià din păţanie că hârtie roşie aduce nevoie la casă. Hârtia roşie e împreunată cu o mare pricină.

Întrebă gornicul de nu ştie ce cuprinde, dar acela de unde să fi ştiut.

Ion luă hârtia o împătură frumos, mulţumi gornicului de ostenealà şi o vârî la şerpar. Întrând în casă îşi luă bâtul şi trecù la preot să se lumineze.

Preotul cetind tot dedeà din cap; Românul vedeà că nu'i bine. Din mormăitura preotului el nu cuprindeà nimic; hârtia naibii vorbià în grai străin.

Când ajunse părintele la sfârşit cu cetitul, urcă ochelarii pe frunte, mai învârti hârtia de două'trei ori pe faţă şi pe dos, se mai scărpină în barbă şi pironind ochii în faţa Românului, zise rar:

– Măi Ioane, nu'i bine!

– Nu spune, părinte.

– Zeu aşa, nu'i bine mă Ioane.

– Am gândit eu de loc, părinte. Ce spune?

– Datorie.

– Datorie? se miră Ion; i'a să bagi bine de seamă Sfinţia Ta, c'o fi altceva.

– Ba. îi negru pe alb scris: datorie.

Românului i se oprise şi resuflarea.

– Cui, părinte? Soru'mea n'a rămas datoare o dată cu capul. Asta o ştiu eu.

Preotul dete din cap.

– Ştiu şi eu Ioane.

– Păi atunci părinte, cum se poate?

– Aşa: Uite, Samuel Schwarz, jidovul nostru a făcut pârà pentru o pretenziune a lui veche de doui ani în sumă de patru sute...

– Patru sute'e'e? Vai trăzni'l'ar Dumnezeu Sfântul! – Patru sute zici? Pe ce să fi făcut soru'mea atâta datorie... şi înainte cu doui ani.– Părinte?

Bătrânul preot dete din umeri şi privi în grindă.

Prin creer poate îi va fi trecut în acea clipă vreun gând răzleţ... aşa fără niciun rost... dar nu zise nimic.

– Păi rogu'te părinte ce'i de făcut?

– Ce să fie; pâra e dată în toată forma, trebuie să întrebi de sfat un advocat.

Românul când auzi cuvântul advocat se întunecă la faţă. Ştià de alţii că unde s'au mestecat advocaţii a tras şi dracu cu coada peste socoteală. Prin urechi îi trecusă la sfatul preotului ca un fulger sunetul de... tobă.

Când a ajuns acasă, chemă muerea la o parte şi'i împărtăşi şi ei vestea.

Femeea se minună şi dânsa dar ce sfat să fi putut da ea. Erà neumblată ea în trebi încurcate ca acestea.

La umbra care rătăceà prin casă, zădarnic ar fi încercat să întrebe; aceea ştià să'şi facă calea până sus la morminţi, încolo nimic.

După ce mai sfătui Românul cu muerea, după ce îşi mai bătù singur capul, umblând prin grădină, se hotărî să treacă la jidov peste drum. Voià să ştie de capăt, să audă din gura lui să se ştie după aceea de ce să se ţină.

Când ajunse la dughian, Samuel Schwarz ştià de ce vine.

Îi eşi înainte, îi dete mâna şi'l pofti pe scaun.

Românul se cam turbură la suflet văzând atâta lingăială.

Jidovul dedeà înainte văicărându'se de moartea lui Sandu, de năpasta ce a căzut pe capul văduvei.

Erà omul bun de inimă.

Lui Ion însă nu'i prea ardeà de vorbă.

– Auzi jupâne Sami, –zise el scurt– ştii de ce am venit la d-ta?

– Dacă mi'i spune bade Ioane, o să ştiu.

Românul îi întinse fără vorbă hârtia roşie.

Samuel Schwarz o luà, o învârti, se făcù că o ceteşte şi o dete îndărăt zicând:

– Ei, pentru nimica aceea... L'as' bade Ioane că mai aştept... dacă nu se poate se poate şi mai târziu... eu mi's om bun şi ţin mult la d-voastră, ştiu că acum e cam greu...

Ion îi aruncă nişte priviri de sub genele groase, cari spuneau câte o citanie. Samuel Schwarz nu'l vedeà căci el se uità în tarabă.

– Nu'i vorba de aceasta jupâne, e vorba că ce fel de datorie are soru'mea, de când şi cum? Ea n'a fost dătoare nimerui – cu nimic, nicicând.

– Ştii d-ta când a cumpărat cele două făşii de loc din ,,dâlma popii"?

– Ştiu, acum doui ani...

– Atunci i'am dat banii... i'am dat aşa, pe omenie, fără scrisoare între Sandu şi muerea mea...

Ion încreţi din sprâncene...

– Atunci? întrebă el... Jupâne! la seama, banii s'or făcut pe cucuruz atunci... io i'am avut în mână...

Samuel Schwarz îşi frecă mânile şi trase capul între umeri...

– Eu nu ştiu Ioane, ştiu că i'am dat banii şi acum îi cer îndărăt. În locul meu şi d-ta tot aşa ai face! Cum zic însă eu mai aştept.

Lui Ion îi venià să'l apuce de gât, să'şi facă el scurt şi bine judecata...! Se stăpâni însă degrabă şi dând să plece, zise jidovului:

– Nu te temi d-ta de Dumnezeu? Ori d-ta n'ai Dumnezeu? Nu ţi'e frică că te bate, când râvneşti la averea unei mame nevoiaşe? Care şi'a perdut mintea pe urma copilului ei... Jupâne să bagi de seamă... este Dumnezeu.

Eşi din dughian, fără să mai aştepte vreo vorbă de la jidan.

În ziua aceea Samuel Schwarz nu se simţi bine. Îi erà nu ştiu cum pe suflet. Păreà că un oaspe nechemat se sălăşlui înlăuntrul lui, care neavând altceva de lucru s'a pus să'i tot spue la ureche că nu face bine ceea ce face.

O zi şi o noapte s'a tot frământat Samuel Schwarz cu oaspele lui până ce l'a dat afară din cvartir.

Ochii lui se aţintiseră iarăşi la casa de peste drum; în gând se vedeà dejà într'însa.

Ceea ce a urmat apoi, e scurt şi trist.

S'a început procesul şi Samuel Schwarz a câştigat. Când s'a vândut averea lui Sandu Turcu a cumpărat'o el şi ca să arate că e bun, pământul, erau vreo 4 jughere, l'a dăruit văduvei ţiind pentru sine numai casa.

Şi s'or găsit oameni în sat cari să'l mai şi laude, că vezi, ce om bun e Samuel.

Numai Ion ţineà una, că este D-zeu în ceriu, grijeşte acela şi de Samuel Schwarz.

VII.

Samuel Schwarz erà acum stăpân în casa lui Ion Turcu. După patru ani de încordare i'a succes să'şi îndeplinească planul care'l ispitise din ziua în care a pus piciorul în sat.

De acum puteà fi liniştit.

Din casa aceasta nu'l va scoate nimeni.

Samuel Schwarz erà om tăcut.

Lucrà în mare şi banii lui năpădiseră toate satele din jur.

Căci Samuel Schwarz se îndeletniceà şi cu cămătăria.

La început se purtă omeneşte cu oamenii; dobânda nu erà mare şi lumea lipsită de bani a dat iureş la dânsul. Dar după ce'şi lăţise afacerile peste întregul ţinut, când sate întregi să zbăteau în mreaja lui cum să sbat gândacii ajunşi în urzeala mătăsoasă de paianjen, se schimbă dintr'o dată. Din blând ce erà la început se făcuse aspru. Se certà cu datoraşii, înjurà, ba se dedase chiar şi la ameninţări de cari nu mai pomeniseră oamenii: că'i va da afară din căminele părinteşti.

Pe încetul se adeveri vorba Românului rostită înainte cu patru ani, când Samuel Schwarz îşi făceà întrarea în sat:

– A adus Brancu pe dracu şi nevoia în sat.

S'a adeverit până într'un cuvânt. Cine a cunoscut pe ovreu când s'a cuibărit aci, acum văzându'l, ar fi jurat că'i altul.

Erà fălos, privià pe umăr pe Români şi de unde mai înainte erà ţinta glumelor celor ce'i beau beutura a ajuns acum el să'şi bată joc de dânşii.

Şi'şi băteà joc, cum numai neamul lui ştie.

De la un timp în sat şi împrejur vaetele se ridicaseră poteră împotriva lui Samuel Schwarz.

Averi după averi, câştigate cu cinste şi sudoare de un alt genunche de om, ajungeau la – tobă.

Familii întregi, neamuri de oameni, băştinaşi în sate, ajungeau să ia lumea în cap, să se bage slugi pe la moşiile altora.

Zi de zi veniau oameni năcăjiţi la uşa lui, cerând amânări de plată.

Români istoviţi, rupţi de nevoi şi necazuri, cu ochii deşerţi, cu privirea pierdută, îşi învârtiau neghiobi pălăriile în mâni, cerşind mila lui Samuel Schwarz.

Samuel Schwarz nu ştià de rostul acestui cuvânt.

Milă!

Ce'i aceea?

În dicţionarul neamului seu acest cuvânt nu se găseşte.

Şi sunetul surd de tobă, vestià neîntrerupt azi ici, mâne dincolo, prăbuşirea unei case, prăpădul unei familii.

Samuel Schwarz ajunse bătaia lui Dumnezeu pe capul satului. Unde puneà mâna, urmà prăpădul.

Aveà căruţă acum ca spăhiii din jur şi mai trecuse prin o schimbare: din Jupânul Sami se prefăcù în "domnul" Schwarz.

Dar, cu toată bogăţia lui, Samuel Schwarz nu se simţià bine. Mai mult, se simţià chiar nefericit.

Nu se vedeà aceasta pe el, dar o simţià însuşi bine, când remâneà singur, când nu aveà cu cine se certà, când nu aveà vreun Român la îndemână să'l înjure.

Erà ca şi când un duh necurat s'ar fi înstăpânit pe sufletul lui.

Simţià o plăcere diavolească să audă bocete, să audă vaete pe urma lui.

Când nu le auzià, erà bolnav*.

Păreà că'l mistue o flacără ascunsă în aceste clipe.

Aveà însă momente, când îl apucà de'a dreptul o groază, pe urma căreia zile întregi nu se puteà reculege.

Îl urmăreà văduva lui Turcu.

Umbra aceea de muere, cu sufletul întunecat erà singura, care nu ştià de frica lui, de puterea lui.

După ce o scoase din casă, ea nu se puteà împăcà cu gândul, că casa nu mai e a ei.

Venind de la groapa Sandului ei, paşii o duceau ca pe o maşină totdeauna la poarta vechiului obor.

Se strecurà înlăuntru ca un duh!

Samuel Schwarz se pomenià numai aşa pe nevisate cu ea în casă.

Nu făceà nimic, nu ziceà o singură vorbă.

---

* În textul nuvelei din *vol. cit*, lipsesc paginile 64-65, completate de noi cu varianta inițială a autorului bănățean publicată în „Foița Drapelului", a ziarului „Drapelul", Lugoj, 1909, nr. 101, p. 1-2.

Venià numai înlăuntru şi se înholbà la fereşti.

Să fi ştiut oare sufletul ei, că alt cuprins au acum odăile de altădată.

De unde?

În sufletul ei erà noapte şi nicio flacără nu'şi săltà într'însul lumina'i pribeagă.

Samuel Schwarz când se pomenià cu dânsa în casă, erà ca mort de frică. Îi treceau sudorile morţii.

I se părea că o solie mută, resărită din alte lumi, vine să'i ceară socoteala unei fapte rele.

La spatele ei, în aceste momente de groază, lui Samuel Schwarz i se părea că vede isvorând din gol o umbră spălătăcită, care ar aduce mult cu Sandu.

Îi venià ca şi cum umbra aceea resărită din împărăţia morţii, l'ar amenințà cu degetul.

Pare că îi aduceà aminte de o veche socoteală.

Samuel Schwarz erà totdeauna bonav când rătăcià văduva lui Turcu prin casă.

Şi nu erà chip să se scape de dânsa.

A pus să încue poarta şi uşile.

În zădar, văduva resărià de unde resărià şi erà în casă.

Pus'a la cale pe fratele ei s'o păzească; n'a folosit nimic.

Revenià ca un duh rătăcitor, care nu'şi găseşte hodina.

O trăgeà o putere tainică îndărăt la căminul, care acum nu mai erà al ei, de la care o scoase Samuel Schwarz.

De ar fi fost femee cu mintea întreagă, îi erà uşor lui Samuel Schwarz, cu dânsa.

S'ar fi certat, ar fi înjurat, ar fi asmuţat cânii la dânsa, ar fi dat'o în judecată. În fine ar fi ştiut el cum să se scape de dânsa.

Dar aşa?

Cu cine să'şi pună mintea?

Cu o umbră, care părea că nu mai are nimica cu pământul ce o purtà? Cu o nebună?

Când o vedeà resărind i se sburleà părul, şi un şivoi de ghiaţă pare că'i treceà prin suflet.

Iar când văduva îşi pironià ochii ei stânşi la dânsul, îi venià ca şi cum o lume de pustiu nemărginit şi'ar deschide porţile înaintea lui.

Văduva lui Turcu îl nefericeà pe Samuel Schwarz.

Dar nu'i erà atâta de sine.

Femeea sa Frieda i'a spus'o rupt şi pe ales. Ori face rând cu nebuna încătrova, ori ea nu mai stă în casă.

Îi erà groază de vedenia rătăcitoare.

Samuel Schwarz ţineà acum deosebit de mult la muerea lui şi la vorbele ei.

Trebuià să o facă.

Dumnezeul neamului îi ascultase ruga ferbinte.

Frieda erà în stare binecuvântată.

Când pentru întâiaşi dată a auzit vestea, a crezut că ceriul şi'a desfăcut cuprinsurile largi pentru ca să reverse darul seu asupra casei lui.

Atâta'i lipsià doar.

Încolo aveà tot.

Aveà avere, belşug, tot, numai grai de copil lipsià din cuprinsul casei.

Iată acum, că şi această dorinţă i se împlineşte, şi iată de ce s'au luat de grijă Samuel Schwarz cu văduva.

Îşi temeà femeea şi sarcina ei scumpă de duhul rătăcitor.

Luă un om, anumit pentru ca să păziască casă, casa lui acum, de văduva lui Turcu.

Vremeà trecea pe aripi de vânturi. Într'o zi Frieda, stând după tarabă se simţi cuprinsă de ameţeli. Chemă pe Samuel, care veni grăbit. O aşează pe un scaun şi o frecă cu oţet la tâmple.

Când îşi veni în fire, o întrebă:

– Ce'i cu tine?

– Mi'e greu – gemù evreica; vreau să mă culc! Când să ridică şi porni spre odaia de dormit, duse dintr'o dată mâna la pântece şi se îndoi de mijloc.

Samuel Schwarz se lumină la faţă. Opinti femeea şi o culcă pe divan.

Se repezi apoi afară, răcni slugei să prindă caii şi se aducă din pământ doctorul.

Întrând înlăuntru se opri în faţa femeii, care steteà lungită, pe canapeaua veche gemând şi tresărind din când în când.

Respirarea îi erà grea ca a unui bolnav de moarte. Samuel Schwarz trecù în dughian şi închise uşile.

Azi nu mai are nimeni ce căutà la dânsul.

Puind zăvoarele pe uşe se întrebă:

– Oare se fie vremea dejà?

Din odae pătrunse un ţipet dureros.

Samuel Schwarz ridică ochii spre tavan.

– Adonai! Tu Dumnezeul părinţilor mei, fii îndurat! Adonai! fii milostiv cu roaba ta!!

Un alt ţipet, îl chemă în odaie.

Nu peste mult trăsura se opri din goană înaintea casei.

Doctorul se ivi în uşă; Samuel Schwarz îi explică ceva încet, apoi dete servitoarei nişte porunci cu glasul muiat şi ieşi din odae.

Femeea se boi în durerile ei până târziu după prânz.

Sub seară, un scâncet răguşit şi rupt pătrunsă prin sticlăria uşilor şi la auzul lui, Samuel Schwarz se cutremură de bucurie.

Îşi tocmi cornul pe frunte şi întorcându'se spre Resărit începù să depene mormăind cuvintele unei rugăciuni de mulţămită.

Erà – tată.

VIII.

Bucuria lui Samuel Schwarz nu se poate descrie. Umbla în degete prin casă se plecà de sute de ori peste pat se vadă ce face mama şi copilul şi tot de atâtea ori sărutà şi frunteà soţiei sale.

În dughian nu suferià pe nimeni să vorbească tare, ca să nu conturbe somnul ,,coconului" celui mic.

Datoraşii cari venià să mai ceară amânare nu ştià ce să creadă de jidov. Erà bun, îngăduitor, dedeà răgaz la toată lumea.

Vestea că are fecior nu puteà rămâneà ascunsă multă vreme şi toţi becijnicii cari erau încurcaţi cu socotelile lor la condica lui Samuel Schwarz buiră să ceară amânări începându'şi cererea cu: să'ţi trăiască feciorul domnule Schwarz!

Pentru ovreu lucrul acesta erà atât de nou, încât cu toată astuţimea lui primià ca venite din inimă.

În sufletul lui stăpânit până acum numai de luciul aurului se înfiripaseră tablouri noui.

Când privià la plodul înfăşat în scutece, vedeà timpuri îndepărtate, prin cari copilul lui, mare dejà, treceà ca un prinţ din fermecătoare poveşti.

Şi stând după tarabă, în mijlocul aerului infectat de cătran, ulei şi mirosul de peşte, ovreul erà atât de fericit că putea visà.

Un lucru ce nu'l făcuse dânsul nicicând.

Îi venià ca o căldură pe suflet când puteà să făuriască în gând viitorul copilului lui.

O întâmplare venită aşà din senin îi răscoli însă visările umplând sufletul de tată cu temeri nelămurite.

Puteà fi în a şasea zi după naştere.

Samuel Schwarz erà în dughian şi aranjà în rafturi nişte marfă proaspătă care'i picase tocmai atunci.

Se gândià poate chiar la viitorul copilului lui, când îl segetă prin inimă un ţipăt desnădăjduit venit din odaia lehuzei.

Samuel Schwarz se repezi ca un nebun spre uşe. Când o deschise însă, picioarele lui pare că au prins rădăcini în prag.

Se opri ca trăznit.

În faţa patului neveste'si steteà văduva lui Turcu cu mânile întinse după copilul care durmeà liniştit.

Ovreica perită de groază întinse mânile ca de apărare peste copil.

Nebuna rânjià! În ochii ei, perduţi în fundul orbitelor căptuşite cu negru ardeà o flacără pătimaşă. De ar fi fost sufletul ei întreg, puteà să fie focul urei neîmpăcate care s'a aprins în acele două candele ce dedeau în stins.

Aşà de unde să ştii ce'a fost?

Mânile i se apropiau tot mai mult de copil, asupra lui tăbărâseră şi ochii ei scăldaţi în focul patimei.

În clipa aceea a dat ovreica ţipetul care a răscolit pe Schwarz şi l'a făcut să se repeadă în casă.

Gândul ce'i fulgeră prin creer când se opri ca trăsnit la văzul priveliştei stranii a fost, că copilul lui e în primejdie.

Zăpăciala a durat o clipă numai.

Instinctul îi orbi judecata şi el sări ca o fiară asupra nebunei şi o apucă de gât.

– Ce vrei? – răcni el ca scos din minţi izbindu'o în părete.

Văduva lui Turcu îşi desfăcu buzele pentru un râs idiot... în ochii ei se reflectă pentru o clipă icoana durerii inconştiente...

Făcù o mişcare vrând să scape din mânile lui Schwarz... în cele două orbite se ivi din nou flacăra urii îndreptate spre copil...

Ovreul observă privirea.

Încordă degetele în jurul gâtului nebunei gemând.

– Ce vrei? Spune? – ce vrei?

Pe faţa văduvei lui Turcu vinele începuseră a se umflà. Deodată apoi cu o putere, pe care nimeni nu şi'ar fi putut'o închipui în trupul acela istovit, ţişni din mânile lui Samuel Schwarz.

Până să bage el de seamă, ea erà în uşa dughianei.

De acolo se întoarse spre dânsul; în sufletul întunecat zbucni pentru o clipă o flacără pribeagă când zise:

– Ce vreau?... copilul îl vreau!... voi m'aţi mâncat pe Sandu... şi io vi'l mânc... pe al vostru... bătu'v'ar Dumnezeu să vă bată.

Mâna ei slăbită se avânta în aer ca un toiag ameninţător.

Samuel Schwarz îşi simţi genunchii îndoindu'se şi se apucă de marginea patului.

Văduva lui Turcu se furişă din casă precum a venit, lăsând pe urma ei o piatră de moară pe sufletul lui Samuel Schwarz.

O urzeală de temeri îngrozitoare şi nelămurite se aşternù peste cuprinsul celor patru păreţi în mijlocul cărora acum se înfiripà o viaţă nouă. Iar pe tortul nădejdilor mari se nădià încet caerul unei nefericiri care amenințà de undeva din nemărginire viaţa aceea nouă, care nu purtà nicio vină; doar aceea, că s'a zămislit din vlaga lui Samuel Schwarz, asupra capului căruia să îngrămădiau blăstămele unui suflet întunecat.

IX.

Patru ani îşi cerniseră zilele de la această întâmplare.

Copilul lui Samuel Schwarz erà mărişor acum şi se învârteà în jurul părinţilor prin prăvălie, împedecându'le rostul.

Muşteriile, dar mai vârtos datoraşii năcăjiţi se făceau a'l purtà pe palme de bucurie. Se jucau cu el, îngăduiau să li se agheţe cu mânile în musteţe şi în plete, să tragă chiar de ele.

Şi copil ca toţi copiii, el făceà toate cu nădejde. Nu numai unuia dintre Români îi vrăjià lacrămi în ochi, trăgându'l de musteţi.

Când rămâneà însă pe câte o clipă singur cu Românii din dughian, făceau ce făceau cu el până dedeà în plâns.

– Năpârco!! îi gemeà câte unul în urechi... Judo!!

Şi tot ei să puneau să'l mângăe când se auziau paşii lui Samuel Schwarz.

Erà un fel de răsbunare şi aceasta. Să năcăjeşti copilul de ura tatălui său.

Samuel Schwarz văzându'şi copilul răsărit, începù să şteargă din sufletul său icoana urâtă ce i se imprimase acolo, de când cu amenințarea văduvei lui Turcu.

Erà om şi Samuel Schwarz. Ş'apoi sufletul omenesc e un lucru curios.

La întâia amenințare se turbură. Groaza necunoscutului ce are să urmeze îi dă o elasticitate neînchipuită. Cu vremea apoi amenințări nu'l ajung, şi nici nu mai reageză la ele. Se obicinueşte.

La fel i'a mers şi lui Samuel Schwarz. Atunci, în ziua aceea grozavă, dânsul a crezut, că trebue să nebunească.

Cum, să aibe şi dânsul un copil, vlagă din vlaga lui, suflet rupt din sufletul lui şi să vină o nebună şi să'i răpească comoara...?

Şi pentru ce??

Pentru nişte gărgăuni de mamă năcăjită?

...M'aţi mâncat copilul!... aşa a zis. Ce mai vorbă! Cine i l'a mâncat? Eu nu i l'am mâncat! A avut în el rădăcina boalei şi a perit. Ce am avut eu cu dânsul? Şi ce tot cu Dumnezeu... parcă Dumnezeu n'ar aveà alte treburi, decât să'şi bată capul cu daraverile noastre...

Aşa filozofà Samuel Schwarz de câte ori uitându'se la copil îşi aminteà de întâmplarea aceea.

Voià să se liniştească, să se împace pe sine cu fapta săvârşită.

Numai cât lucrul mergeà cam greu. Un glas pe care nu'l puteà goni Samuel Schwarz din sufletul lui îi tot spuneà că minte. Şi glasul acela tainic de care aveà atâtea recori, spuneà altfel povestea... La auzul ei fruntea lui Samuel Schwarz se acopereà cu brezde şi dinţii lui stricaţi trosniau de ciudă. Glasul acela povesteà ovreului ca un duşman crâncen, povestea pe care acesta o ştià prea bine, pe care însă nu voià să o cunoască, pe care se înşelase de atâta vreme să o creadă vis... Duşmanul dinlăuntru spuneà lui Samuel Schwarz de necredinţa femeii lui... de Sandu... de casă... Ştià străinul acela toate.

Dar Samuel Schwarz nu erà dispus nicicând să asculte acestea.

– Eh – băteà el din picior – ce'mi pasă mie! A fost, a trecut! Care muere e mai bună? Toate's la fel! Una o ştiu: nu mi'a prădat averea. A făcut ce a făcut... şi poate nici nu e adevărat. Şi chiar de ar fi? Îi ea cea dintâiu...? Ş'apoi a fost cu'n goi... cu'n necurat...

Cu casa? ei... ce'i?... ce am făcut? De nu o luam eu, o luà altul. Pentru dânsa e totuna... Ce blastămă? Ce vreà? D-zeul meu nu ascultă osânda goilor... Nu'mi pasă!

În acest ,,nu'mi pasă" îşi concentrà Samuel toată cerbicoşia lui.

Dar nu aveà pace.

Văduva lui Turcu tot mai răsărià din când în când în uşa dughianei. În casă nu mai veneà.

Poate că a avut totuşi un luminiş în suflet, care să'i fi lămurit paşul.

În schimb veneà în uşa dughianei şi păzeà.

Şi cum vedeà copilul ovreului, începeà să se neliniştească. Se îndoià de mijloc acolo în colţul uşei aţintind ochii sclipitori la dânsul, în vreme ce gura i se contractà în fiorul unui râs hâdos.

În acele clipe nenorocita erà ca o fiară ce stà la pândă, gata să sară la prada ei.

Când nu dedeà cu ochii de copil, se purtà liniştită. Dar un lucru erà şi atunci curios. Nu plecà din uşă până ce n'o întrebà Samuel, pe care prezenţa ei îl scoteà din firi:

– Ce cauţi?

Cum auzeà întrebarea, văduva lui Turcu treceà prin mare schimbare. Se îndreptà de spate încât oasele deşirate pocniau şi aţintindu'şi ochii la jidov ziceà.

– Copilul tău îl caut... să'l duc lângă Sandu!

Samuel Schwarz luà atunci un biciu repezindu'se înjurând spre uşă, iar nebuna o luà la fugă bălăbănind din mâni.

Două'trei săptămâni apoi erà pace.

Samuel Schwarz se puteà reculege.

– De ce nu se prăpădesc astfel de oameni? – ziceà el.

– Ce folos are omenimea de ei? Să fiu eu stăpân aşi şti ce să fac cu ei! – spuneà câteodată năcăjit.

– Ce'ai face? întrebà câte un Român.

– Ce e? Le'aşi da otravă, ca la cloţani – rânjeà ovreul.

Românul tăceà şi numai după ce plecà acesta, glăsuià mirat:

– Auzi'şi mă? Spurcată lege!

Venise iarna.

Nu erà iarnă cum s'ar cădeà iernii să fie, ci erà mai mult o toamnă adăugată. Plouà într'una şi băteà un vânt rece. Trecuse şi Crăciunu' ca vai de el, întinat până după urechi şi iarna, adevărata iarnă nici grijă n'aveà să dee peste ţară.

Românii erau năcăjiţi.

Le pereau nădejdile unui an bun. De atâta ploae se săturase şi pământul chiar. Ce mai erà să aştepte deci după aşa o iarnă cum e aceasta? Ş'apoi nici de lucru nu'şi puteau căutà oamenii. Altădată, pe vremea asta, erau cu toţii la pădure la târş; dar acum erau nevoiţi să stea acasă, să trăiască din gata. Căci să pleci la pădure pe o vreme ca aceasta erà de'a dreptul ispitirea lui Dumnezeu.

Pe deasupra mai dete un năcaz peste sat.

Se pornise o tuse printre copiii mai mititei, de răsunà satul de dânsa.

Le eşià ochii bieţilor copii opintindu'se, şi mulţi dedeau într'altele. Oamenii se luaseră de cap cu boala nouă. Şi nu erà nicăiri leac pentru dânsa.

După ce scuturà copiii două'trei săptămâni, le trânteà o ferbinţeală la cap şi nişte sgârciuri la pântece şi în trei zile îi aşezà între fereşti.

Încercau bieţii oameni toate. Făcut'a părintele slujbi, de cari nu s'a mai pomenit nici la mănăstiri chiar. N'a folosit nimic.

Copiii periau cu grămada.

Babele înspăimântate născociseră povestea ,,muerii albe", care umblă prin sat, oprindu'se pe la fereştrile caselor. La care fereastră se opreşte şi priveşte înlăuntru, s'a pus pecetea morţii pe fruntea unuia dintre copii.

Când e lumea îngrozită se sperie uşor.

Aşa şi acum.

Oamenii, de cum cădeà seara de iarnă peste dânşii, se închideau în case şi stângeau luminile.

Steteau în întunerec de groaza ,,muerii albe".

Pentru o lume nu puteai scoate pe unul afară de cum s'a înserat odată.

Iar ,,muerea albă" urmà să'şi culeagă jertfele.

Şi iarna nu mai voià să vină.

Din ceriul fumuriu şi înbruznat ca un bărbat năcăjit, cădeau şiroaele umede pe pământul care abià mai puteà primi atâta revenealã.

Într'o seară, Samuel Schwarz şedea lângă sobă. Ţineà o carte în mână. Demult nu mai făcuse dânsul acesta, dar acum, de când aveà copilul, îi veni aşa din senin râvna după carte şi gândit. Îşi lungi picioarele pe un scăunel din dreptul sobei şi aşezând cartea pe genunchi, îşi perdù ochii în jocul flacărilor.

Erà atât de bine în odae.

Căldura molatică, lumina de lampă şi respiratul uşor al copilului, dădeau împreună un tablou fermecător de linişte senină.

Samuel Schwarz, în cadrul acestui tablou se simţeà nespus de bine. Îi veneà să cadă în genunchi, să mulţumească lui Iehova Dumnezeul lui, pentru bunătatea ce i'o arătase până acum.

Aveà ce'i trebuià şi pe deasupra întreaga lui casă ţişneà de sănătate.

Samuel Schwarz îşi aduse aminte de năpasta ce bântue între copiii din sat.

Dete din cap şi murmură:

– Copiii nu sunt grijiţi! Goii sunt necuraţi şi proşti.

Nici nu'şi sfârşi însă vorba, când uşa coridorului căzù în broască cu un sgomot care umplù întreaga casă.

Samuel Schwarz sări fără voie de pe scaun.

Paşi grei şi grăbiţi veniau spre uşa lui.

Ovreul îngrijat luă luminarea şi eşi în uşă.

Aci se împedecă de dânsul sluga, care voià să dea buzna în odae.

– Ho mă! strigă Ovreul. Ce'i? ai nebunit??

Ridică lumina în sus.

Faţa slugii erà vopsită cu var.

Prin inima lui Samuel Schwarz trecù un cuţit.

Apucă de umăr sluga şi'l scutură:

– Ioane –vorbeşte mă– ce'i??

Acesta înghiţi de câteva ori, duse mâna la pept apăsând de dânsul, bag seama să mai potolească năpraznica bătae de inimă şi zise rupt:

– Am văzut'o jupâne... la fereastră... cum... te văd... pe d-ta... să'mi ajute Dumnezeu!

– Pe cine ai văzut? întrebă Samuel. Un tremur uşor îi cuprinse trupul.

Românul îşi făcù cruce şi'şi scuipă în sin, înfiorându'se:

– Muerea albă!

Samuel Schwarz simţi cum îl apucă o mână nevăzută de după cap şi'l strânge, pe urmă o gură de ghiaţă pare că'şi turnà răceala pe spatele lui.

Abià putù să întrebe.

– Unde ai văzut'o, mă?

– La fereastra d-tale – jupâne! grăi sluga şi adause:

– Să nu mă mişc de aici de n'am văzut'o!

Samuel Schwarz simţi bine cum îl păleşte un ciocan în cap. Se întoarse în odae şi se apropie tremurând de patul copilaşului.

Băiatul durmià liniştit.

Privii lung la icoana aceasta ruptă din sufletul lui şi urcă ochii în bagdadie.

– Adonai! – oftă el înfrigurat de groază, să aperi pruncul! Îţi voiu înfrumseţà casa Ta cu cele mai alese podoabe!

A doua zi copilul începù să tuşească.

X.

Inima lui Samuel Schwarz se sfărmà când îşi auzià copilul tuşind.

A adus medicul de la oraş, nu o dată, ci în fiecare zi, necruţând nici caii, nici banii. Îi pusese omului o singură condiţie: să'i scape copilul. Să nu se uite la nimic. Dacă ştie undeva în lume un leac pentru copilul lui să i'l aducă. Şi cămaşa o dă bucuros, numai să'şi vadă copilul scăpat.

Bătrânul medic dedeà din umeri.

În lunga lui praxă Samuel Schwarz n'a fost singurul care i'a spus acestea. Fiecare părinte i'o spuneà. Ce puteà dânsul face?

Ce'i stă în putere, face omul. Încolo toate sunt la voia lui Dumnezeu.

Atât ştià răspunde chirurgul la întrebările lui Samuel Schwarz.

Îl îndreptà la Dumnezeu.

Samuel Schwarz începù să înţeleagă cuvintele medicului. În suflet se aprinsese făclia durerii învălită în zăbranicul negru al jalei. Erà ca şi cum o fiară necunoscută şi'ar împlântà ghiarele într'însul sfăşiindu'l din ce în ce mai mult.

Iar copilul se năduşià în convulsiunile tusei.

Nimic nu i'a folosit.

Cu toată grija, cu toate medicamentele scumpe, morbul înaintà văzând cu ochii.

Peste casa ovreului se pogorâse o linişte înfiorătoare.

Şi prin liniştea aceasta mare şi goală tusea băiatului resunà ca un ecou sălbatec, izbind ca un cuţit în peptul de tată al lui Samuel Schwarz.

Umblà prin prăvălie ca un lunatic.

Nu mai ştià de nimeni şi nimic. Toată firea lui, gândurile toate erau concentrate în jurul patului mic din odaia de alături, în care se frământă zădarnic, căutând să scape de greomântul ce i se pusese pe pept, copilaşul lui.

Vedeà icoanele scumpe, zugrăvite cu atâta duioşie de sufletul lui de tată spălătăcindu'se şi perind, vedeà visurile viitorului prăbuşindu'se într'un abis mare şi întunecat.

În sufletul îndurerat s'a născut întrebarea desperată:

– Pentru ce ai trăit tu? Pentru ce ai muncit ca un câne?

Iar Samuel Schwarz măsurând în neştire cu paşi mari prăvălia sa, dedeà răspunsul murmurând şi gesticulând cu mânile.

...Ce am eu acum dacă'l perd? Cât am suferit eu? Am asudat, am trudit, m'am năcăjit... am îndurat sudalme, batjocuri, ocări... numai să scap de jugul greu care mă apasà din copilărie... M'am ajuns ţinta... cari mă ocărau eri, îmi ling azi mâna... El a venit ca o binecuvântare peste toate aceste daruri înviorând sufletul, aurindu'şi nădejdea zilelor de

bătrâneţe. Şi acum să'l perd, şi cu el deodată să mi se prăbuşească şi palatul ce am zidit viitorului lui în sufletul meu?...

Samuel Schwarz îşi vârà mânile în păr şi ţinteà ochii în bagdadia prăvăliei, care să aşterneà deasupra lui afumată şi murdărită de muşte, ca un ceriu mohorât de toamnă.

Îi venià să ţipe, să'şi smulgă părul să se trântească la pământ şi să blasteme orânduirea firei care a hotărât moartea copiilor.

Nu puteà.

Un stăvilar i se pusese înlăuntru, care opri blăstămul, opri chiar şi lacrimile, a căror isvor binecuvântat l'a dat Dumnezeu în dar numai săracilor, ca să'şi aline durerea.

Căci săracul avere are – lacrămile.

Samuel Scharz nu aveà lacrămi; li'a secat isvorul atunci, când apucase pe pârtia întortochiată spre culmea aurită care'i ispitià liniştea şi somnul: spre îmbogăţire.

Ce mângăere ar fi fost pentru dânsul lacrămile. Ar fi deschis jghiabul lor şi ar fi lăsat să curgă vlaga uşurătoare până ce ar fi secat şi ultimul strop al durerii.

Aşà însă îi venià să'şi dee cu capul de păreţi.

Iar zbuciumul copilului creşteà din zi în zi.

După câteva săptămâni apoi într'o noapte copilul începu să geamă din greu, şi se vorbiască d'andoasele. Cătră ziuă când sosi şi medicul, o mână nevăzută părea că apucă pântecele copilului; sub apăsarea grea băiatul să strânsese bumb şi ţipà.

Medicul dete din cap şi oftă.

Cu Samuel Schwarz casa începu să se învârtiască.

Pe suflet îi căzu ca o noapte gândul, că moare copilul.

Când medicul plecă, Samuel Schwarz îl petrecu ca o umbră rătăcitoare. În acele clipe nici nu a ştiut măcar ce face.

Venind înapoi îşi propti capul în taraba de lemn, care'i fusese martor credincios gândurilor de la început. Oftările se ţineau lanţ şi trupul lui slab să cutremurà în fiori de înfrigurare.

Se perdu'se pe sine.

Din odaia învecinată, sunetul surd al tusei băiatului îşi începuse colinda prin liniştea casei.

În clipe de oboseală, resbăteà înfundat sughiţul stins, al plânsului de mamă.

Ovreica îşi vărsà durerea, de zile dejà în hohote de plâns. Cu ea a făcut milostenie Iehova; nu i'a oprit lacrămile.

Peste lumina palidă a prăvăliei se culcă o umbră.

Samuel Schwarz tresări şi ridică capul.

Se opri apoi, ca trăsnit, cu ochi eşiţi din orbite şi îngroziţi de spaimă.

În dosul giamului de la uşă steteà cu ochii ţintă la dânsul văduva lui Turcu.

Aveà mâna dreaptă ridicată în sus ca atunci de demult. Puteà fi deopotrivă ameninţare, ori o indegetare a Aceluia, care stăpâneşte dincolo de norii şi azurul senin al ceriului, carele vede toate şi care răsbună nedreptatea oamenilor.

Samuel Schwarz înlemnise.

Pe urmă desmeticindu'se, făcu o mişcare, parc'ar fi voit să se asvârle asupra arătării aceleia.

Dar îi veni un alt gând şi rămase locului. Mânat de o idee nebună, care'i brăzdà creerul istovit de gânduri, el îi făcu semn cu mâna să vină înlăuntru.

Femeea înţelese chemarea şi se strecură în prăvălie.

Păreà că pluteşte.

Pe urma ei năvăli o undă de răceală umedă.

Samuel Schwarz, mânat de pornirea gândului ce'i răsărise în creer luă un scaun şi'i arătă să şeadă:

Ea duse mâna la gură şi privi speriată la mişcările ovreului. Sufletul ei întunecat nu puteà cuprinde ce se petrece cu dânsa.

Pironi ochii la biciul răzimat în păretele de după uşă. Deodată faţa ei se încordă ca de băgare de seamă. Din liniştea odăii de alături, sbucni tusa năprasnică a copilului.

Nebuna se lumină la faţă.

Erà ca şi când un demon sălăşluit înlăuntrul ei ar fi aprins în această încăpere întunecată făclia unei bucurii diavoleşti. Scânci în râs şi privià curioasă spre uşa din faţă.

Inima lui Samuel Schwarz se grămădi de durere.

Văduva lui Turcu duse mâna la gură şi şopti ovreului în neştire:

– Tuşeşte băiatul... aşà a tuşit şi Sandu meu...

Samuel Schwarz se îndoi sub lovitură.

Barba începu să'i joace într'un salt nervos. Luă un scaun şi se aşeză faţă'n în faţă cu nebuna. O apucă de mână; femeea nu se împotrivi, dar căscă nişte ochi mari.

Privirea goală lunecă, furişându'se spre biciul din cot.

Dar nici Samuel Schwarz în aceste clipe nu mai erà întreg. În mijlocul învălmăşelii de gânduri, cari îl munciseră de când cu boala băiatului, el începu pe încetul să se pearză.

Nu mai erà stăpân pe sine. Îşi perduse până şi judecata. I se cuibări în creer un gând nebun, istovit în clipele de groază, care'i stăpâniau sufletul. Îi întrase în cap gândul, că copilul lui ar scăpà, dacă e Samuel Schwarz, ar reparà cumva nedreptatea făcută văduvei lui Turcu. Îi venià, că toată nefericirea lui isvoreşte din aceea faptă...

... M'a blăstămat... pe mine şi pe copil... şi Iehova este răsbunător... spune Thora... Iehova nu uità nedreptatea... şi o răsbună...

Gândul întrat odată, nu s'a mai putut scoate, Samuel Schwarz s'a dovedit prea slab pentru ca să'i închidă porţile. Iar acesta ca un mosafir obraznic, pe care îl cinsteşti în casă, şi care drept mulţămită te dă afară dintr'însa, l'a înduplecat pe Samuel să se gândească la nedreptateà lui. Şi pare că'l îndemnà...

Din odae se auzi bine cum se îneacă băiatul în tusă.

Văduva lui Turcu ciuli într'acolo, ear Samuel Schwarz se făcuse ghem pe scaun. Fiecare sunet erà o suliţă în peptul lui de tată. Gura nebunei să desfăcu şi în jurul ei apăru fulgerul sarbăd al unui surâs tâmpit:

– Auzi cum tuşeşte... Sami!!... ş' Sandu meu...

Ovreul nu o lăsă să'i gate vorba, ci strângându'i mâna, o privi ţântă în ochi şi întrebă restit:

– Ştii tu cine vorbeşte cu tine?

În ochii stinşi se aprinsese tremurul unei slabe lumini. Duse palma la gură şi dete din cap.

– Cine? Spune!

– Sami jidovul...

Bine. Să'mi spui tu Solomie de ce mă blastemi tu pe mine, ce rău ţi'am făcut?

Nebuna începu să se neliniştească. Încercă să'şi scoată mâna din a lui Samuel, ear ochii săltau spre uşă. Voià să fugă.

Ovreul o ţineà însă bine şi nu o scăpă din ochi.

– Spui, o nu spui?

Femeea tresări şi zise încet.

Dă'mi drumul... Sami...

– Spune!!! – răcni ovreul.

Faţa văduvei se înnoură. Părea că un zăbranic cernit s'a pogorât peste dânsa; ear din dosul acestui zăbranic, cei doui ochi turnau fulger după fulger, brăzdând înfiorător această negură a durerii. Gura rămase întredeschisă şi printr'însa plămânii mânaţi de o putere neştiută, îşi turnau în aerul rece aburul sub chip de mici nouraşi.

Gâfăià.

În întunerecul care stăpânià sufletul acestei nefericite, trebue să se fi răscolit crâncene puteri în aceste clipe. Un trecut întreg, peste care o întâmplare groaznică a căzut acoperindu'l cu desăvârşire, părea că se mişcă năzuind spre lumină. Erà o frământare înfiorătoare a sufletului. O luptă a luminii cutropite cu întunerecul cutropitor.

Samuel Schwarz îşi înfipse privirea'i aspră în mijlocul acestei frământări.

Femeea se sbăteà ca prinsă într'o mreajă tainică.

– Spune!! gemu Samuel.

În loc de răspuns, ea încercă ca să se smulgă din mâna lui, dar nu putu. Atunci, ca la o poruncă, venită de cine ştie unde, faţa ei se alină. O linişte se revărsa peste faţa brăzdată de creţuri şi sbârcită, o linişte care erà mai înfiorătoare ca deslănţuirea furtunei de adineaori.

– Spune odată!... Spune! imploară Samuel.

Şi gura aceea se deschise, rostind încet:

– Sami!... mi'ai mâncat copilul... atâta am avut...

Cuvintele acestea păreau a veni de undeva din departe din altă lume. Lui Samuel Schwarz, când le auzi, i se păru, ca miros de pământ şi de mort. Îi trăzni prin minte gândul nebun, că altul vorbeşte prin văduvă. Începu să tremure.

Clănţănind din dinţi şi prăpădit de groază, el încercă să se tocmiască. În spasmele fricei, crezu că vorbeşte cu un om de seama lui. Ori şi'a perdut şi Samuel lumina sufletului?

– Auzi! –îngână el– îţi dau casa... numa să nu moară copilul.

Văduva îşi perdu ochii prin giamurile uşii şi şopti:

– Pe Sandu dămi'l... casa ţine'o...

– De unde să ţi'l dau... răcni Samuel... eu ţi l'am luat?

– Muerea ta l'a mâncat...

Ovreul se cutremură...

– Auzi – începu el rugător – îţi dau tot ce vreai, numai să stai de la copil...

Erà Samuel Schwarz nebun?

Femeea pare că nu l'a auzit...

– Daţi'mi feciorul...

Samuel Schwarz oftă.

Din odaia de alături se auzi copilul înecându'se cu tusea şi ovreica ţipând: Samuel! Samuel!

Ovreul se repezi în odae.

Văduva lui Turcu se ridică de pe scaun, întinse capul spre uşa de unde veniseră ţipetele, apoi plecă încet afară zicând:

– Vă bate Dumnezeu dragul!

În această clipă păreà cu sufletul înseninat.

XI.

A doua zi dis'de'dimineaţă, medicul chemat la căpătâiul băiatului dete gânditor din cap. Samuel Schwarz pândeà cu sufletul reslăţit mişcările de desnădăjduire ale omului, de la care aşteptà dânsul în această clipă – mântuirea copilului.

După o tăcere din care oftările grele ale băiatului bolnav resăriau ca nişte rebufniri dureroase, bătrânul medic rosti sentinţa.

– Dacă o duce până deseară îi scăpat!!

Peste capul lui Samuel Schwarz cuvintele acestea căzură ca şi cum s'ar fi prăbuşit bagdadia peste dânsul.

În neputinţa'i omenească şi înfiorat de năpraznicul gând al despărţirii el încleştă mânile lui slăbite în postavul vestei... Sub încordarea muşchilor postavul se întinsă şi nasturii de os ţişniră în păreţi cu un sunet uscat.

De ce n'a putut cu aceeaşi uşurinţă să'şi smulgă inima din pept? Ar fi smuls'o, fără pic de părere de rău...

După plecarea medicului, liniştea din cuprinsul îngreunat al odăii devenise îngrozitoare.

În splendoarea albă a patului, trupul istovit de patimă al băiatului cu faţa de ceară păreà o nădejde gata a se prăbuşi undeva într'un abis, a cărui gură rece îşi simţià receala înainte, fără a fi văzut. Lui Samuel Schwarz lumea îi păreà îmbrăcată în negru, vieaţa lui de până acum un imens pustiu care ameninţà a se sfârşi pe neaşteptate într'o negură deasă şi nepătrunsă.

Îi venià că nu inspiră aer, ci un lichid greu, păcuros, care se aşează pe suflet cu o greutate imensă ameninţându'l să'l năduşiască.

Eşi afară.

Un bold dinlăuntru îl tot îndemnà să fugă, să plece, să iee lumea în cap.

Aerul rece, săgetător, al ernii fără vlagă îl izbi în faţă trezindu'l din toropeala ce'l cuprinsese. Din imensul fumuriu al pâclei de nori ploaia măruntă cernià în jos răceala'i de plumb.

O icoană, care alungă toate razele prin suflet.

Pentru Samuel Schwarz erà totuna; el şi aşa nu vedeà nimic.

Tot ce se reflectà în sufletul lui pustiu se cuprindeà într'un mic cosciug deschis şi umplut cu pae, peste cari zăceà întins – copilul lui.

Ovreul se rezimă de stâlpul cerdacului... Din grajdul uriaş resunà mugetul vitelor, câte o lovire de copită în podul de lemn, grohăit flămând din fund. Coşarele mari, umplute până'n desăvârşire cu rodul sudorii altora, să lungeau tăcute de'alături. Printre laţurile înegrite de ploi, păpuşoiul îşi arătà dinţii galbini, sclipitori.

Erà o avere în jurul lui Schwarz.

Rodul opintirilor sale de patru ani îl încunjurà. Dar ochii lui nu vedeau...

Prin bura ploii mărunte, din adâncul mohorât al dimineţii de iarnă el vedeà resărind lădiţa de lemn, căscând o gură enormă, pentru ca să înhaţe nădejdile vieţii şi visurile nopţilor de socoteli întrupate în veselul grai ce'i luminasă zilele.

Şi nu'i venià să creadă.

Nădejdea se împăivănà de slaba rază ce o dete medicul: ,,dacă".

De acest ,,dacă" se legà sufletul lui Samuel Schwarz.

În frământarea lui mare se cristaliză un gând vag, un gând pustiu care îi învârtoşă sufletul mocnit.

Se gândi la Adonai, la Dumnezeul părinţilor săi...

Întră în una din odăi, obloni ferestrile şi zovori uşa. Îl apucă un zor, o grabă, temându'se să nu întârzie cu rugăciunea.

Luă de pe măsuţa veche sfeşnicul, aprinzând întrăitele lumini. Îşi anină după cap ştergarul alb, tocmi cornul pe frunte şi întinse curelele sulului pe mâna dreaptă.

Cartea sfântă începù să'şi mântue frunzele şi murmurul rugăciunii urcà şi coborà în liniştea umedă a camerii după îndoirile trupului ovreului, care înălţà ruga lui spre Dumnezeul strămoşilor săi într'un avânt de grabă nebună.

Odaia se umpluse de miros de ceară... Samuel Schwarz îşi mărturiseà în sfinţenia păcii din odae, mânat de gândul năpraznic al morţii, păcatele sale, implorând ertare, nu pentru sine, pentru – copilul lui.

Ruga străină, în cuvintele căreia mii de ani au grămădit durerea şi năcazul poporului ales, se înălţà ca o coloană de fum de pe vechi altare de jertfă.

La uşa care dedeà în odaia bolnavului, convulsiuni dureroase, năduşeli crâncene se frământau să între.

Samuel Schwarz la auzul lor se frângeà de mijloc şi ruga lui cerşià mai cerbicoasă întrare undeva... la treptele scăldate în aur de la tronul lui Adonai.

Vremea se înfurişă încet pe lângă Samuel Schwarz, mântuind pe neobservate o zi din uriaşa îngrămădire a veciniciei.

Seara de iarnă se trânti supărată peste pământ. Şi năcăjită cum erà îşi ridică şi fătul, care opinti în zbuciumări năpraznice peste câmpi, învârtind în învălmăşeală nebună pâcla de nori.

Furios de năcazul mamii, uraganul se năpusti cu toată puterea lui peste pământul înecat în apă.

Norii se ascunseră grăbiţi departe sub orizonturi, lăsând de veghe numai stelele de pe ceriu cari tremurau şi dânsele de fiorul gheţos care se învârtoşà în largu'i cuprins.

Samuel Schwarz tresări în mijlocul rugăciunii.

Giamurile se sbătiau în cuprinsul lor de lemn văetându'se tânguitor sub povara ce năvălià spre dânsele. Undeva prin pod o uşă neînchisă se sfărmà zadarnic să cadă în broască.

În urletul vântului Samuel Schwarz credeà a auzi solia tainică a lui Adonai.

Sub o opintire nebună a vântului un giam mai slăbit sări din cadru sfărmându'se de oblonul greu, cu un strigăt disperat.

Dar nici oblonul îngrozit nu putù să mai ţină pept furiei de afară. Se dete spăimântat la o parte şi şivoiul rece se năpusti în odae. Sfeşnicul amorţi într'o clipită stingându'şi îngrozit licăririle palide.

Samuel Schwarz se cutremură.

Din ochiul spart noaptea îngrozitoare îşi arată întunerecul fioros. În negura aceasta hâdă, care ţipà şi gemeà sub îmbrăţişările vântului. Samuel Schwarz păreà că ceteşte o înrăvăşire de cuvinte tainice pe cari le grămădià lângă olaltă o mână nevăzută.

Ce a putut oare ceti?

Căci ca şi cum l'ar amenințà o putere vrăjmaşă de acolo din băsna înfundată a nopţii, el să retrase încet spre odaia copilului său. Ochii îşi luară refugiu în orbitele săpate adânc sub frunte.

Când deschise uşa, o mână de gheaţă pare că s'a vârât nevăzută pe urma lui.

Aerul rece atinse de patul copilului.

Bolnavul începù să tuşească. Ovreica se grăbi să'i atingă buzele cu linguriţa, în care vărsă cu o mână trămurândă câteva picături.

Medicamentele reapărură peste puţin în formă de spumă gălbie în colţurile gurii pârjolite de foc.

Samuel Schwarz înholbă ochii lui tulburi la băiat.

Păreà o harfă sfărâmată.

Afară vântul să încercà tot mai năpraznic.

Erà un urlet, un geamăt, un vaet tainic, îngrozitor şi sinistru.

Orologiul din părete îşi mântuià rostul în salturi mici, arătând pe placa smălţuită cum trec clipele vieţii.

Băiatul începù să geamă.

Ochii lui sfârşiţi se dedeau peste cap sub pleoapele cari abià se mai puteau desface.

Prin sufletul lui Samuel Schwarz se strecurară fulgerând cuvintele medicului.

Vremea sosise.

Sufletul de tată treceà acum prin vârtejul pustiu al ultimului act de durere.

Ceasul brăzdă liniştea nopţii pornindu'se să spună în glas de metal cele douăsprezece ceasuri.

Erà la miez de noapte.

Afară vijelia nesăţioasă îşi învârtoşà urgia.

Păreà că casa se cutremură în temelii.

Deodată copilul se năduşi.

Gura se desfăcù hălind după aer.

Samuel Schwarz sări să'i ridice capul.

Ovreica dete un ţipet înfiorător, grămădindu'se peste copil.

Copilul învineţise. Începù să se svârcolească; din pept aerul puţin buià în horăieli înfundate. Mânuţele mici se bălăbăniau prin aer cercând să se prindă de ceva.

Ovreica ţipà ca scoasă din minţi.

Deodată băiatul se smuci, se întinsă şi desfăcù ochii mari.

Oasele mici trosniră din încheeturi şi trupul rămase nemişcat.

Samuel Schwarz răcni ca un nebun şi căzù mototol peste trupul din care fugise vieaţa într'o clipită.

Afară vântul îşi puse toate puterile isbindu'se în geamuri.

Prin urletul lui, în noaptea îngrozitoare şi înecată în păcură, se auzi un glas de femee...

Părea că un duh îşi sbiară năcazul în pustiul unui deşert.

– Sami!!... Jupâne!!... am venit după copil!

Vântul luă în braţă cuvintele rezleţe şi le trânti prin geamul spart în odaia goală, strecurându'le prin crepătura uşii.

Ajunse în odae se furişară în urechea ovreicei... care stăteà lângă pat ca vrăjită de o putere haină.

– Sami!! – ţipă graiul din nou... Sami... a venit Sandu după copil!!...

Dar Samuel Schwarz nu mai auzià nimic.

A îngheţat şi el odată cu copilul lui.

Afară furtuna se alină ca la o comandă tainică venită din adâncuri.

Stelele pe ceriu sclipeau radioase.

Erà ca şi când firea s'ar fi dat odihnei, răsbunând un – păcat.

Domnişoara Marta[43]

– O istorie adevărată –

Anul de voluntar îl făcusem în garnizoana din Prezemysl. Pe vremea aceea, cetatea nu aveà renumele de azi. Erau doar vremuri pacinice. Iar noi, copiii atunci eşiţi din şcoală, mult ne băteam noi capul cu însemnătatea strategică a râului San, a ,,Vorwerck"-ului de la Grodeck şi cu celelalte localităţi? Pentru noi aveà farmec vieaţa militară pentru uniforma, ce ni'o hărăzià. Căci vezi, o uniformă, oricum va fi ea, este totuşi ceva superior, în ochii – damelor.

Să nu se mire nimeni. La douăzeci de ani, pentru fieştecare dintre noi lumea întreagă nu face cât doui ochi, – coloarea nu are de'a face, – de femee.

Cât pentru celelalte afaceri militare, o mai lăsam mai mulcom. Eram încorporat regimentului de artilerie-călăreaţă Nr. X... şi sabia lungă, o sabie năpraznică nene, de'o palmă de lată, erà întreaga mea fală, cu toate că mă nenorocià nu altceva.

Erà al dracului de greà.

Să fi cântărit însă cât paloşul lui Gottfried Buillon din Luvru, tot aşi fi purtat'o.

Căci trecând pe strada Y... casa din colţ, când îi dădeam drumul, zdrângănia frate atât de tare, încât ovreii ascunşi în fundul prăvăliilor săriau speriaţi la uşi, să vază ce este?

Vă înşelaţi însă crezând, că de dragul ovreilor făceam aceasta. De unde. În casa din colţ din numita stradă locuià contele Zdenco P... cu familia sa. Erà un magnat polon, mândru pânà peste poate, avut, liber şi îngâmfat. Erà singurul dintre magnaţii poloni, carele nu primise nicio funcţie de la stăpânire.

Se spuneà, că nu are lipsă. Ulterior m'am convins, că nu voià. Nu aveà simpatie pentru Austrieci. Toate acestea le'am ştiut însă abià mai târziu.

Zgomotul produs de paloşul meu nici nu sunà îngâmfatului conte. Peste tot eu nu aveam cu acest signal nimic.

Nu, eu veniam de două ori pe zi în această stradă, patrolând cu fiecare prilej câte două ore şi un sfert în sus şi în jos pe dinaintea palatului, speriind de două ori pe zi pe ovreii megieşi cu paloşul meu, de dragul prietenului meu din ,,Vânători 27", voluntarul Dr. Teofil Bogăţian.

Lucrul erà aşa. Colonelul de la ,,Vânători 27" erà şi dânsul o porodiţă de magnat polon şi prieten intim cu contele Zdenco P... Cu prilejul unei vânători de iepuri, pe care acest din urmă o aranjase la una din apropiatele lui moşii, colonelul de la ,,27" luase cu sine şi pe voluntarul Dr. Bogăţian, cel mai bun elev al şcoalei şi cel mai ,,ştramm" flăcău din batalion.

Îl luase colonelul din cale afară în drag pe ,,walach"-ul. Şi semn mai grăitor pentru această tainică simpatie nu puteà fi, decât învitarea la o vânătoare, unde îşi dădeà întâlnire întreaga şleahtă galiţiană.

---

[43] Din vol. *Blăstăm de mamă şi Domnişoara Marta*, Editura Librăriei Diecezane, Arad, 1916, p. 113-142.

Pentru prietenul meu vânătoarea aceasta a fost cea mai mare nenorocire. Căci la această vânătoare dânsul a făcut cunoştinţa unei domnişoare, coborâtoare din cea mai veche familie polonă, frumoasă, inteligentă, dar – săracă, trăind în casa contelui Zdenco P... o rudenie îndepărtată, sub titlul de ,,nepoata noastră", în realitate, companista tinerei contese P...

Pentru tânăra polonă, pentru ,,nepoata noastră" făceam eu zilnic de două ori promenadă în strada X...

Şi de dragul prietenului meu de la ,,27". Lucrul se potrivià de minune. Dânsul purtà sarcina inimii, care va să zică dragostea; iar eu, eu aveam sabia mea năpraznică, cu care dedeam signalul d-şoarei Marta. Aşa o chiemà pe poloneză.

Şi aşa eram nevoit, să viu zilnic în tovărăşia prietenului în această stradă, unde într'o săptămână ne cunoşteà şi cel mai zăbălos ovreu.

Într'o zi unul din ovrei ne ţinù calea şi, frângându'se de mijloc, rosti cântând:

– ,,Să am pardon, aş aveà ceva de spus"...

Eu, sprijinindu'mi mândria de sabia mea năpraznică şi pe cele patru sute coroane, ce primiam la lună de acasă, trânti capul îndărăt şi zisei: – ,,Heraus damit, Jude!"

În faţa acestei provocări, ţinută în tonul unui şambelan, bietul ovreu îşi plecă spatele cu un grad mai la vale.

– ,,Văd după ce umblaţi ,,Euer Hochwolgeboren", să am iertare pentru îndrăzneală, am gândit eu, om sărac, să vă propun: am o cameră de închiriat vis'à'vis de casa domnului conte P... şi am gândit"...

Prietenul meu făcù o mişcare, ca şi când ar fi voit să ia în braţe pe ovreul murdar...

Peste două săptămâni eram mutaţi.

Şi odată cu mutarea noastră şi'a luat începutul povestea tristă, pe care voiesc s'o spui acum după aproape cincisprezece ani.

O pot face. Căci din eroi nu mai e niciunul în vieaţă. S'au mutat ambii acolo, unde după cuvintele Evangheliei ,,nici nu se însoară, nici nu se ,,mărită" nimeni.

Colonelul prietenului meu Teofil ajunse şi el, să cunoască taina subalternului său.

Mai mult, se făcù interpretul amorului acestuia, care răsărise acolo departe între străini, între feciorul popii din Sălcuţa şi fata trufaşilor şambelani de altădată ai Cameniţei.

Graţie interpretului său ajunse prietenul meu, să fie primit în casa contelui P... Şi acolo în somptuoasele încăperi, unde din fieştecare unghiu grăià o epoca din istoria neamului polon, în semiîntunerecul mistic s'a brodat încet, dar trainic, urzeala acestei dragoste senine, care s'a terminat totuş atât de brusc, atât de tragic...

Spre sfârşitul verii, scurt înainte de a se începe manevrele cele mari, observai o notă de abatere la prietenul meu. Erà un fel de oboseală, un fel de ascunsă şi tăinuită durere a sufletului.

N'am căutat să scrutez cauza. Vedeam că prietenul meu sufereà. Aşteptam însă, ca dânsul să'şi desfacă sufletul, să'mi îngădue o privire în adâncul acestui suflet, care erà atât de închis, atât de discret...

Taina mi se desvăli mai repede, decât puteam crede.

Într'o zi ne trezim ca din senin cu părintele Vasile Bogăţian din Sălcuţa, la noi. Cu venirea părintelui – minunată figură de popă românesc – parcă ar fi venit un colţ din

minunatul meu Bănat, cu întreg bielşugul darurilor sale. Odată cu întrarea lui în odae parcă a întrat şi lumina întinselor câmpii bănăţene, cu aurul holdelor, cu nota veselă a acestei ,,Provence" a românismului.

Cu ce duioşie am sărit să sărut mâna lui aspră, care se ridică să mă binecuvinteze. Erà doar aceeaş mână de popă românesc, pe care o sărutasem de atâtea ori acolo, în satul meu, mână de sfânt, mână de martir a unui neam sărac şi fără de noroc.

Popa Vasile se lăsă pe un scaun, îşi mângăie de câteva ori barba lui sură, purtă ochii cercetând toate unghiurile din odaie şi apoi, oprindu'i la feciorul său, îl întrebă:

– ,,Apoi Teofile, ce'i cu tine?"

Feciorul sdravăn, cel mai ,,stramm" din batalionul 27 vânători se împuţină dintr'o dată sub greutatea acestei întrebări.

– ,,Iac'eu d'aia am venit –continuă cu încetineală tatăl– ,,să văd ce'i cu tine, Teofile. Mamă'ta e topită de atâta plâns, şi liniştea atât de senină a bătrâneţelor noastre s'a dus odată cu epistoala ta din urmă".

– ,,Tată!!" – întrerupse fiul.

– ,,Eu am venit să clarific afacerea cu străina aceasta, care ţi'a răpit mintea. E datoria mea. Eşti copilul meu, eu te'am crescut, şi tu Teofile ştii bine, cu câtă greutate am făcut aceasta. M'am bucurat de tine eu şi cu mama ta, şi acum, acum voieşti tu, Teofile, să tragi brazdă de despărţire între tine şi între noi? Eu nu cred Teofile, că aceasta să fie rodul ostenelelor şi a trudei celor doui bătrâni, cari şi'au luat bucătura de la gura lor, pentru ca să o păstreze pentru acela, carele erà pentru ei totul.

Eşti om în toată firea, Teofile, gândeşte'te bine înainte de ce te'ai avântà să faci saltul acesta. Ai cântărit tu bine greutatea intenţiunii tale? Tu, fecior de popă românesc, crescut ca vai'ş'amar în umila casă parohială din Sălcuţa, nepodită, cu fereşti de'o palmă, cu târnaţ de lut, şi dânsa, această, nu ştiu cum să'i zic, grofiţă ori cel puţin coborâtoare din grofi trufaşi. Ce vrei să începi tu, porodiţă de român umilit, care nu poţi numărà nici măcar un singur strămoş alfabet, cu fata asta crescută în tradiţiile unui neam, care a făcut istorie? Cum vom stà noi în faţa nurorii noastre, eu popa Vasile din Sălcuţa şi mumă'ta preoteasa?

Îndrăzni'vom noi să'i dovedim acea notă de intimitate, care se cuvine să steie între noi?

Aşa'i că nu. Nu ne'ar rămâneà, decât să ne ţinem departe de pragul feciorului, pe care eu cu atâta trudă l'am crescut.

Tu nu poţi să vezi aceasta?!

Eu nu ştiu ce aşi fi dat, dacă puteam absentà de la scena aceasta. Iar prietenul meu, bietul Teofil se făcuse ghem în scaunul în care şedeà şi lăsà cu răbdare de martir, să treacă peste sine potopul de amărăciune părintească.

Se născù astfel o pauză grea în odaie, care apăsà năpraznic asupra noastră.

– ,,Tu nu răspunzi Teofile?" – reluă popa Vasilie vorba. ,,Tu nu ai cuvânt pentru durerea şi temerile părinţilor tăi? Ţii să iai de nevastă străina aceasta?"

Teofil Bogăţian tăceà. Iar popa Vasile oftă din greu şi ridicându'se trecù la fereastră.

Afară soarele îmbăià lumea cu aurul verii. Peste drum, trufaşul lăcaş boeresc râdeà vesel cu balcoanele'i înflorite, cu giamurile'i sclipitoare. Şi, întâmplare oarbă, la una din fereşti se arată deodată un chip de femee, scrutând timidă ferestrile camerii noastre. Şi

cum dete cu ochii de figura sdravănă a popii Vasile – văzusem bine – se înfioră uşor şi se trase repede îndărăt.

Erà ea, domnişoara Marta.

Popa Vasile întoarse capul spre mine. În privirea lui zăceà întrebarea mută. Eu prinzându'o, dădui din cap adeverind.

Bătrânul îşi coborî barba în piept şi începù să măsoare cu paşi greoi camera.

Deodată se opri în faţa feciorului. Îi puse mâna pe cap şi'l întrebă blând:

– ,,Te'ai înţeles cu dânsa, Teofile, înainte de a ne scrie nouă?"

– ,,Da tată! – răspunse Teofil Bogăţian încet.

– ,,Hm, rău ai făcut! – Şi dânsa s'a învoit, aşa netam nesam, să te urmeze fără să ştie unde merge şi de ce împrejurări va da?"

Feciorul afirmă.

– ,,Bine, dar spusuia'i tu sincer împrejurările, în care trăim noi? Ştie dânsa, că tu de abià acum ai să începi vieaţa, şi cu începutul e plin de greutăţi?"

– ,,I'am spus tată!"

– ,,Şi dânsa n'a avut temeri, n'a avut nici măcar nedumeriri?" – întrebă bătrânul.

– ,,Nu tată".

Teofil oftă şi parcă odată cu acest oftat i s'a luat un greumânt de pe suflet, căci îşi deschise sufletul. La început cuvintele părăsiau fricoase pieptul, pe încetul însă îşi veni în fire.

– ,,I'am spus totul tată. I'am vorbit în chip cinstit, neascunzându'i nimic. Ştie că sunt sărac, că nu am altă avere decât diploma mea. I'am descris împrejurările, i'am vorbit de voi, de tine şi de mama, de voi doui mai mult, şi dânsa, orfană cum e, mi'a dat cuvântul că are să se acomodeze până la mizerie chiar, de dragul meu, şi are să vă fie fată bună şi credincioasă... Dar..." Şi aici Teofil tăcù.

– ,,Dar... întrebă tatăl, care ascultà spovedania fiului său, ca şi cum ar fi luat spovada unui enoriaş al său împovărat sufleteşte.

– ,,Dar... o greutate s'a ivit. Dânsa e catolică şi are un unchiu episcop în Podolia. Acesta ţine mult la dânsa. Unchiului acestuia s'a adresat dânsa şi răspunsul a fost sdrobitor. Prelatul îngâmfat mă consideră eretic, pentru credinţa mea ortodoxă şi a denegat binecuvântarea lui.

– ,,Şi dânsa?... întrebă grăbit popa Vasile, ca şi cum s'ar fi temut de răspunsul ce aveà să urmeze...

– ,,Dânsa" – continuă feciorul – mi'a declarat, că va insistà şi pe mai departe pentru a'l înduplecà, ca să nu'i strice fericirea..."

Părintele Vasile oftă uşurat. În sufletul lui se arătă o ancoră, de care îşi puteà legà puţina nădejde, ce o mai aveà pentru terminarea norocoasă a acestei afaceri.

– ,,Ah" – zise el – te înşeli Teofile, crezând că unchiul va cedà. Ar considerà o pată pe familie, ce nu se poate şterge, dacă o odraslă de'a lor ar trece la legea noastră. Îi cunosc eu bine. Pare că văd, vor cere numai decât să părăseşti tu credinţa ta de dragul ei. Poate te vei fi şi gândit dejà la una ca aceasta? Ce?

Peste faţa feciorului trecù o undă de roşeaţă.

– ,,Nu!" îngână dânsul cu jumătate de glas.

– ,,Nici să nu faci una ca aceasta" – zise tatăl. ,,Ar fi cea mai mare lovitură ce mi'ai puteà da. Mai bine vreau să te ştiu în mormântul din Sălcuţa şi cu tine îngropate toate nădejdile vieţii mele, decât să ajung să te văd călcând în picioare legea părinţilor tăi".

În glasul tatălui, în sufletul căruia popa românesc, umilul slujitor a legii străbune, cutropise pe părintele trupesc, sunà un accent dârz, cerbicos.

La auzul acestui accent Teofil Bogăţian se cutremură.

S'a cutremurat pentru că a ştiut, că aci a răsărit stânca aceea de granit, de care se vor sdrobi cu siguranţă toate străduinţele sale.

Ce a mai vorbit în ziua aceea caldă de vară popa Vasile din Sălcuţa cu feciorul său, nu mai ştiu. Îi lăsasem după masă pe amândoi acasă, de vreme ce eu făcându'mi de lucru eşii prin oraş. Ce anume a fost între ei şi cum s'au despărţit, nu vă mai pot spune.

Prietenul meu Teofil tăceà, ca şi mai nainte şi numai telegrafia fără sârmă, care urmà să lucreze între cele două fereşti îmi spuneà, că dragostea îşi ţese înainte pânza de vrajă.

Domnişoara Marta păreà din zi în zi tot mai frumoasă. Comunicatu'ia ceva din vorbele tatălului său Teofil, nu pot şti. Considerând însă intimitatea raportului dintre dânşii, trebuie să'i fi spus ceva.

Într'o zi apoi mă văzui plecat în manevre, şi odată cu această plecare ,,adio Przemysl!" Regimentul meu aveà să plece după manevre în garnizoana cea mai nouă la Brünn, deci nu mai avem să ne înapoem.

Pe drumul prăfuit, în bătaia năpraznică a soarelui de vară, asurzit pe jumătate de uruitul chesoanelor, sufletul meu sburà îndărăt spre oraşul părăsit, la casa cu ferestrile înflorite.

Trebuie să fi plecat şi ,,27 Vânători" dejà. Oare, cum îşi vor fi luat adio? Ce'şi vor fi spus în seara premergătoare?

Exerciţiile concepute în legătură cu însemnate trupe de cavalerie în direcţia Grodeck-Lemberg îmi luaseră prilejiurile de a visà preà mult. Strapaţele grele începuseră.

Şi peste toate, ca pupăză pe colac, după înfiorătoarea căldură se puse o ploaie mocnită, desfundând drumurile, prefăcând întreaga Galiţie într'o mocirlă sură'gălbuie, coborând pe pământ o atmosferă atât de apăsătoare pe suflet, atât de tristă, de'i venià omului să'şi pună sfârşit zilelor.

Ş'apoi unde pui nevoile împreunate cu o astfel de vreme?

Tunurile murdare, caii murdari, hamurile murdare, oamenii murdari.

Nefiind grajduri la dispoziţie, bivoacam în câmp şi urmarea a fost că au răcit şi oamenii şi caii. Pe urma acestora alte şi mai mari calamităţi. Colonelul înjurà, şi, până ce ecoul mâniei lui ajungeà prin gura câte unui gradat jos în baterie, erà să'ţi scuipi în sân şi să te cumineci, nu altceva.

Iar ploaia îi dădeà înainte, zile întregi şi nopţi întregi.

Se făcură săptămâni şi nu mai încetă.

De la o vreme se îndura şi conducerea manevrelor şi ne designă ca ,,Nothquartier" un sat ovreesc de lângă Tarnopol pe Nistru.

Decât în acest sat, mai bine în corturi. Afară e cel puţin aer, aci nici acesta.

În satul acesta am rămas aproape o lună.

Scrisesem –ca să mai omor vremea– tuturor prietenilor, a căror adresă o aveam.

În una din zile primesc o telegramă. Cercetez ştampila: Kremenecz, moşia contelui Zdenco P... O undă de bucurie îmi trece prin suflet.

Din vreun prilej oarecare şi'or fi aducând aminte tinerii şi de mine. Acesta îmi tremură ca fulgerul prin suflet, în vreme ce desfăceam plicul.

Parcă a fost o lovitură de măciucă, nu altceva. Trebui să mă razim de masă, iar din mână hârtia prevestitoare de rău căzù la picioare.

Se poate? Marta moartă? Domnişoara Marta să fi murit?

Pentru moment eu nu puteam să cuprind aşa, dintr'o ochire, întreaga nenorocire. Venise prea repede peste mine.

Revenindu'mi – la douăzeci de ani din ce nu'şi revine omul – în fire, ridicai din nou solia macabră şi reciti cuprinsul. Aşa'i. Trei cuvinte. ,,Marta moartă. Teofil".

Trei cuvinte. Şi în aceste trei cuvinte zăceà cuprinsă una dintre cele mai duioase poveşti de dragoste curată, nefăţărită; un basm al vremilor apuse, când oamenii erau mai buni, mai blânzi, şi care poate tocmai de aceea nici n'a putut fi trainic, fiindcă nu'şi aveà rădăcinile în această lume. Mai ştii.

În noaptea aceea am ,,priveghiat"– după bunul obiceiu românesc. Eram departe şi cu atât eram dator nenorocirii, care căzuse peste prietenul meu.

Vai ţie, Teofile!

În loc de trandafiri, mirtul. În loc de încununare coborârea în mormânt. Ş'apoi îndoelile sufleteşti. Ce s'a putut întâmplà? Erà un sfârşit firesc ori intenţionat? De unde puteam să ştiu. Eram departe. După o lună abià auzisem din întâmplare, că moartea Martei a provenit din o pneumonie acută, câştigată pe urma ploii afurisite la escursiune.

Batalionul ,,27 Vânători" manevra în apropierea locului, unde venise şi contele Zdenco P... cu familia. Într'o zi de repaus, contele aranjase un picknick în onoarea ofiţerilor batalionului şi cu acest prilej i'a apucat ploaia, care a sădit germenul morţii în pieptul domnişoarei Marta şi a lăsat pârlog sterp pentru vecie vieaţa prietenului meu Teofil.

Pe urmă am desbrăcat uniforma şi am îmbrăcat haina preoţească.

Şi au trecut astfel cincisprezece ani. Ani lungi, ani de trudă, de nevoi.

De prin ziare culegeam din când în când şi numele prietenului meu, Teofil Bogăţian. Dar atât a fost totul. Legăturile, odată atât de intime dintre noi, s'au destrămat cu vremea, până ce s'au rupt cu totul.

Eu am ajuns păstorul unei comune, situată tocmai în colţul cel mai depărtat al Bănatului. Colţ pitoresc, adevărat raiu, dar departe de lume, departe de oameni. O dată în an de mai ieşiam şi eu în lume, şi chiar şi atunci puţinii prieteni, pe cari îi aveam în orăşelul apropiat, avea tristul prilej de a stabili treptata mea coborâre către mediul, în care am ajuns, şi pe care eu aveam chemarea tocmai să'l ridic.

Despre popa Vasile Bogăţian din Sălcuţa citisem cu ani înainte, că s'a săvârşit în Domnul după o păstorire de vreo treizeci de ani. Scurt după dânsul părăsi şi preoteasa această lume păcătoasă. Se grăbi, să'i fie popii Vasile şi în ceealaltă lume aceea, ce'i fusese aci pe pământ, cârjă de razim.

Teofil, cu o cancelarie advocaţială solidă, fisc la unul dintre cele mai puternice institute româneşti, rămase astfel cuc într'o lume, pentru care sufletul lui se închisese demult, odată

cu căderea capacului de plumb peste trupul neînsufleţit al domnişoarei Marta, acolo în bisericuţa din ,,Kremenecz".

Vremea însă nu stă pe loc, ci goneşte înainte pe lângă om, lăsând pe fieştecare îndărăt, de'i cuprins de veselie ori copleşit de durere.

Şi clipă de clipă se adăugă an la an, până ce mă trezi într'o bună dimineaţă, că au trecut cincisprezece ani.

Lucrul s'a întâmplat aşa.

Erà prin Iulie 1914.

Pătrunsese vestea omorului de la Sarajevo şi până în colţul nostru. Muntenii mei, oameni cu boiu greu la cumpăna vieţii, în cea mai mare parte ocnari şi răritori de păduri, primiseră vestea cu firea omului credincios, liniştiţi. Numai bătrânii – păţiţi– riscau sentinţa: Are să fie răsboi!

Se credeà şi nu se credeà. Prea fusese multă vreme pace.

Vor fi având dreptate bătrânii satului meu: are să fie răsboiu. Mă gândeam liniştit la acest lucru. Haina mea mă puneà la adăpost. Cât pentru ordinul ce'l primisem, de a mă prezentà la serviciu în Tarnopol, evident că erà numai o greşeală. Şi totuş, în ziua aceea şi în zilele cari au urmat, n'am putut pune stăpânire pe o undă de iritaţie, care într'una cercà să'mi copleşească sufletul.

Erau pesemne ultimele rămăşiţe ale ambiţiunii de odinioară. Tot mai rămăsese ceva din ,,laicul" uşuratic de atunci şi atunci, o mică tresărire a trufiei anilor de tinereţe.

Şi umblând prin sat şi prin poenele, cari cuprindeau parohia mea, zile de'a rândul mă legau gânduri strani.

Mă vedeam iarăşi prin Galiţia, plină de frumuseţi polone şi ovrei murdari, încorporat la baterie, mândru, falnic şi domn.

Mă vedeam în lupte, şi fantazia mea bogată, văzându'se odată la largul ei, băteà marginile imposibilului. Mă vedeam săvârşind bravuri, de cari sufletul meu timid n'ar fi în stare niciodată, trecând peste movile de morţi, cu calul scăldat în spumă şi sânge, eu... care n'am ucis o pasere măcar.

Dar ce să'i faci, aşa e fantezia omului.

Răsboiul veni mai repede, de cum l'am aşteptat. În câteva zile se golisere satele de tineret. Peste Bănatul meu, pururea vesel, se coborî dintr'o dată o undă de durere. S'a dus floarea satului, a plecat nădejdea atâtor vieţi.

Şi nu mai ştià omul ce să crează. Se aprinsese focul din toate părţile. Babele vedeau dejà sfârşitul lumii şi vremea lui Antihrist.

Trecură însă şi primele luni de iritaţii, de sbucium, de nedumeriri, de temeri şi de nădejdi, şi lumea îşi veni repede în ogaşe.

Şi lună treceà, lună venià.

Odată –erà zi de Luni şi prin Octomvrie– numai ce primesc o epistoală, prin poşta de campanie.

Recunoscu'i scrisoarea lui Teofil Bogăţian.

Şi'mi scrià

Sorine dragă!

Mai ţii tu minte pe copilul popii din Sălcuţa?

Ştii tu de mai ai între prieteni pe unul, care răspunde la numele Teofil Bogăţian? Sau poate deodată cu haina ta neagră ai şters şi toate amintirile trecutului din sufletul tău?!

Oricum, ia la cunoştinţă că sunt iarăşi în Galiţia, comandant al unei companii de vânători din rezerve. Şi ştii unde sunt eu azi cu compania mea? Azi, acum în aceste clipe, când scriu aceste şire pentru tine?

Să'ţi spun dar. Numele localităţii nu'l pot pune pe hârtie, fiindcă mi l'ar şterge cenzura. Sunt chiar pe locul, unde am petrecut de cincisprezece ani câte o zi la an, în nemijlocita apropiere a comorii mele, pe care am coborât'o în mormântul de aici, în ziua aceea plină de jale şi nenoroc. Acum ştii unde sunt.

Ce'ţi spun să iei, ,,ad literam". Sunt în nemijlocita apropiere a Martei. De două săptămâni ţin cu compania mea lăcaşul acesta al morţilor împotriva viilor.

Şi mă simţesc fericit, mă simţesc renăscut.

Şi'n fiecare seară, Sorine dragă, după ce am trecut posturile, mă retrag lângă coşciugul ei şi stăm de vorbă. Ce vor fi crezând trufaşii magnaţi, cari sunt în societatea ei, nu ştiu. Se prea poate că vor certat'o, după ce plec eu, pentru că stă de vorbă cu un plebeu. Dar eu sunt fericit şi trăeşte în mine o credinţă, că în curând am să mă dau odihnei şi eu. Simţesc aceasta. Am făcut toate dispoziţiile. Voiu dormi lângă Marta. Copilul popii din Sălcuţa, valahul eretic, în acelaş cavou cu episcopul – unchiu din Podolia. (Căci şi dânsul s'a săvârşit.) Ce zici? Aşa'i, că e ceva în lucru?

Şi acum să te mai rog de ceva. Aici popă românesc nu am. O să fiu îngropat cătăneşte. Am lăsat însă, ca unul din ofiţerii mei să'ţi deà o depeşă. Şi atunci, Sorine dragă, să'mi faci tu mie o pogrebanie românească, acolo în bisericuţa satului tău. Să prerupă jalnic clopotul cel mare. Şi să dai creştinilor lumini de pomană, iar ,,vecinica lui pomenire" să mi'o cânte glasuri de copii. Ştii cât mă impresionà cântecul copiilor, când treceau ducând la groapă câte un creştin. Iar dacă se poate, şi dacă biserica noastră ortodoxă, îngăduie, să pomeneşti şi pe Marta. În faţa lui Dumnezeu noi doar am fost un trup şi un suflet.

S'o faci!

Testamentul meu e depus la notarul public din S... Vei primi avizul la timp.

Iar acum, să'mi confirmi un lucru.

Să'mi spuni, eşti doar preot, cine sau ce putere a întocmit până şi în această uriaşă învălmăşeală astfel lucrurile, că din atâtea mii de oameni tocmai eu am fost acel ales, care să apăr mormântul ,,ei"?

Aşa'i, că Dumnezeu a voit aceasta?

Vezi, tocmai de aceea cred cu siguranţă, că în curând am şi eu să mă dau odihnei în cavoul familiar al P...-lor.

Va fi o fericire, va fi un deliciu.

Să dormi o vecinicie alături de aceea care ţi'a fost totul pe pământ!...

Când şoptesc aceasta Martei, parcă aud din dosul capacului de plumb râsul ei uşor.

Sau poate numai nervii mei îşi bat joc de mine?!

Dar nu, căci azi noapte m'a cercetat Marta şi mi'a spus, că în curând vom fi împreunaţi pe veci. Şi morţii nu sunt ca viii. Morţii nu minţesc, Sorine!

Şi acum iartă, nu mai am să'ţi spun nimic.

Rămâi cu bine, prieten bun, şi să ai noroc în vieaţă!
Eu nu l'am avut, îl caut în mormânt...

Teofil

P.S. Să ai deosebită grijă de morminţii părinţilor.

Idem."

Vă puteţi lesne închipui, ce gânduri au pus stăpânire pe sufletul meu, terminând cu cititul epistolei. Involuntar răsări întrebarea: este omul acesta normal? Şi răspuns la această întrebare eu n'am ştiut da.

În schimb sufletul mă fură încet într'acolo, înspre Galiţia murdară, şi de care mă leagă totuşi cele mai frumoase amintiri. Şi eu colind prin Kremenecz, prin cimitirul de acolo; arunc o privire prin geamul colorat al cavoului familiei P... şi văd pe prietenul meu Teofil, stând de vorbă cu coşciugul Martei, iar afară în noaptea rece de toamnă, poate chiar sub pânza unei ploi mocnite, din mii de guri de armă pândeşte moartea în mii şi mii de chipuri.

Şi văd impetuoase atacuri, executate de copiii stepelor imense ruseşti, de regimente cu falnici feciori din Ural... şi rânduri întregi cosite de fierul morţii se aştern la pieptul pământului mamă, departe de casă, departe de codrii verzi, de poenele vesele.

Îl văd şi pe Teofil Bogăţian, apărând lăcaşul morţilor cu îndârjirea omului, care'şi apără întregul bun.

Şi mi'l închipuesc dirigând lupta, răzimat de vreo cruce de marmoră, punându'se oţel duşmanului. De ce să se ascundă? Nu i'a spus Marta, că în curând are să fie la dânsa?

În jurul lui şrapnelele fac coroană... esplodând. Şi deodată,... dintr'un nouraş proaspăt, deosebesc trupul prietenului meu, cum se culcă încet pe o parte şi apoi cade brusc de'a curmezişul, peste o groapă proaspătă...

Ah! e o nebunie! Te poartă fantazia de vezi aievea lucrurile.

* *
*

Încă în aceeaşi săptămână dorul lui Teofil Bogăţian s'a îndeplinit. Doarme somnul veciniciei lungi lângă Marta lui.

Duminecă i'am cântat parastasul. Aşà cum l'a dorit dânsul.

Când am ieşit din biserică, o babă mă opri.

– ,,A fost un cunoscut al Sf. Tale, Părinte, mortul?"

– ,,Mai mult, maică, mi'a fost prieten şi a fost tare năcăjit în lumea asta".

– ,,Atunci bine că l'a luat Dumnezeu?" – grăi baba.

Şi era atâta filozofie creştinească în acestea cuvinte.

Da, bine că l'a luat Dumnezeu!

L'a luat, pentru ca să poată hărăzi cea mai frumoasă răsplată, ce şi'a dorit'o cândva sufletul trudit al lui Teofil Bogăţian.

Să doarmă somnul lung al morţii, alături de domnişoara Marta!

D'ale vieţii[44]

„Auf Capri steht mitten im Orangengarten mit herrlichstem Ausblicke in die blaue Unendlichkeit des Meeres ein weisses, rosenübersponnenes Gasthaus: Quisisana. Ich war vor langen Jahren dort und seitdem hat's mich immer dahin sehnlich gezogen. Quisisana! Das klingt so tröstlich, so verheissend! Hier gesundet man! Auch wenn man sich leidlich gesund fühlt– zu gesunden hat man immer, zum Beispiel vom Leben, das im Grunde doch eine lange Krankheit ist, von der uns gründlich nur der Tod kuriert"[*].

Stăteam pe ţerm. Sbucniri pătimaşe mestecate cu nelămurite oftări, cari uneori treceau în gemete grele, înnăbuşite, veneau din largul Mării. Vântul se culcà pătimaş peste Marea curată, care, simţindu'i atingerea îşi umfla sinii albi, svârcolindu'se în cuprinsu'i imens ca o fată mare, care ar voi să scape de îmbrăţişările unui voinic străin, pe care îl placi totuşi.

În brazde lungi cari se perdeau departe pe sub zare, cu creasta acoperită de spumă se rostogoliau valurile, sfărmându'se în petrişul ţermului cu un oftat lin.

Câte un val mai mare gemea, când se izbia de ţerm.

Era ca şi cum o durere ascunsă, cuprinsă în taina nepătrunsă a apei ar fi voit se ese la larg.

Poate vreun protest al firei eterne împotriva vecinicei mişcări.

Alt val venit pe urmă înghiţià geamătul, cu taina'i ascunsă cu tot.

Până unde putea pătrunde ochii, un imens ogor de verdeaţă albastră, în care firea cu plugul ei vrăjit resturnà brazde uriaşe de argint.

Departe de tot, acolo unde cerul invidiind continua dragoste a vântului, se plecă pe o clipă şi dânsul să fure o sărutare de pe sânul puternic şi alb, resare o slabă dungă de verdeaţă.

---

[44] Din volumul *De'ale vieții. Schițe şi nuvele*, Ediția I, Tipografia „Drapelul", Lugoj, 1919, 131 p., pp. 3-14. (Cuprinde şi *Fantazii*, *Sufletul de fată*, *Copiii nimănui*, *Întâia durere*, *Crăciun*, *Acelaşi cântec*, *În Robie*, *Părintele Vichentie*, *Ziariul lui Radu Roman*, *În seara de Ajun*).

[*] La Capri, în mijlocul unei livezi de portocali, cu o încântătoare privelişte (panoramă) asupra albastrului nesfârşit al mării, era o casă de oaspeți albă acoperită (cotropită) de trandafiri cățărători. Şi eu am fost acolo, cu mulți ani în urmă şi de atunci i-am tot dus dorul. Ce sănătate? Aceasta sună atât de liniştitor (de mângâietor), de promițător. Aici te vindeci (te înzdrăveneşti). De sănătate ai nevoie oricând (mereu, tot timpul) spre exemplu în viață, căci pe pământ este doar o lungă boală, de care doar moartea te vindecă cu desăvârşire. (Trad. Prof. Nuța Pârvulescu).

De după perdeaua închisă a ţermului resar întrezărindu'se mici coperişe roşii de la casele pescarilor.

Câte o făşie de pânză albă ţişneşte în larg, pentru ca să dispară în milieul vecinic acelaşi al valurilor albastre.

Încolo linişte, sfântă şi eternă pace, turburată numai de tainicul şopot, de chiotul vesel, de vaetul plin de durere, de geamătul înăbuşit uneori al apei. Doar în restimpuri rare câte un pescăruş venit din larg să repede în valuri cu un ţipăt scurt, răguşit şi sinistru. Şi peste icoana aceasta de maestoasă sfinţenie, peste acest tablou al eternităţii, ca un bătrân schimnic veghiază tăcut şi părăsit, farul alb, resărit din valuri, cu camilafca lui de sticlă.

Iar clopotul de la gura buhazului mişcat de pornirea apelor cântà în glas de metal, cântarea trecătoare a zilei de eri, de azi şi de mâne, rostind monoton psalmul ,,eternei vecinicii şi a vieţii eterne."

Lângă far, pe uriaşele stânci aşezate de mâni omeneşti pentru a înfrânge puterea năvălitoare a valurilor, bătrânul paznic şi'a tocmit mreaja pentru vânat.

Peste capul cu fruntea încreţită de vânturi şi de năcazuri, anii au pus coroana lor argintie. Ochii mici, cu suflul stâns, se mişcă obosiţi şi greoi sub pleoapele sbârcite. Mânile arse de apă şi soare se nisuesc încet să descurce încălciturele mrejei.

Din luleaua cu cămişul scurt, mici nouraşi albastri se pierd în aerul curat al Mării.

Stau şi privesc fiinţa aceasta curioasă, crescută aici în vecinica bătae de valuri, în mijlocul clocotului de ape, în mijlocul înfiorătoarelor furtuni ale Mării.

Privindu'l, mă ispiteşte gândul, că oare de când poate fi în slujba grea de paznic. Câtă lume nu vor fi văzând acei ochi mici şi obosiţi, trecând pe dinaintea lor. Şi în sufletul acela câte doruri nu vor fi încolţit, câte doruri nu vor fi pornit, în senine nopţi de linişte adâncă peste luciul imens al apei spre alte meleaguri, mai feerice, mai fericite, cari au luat naştere în fantazia omului trăit în singurătate.

Pe faţa lui aspră văd, că viaţa şi'a imprimat bine pecetea'i necruţătoare.

Dar din toate doririle lui, din doririle pe cari eu nu le ştiu, de cari însă trebue să fi avut parte realizat'a ceva aceeaşi viaţă care şi'a lăsat urma pe întreaga lui fiinţă?

De unde s'o ştiu?

Tocmindu'şi mreaja, bătrânul cufundă prăjina în apă. O petrecu de la un colţ al blocului, pe care se razimă farul până la celălalt şi opinti în sus.

O salbă lucitoare de peşti argintii se sbăteà în cuprinsul mrejei. Bătrânul sufulcă mâneca, apucă cu aceeaşi mişcare greoaie pescuţii şi'i îndesă într'un sac slinos.

Apoi cufundă din nou mreaja.

Tot privindu'i lucrul mă ispiti dorul să prind vorbă cu dânsul.

După o mreajă plină îl întrebai:

– Dă peştele – moşule?

Întoarse ochii sei mici la mine, mă privi lung, ca şi când nu ar cuprinde rostul întrebării şi respunse:

– Dă...

Se pregăti să coboare din nou prăjina în apă.

– Eşti demult în slujba farului?

Tocmi întâi prăjina de genunche, abià atunci zise:

– De vreo cincizeci de ani...

– De cincizeci de ani? Şi nu ţi s'a urit?

– Cu Marea nu se ureşte omul niciodată.

– Cum aşà?

– Bine! Acum o vezi aşa, peste un sfert de vreme numai e aceeaşi. Se schimbă şi dânsa ca şi omul.

– Familie ai?

Peste ochii mici şi spălătăciţi trecu o făşie de umbră.

– Am avut numai!

– ??

– Mi'a cerut'o Marea... i'a luat... pe rând... pe toţi. Eu m'am trudit de i'am crescut şi când au fost mari, mi i'a luat...

Nicicând nu mi'a plăcut să rescolesc rane, peste cari vremea a aşternut odată vălul ei alinător de dureri.

Nici nu aveam nevoe de a mai întrebà. Icoana dureroasă mi'o puteam acum închipui uşor.

Vedeam flăcăii eşind la largul Mării cu luntrile lor uşoare să'şi caute traiul vieţii.

Furtuni venite din nesfârşita zare i'a apucat în larg, iar valurile verzi i'au luat pe rând culcându'i în mormântul rece şi umăd.

E doar eterna poveste!

Că ce va fi simţind în acele clipe moşneagul în odăiţa'i seracă – cine să întrebe?

Dinspre Mare vântul se mai înăsprise. Valurile năvăliau spre ţerm mai înteţite, mai vijelioase, mai supărate.

Departe în spate, oraşul cu portul minunat se resfăţà în splendoarea resfrângerii razelor soarelui plecat spre asfinţit.

Marea îşi schimbă repede haina, îmbrăcând toaleta sură a amurgului.

Erà o splendoare!

Pe digul lung şi îngust, care întră ca o suliţă în coasta feciorelnică a Mării, venia o păreche tineră spre far.

Veniau la braţ, ţinându'se strâns.

Vântul se vâra în pelerina largă a bărbatului, în mantila uşoară a femeii, fluturându'le ca pe nişte signale.

Ajunşi la far, femeia se rezimă cu spatele de zidăria uriaşă şi împreunându'şi mânile peste piept, privià pierdută la nemărginirea apei care se aşterneà la picioarele ei.

Erà frumoasă.

O haină sură de călătorie se revărsà pe trupul ei mare şi bine zidit. Buclele castanii, cari încadrau o faţă brunetă, se ascundeau sub o cochetă pălărie de panama.

Gura puţin întredeschisă aveà nişte trăsături de rară energie.

Tabloul se întregeà până la desăvârşire prin cei doui ochi minunaţi suri, asămănători în toate cu Marea.

Cum stăteà acolo, rezimată de zidul mohorât, părea o arătare eşită din valurile sure ca şi dânsa.

Şi trebue să fi şi fost o legătură tainică între aceste două fiinţe, căci întreaga mişcare a apei cu imensele ei variaţiuni se reflectau fidel în nemărginirea luciului celor doui ochi suri.

De câte ori Marea ridica câte un val mai mare rostogolindu'l spre ţerm, şi sinii femeii se ridicau ca doui bulgări sub bluza sură; iar când valul frânt se retrăgeà îndărăt, păreà că întregul suflet al femeii îl urmărià despărţindu'se de trup, până departe.

Iar ochii, minunaţii aceia ochi suri, cuprindeau într'un elan saturat de patimă, de dor pustiu, fermecătorul tablou vrăjit de vecinicul măestru al acestei splendori.

Buzele ei se mişcau în neştire... iar vântul buiac deslipià de pe dânsele frânturi de cuvinte, oftate mai mult:

– Minunat! O splendoare!

I se umpluse pesemne cu desăvârşire sufletul de senzaţiile multe, cari o copleşiau.

În mijlocul acestui milieu feeric bătrânul pescar nepăsător, erà ca o notă discordantă, ca un acord fals.

Îşi cobora regulat mreaja în apă şi scoţându'o, adunà cu acelaşi gest nestrămutat parada.

Marea părea că simte, că este admirată.

Ca o femee, care ştie puterea graţiilor ei învârtindu'se într'o spaţioasă sală de bal, se frământa şi dânsa în imensu'i cuprins.

Iar vântul, amorezat de'a pururi de sinii aceia străvezii şi feciorelnici şi jaluz ca un copil, dedeà buzna spre dragostea'i vecinică.

Tot mai tare devenià cântecul de dor, mai alintătoare îmbrăţişările pătimaşe, iar odorul cochet se apără căutând să scape, încreţind ca de supărare fruntea senină, când şoptirile de dragoste i se păreau mai slobode.

De lângă far femeea urmăria cu întreaga ei fiinţă dragostea celor doui copii mari ai naturii.

Ce icoană va fi resărit în clipele aceste de senzaţii noi în sufletul acela senin?

Ce de chipuri, spălătăcite de vremi, nu'şi vor fi făcut apariţia în dosul celor doi sini puternici?

Câte amintiri plăcute, câte dureri nu se vor fi rescolit amintitoare de zburdalnică şi trecută tinereţe?

Nemaiputând suporta povara icoanei ce se pogorise pe suflet, într'un avânt de simţiri resvrătite, femeea cuprinse într'un gest larg întreaga suprafaţă albastră, strigând:

– Qui si sana! Qui si sana!

Bătrânul paznic întoarse faţa lui bătută de vijelii privind neînţelegător la aceea, ce rostise cuvintele străine.

Ce ştia sufletul lui simplu de Qui si sana?

În sufletul meu se făcuse însă lumină.

Înţelegeam acum şi privirea pierdută în zare şi năvalnica pornire a sinilor puternici şi şi tremurul nervos al mărilor desfăcute.

În dosul sinilor se sbătea acelaşi suflet bolnav care mi'a îndreptat şi paşii mei spre Marea alinătoare de durere.

Quisisana!

Un cuvânt, şi totuşi ce concept vag.

Când l'am auzit rostindu'l, simţii dintr'o dată desfăcându'se în mine vechile rane şi durerile pe cari le credeam aşezate de mult, le simţiam rescolindu'se din nou.

...Înaintea ochiilor mei se pierdu în acea clipă Marea şi în locul ei isvorise satul micuţ, închis între munţi uriaşi, cu case mici înşiruite de'a lungul drumului de fier. Şi mica bisericuţă cu vârful aurit, resăria dintre căsuţe ca o chemare sfântă... acolo... acolo în cătunul acela mic ştiu şi eu visând lângă geamul închis, doi ochi... suri.

E Quisisana mea.

Vântul necăjit de atâta nepăsare se năpusti asupra apei. Valuri uriaşe se rescoliau din fund. Marea se cutremură în adâncuri.

Bătrânul pescar îşi scoase repede mreaja, din valurile înfuriate.

Clopotul de la gura buhazului suna sinistru înecat uneori de vuetul apelor.

Iar peste întinsul care vuia, trosnind, svârlind în aer făşii de spumă serată, amurgul serii de sfârşit de vară se pogorise grăbit, învălind în haina'i mohorâtă resboiul îndârjit al firii. Din giamlicul farului zbucni trântindu'se peste apele clocotitoare o făşie de lumină roşietică.

Bărbatul luă de braţ femeea, care se pierduse pe sine în haoticul revărsat de valuri, pornind pe dig.

Vântul se înfuriase rău de tot.

Pe urma celor două fiinţe mă apucai şi eu. Strânsei pelerina în jurul meu, pe care vântul supărat ţinea cu de'a sila să mi'o ia din umeri.

În amurg conturele femeii se spălătăciau din ce în ce. Iar vântul care îmi dădea târcoale, venind dinspre dânsa, îmi sufla în urechi frânturi de silabe dintr'un grai străin, ticluindu'le laolaltă cu mare vicleşug:

– Qui si sana! Qui si sana!

Apoi pornia hohotind a batjocură mai departe pe întinsa câmpie a pustiului de ape.

Căci e minciună cuvântul.

Nu există Quisisana.

Durerea nu are alinare, boala sufletului e fără de leac.

Din gura buhazului clopotul plângea de îngropare.

Din dangătul lui sinistru nu mai suna cântarea eternei vieţi, ci lugubrul cântec al eternei dureri.

Era ca şi cum în sunetul nebun al firei rescolite s'ar pogori în mormânt un vis de – fericire.

Sulina, 1909.

Fantazii...[45]

Afară urlă vântul. Frunzele uscate ale copacilor oftează suspinând sfăşietor, cum se rup de la trup spulberându'se în noapte. Eu stau lângă sobă ascultând tăcut cum doineşte crivăţul pe lângă horn, cum îşi îneacă câteodată năcazul în ţilindrul strâmt al coşului, gâfăind din greu.

Îmi servesc o ţigară, o pun în ţigaretul de chihlibar şi spetindu'mă pe scaun, cu picioarele aduse lângă sobă, mă las furat de gânduri şi târât prin alte lumi.

Fumul albastru de ţigară se înalţă rotind ca o coloană de fum de pe vechile altare de jertfă din vremile păgâne. Şi cum se înalţă spre tavan, prin norul acela care se învârte, se leagănă, urcă, cade, se subţie şi se îngroaşă, rotind se leagă ca la rotirea unui cuvânt de farmece în lanţ lung fiinţe apuse demult în negura vremilor...

Uite cum apar... duşmani..., prieteni mai rei ca duşmanii..., femei..., fete..., ah...

Uite... uite... sunt toţi veniţi şi toate sunt aici.

Vă văd, vă văd şi vă salut din suflet, voi crainici veseli ai tinereţelor trecute.

În horă nebună vă înşiraţi în jurul scaunului meu doinindu'mi bătrâne cântece, cari umpleau cu bucurie sufletul dornic de fericiri, înjghebând în jurul meu frăţeasca horă a tinereţelor pline de farmec.

Vă văd... vă văd...

Da, cea dintâi dragoste colea... cu ochii negrii... apoi ochii căprii... albastrii... cenuşii... suri... verzi... verzui şi din nou iarăşi toate colorile acestui caleidoscop viu.

Sunteţi toţi aici..., aţi venit să mă vedeţi... Căci ani mulţi sunt la mijloc de când ne'am despărţit.

...E toamnă. Un soare luminos, mare, încearcă să mai încălziască niţel pământul, peste care în dimineţi dejà se întinde pânza albă a brumei. S'apropie earna. Prin colbul drumului de ţară landauerul nostru greoi se leagănă pe arcurile slăbite ca o corabie pe valuri, frângându'ne oasele cu desăvârşire. Salcâmii înşiraţi de'a lungul drumului care se prelinge ca un riu alb prin câmpul îngălbenit, par ca nişte uriaşe caraule împinse înainte ca de pază.

Frunzele îngălbenite, pe lângă toată lumina soarelui te umplu de fiorul apropiatei sfârşiri. Încă câteva săptămâni şi peste câmpia aceasta netedă, va doini nebun crivăţul ernii, urlând şi volburând în bulgări mari sticloşi, zăpada măruntă şi îngheţată.

Acum e linişte. Dar cu primii fulgi de zăpadă se vor ivi ca nişte duhuri necurate corbii croncănitori, rotind deasupra câmpului alb ca nişte gânduri negre, umplând seninul sufletului ca un presimţ de rău prin sunetul sinistru al graiului lor.

Da, aşà va fi!

---

[45] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 16-25.

Dar după moartea scurtă la un nou suris de soare, întreaga fire are să reînvie iar: peisagele tăcute vor recăpătà graiul dulce, arborii trişti se vor înveseli din nou; părăul mic, căruia acum zăgazuri de frunze îngălbenite i se pun în cale şi peste a cărui inimă mâne va da îngheţul morţii, va şopoti earăşi uşoratic eternul cântec al dragostei eterne, săltăreţ, zglobiu, cu inima arzândă.

Da, căci nimic, nu moare ca să se sfârşiască, ci se sfârşeşte ca să învie din nou.

Uită numai la salca aceea!...

Cine ştie ce genunche de om va fi sădit'o aci la respântia drumului?

Câte vijelii nu va fi întimpinat falnicul trunchi de altădată?

Căci acum e numai ruină.

O scorbură care se ţine numai în coajă. Un putregai!... Şi totuşi, vezi coroana cât de verde e, cât e încă de rizătoare?

Numai omul e altfel.

Numai el, căzându'i o dată frunzele, nu mai are nădejdea unei reînfloriri...

Brr... pare că mă văd... aproape de cămin, cu picioarele înfăşate, cu spatele aduse, cu şira spinării svântată, cu ochii reci şi căzuţi în orbitele negre... cu fruntea plină de brezdele vieţii... cu inima goală..., cu mâni tremurânde... bătrân!!

Eşti ca şi scorbura de salcă. Dar scorbura în primăvară va gustà de la început aceleaşi plăceri ale vieţii, pe când tu, cu minte de copil vei trece în gând peste amintiri sarbede..., spălătăcite în mare parte de vremi, şterse de vijeliile grele ale vieţii...

Prin urechi îmi trec ca nişte palpitări uşoare acordurile sfărâmate ale unui cântec bătrân, sălăşluindu'se ca o adiere de linişte peste suflet. Sunt crâmpeiele refrenului atât de mult cântat:

S'aşează bruma peste vii,

De ce nu vii, de ce nu vii!?

Ca şi cum ar pătrunde din o altă lume, atât de frânte, atât de şterse ajung acum la poarta sufletului meu, cercând modest întrare înlăuntru pe baza – trecutului... Căci a fost poate un timp, când porţile se deschideau larg la auzul lor.

N'a fost vis!

Tu cântai!

Tu, văduvă frumoasă, fiinţă atât de adorată, îţi vârai durerea tăinuită în versurile poetului dragostei nenorocite.

Cum steteai cu capul rezimat de speteaza landauerului cu ochii închişi, cu gândurile sprânjite pe cine ştie unde –păreai tot aceeaşi fermecătoare icoană de demult, idolul anilor mei de copilărie– tu zină rătăcită aici pe pământ. Glasul teu se culcà lin peste gălbinişul câmpiei ca un mic val ondulător de fericire.

Şi din ce cântai, te perdeai tot mai mult în tine; prin sufletul teu obidit se vor fi strecurat earăşi icoanele bătrânelor zile de fericire.

Şi tot mai plină ţi se făcea vocea, tot mai năvalnic se înălţau acordurile... şi tu cu ochii pe jumătate închişi cântai, ca perdută:

„*Şi lanurile sunt pustii*

Tu nu mai vii... tu nu mai vii...!"

De pe cumpăna unei fântâni părăsite un corb îşi lungi gâtul croncănind lugubru'i cântec ca un răspuns zguduitor de adevărat la sfârşitul cântecului:

,,Tu nu mai vii...!"

Ear câmpia pregătită de somnul ernii cu soarele acela alb, luminos încă dar lipsit de căldură, se potrivià de minune la starea sufletului teu...

Tu simţiai încă dorul de a trăi, în inima ta frânturi de patimi se rescoliau din când în când... vai, ochii atunci erau ca doui jărateci... întreaga ta fire cereà iubire, primăvară... primăvară... dar primii fulgi albi pin cap, prevestitori uricioşi ai declinului, îţi şoptesc ironic la urechea sufletului dornic de primăvară de vecinica primăvară... că e toamnă acum şi e prea târziu... prea târziu!!

Te compătimesc!

Eşti încă şi acum frumoasă.

Vremea peste faţa ta a trecut fără nicio urmă şi numai fulgii suri din jurul tâmplelor tale plăpânde vestesc de o luptă mare... trecută... de anii tei de văduvie amară... de viaţă.

Frumoasă însă eşti şi acum.

Respândeşti şi acum în jurul teu după atâţia ani acelaşi foc, aceeaşi căldură dogoritoare de minţi.

Faţa ta, frumoasa accea faţă plină, luminată de cele două candele senine sufleteşti, încadrate cu cununa castanie a părului bogat, peste care se 'nalţă cochetă pălăria cu voalul cernit al văduviei, e şi azi tot faţa încântătoare de demult, în mijlocul căreia nasul fin cu nările arcuite subţiri şi tremurătoare, s'aşează tăcut ca o chemare mută...

Şi peste întreaga ta icoană fermecătoare se pogoară zbuciumul resemnat al unui dor neîmplinit; ca şi cum s'ar fi rupt dintr'o dată cursul vieţii, pentru totdeauna.

A fost când ai rămas văduvă.

Vai, ce de ani s'a strecurat de atunci!

Eram tiner şi eu pe vremea aceea, sburdat şi dornic de viaţă.

Eram tiner şi mă credeam titan.

Azi simţesc tomnatice gânduri sbătându'se prin suflet, şi mi'e greu parcă să mai revoc acele timpuri în amintire.

Căci ce folos, au trecut doar toate.

Ochii peste cari se pogoriseră atâtea buze în cursul anilor cutroprindu'i cu dulci sărutări au slăbit acum şi palma trebue să mi'o pun streşină de multe ori să văd mai bine.

Şi părul se răreşte în creştet, părul mângâiat de atâtea mâni...

Ear peste faţa odată frumoasă, vremea a trecut cu plugul plăcerilor ei brăzdând ogorul neted, răscolind lungi şi adânci brezde, sămănând într'însele grăunţul grijelor negre, a luptelor cu viaţa...

Obosit de lupte şi de plăceri, eu stau azi pe o bancă din marginea cărării vieţii, uitându'mă cu drag la trecători, cari trec fericiţi şi încântaţi şi cari toţi vor ajunge nu peste mult la aceeaşi soartă ca şi mine.

Ce n'aşi dà să mă mai văd o dată în vârtejul vieţii... ştii tu... atunci, de demult, în vârtejul acela nebun cu muzică... cântece... vin şi...

Toate au trecut!

Viaţa e cu mult prea scurtă decât să ajungă ca să goleşti pe deplin pocalul – plăcerilor.

În schimb, pentru puţina fericire ce ţi se ofere plăteşti interese atât de grele, încât sub greutatea lor trebue să cazi...

Tu ai fost cruţată de acestea toate.

Tu ai remas ca stânca din mijlocul Mării, care bătută de valurile murdare apare după fiecare lovire de val, mai curată, frumoasă.

Sufletul tău a rămas şi azi tot cel vechiu. Senin, încântător şi numai arareori copleşit de norii grei... negrii.

Când privesc la tine cum stai acum înaintea mea, tu'mi pari ca un altar părăsit, ca un jertfelnic din care s'a sfârşit untuldelemn, a cărui feştilă s'a mântuit dejà.

Spoit pe din afară, altarul e curat dar nu e cine să aprinză candela într'însul...

Nu e nimeni!

Căci anii au trecut... şi vechii prietini răsleţi prin cea lume, în parte îşi dorm odihna eternă sub glia grea.

Singuri am rămas numai noi doui...

Şi eu stau ca un păgân necredincios în faţa altarului părăsit...

Dar uite... un gând să vâră ca un sfredel prin suflet îmbrăcând haina umilită a rugei...

...Să mă laşi se mai apropii eu, păgânul, să aprind făclia luminei dătătoare de viaţă în candela uscată de pe altarul părăsit...

* *
*

– Tati!... tu nu dormi încă? Ce faci?

E glasul copilaşului meu mai mărişor. Întrebarea mă rupse din farmecul vrajei în care eram cuprins şi parcă o roşeaţă mi se sui în faţă.

Cei doui ochi frumoşi ai băiatului –moştenire de la mamă'sa– mă priviau intins cu seninul lor luciu somnoros şi sub privirea lor curată şi nevinovată... să stinsă parcă dintr'o dată făclia jertfelnicului... ear icoanele fantastice să grămădiseră toate în colţul întunecat al odăii, depărtându'se din ce în ce tot mai departe, mai departe... spălătăcindu'se pe încetul cu desăvârşire – perzându'se ca nişte spazmuri sufleteşti... Altarul se înălţà acum earăşi departe în negura anilor apuşi, alb, luciu, dar părăsit şi acum.

Suflet de fată[46]

Bătrâna tuşi în sec şi trase plaidul pe picioare. Un nepot căruia abià îi mijià musteaţa, înţelegând semnul tainic rescoli focul asvârlindu'i câteva bucăţi de lemne. În cuprinsul de lumină a lampei spânzurate în bagdadie, nouraşii de fum isvoriţi din ţigarete, pluteau ca nişte visări copilăreşti.

Afară, luna îşi ţeseà povestea'i eternă în fire de argint, înveştmântând în podoabă feerică sărăcia nopţilor de iarnă.

Tabloul acesta îmi resare în suflet, acum după un potop de vreme.

Aşa steteam noi pe vremi mai bune decât cele de astăzi, în fermecătoarele nopţi de iarnă lângă sobă încujurând pe bătrâna noastră, grăitoare de alte vremi.

Mică, uscăţivă, m'am pomenit cu ea în cuprinsul casei de la ţeară de cum am putut deosebi zilele.

Săraca mătuşă Melania. Dumnezeu să o ierte. Azi doarme şi ea eternul somn al morţii după o viaţă de sbucium, care s'a strecurat în frământări de durere mută în cuprinsul îngust al celor patru păreţi ai odăiţei ei. Aceşti patru păreţi i'au fost cei mai buni prieteni, unicii prieteni ce i'a avut.

Adecă nu!

Îmi aduc aminte de o fotografie, veche şi îngălbinită pe de margini, care atârnà deasupra patului ei de fecioară bătrână, încununat pururea cu un ram de ederă. Multă vreme mi'am spart capul ce aveà ramura de ederă cu o veche fotografie îngălbinită, închipuind un bărbat pe care nu am ajuns să'l văd măcar o dată.

Abia târziu după ce crescusem mare, când tuşa Melania se gârbovise de tot, am ajuns să cuprind povestea, duios de tristă, a ei, şi a chipului din părete.

Abia atunci am înţeles rostul simbolului vieţii în ramura de ederă ce împrejmuià chipul unui mort. Abia atunci am cuprins rostul dureros de trist al altarului de jertfă ce l'a ridicat în sufletul ei candid de fecioară, stropul de femee, ţinta glumelor noastre de copii sburdaţi, sermana tuşă Melania.

...Bătrânul Toma Câmpian preotul, a fost un om căruia Dumnezeu i'a dat un singur dar, năprasnic şi acesta: o cerbicoşie fără seamăn împreunată cu o voinţă de fer.

Dacă părintele Toma, din întâmplare, se năştià în vreun pat împărătesc, ar fi remas de pomină veacurilor viitoare. Ca popă, devenise tiranul, groaza, stăpânul temut al satului şi mai vârtos al casei sale. Biata preoteasă, bună ca o bucată de pâne neagră, ajunsă cu totul sub stăpânirea acestui tiran, duceà o viaţă mai mult de umbră, întrucât erà nedeslipită de soţul ei, dar atât. Încolo dispăreà cu desăvârşire.

Cele două fete ce le'a avut din căsnicie, au împărţit firea după a părinţilor.

---

[46] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 26-34.

Cea mai mare, mama noastră, erà tăiată din preoteasa, iar Melania se nimerise aidomà părintele Toma.

Pentru cele două fete, cuprinsul îngust al casei parohiale de cum începuseră a se ridicà de la pământ, devenise o cetate sombră, în care numai razele soarelui cutezau a se strecurà. Încolo nimeni. Părintele îngrădise prin străjnicia lui cu ziduri uriaşe împrejmuirea casei.

Când fata cea mare ajunse al 17 ani, într'o bună zi părintele Toma primi în casă un tiner cu care s'a închis apoi în odae. După vreo două ore părintele deschise uşa larg, chemând preoteasa şi pe mama. Arătă pe fecior, îl numi şi spuse şi scopul pentru care a venit. A cerut fata şi el a făgăduit. Preoteasa îşi frecà mânile, încercă să le ducă pe la ochi, unde simţi ivirea caldă a nescai oaspeţi nepoftiţi.

Un tuşit mult cuprinzător o readuse însă şi dând curs liber lacrimilor şi'a sărutat ginerile pe care nici nu'l cunoşteà şi pe fată, împreunându'i. Aşà s'a măritat mama.

– Ştiu eu ce fac – ziceà părintele Toma – şi e bine cum fac eu! Ori credeţi că o să las să'mi tocmiţi voi dragostea după prostiile din cărţi! Ce?!

Şi nimeni nu cutezà să zică nimic. S'a făcut nunta şi erà bine. Metoda părintelui Toma de data aceasta n'a dat greş.

Când veni însă rândul mătuşei Melania, părintele Toma o sfeclise.

Urmându'şi metodul, Sfinţia Sa aduse şi pe al doilea ginere în chipul tatii.

Când se vedeà însă mai sigur dete peste piedică.

Tuşa Melania îi spuse hotărit, că peste tot încă nu simte dorul de măritiş, dar presupunând chiar că ar voi să se mărite, mirele nu'i convine şi nu'l vreà.

Părintele la auzul acestei rebelii crezu că l'a atins cineva cu sfârcul unui biciu peste ochi. Se reţinu însă până plecă tinerul. Dar atunci isbucni.

–Care va să zică conjuraţie formală d-şoară! Resvrătire în casa mea proprie contra mea! D-şoară –să iai bine seamă ce faci!! Nu e târziu– toate se mai pot, respunde vrei ori nu vrei!

Bunica, sermana, încremenise în pragul uşii.

Iar tuşa Melania se îndreaptă, trânti capul îndărăt şi luând la ţintă ochii părintelui zise respicat:

– Nu vreau!!

– Va să zică te încăpăţinezi – tu... tu... Nu putu scoate cuvântul potrivit.

– Sunt fata d-tale! respunse tuşa Melania şi eşi din odae.

Părintele Toma se perduse cu desăvârşire în faţa acestei resvrătiri. Neştiind ce să facă, luă pălăria şi băţul, apucă prin sat. Când s'a reîntors pe sub seară, părià liniştit.

Din seara aceea însă pentru fiica lui el nu mai avu o vorbă. Tuşa Melania încetase de a mai fii pentru dânsul.

În aceeaşi seară însă tuşa Melania urcându'se în odăiţa ei, a scos dintr'o cutioară ascunsă o fotografie, acoperindu'o cu sărutări pătimaşe.

A fost luciul unui vis acest început de martiriu.

Pe când fetele părintelui Toma erau la şcoală la oraş, încă de pe atunci se înfiripase dragostea fetei mai mici, a tuşei Melania cu acel al cărui chip se arătà în fotografia ascunsă cu atâta tăinicie.

În frământarea dragostei de student, poate cea dintâi a lui, în cine ştie ce sară fermecătoare tinerul a scos făgăduinţa fetei că'l va aşteptà până ce'şi va gătà studiile.

Fata s'a învoit. Ia cerut în schimb cuvântul că o să vină şi o fotografie, care să'i întărească sufletul în clipe de tentaţii viitoare şi ispitiri.

În seara aceea, când dânsa se opuse voinţei tatălui ei, fotografia aceea pare că luase suflet. Erà ca şi cum s'ar fi mişcat viaţa în chipul tras pe hârtie. Ori numai fetei i s'a părut aceasta.

Zile s'au scurs după zile.

Primăveri şi'au desfăcut podoaba după primăveri şi toamne au cernit foile lor uscate peste trupul atâtor frumuseţi.

Tuşa Melania aşteptà cu credinţă de fier, mirele ei.

Fotografia îngălbenise cu desăvârşire, chipul frumos se spălătăcise de atâta sărutat, de umezeala atâtor lacrimi vărsate, în sfinţenia curată a încăperei de fată mare.

Ani se înghiţiră şi alesul nu venià.

Iar sermana tuşa Melania, an de an se plecà mai mult spre pământ, devenià mai rea, ear peste faţă brezdele trase de plugul vieţii se inteţiau îndesându'se şi înmulţindu'se an de an.

Când am ajuns eu să cuprind povestea tristă a vieţii ei de sbucium, de frământări zadarnice, de o sfinţenie ideală, tuşa Melania erà bătrână'bătrână.

Şi tot mai aşteptà.

Conştie de propria ei tărie de suflet, dânsa a îmbrăcat în firea ei pe tinerul, care'i luase cuvântul şi căruia dânsa îi ridicase altar de slujbă în inima ei de fecioară, altar de jertfă, aducând drept prinos pe acest altar atât de rar – plăcerile unei tinereţi perdute.

Într'o iarnă tocmai în preajma Crăciunului, ne căzu un oaspe în casă. Un prieten de şcoală al tatii, cu care nu se văzuse de vreo 30 de ani. Bucuria bătrânilor erà de nedescris. Era ca şi cum s'ar fi tras la o parte perdeaua ce acoperià trecutul, lăsând pe cei doui bătrâni a mai trece o dată în revistă toate pregătirile fermecătoare ale unei vieţi, care erà acum în apunere.

Deodată tata întreabă prietenul:

– Rogu'te George, să'mi spui, cum s'a prăpădit Radu Perian, poetul nostru?

Se făcu linişte la masă.

– Radu?... El săracu, s'a dus aşà cum a fost viaţa. A dispărut ca o umbră. S'a răcit odată şi s'a dus repede cu plutele. Sunt aproape vreo 25 ani de atunci.

În liniştea mare, un cuţit isbindu'se în farfurie sună ca un ţipet desperat.

Tuşa Melania îl scăpase din mâna'i tremurândă.

Deodată mama sări de pe scaun.

– Melani, Melani ce'i cu tine?!

Tuşa Melania tremurà din cap, iar lacrimile se scurgeau în rostogoliri de mărgăritare peste brezdele adânci ale feţei.

– Ţi'e rău? Melani! – spune!

Ea nu ziceà nimic, continuă plânsul ei îngrozitor de dureros, fără hohot, fără ţipet*, fără sbucium, plânsul adevăratei şi adâncei dureri, care păreà mormântală în dosul celor doui ochi, din cari izvorau riurile sfinte ale durerii mute.

Când s'a ridicat de la masă să treacă în odaia ei, tuşa Melania n'a mai putut face drumul singură.

Evenimentul acesta, venit din senin, a rescolit pacea casei.

Tata mai încercă să aducă suflet în casă, când mamii, care şi frângeà mânile:

– Ei, mai lasă'te! Aşà'i cu fetele astea bătrâne. Se'nduioşează de toată nimica. Aşà's ele!

Mama credeà, dar nu se puteà linişti.

A doua zi de dimineaţă, ne'am trezit ţipetele desperate ale mamii.

Tuşa Melania se sfârşise în decursul nopţii.

În cuprinsul alb al patului ei de fecioară dânsa adormise lin, ţinând în mânile încrucişate vechea şi îngălbenita fotografie.

În jurul buzelor stinse şi fripte, cuprinse într'un cerc de sbârciuri îngheţase un suris fericit.

Când a ridicat'o, tata aruncă privirea pe fotografie şi tresări.

Apoi şi ochii lui se împăienjeniră şi două lacrimi i se furară în barbă cum privià la moartă. Recunoscuse chipul lui Radu Perian...

Peste mormântul tuşei Melani iarba a încolţit de atunci de nenumărate ori, s'a asemuit pământul de deasupra gropii şi numai amintirea a mai remas, străjuind lângă crucea veche bătută de vânt şi de ploi, care însamnă cuprinsul unui trup, ce a purtat într'însul un suflet duios de fată bătrână.

* Mihail Gaşpar, *Suflet de fată*, în „Drapelul", Lugoj, 1912, nr. 149, p. 2.

Copiii nimănui...[47]

S'au găsit în năpraznicul vârtej al vieţii. Cunoştinţa le'a fost din cale afară uşoară. Nu s'au întrebat de nimic. Ajungeà, că fata îşi câştigà amarnic bucata de pâne, iar el de ani de zile, de cum s'a ridicat din copilărie, îşi rujdeà grumajii în jugul greu al traiului zilnic.

Astfel de fiinţe nu se prea întreabă, nu prea ştiricesc trecutul propriu.

Din întâmplare le'a resărit cunoştinţa într'o vreme, când nici nu o visau măcar.

Şi fericiţi că s'au putut întâlni, copii vitregi ai aceleiaşi sorţi amare, ei au uitat să se întrebe: Tu cine eşti, de unde vii?

Din clipa în care s'au văzut au simţit bine că s'a mântuit de acum cu dânşii, că o mână stranie a fost care i'a adus laolaltă să se cunoască.

Şi aceiaşi soartă care le'a îndreptat paşii spre locul acesta străin, i'a împreunat în grabă.

Nu după forme seci, stabilite de oameni, ci după eternele legi ale firii.

Sub nucul bătrân, cu coroana ruginită de bătaia anilor ce au năvălit peste dânsul, pe banca simplă de brad cioplită de mână neindemânatică, s'a făurit dragostea lor – simplă şi dânsa ca şi trecutul lor de până acum.

La câteva zile după ce s'au văzut, le erà ca şi cum ani întregi ar fi la mijloc ca şi cum viaţa întreagă ar fi dus'o împreună.

În serile senine de vară, când şedeau lipiţi unii de alţii, cuprinşi în farmecul sfintei tăceri de la ţară, le venià nu ştiu cum pe suflet, un fel de bucurie nelămurită, o dorire vagă, neînţeleasă.

Se poate să fi fost simţământul, înstrăinat de dânşii până acum, al fericirii.

Când apucau pe cărările recoroase la plimbare, nu treceà om să nu întoarne capul după dânşii. În locul acela străin nu cunoşteau pe nimeni, deşi pe dânşii îi cunoşteà toată lumea.

Şi nu erà ochiu care să nu'i fi privit cu o rază de bunăvoinţă când îi întâlneà în cale.

Dar ei nu vedeau pe nimeni. Ţiindu'se de mână ca doui copii de şcoală, pururea cu frica în sân să nu se pearză, vorbind în şoapte, înţelegându'se mai mult din mâni, îşi mântuiau într'un elan de fericire – zilele.

Şi cuprinşi în sfintele valuri ale dragostei curate, niciunuia dintr'înşii nu i'a venit să se întrebe: Până când va fi aşà?

În zorul de a goli până la fund pocalul, care a fost remas străin de buzele lor, le părea că vremea s'a fixat pe loc.

Trăiau în visul magic, că aşà are să se mântuiască de acum înainte viaţa, astfel se vor cerne de acum înainte zilele lor.

---

[47] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 35-44.

Şi trăind în visul acesta, de unde să observe dânşii surisul ironic al sorţii, carea stând la spate îşi înălţase dejà bagheta'i vrăjită spre a pune capăt – povestei.

Erau doar copii şi îmbetaţi de vraja întâiei iubiri...

Iar seara cea din urmă, luna resărită de după stâncile suflate în argint, îi găsi sub nucul uriaş, pe acelaş scaun simplu de brad, care le'a fost martor tăcut şi cinstit al primelor îmbrăţişări.

Prin frunzele groase, vântul noptatec se strecurà în oftate dureroase, iar pe urma lui frunzele se apropiau laolaltă, şoptindu'şi încet solia tristă – a despărţirii.

De acum înainte orfan are să remână scaunul de brad şi nici nucul bătrân nu'şi va mai simţi fulgerat trupul istovit de boale de demult alinate pătimiri, cari îl năpădiau adeseori la văzul atâtei fericiri ce se sălăşluise în umbra lui deasă.

Se vor sfărşi de acum toate şi liniştea ucigătoare de viaţă îşi va întinde domnia grea peste acest altar al iubirei, iar toamna cu negurele'i dese va sugrumà şi ce a spus a mai remas. O creangă ruptă de curând nu'şi mai putu suprimà durerea, ci roi picături de lacrămi.

Iar fata cu capul rezimat în cot privià în faţa radioasă a lunei.

În ochii ei suri, se reflectà simţământul durerii revoltate.

I se păreà că toată firea ar fi în contra ei, în contra iubirei ei prime şi în revolta'i neputincioasă încleştà pumnişorii mici, neştiind împotriva cui să se folosească de dânşii.

În aceeaşi clipă faţa buhavă a lunii, luă aspectul unui şoltec de stradă.

Fata se întoarse şi apucând cu braţele ei capul gânditor al bărbatului, îl întrebă şopotind:

– ,,De ce pleci? De ce trebue să pleci?... Eu nu te las!"

El remase şi mai departe perdut în gândirile'i negre.

Dar fata zori cu întrebările.

– ,,Spune! Spune de ce te duci? Cum remân eu? Cum mă întorc iar înapoi în viaţă după zilele acestea? De ce a trebuit să te întâlnesc dacă am să te pierd iarăşi?"

– ,,O să ne mai întâlnim noi".

– ,,Nu vreau; eu vreau să te am aproape pururea, să fi cu mine, să fi al meu... al meu".

Sfârşitul cuvintelor se perdu în selbatice sărutări.

O furie nebună le'a cuprins sufletele furia de a goli dintr'o dată pocalul fericirii, de a luà tot ce se poate luà, ştiind că ziua de mâne va aşterne între dânşii imense fâşii de depărtări.

În jurul lor, noaptea sfârşitului de vară se întindeà în toată splendoarea ei.

Păreà că firea s'ar fi pregătit de un tainic ospăţ, îmbrăcându'şi haina cea mai splendidă, înmuiată în argint.

Şi o linişte sfântă, serbătorească, ţineà încătuşată orice încercare de viaţă.

Viaţa întreagă erà ca un dom uriaş, scăldat în lumină.

Florile ofilite, înălţau spre uriaşa boltă cuptuşită cu stele, miresmele dulci de tămâe târzie, ear sufletul lin al vântului de seară, păreà o slabă resonanţă de la o orgă uriaşă. Perdută în labirintul simţirilor ei rescolite, fata nu puteà înţelege, nu puteà cuprinde gândul despărţirei...

Erà doar atât de frumos să fie împreună. Inima ei se desfăcuse atât de târziu pentru a primi într'însa lumina seninei iubiri, încât ziua de mâne, de după despărţire, îi venià ca o

amorţială, ca o moarte vie. În închipuirea'i de copil, altcum se reflectase această cea dintâiu dragoste a ei.

– ,,Nu te duce!" – îngână ea. Ar fi voit să spună mai mult, să roage, să implore, dar simţi cum i se pune ceva în gât, ca o uriaşă piatră, împedecând sbucnirea năvalnicelor cuvinte.

Şi a tăcut. A tăcut şi el.

Căci ce erà să'şi mai spună.

Erà doar seara cea din urmă.

Şedeau lipiţi unul de altul, cuprinşi în umbra bătrânului nuc, peste care luna îşi turnà feeria ei argintie, dând întregului tablou aspectul minunat al unui basm bătrân.

Pe peronul larg al gării de oraş mare, lumea se îmbulzià, mişunând ca un mare furnicar. Lumina albicioasă a lampelor de gaz, cădeà din înălţimi ca un linţoliu greoi peste mulţime, peste aerul infectat de fum şi de miros de uleu.

Şirage de vagoane goniau cărţăind sinistru, împinse de locomotive, cari opintiau din greu, pufăind nori de fum şi de abur.

Frânari murdari alergau, dând signale ţivlitoare din flueriţele lor, legănând în mâni felinare oarbe, cari în băzna nopţii păreau nişte suflete rătăcitoare.

În mijlocul învălmăşelii, în mijlocul sgomotului asurzitor, ei doui, erau străini. Retraşi în colţul peronului, lângă micile lor giamantane, steteau ca doui copii orfani, ţinându'se de mână ca'n alte multe dăţi.

Vântul de noapte se furişà în unde reci printre furnicarul de oameni. Fata, în haina ei albă, subţire, se cutremurà când o atingeà curentul.

– ,,Ţi'e frig?" – întrebă bărbatul, încercând s'o înfăşure în pelerina lui largă.

– ,,Las',"– se apără fata – ,,nu mi'e frig". Şi adause trist:

– ,,E totuna acum!"

– ,,De ce vorbeşti aşà?"

– ,,De ce? Mai întrebi?"

El nu mai zise nimic. Peste faţă îi trecu o undă de durere.

O privi lung cu o privire, care păscu dintr'o dată întreaga ei fiinţă.

Un oficiant, cu chipiul roşu, se arătă într'o uşe sunând din clopoţel.

Sunetul strident se revărsă ca un chiot nebun peste peron.

Furnicarul de om îşi înteţise grămădirea. Un tren lung, lunecă lin şi fără sgomot, ca o nălucă mare, neagră, de'a lungul peronului.

Bărbatul întinse mâna spre giamantanul galbin.

Se opri apoi o clipă. Ochii lui lunecară înc'o dată peste fiinţa care stà lângă el, privirea aceea dureroasă se opri pentru câteva clipe în ochii mari şi suri, cari păreau scăldaţi într'o bae de nestimate.

Capetele lor se apropiară încet, braţele se încolăciră molatec pe două capete şi un lung sărut răsări ca o taină sfântă şi curată în cadrul învălmăşelii din jur.

Glasul ţivlitor al clopoţelului vesti cu acelaşi sunet strident al doilea signal.

Bărbatul se desfăcu nervos şi brusc din vraja ultimei sărutări.

– ,,Remâi cu bine! Şi nu mă uità!

În amândouă părechi de ochi lucià acelaşi mărgăritar scump al durerii.

Fata steteà palidă, cu capul plecat puţin înainte, cu gura întredeschisă. Nările desfăcute se sbătiau în vijelia durerii rescolite. Abià putu zice:...

– Adio!"

Dintr'o săritură bărbatul fu în vagon. Locomotiva opinti în hamurile'i de fier şi lungul şir de căsulii se puse în mişcare.

Rezimată de stâlpul de fer, fata îşi flutură batista'i albă, respunzând unei mâni ce eşise din cuprinsul unui vagon.

Lângă stâlpul negru, în haina ei albă, ea păreà o poveste, fermecătoare, frumoasă, senină şi uitată – din alte vremi. Din ce în ce arătarea devenià mai mică, tot mai mică, până ce la o cotitură a dispărut cu totul. Afară, noaptea îşi trânti mantaua ei neagră peste pământ.

În cuprinsul îngust al vagonului, cu capul răzimat în coate, un orfan plângeà în lacrimi de copil – povestea pierdută a unei vieţi serace. Ear ritmicul huruit al roatelor păreà că spune un basm, din care o putere măiastră prindeà cuvinte rezleţe, repetindu'le monoton:

– Copiii nimănui! Copiii nimănui!

Peste câmpia pustie, cuprinsă în aburii sfârşitului de vară, două flacăre rătăcitoare se goniau, apropiindu'se şi depărtându'se. Păreau două suflete, cari s'au rupt din unul şi acelaşi trup şi nu se mai găsesc.

Copiii nimănui – vă mai găsiţi voi oare?

Întâia durere[48]

După bucuria revederii mi'a venit prietenul puţin cam schimbat. Parcă altfel l'am fost cunoscut. Peste fruntea aceea de marmoră, boltită frumos şi sclipitor de albă, părăe adânci şi'au săpat dejà gândurile. Şi şi ochii, cândva râzători şi lucii, par a fi mai întunecaţi acum şi mai întraţi cumva în orbitele negre.

Uite zău, cum se schimbă omul!

Şi nu m'am putut stăpâni să nu'l întreb, de unde atâta schimbare!

Peste fruntea aceea albă parcă s'a strecurat o făşie de umbră nebuloasă la auzul întrebării.

Afară vântul lui Gerar se avânta năpraznic, luându'se la trântă cu copacii cei groşi. Şugubeţ, în alte rânduri repezià câte o bucă de vânt în horn, umplând odaia cu fum.

Prietenul meu pare că nu auzià şi nu vedeà nimic. Se cufundase în gânduri şi creerul învârtià acum cine ştie ce icoane, bătrâne şi spălătăcite, vrăjindu'le din nou şi în vechile culori înaintea sufletului obosit.

Deodată apoi îşi pironi privirea la mine.

– Vreai să auzi o poveste tristă?

– Vreau...

– Ascultă!

Dar să nu te superi, dacă nu vei înţelege unele'altele, căci vezi, sufletul meu a perdut elasticitatea lui. Prin creerul meu se învărtesc gândurile şi întâmplările într'un amestec nebun, încât nici eu nu le mai ştiu de capăt.

Vezi, pe mine m'a invidiat moartea!

Nu, nu mă privi atât de mirat... să nu crezi că vorbesc aiurea... nu, sunt limpede; aşa'i, pe mine m'a invidiat moartea...

Da, căci moartea invidiază pe toţi cari îi privesc cu linişte în faţă... şi cruţă pe cei ce i se pleacă... urăşte pe cei tari.

Aşà am fost şi eu. M'am arătat tare şi mi'am atras ura ei. Şi vezi, nu mi'a dat pace până ce n'a cules pe toţi din jurul meu, luându'i cu sine, lăsându'mă singur în lumea aceasta mare şi străină.

Ştii tu cuprinsul grozav al cuvântului acestuia ,,singur"? Poate sufletul teu candid cuprinde rostul îngrozitor al singurătăţii?

Să n'ai pe nime, să fii singur, stând ca cumpâna unei fântâni părăsite în mijlocul unei câmpii sterpe.

Da, aşà e omul remas singur.

Nu ai cui spune tu o vorbă şi nu e nimeni cine să'ţi spue ţie. Rătăceşti ca un Ahaşver în ediţie modernă, căutându'ţi zadarnic liniştea pe care o doreşti.

---

[48] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 45-58.

Vezi, aşà am rămas eu!

A fost o vreme, un timp când nu aşi fi schimbat cu regii lumii acesteia. Lăcaşul meu erà Eden. Un tovarăş sincer îmi alungà cu sărutările'i duioase şi cele mai mici gânduri. Un înger cu capul de aur rătăcit la noi în primul an, umpluse casa cu luciul blând al binecuvântării. Şi peste toţi noi aceştia, priveghià ca o fiinţă sfântă, care mi'a dat fiinţă mie – mama.

Sufletul meu a fost prea slab, decât ca să supoarte atâta fericire şi într'un moment de avânt eu am cutezat să rostesc cuvintele cari mi'au adus atâta durere: Sunt fericit!

Poate mândria, poate tăria conştientă cu care am rostit eu sentinţa aceasta mare să fi atras invidia morţii asupra mea.

Căci pe neaşteptate mă pomenii cu dânsa la noi.

A întredeschis puţin numai uşa, săgetând cu privirea'i de ghiaţă leagănul micuţ.

Şi pe urma privirei ei s'a stins opaiţul, s'a stins candela vieţii copilaşului meu. S'a stins cum se stinge ultima rază a soarelui pe un amurg de Mai.

Mă văd cum am stat lângă coşciugul mic şi alb, în care duceam să'mi îngrop nădejdile şi bucuriile unui viitor care mi'a eşit în cale ca o icoană înşelătoare.

Peste sufletul meu parcă o mână nevăzută a asvârlit un giulgiu, nu mai simţiam nimic, mă tâmpisem cu totul.

Dar am fost tare şi nu m'am dat.

Domnul a dat – ziceam – El a luat.

Atunci credeam încă, azi nu mai cred nimic.

Când a venit pentru a doua oară bătrâna cu ochii de ghiaţă, am încercat să o înfrunt. Am luat un aer de mândrie. Credeam că sunt de peatră. O stâncă, care înfruntă fulgerile şi vijeliile miilor de ani.

Prostul de mine! Iar m'a învins.

Într'un coşciug negru mi'am dus la groapă acum tezaurul iubirei mele, pe aceea care mi'a luminat numai o clipă din viaţă făcându'mă să cred însă, că am trăit un secol într'un cuprins de vrajă.

Văd şi acum faţa galbină şi rece reflectând flacăra făcliilor mari de ceară...

S'a săvârşit...

Prin urechi îmi vâjăie încă ecoul cântărilor de groapă, aud pe preot zicând: ,,Vecinică fie pomenirea ei": şi nu mai ştiu nimic. Dar peste groapa aceea îngustă eu mi'am văzut viaţa ca o întinsă câmpie deşartă şi pustie, fără miros de flori, fără cântec de paseri.

Nici acum nu m'am dat însă.

Aveam încă pe mama... Iubirea ei suplinià pe toate. Uitat a fost şi copilul, uitată şi soţia... erà mama cu mine şi parcă eram cu toţii.

Ei, dar vezi moartea a venit şi pentru a treia oară la noi...

O clipă crezui că e rândul meu...

M'am înşelat. Venise după... mama. A venit să'mi răpească ultimul prietin, ultima nădejde...

Şi când am ajuns să mă despart de dânsa, îmi părеà că un munte uriaş s'a dărâmat peste sufletul meu.

O toropeală m'a cuprins şi prin inimă mi'a trecut ca un cuţit fulgerul unei simţiri neştiute până acum.

Niciodată mai înainte nu simţisem aceasta...

Şi dintr'o dată mi'a fulgerat prin gând ideea... primei dureri...

Da, aceea a fost...

Întâia durere.

Vezi acum, acum eram în adevăr singur... Singur cum poate fi cineva atunci, când n'are mamă...

Acum abia simţiam ce va să zică să remâi... orfan...

Şi simţământul acela care mi'a trecut prin suflet când am sărutat pentru ultima dată faţa aceea zbârcită – mi'a remas pentru totdeauna.

Simţesc şi azi golul ce mi l'a lăsat în suflet moartea mamei, simţesc şi azi... întâia durere.

Afară parcă s'a mai înteţit furtuna.

Crăciun...[49]

Un vânt rece, care'ţi trece prin şira spinării ca un sfredel de ghiaţă, învârte nebunatic pe drum făşii resleţe de zăpadă îngheţată. De sus din văzduhul afumat, perdele de negură deasă şi rece se slobod la vale, năduşind respirarea, aşezându'se ca un greomânt pe sufletul omului. Ca un bălaur uriaş îşi deschide amurgul serii imensa gură spre a înghiţi într'însa lumea.

Rând pe rând ca nişte tresăriri senine de suflet se oprind geamurile ferestrelor, pândind timide în băzna întunecată a nopţii, rătăcind cu luminişul lor ca nişte suflete candide în vârtejul întunecat al vieţii.

Şi deodată cu luminele de jos, se creapă parcă şi pânza negurei de prin văzduhuri şi senine zbucnesc pe firmamentul tainic şi tăcut, plăpânde şi tremurătoare, milioanele de stele.

Grăbiţi aleargă oameni spre casă; sub paşii lor iuţi zăpada îngheţată ţipă din greu...

Tot mai rari devin trecătorii, tot mai senină noaptea şi parcă şi crivăţul aevea atât de furios şi'a mai potolit mânia.

O linişte mare, o linişte care înalţă, care ridică sufletul, îşi întinde mantaua'i de vrajă peste pământ ca şi cum ar voi să înăduse şi cel mai mic zgomot, ca şi cum s'ar pregăti un eveniment miraculos...

E seara de Ajun.

* *
*

Lângă sobă, grămădiţi pe scăunele mici, şed copiii cu ochii deschişi şi mari, în seninul cărora tremură farmecul minunat al imaginei... ascultând din gura mamei eterna poveste a Naşterei lui Hrist, care a fost copilul cu păr de aur al lui Dumnezeu, născut într'o peşteră rece.

Mintea lor crudă se îngreunează de mulţimea tablourilor, iar sufletul pururea setos se adapă la isvorul primitivei lor fantazii.

Prin liniştea serii trec nişte glasuri stridente. Paşi deşi răsună tot mai aproape; o făşie de lumină se strecură biruitoare sub fereşti şi peste o clipă resună din glasuri curate bătrânul cântec duios, rămas ca o moştenire eternă de la părinţii adormiţi în credinţă:

Asta'i sara, sara mare,
Doamne dă'i Domnului, Doamne...

[49] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 51-58.

Melodia simplă se înalţă duios în sara aceasta de vecinica pace, ca o coloană de fum de jertfă bine primită, sălăşluindu'se în sufletele cojite de lupte grele, ca un alb porumb al păcii. Toba dă tactul cu lovirile'i surde ca o chemare desnădăjduită. Creerul se încarcă de gânduri iar sufletul scăpat pe un moment de negrele griji, se resfaţă în undele străvezii ale păcii interne.

E clipa naşterei lui Hrist... Şi în tonul ei monoton colinda se lăţeşte prin văzduhul îngheţat, umplând jurul cu senin şi mângăere dând aripi noui nădejdilor risipite, terminându'se în urarea călduroasă:

Şi naşterea lui Hristos
Să vă fie de folos,
Doamne dă'i Domnului, Doamne...

Covrigi se strecoară grăbiţi prin ferestrile deschise şi grupul de cântăreţi se depărtează. Sub paşii lor zăpada scârţâe prelung şi sinistru... şi pe urmă se pogoară din nou pacea tainică cu mantaua'i vrăjită.

Tu sfântă sară! Tu clipă de pacinică fericire în răsboiul vrăjmaş al vieţii!

Tu înseninezi o dată pe an –de mii de ani dejà– pentru o clipă numai, greul sufletesc al bietului om răsboit cu sine şi cu lumea.

De mii de ani prin farmecul acestei clipe, torni nou uleu în sterţul hodorogit şi bătrân al nădejdilor ce resar şi se risipesc într'una, ca un ,,perpetuum mobile" întrupat.

Tu clipă a păcii!

Clipă a păcii ce nu poate şi nu vrea să se sălăşluiască în mijlocul omenimei.

Tu rămâi eternă apropiindu'te o dată pe an de vârtejul nebun al patimilor noastre, pentru de a luminà într'însul ca un far de pe alte tărâmuri, meleaguri, cari apar ca nişte peisaje fermecătoare de fata morgana...

Prin liniştea nopţii resună din nou ca un oftat depărtat colinda:

Ce sara'i da, astă sară!

Doamne dă'i Domnului, Doamne...

E pace şi afară, e pace şi în casă. Focul din sobă, lacom de hrană, mistue din greu hrana'i uscată, roşindu'se de fericire.

Copiii s'au dat odihnei.

Respirarea lor uşoară şi regulată umplu chilia cu un farmec duios.

Pe păretele din faţa sobei două unde de lumină îşi joacă jocul lor bizar, gonindu'se zglobii.

Privind în jăraticul sclipitor, înaintea ochilor începe a se contopi totul într'un amestec curios. Şi păretele din faţă parcă se desparte în două şi prin crepătura întredeschisă sufletul îşi ia drumul spre câmpiile feerice ale fantaziei, colindând pe vechile meleaguri ale copilăriei.

Privirea sufletului mi se pierde pe câmpia acoperită de omăt, peste care nebun zburdă crivăţul furios, ridicând în slavă columne de zăpadă măruntă şi pe cari luându'le în braţe, le învârte într'o horă nebunatică, ca un fecior chiabur şi răsfăţat fetele de la ţară, la hora de zile mari.

Departe apoi peste câmpia înzăpezită apare şi mică căsuţă spoită alb cu coperişu'i gros de stuh, cu geamurile acelea mici, cari privesc tăcute şi ruşinate chiar... în lume.

Prin crengile bătrânului salcâm în jurul şi în umbra căruia făcusem primii paşi zglobii de umblare, martorul ocular al primelor încercări de gângăvire, prin crengile vechiului prietin parcă aud gemând ca o fiară eşită la larg, vântul nebun.

E casa noastră, casa modestă şi mică, în care am văzut lumina lumii... Casa, în care pentru prima dată am scos gângăvind, poate surizând chiar, cel mai scump nume din lume: ma'ma ta'ta... înfiorând cu razele bucuriei sufletul duor fiinţe scumpe, cari vor fi gândind în această sară sfântă la odorul crescut cu grijă, care s'a sălăşluit între străini. Pe lângă vatră se învârte mama ca'n alte multe dăţi, în vreme ce tata cu bătrânii ochelari cocoţaţi deasupra nasului, descifrează la slaba lumină a lămpii literă după literă din foaia care'i place.

E cald în casă şi linişte sfântă. De ce ar mai şi ştii vorbi bătrânii, peste capul cărora a început dejà a da troianul cinstit al firelor albe; ei, cari au trecut dejà peste dricul vieţii, mântuindu'şi zilele în linişte sfântă, uitând lumea cu vârtejul prăpăstios al patimelor mari, ştiindu'se numai pe sine şi odorul, care e departe.

Tu sfânt loc de duioase amintiri, lăcaş de belşug, de îndestulire şi de dragoste sfântă.

Dar uite că uşa din tindă cu geamurile'i îngheţate se deschide şi droae veselă de copii cu lumini aprinse năvăleşte în odae, ridicând în slavă liniştea de mai înainte... Acelaş tablou al colinzii. Feţele lucii, îmbujorate de frig ale micilor cântăreţi se luminează de focul râvnei, cu care'şi cântă solia sfintei seri, aşà cum a rămas aceasta ca o moştenire scumpă din neam în neam...

,,Criţarii" găsesc palme deschise, iar ,,cârnaţii" şi ,,colacii" se pierd în sacul ,,străiţarului"... şi după dânşii se pierd şi colindătorii.

Şi peste odaia mică cu păreţii spoiţi în alb se pogoară din nou pacea de mai nainte.

Numai ceasul din părete îşi anunţă cu tic'tac'ul lui continu înaintarea vremei... ca o solie sombră, că clipă de clipă se mântue viaţa...

Şi bătrânii obosiţi îşi vor încrucişà privirile între sine, în cari fără de voe se va reoglindà luciul aceleiaşi întrebări: ,,El... ce face oare"?

...În sara sfântă, în sara păcii vrăjite a naşterii lui Hrist, odorul e cu sufletul la voi, la casa mică, care se ascunde tăcută ca o enigmă a vieţii în dosul salcâmilor mari...

Brr... E frig în odae.

Mă dau la fereastră şi privesc afară. Noaptea e scăldată în farmecul luminei zăpezii ce sclipeşte ca o mantauă ţesută din nestimate.

E pace şi sus. În jur şi pretutindeni aceea şi pace sfântă. Şi numai din depărtări pătrund prin seninul duios al nopţii sfinte frânturi de cântec... acorduri sfărmate... Fără voie mă simt cuprins şi uitând de mine, cu sufletul plin de nădejdi mă pomenesc unindu'mă în dorirea veche:

Şi naşterea lui Hristos
Să vă fie de folos,
Doamne dă'i Domnului, Doamne...

Şi gândul meu a cuprins în clipa aceasta în rugăciunea simplă pe cei doui sihastrii bătrâni... şi şi întreaga lume.

Iar afară cerul îşi turnà din belşug darurile luminoase pe pământul, care se pregătià de serbătoare...

Sfântă seară, tu!... fii binecuvântată!

Acelaşi cântec...[50]

Prin pânza neguroasă a amintirilor, îmi pare că aud şi acum vâjâitul apei cum ţişnea pe sub zăgazul morii, aud şi cârţâitul roatei mari care se învârtià greoaie sub îmbulzeala apei ce venià vijelioasă, aud uruitul petrilor de moară, văd atmosfera aceea fumurie şi plină de faimă şi pare că aud şi glasul aspru şi îndesat al morarului Ion, cum îşi ridică capul de după câte un coş strigând Românilor cari şedea pe saci:

Mă!... Care'i la rând să grăbiască!!

Şi din cercul de povestaşi se deslipià câte unul grăbit, apucând de mijloc câte un sac pântecos.

Săracă lume!

Din moara de care mă leagă atâtea amintiri, n'a mai rămas nimica. Doar salcâmii bătrâni, cari şi'au împreunat pe vremuri coroanele peste dânsa au mai rămas singuri ca nişte mărturii tăcute, adumbrind locul liniştit şi tainic. Ear apa Bârzăvei nemaifiind strâmtorată, curge acum lin la vale, rotindu'şi încet undele gălbui, legănându'se printre ţărmii înalţi ca o fată mare ce merge la joc – sărutând– uşuratica toate crengile sălciilor cari se pleacă dornice spre faţa ei palidă. Şi nimic nu mai aminteşte de locul unde se perândaseră atâţia oameni. Nimic.

Ce alte vremi mai erau aci pe vremea copilăriei mele. Trăià Ion, morarul vestit de bani şi de muere frumoasă. Aveau drept babele de prin sate spunând, că nu atât petrile bune de moară, cât mai vârtos ochii morăriţei îndreaptă paşii Românilor într'acolo. Şi'n sumedenii de case se încercau bietele femei să deschidă capul la bărbaţi, că făina nu'i bună, că e ,,arsă", că cu aşà făină ,,pita" nu ,,poacie creşcie", dar n'a folosit nimic. Românii se ţineau de moara lui Ion şi pace bună. Până şi moara mânăstirii Sf. George a trebuit să'şi opriască petrile căci n'aveà ce măcinà, ducându'se şi argaţii propri la moara lui Ion.

Făcut'au sfinţii părinţi sfeştănii, litii, la urmă şi pâri lumeşti la fişpanul din Timişoara, dar toate s'au dovedit zadarnice. Ochii morăriţei Sida erau mai tari şi pace bună.

Ear de oprit nu puteai opri pe nimeni. Fiecare om poate să'şi ducă ,,rana" să şi'o macine unde vrea, aşa'i astăzi, zică popa ori notarul ce li'o plăceà. Că în loc să meargă la moara mănăstirei, ei ,,buiau" la Ion? – nimic mai uşor. La moara mănăstirii erà lumea moartă; morarul, un nătântoc care venià să se facă şi el călugăr, cum scăpà puţin de la coş se dedeà pe foale la mătănii încât văzându'l, Românii se cruciau.

Nici ,,lula" nu erà suferită, căci morarul vedeà în ea ,,căzănişteа dracului".

Ce alta erà viaţa la moara lui Ion! Trai şi viaţă, aşà cum îi place Românului; să stee după masă, cu capul rezimat în cot, cu clondirul înainte, cu pălăria pe ochi. Şi alături pe o laviţă cu câte trei picioare să ,,tragă" fărăonii vârând nevoia mare a vieţii în cele patru

[50] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 59-80.

strune cari gem, ţipă, se leagănă, urcă şi cobor, turburându'se şi alinându'se ca sufletul omului năcăjit. Ear Românul visând de alte vremi, uită pentru o clipă durerile zilei de azi şi ziua de mâne îi resare în suflet ca o poveste plină de farmece.

Aşà'i place Românului şi ce'i poţi face? Şi aşà erà la moara lui Ion.

Până ce ajungeà omul la rând, nu steteà tăcut ori povestind nevoile prea bine cunoscute ale aceleiaşi vieţi, căutà dimpotrivă, să le uite.

Ş'apoi ca să uiţi ce'ţi trebue?

Vin şi lăutari!

Dar aceste două nu ar fi prea turburat sufletele, căci vin şi lăutari găseşte omul în fiecare crâjmă, în fiecare sat.

Cei doui ochi ai morăriţei, cele două stele desprinse de pe cer, cele două lumini fermecătoare au fost puterea care aduceà la moară pe toţi bărbaţii de prin jur. Pentru aceste două lumini rătăcitoare, pentru ochii aceştia negrii ca păcatul şi afunzi ca marea, s'a purtat ani de'a rândul mare vrăjmăşie pe valea Bârzăvei.

Bine a zis tata lui Ion când şi'a însurat feciorul: ,,Taichii, să n'ai grijă, cu muerea ta a întrat comoară în casă. Fii cuminte, ca să ştii s'o stăpâneşti". Aşà a şi fost.

De cum şi'a început dânsa rostul pe lângă casă, parcă s'a deschis un şip nou la moara bătrână pe care însă nu venià apă, ci aur şi argint.

Un şopru bătrân fu strămutat în ,,birt" şi de atunci ani de'a rândul într'însul cântarea lăutarilor nu s'a oprit.

Iar murăriţà şedeà după masă, prinzând cu privirea ei de fulger dorul ascuns şi tainic al celor ce întrau. Sub seară apoi când veniau ,,feciorii", se începeà lumea. Sunau podinele de răpăitul picioarelor şi jocul nebun îmbătà pe oameni mai rău ca vinul. Cosiţele murăresei, lungi ca doui şerpi negrii, se legănau în învârtirile nebune. Picioarele ei mici vărîte în cismuliţe roşii cu ,,beşlog" de aramă, se învârtiau ameţitor iar ,,poalele" cu ,,ciurături", scurte, numai până din jos de genunche, ondulau în dreapta şi stânga luând minţile celor ce o priviau.

Şi aşà mergeà din mână în mână. Şi jucà, mlădiindu'se ca o trestie, obosind rânduri întregi de feciori fără ca să'i treacă pofta de joc.

Genele le ţineà pe jumătate închise când jucà şi din întredeschiderea mică a ochilor păreà că ţâşneşte un şivoi de văpae, care mişcă petrile, care aprinde sângele şi în moşnegi, o văpae care năbuşià pe cei tineri, care dădeà viaţă şi celor amorţiţi.

Bărbatul venià din când în când până în uşa birtului, se uità înlăuntru, apoi surizând îndestulit se înturnà la moară. Ce'i păsà lui? Îşi cunoşteà nevasta prea bine. Adevărat, o vorbă slabă nu puteà nimeni zice de dânsa. Jucà, îşi petreceà, vorbià cu toţi, – dar nu dădeà ascultare nimărui.

Aceasta o ştià bărbatul. Şi când Românii năvalnici din fire, încercau să'l năcăjească, el răspundeà cu toată credinţa:

– Nu s'o născut încă omul acela!

Dar Românii nu se lăsau:

– Hai, hai Ioane, cu muerea şi cu dracul nu te poţi jucà!

Parcă au fost prooroci.

Într'o vară aduce cine aduce un fecior tocmai de prin Ardeal, din ţara Haţegului şi'i bagă în slujbă la un alt ardelean pripăşit mai demult la noi, la Lisandru Toiag.

Feciorul, un fecior zdravăn cât un brad, frumos –nici n'am văzut de atunci aşà fecior– chipeş şi voinic, se împrieteni repede cu feciorii din sat. Împrietenit odată a ajuns şi pe la moară. Şi vezi, cum şi'o pus el piciorul aci s'a început povestea tristă a morăresei Sida.

Era cam în toamnă când s'a întâmplat aceasta.

Sandu, căci aşà'l chema, se aşează deoparte la o masă şi trăgându'şi pălăria lată peste ochi, se uită buimac la jocul nebun. Morăreasa făcuse şi asupra sufletului lui simplu aceeaşi impresie ca şi asupra oricărui altuia. Ca băiat crescut însă în sărăcie, el nu s'a îmbulzit la joc. Singurul dintre atâţia.

Făcut'a aceasta de voe ori nu, cine poate şti?

Morăriţei nu i'a scăpat însă din vedere. Prea erà dedată să vadă pe toţi învârtindu'se în jurul ei decât să nu bage de seamă pe singurul, care nu se apropià. Şi tocmai cel mai frumos, cel mai voinic.

N'ar fi fost femee de n'ar fi mustrat'o gândul.

De atunci Sandu a mai umblat pe la moară, dar ca şi întâiaşi dată el se aşezà la masă, trăgeà pălăria pe ochi îşi beà vinul şi când se săturà de şedere, se duceà acasă.

Ceilalţi feciori nu'şi băteau capul cu el, cine'şi bate capul cu o slugă!

Dar morăriţa când îl vedeà plecând aşà nepăsător, remâneà uluită. Simţià cum i se pune un greomânt pe piept şi pentru întâiaşi dată în viaţă simţi ce e durerea. Şi parcă şi voia bună s'a cam despărţit de dânsa.

Nici jocul nu'i mai era acelaş.

I se împeteceau picioarele şi o săgeta în suflet privirea aceea lungă de sub pălăria feciorului.

Şi nu era chip să se pună la joc.

Ion morarul umblà acum mai des pe la crâşmă, privià mai lung, mai scrutător la jucători şi când plecà, nu'i mai jucà pe buze surâsul de altădată, păreà gânditor.

Ceva trebue să i se fi năzărit şi lui.

Aşà a mers iarna întreagă şi primăvara. Cu venirea verii, cu zorul lucrului de câmp, moara devenià mai tăcută.

În seri senine însă, când carăle încărcate cu grâu treceau pe drumul din dreptul morii, resunà în fiecare seară un glas duios de fluer.

Se întâmplà de multe ori că morarul şedeà la cină cu muerea. Şi cum resunà fluerul din câmp, furişându'se ca un oaspe nepoftit prin fereastra deschisă, Ion vedeà pe Sida cuprinsă într'o nelinişte mare. Ochii lui cenuşii se cerniau atunci de ivirea unei umbre dureroase.

Iar doina resunà tot mai aproape, tot mai aproape... în dreptul morii se frângeà apoi ca un oftat rupt din suflet. Morăriţa perdeà atunci pofta de mâncare, iar Ion eşià îngândurat din casă.

II.

Într'o seară de August, morarul şedeà cu Sida pe zăgazul morii. Apa venià încet umflându'se în încăperea'i strâmtă, ridicându'se în opinteli ca şi omul ajuns în strâmtoare, învârtindu'se în cercuri largi, sbucnind din afunzime. Crengile de la bătrânele sălcii noduroase cu pântecele desfăcute, ţinându'şi viaţa numai în scoarţa îndărătnică ca omul bolnav, care se prinde cu cerbicie de lumea aceasta, se plecau somnoroase peste oglinda apei atingând în restimpuri suprafaţa liniştită.

Sub roata înţepenită un şivoi de apă spumegà vâjăind prelung, rostogolindu'se nebun pe vălăul de podele lucii. Ici colo unde zăgazul slăbià, dungi albăstrii ţişniau într'un lanţ de stropi mari bolbocaţi.

În vâjăitul continuu al apei, cei doui oameni steteau ca perduţi. În jurul lor amurgul minunat al serilor de vară îşi trânteà farmecul tainic ca o îngreunare de suflet.

Prin vraja aceasta de gândiri resună deodată ca o chemare sinistră – cântec de fluer.

La auzul lui tresăriră amândoi.

Erà ca un sfredel, care se aşează deasupra inimei lor şi pus în mişcare de o mână nevăzută, înaintà în carne mereu. Şi pare că simţiau cum se apropie tot mai mult de dânşii, simţiau obiectul acesta străin care se vâră în inimele lor – despărţindu'le.

Ca o fantomă pe care n'o vezi, dar a cărei prezenţă o presimte sufletul, se puse între ei umbra resfrângerii doinei ce resunà din câmp ca o uşoară sbatere din aripi, ca un suspin tânguitor, isvorât dintr'un pept copleşit de dureri.

Deodată cu cântecul se culcă peste apă şi o adiere lină de sară, turburând liniştea feţii părând ca şi cum şi apa s'ar fi scuturat în spasmuri copleşită de fiorul aceleiaşi doine ca şi sufletele celor de pe zăgaz. Umbrele sălciilor de pe ţerm şi ale salcâmilor înalţi cădeau ca nişte linii negre trase cu degetul, peste apă...

Cântecul de fluer se curmă în dreptul morii ca şi în alte seri... la acelaşi loc... ca şi cum ar fi încremenit pe buze... Şi cu curmarea lui liniştea pare că crescu îndoit, iar golul dintre inimi pare că s'a făcut mai deşert.

Morăriţa urmărià ca perdută un sitar căzut în apă, cum se opinteà să easă la mal şi cum puterea apei îl duceà tot mai departe de ţinta doririlor lui. El năzuià la ţărm, apa îl mânà spre mijloc...

Împinsă poate de un bold tainic, ea rupse o răchită lungă şi o întinse sitarului. Insectul îşi încleştă labele în obiectul mântuitor, se ridică încet din apă, stătu puţin să mai resufle, apoi întinse din aripi sbârnăind şi se ridică în aer...

Sida îl urmări gânditoare...

– Ce ai făcut? – întrebă morarul.

– L'am scos din vârtej...

Cine ştie dacă în acele clipe nu se va fi gândit şi dânsa la faptul... că şi dânsei i'ar prinde bine o mână care s'o scoată din vârtej...

Morarul aveà însă ceva azi.

Prea se uità la muerea şi prea mult păreà că gândeşte.

Deodată întrebă:

– Sido! – nu ştii tu cine cântă aşà frumos în fluer?

Întrebarea venise parcă fără rost, dar morăriţa la auzul ei credeà că trebue să ameţească.

– Nu ştiu!

Ochii bărbatului parcă se luminară. Puteà fi deopotrivă lumina senină a bucuriei, ori mistuitoarea flacără a urei. Erà seară şi nu se vedeà.

– Vezi, eu ştiu. E Sandu ardeleanul, sluga lui Moş Lisandru.

Morarul apăsă cuvântul *slugă*, ca şi cum ar fi voit să'i dea un anumit înţeles.

Femeea se făcu că nu simte nimic.

Prin ochii lui fulgeră din nou un sclipor pe lumină. A fost iarăşi ca o lumină pribeagă, despre care nu ştii ce să crezi.

Apoi se apropie de dânsa cuprinzându'i mijlocul mlădios şi vârtos ca piatra. Peptul îi urcà şi coborà ca un foi, mânat de uraganul patimii vijelioase a dragostei şi a temerii. Căci îşi simţià sufletul scâlciat de ghiarele fiarei cu ochii verzui –temerea– şi căutà mântuire pentru pacea lui sufletească tocmai la obiectul – ameninţat.

În ochii lui se reoglindă sufletul unei rugi umilite, care cerşià un dram de dragoste pentru sine, învocà tărie şi... şi...

Femeea privià rece în ochii aceştia rugători în ochii cari cerşiau şi erau plini de umilinţă. Şi văzându'i, parc'o cuprinse un fel de milă.

Întoarse capul privind în amurg.

Omul erà ca scos din minţi. Ca şi când ar fi spus o poveste întreagă, el o trase la sine cu putere, încât mijlocul sglobiu trosni în încheeturi. Buzele lui căutară năvalnic după guriţa ei mică în vreme ce mai mult horăind, el îi repetà într'una:

– Spune... spune...

Femeea puse mânile în peptul lui apărându'se de drăgostiri.

El o slăbi de mijloc:

– Spune...

Şi femeea ca şi cum ar fi cuprins rostul acestor vorbe ce păreau fără rost şi fără vlagă, arăta cu mâna la dunga de apă, care năvălià sub roată:

– Când se'ntoarce cursul Bârzăvei!

Bărbatul se schinci într'un râs nătâng, trăgându'şi gura în laturi ca un idiot.

Un peşte mare, eşit de sub stăvilar se aruncă în sus, pleoscăind apa cu coada lui argintie. Din uşa morii o dungă de lumină căzu pe lopeţile roţii, şi în dunga aceea căderea stropilor de apă păreà o ploae de diamante...

Orbit de dunga de lumină, un liliac se isbi cu o lovitură surdă de uşa morii.

Fericit, morarul îşi luă soţia de după cap, întrând în moară.

Peste trei zile toată valea Bârzăvei a ştiut de vorbele murăriţei, că atunci s'o întoarce dânsa de la bărbat, când şi'a întoarce Bârzava cursul.

Şi la auzul veştii muerile îngălbiniră de năcaz şi de ciudă, că vezi Doamne, cine'i ea, morăriţa de se ,,ţine" aşà... iar Românii mai păţiţi în ale lumei scăpau câte un suris pe sub mustăţile tunse, grăind rar:

– Vorbe muereşti, vorbe de ,,clacă".

Când erau însă ei de ei, întotdeauna se găsià câte unul, care să pornească întrebarea:

– Când o să se întoarcă Bârzava?

Şi râdeau bunii Români cu bunătatea aceea senină de suflet în care nu găseşte pic de răutate, iar moş Ion Orbu scliporând scântei din înţelepciunea sa, ţineà să adauge de regulă:

– Ce vrei mă... taică mă... omul prost să nu'şi ia muere frumoasă!!! că nu'i bine... taică!

Şi Românii dedeau din cap ca şi cum nimic mai natural n'ar fi pe faţa pământului, ca şi când altă explicaţie nu ar mai aveà taina aceasta.

Bârzava însă o bună bucată de vreme nu voi să se întoarcă defel. Îşi curgeà cursul ei regulat cum o făcuse de veacuri.

Şi'n Dumineci când îl prindeau Românii pe Moş Ion, îl întrebau în glumă fiind el subăş.

– Mă moş Ioane, cum îi cu Bărzava?

Bătrânul pironià ochiul lui cel bun întrebător zicând rar:

Cum îi? O să curgă acuşi în sus!

III.

Erà târziu în toamnă.

Lucrul mult s'a cam isprăvit şi roata morii steteà zile întregi împedecată. Erà cum e mai rău, nici toamnă nici earnă.

O ploaie măruntă ca de plumb cernià de sus din văzduhul mohorât şi cuptuşit cu negură, iar sub suflul rece al vântului ce grăbià dinspre Miazănoapte biata fire încremenià văzând cu ochii. Pe o astfel de vreme trebui morarul să plece la oraş.

Şi'a pus de gând ca tot omul ,,cuprinzător" să'şi mai ,,nădiască" moara, s'o mâne pe trei pietrii de la primăvară încolo. Pietrile noui voià să le vadă şi dacă i'ar fi pe plac să le şi aducă acasă...

În dimineaţa când plecă, îi veni un greomânt neînţeles pe suflet un fel de ,,zăpuşală" care i se puse în gât amenințându'l să'l astupe.

Într'o clipă îi veni gândul să se lase să rămână acasă. I se păru că o putere tainică ar căutà să'l oprească ca şi când i'ar stà un rău nainte.

Dar îi erà ruşine.

Cu sufletul îngreunat se sui în cocie, calfa morii dădu bici cailor şi el eşi din moară cu sufletul încărcat.

Sida îl petrecu din fereastră cu ochii până ce la o cotitură de drum îl perdu din vedere.

La moară nu erà suflet de creştin. Pe un timp atât de umed, nu vine nimeni bucuros să macine, căci nu'i făina de nicio treabă.

Numai ,,şăgârtul", un om fără rost căpătuit încă de pe vremea morarului celui bătrân să mai învârtià încoaci şi încolo, căutându'şi ceva de lucru, ca să mai alunge urâtul care căsca a gol în cuprinsul tăcut al morii.

Prin uşa de cătră apă treceà din când în când câte un şivoiu de umezeală împinsă de vântul care alergà peste câmpi.

De la o vreme ,,şăgârtul" eşi afară pe pod şi opinti la stavilă.

Apa îngrămădită se rostogoli furioasă la vale mugind, năcăjită de atâta şedere.

Ploaia măruntă se mai îndesise şi vântul parcă începu să se înfurieze.

Pe sub seară se ivi o tovară înaintea morii.

Un om spătos învăluit în cojoc, cu clăbătuţul tras peste urechi, sări din cocie şi deschizând uşa morii se răsti în lăuntru:

– Mă'ă'ă! Cine'i aici?

De undeva din fund se desprinse figura deşirată a ,,şăgârtului".

– Este apă?

– Dacă n'o fii, facem!

– Bun, hai să descărcăm!

Şi cei doui oameni eşiră deodată afară.

Sacii fură iute grămădiţi la uşă şi până ce omul îşi duse caii la adăpost, şăgârtul slobozi stavilele.

Apa dedată la vale, se văzu oprită în loc. De ciudă începu să deà târcoale pe lângă iaz învârtindu'se în cercuri largi umflându'se ca şi omul care'şi simte mânia crescând.

Omul întors în moară lăpădă cojocul, scoase şi clăbăţul din cap.

Erà Sandu.

Afară amurgul se pregătià de nuntă cu noaptea. În moară erà beznă şi frig.

Din odaia de alături, prin zarul uşii se strecură o undă mică de lumină pribegind peste podelele albite de făină.

Feciorul cum steteà răzimat de saci cu ochii lui mari perduţi la unda mică ce tremurà la picioarele lui, simţi cum îl ia frigul de la picioare. Începu să umble frecându'şi mânile.

Din odaia de alături se auzià trosnet de lemne.

Deodată apoi moara se lumină, şi din cuprinsul odăii un glas moale întrebă curios:

– Cine'i aici!

– Bună seara – jupânească! Eu!

Feciorul întră în cercul de lumină.

Morăriţa la auzul glasului simţi inima oprindu'se o clipă, ear văzând umbra uriaşă a feciorului rămase cu ochii mari holbaţi.

Feciorul se jucà cu cataramele praşchiei, neştiind ce să facă.

În sufletul lui crud se porni un tremur necunoscut... simţemintul unei beţii în stare de trezie şi poate şi de frig, el începu să tremure. Femeea liniştită dintr'o dată, îşi păştià ochii pe frumseţea aceasta de om, ca şi care nu ştià al doilea în tot aretul Bărzavei. Pleoapele acelea lungi cu gene mari, se coborâră la vale peste ochii din a căror lumină isvorià reflexul poftei aprinse. Peptul strâns în peptăraşul de ,,pliş" zvâcnià năvalnic la deal.

Feciorul steteà uluit ca în faţa unei arătări de vrajă neştiind ce să facă.

Peste faţa aprinsă a femeei trecu un fulger, ear din ochi se sbătu pentru o clipă simţământul de – biruinţă.

Vedeà ea bine, că a învins. Simţià că feciorul –cel mai frumos fecior– e al ei, e jucăria voei iei, că poate face acum cu el ce vreà.

Pentru un moment îi fulgeră prin minte şi prin suflet icoana chipului lui Ion, dar a durat un moment numai.

Şi a dispărut.

Vântul opinti gemând în băsna amurgului, trântind pe lângă roată o pânză de răceală umedă în moară.

Undeva pe sus, prin podul morii, şăgârtul fluerà a vreme lungă şi a urât. Sub atingerea undei reci feciorul se cutremură.

Sida îl ţineà încă tot în cuprinsul ei de farmec, simţind bucuria aceea a animalului, care'şi vede efectul puterii şi e fericit la vederea puterii sale.

O nouă pânză de răceală năvăli în moară.

Morăriţa ridică ochii la fecior şi întrebă:

– Tu tremuri Sandule, ţi'e frig?

Feciorul nu răspunse, ci îşi pironi privirea în faţa ei frumoasă, uitându'se la dânsa ca la o icoană sfântă.

Femeea puse mâna pe pept şi surise galeş.

Erà surisul acela chemător, crainicul tinăr al beţiei de dragoste.

Feciorul simţi cum i se uscă gâtul, cum se încintă o văpae de căldură prin măduva lui începând de la tălpi... şi sue... sue mereu în sus...

Femeea culcă capul pe umărul stâng şi privirile ei cădeau acum piezişe pe fecior.

Acesta stà mut şi nemişcat ca un butuc.

N'a înţeles, ori n'a vrut să înţeleagă.

În ochii femeii resări lumina unui fulger, fulgerul mâniei, pentru nebăgarea în seamă.

Dar cum văzu privirea dornică a feciorului, ochii aceia fricoşi ca luciul de o blândeţă fără margini, se linişti şi într'însa simţământul resvrătirei. Deschise uşa mai larg şi glasul ei se înmuie cu totul când îl chemă.

– Vino înăuntru să nu te răceşti!

Dânsa se trase îndărăt din prag, ear Sandu se simţi isbit dintr'o dată de o undă molatică de căldură mestecată cu miros de busuioc.

Busuiocul acesta i'o fi adus poate aminte de mici căsuţe din munţi, cu fiinţe cari se gândiau la el cu dor..., cari îl chemau din depărtări, şi vezi... pare că şi odaia morăriţei chemà aşà... parcă te trăgea cu sila înlăuntru.

Pe urma lui uşa se închise lin, ear brava căzu scârţăind.

Peste moară se sălăşlui o linişte adâncă. Şăgârtul s'a culcat să'şi mai încălziască oasele şrânte;... până ce s'adună apa în încăperea iazului va fi binişor peste mezul nopţii.

Stropi mari de ploaie sună în fereastra căptuşită cu hârtie, cum cad trântiţi de vântul care şueră prin toate unghiurile.

Numai unda se lumină din odaia morăriţei se juca veselă cu podinele albe.

Întunerecul din moară îşi deschide gura largă spre dânsa gata a o înghiţi.

Pe după coşurile largi, parcă începe să vieţuiască o nouă lume.

Se aud sunete nelămurite, ţivlituri mici... umbrele se măresc şi prin pod glasuri tainice par a se legănà ca într'o horă, pe care o conduce vântul.

Deodată unda mică de lumină se stinsă în moară.

Întunerecul, pare a fi aşteptat numai atât căci căzu ca o fiară peste dânsa. Pe lângă osia mare a roţii, năvăli vântul învârtindu'se nebun, rescolind făina de pe podele şi apucându'o la horă, o învârtià prin moară râzând în hohote.

Şi parcă moara întreagă s'ar fi mişcat ca la o chemare de farmece.

Gnomi mici şi hâzi îşi şoptea ceva în taină pe după coşuri, pe după saci, şi apoi părând a da din cap... râdeau ţiindu'se de foale.

Şi din fiecare colţ, din fiecare unghiu părea că răsună acelaşi chichot scurt, acelaşi râs îndesat şi plin de batjocură.

Vântul neavând loc de eşit, să opinti la hârtia din fereastră şi rumpându'o, năvăli afară purtând în braţe o făşie de făină apucând în acelaşi râs hohotitor pe sub fereastra murăriţei.

*

Şăgârtul a adormit în podu' morii. Ear apa tot îndesându'se s'a ridicat încet în sus până ce a atins grinda deasupra iazului. Văzând însă ca nimeni nu vreà să'i dee de lucru, de la un timp ce se gândi ce nu, începu a se întoarce îndărăt.

Moş Ion Orbu, subăşul de pe livezi a rătăcit şi'n noaptea aceasta ca şi în altele multe pe la sălaşul lui de pază. Erà o colibă slabă, tăman pe ţărmul Bârzăvei.

În noaptea aceasta pe bătrân îl cuprinse setea. Se sculă, asvârli un braţ de pae peste jăgul aproape stins şi se plecă asupra apei. Flacăra izbucni ca o mustrare de conşciinţă luminând oglinda neagră a apei.

Moş Ion se aşeză de'a buşileà, plecându'şi gura în jos...

Deodată se opri nedumerit...

– Mă'i... nu mi's beat...

Şi bătrânul se frecă la ochii, apoi se înholbă din nou la apă...

– Nu... nu mă'ă uite zău, s'a întors cursul Bârzăvei... Ce o să mai fie şi asta?

Dar iată că peste singurul lui ochiu trece o undă de batjocură glumeaţă şi plecându'se, el beà lung din apa turbure apoi îşi şterge mustăţile şi pe când se întoarce în colibă murmură surizând:

– Ho... drace... ho... hm... aşai... tii săracul Ion...

Apoi plesni din limbă:

– Na vezi... acelaşi cântec... ferice de tine... Ioane.

Bătrânul se culcă zimbind, şi adormi repede, în vreme ce afară vântul să războià cu firea.

În Robie...[51]

Toată noaptea a urlat vântul. Fulgerile se premeniau aşà de grăbite încât credeà omul că'i unul singur. Ear ploaia turnà ca cu găleata.

Erà o noapte în care oricât de trudit să fie trupul, îl încunjură somnul, o noapte, în care vrând'nevrând trebue să cugete omul. Vântul îl auzi mugind pe la fereşti opintindu'se în zidurile casei, frunzişul copacilor geme şi oftează din greu, ear crengile vânjoase trosnesc în pocnete pârăitoare.

Strania lumină a fulgerelor cari spintecă băzna nopţii, cuprinzând pentru o clipă într'o tainică licărire de vrajă împrejurimea, care se zbuciumă, ţipă, geme şi trozneşte, înşfăcată în hora nebună a elementelor scăpate şi peste care se aşterne apoi cutropitor în acord cu salturi nebune şi uriaşe îngrozitorul tunet clocotitor, care răscoleşte liniştitele bătăi de inimi.

La lumina fulgerelor, cari se perândau, vedeam pe mama grămădită într'un colţ de pat, făcându'şi cruce la fiecare făşie de foc şi aşteptând cu ochii închişi descărcarea tunetului.

Tata se sculase şi şedeà pe un scaun la fereastră privind dus la hora naturii de afară. El nici nu clipià din ochi, ci urmărià cu plăcere fiecare fulger şi apoi calculând în suflet distanţa până la tunet şi combinându'i şi direcţia spuneà mamei care erà pe jumătate moartă:

– Trebue să fie lovit pe la ,,curte"!... Ăstalalt a căzut pe livezi! şi aşà mai departe.

Eu nici capul nu cutezam să'l scot de sub plapomă, dar oricât de bine cercam să mă cutrop nu puteam să nu aud cum geme ceriul. Ba ce'i mai mult, vedeam şi fulgerul, măcar că fiind sub plapomă mai închideam şi ochii.

Dar eram copil şi de la o vreme adormisem.

Când deschisei ochii dimineaţa, mă pomeni cu odaia scăldată în lumină. Pare că şi stâlpul care sprijineà ,,meştergrinda" învechitei case parohiale, şi pe care eu nu'l puteam suferi, căci prea de multe ori mă izbisem de el în nevinovatul vârtej nebunatec al sufletului de copil, prefăcând cât ai bate în palme râsul în plâns, zic, pare că şi stălpul acela îmi păreà a fi la loc în dimineaţa aceasta frumoasă. Ceriul erà curat, de un albastru ademenitor de frumos, care se reoglindà în băltoacele galbene ce rămăseseră îndărăt să mărturisească de potopul din noapte. Arborii rideau în tremurul verde al coroanei bogate, fericiţi de scalda dorită de atâta timp.

Mă aşezai pe grinda târnaţului şi priviam voios natura încântată.

Din grădina din dosul căsii văzui deodată răsărind pe tata, în cămaşe, cu mânecile sufulcate, cu încălţămintele încărcate până peste glesne cu ,,imală" de cea rea, cum se face la noi din pământul gras al Bănatului, aducând un bulgăr albicios în mână.

Mama, care băteà unt lângă mine, opri pe o clipă bătaia şi uitându'se la tata, întrebă:

– Ce'o fi găsit ear tată'to?

---

[51] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 81-92.

Trebue c'am dat din umăr, căci nu'mi puteam închipui ce poate aduce tata. Când ajunse aproape de noi văzurăm că e o fiinţă împănată, dar în grabă nu ne puteam aduce aminte ce soiu puteà să fie, căci pasere cu pene albe'albăstrii, cam fumurii nu se pomeniseră la noi.

Mama credeà a gâci.

– E pui de ,,ciurez"!

Tata dete din cap negativ.

Ajuns la noi el se răzimă cu umărul de stâlpul încrestat al târnaţului şi îşi desfăcu palmele. O pasere udă, zgriburind de frig, eşi la iveală, privindu'ne năucă, cu ochii ei mici cuprinşi în nişte inele galbine. Genele goale clipiau obosite.

– Ce fel de pasere e tată? – întrebai.

Tata privi lung la dânsa, apoi netezindu'i penişoarele pe fulg şi nedesvoltate încă, cari acoperiau trupşorul tremurând zise rar:

– Nu ştiu nici eu ce'o să fie! Când o găsi colo sub plopii din capătul grădinei, am crezut că e pui de uliu, căci vezi ciocul e aplecat la vârf spre răpire şi labele sunt bine împărţite, dar ochii şi grumazul arată că se ţine de alt soi. M'am gândit să fie vreo cucuveică, dar nu e nici aceea, căci vezi tu aripele aceste însamnă că se ţine de paseri care sunt bune sburătoare.

Mamei i se urise de atâta explicare.

– Ei atunci ce'o fi?

– O să vedem – respunse tata scurt – după ce va creşte.

Mama se cruci.

– Doar n'o să'mi ţini acum şi jivina asta la casă, să'mi stoarcă puii de la cloţe numaidecât...

Din uşa grajdului se ivi figura îndesată a lui Savu, sluga noastră. Văzându'ne laolaltă se apropie şi dânsul cu libertatea unei slugi bătrâne...

Tata văzându'l că vine, îi arătă paserea, întrebând.

– Na, Savule – acum să te văd... ce'i asta? Sluga o luă în mâni, o învârti, îi desfăcu aripele, o căută la picioare, îi desfăcu ciocul, o pipăi pe după cap, o apăsă desupra cozii, dete de câteva ori din cap, strinse din ochi, încreţi din sprâncene, ridică pălăria pe ciafă, şi apoi uitându'se ţintă în ochii tatii, zise încrezut:

– Asta, mă rog, îi pui de şoim!

– Dar nu mai zice – îngână tata mirat. O fi, – adause într'un târziu – căci aşà, cum te uiţi la el, s'ar cam potrivi.

Şoimul, în decursul cercetării, se purtà bine, erà obosit. De la un timp începu să caşte. Îl resbise frigul ploaiei şi trebue să fi şi flămânzit. Tata îl luă şi'l aşeză într'o cotăriţă de pită să se încălzească, lucru care mamei nu'i prea veni la socoteală, căci nu se putu reţineà să nu zică:

– Aşà, aşà – spurcă'mi acum şi cotăriţele. Când mă uit la copilul ăsta, – aici atătă pe mine – nici nu mă mir că'mi adună toate jivinele în voreţ, căci are pe cine să samene...

Tata surise numai în barba lui frumoasă şi se perdu sub şopru. Auziam cum tăià cu firizul la scânduri, cum ciocănià bătând la cuie şi peste o jumătate de oră tata apăru cu o starniţă de lătezi înaltă, având un coperiş din două scânduri, împreunate şi aşezată pe o

capră cu trei picioare. De pe undeva din pod eşi la iveală lănţuşorul de aramă de la ceasul nostru cel bătrân, pe care l'a stricat de tot un jidov de cei cu zulufi, căruia il dete tata să'l chitească, care lanţ tata îl trecu pe după sulul starniţei. Vedeam eu bine ce o fi şi mă bucuram.

Când să fie totul gata, tata mă repezi să'i aduc de la căsapul din vecini ficat de doui cruceri, orice fel, numai ficat să fie. Eu mă dusei ca vântul şi când mă întorsei cu ficatul ce să văd.

Şoimul steteà pe sulul starniţei cu piciorul ferecat în lanţul de aramă. Se tot mişcà pe sul, când în stânga, privind mirat la lanţul care'l urmărià în toate mişcările zizăind înăduşit.

Când văzu însă în palma tatii ficatul muiat în sânge, fulgul i se sburlise capul şi'l trase de tot înapoi între umeri şi bălăbănind din aripele'i goale, desfăcu ciocul, din care ţişni o limbă roşie, ascuţită, urmată de un ţipet ascuţit şi sălbatic, care te pătrundeà până la creeri. Hoarele de prin voreţ ridicară capetele spăimântate, cocoşii deteră semnale de primejdie şi cloţele se ascunseră grăbit cu puişorii pe sub gardul de spini, a cărui streşină lată şi cam aplecată de bătrâneţe dedeà un scut cum nu se poate mai bun.

Mama se crucià în uşa de la cuină văzând hălia cu care înghiţià şoimul bucăţelele de ficat. După fiecare înghiţitură îşi lungià gâtul înainte, ca să lunece pesemne mai bine bucătura.

A mâncat tot ficatul adus. Într'o sărăriţă mică de lemn, de care folosesc la noi Românii când lucră afară la câmp, i'am pus apă şi am aşezat'o cu starniţă cu tot în colţul târnaţului. Ce ţi'e feara! După ce s'a săturat, s'a tras pe sul, a vârit capul sub aripă şi adurmi.

Din ziua aceea alt lucru eu nu aveam de cât se grijesc de şoim, căruia după un divan familiar i'am dat numele de ,,Ţepeş" în amintirea marelui Domn român Vlad, care după părerea tatii încă a fost o fire prădalnică şi dornică de sânge.

Dimineaţa mă treziam în ţipătul lui ascuţit, cu care'şi cereà mâncarea. Ear peste zi alungam urâtul jucându'mă cu el. Tata când aveà vreme, îl privià şi el lung studiindu'i firea.

Se impretinise ,,Ţepeş" cu toţi ai casei, numai cu mama nu. Mama nu'l putea suferi într'una cu ţipetul lui fioros. ,,Ţepeş" parcă cuprinsese aceasta, căci de cum prindea pe mama în ochi, nu mai slăbea din ţipete, cari din cari mai fioroase şi ţivlitoare. Tata de câte ori vedea scena aceasta, nu putea să nu ridă.

De la o vreme numai ce ne pomenirăm, că ,,Ţepeş" îşi schimbă coloarea. Fulgul, sur, începu se dispară de pe dânsul, făcând loc la nişte pene scurte, băţoase, a căror coloare la început nu se vădise încă. Peste vreo două săptămâni însă ,,Ţepeş" era învestit cu o haină albă ca zăpada şi numai în rădăcina ciocului puternic se ascundea o mică dungă de pene afumate. ,,Ţepeş" era din familia nobilă a şoimilor albi.

De cum îşi schimbă penele, pare că se mai potoli şi ura mamii faţă de dânsul. Acum îl privia şi dânsa mai lung, mai cu atenţiune şi parcă mai cu drag; îi plăcea coloarea lui curată, feciorelnică, trupul acela tăiat atât de fin cu capul fenomenal de măreţ şi cei doi ochi mici roşietici cu privirea rece şi trufaşă. Îl privia lung mama, ş'apoi ne zicea nouă:

– Îi tare frumos!

Într'adevăr aşa şi era. Corpul lui întrecuse de'a binelea mărimea obicinuită a soţilor sei liberi, de bună seamă în urma hranei bune ce a avut'o la noi.

Vara a trecut repede. Şi de cum începuseră a se mări nopţile, a bruma peste noapte, parcă şi în sufletul lui ,,Ţepeş" s'a făcut o mare schimbare. Începuse a nu'i mai plăcea mâncarea. Stetea aproape ziulica întreagă cu capul ascuns sub aripă, iar dacă'l mai scotia, o făcea numai ca să arunce privirea ochilor obosiţi în jur şi spre cerul fumuriu.

De la un timp spusei tatii că ,,Ţepeş" trebue să fie bolnav. Tata surise numai şi mă asigură, că în câteva zile o să'l vindece de boala lui. Încredinţarea aceasta mă înveseli, căci mă întristasem la gândul că'mi pot perde prietenul. Mama credea altfel.

– Ştiu eu ce'i lipseşte! L'am văzut cum clipeşte de lacom la puii de raţă.

Tata încreţia din sprâncene când auzia una ca aceasta şi zicea scurt:

– Asta'i şoim şi nici prin gând nu'i trec puii tei de raţă.

Nu cuprindeam eu pe atunci rostul acestor cuvinte.

Într'o dimineaţă mama mă pomeni din somn cu aceea, că afară a dat primul îngheţ. Mă îmbrăcai repede şi eşii afară. Peste pământul îngheţat dete o brumă puternică, acoperind cu un suflu de albeaţă pământul şi coperişele caselor şi arborii.

În colţul târnaţului ,,Ţepeş" cucăia înţepenit, sunându'şi din când în când lănţuşorul.

Erà Duminecă.

După prânz tata se ridică de la masă cu aceea, că mă chemă şi pe mine şi pe mama:

– Haideţi se vedeţi cum îl vindec pe ,,Ţepeş".

Eşirăm în curte.

Tata scoase starniţa în mijloc şi apoi ne zise să ne depărtăm iarăşi. Din dosul ferestrelor am stat şi privit la aceea ce aşteptam să se întâmple.

Şoimul stătu o vreme tot apatic. Deodată văzându'se singur în curte, el ridică capul întinzând grumazii. Se uită la imensul albastru al cerului lung, cu o privire plină de dor, apoi începu aşi întinde aripile pe rând, întinzând deodată şi piciorul. O iritaţiune părea a'l cuprinde pe încetul, căci din piept, îi eşiau frânturi de ţipete, se mişca într'una pe sul, iar aripile i se lungiau acum când în laturi, când se plecau spre pământ ca şi când s'ar pregăti de avânt.

Deodată apoi se isbi în aer.

Lanţul subţire se întinse şi ,,Ţepeş" căzu îndărăt pe scândură.

O furie nebună îl cuprinse în clipa aceea. Ciocul lui aspru isbi de câteva ori năvalnic în zalele lanţului, rupând şi solzii de pe picioarele'i proprii. Sângele începu a se ivi din răni. În mânia lui mare, Ţepeş nu mai văzu nimic. Nu a simţit că'şi zdrobeşte propriul picior. Din contră la vederea sângelui ce începuse a isvorî, furia parcă i se potenţa. Isbia ca şi cum şi'ar fi pus de gând să'şi sfarme piciorul numai se scape de lanţ.

Tata grăbi la el şi'l apucă de cap. Ochii tulburi de mânie –îi văd parcă şi azi– cum se schimbară într'o clipă. În locul mâniei o pânză de durere neputincioasă se pogorî peste dânşii.

Şi în timpul cât el îşi sbătia sufletul în cătuşele durerii neputinţei, tata tăie cu cleştele inelul, care'i încătuşa piciorul. Lanţul alunecă zuruind lin de pe sul la vale, legănându'se în gol.

Ne deterăm în lături.

,,Ţepeş" ridică instinctiv piciorul care'l opri pe loc, piciorul până acum încătuşat. Îl ridică o dată, îl ridică de două ori, se mai trase puţin în lături: simţise că lanţul nu'l mai împiedecă.

În razele soarelul tomnatic ochii îi fulgerară un şivoiu de schintei. Aripele se întinseră de avânt, un ţipăt ne sfredeli auzul şi în cealaltă clipă în văzduhul albastru plutia un bulgăraş alb, rotind pe deasupra noastră în cercuri largi.

Era ,,Ţepeş" al nostru.

Ţipetele lui sunau de acolo de sus din imensul liber al cerului ca nişte sbârnăiri de harfe.

A dat două trei roate şi a dispărut. Era liber.

Am stat încă mult timp acolo în mijlocul curţii cercetând zarea imensă, nutrind nădejdea zădarnică că ,,Ţepeş" trebue să revină. Am aşteptat în van.

De la o vreme tata plecă spre târnaţ, ducând în mâna stângă starniţa acum remase văduvă. Ajuns în târnaţ ne zise în glasul lui molatic:

– Aşa se va fi bucurat şi Vodă Ţepeş, când se va fi văzut eşit din temniţa din Buda.

Doamne, Doamne, ce mare dar e libertatea!

Eram copil atunci şi nu înţelegeam nimic. Abia acum am cuprins rostul vorbelor de atunci.

Iulie, 1908.

Părintele Vichentie[52]

Prin aerul siniliu soarele îşi tremură căldura în unde întortochiate. În nucul de lângă poartă vrăbiile satului păriau aşi fi dat întâlnire; te miri pe cine aveau de descosut căci umpleau văzduhul limpede cu glasurile lor ţivlitoare. În pragul luminat de căldură Bălan, mare, flocos, şedià întins cu botul pe labe repezindu'şi fălcile după muştele obraznice cari îl molestau. În fereştrile mici deschise, cu perdele albe, date cu grije de o parte, rideau gheorghine ,,alese" în nişte hârburi roşii. Din împărăţia recoroasă a coliviei întunecate, acoperită cu crenguţe de salcâm, un pitpălac îşi scoteà curios capul pândind din ochii lui cuminţi aurul libertăţii care se cerneà în largile cuprinsuri de afară. Trandafiri înfloriţi cădelniţau tămâia mirosului lor adulmecat sub streşina încremenită în potopul de raze. Prin coturi, ascuns, busuiocul îşi plecă capul cărunt ca un înţelept gânditor, descurcând pare că rostul necuprins al vieţii care să sbuciumà în juru'i.

Cu capul cernit de ani, părintele Vichentie îşi perdeà ochii pe un petec de hârtie. Oftà, mai proptià capul în coate, învârtià din nou hârtia printre degetele păroase şi iar să apucà de cetit. Peste masă, preoteasa îşi urcase ochelarii pe fruntea frumoasă şi pândia cu un fior de groază în ochii ei senini, taina înrăvăşirilor negre, cari se prelungiau în linii dese pe petecul acela de hârtie care scotea atâtea oftări părintelui.

Când văzu apoi că soţul mototoleşte hârtia asvârlindu'o departe, scuipând a scârbă după dânsa, se încumetă să întrebe:

– De la Ion?

Rosti atât de încet întrebarea încât fu mirare că părintele o desluşi.

Drept respuns el dete din cap. Se sculă apoi de la masă. Vârî mânile în buzunarele pantalonilor, şi începu să măsoare cărăruşa mică de la masă până la treptele cerdacului.

Bălan, sătul de somn ţinu să se frece de stăpân. Aceasta îl izbi însă în coaste cu piciorul şi bietul paznic al casei se trase de o parte gemând şi umplând ochii de lacrimi.

Preoteasa care se pregătise tocmai să pună părintelui o nouă întrebare simţi cum îi încremeneşte vorba pe buze.

Părintele se opri în faţa ei, şi dete pălăria pe ceafă.

– Auzi! – gemu el scurt... scrie că nu poate trăi fără ea! Zice că mai bine moare ticălosul dar de străina aceea nu se lasă.

Nu'i pasă de nimic... şi pace bună...

Asta'i mulţam de la copii... pentru asta l'am crescut şi l'am păzit... să'mi aducă acuma o străină în casă?...

Mişelul... şi zice că mai bine moare... dar nu o lasă... Copilul meu îmi scrie aşa, copilul unui popă românesc...

---

[52] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 93-114.

Părintele Vichentie îngălbenise de năcaz.

Biata preoteasă oftă din greu şi'şi împreună mânile în poală.

– La mine însă nu are ce căuta... Pragul casei mele să mi'l calce... că'l scot cu cânii afară... Doamne ce'o să zică satul?... Satul care l'a văzut crescând şi în care eu de patruzeci de ani mă lupt să încheg neamul meu... ferindu'l de amestec cu străinii... şi el, copilul meu, să'mi pună acum ruşinea pe obrajii mei îmbătrâniţi în cinste... O să mă râdă până şi ţiganul din marginea satului...

– Vichentie! – încercă preoteasa.

– Taci din gură! – taci, că şi tu îţi ai partea... tu l'ai stricat cu dragostea ta cea neroadă... Tu mi'ai stricat rosturile mele... iacă'ţi rodul acum... bobocelul teu, iacă'ţi rodul te fericeşte cu o străină, cu o nima'n lume... Dar la mine nu are ce căută; să nu gândiască să'şi pună piciorul în curtea mea că lumea se miră de noi... N'a ascultat de mine facă ce vrea... lumea'i mare, fericiască'se acolo între streinii ei. Eu i'am rupt icoana din sufletul meu.

Am rupt'o! Nu m'a ascultat – nu mai vreau să ştiu de el.

Nu mai am copil! Dumnezeu să'l erte!

Din ochii de mamă, se porni isvorul sfânt al lacrămilor ertători. Un sughiţ veni ca din senin vestindu'se neghiob în tăcerea mare.

Părintele Vichentie privi speriat la preoteasă. Un suris crud îi jucă în colţul gurii.

– Plânge femee proastă – plânge! Pe cine plângi? Poţi plânge în dragă voe, că a murit.

– Vichentie ai milă! E prost, nu ştie ce face, mai aşteaptă, nu te grăbi cu vorba...

Părintele puse mânile în şolduri.

– Aşă?? să mai aştept? Dar ce fac eu de un an încoace decât că aştept! Aştept! Am tot aşteptat... dar minte nu'i mai vine.

Ce nu i'am făcut – doar ştii, ce să'ţi mai spun. A fost mazăre pe părete.

Mi s'a gătat răbdarea. Eu nu'i vreau moartea, fericească'se cu străina lui, dar tată nu mai are precum eu din clipa aceasta nu mai am copil...

Am avut, nu mai am!

Năcăjit, el izbi cu piciorul în o petricică ce resări pe cărăruşa bătută. Piatra sbură căzând într'un pocnet în stoborii de gorun.

Preoteasa propti capul de masă şi plângeà. De sus, din nesfârşitul cuprins, soarele dogorià căldura lui de vară. Şi totuşi, în jurul celor doui bătrâni, pare că îngheţase firea. Erà ca şi cum un duh îşi prevălià în unde urieşe făşiile de sloi, amorţind pas de pas tot sufletul vieţii, prefăcând totul într'un enorm pustiu, gol şi rece. Părintele Vichentie, rupse un boboc de trandafir şi începu să'l desfacă. Petale şi foi se rotiau în aer căzându'i la picioare fulgerate. Suspinau pare că, căzând.

Preoteasa nu mai contenià cu plânsul. Ear popa Vichentie, cu privirea perdută în pământ, pare că vedeà deschizându'se o groapă mare, din marginea căreia el presărează în negru'i cuprins nădejdile unei vieţi cinstite. Foile de boboc i se păreau că sunt visurile, cari au perit.

Apoi ca trezit, zise preotesei:

– Adă'mi călimarul şi hârtia!

Femeea se ridică oftând. Îşi şterse cu vârful cătrinţei cele din urmă mărgăritare cari râvniau la lumină, şi îşi propti privirea duioasă în faţa soţului. Păreà o rugăciune mută, care cerşià în graiul ei tainic milă, ertare, pentru un vinovat,... pentru unul care erà departe, pentru copilul ei. De pe faţa rece a părintelui ruga umilită se resfrânse, căzând la pământ.

– Ce ţi'am spus?!

Preoteasa se perdu încet în casă. Se gârbovise dintr'o dată, încât păreà, că duce în spate un greomânt înspăimântător. Când se ivi iarăşi, credeai că pe fruntea ei, acolo în odae, o putere neştiută ar fi pus sărutul durerii.

Părintele apucă condeiul, îl înmuie supărat în cerneală şi începu a'l goni peste hârtie. Peniţa purtată cu ură, se poticnià des ţipând mocnită: câteodată, înfuriindu'se, îşi vărsà necazul trântind stropi mari de venin negru în calea ei. Dar părintele Vichentie nu vedeà nimic. În sufletul lui vedea o singură icoană: copilul lui, al popii Vichentie, fecior de popă românesc, gata să se piardă. Atâta vedea. Când ridică capul, pironi ochii în cei ai preotesei. Şi în clipa întâlnirii, în toţi patru ochi tremura aceeaşi comoară, isvorită din neînţelesul simţemânt sădit din vecinicie în suflete părinteşti.

– Ascultă ce i'am scris. Pentru cea din urmă dată o fac. Dacă va prinde, bine, de nu, vadă el.

Preoteasa îşi duse cătrinţa la gură, aşa asculta.

Părintele îşi tocmi glasul. I se pusese un fel de răguşeală aşa din senin şi pare că îl stringeà cineva de gât:

,,Ioane,

Îţi aduci aminte, când te'am dus pentru întâiaşi dată la şcoală în oraşul mare şi strein, cum ţi s'au strins pumnii de ciudă, când auziai la fiecare pas, zicându'mi'se ,,popă valah". Cu ani în urmă ţi'a fost fală, că te'ai putut numi ,,fecior de popă valah". Cred, că nu ai uitat încă. Şi acum tot tu, vrei să'mi amărăşti zilele mele din urmă, bătrâneţele mele cinstite şi ale mamei tale prin aceea, că'ţi iai soţie tocmai dintre acei, pentru care eu, tatăl tău, voiu remâne pururi numai un ,,popă valah". Zici, că mai bine mori decât să te laşi de străina aceea. Bine. De zece ori mai bine! Te'aşi pomeni, ca pe un vis perdut, ca pe o nădejde risipită, te'aşi plânge până când mi'ar fi dat. Te'aşi şti mort. Pe când aşà, nu pot decât să mă gândesc cu ură la tine, să te blastăm atunci, când ar trebui să te binecuvintez. Cruţă părinţilor tei bătrâni această durere la asfinţitul vieţii lor. Căci nu aşà ne'am închipuit noi sfârşitul. În glas argintiu de nepoţei mititei voiam să'mi dau sufletul, cari să mă bociască în graiul neamului meu... să mor încunjurat de sunetul aceleiaşi limbi, a cărei sunete m'au alintat în primele zile. Sfârşitul ce tu mi'l pregăteşti, nu este aşà. Şi acesta nu'l vreau nici eu, nici mamă'ta.

Dacă crezi de bine să ne împlineşti cererea, fă'o.

Atât îţi scrie tatăl teu, ,,popă valah" şi Mama ta
preoteasa din Turnişor.
Vichentie".

Cuvântul din urmă, se înecă în plâns. Plângeau bătrânii de li se scuturà şi cămaşa pe dânşii sub umbra nucului mare, în asfinţitului soarelui de vară. Peste sat în aceeaşi clipă se revărsă dangătul talangei de la cireada de vite care păştià resleţ pe o coastă de deal.

Sunà ca de îngropare.

Cei doui bătrâni se ţineau îmbrăţişaţi turnându'şi în lacrămi amare durerea sufletului lor.

Prin aerul înfumurat, fulgerau liliecii ca nişte gânduri perdute.

La vreo două zile după ce părintele Vichentie expedă scrisoarea feciorului seu, i se întâmplă un lucru care'l puse pe gânduri.

Într'o noapte el sări din somn.

Îi veni că auzise un pocnet de puşcă sub fereşti. Pomeni preoteasa; ea se cruci, căci nu auzise nimic.

– Ţi s'a fi'mpărut Vichentie!

– Nu, nu, – grăi popa – am auzit bine pocnetul, doar la sunetul lui am sărit.

Preoteasa se minunà.

Până dimineaţa părintele Vichentie a dus'o într'o groază. I se pusese ceva la inimă, ca o ghiaţă, iar pe creer îi venià că apasă de sus din nemărginire de undeva o mână crâncenă, grea şi tainică. Îi venià că are să i se întâmple un lucru mare.

Pe la prânz în aceeaşi zi se lămuri temerea.

O telegramă vestià cinic, în câteva rânduri, că copilul lui, Ion, şi'a luat viaţa.

Când a luat în primire solia de jale, popa Vichentie remase ca trăsnit, apoi căzu pe un scaun şi începu să plângă. Alătur la, aceea care a împărţit binele şi reul aproape patruzeci de ani, cu dânsul, făceà vânt durerii de mamă în hohote sinistre.

Aşà au plâns bătrânii, căzându'şi în grumaji până târziu sub seară, când popa Vichentie, sărutând ca de mângăere, fruntea cinstită a preotesii, zise cu glas înecat:

– Dumnezeu să'l erte, a fost un bun copil. Mai bine şi'a luat viaţa, decât să ne amărască bătrâneţele... Dumnezeu să'l erte!... Să ne rugăm Saro pentru sufletul lui...

Şi în seninul aerului căptuşit cu mirosul de sfinţenie al busuiocului care străjuià de sus de după grindă, rugăciunea se înălţà spre neant pornită din două suflete orfane.

Luna, care scoase capul curioasă de după clinul de deal, umplu lumea cu lumină.

Erà ca şi cum pe capul firii puteri necunoscute ar fi aşezat aureola martirului.

Anii au trecut de atunci şi poate nici nu e adevărată povestea.

În seara sfântă, părintele Vichente şedeà singur la masă, perzându'şi ochii peste chipurile din vechiul ,,album" familiar. Aşa obicinuise tot anul în sfânta seară a Ajunului de atunci, de când îl părăsise şi preoteasa Sara.

Până ce trăià dânsa tot erà cum erà, dar de când scârbită de atâta amar de cât a dat în lumea aceasta ticăloasă, a părăsit meleagurile acestea şi a trecut în luminatele lăcaşuri ale drepţilor departe, după lumina plăpândă a aştrilor, viaţa popii Vichentie se îngreună cu desăvârşire. N'avea bietul om pe nimeni. Remăsese cuc nu altceva, vorba crâsnicului Niculae.

La început îi veni greu de tot. Ori încătro privia i se năzărià umbra preotesei prin cele colţuri. Şi multă vreme nici nu crezuse că a murit. Îi venià aşà o simţire pe suflet, o simţire amăgitoare care'l minţia într'una că are să vină preoteasa. Multă vreme s'a tot lăsat înşelat popa Vichente... Dar moarta n'a mai întors şi într'o bună zi când gândul înşelător îşi încercă din nou jocul cu dansul. Înclină din cap şi bolborosi încet:

– La adecă'te aşa'i, aşa... numai cât eu am să merg la dânsa...

Şi'n aceste clipe ochii lui mari, verzui reflectau atâta linişte, atâta resemnare şi încredere în neînduplecata ursită...

Pe încetul apoi părintele Vichente se linişti. Chipul preotesei, care i'a fost atât de dragă în anii tinereţelor şi care mai târziu împodobise cu atâta vrednicie aproape jumătate de veac cuprinsul modest al casei parohiale, începuse zi de zi a se spălătăci tot mai mult, până ce remăsese numai ca un basm frumos, despre care te îndoeşti uneori de a fost într'adevăr ori e numai născocit.

Se dedase să'şi audă ecoul proprilor paşi resunând prin casă, să ascute resfrângerea uşoară a vorbelor sale prin cele odăi goale, în cari rar de mai întră vreodată. Iac' când mai dedea cineva pe la casa lui. Ce ar fi şi căutat într'însele.

Dintre toate zilele tristei sale văduvii, zilele Crăciunului îi veniau mai grele. De zilele aceste se legau amintiri pe cari nu le'a putut şterge nici vremea, nici amarul vieţii şi nici durerile. Amintirile acestor zile au continuat să trăiască în sufletul lui.

Şi de aceea îl vedeam şi azi în seara de ajun, stând în odăiţa lui scundă, cu fruntea răzimată în palme, cu ochii pironiţi la chipurile albumului familiar.

Pentru popa Vichente seara de ajun erà seara cea mai sfântă, căci în această seară dânsul stetea de vorbă cu acei ce au fost cândva mai dragi ca ochii, mai scumpi decât sufletul: – în această seară părintele Vichente steteà de vorbă cu morţii sei.

Aşà erà.

În ochii popii Vichente în clipele acestei seri ,,albumul" mare, legat în pele şi cu ,,beşlog" de aramă argintată, păreà o criptă uriaşă, plină, tixită cu morţi. Aci erà neamul întreg. Părinţii lui luaţi ca pe vremi ,,înpotrit" vădindu'şi numai profilul aspru; unchii, mătuşele cu crinoline uriaşe şi frizate cu ,,locne", fraţii şi surorile, apoi chipul lui şi al preotesei Sara, ş'apoi încă un chip acoperit cu un petec de mătasă neagră.

Un singur viu într'atâţia morţi.

Un neam care s'a prăpădit. Numai unul singur a mai remas ca o mărturie uitată, el, popa Vichente şi şi dânsul este aproape de liniştea gropii.

Pletele peste cari o putere mai mare decât a omului a suflat bielşugu de argint, podoaba apusului de soare a vieţii, prevestiau dejà apropiatul amurg.

Demult dorià popa Vichente acest sfârşit. Doar vedeà bine că învârteala lui pe acest pământ de mult îşi perduse rostul.

Şi cum şedeà în ploaia de lumină a lampei învârtind filele groase ale pomelnicului morţilor sei, buzele supte îi tremurau în convulsiuni dureroase.

Şi'n liniştea sfântă neturburată de nimic se auzià clar conversarea popii Vichente cu morţii lui. Cu cei mai vechi mai puţin, cu cei mai noi mult, dar vorbià cu toţi.

Mai bucuros steteà de vorbă, cu chipul preotesei Sara.

Lampa mică îşi turna lumina peste odae. Din păretele din faţă Nazarineanul restignit privià cu privirea blândă ertătoare, la omul care în aceste clipe rescolià de sub glia grea amintirea morţilor.

Pe prispa sobei de lut un motan mare, cenuşiu, îşi torcià în glas monoton povestile'i bizare, de lupte sângeroase cu şoareci fricoşi şi cu cloţani otrăviţi.

Încolo liniştea senină, pacea sfântă din ajunul celui mai mare praznic luase în stăpânire totul.

Afară, fulgi mari, albi, se porniseră din înălţimile înfumurate cernind încet şi aşternându'se umiliţi pământului, înălţând clipă de clipă linţoliul alb, acoperind tot mai mult trupul gol şi negru al ţărânei.

Numai rar, glasul arămiu al clopotului din turnul bisericii ţipà despicând liniştea nopţii, când ciocanul greu purtat de mâna vremii îi cădeà în dungă vestind astfel celor ce se găteau de prăznuit cum se scurtă viaţa, cum se adaugă clipă de clipă vecinicei.

Părintele Vichente nu auzià, nu vedeà nimic din toate acestea.

Dânsul erà cuprins acum cu lucru mare, vorbià cu morţii lui.

Dânsul vedeà numai chipul blând al preotesei cum îl privià din cadrul de carton aurit cu ochii aceia mari, cari au înseninat cu albastrul lor o – viaţă. Şi cum o privià părintele Vichentie o lume îi treceà pe dinainte, o lume de fericire, cum s'a revărsat asupra dânsului aci în satul acesta mic şi dosit.

Vedeà anii de tinereţe când a fost chemat la slujbă pe lângă altarul acestui sat.

Ani rodnici, ani de bielşug au fost aceştia a căror reflex parcă şi acum se mai resfrânge asupra lui.

Rai a devenit căsuţa mică, cu coperişul de stuh, cu târnaţul sprijinit în stâlpi înrăvăşiţi de mâni umile ţărăneşti.

Ce frumoase au fost vremile acele. Şi ce repede s'au strecurat prin vreme. De parcă nici n'au fost.

Aceste şi altele multe au trecut prin sufletul părintelui Vichente la văzul chipului adorat. O lacrimă se furişà timidă în colţul genelor, un strop de opal din aceea comoară nepreţuită şi mare, pe care a hărăzit'o omului bunul Dumnezeu, ca să aibă cu ce se mângăià în clipele grele ale vieţii.

Chipul din cadrul aurit parcă a observat lacrima şi espresia ochilor s'ar fi schimbat dintr'o dată.

Erà ca şi cum o uşoară umbră de dojană s'ar fi ivit în albastrul acela, nuanţând puţin seninul lor.

Părintele Vichente se înfioră.

Barba lui mare albă ca un surguciu de fire de argint, începu să tremure de impresionant ce erà.

Aduse chipul mai aproape de ochii lui slăbiţi voind parcă să'l culeagă adânc în suflet şi bolborosi.

– Te'ai dus Saro şi m'ai lăsat singur. Al cincilea Crăciun de când nu mai eşti cu mine. Nu te mai am şi Doamne, ce goală'mi pare lumea. Odată cu tine s'a dus şi rostul meu. Mă port ca un străin printre oameni. Văd bine că nu mai sunt de niciun folos pentru lume şi nici pentru mine. E mare gol în sufletul meu. Dar ce stau să'ţi spun. Sufletul tău colindă adeseori prin casă – îl simţesc eu bine. Uneori parcă ar plânge. De ce şi pe cine? Pe mine, care am remas aici de mărturia unei vieţi năcăjite. Ori te doare că nu mai vezi nimic prin casă? Ehei, ce să fiu făcut? Pentru cine să mă fi trudit... Ori îl deplângi pe el...? Nu ne'a iubit... a fost copil rău... n'a ascultat de noi...

Părintele Vichente tresări şi privi înfiorat la chipul preotesei... Întoarse cu mâna tremurândă fila groasă şi din cadrul aurit îl isbi mătasa neagră, care acoperià alt chip.

Fruntea părintelui se încreţise. Ochii se ascunseseră cu desăvârşire în dosul genelor şi capul se plecă puţin în laturi.

Îi venià parcă greu să privească această filă a albumului vechiu.

Încet, bătrânul culcă mâna peste carte şi'şi propti capul peste dânsa.

Ce vifor va fi bântuit în clipele acestea sufletul lui obosit?

Peste capul alb ce părea un bruş de zăpadă lumina gălbue a lampei se turnà din belşug.

În părete, ciasornicul mutat o dată cu dânsul în casă se porni pe bârâite. Plumbii spânzuraţi de lănţuşoarele de aramă începuseră a se pogori la vale, în vreme ce deasupra în clopoţelul de nichel ciocănaşele mici se porniră să vestească în icniri stridente – noaptea înaintată.

Motanul de pe prispa sobei speriat şi conturbat în gândirile sale se ridică în picioare privind încruntat, cu spinarea îndoită şi coada vâlvoi la maşina stranie...

Ultimul ecou se perdu pe undeva prin colţuri şi nu se mai auzia decât tic'tac'ul regulat ca un paş grăbit de drumeţ întârziat, care macină o cale lungă, lungă.

Popa Vichente se ridică scuturându'se ca prins de friguri.

Îşi aţinti privirea la petecul de mătase în dosul căruia se ascundeà un chip... care i'a fost odată din cale afară drag părintelui, de care îşi legase pe vremi toate nădejdile sale.

Din nădejdile acestea nu s'a ales nimic.

Dorm toate, nădejdi şi dragoste în dosul petecului de mătase.

Părintele oftă. Peptul lat se avântă ca un foi de parcă ameninţà să se desfacă.

Cu o mişcare bruscă înlătură bucata de pânză.

Un tiner apăru în cadru.

Nalt, frumos, cu ochii vii, cu plete lungi...

Popa Vichente propti albumul de trunchiul lampei şi'şi vâri degetele printre pletele argintii. Ochii se desfăcuseră mari, peste pupilele mici se trânti o umbră stranie.

Erà umbra durerii, fantoma unei dureri crâncene, îngrozitoare.

– Copilul meu, copilul meu, gemu popa Vichente.

Din ochi se porni isvorul sfânt al durerii. Mărgăritar după mărgăritar se porni la vale, ascunzându'se între firele argintii ale bărbii încărunţite.

– Copilul meu, ce mi'ai făcut tu mie... Câtă bucurie a simţit sufletul meu în clipa când schincitul teu a umplut cuprinsul păreţilor acestora vădind viaţa ta. Mă simţeam atunci rege... aveam copil şi zorile unei vieţi pline de rost mi'au rumenit sufletul. Cum te'am grijit şi cum te'am păzit. Şi cum ai resplătit tu grija mea şi a mamei tale? Când ai ajuns mare, când începeam să nădesc cu un paş firul nădejdilor mele, când te'am făcut om... când urmà să mă bucur de tine, atunci ne'ai dripit sufletul. Te'au cucerit străinii – afurisească'i Dumnezeu din ceriuri – şi te'au atras la dânşii. Mai frumoase ţi s'au părut fetele lor decât ale noastre. Poate ţi'a fost şi ruşine de tatăl tău, de bietul ,,popă valah" – te'au ademenit străinii cu luciul înşelător... Copilul meu, copilul meu, ce durere ne'ai pricinuit tu nouă. S'a întors pământul cu noi, amărâtul pământ brezdat cu suferinţele neamului meu, când ne'ai vestit legătura mea. Şi ai avut inima să ceri de la mine, de la tatăl teu, în sufletul căruia ai învârtit cuţitul

nerecunoştinţei, binecuvântarea peste o legătură pentru care eu numai afurisanie puteam aveà. Şi nu ţi'am dat'o, te'am blăstămat. Am rupt chipul teu din sufletul meu, nu te mai aveam.

Drept răspuns – ţi'ai luat viaţa, care eu cu mamă ta ţi'am dat'o fără voia ta, şi asupra căreia noi aveam dreptul de a dispune şi nu tu...

Dar mai bine aşà. Mai bine în braţele pământului decât în braţele străinei aceleia. Mai bine sărutul gliei reci decât alintările calde ale – străinei.

Mort – dar eşti al nostru, al meu, al pământului din satul teu. Te am aproape, vorbesc cu crucea ta, cu trandafirul pe care l'a sădit mamă'ta deasupra gropii şi parcă vorbesc cu tine. Eşti lângă mama ta şi lângă moşii tei... toţi români, cari se odihnesc liniştiţi sub glia îngăduitoare. Şi nu peste mult vin şi eu să mă odihnesc lângă voi...

Hei, altă soarte ţi'am ursit eu ţie. De unde să gândesc că eu o să'ţi plâng la cap şi nu tu mie. N'ai fost copil bun, ai otrăvit sufletul meu, ai ucis şi pe mama ta... Noi te'am ertat, să te erte şi Dumnezeu de dragul Fiului Seu, a cărui naştere o prăznueşte lumea...

Deodată părintele Vichente sări de pe scaun, ochii îi eşiră din orbite, părul i se ridicase măciucă în cap.

Prin liniştea odăii dânsul deschilini bine cum se strecură dureros, ca un vaet venit de cine ştie unde, cuvântul – Tată!

Popa Vichente se propti de masă şi duse o mână la inimă. Grumajii se întinseră înainte spre fereastră... şi pentru a doua oară i se păru că aude cuvântul...

Erà glasul lui, glasul copilului... Îl desluşià bine.

Resuflarea i se opri şi o paloare se înstăpâni pe faţa lui. Apoi îndemnat de un gând straniu se repezi pe uşă afară, cu capul gol, cu ochii eşiţi din orbite...

La capul coridorului vântul de iarnă resărit din noapte înfăşcase o volbură de zăpadă învârtindu'o nebunatic.

Părеà o figură de om.

Eră el, copilul lui... îl vedeà bine.

Cu creerii aprinşi spre această fantomă se repezi popa Vichente.

Într'o pornire nebună întinse braţele înainte, un horăit sinistru îi eşi din pept şi căzu aşà cum erà cu braţele deschise peste covorul de zăpadă.

Vântul îşi continuă hora cu volbura'i mirească pe lângă gardul de uluci pierzându'se în noapte...

Iar din înălţimile fumurii fulgii cerneau într'una acoperind încet pe încetul trupul popii Vichente până ce dispăru cu desăvârşire...

A doua zi des'de'dimineaţă clopotele parcă plângeau vestind praznicul cel mare.

Crâsnicul Nicolae după ce aprinsese toate policandrele se postă la uşa bisericii şi întimpinà credincioşii.

– Azi nu'i slujbă, l'a luat Dumnezeu azi noapte pe părintele...

Iar bieţii români vedeau semn în săvârşirea aceasta şi răspundeau.

– Dumnezeu să'l erte, o fost popă curat de l'a luat Dumnezeu la zi aşà mare.

Ziariul lui Radu Roman[53]

I.

…,,Peste miriştele înnegrite de rugina ploilor, lumina soarelui de toamnă se culcă lină, melancolică. Nu mai e revărsarea potopului de aur de acum câteva săptămâni... Nici câmpul nu mai e cel vechiu... Prin verdele întunecat al tufişului se brodează tot mai des galbinul prevestitor de apropiata moarte. Păianjenii zoresc să'şi aştearnă urzeala fină argintie peste mirişte, linţoliu strălucit peste natura ce trage de moarte"... ear deasupra scăeţilor cu cotoare uscate şi cu capete mari, trece cântând troparele morţilor cu glasu'i subţirel şi rece vântul de toamnă... Şi e atât de jalnică cântarea, încât plăpânda frunză a plopului svelt îşi simte plesnind inima de durere... îşi pleacă capul şi cade în rotiri bizare în necunoscutul abis spre care plecaseră multe din surioarele ei. Ear jos se întinde un imens mormânt al frunzelor irosite. Un miros plăpând... de descompunere se ridică în suluri nevăzute în aerul ce pare saturat de aburii grei şi umezi.

Hameiul selbatic îmbrăţişând mijlocul svelt al plopului, şi'a înroşit podoaba de necaz că n'a putut ajunge până sus, să şoptească în urechea odorului sbuciumul dragostei ce l'a cuprins în primăvară.

Iar jos la tulpină, deasupra mormanului de frunze veştejite un greer îşi cântă filozofia veselă ca un înţelept modern, satiric şi nepăsător.

...O ploae mocnită se va porni învălind câmpiile în haină fumurie.

Prin văzduhul umed câte un corb rezleţit trecând grăbit, va ţipà ectenia lugubră a morţilor, chemând îndărăt viaţa peste ogoarele încremenite.

Nori suri se vor grămădi în văzduhuri fluturându'şi marginile dantelate tot mai aproape de pământ... vânjoli'se'vor în horă macabră cu crivăţul năpraznic, scăpat din beciurile îngheţate. Şi'n vremea năpraznicei veselii de sus se stinge în icniri scurte viaţa firei aici pe pământ"...

În mână îmi tremură fila de hârtie îngălbinită pe la margini de privirea intensivă a vremii. Citesc şi recitesc măruntele slove urmărind cu luare aminte înrăvăşirea neagră ce'mi pare o înşiruire lungă de mici şi rotunde mărgăritare.

Şi privirea mea lunecă de pe ultima slovă pe întregul cuprins al hârtiei şi aşa'mi pare, că văd o dungă roşie răsărind de'a curmezişul...

Şi în aceeaşi clipă reflexul autosugestiv al unui râs argintiu cu timbru ironic îmi resbate în timpana slăbită... un râs în hohote pline... foarte departe...

Porţi tainice îşi desfac aripele largi fără sgomot, undeva într'o ţară a închipuirilor reci şi fără de vlagă... şi prin întredeschiderea mare, sufletul meu apucă nebunatec pe vechi cărări părăsite, peste cari covor de verdeaţă asternuse... ani...

---

[53] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 115-124.

În urechi îi aud într'una râsul... şi pare că aud clopotul dintr'o vale fermecătoare cum chiamă la închinare...

La auzul lui se sfarmă obezile nevoilor zilnice, se cojeşte sufletul primenindu'şi voiciunea... la auzul lui uiţi de moarte... În sunetul metalic se resfrânge numai fiorul opăcit al vieţii.

Tu eşti!!

Spre tine goneşte sufletul meu în clipele'i de sbucium, pe tine te caută când în cădelniţa nevoilor s'a strecurat şi un dram de smirnă din bucuria acestei vieţi.

Mă pierd de câte ori îmi pare căţi aud glasul.

Anii au îngălbinit fila de hârtie... Dar peste marginile dantelate, cuprinse în cadrul lumei care numai noi ştim, tu tronezi ca o regină a gândurilor.

Departe eşti.

Peste câmpii preseraţi cu flori şi îmbătaţi de cântul măestrilor bohemi ai milostivei firi... aud râsul teu... metalic...

Aşà te ştiu... aşà vreau să te ştiu...

Dar vezi e orfan acuma câmpul.

Cântăreţii au încremenit în sărăcăcioasele lor bordee şi alt artist a început să'şi sune aria.

E crivăţul... ucigătorul de flori şi cântece... care încremeneşte cu vocea'i dură plăpândul suflet al firei...

Totul se pregăteşte de somn în imensul cuprins...

Stau şi privesc la ceriul mohorât, la pânza de nori fumurii, cari vin rostogolindu'se, mânaţi de răcnirile înfiorătoare ale nemilostivului crivăţ.

Stau şi privesc ca un orfan, care nu mai are pe nimeni, la această schimbare la faţă a firei.

Şi gândul meu legat de'a pururi de glia sufletului teu, te chiamă în aceste clipe sfinte când natura se zbate în spasmele morţii...

Dar Tu, eşti... departe...

Perzându'ţi privirea în nemărginire tu te perzi pe tine însuţi în labirintul unei singure întrebări:

– Pentru ce?

Şi respuns nu ştii da, tu, care nu vezi niciun rost în viaţă, doar numai jugul nevăzut şi greu pe care'l purtăm deopotrivă toţi.

De negru ce ţi'e sufletul tu vezi şi viaţa neagră.

La spatele teu focul trosneşte în sobă certându'se cu vântul obraznic, care năvăleşte în horn.

Tu nu auzi nimic.

Ci pune'mi mie întrebarea!

Şi eu ţi'aş da răspunsul. Aşi culcà capul în poala ta şi ţiindu'te de mână mi'aşi perde sufletul în ochii tei frumoşi în vreme ce gura mea'ţi va înşirà pe fir de nalbă, povestea tristă a unui copil fără de noroc.

II.

...Stau şi privesc la focul din sobă cum se sbate, cum se frământă, ţipând uneori jalnic, răcnind earăşi înfuriat când vântul apucând în horn îşi toarnă răceala peste dânsul. Flăcările cu miezul roşu şi gălbinii pe de margini joacă în chindii nebune, alintând păreţii nepăsători şi negrii... pare că ar fi alintările unei bachante, risipite peste un satir bătrân, stors şi neputincios.

...În vâlvătâile gălbenii văd sbuciumul patimilor care s'au frământat puternic odată în cuprinsul îngust al sufletului meu... Prin urechi îmi fulgeră acordul unei cântări de care demult nu mai auzisem şi care'mi revoacă aşà spontan o lume de mult apusă... Bisericuţa de lemn cu tinda sprijinită în stâlpii de stejar ciuruiţi de carii... Mă cred în tinda veche de unde ascult acum ca de pe alte tărâmuri vechea cântare, cântată pe vremi de cantori simpli cu suflet senin:

Din tinereţele mele
Multe patimi se luptă cu mine...

În lăcaşul Domnului înălţat acolo în milieul mila satului... O icoană reflectată trezeşte la viaţă altele... şi mă pomenesc că rând pe rând să nădesc tot mai multe, strecurându'se grăbite pe dinaintea sufletului meu până ce mă trezesc cu povestea tristă a vieţii mele – inchegată...

Şi tu eşti aci...

Ascult şopotirile dornice ale flăcărilor cari îşi topesc viaţa cerşind fierului rece un dram de iubire, pe care acela nu le'o poate da. Ascult şi gândul meu se opreşte la pragul sufletului tău cerşind – întrarea. Ecoul zbuciumărilor bătrâne resbate din nou la mine.

Simţesc cum îmi cade capul în piept. Pleoapele se pogor şi dânsele... şi parcă o lume nouă îşi ia începutul în dosul ochilor închişi.

În haina cernită aşà, cum te'a prins privirea mea atunci pentru întâiaşi dată, te văd şi acum.

De nu te'aş mai vedeà!!

Cu sufletul răzleţ, speriat de veninul grămădit între păreţii înguşti ai unei vieţi fără vlagă îmi cern zilele trăind din amintiri. Ce devreme s'a strecurat de atunci prin zăgazurile vieţii... Tu în lumea ta tristă... regină nenorocită în tronul şubred al nevoilor amare; eu singur, certat cu mine, cu lumea...

Stau şi ascult războirea firei... Şi te simţesc cu toată depărtarea ce s'a aşternut între noi... tu eşti aci în clipele acestea... aci lângă mine...

Voiam să plec... Un dor mă apucase, un dor nebun, resărit din porniri bizare, să mă duc să'mi torn undeva în largul lumii care cuprinde atâtea dureri şi durerea mea.

Dar fire tainice, cărora zadarnic caut să le dau nume, simţesc cum mă simt legat de locul acesta. E locul crimei atrage vecinic la dânsul pe ucigaş.

Aici mi'am ţesut în atâtea nopţi de sbucium urzeala nenorocitei mele porniri, care a devenit apoi tristul milieu al vieţii mele pe care am pornit'o atât de frumos.

La poarta sufletului teu senin peste care s'a pogorit borangicul cernit al durerilor, dorul meu nu înceată a reclamà întrare. Tu însă stai nedumerită în faţa respântiei şi nu ştii calea pe care să apuci. Să porneşti pe cea îngustă, împrejmuită de spini, presărată cu bolovani, la ale cărei margini te aşteaptă braţele mele dornice, deschise larg ca poarta unei case primitoare de oaspeţi, ori să continui înainte pe poteca bătătorită, cercetată, pe care o frământă lumea multă şi la sfârşitul căreia nu te aşteaptă nimeni... ci doar pustiul sterp al sfârşitului vieţii. Tu nu ştii pe care să apuci... şi'n sbuciumul năprasnic vremea trece... zilele se cern, grămădindu'se grăbite.

Ascult în nopţi când durerea sufletului mă covârşeşte, la hoinăritul vântului de afară. Şi printre răcnetele lui sălbatece uneori pare că aud şi râsul teu, râsul argintiu... sunând cum sună clopotul din cintirime vechi vestind... eşirea sufletului vreunui credincios.

Şi mă apucă în clipele acele o ură îngrozitoare împotriva a tot ce există.

...Eri eşisem puţin prin grădină. Soarele de earnă clipià ironic din lăcaşu'i înalt. Sub ştreşina îngustă a poiatei privirea mi'o atrase un cuib de rândunică.

M'am înduioşat văzându'l. Ştii pentru ce? Mă gândiam în clipa aceea la nenorocitul meu cuib... ş'apoi vezi e destul să provoci o icoană în suflet pentru ca să te trezeşti cu o pinacotecă întreagă în câteva clipe. Mă gândiam: câtă fericire va fi avut loc aci în cuprinsul îngust, în seninele şi blândele luni de început de vară.

Cât de mic e cuibul şi totuşi câtă fericire nu s'a sălăşluit într'însul?

Acum e gol. Dumnezeu ştie pe unde colindă stăpânii. Dar peste câteva luni, când ghioceii îşi vor ridicà capetele timizi şi modeşti sub stratul de frunze veştejite, ciripind voios se vor reîntoarce stăpânii cei vechi şi în jurul şi cuprinsul cuibului se va începe din nou viaţa de vrajă, de dragoste, de sbucium cald în nopţi ferbântate.

...Ochii mei fug spre îngrămădirea mare de peatră... casa mea...

Şi cumpănesc în sufletul meu deosebirea uriaşă: între cuibul mic şi cald şi între palatul mare şi – rece.

...Când somnul mă ocoleşte, când blăstămând lumea îmi încep colinda prin şirul lung al odăilor reci, mi se fură în inimă timid şi laş, ca un hoţ de drumuri mari gândul împintenător la revoltă: – Ce ai tu?

...Şi de fapt ce am io? Eu, care râvnesc la bucuria naivă a celui din urmă flăcău din satul meu.

...Vezi, uneori aşà mă apasă ceva în gât. Şi totdeauna în clipa, când aşi ridicà din nou blăsteme asupra vieţii acesteia fără rost, fără de vlagă, fără de niciun sfânt.

Ştii, parcă s'ar ivi cineva şi mi'ar apăsà uşor mâna peste buze,...

Mă cutremur... Sufletul teu îl simţesc atunci colindând prin salele reci şi toată durerea, tot amarul vieţii mi se potenţează... dar nu blastăm, nu, ci binecuvântând... eu... păgânul... te binecuvintez pe tine...

...Şi'mi resare din nou înainte respântia drumurilor tale... te văd cum stai nehotărâtă... şi te chem...

Vino!

În seara de ajun[54]

...Stau la masa peste care lampa îşi trânteşte cu belşug lumina albă şi resfoiesc din nou filele cu marginele roase, îngălbinite, îndoite în unele locuri. Şirele dese îmi par ca o urzeală neagră a unui paianjen uriaş, cari se întind cum cad filele grăbite unele peste altele, în nemărginire. Prin gând anii fugăresc întâmplările trecute cari, la rândul lor cearcă să se ascunză ruşinate parcă între file. Un miros uşor de un început de mucegai mi se asvârle în faţă. Parcă un mormânt vechiu şi'ar înălţà încet un colţ, înfiorând seninul cu zăduhul greu ca un memento al inevitabilei sorţi.

...E seara de Ajun! Afară ninge. Băznă acopere stradele printre cari, gonind omătul uşor trece hăulind ca un duh necurat crivăţul furios.

...În odaie e cald. Focul din sobă se ceartă nepăsător în cuprinsul îngust al hornului cu vântul de afară, căruia îi trânteşte din când în când şăgalnic câte o mână de fum în ochi.

Eu stau cu privirea pironită peste cartea în cuprinsul căreia mi'am vârât tot sbuciumul unei vieţi fără de rost.

Demult n'am mai avut'o în mâni.

Dar acum în seara când tot omul se bucură, adunându'şi în jurul seu pe toţi pe cari îi iubeşte, mi'am adus şi eu aminte de unicul prieten, ziuariul meu, cosciugul gândurilor tăinuite, testamentul unui suflet pribeag înduşmănit cu sine şi cu lumea.

...E pace pretutindeni... Lumina sf. seri se revarsă în aceste clipe peste sufletele milioanelor de credincioşi, cari pentru o clipă îşi îngroapă durerile deschizând şirul nădejdilor ispititoare, irealizabile, ale zilei de mâne.

Ce fericiţi sunt în aceste clipe oamenii.

Eu nu sunt ca dânşii. Niciodată nu am fost ca dânşii.

Eu stau şi azi în cuprinsul de vrajă al sfinţeniei zilei ca un excomunicat, ca un păgân remitent şi cerbicos.

Nu am de ce mă bucurà nu am de ce plânge. Viaţa mea s'a strecurat fără emoţii, fără bucurii, fără păreri de reu.

Când îmi întorn privirea înlăuntru mă îngrozesc de golul uriaş pe care'l văd resărindu'mi înainte.

Un gol văd numai, un deşert sur prin care mă strecur obosit, mânat de instinctul firii fără nădejdea unui liman.

Nu am nimic, nu am avut nimica.

Nu am perdut nimic şi nu am ce câştigà.

Şi totuşi parcă văd licărind, departe peste hotarul imensului gol o slabă făşie de lumină.

E numai palidul reflex a unui joc frivol de sugestiune.

---

[54] Din vol. *D'ale vieţii. Schiţe şi nuvele*, p. 125-131.

Dar nu. Opaiţul mic îşi întinde tot mai mult cercul de lumină şi cu ochii închişi văd înroşindu'se întreg orizontul ca un splendid resărit ori apus de soare.

E seara de Ajun.

Prin părete aud ecoul surd al chiotelor vesele; aud sgomotul cojilor de nuci.

Câte un glas de copil se resfrânge ca un sunet de metal.

Eu stau singur în cuprinsul odăii şi simt cum mă ispitesc din ce în ce mai vrăjmaş gândurile.

Aurul copilăriei mele trece fulgerând pe dinaintea porţilor încuiate ale sufletului cerşind parcă ca un copil sărac partea lui de milă din sfinţenia serii.

N'are voe să între, căci e rece cuprinsul casei şi stăpânul bolnav.

De ce să'l las? Pentru ca să mi se lege sufletul din nou de acelaşi himerice visuri, cari nu se vor realizà după cum nu s'au realizat în alte dăţi?

Nu!

Las' să stau eu şi azi ca'n multe alte seri de Crăciun singur, necompătimit de nimeni, cu capul pironit în coate, cu ochii perduţi în neant.

Odată am cerut vieţii un cadou. Am fost refuzat şi de atunci nu mai voiu nimic.

Voiu stà şi acum cum am mai stat şi nu mă voiu îndurà să mă las ispitit.

Şi totuşi frumoşi au fost anii de ispită. Aveam atunci sufletul plin, prodigios în daruri şi dăruit în aşteptări. Viaţa însă a închis belşugul ei de mâna mea care se întindeà dornică după dânsul.

Setos am fost şi nu mi'a dat să beau.

Iar azi buzele sunt scorţite de atâta aşteptare şi doririle mari s'au cuibărit adânc şi nu mai vor să ese.

Nu, azi nu'mi mai trebue nimic.

...Dar uite, de după stoborii trecutului se înalţă încet în vârful degetelor o arătare albă.

Doui ochi mari, îşi înfig sfredelul în sufletul meu.

O putere tainică parcă ridică în văsduh arătarea care se înalţă crescând, în haina'i albă de fir, până ce îmi stă înainte în toată mărimea.

În faţa ei îmi plec capul pe dunga ascuţită a mesei. Cartea verde din mâni, iar în faţă mi se deschid nişte uriaşe porţi prin întredeschiderea cărora gândurile se strecoară grăbite.

...Departe, departe, resare valea minunată cu părul limpede la mijloc, cu uriaşii munţi cărunţi alăturea.

Pe coastă, înşiruit în neorânduiala poetică stă satul cu căsuţele mici, încremenite de îngrozitoarea mărime a vecinătăţii. La mijloc, căsuţa cu coperişul ţuguiat, cu încăperile mari şi scunde, e tot cea veche. În cuprinsul ei atât de bine cunoscut, oare tot cei de demult îşi perd rostul în această seară?

Mă uit prin geamul întunecat.

În odae arde focul.

În faţa sobei pe un scăunel şeade o femee.

Peste haina'i cernită reflexul flacărei din sobă aleargă nebunatic, desemnând chipuri bizare.

Ochii mari, verzi, stau perduţi în luminişul focului. Deodată tresare, întoarce capul spre fereastră. Ochii mari se desfac în aşteptare ca şi cum ar dori pe cineva. Nu e nimeni. În sara sfântă doar vântul dacă mai dă târcoale pe la fereşti.

E lină noaptea.

Ochii mari, frumoşi, se pleacă încet.

Pe obrajii netezi se cobor două mărgăritare sălăşluindu'se în poală.

Cel aşteptat nu vine.

...Brrr. Iar am visat... Afară viscolul se înfuriază tot mai mult.

Gonind pe lângă giamuri forţează înlăuntru frânturile unui cântec depărtat.

Dar cine va cântà pe aşà vreme?

E seara de Ajun:

Sting lampa şi mă dau odihnei. Prin geam lumina albă a zăpezii de afară se reflectà straniu peste obiectele din casă.

Un fior îmi trece prin suflet:

Singur!...

Ce greu e să fi singur.

Din depărtări frânturi de colinde răsbesc pănă la mine.

Îmi vine atât de greu pe suflet. Copilăria mea frumoasă, unde eşti?

Simţesc cum mă năpădesc pe încetul lacrimile..., cum se strecoară pe obraji ca nişte stropi de ceară din înalte sfeşnice frânturi din povestea tristă a unei vieţi fără de rost.

Prin borangicul înfumurat al odăii reci, două raze isvorite din doui ochi verzi se luptă în van cu dujmănia răcelii din odae, care se învârtoşează din ce în ce, căzând peste liniştea odăii ca un uriaş capac al unui imens cosciug.

...Din mari depărtări, pare că aud oftate... plânsete în sughiţe...

...Nu... nu e nimic... m'a înşelat auzul.

E seara de ,,Ajun."

Românii din Potlogi[55]
– Din Banatul de altădată –

Cine nu cunoaşte pe Bârzavă satul Potlogi? Îl ştie toată lumea (Sub ,,lume" trebue să se înţeleagă Bănatul căci, pentru un bănăţean de baştină lumea se termină la malul stâng al Murăşului). Părintele Zachei – fie ertat – întăria la tot prilejul că, Dumnezeu a făcut Potlogii într'o Duminică după'amiază şi într'o clipă de bucurie. De unde va fi scos părintele această credinţă a rămas taină. Ceea ce să ştie este că, românilor din Potlogi le eşisă porecla că ar fi cuscrii cu Dumnezeu. Cât sânge n'a curs pentru această poreclă! Câte capete nu s'au spart, câte coaste nu s'au frânt! Or, un simbure de adevăr tot trebue să fi fost în credinţa popii Zachei. O mână nevăzută păzia pe românii din Potlogi şi această mână nu putea fi decât numai mâna lui Dumnezeu. Căci, să vedeţi minune. Oamenii bătrâni'bătrâni de tot, cari văzuseră multe întâmplări în viaţa lor, nu'şi aminteau să fi auzit măcar o singură pacoste care să fi dat peste Potlogi.

În Potlogi nu crepau vitele, Potlogii nu'i neca apa, în Potlogi n'a tresnit încă pe nimeni. Măcar că păcătoşi, ca potlogenii abia de se vor fi mai găsit suflete de oameni.

Foametea din şase zeci şi trei, care rămăsese de pomină în Bănatul bogat a trecut prin Potlogi ca ţiganul pe lângă măsa, nici nu s'a uitat într'acolo. ,,Carela" din anii şapte zeci trântise cu duiumul oamenii dar pe potlogeni se feri ca ucigă'l toaca de tămâie.

Şi aşa, din lucruri de acestea s'a întărit credinţa vrând'nevrând în sufletul satelor megieşe, că pe Potlogeni i'a luat Dumnezeu sfântul sub nemijlocita Lui apărare.

Toate aceste erau bune şi frumoase numai cât vedeţi lipsiau argumentele. Căci potlogenii nu dovediau cu nimic, dar absolut cu nimic îndreptăţirea acestei protecţiuni sublime.

La biserică nu prea umblau, – ce nu prea – nu umblau deloc. De Dumnezeu îşi aduceau aminte numai când se încăerau la bătae. Nu erau primitori de oaspeţi. Fetele din Potlogi nu s'ar fi măritat în alt sat odată cu capul.

Se spune însă, că odată totuşi s'ar fi întâmplat şi această minune, deja a treia zi după ospăţ flăcăii din Potlogi furaseră nevasta îndărăt de la bărbat. Străin nu găsiai în Potlogi, nici pentru bani.

Un biet ovreu şi'a luat într'o vreme inima în dinţi şi s'a mutat în sat. Potlogenii s'au arătat cu atâta bunăvoinţă faţă de ovreu încât bietul om crezuse, că a dat în fine peste Canaanul vieţii. Dar după ce a fost instalat gata, într'o noapte i'au proptit uşile pe dinafară şi au dat foc casei. Bietul ovreu a fost bun'bucuros, că şi'a putut scăpa într'o cămaşe viaţa.

---

[55] Nuvela *Românii din Potlogi* a apărut în ,,Drapelul", 1911, nr. 45-51; 53-63 şi ediţia definitivă pe care o redăm, în ,,Banatul", 1928, an. III, nr. 4-5, p. 12-19; nr. 6-7, p. 20-22; nr. 8-9, p. 34-36; nr. 10, p. 13-24; nr. 10-12, p. 5-20.

Pe vreo trei notari i'au cărat afară în hotar şi niciunul n'a cutezat nici să se gândească să vină îndărăt.

Astfel erau oamenii din Potlogi. Şi pe aceşti oameni, cari ajunseră în gura Bănatului i'a păstorit fie ertat părintele Zachei timp de patruzeci de ani.

Părintele a trecut demult la părinţii lui, dar satul stă şi azi şi e cel mai puternic sat în tot aretul Bărzăvii. Biserică mare ca la oraş, şcoală cum n'are nici stăpânirea. Şi dacă se întâmplă să te poarte soarta prin părţile acelea şi să dai de un cărăuşi, care te ţine cu poveşti bizare pe cari nu'ţi vine să le crezi, îl vei vedea cititorule, ridicându'se de pe ,,siţ"–ul lui zicând: – Domnule, oamenii de la noi nu minţesc!

Acesta va fi cu de'a bună seamă din Potlogi.

*

Luca Liubcovici de Brăca stăpânia din veac, de când îşi puteau aduce aminte oamenii, întindere mare de pământ, care cuprindea satul Potlogi din toate părţile vârându'se până sub grădinile sătenilor. În anul 1848, când se făcu resmeriţa şi guvernul din Pesta şterse într'un moment de mărinimie – adeseori regretată de atunci – iobăgia, stăpânul moşiei boereşti din Potlogi era fratele lui Luca, Sava Liubcovici. Sârb încarnat, om strajnic şi pornit, a cărui răutate remăsese de pomină în cuprinsul umilelor case ale iobagilor români. Zice'se, că s'a isbit de tatăl său în toate. Când comisarii guverniali sosiseră din Timişoara în primele zile ale libertăţii Mărţişorul anului de desrobire, pentru a pregăti actul regulării posesiunei între sat şi boer, Sava prinzând de veste, le'a ţinut calea cu câţiva argaţi de curte îmbrăcaţi în strae de sărbătoare şi, i'a condus la curte.

Satul nici nu visă ce nor îi adumbrea în acele clipe viitorul. După o masă îmbelşugată, haimanalele curţii instigate de boer, se prezentară în faţa comisarilor. Unul ca primar, ceilalţi ca consiliu comunal. Într'o vorbire lungă, vechilul travestit în primar, supuse umila rugare a satului de a rămânea în vechile şi obicinuitele legături cu boerul.

De pământ satul nu ar avea nevoe câtă vreme le'a dăruit Dumnezeu un stăpân ca boer Sava. Comisarii aburaţi de belşugul mesei, au adresat cuvenitul proces verbal şi s'au înapoiat la Timişoara. Iar Potlogii au remas în vechile obezi de asuprire, de nevoi, de scârbă. Târziu de tot apoi, când valurile revoluţiei ce se porni au stins şi nelegiuirile bănăţene, s'au trezit şi cei din Potlogi.

Era prea târziu.

În prima sbucnire a mâniei, iobagii copleşiseră curtea, hotărâţi să meargă până la... sânge.

În curte se împedecară în... baionete. Ferberea din sat a tradat sârbului pornirea oamenilor şi s'a îngrijit din vreme. Mulţimea de oameni văzând forţa căreia nu'i putea opune decât numai ura care clocoteà în piepturi, a trecut într'o clipă prin acea minunată prefacere a maselor furioase. Într'un moment se potoli.

În curte se făcu o tăcere îngrozitoare, tăcerea fioroasă a clipelor de nehotărâre.

Deodată apoi, sus la etaj, se deschise cu vehemenţă o fereastră şi în cadrul ei apăru figura boerului Sava. Faţa aspră, încadrată de o barbă neagră deasă, primi o nuanţă diavolească prin surâsul hâd, săturat de batjocură, care apăru pe buze.

Când îl zări mulţimea, un murmur adânc, ca o revărsare de talazuri se porni de la cap la cap. Erà acelaşi murmur, pe care'l scoate marea în clipa când îşi umflă năprasnicii sini.

Boerul auzi murmurare şi răcni de sus.

– Şta volite? Şe vreţi?

În marea de capete se desfăcu o prăpastie şi din marginea ei, popa Iosif, îşi descoperi capul. Soarele se grăbi să aştearnă o flacără de argint peste capul preotului, cap troenit de zăpada anilor.

– Măria Ta! Ne întrebi ce vrem?

Pământ vrem, Măria Ta! Dreptul nostru dat de măritul guvern din Peşta vrem. Toate satele din jur au câştigat dreptul lor şi azi stăpânesc petecul de pământ pe care l'au lucrat de veacuri cu sudoarea lor. Numai noi Măria Ta, noi am remas neînfruptaţi de roadele libertăţii. Pe noi şi azi ne cuprinde în braţele'i nemiloase moşia Măriei Tale, pe care noi am lucrat'o. Vrem să răscumpărăm şi noi hotarul. Am fost la ,,dicasteriu"* şi ni s'a spus că oamenii din sat au cerut de la comisari să rămâe toate cum au fost. Şi noi am venit să te rugăm să ne spui Măria Ta cine dintre români a cerut să fie aşa?

– Ne mojim! (nu vreu) strigă boerul.

– Nu vrei Măria Ta! Atunci eartă'mă dar Măria Ta minţeşti!

Boerul tresări auzind ofensa. În mânia ce'l cuprinse nu găsi alt cuvânt decât cuvântul:– Svinia! (porcule! – pe care'l trânti de sus în capul bătrânului preot).

Acesta se clătină ca şi cum ar fi primit o lovitură de măciucă.

Îşi puse apoi pălăria pe cap şi întorcându'se spre mulţimea adunată cu un glas care se rostogoli ca sunetul de clopot strigă;

– A zis că's porc şi cu porcii nu stă de vorbă Sârbul! Fraţii mei, să mergem şi să rugăm pe Dumnezeu să facă dreptate.

Marea de capete se plecă o clipă în pământ, aşa că soarele de primăvară văzu numai cefele mulţimei. În clipa următoare însă feţele se ridicară spre fereastra unde stetea boerul. Braţe se avântară în aer ascunzând o înfricoşată ameninţare.

Niciun cuvânt, niciun strigăt nu se auzi acum, ci numai braţele acelea ale mulţimei, ridicate, braţe vânjoase, pârjolite de soare şi cojite de trudă cari, steteau ridicate cu pumnii încleştaţi de puterea urei fără margini, care ferbea în clipele acelea în pieptul bieţilor iobagi.

Apoi marea se porni spre porţile curţii. În urma lor ca un ecou al iadului pătrunse resfrângându'se prin aerul de primăvară risul plin de batjocură a lui Sava Liubcovici.

În capul satului popa Iosif opri poporul...

– Iubiţilor creştini, începu dânsul. De acum s'a sfârşit între noi şi curtea boerească. Am chemat pe Dumnezeu martor dreptăţii noastre. A Lui e răzbunarea! Şi El, Domnul, ne va răzbuna pe noi. Ascultaţi'mă pe mine. Nimeni să nu mai calce pragul satanei. Dajdie nu mai avem să'i plătim dar nici pământul nu il mai lucrăm. Vine vara. Bărbaţii şi toţi cari au mâni se vor duce prin vecini să'şi caute de lucru. Acasă în sat rămân eu şi cu moşnegii, femeile şi copiii să păzim satul. Dumnezeu nu ne va lăsă să perim dar voi să'mi juraţi mie, că vă ţineţi de mine până nu voi zice eu: ajunge! Şi bătrânul îşi ridică mâna dreaptă întinzând trei degete ca de jurământ. Stăpânită ca de puternica pornire a urei şi mânată de

* Timişoara.

dorul straniu de a vedea îngenuncheat pe boerul trufaş, mulţimea scoase ca un muget jurământul: Aşa să ne ajute Dumnezeu.

A doua zi Potlogii păreau morţi.

Ici colea câte un copil, vreo femee de se mai arăta pe stradă. În zorii zilei popa Iosif adună bărbaţii înaintea bisericuţei de lemn, le citi rugăciunea drumeţilor şi îmbărbătându'i să fie tari, i'a binecuvântat şi i'a pornit la drum – după pâne!

Oamenii plângeau, preotul plângea. Şi nu se auziau decât cuvintele de întărire: Dumnezeu cu noi, Dumnezeu cu noi!!

În cursul zilei apoi părintele luă de'a rândul casele de pe margini, priciind celor remaşi să ţină cânii la case, să astupe toate hudiţele de prin fundul grădinilor, să nu cumva să scape vreo găină măcar pe moşia boerului. Pe nevăzute se deschisese o prăpastie adâncă între sat şi între curte iar peste deschizătura mare se priviau cu ură de moarte două tabere, cari îşi declaraseră războiu pentru vecii vecilor: satul şi boerul.

Sava Liubcovici boerul nici n'a visat măcar de hotărârea satului. Fratele mai mic Luca, care avea 19 ani atunci, încerca să'l înduplece.

– Uite Sava, de ce ai făcut aşa cu oamenii? Să le fi lăsat o parte lor, doar scoteai un preţ bun pe moşie şi ne'ar fi remas şi nouă de ajuns.

– Taci, se resti la dânsul Sava – tu nu ştii ce vorbeşti. Ce atâtea consideraţii pentru nemernicii aceştia de Valahi. Ori simţeşti cumva mişcându'se în vinele tale sângele mamei!? (Aluziunea se referea la faptul, că mama lor a fost româncă şi Luca îi semăna mult).

– Poate şi aceasta. Dar ceea ce mă face să vorbesc este prima linie dreptatea. Sunt oameni şi dânşii. Şi dacă guvernul a hotărit liberarea lor, nu înţeleg de ce te opui. Atragi blestemele atâtor necăjiţi asupra capului nostru, putând să le storci binecuvântarea.

De una nu am lipsă, de cealaltă nu mă tem. Sunt vite şi ca pe vite trebue să'i tratezi. Câtă vreme duc înainte interesul meu bine, cât nu sănătate bună.

– Sava! – îngână Luca, eşti creştin şi dânşii sunt de'o credinţă cu noi.

– Fleacuri! Ş'apoi nu te speria, nu au să piară. O să găsească lucru pe moşie. Vor lucra ca până acum. Ţăranul l'a plăsmuit Dumnezeu să lucreze. Cine să lucreze dacă nu dânsul? Să mă aştern eu pe urma plugarului. Pentru ce sunt eu atunci domn? Luco, Luco, tu eşti bun dar, cam prostuţ.

– Cum oi fi, oi fi, – respunse Luca – dar una văd, că se face nedreptate. Ear eu nedreptatea nu o pot suferi. Drept ce te rog, revină şi învoeşte'te cu ţăranii pe cât voeşti şi cum voeşti.

– Ah, lari fari, tavina vamina. Caută'ţi de treburi. Eu sunt senioru' casei şi aşa voesc să fac. Când vei stăpâni tu, fă cum ţi'o dicta inima.

– Numai să nu fie prea târziu atunci!

Sava nu respunse.

Atât s'a petrecut între fraţi. Luca încunjură chestia pe cât nu mai puteà, cunoscând prea bine firea fratelui său. Îl durea suferinţa oamenilor, dar de ajutat, vedea bine că nu le putea ajuta.

Să nu mire pe nimeni simţul de echitate al lui Luca. Dânsul ca mulţi alţii din generaţia de la 48, îşi desăvârşise studiile în străinătate. A văzut viaţa socială din Apus şi uriaşele

progrese realizate pe urma consolidării tuturor statelor, pe deoparte, pe de alta starea mai mult ca aziatică a ţării sale. Fratele său rămas acasă, a crescut între împrejurările înţelenite de aci. Nu vedeà decât până la marginea moşiei sale. Încolo nu'l interesa nimic. Ura pe ţăran din inimă, sentiment care isvorise din firea noţiunei de a fi domn. Ţăranul era în ochii lui şi peste tot în ochii ,,nemeşilor" o vită de exploatare. Purta grije de dânşii ca să nu se prăpădească şi era vesel când îi vedea înmulţindu'se căci înmulţirea lor însemna pentru dânsul folos.

Care nu fu însă mirarea boerului Sava peste câteva zile când argaţii trimişi în sat pentru a chema obştea la învoială, se întorseră la curte cu vestea, că ţăranii au plecat din sat, iar femeile le'au dat respunsul: – Şă'şi lucreze Domnul moşia singur!

Se poate aşa ceva.

În prima furie Sava porunci să fie aduşi oamenii cu forţa şi traşi la capră. Luca îi aminti însă surizând că s'a ridicat pedeapsa corporală odată cu ştergerea iobăgiei. Legea scuteşte acum pe toţi deopotrivă.

Boerul turbă. Când se potoli, mai repezi o dată argaţii îndemnându'i să amenințe cu orice pe oameni numai să'i aducă.

În sat însă argaţii se isbiră de popa Iosif.

– Mergeţi şi spuneţi stăpânului vostru să'şi aducă lucrători. Cu noi a gătat'o. Şi mai spuneţi, că de va încerca orice asupreală vom şti unde să ne oprim. Au trecut vremile cele bune!!

În noaptea ce a urmat zilei aceleia Sava n'a închis ochii. Sufletul lui de despot, nu putea cuprindea suflul vremilor celor noi. Schimbarea aceasta de eri pe azi nu încăpea în creerul lui îngustat de practica feudalismului.

Umblă ca un nebun prin odăi şi frământându'şi pumnii îngână:

– Las' că'i învăţ eu pe ei. Câni netrebnici. Cutează să mi se opună, să'mi facă afront mie stăpânului? Las' că'i învăţ eu. Vai de viaţa lor!!

A doua zi, dis'de'dimineaţă dete poruncă cetlaşilor din curte să bată zi şi noapte marginile satului. Şi orice vietate vor prinde pe moşie, s'o aducă la oborul curţii.

Sermanul boer, dacă ar fi ştiut dânsul, că umilul popă valah l'a prevenit. Dar n'avea de unde şti.

Zi de zi oamenii lui se întorceau cu acelaşi respuns: nimic.

Pare că au perit toate vietăţile din Potlogi.

Primăvara înaintă repede amenințând să treacă în vară şi, moşia din Potlogi, era încă tot în starea de cum o prinsese iarna.

În timpul acesta se porni şi revoluţia. Ţeara se sfăşie în două tabere. O parte pornise după Ludovic Kossuth iar cealaltă, sprijini camerile din Viena. Bănăţenii, asupriţi bisericeşte de Sârbi în primul fior al trezirei la o viaţă naţională văzând că Sârbii s'au dat de partea Vienei s'au alăturat cu toţii la curentul revoluţionar. Satele româneşti au turnat pe toţi feciorii în oastea honvezilor maghiari, stăpânite fiind spiritele numai şi numai de noua treime sfântă: libertate, egalitate, frăţietate.

Boerul Sava Liucovici era sârb. Glasul patriarhului Raiacici a pătruns şi la dânsul. Înlăuntrul său desigur că aprobă ţinuta conaţionalilor săi. Dar jur'împrejur, satele româneşti se declară la 15/27 Iunie, în Marea Adunare de la Lugoj, pentru politica lui Murgu.

Glasul resvrătitor al lui Eftimie Murgu rescoli meleagurile bănăţeneşti şi din pământul fecund, îngrăşat cu sudoare şi sânge românesc, batalioanele de honvezi resăriră ca la o poruncă mai înaltă.

Din Potlogi nu era cine să intre sub steag. Grija codrului de pâne resfiră pe flăcăi şi bărbaţi prin toate părţile. Libertatea ca libertate, dar copiii aşteptau acasă – hrana.

Peste Potlogi revoluţia celor doui ani a trecut ca şi cum nici nu s'ar fi făcut nici în ţară. Întâmplările le auziau din gura satelor vecine. O dată s'a întâmplat numai să dee câţiva călăreţi prin sat, dar nici despre aceştia nu s'a ştiut cu siguranţă de sunt revoluţionari ori împărăteşti.

Când apoi focul cel mare s'a potolit, a urmat reacţiunea. Oamenii Vienei rescoliau toate unghiurile după fugari, patrioţi, pribegi, care încercau să se strecoare prin brâul de spioni, care cuprinsese ţara. Unul din aceştia resări şi în Potlogi. Trase la crâşmă, cum însă regalele erau ale proprietarului, străinul căută pe popa Iosif. Mărturii cari îşi mai aduceau aminte spuneau, că a stat mult străinul în casa popii Iosif.

Ce s'a vorbit acolo şi ce s'a încheiat, cine ar şti? Numai bănueli au remas pe urma celor întâmplate. Aşa, s'a ştiut pe urma celor ce se petrecuseră după ce peri din sat streinul, că a fost – spion.

Dar şi aceste au remas vorbe fără proptă, căci popa Iosif se mutase dintre cei vii, fără să'i fi spus cuiva un singur cuvânt asupra întâmplărei acesteia. Ajunge că, la câteva zile după ce dispăru din sat streinul cu pricina, într'o seară de Septembrie, seară de toamnă umedă şi morocănoasă, se pomeni satul cu un cârd de călăreţi. Erau dragoni încinşi cu platoşe de alamă peste piept. Trecuseră ca fulgerul prin sat şi, la un semn al conducătorului, cârniră spre curte pe care o şi ocoliră. Ivirea călăreţilor trezi la viaţă curtea boerească.

Cânii ridicară un urlat de credeai că Dumnezeu ştie ce dihanie a dat să intre. Argaţii alergau zăpăciţi de la un loc la altul rostind cu groază cuvântul devenit atât de temut după revoluţie: Nemţii!!

Ajunşi în curte, o parte din soldaţi descălecă şi'şi scoase armele. Un dulău mare biţos se repezi la unul din soldaţi, care însă îl luă la ochi şi'l culcă pe vecie cu un glonţ bine ochit.

Detunătura se pierdu în ecouri frânte prin cuprinsul curţii.

Scurt după aceia, uşa de sticlă de la veranda largă spre care duceau vreo zece trepte late se deschise şi în prag apăru în haine negre şi capul acoperit, Sava Liubcovici, boerul.

Ofiţerul se apropie de dânsul, îl salută şi scoţând din îndoitura mânecii o hârtie întrebă pe nemţeşte:

– D-ta eşti proprietarul Sava Liubcovici?

– Eu – respunse acesta – cu ce pot servi?

– Cu o nimica toată zimbi ofiţerul. Aveţi un sfert de cias. Pregătiţi'vă şi apoi ne urmaţi la Timişoara. Am mandat de arestare la adresa d-tale.

Sava Liubcovici parcă crescu la auzul acestor cuvinte... Faţa îi albi. Înclină uşor din cap, surise chiar, şi zise.

– E scurt timpul, prea scurt. Un om ca mine. Are multe daraveri – un sfert de cias nu ajunge. Iar calea – şi aci surâse din nou – pe care pornesc eu, aşa cred va fi foarte lungă.

Privi întins la ofiţer... Urmă o pauză mică şi boerul continuă.

– Te rog fă'mi un mic serviciu d-le locotenent. Un cavaler cere un serviciu altui cavaler – prelungeşte timpul cu 3 sferturi de ceas şi mă dau în mâinile d-voastre.

Ofiţerul căzu pe gânduri. Privi orologiul, se puse la sfat cu sine însuşi şi într'un târziu respunse cam curtenitor:

– Am ordin d-le şi eu sunt soldat, eu respund de ordinul primit cu capul... nu mă pot învoi.

Pe buzele lui Sava apăru din nou acel surâs misterios şi rece.

– Bine, adause dânsul.

Zicând aceasta peri în interiorul casei. Ofiţerul îşi resuci o ţigară şi dete să o aprinză.

În jurul casei dragonii patrulau ca la hipodrom la distanţă de câte doui cai unul de altul cu carabinele încărcate.

Vremea trecea repede.

Ofiţerul privià din când în când îngrijorat la orologiu.

Deodată se adresă unui soldat.

– Şmidt, intră şi spune domnului, că sfertul de oră a trecut. Îl aştept.

În aceiaşi clipă se ivi în uşă figura lui Luca Liubcovici. În lumina scăzută a serii se vedeau trăsurile feţii lui rescolite de un mare sbucium intern. Era ca şi cum ar fi plâns.

– Încă o clipă domnul meu! – se adresă dânsul ofiţerului.

Acesta salută politicos, dar în aceeaşi clipă oamenii tresăriră cu toţii. Din interiorul casei pătrunsese în liniştea amurgului de toamnă tunetul surd al unei detunături de armă.

Cât ai clipi din ochi, ofiţerul sări la uşe, răcnind disperat:

– Ce înseamnă aceasta?

Luca izbucni în plâns.

Ofiţerul îl dete brusc la o parte şi pătrunse înlăuntrul. Pe urma lui năvăliră şi vreo câţiva soldaţi cu săbiile trase.

Ofiţerul nu trebui să aştepte mult până să găsească cheia enigmei. În odaia, care se deschidea din verandă zăcea întins corpul lui Sava.

Mâna dreaptă strângea încă în convulsiuni nervoase patul pistolului devreme ce pe podelele lustruite un pârâiaş roşu descria învârtiri bizare isvorând din tâmpla dreaptă a mortului.

Ofiţerul stătu o clipă nehotărât. Stăpânit de o emoţie momentană îşi vârî apoi sabia în teacă, îşi scoase coiful, făcându'şi cruce. Observând alături de dânsul figura lui Luca, adause încet:

– Şi'a ales partea cea mai bună. Dumnezeu să'l erte. Porunci apoi să i se aducă o luminare şi unelte de scris, se aşeză la masa din vecinătatea mortului şi compuse o depeşă către comenduirea sa, relatând cazul şi cerând înviaţiuni.

Sigilă depeşa şi peste câteva clipe trei dragoni plecară în goană nebună, apucând drumul spre Timişoara.

* *
*

Vestea despre stingerea din viaţă a boerului, străbătu ca fulgerul prin sat. Sentinţa bunilor români se strecurase deja prin sufletul plin de credinţă:

– Mâna lui Dumnezeu, mâna lui Dumnezeu! – îşi şoptiau femeile peste gard, ţinând palmele la gură ca şi cum s'ar fi temut, că şi alţii ar putea să audă osânda lor.

Un moşneag grăbi să ducă vestea şi popii Iosif. Acesta povestia că a găsit pe părintele adâncit în molitvelnicul său vechi şi citind rugăciunile eşirei sufletului.

Că de ce tocmai aceste rugăciuni le citise părintele şi chiar în vremea aceea, Românul nu şi'o mai ştiu explica.

Destul că şi vecinii au băgat de seamă, că în sara aceea lumina nu se stinsese în casa popii Iosif până târziu după miezul nopţii când genele zorilor dimineţii de toamnă începuseră a se crepa la răsărit.

În dimineaţa acestei zile popa Iosif se pomeni cu un argat de la curte în târnaţul casei.

– Ce'i? – întrebă preotul.

– Măria Sa coconul Luca vă pofteşte la curte.

Părintele Iosif tresări ca atins de un curent electric.

– Ascultă omule. Spune Măriei Sale că eu m'am jurat să nu mai calc pragul curţii. Eu sunt preot şi ţiu jurământul. De vrea stăpânul tău să vie la mine – îl aştept.

Argatul făcu o mină de parc'ar mai fi vrut să spue ceva. Dar ochii preotului se aşezară atât de intensivi asupra lui încât crezu mai cu cale să'şi ia drumul îndărăt.

Rămas singur, părintele Iosif căzu pe gânduri. Se propti de parmalâcul târnaţului pe care steteau înşirate câteva oale cu garoafe şi'şi pierdu privirea peste sat, spre curtea boerească care se ascundea în marginea de sat acoperită cu desăvârşire de salcâmii mari a căror podoabă se luptă deja cu galbinul apropiatului sfârşit.

Multă vreme stătu astfel preotul cufundat în gânduri, până ce aceste se tulburară, de uruitul unei trăsuri care venia repede şi se opri brusc în dreptul casei. Popa Iosif îşi părăsi locul şi grăbi spre poartă.

Când văzu pe Luca intrând avu o pornire de aşi deschide braţele dar, răsgândindu'se plecă numai capul zicând:

– Dumnezeu să'i odihnească sufletul. Noi, oamenii, nici în moarte nu'l putem ierta.

– Sfinţia Ta ai auzit deja? – întrebă boerul repede.

– Încă eri seara şi m'am şi rugat pentru dânsul.

– Tocmai de aceea am venit şi eu. E ortodox părinte, creştin pravoslavnic şi ar trebui îngrijit.

– Da, da, la tot cazul. Am făcut deja dispoziţiuni. Mi'am luat voe să trimit după preotul din Căpăţeni şi încă azi, după ce voi şti când îl veţi aşeza, voi trimite un om călare la mănăstirea Sângeorge să vestească pe stareţ să vie la înmormântare.

Luca tresări.

– Cum – Sfinţia Ta – nu vrei să iei parte?

Popa Iosif dete din cap negativ.

– Măria Ta! Pe amândoi eu v'am ţinut sub apa botezului, nevrednicia mea a cerut darurile Domnului asupra Voastră. Răposatul Sava însă mi'a răsplătit rău slujba. Măria Ta ştii... înainte cu 2 ani mi'a zis: porcule! Unui preot – Măria Ta. Aceluia care l'a botezat. Acestea toate's nimic... dar blăstămele oamenilor.

Luca plecă capul.

Apucă mâna preotului şi până să prinză acesta de veste i'o sărută zicând:

– Părinte! – să ne rugăm pentru sufletul lui.

– Să'l erte Dumnezeu – dar noi...

– Nu o zice... las...

Şi intrară amândoi în casă.

Târziu, când Luca eşi de la preot ochii îi erau roşii de plâns.

A treia zi, călugării sârbi de la mânăstirea S-tului George petrecură la locul din urmă trupul neînsufleţit al boerului Sava Liubcovici.

L'au petrecut la ultimul drum acei cu cari a trăit: argăţimea de la curte şi fratele său Luca.

Dintre neamuri nu veniră nimeni. Cine cutezà pe acele vremi după cele întâmplate să se arate la casa aceea? Ori chiar să plângă. Putea trece delict de lesae majestatis.

Aşà erau vremile şi oamenii au fost şi atunci oameni.

* *
*

După înmormântare tânărul Luca cercetă din nou pe popa Iosif. Şi de data aceasta a stat mult împreună boerul şi preotul.

A doua zi, popa Iosif chemă întreg satul înaintea bisericii. Veniseră acei care rămăseseră: moşnegii, femeile şi copii. Aci, în locul unde acum duoi ani jurară potlogenii răzbunare boerului, spun că oamenilor acelaşi popă Iosif dar, acum cu faţa radiind de bucurie, că potlogenii nu în zădar chemaseră la timpul său martor dreptăţii lor pe bunul Dumnezeu. S'a milostivit asupra lor şi după ce a chemat la sine în chip năpraznic pe boerul cu inima împietrită, pe Sava, moşia pricinuitoare atâtor necazuri a trecut'o în stăpânirea fratelui mai tânăr. Acest frate – spunea popa Iosif – în sângele căruia curge atât sânge românesc, a hotărât să repareze greşeala fratelui său. Deci femeile să'şi vestească bărbaţii să grăbească odată cu iarna acasă, pentru a se înţelege cu boerul în privinţa pământului.

Luca însă nu aşteptă acest termin. Imediat după înmormântarea fratelui său, la câteva zile după convorbirea ce o avuse cu popa Iosif, dânsul părăsi cu sufletul încărcat de durere satul şi curtea, îndreptându'şi paşii spre alte ţări mai fericite decât a sa.

Pe urma plecării lui, părintele Iosif desfiinţă curtea. Plăti argăţimea, împărţi bucatele câte au mai rămas săracilor din comună, închise toate uşile şi ferestrile conacului aşternând de broasca uşii celei mari care formă unica intrare, un pecet mare, negru.

Castelul care văzuse pe vremi atâta veselie, atât zgomot şi frământări, să prefăcu într'un locaş al liniştei. Numai în nopţile de toamnă, cânii crescuţi în curte să mai întorceau la locurile cunoscute, ridicând în liniştea mare sinistrele lor plângeri, de parc'ar fi plâns îndărăt stăpânul de altădată, acel stăpân, care iubea mai mult cânii decât oamenii.

Acesta însă nu se înturnă. Îşi dormia lin, somnul lung al morţii în splendidul cavou familiar lângă crâncenii şi asprii lui înaintaşi. Cavoul însă era în cimitirul satului, săpat în acelaş pământ în care dormeau grămădiţi în cuprinsul scândurilor de brad neghiluite, nemernicele slugi ale stăpânilor de alături. Ce prăpastie uriaşă îi despărţia când erau vii. În

viaţă nu le era lumea destul de largă. Iar aci să grămădesc unii lângă alţii împărţind frăţeşte greul gliei care'i acopere deopotrivă pe toţi.

În sat se răspândiseră cele mai ciudate versiuni, atât de mult obicinuite. Poporul denegă boerului liniştea mormântului. În sufletele simple, drepte şi fireşti nu putea prinde rădăcini credinţa că un om, care în viaţa lui nimic altceva nu a făcut decât a asuprit pe alţii, să fie părtaş sub pământ aceleiaşi păci ca un creştin pravoslavnic care şi'a dus viaţa trăind în lege şi adevăr.

Şi aşa oamenii l'au scos din mormânt. Şi fantazia lor îi purtă fantoma prin curte, prin grajduri, peste locurile cari i'au fost dragi odată pe când era în viaţă. Acestor plimbări nocturne, urletele cânilor pribegiţi cari nu se puteau împăca cu noua lor viaţă – le punea pecetea adevărului.

Sărmanul boer Sava.

Dânsul dormea liniştit în umedul mormânt al Potlogilor, plătind firei aceeaşi dajdie cu care datorează tot ce este viu pe acest pământ.

Să apropia iarna.

Odată cu dânsa isvoriseră în sat şi oamenii plecaţi la lucru. În cursul câtorva zile erau cu toţii acasă. Popa Iosif putea fi mândru de isprava parohienilor săi. Toţi au venit cu câtă ceva ,,stăceală". Potlogii se umplură de belşug. Muerile îşi perduseră cu desăvârşire ,,mau" şi numai ştiau povesti altceva decât ce şi cât a adus acasă bărbatul.

În vremea aceasta zilele să tot micutelară. Aburii ernii pluteau deja peste palida lumină a zilelor de toamnă.

Sândumitru erà la o şchioapă.

Şi de Sândumitru popa Iosif îşi chemă toţi parochienii la biserică.

Veni şi ziua mult aşteptată în a cărei comentare obosiră dejà, cu desăvârşire toate babele din Potlogi. Căci oricum, dar mare lucru trebue, că are de spus părintele de a poruncit ca toţi bărbaţii din Potlogi să fie acolo. Eu cred, că babele ar fi fost în stare să'şi vândă chiar şi sufletul celui necurat numai să fi putut şti măcar şi numai o oră înainte ce avea să spue părintele. Dar n'au putut şti.

În ziua de Sândumitru în decursul liturghiei se umpluse bisericuţa de lemn într'atâta cu popor încât nici un ac nu mai încăpeà. Partea mai mare a oamenilor remăsese pe afară şi ascultau sfânta slujbă la ferestrile deschise.

După terminarea slujbei dumnezeieşti, părintele Iosif desbrăcând sfintele ornate a eşit în faţa bisericii şi făcându'şi o mare cruce pravoslavnică zise:

Fraţilor! Doui ani s'au strecurat de când pe acest loc v'am fost adunat într'o clipă de durere şi v'au resfirat prin streini pornindu'vă după crişca de pâne. În doui ani multe s'au schimbat. Din robi ce am fost, am devenit oameni liberi, scutiţi de mâna legii. Dumnezeu pe care L'am chemat martor necazului nostru de acum doui ani, a întins mâna lui ocrotitoare peste noi şi ne'a făcut dreptate. Crâncenă pentru ochii noştrii pământeni dar, – dreptate.

V'am chemat azi aci pentru ca să vă vestesc, că Dumnezeu a curmat calea pribegiei voastre după pâne.

Tânărul stăpân al satului, Măria Sa Luca Liubcovici m'a încredinţat să vă spun, că vrea să repare greşala fratelui său! Dă satului pământul şi voi toţi, câţi vreţi să luaţi în stăpânire rescumpărând pământ, să veniţi la mine să ne înţelegem.

Totodată vă desleg de jurământ şi rostesc cuvântul, care ne'a legat: destul.

Aşa vrea Dumnezeu, care a luat la sine pe cel care ni s'a pus împotrivă.

Doresc din inimă ca vestea ce v'a vestit să vă bucure pe toţi în ziua praznicului ce serbăm.

Trecuse o bucată de vreme până ce se putură Românii reculege.

Dar apoi îi cuprinse o bucurie nebună, o bucurie pe cari noi copiii zilei de azi nu o putem înţelege pe lângă toată truda noastră. Acei însă cari, mai trăesc şi azi şi au văzut zilele mari ale anului 1848 vorbesc şi acum despre dezrobire ca despre un bazm ales.

Aşa a fost şi în Potlogi.

În ziua aceea memorabilă, în ziua de Sândumitru, cu adevărat mare praznic a fost în Potlogi.

În primăvara ce a urmat potlogenii au eşit cu îndoită bucurie să înceapă lucrul pe holdele lor. O parte din moşie şi'o reţinuse boerul. Partea cea mai mare o rescumpărase însă satul. Potlogenii s'au pus pe lucru şi ţiind seamă de învăţăturile câştigate în decursul celor doui ani de pribegie prin străini, satul a început să înainteze văzând cu ochii.

Dar odată cu întărirea rapidă au dat noi calamităţi peste sat cari, ameninţau să mistue tot ce s'a făcut în anii dintâi. Potlogenilor li se urcasă la cap bunăstarea.

Popa Iosif văzu cu groază prăpastia spre care a plecat satul şi se sbăteà să caute drumul pentru a preveni catastrofe căci exemple aveà destule în jurul său.

Un fenomen ciudat acesta care s'a înstăpânit asupra întregului Bănat după anii de dezrobire. Oamenii ajunşi stăpâni la început o porniseră bine. Bănăstarea şi întărirea comunelor noastre din Bănat a crescut repede. Deodată apoi parcă o mână mare şi puternică ar fi oprit pe loc rostul oamenilor.

Începuseră a se ticăloşi.

Potlogii, durere, a fost încă una din aceste comune. Trecuseră acum deja ani la mijloc. Lumea începuse a uità evenimentele din trecut. Genunchele de om care se ridică auzià numai gura celor bătrâni despre minunatele întâmplări, cari au frământat ţara şi satul şi mai credeà, mai nu. Popa Iosif gârbovit cu desăvârşire sub povara anilor mulţi şi grei simţia că e prea slab pentru a opri curentul. Vremea lui a trecut. Vedeà dânsul bine că alt duh se înstăpâneşte peste oameni, duhul necurat al vremilor celor noi.

Şi ca orice om care nu mai ţine pas cu vremea în care trăeşte, ca atâţia alţii cari nu se puteau împăcà cu orânduelile noi regretă din adâncul sufletului ,,libertăţile" acordate, de la cari dânsul aşteptà cu totul altceva şi nu aceea ce vedeà desfăşurându'i'se înaintea ochilor, adecă rapida deposedare a clasei ţărăneşti.

Popa Iosif aveà dreptate dacă, ar fi ştiut un lucru: că acest fenomen este general şi este o firească urmare a respirării mai libere, a eşirei de sub jug.

Dar dânsul, copil al vremilor sale, nu voià să înţeleagă acest lucru şi sufletul lui blând şi nobil sângerà zdrobit de durere văzând pe enoriaşii săi din Potlogi cum svântă averea câştigată cu atâta necaz.

Îi vedeà birtăreţi, bătăuşi, pricinaşi – de toate, numai la locul lor, aşà cum dânsul şi'i visă, la lucru, prefăcând în aur rodul negrelor brazde ale fecundului pământ bănăţenesc – nu'i vedeà. Şi bătrânul preot, care nu erà din ceata celor năimiţi, ci, preot de chemare după

superba rânduială a lui Melhisedec, se topià pe zi ce vedeà înaintând cu paşi mari spre prăpastia mare – turma sa.

Zadarnic o chemà, străduindu'se să o reţină. Potlogenii plecaseră spre abis şi nimic nu'i puteà reţine. Pe minunata vale a Bârzăvei şi peste întreg Bănatul, începù a se ivi un neam nou de oameni, resăriţi din neştire – ovreii.

Odată cu era nouă isvorî şi această specie de oameni, acest neam călător, care şi azi după atâtea secole poartă pecetea blestemului celui mare, şi se lipi de satele româneşti cum se prinde scaiul de lână, ori lipitoarea de piciorul calului când acesta îşi recoreşte liniştit setea.

Eşiseră ca din pământ. Marile oraşe îi turnà ca dintr'un canal uriaş.

Se întinseră ca un păinjeniş, uriaş peste şesurile isvoritoare de aur, cuprinzând în urzeala lor fină trebuinţele obştei, care se sbăteà fără să ştie, fără să vadă în mreaja aceasta care în curând aveà să o sugrume.

Şi de o vreme ce obştea holdelor bogate se înfrăţià cu foamea, păianjenul slobozià burta înfruptându'se din prostia atâtui om.

Şi în Potlogi, pământurile rescumpărate cu atâta trudă, treceau încet dar în continuă mişcare la noii stăpâni, la cei doui ovrei cari tăbărâseră asupra satului. Din obiect de batjocură ce erau la început, ajunseră pe încetul ,,domni", a căror influenţă în sat într'o bună dimineaţă paraliză influenţa popii Iosif. Până aci decăzuse Potlogii.

Această lovitură popa Iosif nu o mai putù suportà. Se puse la pat şi în mai puţin de o săptămână îşi dete sufletul în fiorul mare al durerii ce o simţià pentru sat, pe care'l vedeà nimicindu'se. Pentru potlogeni săvârşirea preotului se redusese la un eveniment obicinuit. Şi altă lume moare, dar ce ar trăi numai popii – îşi ziceau cei din Potlogi. Acestea toate se întâmplaseră pe la anii şeaizeci, când decadenţa clasei ţărăneşti îşi ajunse culmea în Bănat.

Popa Iosif se mutase din casa de lângă biserică afară, pe margine de sat, în ,,casa tuturora", aproape de părinţii săi, de credincioşii săi, vecin cu crâncenul potrivnic Sava, boerul.

În loc venise un ginere al lui cu numele Zachei. Pe acele vremi nu se făceau atâtea forme ca acum, te înţelegeai cu protopopul acela dedeà un zapis de recomandare către episcopia de la Vârşeţ şi Sârbii nu prea îşi băteau capul mult cu parohiile româneşti. Bani să fi fost, apoi că ce păstor a ajuns în fruntea turmei, cu aceea nu'şi prea băteau capul.

În cazul de la Potlogi, din fericire, nu erà aşa. Ginerile popii Iosif erà – om. N'avea el Dumnezeu ştie câte şcoli, dar aveà suflet mare, suflet românesc şi o cerbicie cum mai rar s'a văzut. Capul lui – avea un cap frumos – numai în faţa Atotputernicului căruia slujià, de'l mai plecà, încolo – nimănui.

Potlogii simţise o dată cu venirea lui în sat, că s'a mântuit cu stăpânirea moale şi blândă a fericitului părinte. Popa Zachei erà om tinăr şi aveà voinţă.

Dumnezeu nu'i hărăzise bucuria de a se şti tată, dar în schimb l'a dăruit cu o hărnicie de albină.

Popa Zachei văzù şi dânsul bine în ce hal de ticăloşie se înveştmântase turma dată în grija lui.

În serile senine, când obosit de munca zilei preotul răsufla sub ulmul cel mare, care'şi revărsa umbra deasupra casei parohiale dânsul îşi perdeà ochii asupra caselor de peste drum, casele nuoilor stăpâni ai satului.

Privia lung casele acelea mari în cuprinsul cărora vedeà grămădindu'se sudoarea satului şi în adâncul privirilor sale se întronă, în aceste clipe – ura.

Nu erà aceasta ura de rasă – Doamne păzeşte! Ci acea ură nevinovată, că de ce nu sunt şi potlogenii lui la fel cu ovreii. În gândul lui răsăriră alte vedenii. Se înşelă, şi sufletul lui măgulind această predispoziţie de înşelăciune proprie îi vrăjià tablouri minunate. Vedeà Potlogii lărgindu'şi hotarele şi nimicind comunele nemţeşti din jur. Vedeà năimitori şvabi lucrând holdele româneşti.

Durerea îi erà însă îndoită când revenià la realitatea crudă. Când vedeà fiinţele prăpădite, supte de lipsa unei hrane mai de dai Doamne, sdrobite de alcool şi alte păcate. Nimic nu'l înfiorà însă ca acel gol uriaş, pe care îl vedeà ivindu'se în ochii stinşi ai nenorociţilor Români. Golul acela şters, îl spăimântà şi în acel gol vedeà întreaga poveste dureroasă a prăpădului.

Cu aceşti oameni vedeà el bine că nu va puteà face nimic. Aceştia sunt meniţi prăpădului şi nimic în lume nu le mai putea ajuta.

Şi ani de'a rândul popa Zachei îşi frământă sufletul în găsirea mijlocului de a vindecà rana cea mare a turmei sale.

În câte cazuri vede dânsul că pentru binele lui se jertfesc atâţia şi atâţia? Nici într'un caz.

Aşteptă să'i aduci toate de'a gata. Dar ca să'l pui pe dânsul în mişcare ca şi el, poporul, să mai pună umărul la scoaterea acelui car din nămolul, în care zace binele lui, e mai greu de prins.

Popa Zachei trăind în popor şi fiind şi dânsul copil resărit din opincă, le ştia acestea toate.

Dar mai ştia un lucru.

Ştia anume că numai atât de greu, până'l porneşti pe Român; pornit o dată n'ai decât să te pui în fruntea lui şi să grijeşti de direcţia, care te duce la ţintă.

Numai atât.

Căci uriaşa putere, care zace în acest popor te duce înainte ca un val enorm. Şi acestui val – o dată pornit, nu e putere să'i resiste. Pornit o dată Românul, merge înainte. Şi doar ce alta voia popa Zachei, decât să vadă pe potlogenii sei porniţi o dată.

Dumnezeu parcă i'ar fi arătat un semn chemând la sine pe bătrânul şi neputinciosul dascăl.

Pe lângă gândurile de până acum ale popii Zachei, se adause unul: unde să găsească un tovarăş bun de muncă. Un om, care să pună umărul la umărul lui. Să strige deocamdată în pustiu trezind la viaţă şi chemând la lumină uriaşele puteri cari stau în acel deşert sufocate, ticăloşite, perdute.

Popii Zachei îi trebuia un învăţător harnic.

Pe acesta îl căuta. Lumea de prin jur nu'şi putea în pripă da seamă ce dragostea naibii s'a sălăşluit în popa Zachei pentru tagma dăscălească?

Atâta vedea lumea, că ,,interes" n'are părintele. Cum era însă scurt la vorbă, din fire cam închis, popa Zachei n'a mai legat de nasul nimănui pricina sa.

După ce a căutat, a întrebat şi a ştiricit vreo trei luni de zile după toţi dascălii din Bănat, într'o bună zi spune preotesei, că pleacă pentru câteva zile de acasă, preoteasa, prea obicinuită să nu prea întrebe, luă la cunoştinţă plecarea soţului şi'i pregăti cele de lipsă.

Din pregătiri vedea, că părintele are să absenteze timp mai îndelungat.

A doua zi a plecat.

Ion, sluga credincioasă a popii Zachei, care trecuse o dată cu preoteasa în proprietatea lui, când ajunse la marginea de sat, la drumul mare, opri caii. Se întoarse şi întrebă pe popă:

– Părince, încotr'o apucăm, Bocşa ori Cimişoara?

Părintele arată cu degetul spre dealurile de la Bocşa, cari abia se conturau în dimineaţa aceasta de sfârşit de iarnă. De pe culmea unui pripor popa Zachei îşi întoarse privirea spre Potlogi.

Satul părea o fiară uriaşă, care doarme liniştită. Din hociacurile caselor se înălţau suluri de fum, în rotiri albe amestecându'se cu aburul neguros al dimineţii, care plana ca o pânză uriaşă deasupra satului şi peste întreaga vale a Bârzavei.

Trăsura urca agale priporul şi părintele Zachei putea în dragă voe să'şi pearză privirea peste locul care i'a crescut atât de mult de inimă şi care i'a pricinuit atâta durere.

În pupilele largi, crescute parcă de incordarea cu care privia la această vale binecuvântată, se vor fi reflectat Dumnezeu ştie ce icoane. În creerul muncit de atâtea idei se va fi cristalizat oare – rezultatul luptei iniţiate? Cine ar şti spune.

Ceva mai bine de două zile a trebuit părintelui Zachei până ce a ajuns la ţintă: un biet sătuleţ de munte, o comună de graniţă, resfirată peste nişte râpe şi despărţită de prăpăstii şi vâlcele în aşa măsură, încât Ion, bănăţeanul de la şes pentru care şi muşuroele de la Bocşa trec drept ,,codru" nu se putu din destul mira şi întreba, cum mama pădurii se adună aici lumea la pomeni. Vezi bine lui Ion ca potlogean de baştină ce erà, nici că'i putea colinda mintea pe altundeva, decât numai şi numai la pomeni.

Cam pe la mijlocul satului, popa Zachei opri trăsura. Se ridică şi privi în jur. La distanţă considerabilă se căţărau căsuţele scunde munteneşti cu coperişe de şindrilă, coperişe ţuguiate, cari făceau o impresie cam comică reţoindu'se peste căsuţele mici. Era ca şi cum copilaşilor de cinci ani le'ai trânti în cap o căciulă biţoasă, mocănească. Om împrejurul caselor nu se prea vedea. Părintele Zachei însă se găsi repede în situaţie.

Făcu tolcer palmele înaintea gurei şi repezi un chiot de să rescolise liniştea hârtoapelor şi ale râpelor din vecini.

Pe urma chiotului năpraznic pe care l'a învăţat probabil părintele în copilărie pe întinsul şes bănăţean când va fi păscând caii cu vrăstnicii din sat – se iviră nişte femei.

Cu aceste începu părintele un discurs aşa, la distanţă peste o văgăună.

Le întrebă unde e casa învăţătorului. Trebui o bună bucată de vreme până ce putu părintele să scoată din atâtea ,,coteşti la dreapta, coteşti la stânga" cam pe unde poate fi acela pe care'l căuta.

În fine a ajuns la ţintă.

Un omuleţ mic, uscat, adus puţin de spate, cu nişte ochelari simpli încălecaţi pe un nas vulturiu, nas pronunţat care vădea după teoria fisiologică o mare doză de energie, îi eşi întru întâmpinare.

Popa Zachei cuprinse dintr'o privire omul întreg. Pe faţă i se reflectă icoana desamăgirei. Era ca şi cum ar fi aşteptat, ca alt om să'i ese în cale şi nu acesta.

– D-ta eşti învăţătorul Panait Cremene? întrebă cu oarecare rezervă popa Zachei.

– Eu sunt părinte!

– Io mi's Zachei Păcurar preot în Potlogii de pe Bârzavă.

Panait Cremene făcu o faţă nedumerită zicând:

– N'am auzit de satul acesta.

– Nu'i de mirare – zise părintele coborându'se din trăsură – e un sat atât de prăpădit, încât înţeleg că nu ai auzit de dânsul.

– Poftiţi înlăuntru! Caii să'i bage în grajd. E cam mic, dar este loc – zise dascălul.

Popa Zachei îşi plimbă ochii peste cuprinsul casei. Ordinea pedantă care domnia în jurul ei era cu neputinţă să nu'i bată la ochi.

De la acareturile din jurul casei ochii popii se opriseră pe figura suptă a omuleţului care stătea lângă dânsul.

Pentru o clipă privirea li se întâlni. A fost ca şi cum se întâlnesc două oţele de Damasc. Un fulger, o sclipire tainică a izvorit din aceea întâlnire a privirilor.

Şi tot în aceea clipă, în sufletul celor doui zilieri ai neamului s'a cristalizat şi părerea unuia despre celalt. Dacă şi'ar fi mărturisit gândul în clipa aceea ar fi trebuit să rostească ambii aceleaşi vorbe; – ăstai om.

Întrară în casă. Aceeaşi curăţenie şi orânduială ca şi afară. Un miros dulce acriu de busuioc uscat să resfrângea din bagdadie. Părintele Zachei se ,,făcu comod" mai ,,râşpâli" de câteva ori aşa cum obicinuia totdeauna când se pregătia să spue ceva însemnat şi zise:

– Apoi domnule învăţător, să'ţi spun acum adecă'te ce m'a adus pe mine la d-ta. Căci una să o ştii, eu am venit de'a dreptul la d-ta. Comuna mea e cea mai prăpădită comună din întreg Bănatul. Oamenii ticăloşiţi, decăzuţi, birtăreţi, leneşi, procestalnici, lotri, bătăuşi cu renume bine stabilit – de toate sunt, numai oameni de omenie şi lucrători nu sunt.

Şi nu a fost aşa. Erau buni. Dar a venit o nouă speţie de om în sat şi cu venirea acelora parcă a intrat şi dracul în comuna mea. Pământurile le'au perdut, casele s'au dărăpănat, moşiile s'au prăpădit – satul d-le învăţător a decăzut şi s'a ticăloşit. Eu cu durere în suflet am văzut peirea, am încercat ce am putut – dar, vezi, sunt singur şi singur nu pot ţine pept şi cu prostia oamenilor şi cu duşmănia noilor stăpâni ai satului. Mie îmi trebue ajutor, vreau să fac sat din satul meu. De luni de zile am tot ştiricit după un om, care să fie învăţător în sat şi soţul meu de luptă. N'am prea găsit. Atunci mi s'a pomenit de d-ta. Am venit după cum vezi, m'am uitat la d-ta, m'am uitat la casa d-tale, am văzut ce am căutat şi te întreb: vrei să vii la Potlogi de învăţător?

Se făcu linişte în odae.

Din dosul ochelarilor, cei doui ochi a lui Panait Cremene pândeau pe jumătate închişi ochii popii Zachei. O bună bucată de vreme nu zise nimic Panait Cremene. Abia într'un târziu răspunse cu un glas pânzit dar care vădea totuşi un sunet metalic, aspru:

– Părinte. Eu nu sunt omul vorbii lungi. Te'am ascultat în linişte. Ştiu la ce mă chemi, îmi pot lesne închipui ce mă aşteaptă. Chemarea mea este să aprind lumină acolo unde e întuneric şi declar că vin. Ci numai una te rog, să'mi stai în ajutor în orice împrejurări. Dă'mi mâna.

Popa Zachei se simţi dintr'o dată stingher şi neajutorat.

Cu aceste reflexiuni s'a închegat înţelegerea între aceşti doui oameni curioşi, cari ambii îşi puseră în cap să facă apostolie în mijlocul unui neam, care părea incapabil pentru cuprinderea adevărului.

După alte trei zile când părintele Zachei descinse din nou la casa lui din Potlogi, zise radiind de bucurie preotesei:

– Catincă dragă am găsit omul. Şi nici că se opri până ce nu istorisi pe larg întâmplarea cu dascălul Cremene.

Vremea se strecură grăbită şi dintr'o dată se pomeni lumea iarăşi în vară.

Popa Zachei abia aştepta căldurile cele mari. Nu de altceva, ci numai să scape de sarcina ce luase asupra sa de a ţinea cu băeţii din Potlogi şcoală după moartea dascălului.

O dată cu venirea verii avea să se mântue şi cu şcoala.

Curios om popa Zachei.

Pe cât era de harnic şi de activ în toate ale sale, pe atât de neputincios se arăta în şcoală. Avea spiritul acela al omului crescut pentru largul vieţii. Păreţii salei de învăţământ parcă l'ar fi sugrumat – nu altceva. Abia aşteptă să'şi vază ridicată această sarcină de pe umeri. Dar s'a ales şi cu câştig din toată activitatea sa şcolară. Anume cu un sentiment de mare stimă pentru acea specie de oameni cari se numesc dascăli.

Fiind silit să stea în şcoală, a putut abia să'şi de'a seamă de sarcina grea a dăscăliei.

Tocmai de aceea îşi aşteptă cu mare nerăbdare sosirea noului om, sosirea lui Panait Cremene.

În fine sosi şi acest moment mult aşteptat. Într'o Duminecă, părintele primi o scrisoare în care Panait Cremene îl vestia, că vine în una din zilele săptămânei viitoare şi'l roagă să'i aerisească locuinţa.

Atât i'a trebuit popii Zachei.

A doua zi după primirea scrisorii a şi recrutat nişte femei din sat pe care le puse să frece, să spele prin cea şcoală mai apoi să şi văruie. Sclipea vechiul edificiu ca un păhar. În sticla geamurilor te puteai vedea ca într'o oglindă, nu altceva.

Adevărat noroc pe capul părintelui că s'a cam grăbit. Căci Mercuri pe la prânz se pomeniră potlogenii cu nişte care mari în sat, care cu rogojini cum au ,,codrenii".

Vestea se lăţise cu iuţeala fulgerului că a sosit ,,învăstorul" cel nou. Şi potlogenii, măcar că era zi de lucru, începuseră a isvori şi a se adună dinaintea şcolii să vadă minunea cea nouă.

Vorbă să fie, minune au şi avut de văzut.

Căci figura lui Panait Cremene a şi trecut drept minune în ochii potlogenilor. Noul oaspe părea a nu se vedea pe cei din jurul lor. Se apucă cu cei doui cărăuşi de lucru şi fără multă vorbă începu să descarce.

Şi mobilele îşi făceau calea neted şi fără zarvă, din car, în odăile şcoalei.

Tot lucrul nu durase un cias. În vremea aceasta se adunase ca jumătate de sat în curtea şcoalei.

Căscau potlogenii gura, de'ţi era mai mare dragul să'i priveşti. Ferit'a însă bunul Dumnezeu ca unul să se fi gândit o clipă măcar, că ar trebui ajutat noul sosit, ori dacă şi nu acesta, dar a'l întreba poate de sănătate.

Aşi!

Panait Cremene însă nu în zadar purta acest nume. După ce se depărtaseră carăle, se opri aşa ca la întâmplare în faţa oamenilor şi le zise:

Bun lucru măi Români!

Potlogenii nu ştiau cum să'şi scoată mai repede pălăriile din cap. De zis însă nu zise niciunul nimic. Panait Cremene continuă:

– N'aţi face bine să'mi spuneţi oameni buni ce serbătoare avem noi azi? Eu cu mutatul am perdut zăloaga călindarului. Oamenii se priviră reciproc, nedumeriţi, întrebându'se aşa din ochi. Într'un sfârşit unul răspunse:

– Nu'i nicio serbătoare astăzi.

– Aşa – se miră omuleţul – se poate? Eu numai de acolo bănuiam vreo serbătoare văzându'vă că hodiniţi. Dar acum toată lumea e la lucru. Sau voi aţi gătat deja cu toate?

Oamenii se codiră, se mai frecară unii de alţii, apoi începuseră treptat a se retrage cedând frontul femeilor şi copiilor.

Ochii cei mici pătrunzători ai lui Panait Cremene îi urmăriau însă ca nişte suliţi silindu'i să se depărteze tot mai mult până ce pe încetul românaşii se cam perduseră unul câte unul pe după coţul şcoalei. Remăseseră femeile. Panait Cremene începu acum vorba cu ele. Se interesă de rezboaie, de grădini, de ale caselor, interes care avu drept rezultat ca într'o jumătate de cias periseră şi muerile ducându'şi şi copii cu ele.

Panait Cremene surise şăgalnic şi întră în noua lui locuinţă, unde dăscăliţă se apucă de aranjat.

Când erau în toiul lucrului apăru şi părintele Zachei.

– Bine ai venit învăţătorule.

– Bine v'am găsit părinte!

– Ei cum ţi se pare?

– Mai bine de cum credeam.

– Cum aşa – întrebă popa Zachei mirat.

– Ei aşa. Văd că în oameni n'a perit simţul de ruşine şi câtă vreme nu au perdut acest simţ nu sunt perduţi nici dânşii.

– Nu înţeleg – îngână părintele.

– Şi e uşor. Mai adineori îmi asediaseră curtea, iac'aşa gură cască. Să'ţi zică unul: Bună ziua ferit'ai. Ş'apoi îi luai aşa în batjocură şi oamenii mei mă lăsară singur.

Părintele ascultă, dar îi puteai citi cât colea pe faţă că nu cuprinde nimic din aceea ce i se spunea. Văzând că dascălul nu prea stă bucuros de vorbă având de lucru, părintele îl pofti la masă şi se depărtă.

Pe drum tot învârtind cele auzite nu se putea dumiri nicidecum. La o răspântie îi eşi în cale un parohian. Părintele îl şi prinse.

– Măi Ioane – văzut-ai pe dascălul cel nou?

– Văzut părinte!

– Ei ce zici?

Românul se scărpină în ciafă şi mai nevrând, scoase vorba:

– Mă tem părinte, că am dat de dracu!

Popa Zachei nu se putu reţine să nu zimbească. Parcă i se lumină dintr'o odată ceva înlăuntru. Acum pare că începu să înţeleagă vorbele dascălului. Trecu mai departe. Ajuns acasă îl întâmpină preoteasa.

– Venit'a?

– Hop! grăi părintele. Îi şi mutat gata. Aur, Catincă, aur e omul acesta. Numai să nu mă înşel. Dar nu cred.

Pe părintele Zachei îl cuprinse o veselie cum demult nu mai simţise. Era o bucurie senină, bucuria unui lucru bun pe care – era conştiu de aceasta – l'a săvârşit.

Când sosi vremea mesei, căzu în casă şi noul oaspe. Abia aşezat pe scaun părintele îl şi apucă şi'l purtă prin mica lui împărăţie. N'a ramas un unghiu nearătat. Cremene cerceta toate cu de'amănuntul, privia în toate părţile apipia toate şi abia după ce terminaseră cu această inspecţie zise încet:

– Foarte frumos!

Pentru părintele Zachei aceste două cuvinte erau miere nu altceva. Pe urmă întrară în casă.

Târziu în noapte se despărţiră. La colţ popa Zachei luă de braţ pe învăţător şi'i arătă casa de peste drum. Cele şase fereşti trântiau şase făşii de lumină în aerul senin al nopţii.

– Acestea sunt:

Cremene se opri privind lung la casele arătate. Lumina izvorită din fereşti îşi reflectă luciul în sticla ochelarilor sei – prefăcându'se în mici fulgeraşe.

Se poate însă să fi fost şi scântei izvorite din ochii aceia mici şi cu luciul de oţel.

Se întoarse spre preot şi'i zise încet.

– Va fi grea luptă, dar o încercăm.

*

Vreo două săptămâni avură Potlogii de ce vorbi. Venise doar om nou în sat. Am spus, că Panait Cremene nu era Dumnezeu ştie ce om. La început nici nu scăpă el de gura românilor. Dar odată cu venirea Duminecii – au încetat ca prin farmec toate vorbele. Căci, când şi'a deschis gura în strană Panait Cremene şi a slobozit în plin elan glasul ce i l'a dat Dumnezeu, oamenii din biserică au crezut cu adevărat că un heruvim trebue să se fi pogorât la dânşii. După amiazăzi deja satul întreg ştia de glasul dascălului Cremene.

A doua Duminecă s'a întâmplat apoi ceea ce nici la Paşti nu s'a mai întâmplat demult – se umpluse biserica de credincioşi. Veniseră oamenii să audă pe dascălul ,,cel nou" – cântând.

În această Duminecă însă Cremene nu cântă şi oamenii plecaseră năcăjiţi. Dorul însă de a'l auzi îi împintenă să vie altă dată.

Părintele Zachei tăcea şi privia curios la ceea ce se făcea în jurul lui. Venise toamna, o dată cu dânsa deschiderea şcoalei.

Toboşarul satului vesti pe la toate rescrucile, că oamenii să'şi ,,scrie" copiii la şcoală. Ferit'ai! Nu erau potlogenii vrednici de renumele ce şi'l câştigaseră dacă esecutau porunca.

În zilele pomenite însă, Panait Cremene şezu în clasă şi întâmpina copiii cari veni la şcoală. Erau puţini şi şi aceştia au venit mai mult de curiozitate.

Se adunase vreo cincisprezece copii. La început copiii se arătară timizi, pe urmă însă din ce înainta timpul deveniră mai comunicativi. Cătră amiazăzi ,,învăstorul" le dete drumul acasă spuindu'le să vie după masă fără cărţi, căci o să'i ducă undeva şi o să le arate lucruri frumoase.

Aceasta a fost prima excursiune şcolară – poate în întreg Bănatul. Când s'a întors Panait Cremene cu şcolarii cântând, întreg satul eşi la porţi. Şi la toată lumea dedeau şcolarii bineţe, numai Românilor grămădiţi în faţa crâşmei nu, – parcă nici nu ar fi fost.

A doua zi după această escurzie numai remăsese un singur copil acasă.

Nu l'ai fi putut opri nici legat.

Şi aşa s'a continuat.

Lumea din sat să minuna şi nu putea cuprinde cu ce mirare a păcatului îndulceşte dascălul copiii la dânsul, de nu'i chip să'i opreşti acasă.

Pe de altă parte părintele Zachei îşi netezia barba liniştit, zimbind, luminat parcă de o rază transcedentală de fericire. În Dumineci ochii lui nu mai cercetau mulţimea din naosul mare, ci alintau suta aceea de oameni mici cari se grămădiau ca nişte mieluşei în jurul celor două strane.

Îi era uşor popii Zachei acum, având pe Panait Cremene. Nu mai trebuia să se cătrănească singur. I'o spusese Cremene doar: să'mi fii de ajutor. Şi până acum Panait Cremene nu reclamase pentru opera de regenerare începută în Potlogi – ajutorul popii Zachei.

Făcuse însă părintele alta.

Într'o dimineaţă porunci să i se înhame caii la trăsură şi să pue sluga nişte saci într'însa. Epitropul bisericii şi crâsnicul resăriseră ca la poruncă. Şi câteşitrei, urmaţi de trăsură, apucară de la casă la casă, să încaseze plata ,,învăstorului" Panait Cremene. Aşa ceva nu se mai pomenise în Potlogi.

– Uite –îşi ziceau oamenii– să pornească omul ăsta şi pe părintele. Al dracului om. Până acu popa Zachei nici birul seu nu şi'l aduna în persoană şi acum porneşte dup' al dascălului.

În trei ,,competinţele" lui Panait Cremene erau suite în pod.

În ,,ţranţiei" îi numără într'o seară epitropul şi ,,simbria" pe anul întreg înainte... 100 florinţi.

Panait Cremene se simţia puternic acum. Pe acele vremi era mult ban suta, pe care o închisese în puiul dulapului dăscăliţa. Şi rar de tot se'ntâmplă ca bieţii învăţători români să ia o dată, la mână atâta sumă de ban.

Într'acestea dete şi iarna peste sat. Zilele se micşorau din ce în ce; pe câmp se isprăvise lucrul şi oamenii erau de'a pururi acasă. În una din aceste zile, copiii de şcoală veniseră acasă cu ştirea, că învăţătorul ştie face cotăriţi de cele albe, din nuele, şi că'i învaţă şi pe ei să facă. Dar nu numai cotăriţi, ci şi mături.

Ţine'te la vorbă. Că aşa, că pe dincoace, că aşa ceva nu s'a mai pomenit. Pe urmă, după două zile, totul s'a dat uitării.

Numai din când în când se mai auzia câte ceva de pe la şcoală.

În timpul acesta însă s'a întâmplat un caz, care a provocat izbucnirea resboiului celui mare în Potlogi, mai curând de cum a crezut Panait Cremene.

Copiii de la şcoală salutau pe toţi creştinii din sat – numai pe cei pe cari îi întâlniau uşa birtului părea că nici nu'i văd.

Într'o zi copii veniau de la şcoală trecând pe lângă birt. În uşă, înconjurat de câţiva potlogeni, cari îşi pierdeau aci timpul şi sănătatea, stetea mândru şi trufaş, unul din noii stăpâni ai satului, Ignaţ Seliger, supranumit ,,Câiul" pe urma mânei celei drepte, care era mai scurtă decât cealaltă.

Copiii –puteau fi vreo zece– cum ajunseră în preajma birtului, plecară capetele în pământ şi treceau înainte.

Între oamenii din uşa birtului era şi tatăl unuia dintre şcolari.

Viclean, Ignaţ Seliger se adresă acestuia:

– Măi Alexa! Frumoasă omenie învaţă copiii voştri. Trec pe lângă părinţi şi nu zic nici ,,bună ziua".

Românul fu atins la coarda cea mai simţitoare. Într'o pornire de mânie strigă după copil, care era la 2-3 paşi.

– Ioane!

Ceata întreagă de copii se opri. Cel strigat eşi din şir şi făcu un paş spre birt. Ridică doui ochi negri afunzi, catifelaţi –ochii aceia negrii frumoşi româneşti, cinstiţi şi senini– la tatăl seu şi întrebă:

– Ce pofteşti tată?

– Mă, m'ai văzut tu pe mine când trecuşi pe aici?

Copilul stătu o clipă în cumpănă, apoi sălta capul şi zise:

– Da, te'am văzut.

– Apoi, dacă m'ai văzut, nu ai învăţat tu atâta omenie să'ţi iai pălăria în faţa tătâni'to. Ha, măgarule!

Copilul se făcu piparcă de roşu. Dar nu zise nimic.

Tatăl se înfurie şi mai mult.

– N'ai gură, boule! De ce n'ai dat bineţe.

Copilul îngălbinise. De frică, ori de iritaţie nu poţi ştii.

Din orbite ochii lui alergau de la faţa tatălui la faţa lui Seliger, care râdea ca un diavol, jucându'se cu banii în buzunar. Copilul stetea nedumerit şi'nu zicea nimic.

Ovreul interveni – graţios.

– Lasă Alexe... e copil... nu cere şi tu acum de la el să ştie ce ştii tu...

Şi Seliger scoase mâna din buzunar, alese din banii cari îi remaseră în palmă o ,,dutcă" de patru criţari şi o întinse lui Ion.

– Iac'a ţine, să'ţi cumperi ceva pe ei... şi să asculţi de tatăl teu.

Copilul stetea nemişcat. Seliger îi ţinea banul sub nas, dar ochii copilului erau aţintiţi la tatăl seu. Aceasta îi făcu semn cu capul să primească. Se simţi cogemite din cale afară fericit Românul văzând, că domnul Seliger cinsteşte patru criţari copilului lui.

– la banii – îndemnă domnul Ignaţ.

– Nu'mi trebue – mulţumesc! Nu am lipsă de bani – îngână copilul.

– Aşa, tu n'ai lipsă de bani – Mă'ă'ă, da de când te'ai găzdit (îmbogăţit) aşa... şi ovreul roşise de ruşine. Uite Ioane – continuă dânsul – tu trebue să primeşti, eu ţi'i dau, îs bani de la mine... Copilul scutură din cap.

– Aceia's bani din sudoarea satului. D-ta nu ai lucrat pentru ei. Nu'mi trebuesc. Ţine'i pentru d-ta.

Seliger înlemni. Parcă i'ar fi tras cineva cu boata în cap. Toate se petrecuseră în mai puţin de câteva secunde.

Ignaţ Seliger se pomeni încă tot ţinând în mână cei patru criţari, deşi cârdul de copii erau departe acum. Românii din uşa birtului, fiind martori acestei scene se simţiseră tare rău. Le era ca şi cum copilul lui Alexe le'ar fi ras câte o palmă.

Dar nu puteau cuprinde încă pe deplin palma primită, ci le era ,,greu" de domnul ,,Ignaţ" pentru vătămarea ce i'o adusese copilul lui Alexa.

Ignaţ Seliger însă înţelese pe deplin câte ciasuri bate, când auzi cuvintele copilului.

Creerul lui atent ascuţit prin continuitatea unei vieţi intelectuale plămădită din neam în neam – a pătruns imediat lucrurile.

Cine putea da aceste învăţături copiilor? Părinţii, îi cunoştea bine – nu? Popa Zachei, deşi era dujman de moarte, e altă formă de om. Dacă cineva ar fi atentat la viaţa lui, poate presupunea că e în joc şi mâna popii. Dar aci, altunde se ţinteşte. Din graiul copilului, înaintea ochilor sufleteşti ai lui Seliger, îi resărise icoana ruinului material. Aci se tinde. Dar cine ţine mâna pe regulator? Cine altul – decât dascălul.

Ignaţ Seliger se înfioră. Vedea deja lupta. Pe de o parte dânsul şi oamenii prăpădiţi din Potlogi, pe cealaltă: copiii, popa şi dascălul Cremene.

Seliger isbucni în hohot!

Ha, ha, ha... copiii, popa şi dascălul Cremene! Ha, ha, ha!

Ignaţ Seliger credeai că se ineacă. Deodată însă curmă râsul.

O voce tainică îi şoptise în urechi cuvintele: Copiii cresc şi mâne ei sunt oamenii din Potlogi.

Aceste cuvinte curmară râsul nebun, la care s'a pornit Ignaţ Seliger. Toate acestea se petrecură în sufletul lui în cele câteva clipe.

Văzându'i faţa îngândurată, Românii îşi repeziră ,,ciocanele"*, plătiră şi se depărtară repede pe ale lor.

Din clipa aceea lupta pornise pe nevăzute.

Din acest răsboi, care a durat în Potlogi aproape douăzeci de ani, a eşit lămurit, după cum ese aurul din foc, puternicul sat românesc de azi.

Şi biruinţa a câştigat'o ceata aceea de copii, cari se apucaseră cu atâta râvnă să facă mături şi cotăriţi sub ochii lui Panait Cremene.

* ciocan=sticlă de cuprinsul unui sfert de kilogram.

* *
*

Vremea grăbia de parcă o alunga cineva dinapoi. Părintele Zachei vedea cu groază cum zi de zi să înteţeşte podoaba de argint a capului seu.

Nu încape vorba şi avea de ce cărunţi.

De când cu incidentul lui Seliger s'a început lupta cea mare, lupta atât de mult dorită de popa Zachei şi care declarată acum, îl umpluse de temere.

Poate că în clipele stăpânite de ura aceea mare, pe care părintele nu şi'o putea explica, nu şi'a dat seamă ce greutăţi va avea de învins – în războiul acesta.

Se poate însă că şi'a dat seama. Dar lupta era grea de tot.

Ovreul s'a dovedit de la prima încercare mult mai puternic decât se credea. Tactica lui Cremene şi a popii Zachei a fost, de a'l zdrobi pe o cale pacinică, prin acel genunche de om, care avea să fie crescut de Cremene şi scos pe arena vieţii învârtoşat şi armat. Ei, dar Seliger simţind pericolul şi bănuind minele aşezate în jurul lui a precipitat lupta – atăcând dânsul.

Lucrul s'a petrecut aşa.

Părintele Zachei îşi adunase bucatele pe una din holdele sale. Aşa făcea dânsul de 15 ani. Şi bine a fost.

Într'o noapte, câteva zile înainte de a începe trierul, jireada de grâu a popii, rodul aşteptărilor unui an căzu pradă flăcărilor. Până să se trezească satul, până să alerge la faţa locului, truda unui an se mistuise cu desăvârşire. Părintele Zachei ajuns la foc şi văzând că nu mai e nădejde de a scăpa ceva, stetea la aparenţă liniştit şi privia cu aceea privire tainică a omului care'şi vede bielşugul prăpădindu'se, la marea de flacări.

Ascultă la văicărelile oamenilor, cari încercau să'l mângăe, vorbind întru sine şi, nu respundea nimic.

În momentele acelea prin creerul lui să strecurase un gând agale, dar întărindu'se din ce în ce, un gând care parcă ar voi să lumineze taina acestei întâmplări nemaipomenite în Potlogi. Din frământarea acelui gând în sufletul popii resări figura lui Seliger. Când jăraticul se prăbuşi şi din claia mare de grâu nu mai remăsese decât o vatră neagră fumegândă, părintele se urcă în trăsură şi zise lui Ion.

– Mână!

A rostit cuvântul acesta atât de liniştit că slugii i se părea că nu aude bine şi se întoarse mirat spre stăpân.

– Nu auzi, să mâni mă, ce te înholbi la mine?

Ajuns acasă îl întâmpină preoteasa frângându'şi mânile şi cu ochii scăldaţi în lacrimi:

Părintele Zachei întră în casă şi zise muerii.

– Ştii tu, cine ni'a dat foc?

Biata femee de unde să fi ştiut.

Părintele arătă cu degetul în direcţia caselor de peste drum.

– Înţelegi? – întrebă dânsul.

Preoteasa îşi plecă capul ştergându'şi ochii cu colţul şorţului.

Vreo săptămână, Potlogii nu vorbia decât de focul care a mistuit rodul popii.

Românii, buni de la fire, încercaseră în toate chipurile şi la toate ocaziile să descoase pe preot ce şi cum crede. Acesta însă să dedea vecinic în laturi dinaintea respunsului.

– Aşa a voit Dumnezeu!

Nici un alt respuns nu a eşit din gura lui.

La vreo săptămână, având treabă la oraş, în gara din apropiere popa Zachei întâlni pe Seliger.

Ovreul pare că ar fi schimbat feţele când a dat cu ochii de privirea popii Zachei. Şi ceea ce îi bătuse şi mai şi la ochii acestuia, că Seliger contrar obiceului seu nu se apropie de dânsul.

Popa Zachei ştia acum destul. Să se fi prins cel mai celebru logician să'l convingă despre nevinovăţia lui Seliger ar fi dat faliment.

La oraş, părintele termină repede şi cu trenul de după'masă se pregătia de reîntoarcere.

Care nu'i fu însă mirarea când pe peronul gărei văzu un strein oprindu'i'se în faţă şi agrăindu'l pe nemţeşte:

– Nu eşti d-ta preotul Zachei din Potlogi?

– Ba da, cu ce pot servi!

– Mă mai cunoşti?

Părintele Zachei îşi incordă atât ochii cât şi creerul dar de fisionomia streinului nu'şi putu aduce aminte.

– Scuzaţi nu'mi aduc aminte.

– Se poate, odinioară ne'am cunoscut atât de bine – mai ţii minte pe Luca Liubcovici?

Părintele Zachei cât p'aci să'şi pearză cumpătul.

– Măria Ta – se poate?

Şi ochii lui rătăciră stăpâniţi de o nuanţă de adâncă nedumerire peste faţa boerului Luca.

Acestuia nu'i scăpă mirarea preotului.

– Aşa'i c'am îmbătrânit? – Să nu te miri părinte. Sunt întâmplări în viaţa omului a căror icoană nu se şterge din suflet nici după atâta amar de an.

Părintele înclină din cap şi trecu vorba.

– Şi pe unde ai umblat Măria Ta atâta vreme.

– Am pribegit prin lume. Am cutreerat globul acesta în lung şi lat. Am văzut toate neamurile la ele acasă şi, acum am venit îndărăt la vatra părinţilor mei.

Ochii preotului se luminară.

– Fii binevenit la noi Măria Ta, Mă fericesc să fiu eu cel dintâi care te salut pe acest pământ.

Apoi au început vorba. Boerul era comunicativ, şi avea doar atâtea de spus că nici nu a ştiut când au ajuns la gara unde aveau să se dee jos.

Când se apropiară de Potlogi, boerul începu să spue pe nume toate locurile de pe hotar: colo ,,cotul mare" apoi ,,rariştea", ,,tăbăriştea", ,,ştiubeele" – părea că nu zeci de ani, ci câteva zile ar fi lipsit din Potlogi.

Biata preoteasă îşi perduse capul când ajunse să ştie cine e ,,gostul" pe care'l adusese părintele de la oraş.

Din gura slugii, din gura lui Ion încă în aceeaşi zi află întreg satul că s'a reîntors boerul.

În seara zilei, noaptea dădu o masă festivă la care însă nu invitase decât pe Panait Cremene.

În noaptea aceea de vară, abia târziu după miezul nopţii se stinse lumina în casa popii. Atunci, când la resărit mijea de ziuă.

La câteva zile după sosirea boerului înviase şi castelul vechiu care remăsese cum l'a fost părăsit. Numai jurul s'a schimbat.

Curtea nu se mai ştia pe unde a fost.

Gardurile au căzut sub greutatea hameiului sălbatec care cuprinsese totul. ,,Dudăul" străjuia jur'împrejurul zidului, de vreme ce urzicele să reţoiau în largul cuprins.

Ceea ce a stricat însă atâţia ani, mânile omeneşti au dres în câteva zile.

Ca la poruncă din ,,pustinişul" mare care înfiora vecinic copiii din sat, resăriseră potecile vechi şi împrejmuirile ascunse.

În câteva zile se transformă edificiul şi pe dinlăuntru. Aerul curat şi soarele alungase din cuprinsul încremenit de atâta somn, mucegaiul distrugerii care să înscăunase peste odăi.

Ear o lună după ce castelul să primenise, sosi şi familia boerului: soţia, fata şi ginerele.

Părintele Zachei veni şi dânsul împreună cu domnul Panait Cremene să salute pe măriile lor urându'le bun sosit pe aceste meleaguri.

Pe cât de bucuros era popa Zachei de venirea boerului Luca pe atât se amărâse în suflet când îi văzu familia.

Erau străini de legea noastră.

Soţia, o unguroaică, mlădiţă de magnat sărăcit, care în afară de numele istoric şi insigniile eraldice, câştigate la voia întâmplării de cine ştie care străbun, nu avea nimic, abia să îndurase într'un târziu să primească pe umilul popă şi nemernicul dascăl valah, cari să obrăzniciră a'i călca pragul.

Când dete popa Zachei cu ochii de femeea aceasta trufaşă, rece şi mândră, îi veni un sentiment atât de greu pe suflet. Îi era ca şi cum odată cu vederea ei ar fi perdut un ce scump un clenodiu, o nădejde de care se legase.

Măria Sa doamna, abia'i învrednici de o vorbă. Şi ceea ce spunea, într'o limbă nemţească cam slabă, înăsprită de accent unguresc, suna atât de neprietenos, încât umilii luminători ai satului se simţiră din cale afară uşuraţi când se văzură înaintea porţii boereşti.

În drum spre sat, în capul satului, popa Zachei opri pe dl Panait zicând:

– Magistre, tare mi'e teamă, că o să dăm lupta pe două fronturi. Nici aceştia –şi arătă spre curte– n'aşi mai crede să fie cu noi.

Dascălul Cremene ridică din umăr:

– Cu voia lui Dumnezeu şi vrerea noastră o să facem ce vom putea.

Şi iar porniră la drum fără a mai schimba un cuvânt.

Soarele – un soare blând de sfârşit de vară – cutropea satul cu razele lui blânde, tomnatice. În aer plutea mirosul caracteristic al acestor zile, un miros uscat, de ofilire.

Era însă cald. Pe uliţele satului se pogorâse o pace adâncă. Era ca şi cum satul murise.

Domnul Panait pare părintele că ar fi ştiut la ce gândeşte căci îi zise:

– Nu perde nădejdea taică, în câţiva ani se vor schimba toate.

Popa Zachei îl privi cu oarecari nedumeriri, respunzând însă cu mare credinţă:

– Să te audă Dumnezeu fiule; resplată aici să nu prea aşteptăm, ci să ne facem datoria de dragul datoriei.

Îşi deteră mâna şi se despărţiră.

Temerile popii Zachei se adeverisă, durere, prea timpuriu.

Nici nu începuse bine lucrul de toamnă, până se şi auzisă plângeri prin sat. Românii au început a se plânge, că prea le pune ,,curtea" grele condiţii la lucrarea pământului. Nu ajungea, că li se cerea să muncească ,,din boi" (două stăpânul şi o parte omul), ci de fiecare lanţ (pogon) le mai cerea atâtea şi atâtea ouă, galiţe două părechi, o raţă şi două zile de clacă, una cu mânile şi una cu carul.

Şi din ce zoria vremea cu eşitul la plug, se înteţiau plângerile oamenilor. Dar atât nu ajunsese.

Ignaţ Seliger, auzind de cele ce se petrec, se luase şi dânsul pe urma curţii şi puse oamenilor aceleaşi condiţiuni.

Toate rugămintele oamenilor rămăseseră fără rost.

De nevoe însă, Românul se încuscrează şi cu dracul. Oamenii primiră condiţiile grele şi eşiră la lucru. Dar cărtirile n'au încetat. Ba, venind iarna şi fiind mai multă vreme de ţinut divanuri, oamenii se agitau unul prin altul.

Popa Zachei auzia toate. Era doar preot şi în necaz la dânsul alergau toţi. Numai în bine nu'l găsiau.

El îi mângăia pe toţi, dar printre multele vorbe, lăsă să scape câte una care se aciuia adânc în sufletul omului.

Dl Panait, în vremea aceasta, îşi vedea de şcoală.

Dacă pe de o parte părinţii se năcăjiseră cu ,,spăhia", nu'şi puteau ascunde bucuria, văzând copilaşii cu ce drag merg la şcoală şi cu câte învăţături frumoase nu se întorc de acolo.

Bucuria sătenilor însă se protenţă când sosi bâlciul de toamnă din târguşorul apropiat, D...

Cu vreo două'trei zile înainte, domnul Panait Cremene somase pe elevii din clasa a patra să ştiricească cari dintre potlogeni merg cu cărele la bâlciu.

Într'o zi copiii prezentaseră raport asupra comisiunii primite.

Ce se întâmplă?

În dimineaţa zilei Panait Cremene încărcă în carăle oamenilor un pod de cotăriţe şi mături.

Românii se cam scărpinară în ceafă văzând atâta spurc de cotăriţe şi să şi cam ruşinaseră. Vezi bine, cotăriţe făceau numai slovacii, românul l'a lăsat Dumnezeu domn şi ,,paure".

Le venea însă greu să zică ceva dascălului care văzându'şi marfa aranjată, urcă şi dânsul în car, aşeză în celelalte pe câte unu din şcolarii mai mari şi hai la bâlciu.

La bâlciu vine multă lume.

Şi toată această lume adunată la bâlciu se crucia văzând în rând cu slovacii şi cu şvabii şi pe dascălul din Potlogi cu cotăriţele lui.

Panait Cremene vedea bine că a ajuns de mirul bâlciului dar nu'i prea păsa. Vestea că dascălul din Potlogi vinde cotăriţi ,,albe" s'a lăţit ca fulgerul prin târg şi curioşi cum sunt, românii se îmbulzeau să'l vază.

Din cercul de oameni care se grămădia ca la comegie se auzia resfrângându'se glasuri argintii de copil strigând:

– Haideţi români! haideţi! Lucruri româneşti... bune şi trainice, împletite de şcolarii români din Potlogi.

Aşa'şi recomandau marfa, elevii lui Panait Cremene.

Surâsul ironic care resări pe buzele românilor la vestea că dascălul din Potlogi vinde mături se risipea de îndată ce răsunau glasurile îndemnătoare ale copilaşilor.

Şi cum strigau copilaşii îndemnând, românii parcă se simţiseră dintr'o dată datori să cumpere câte ceva.

Simţiau ei aşa câte ceva care'i îndemna dinlăuntru din adâncul sufletului.

Şi nici nu se tocmeau prea mult.

Ear copiii umblau de colo până colo, încasau banii şi dedeau îndărăt făcând reclamă:

– Lucruri româneşti... de la şcoala din Potlogi.

Era ceva nemaipomenit.

Prin bâlciu românii îşi dedeau parola. Uită mă, cotăriţi făcute de şcolari din Potlogi... dar uite ce lucru mă... împletitură cum nu se poate... Şi aşa mai departe.

La prânz numai era nimic din marfa lui Cremene. Se topise. Cei cari întârziară întrebau cu părere de rău:

– Domnule învăţător – nu mai aveţi nimic?

Şi domnul Panait Cremenea respundea:

– Nu mai avem dragă... dar peste trei luni aducem iară.

Oamenii plecau cu părere de rău. Numai cei din Potlogi nu se putură încălzi. Socoteau drept batjocură fapta lui Cremene. O insultă naţională. Cum să nu, mă rog, români şi să umble cu cotăriţi.

Îşi şi ziceau:

– Mâne poimâne o să ne pornească copii cu ,,drot" prin sate.

Erau tare năcăjiţi.

Dumineca ce urmă după această zi, copiii îşi îndemnau părinţii să vină după sfânta slujbă la şcoală şi nu'i slăbia până ce nu le luau promisiunea.

Aşa a şi fost.

Şcoala era tixită de lume. Toţi părinţii ţinură să fie de faţă. Veni şi părintele Zachei.

Când toată lumea se linişti, domnul Panait Cremene se aşeză pe catedră şi ţinu următoarea oraţie:

,,Prea Cinstite Părinte! Cinstiţi parochieni şi iubiţii mei elevi! Între grelele împrejurări în cari dăinuieşte comuna noastră, socotit'am de bine a căuta acele căi şi poteci cari ar putea

mai uşor şi mai lesne duce comuna noastră iarăşi la calea cea bună. Mă doare inima când văd – deşi sunt de puţină vreme în sat – cum alţii merg înainte şi numai chiar Potlogii dau singuri îndărăt. Gândit'am şi aminte mi'am adus de frumoasa moştenire pe cari părinţii au lăsat'o şi pe cari un alt genunche de om a prăpădit'o uşor. De aceea chibzuind asupra noilor îndrumări am găsit de bine să îndemn la lucru de mici copiii voştri, ştiind că numai omul care munceşte poate să se gândească în ticnă la bătrâneţele sale. Astfel am învăţat elevii mei să facă cotăriţe şi măturі.

Am dus lucrul mânilor noastre la târg şi mare mi'a fost bucuria, văzând că ceeea ce am dat noi, a fost marfă bună şi am şi vândut tot. Elevii mi'au dat mie socotează şi acum vă pot spune la toţi că am vândut de o sută de arginţi (200 cor.) cotăriţe.

Prin sala îndăsuită pătrunse un ,,ah" al măririi. Românii priviau unii la alţii şi dedeau din cap.

Pare că se întrebau: Se poate?"

Panait Cremene însă urmă:

,,Acum urmează, ca cei ce s'au ostenit să'şi primească plata. Au lucrat la cotăriţe zece elevi din clasa patra. Ar fi să fie douăzeci, dar zece nu au voit, din pricini cari eu le ştiu şi le ştiţi cu toţii. Părinţii au socotit ca o ruşine ca copii lor să împletească coşarce.

Vine deci de elev zece florini, pe cari îi şi împărţesc, căci sunt câştigul lor.

Panait Cremene scoase din buzunar zece bancnote de câte zece. Elevii se înşirară în faţa mesei şi învăstorul voi să le dee banii când cel mai mare dintre elevi eşi din şir şi plecându'se în faţa lui Cremene zise:

– Domnule învăţător! Noi suntem mici şi nu ştim umbla cu banii. Ci, te rugăm pe d-ta să ni'i păstrezi şi când om eşi din şcoală să ni'i dai. Iar până atunci, să mai facem cotăriţi!

În sală se făcu tăcere de moarte. Oamenii îşi opriseră răsuflarea. Şi'n liniştea mare Panait Cremene îşi înălţă glasul:

– Cu bucurie văd, că sămânţa aruncată de mine a prins rădăcini! Vă împlinesc dorinţa şi banii îi băgam la ,,banc" pe ,,bucfar" şi când veţi eşi din şcoală o să'i împărţim din nou frăţeşte, cu dobândă cu tot. Rog pe Dumnezeu să vă dee totdeauna gând bun şi dor de lucru, căci prin lucru şi numai prin lucru puteţi înainta.

Copiii deteră năvală pe uşă. Încet eşi şi auditorul. Românii pe urma scenei, rămaseră aşa, nici cald nici rece. Pe cât de mare le'a fost bucuria la văzul banilor, pe atât cătrăniră când copiii renunţaseră deocamdată la bani. Căci erau mulţi între părinţi, cari în cele câteva clipe, îşi şi făuriseră planuri, în privinţa banilor.

Cârtirile nici nu întârziase mult.

Ba că dascălul mâncă banii, ba una, ba alta. Copiii naibii însă se făceau a nu auzi. Ba s'a întâmplat că se opuneau de'a dreptul însistării părinţilor de a'şi scoate banii de la ,,casa de păstrare a şcolarilor din Potlogi" cum numi Panait Cremene noua instituţiune.

În vreme ce aceste lucruri se petreceau în cercul mai strâns al locuitorilor, se vădiră şi alte tendinţe îndreptate de o mână ocultă împotriva popii Zachei, şi a dascălului Cremene.

Când adecă pornise din nou popa Zachei cu epitropia pentru a strânge competinţele în naturalii ale învăţătorului, se isbi de o opoziţie latentă care isbucni pe alocuri în formă brutală. Unii dintre oameni denegau competinţele raportate asupra lor, pe motiv că nu le trebue şcoală. Alţii, neavând copii, îşi făuriau din acest fapt capital împotriva şcoalei. Popa

Zachei în sufletul său se scârbea amarnic, dar nu înceta a birui cu vorba asupra omului. Şi cu chiu cu vai, dar totuşi, oamenii plătiră. Cei doui conducători însă luară notă despre acest pericol, care se ivia deja la orizont şi care deşi azi slab, ştiau bine că are să se potenţeze şi în cel mai apropiat viitor să se deslănţue asupra comunei.

Pe încetul deci, începură, a chibzui asupra mijloacelor ce aveau să întrebuinţeze pentru a'l zădărnici, dacă nu, a'l paraliza cel puţin.

Asupra unui fapt conveniseră ambii că: Ignaţ Selinger îşi are mâna în joc. Ştiind din care parte au să vie loviturile îi linişti, căci ştiau dincătro au să se apere.

Se ivi însă un alt pericol pe care nu'l bănuiau şi acesta sub chipul ginerelui boerului Luca.

Pomenisem că Luca avea şi o fată. Durere, avea în vine prea puţin sânge de al tătâni's'o. Era fata măsii în toate. Fudulă, mândră, bruscă şi – de altă lege. Soţul ei pe care şi'l alese pe vremea când steteau în capitală, o porodiţă scăpătată şi dânsul din o veche familie nobilă, întrunea în sine toate viţiile clasei sale.

Brutal, îngâmfat peste măsură şi stăpânit de o neţărmurită ură faţă de români.

Avea cauză. Se spunea că familia lui de obârşie din Ardeal, a suferit mult pe vremea revoluţiei de cătră cetoni români ai lui Axente Sever. Că de ce au suferit nu se ştia. Pentru Ludovic Csetneky de Csetnek însă ajungea câte va fi auzit, ca inima lui să se închiză pentru neamul acela, care a adus părinţilor lui atâtea nevoi pe cap.

Şi mai vârtos ură pe ,,popii valahi" despre cari susţinea, că sunt cei mai periculoşi oameni. Purtat de această ură ginerele lui Luca Liubcovici, de fapt adevăratul stăpân a moşiei din Potlogi, căuta toate prilejurile pentru a'şi da ura pe faţă.

Prin o fatală coincidenţă, popa Zachei nu ajunsese să facă cunoştinţa acestui nobil.

Atunci când să instaleze curtea, tânărul Csetneky nu sosise încă iar de atunci n'au avut timp să se cunoască.

Curtea trăia în lumea ei despărţită prin o uriaşă prăpastie de umilii locuitori ai satului.

De acest fapt se plămădise noul conflict comunal în Potlogi. Sosi vremea alegerii noului consiliu comunal şi se începuse o ferbere în sat, de care nici pe la alegerile pentru dietă nu se prea pomenise prin aceste părţi.

Fără să ştie cum şi ce, se rupse satul în două tabere. Una, din care făcea parte popa Zachei şi Cremene sprijinea pe vechiul jude dimpreună cu fostul consiliu. Altă parte se grupase pe lângă un român, despre care se ştia, că este omul lui Seliger şi implicit şi al stăpânirei. Şi cum stăpânirea, de când e lumea, ţinea să se amestece în toate trebile chiar şi unde nu avea ce căuta, e de înţeles, că a provocat vecinic nemulţumire! De aci şi raportul nenatural, că oamenii în loc să ţie cu stăpânirea ceea ce este firesc, făceau opoziţie stăpânirei lor proprii, care avea menirea să'i oblăduiască.

Seliger la aparenţă părea neangajat în această campanie. Eşise însă la iveală Măria Sa Ludovic Csetneky, ginerile boerului Luca.

De cum se vădi dânsul în luptă, popa Zachei îşi evocă primele impresii câştigate când cu vizita la curte şi, întâlnind pe Cremene îi zise:

– Apoi nu am nimerit'o eu când am spus, că avem de luptat pe două fronturi învăţătorule!?

– E numai unul la adecă'te – respunse Cremene – dar ajunge. Sunt tari, ear noi, încă prea slabi.

– Ei şi ce deduci de aici?

– Eu? Nimic! Am spus'o numai pentru noi doui. Încolo, ducem lupta. O să vedem. Mâncăm trânteală, n'are de a face, începem din nou până ce vom birui, iar de biruit trebue să biruim, căci suntem cei mai mulţi. Ci trebue să aşteptăm. A avut dreptate Panait Cremene. Resbise în alegeri partida boerului. Seliger a dat un chef de mirosia satul întreg câteva zile a rachiu.

Cei înfrânţi înghiţiră trânta şi'şi vedeau de treabă.

În lungile seri din preajma ernii, Panait Cremene aranjase nişte şezători, cu citiri, cu mici teatre, lucruri nemaipomenite. Auditoriul creştea vădit din şezătoare în şezătoare. De Crăciun şcolarii plecaseră cu steaua.

Nici aşa ceva nu s'a mai întâmplat în Potlogi. Iar la sfânta liturghie a Naşterii, popa Zachei trântise credincioşilor săi o cuvântare cum aceştia nu au mai auzit. Se spune, că în cursul acelei cuvântări puţini au cutezat să privească în ochii popii. Iar oamenii bătrâni adevereau toate spusele preotului lor.

Pe la Anul Nou, în toiul ernii, se mai întâmplă un lucru în Potlogi care a da iarăşi cauză la multe comentări.

Era adecă'te aşa.

Ţăranul Sofron Iacobescu, ţăran fruntaş, unul din puţini cari remaseră în Potlogi stăpâni pe avere, avea în mijlocul satului, la răspântia stradelor două case mari. În una locuia dânsul cu casa lui, ear cealaltă o ţinea în arendă boerul.

După Anul Nou la câteva zile boerul îşi încărcă lucrurile din casa lui Iacobescu transportându'le în altă parte.

Întrebat de ceilalţi săteni ce anume are de gând cu casa de a scos pe boer, Iacobescu dedea din umeri şi zicea:

– Ce, o închiriez altuia. O să văd cui am să o dau.

Şi goală casa lui Iacobescu nu a remas mult timp. Într'o bună zi oprise nişte cară înaintea casei şi oameni veniţi din alte părţi începură să descarce nişte lăzi enorme. Fiind earnă, curioşii din Potlogi nu prea cutezau să ese gură'cască, ci se îndestulau privind de prin casele învecinate la ceea ce se petrecea.

Mult nu puteau vedea. Lăzi şi lăzi. Unele mai lungi, altele mai scurte, mai mari şi mai mici. Un bărbat cu strae nemţeşte şi legat peste urechi cu un şal sur, dedea la porunci. Seara de earnă se pogorî apoi repede.

Atât se mai putea şti, că sub seară dete şi Cremene pe acolo, a vorbit puţin cu străinul şi s'a depărtat.

Noul chiriaş a lui Iacobescu pesemne n'a mai închis toată noaptea ochii. Căci vecinii au văzut până târziu lumină în casă şi o ciocănială şi uruială de lăzi de credeau că Dumnezeu ştie ce se urzeşte în vecini.

Şi'i rodea rău pe potlogeni la inimă să se ştie ce anume e noul venit.

N'au trebuit să aştepte mult. A doua zi se desleagă enigma.

În casele lui Iacobescu se aşezase un ,,grec" (neguţător). Lângă uşă un chip de român frumos, chipeş, era aşternut pe o placă de tinichea iar de la vale scris: ,,La românul harnic". Deasupra uşei altă tablă cu altă inscripţie în forma aceasta:

Petru Adamescu
Comerciante român.

Ivirea ,,grecului" celui nou în sat, deduse prilej de vorbă pentru o săptămână. Toate parcă şi le'ar mai fi putul tălmăci bieţii potlogeni, dar ca român să fie ,,grecul", asta nu. Doar până acum tot jidani erau ,,greci". Aşa era în oraş, aşa în toate satele din jur. Prin uşa cu geamurile curate, sclipitoare, pe docuri îngheţate, potlogenii priviau cu vădită mirare înlăuntrul ,,dughianei".

Mare mirare. Era ca toate celelalte. Întocmai ca aceea a lui Seliger. Numai cât era mai mică şi mai curată.

Oamenii nu prea se încumetau să între. Vezi Doamne, e lucru nou.

Au întrat însă copiii. Ba cei mai mult, veniau dracii aceştia tocmai din cealaltă margine a satului trecând prin faţa altor două prăvălii să cumpere la ,,românul harnic".

La început românele să'i omoare, nu altceva.

– Blăstămatule – te duci într'o cămaşă până acolo să mi te receşti având ,,dughian" înaintea nasului. Ei dar drăcuşorii nu se lăsau.

– Mă duc acolo, că ăla'i român!

Bunii români nu prea înţelegeau rostul graiului copiilor.

– Cum aşa mă? – întrebau ei.

Şi copiii naibii pare că atât aşteptau.

– De ce să nu dau eu banii mei la un român?

Părinţii dedeau din cap gânditori şi ziceau:

– Cine bagă măi în cap drăcuşorilor ideiurile acestea?

Conversaţii de acestea erau mai în toate casele unde erau copii! Căci niciun copil nu se întâmplase să fi călcat pragul altei prăvălii de când venise ,,grecul" de la ,,românul harnic" decât a acestuia.

Urmările acestei acţiuni nevinovate nu întârziară.

Potlogenii ca mai toţi oamenii fără de socoteală cumpărau mult ,,în credinţă" din prăvălii, plătind apoi toamna deodată. Abstrăgând faptul că luând ,,în credinţă" plăteau mai scump căci Seliger nu era omul care să nu'şi fi computat dobânda după marfă, dar plătind într'o sumă toamna, deja în dricul ernii se pomeneau oamenii iarăşi că cumpărară ,,în credinţă" în contul anului viitor.

De cum se pomenise copiii să ducă banii la ,,românul harnic" – oamenii îndatoraţi pe la Seliger se pomeniră cu ,,beşăici" (somaţii) de plată de la judeţ. Şi înacţionase adecă pe toţi. Oamenii se luară de cap. De unde bani acum în dricul ernii. Porniră cu rugăminţi pe la ovreu dar acesta nu voia să audă de nimic.

– Dacă ştiţi voi duce banul gata la ,,ăla", de ce să vă dau eu ,,în credinţă?" Românii nu ştiau ce să facă? Unii îşi mai ciocniseră copiii, dar atât.

În întreg satul nu se găsi un copil care să fi mers cu toate ameninţările să cumpere în altă prăvălie decât în a lui Adamescu.

Terminul de plată se apropia şi oamenii nu aveau cu ce plăti.

Când focul ajunse deja la degete, românii găsiră dintr'o dată calea.

Merseră la popa Zachei să'i ceară sfatul. Părintele ştia că au să vină. Se făcea însă că acum aude întâiaşi dată despre această afacere pe care şi'o povesteau deja şi copiii.

Îi ascultă în tăcere. Pe urmă când românii insistau după un sfat ajutător le zise:

– Eu ştiu dragii mei cum se va putea ajuta, dar vedeţi, voi nu sunteţi oameni de credinţă. Acum când aţi ajuns în necaz făgăduiţi cerul şi pământul, pe urmă însă, când aţi scăpat nici ai n'aţi mâncat nici gura nu vă miroase. Uitaţi adecă de toate. De aceea vedeţi nici nu mă prea încumăt a vă da acum sfatul. Căci dacă eu aşi fi sigur că voi veţi rămânea stăpâni pe cuvântul vostru, n'ai fi nici un năcaz. L'am plătit pe jidan şi atât. Şi dacă aţi mai avea chef să vă îndatoraţi la el, treaba voastră.

Dar cum am zis e greu acum şi e pre târziu...

Părintele tăcu iar oamenii pare că întâlnindu'se într'un gând strigau:

– Ajută'ne părinte şi'ţi făgăduim tot ce ceri.

– Că tocmai asta'i dragii mei, cine făgădueşte multe, ţine puţine.

Oamenii însă şi mai vârtos strigau.

– Crede'ne şi'ţi vom dovedi.

Popa Zachei păru a se gândi puţin.

– Ascultaţi dragii mei – le zise. Lucrul nu e uşor. Vremea e prea scurtă şi eu singur nu ştiu ce să fac. Ci veniţi voi mâne, toţi câţi sunteţi datori la şcoală şi, acolo, vom sfătui cu domnul învăţător ce'i de făcut! Dânsul e om cuminte şi cred că vom găsi drumul de eşire.

Celui bolnav nădejde să'i dai şi îl vindeci. Aşa şi oamenii. Se liniştiseră la vorbele preotului. Le spunea lor pare că cineva în adâncul sufletului că'i scapă popa Zachei.

A doua zi se umpluse şcoala. Veniseră toţi câţi aveau necaz cu ,,credinţă" la Seliger. În afară de Cremene însă mai venise cineva la adunare şi acesta era grecul ,,de român" Petru Adamescu. După multă vorbă, pe care oamenii o ascultau cu luare aminte, acest din urmă şi zise:

– Oameni buni. Este un drum de scăpat. Voi dacă nu plătiţi vă scoate licitaţie acum în dricul ernii şi cum bani afară de domnul Seliger nu prea are nimeni în sat, veţi vedea şi voi că tot dânsul are să vă cumpere lucrurile. Deci n'aţi dobândit nimic. Ci eu vreau să vă scot. Eu vă plătesc datoria tuturora dacă vă legătuiţi a'mi plăti la toamnă banii. Eu vii dau fără camătă. Cât vă dau atât aveţi să'mi daţi. Şi încă una vă cer şi, aceasta sunt în drept a vă cere, să cumpăraţi toate câte vă lipsesc de la mine. Eu sunt român ca şi voi, tata meu e ,,paure" ca şi voi şi deci pot să aştept ca opinca la opincă să tragă.

Oamenii rămăseră cu gura căscată. La toate se aşteptau numai la aceasta nu. Strânşi cu uşa pe deoparte, bucuroşi de alta că scapă, atât de uşor se învoiră fără vorbă.

Unii mai ţinusă să accentueze cuvântul ,,fără dobândă" ceea ce li se confirmă din nou. Obligaţiunile se umplură repede. Martori erau părintele şi învăţătorul.

Când să se despartă, popa Zachei ţinu să mai spue una.

– Ş'apoi înc'un lucru oameni buni, o vorbă să nu iasă din voi. M'aţi înţeles?

Oamenii deteră din capete şi se resfirară la ale lor, bucuroşi de treabă bună.

Când au remas singuri cei trei, popa zise:

– Apoi mâne o să mă duc să scot banii şi o să ţii dau: 2000 fl...!

Dumnezeu ce de ban! Acum înţeleg eu cum se fac averile oamenilor acestora.

Cremene surise tainic.

La câteva zile terminul oamenilor sosi. Care nu fu însă mirarea lui Seliger când îşi văzu datornicii venind unul câte unul şi anunţând, că vrea să plătească.

– Dar lasă frate, îi întimpina el, uită eu ştiam, că voi plătiţi şi numai am voit să vă pun la probă. Lăsăm până la toamnă. Hai mai bine cinstim un păhar. Ce mai fac copiii? Bine, ai?

Şi se topia ovreul de fericire.

Ce naibă a dat însă de oamenii aceştia? Seliger nu'i mai cunoştea.

– Nu, Domnule, nu am vreme, să iei banii şi să dai hârtie, că am plătit tot şi nu mai ai cu mine nimic.

– Dar de ce? Ce să mai umblăm cu fleacuri, cu hârtii? Eu te ştiu om de omenie.

Românul nu şi nu.

Ignaţ Seliger îşi muşca buzele. Cine a putut pune pe oamenii aceştia la cale?

A trecut în fine şi pericolul acesta de pe sat.

Dar a rămas pe urma lui altceva. Se schimbase satul. Potlogenii să lăsară de birturi. În schimb, se adunau la şcoală unde făceau sub supravegherea lui Cremene alături de copiii lor coşărci şi măturі. Au lucrat astfel seară de seară până în primăvară.

La bălciul din primăvară umpluseră potlogenii lumea de cotăriţe. Şi având renume – le'au trecut toate. Banii au curs gârlă. Se şi mirau oamenii.

– Să'l fi luat dracu pe dascălul nost. Dă nuele şi ia bani!

Noile împrejurări însă în cari începu să se mişte satul nu'l puteau împăca defel cu Seliger. Şi era în drept omul.

Vedea că nimeni nu'i mai călcă în birt. Mai veneau câţiva, dar de la aceştia nu prea trăgea folos. Marea majoritate a satului se ţinea departe.

Prin abţinerea oamenilor, ruina materială îl ameninţa. Era deci just ca să se apere. Şi cum era omul, astfel şi armele lui.

Ce făcuse anume.

Se anunţă la curte la Măria Sa ginerile boerului. Acesta îl primi. Şi Ignaţ Seliger începu a'i spune cât de bine era în sat în Potlogi. De cum au venit însă popa acesta ,,afurisit", dar mai vârtos ,,incultul" de dascăl, lucrurile merg de'a'ndoaselea. Aceştia sunt ,,agitatori". Aţâţă pe oameni împotriva stăpânirei şi a tot ce e ungur. Vreau să facă aci ,,dacoromânie".

Ignaţ Seliger mai spuse că copiii învaţă în şcoală tot lucruri potrivnice statului. Dânsul le vede demult dar, nu cutează să zică nimic, de aceea s'a gândit la Măria Sa. O pedeapsă straşnică n'ar strica şi ar aduce pe aceşti ,,uitaţi de sine la rezon"...

Ludovic Csetneky asculta şi simţia în sine grămădindu'se tot mai mult ura rămasă din copilărie. Sedus de vorbele lui Seliger spunea că şi dânsul a văzut semnele unei manifestaţiuni ostile în sat. Popa nu'l salută, dascălul trece pe lângă el fără să'l vadă şi numai cei învoiţi pe moşie dau cinste.

– Neam rău e acesta, domnul meu, – grăi el în fine.

– Aşa'i Măria Ta! Periculos element vlahii aceştia proşti.

– Am să le ciuntesc coarnele – fi d-ta liniştit! – grăi boerul.

La o săptămână după acestea, părintele Zachei se pomeni cu o ,,instanţă" de la judecătorie, prin care fu învitat a da pe la judele de instrucţie. Când o primi, nu'şi putu da seamă, ce e la adecă'te. Se duse la Cremene.

Care nu'i fu însă mirarea, când după ce'şi spuse păsul acesta îi arată o hârtie la fel.

– Ce'o să fie învăstorule?

Ce să fie?... Ne'a pârât cineva, că instigăm poporul împotriva stăpânirei.

– Noi?? se miră popa Zachei.

– Aşa'i – surise Cremene. Dar o să vedem. Ăsta'i rezboiul părinte!

– ???

Când se prezentară înaintea judecătorului, acesta îi măsură lung şi intensiv prin sticla ochelarilor săi.

Şi din ce'i privia nu'i prea venia la socoteală.

Vedea faţa cinstită a popii cu nota aceea de blândeţe, care se resfrângea din lumina albastră a celor doui ochi şi nu'i venia să creadă, că omul acesta poate fi resvrătitor.

De Cremene nici vorbă. Omul acesta îi făcea impresia unui om cuminte şi nu impresia unui om rău.

În fine le spuse de ce este vorba. Le citi pâra, fără a spune cine a făcut'o.

Inculpaţii gâciseră însă şi aşa.

Când termină, îi întrebă:

– Ce puteţi d-voastră respunde?

Cremene privi la părintele şi aceste dregându'şi glasul începu în graiul lui limpede să deapăne în cuvinte simple întreaga poveste tristă a satului Potlogi. A spus fără înconjur tot ce ştia, fără a retăcea un moment. A spus tot. A spus ceea ce ştim şi noi. Când a terminat, s'a întâmplat lucru mare.

Judecătorul le strânse mâna şi le mulţumi zicând:

– Faceţi'vă datoria faţă de turmă şi de acum înainte. De ar avea ţara ungurească tot astfel de agitatori, am fi cea dintâi ţeară în lume.

Când să iasă, popa Zachei se întoarse:

– Domnule jude, n'ai avea bunătate să ne spui cine ne'a pârât? Omul legii surise şi dete din cap.

– Nu se poate.

– Păi las' domnule, că bănuim noi cine poate fi.

– S'auzim părinte!

– Ori Seliger, ori domnul proprietar Csetneky –unul din doui– sau poate amândoi.

– Salutare! – grăi judecătorul.

Pe coridor popa Zachei coti pe Cremene.

– Peste acest prag dascăle, trecurăm!

– Trecem noi şi peste celelalte! – respunse aceasta.

* *
*

Trecu iar o bună bucată de vreme. Anii trecuseră chiar în obicinuitul galop al vremii, peste Potlogi. Şi anii au lăsat urme adânci în sat. În general însă erau tot Potlogii cei vechi. Singura deosebire, că Ignaţ Seliger îşi închise la doui ani după venirea lui Adamescu prăvălia şi a remas numai ,,spăhie".

Ici colea se mai observă câte un semn, care vădia curentul nou. O casă nouă, un grajd, grajduri mai prezentabile şi vite destul de frumoase. Aşa era tabloul general.

Părintele Zachei în clipele de meditaţie nu'şi putea ascunde bucuria sufletului văzând aceste semne de progres.

Le şi comunică lui Cremene, acesta însă dedea din umăr:

– Până ce nu va veni generaţia nouă, nu putem zice încă nimic.

– Dar când vine omule? – întrebă atunci nerăbdător părintele. Azi'mâne o să închid ochii şi n'am să văd nimic.

– N'ai Sfinţia Ta grije – vine... acuşi... acuşi...

Şi în aşteptarea nouei generaţii vremea se strecura repede.

Într'o duminecă după'ameazi, când întreg satul era adunat la horă în faţa bisericii, dascălul Cremene stând în mijlocul gospodarilor din Potlogi, aruncă vorba aşa din senin.

– Ascultaţi oameni buni: Oare cum ar fi să facem noi o bancă în sat?

Întrebarea veni aşa de pe neaşteptate încât oamenii în primele momente nici nu putuseră să'şi dee seamă de răspuns.

Încetul pe încetul şi adăugând vorbă la vorbă însă discuţia se cimentă.

Oamenii prinseră ideea cum se prinde peştele de undiţă.

– Păi, grăi unul – dacă nu ar fi lucru mare, am putea să încercăm. Dar de unde atâta ban?

– Ce bani? – se miră Cremene, nici nu trebue atâta ban, o facem pe sărăcie, se va întări ea mai târziu.

Curiozitatea odată escitată nu mai voi să se potolească.

Cremene descria în colori atât de vii şi atât de atrăgătoare viitorul satului, care ar resulta pe urma înfiinţării băncei încât oamenii se declaraseră gata de a înfiinţa banca.

– De, grăi Cremene, dacă e vorba, că voi aveţi chef, apoi haid să facem puţină socoteală.

Să zicem că ar trebui 1000 de acţii cu câte 50 de florinţi bucata, am avea cincizeci de mii de florinţi. Un fior al mirării se strecură printre oameni.

Acum să vedem câte acţii am putea subscrie noi în Potlogi. Dacă punem că fiecare acţie să se plătească în cinci rate egale eu cred că fiecare casă poate lua una.

– Eu scriu douăzeci! – strigă un glas pripit.

Era ţăranul Iacobescu.

– Şi eu cinci... două... trei... să auziră voci din toate părţile. Cremene surise.

Când se potoli fiorul întâiei porniri zise: Se mai vorbim una măi oameni. Să mă înţeleg întâi cu părintele să vedem ce va zice şi dânsul. Dar pentru toată întâmplarea, Duminica

viitoare să veniţi desigur toţi la şcoală. Dar să nu prea faceţi larmă. Nu spuneţi nimănui nimic decât numai oamenilor noştri în cari aveţi încredere.

Toată săptămâna aceea în casele umile din Potlogi nu se vorbi de alta decât de bancă. Românii îşi făcuseră socoteala şi Duminecă când s'au adunat nu mai era alt obiect decât banca şi banca.

Şi banca se făcu.

Avea biserica un loc gol tocmai în mijlocul satului, loc care nu aducea niciun venit. Intravilanul acesta îl luă în arendă ,,Frăţia" cum se botează noua instituţiune şi în două luni de zile s'a ridicat pe acel loc cu muncă de ,,clacă" un mic edificiu pe al cărui front cu litere mari stetea însemnată firma nouăi însoţiri de credit şi economii din Potlogi.

Acţiile au fost semnate numai de Potlogeni. Tot ce a remas nesemnat de ţerani a semnat în părţi egale părintele Zachei, Cremene şi Adamescu.

Când a venit toamna – dăduse Dumnezeu un an minunat – banii erau grămadă în casa de fier a băncii. Vestea băncii din Potlogi trecu cu repeziciunea fulgerului hotarului.

Şi vecinii clătinau din cap.

– Ai dracului – potlogenii!

Iar în târgul de toamnă de orăşelul vecin, la o masă lungă înconjurată de preoţi şi învăţători din jur, venind vorba de Potlogi a rostit popa Zachei memoriabile cuvinte:

– Măi, Potlogii i'a făcut Dumnezeu într'o clipă de bucurie.

Vorba aceasta a remas celebră şi multă glumă s'a făcut în sarcina ei.

Dar popa Zachei tăcea şi spunea:

– Urma va alege, care va râde la urmă, acela va râde mai bine şi mai cu poftă.

Dacă însă vestea înfiinţării băncii a produs ilaritate în afară, apoi a produs consternaţie în Potlogi.

Ignaţ Seliger era să leşine când târziu de tot şi după ce toate erau gata – a luat ştire despre bancă.

Lucrul care i se păru mai grabnic în aceste clipe a fost să alerge la Măria Sa. Găsi şi aci aceeaşi consternaţie.

Ce planuri vor fi urzit împreună aceşti doui ,,spăhii" numai bănui s'a putut. S'a început aşa prin sat a se lăţi vorba că banca o să ,,bucteze", că oamenii o să'şi pearză banii, că mâncă popa şi cu dascălul, că una şi alta.

Lucru naibii însă că, acţionarii nu brăcniseră defel. Dar Seliger şi Csetneky mai aveau o armă.

Prilejul pentru a se folosi şi de aceasta nu întârzie. Oamenii adecă, dorind să se învoiască pe moşie pentru noul an economic se prezentaseră la curte cerând pământ.

Care nu le'a fost însă mirarea când boerul neînvrednicindu'i măcar de o privire, le zise aspru.

– Mergeţi şi ceriţi de la ,,popa", de la ,,dascălu", să vă dee dânşii pământ.

– Dar Măria Ta... încercă unul să ajungă la vorbă.

– Taci – să răsti ,,spăhia"– aveţi bancă, duceţi'vă acolo să vă dea pământ. Ce aveau să facă românii, plecară.

Dar acelaşi refuz îi întâmpină şi la Ignaţ Seliger. Cu ,,jupânul" de eri şi ,,spăhia" de azi, însă potlogenii se încumetaseră a vorbi altfel.

Zburau cuvintele ofensătoare potop spre dânsul.

– De pe spinarea noastră te'ai îmbogăţit şi acum nu vrei se ştii de noi.

Şi altele şi altele. La urma urmelor Românul când i se acreşte în suflet numai complesant nu este. Seliger însă se dovedi neînduplecabil.

Oamenii eşiră şi de aci cătrăniţi în suflet.

– Hai la popa! – strigă unul şi oamenii porniră la părintele Zachei. Casa parochială era peste drum, nici nu aveau să se ostenească şi Seliger putea să aibe plăcerea văzându'i întrând la duşmanul lui de moarte.

Părintele la aparenţă păru foarte mirat.

– Ce necaz oameni buni? Căci ştia părintele că numai nevoia îi adună pe oameni şi'i îndrumă la dânsul.

– Mare necaz părinte! grăi unul. Am fost să ne învoim la pământ şi ne'au gonit din toate părţile îndrumându'ne să cerem de la sfinţia Ta pământ. Ei, zic că, nu ne dau.

Popa Zachei ascultă tăcut.

– Apoi dacă e vorba aşa, o să vă dau, aşa nu vă pot lăsa.

Tăcu, şi mângâindu'şi barba deasă, după o clipă de gândire adaugă:

– Mergeţi numai liniştiţi acasă, o să vă chem eu zilele acestea.

După ce plecară oamenii, părintele porunci slugii să prindă caii la cocie şi părăsi satul.

Peste drum Ignaţ Seliger îşi frecă mânile fericit.

De acum are să moaie pe valachii aceştia îndărătnici. Încă în aceeaşi zi avu o lungă consfătuire cu ,,spăhia".

Unde s'a dus popa Zachei?

De ar fi bănuit Ignaţ Seliger gândul popii în clipa când acesta a părăsit casa, poate ar fi căutat să împedece executarea supunând în schimb chiar şi o viaţă de om.

Căci ruina lui Seliger s'a început o dată cu ziua aceasta.

Părintele Zachei îndrumase cocia sa spre satul Căpăţeni care era cale de două oare de Potlogi. În Căpăţeni locuia o nemţoaică bătrână, stăpânind o întindere de pământ de peste o mie hectare. Era pământ bun pământul din Căpăţeni că se resfăţa pe şes şi era tăiat în două de apa Bârzăvei. Pe ambele ţărmuri ale apei se întindeau nişte livezi umbroase, fâneţe minunate; cu pământul acesta proprietara avea mult bucluc. Românii din Căpăţeni, oameni mai aşezaţi, oameni buni, cari şi'au păstrat în întregime moşiile, nu prea aveau tendinţi de espansiune. Nemţoaica era deci silită să lucreze moşia în regie proprie, ceea ce la vârsta ei înaintată, nu era lucru uşor.

Doui nepoţei, cari îi rămaseră de la fata ei ce nu avusese noroc în viaţă, îi mai măriau grijile ce le avea cu moşia.

Trebue că femeea, a dat vreodată şi undeva glas dorinţei de a scăpa de sarcina aceasta prin arândare. Vorba a pătruns la urechile popii Zachei şi în clipa când oamenii veniră la dânsul să'şi spue păsul lor cel mare cu proprietarii, planul se concipie în sufletul lui de a lua cu potlogenii în arendă moşia din Căpăţeni.

Proprietăreasa îl primi cu cinstea cuvenită unui preot. Vorbiră de multe de toate şi după vreo două oare de discuţie se ajunseră. Nemţoaica se învoi să dee în arândă moşia cu opt florinţi lanţul, plătibilă în două rate şi anume o parte din opt la semnarea contractului, iar restul la sfârşitul anului economic.

Pământ era mult, şi nici nu era scump. Preotul plecă vesel îndărăt. Când întră sub seară în Potlogi se simţia ca un împărat. A doua zi dimineaţa convocă direcţiunea băncii şi le făcu propunere. Oamenii înţelegători au primit propunerea şi deci hotărârea se luă cu banca ,,Frăţia" să finanseze întreaga afacere, socotindu'şi de pogon patru coroane menite a ridica fondul de rezervă al institutului.

În cele două zile următoare oamenii din Potlogi semnaseră numărul de pogoane pe cari voiau să'l arendeze.

La o săptămână, într'o Duminecă după'amiaz, societarii merseră cu toţii să'şi ia în primire partea. Moşia au luat'o pe 20 ani în arendă.

Erau oamenii veseli. Pământul creştea în valoare an de an şi deci 20 de ani ei vor rămânea scutiţi de urcare.

După ce cu chiu cu vai se aranjase treaba, popa Zachei adună oamenii în jurul unei ,,gomile" şi urcându'se sus expuse pe larg istoricul întâmplării, care i'a silit pe potlogeni ca să caute pământ afară de hotarul lor.

La urmă luă făgăduinţa oamenilor, că nu vor face nici o slujbă boerilor din sat, nici cea mai mică, zicând:

– Şi oameni buni, de s'ar întâmpla să'i cadă leuca unuia în sat şi vă va chema să'i ajutaţi, să nu vă mişcaţi. Lăsaţi'i să'i vedem până unde ajung fără de noi. Iar dacă voi auzi că unul din voi a făcut un serviciu cât de mic unuia din acei doui, să ştie, că'i abzic la moment creditul de la bancă şi poată să'şi caute de cap. V'am scos din năcazuri, cer de la voi ascultare.

– N'ai grije părinte – răspunsără oamenii.

Ignaţ Seliger şi Măria Sa Csetneky abia după ce se încheiase contractul au luat ştire despre toată afacerea. Vestea a căzut ca o bombă. La toate se aşteptau numai la această soluţie nu.

Vremea se pleca spre earnă.

Potlogenii eşiseră demult cu plugurile în noua moşie şi sfârşiseră cu semănătura de toamnă, când moşia boerilor din Potlogi stetea încă aşa cum o lăsase vara.

Nefiind pregătiţi niciunul nicialtul de a o lucra în regie proprie nu au făcut nici un demers. Trăgători nu aveau, iar muncitorii nu puteai căpăta să'i cântăreşti cu aur.

Şi în vreme ce ,,spăhii" îşi băteau capul cu ceea ce era de făcut, iarna dădu peste sat şi primele îngheţuri nimiciră şi restul nădejdilor cari le mai hrăniau.

Părintele Zachei acum era stăpân. Dicta ca un rege neîncoronat în comună. A mers până acolo, încât toţi argaţii din Potlogi au eşit din slujba spăhiilor. Atât Seliger cât şi Csetneky aveau bucate adunate, pe cari le vindeau earna. Erau uriaşe coşărci de porumb ce trebuia despoiat. Toate aceste lucruri le făceau potlogenii.

În această iarnă s'a mântuit. N'ai putut prinde pe unul la lucru. Mai mult chiar. Nici din comunele învecinate nu se puteau aduce oameni la lucru căci se zise că feciorii din Potlogi ar fi spus că nu va fi bine cu cei ce ar veni. Şi n'a venit nimeni. Boerii disperase. Mai vârtos Csetneky. Încheiase contract cu o mare casă de cereale şi acestea pretindea acum liferarea bucatelor. Dar nu cine să le liferezi? Căci nu numai că braţe nu găseşti dar nu's trăsuri. Căci valahii nu dau.

S'au făcut noi pâri. A eşit administratorul de plasă în cercetare. A luat pe oameni cu buna, apoi cu răul, că cine nu'i lăsă să lucreze. N'a avut niciun rezultat. Românii ţineau una:

– Eu domnule nu stau după banii domnului. Am eu destul de lucru la mine acas'!

Şi aşa a remas.

Neputând ţinea terminul, Csetneky, a fost dat în proces de casa din Pesta, contractul resiliat – o serie de neplăceri şi pagube de bani.

Potlogii pare că nici nu visau de aceste toate. Lucrau la cotăriţe şi la mături. Şi umpluseră toate ,,târnaţele" caselor cu produse de aceste.

Românii lucrau, pentru ca să ia ceva bani la primăvară.

Pe la sfârşitul iernii Ignaţ Seliger primi un oaspe în casă. Nimănui nu i'a bătut acest lucru la ochi. Dar după masă dânsul eşi cu oaspele la moşie. Înainte de a reveni dânşii în sat, popa Zachei şi ştia însă cine e oaspele: cumpărător al moşiei. Ignaţ Seliger voia deci să părăsească Potlogii.

Părintele trimise după Iacobescu.

– Ascultă – îi zise ţăranului – ,,Ignaţ" vrea să vindă pământul. I'a venit cumpărător. Stai pe aci şi întrebă dacă nu le lipseşte trăsură. – Pleci însă numai atunci dacă pleacă străinul singur. Pe drum apoi să'l desbaţi de la târg. Ai înţeles?

– Las' pe mine, răspunse românul.

Aşa s'a şi întâmplat.

Târgul nu s'a făcut. Ce o fi spus Iacobescu străinului nu se ştie. Un an a mai dus'o Seliger cu chiu cu vai, mâncându'şi zilele cu nişte lucrători aduşi din străinătate.

La doui ani apoi ,,Frăţia" din Potlogi a cumpărat moşia lui Seliger cu case cu tot şi cu toate cele de lipsă.

Casele lui mari se prefăcuseră în şcoale. Cremene schimbă umila locuinţă de acum zece ani cu ,,palatul" cel nou.

Şi când a plecat Ignaţ Seliger potlogenii se întreceau care să'i ducă lucrurile la gară.

La cinci ani după ce moşia lui Seliger trecuse în mâna oamenilor veni rândul şi moşiei boereşti.

* *
*

Azi dacă te duce drumul, cetitorule, pe valea Bârzăvei şi vei vedea un sat mare, puternic, românesc, şi vei întreba cum se numeşte ţi se va spune:

– Asta'i domnule Potlogi!

* *
*

Acei cari au contribuit ca din prăpădenia ce a fost odată să resară comuna aceasta puternică, au trecut demult la părinţii lor. În marele şi orânduitul cimiter al satului îşi dorm lin somnul binemeritat al unei vieţi rodnice popa Zachei şi dascălul Cremene.

An m'a dus şi pe mine drumul după un lung şir de ani prin Potlogi.

Pe popa Zachei l'am ştiut. M'am dus să'i văd mormântul. Şi multă vreme am stat în faţa crucii albe de pe care ploaia şi soarele spălase inscripţia de aur şi în minte mi'a venit figura aceea blândă şi totuşi săturată de energie a popii Zachei.

De la groapă privirea îmi rătăci peste întinderea mare de pământ stăpânită azi de aceşti harnici Români.

Peste sat răsbi glas argintiu de clopot. Era Sâmbătă şi se sună de Vecernie.

Lângă cimiter, pe o holdă, un Român lăsă sapa din mâni, îşi descoperi capul şi'şi făcu o sfântă şi mare cruce.

– Da, a fost odată...

Aceste cuvinte îmi trecuse prin suflet.

CUPRINSUL

Precuvântare……5
Repere bio-bibliografice……7
Studiu introductiv……13
I. Schiţa, povestirea, nuvela……34
1. *În vraja trecutului*……34
2. *Moşu Dascălu*……37
3. *Pe livezi*……46
4. *La Custozza*……53
5. *Pitolul tatii*……57
6. *Pace*……60
7. *La Podul Înalt (1475)*……71
8. *Magdalenă*……75
9. *Moartea hotnogului*……81
10. *Rada*……101
11. *Nicicând*……106
12. *În seara de Crăciun*……112
13. *Păpărugă…rugă*……115
14. *Sub Ştefan Vodă*……117
15. *La birtul Săndulesii*……161
16. *Unde eşti copilărie. Poveşti şi chipuri din satul meu*……179
17. *Sănduleasa*……193
18. *Blăstăm de mamă*……204
19. *Domnişoara Marta*…… 242
20. *D'ale vieţii*……252
21. *Fantazii*……258
22. *Suflet de fată*……263
23. *Copiii nimănui*……267
24. *Întâia durere*……271
25. *Crăciun*……274
26. *Acelaşi cântec*……278
27. *În robie*……288
28. *Părintele Vichentie*……293
29. *Ziariul lui Radu Roman*……302
30. *În seara de Ajun*……306
31. *Românii din Potlogi*……308
II. Cuprinsul……351

Consilier editorial : Nina Ceranu
Lector : Ilie Chelariu
Apărut sub egida
Fundaţiei Culturale «Orient Latin»,
Timişoara.